19 AUG 2006

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ՍՈՎԵՏԻՆ ԿԻՑ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ Մ. ԱԲԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

9(47.925)
Ե-40

ԵՂԻՇԷԻ

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Ի լոյս ածեալ բաղդատութեամբ ձեռագրաց
աշխատութեամբ
Ե. ՏԷՐ-ՄԻՆԱՍԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1957

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Հայոց հին գրաբար գրականության փայլուն կաճառի մեջ կա մի հեղինակ, որի համար կարող ենք ամենայն վստահությամբ ասել, որ նա եղել է հայ ժողովրդի ամենասիրելի հեղինակներից մեկը։ Այդ հեղինակը հռչակավոր Եղիշեն է, 5-րդ դարի հայկական հերոսամարտի՝ Վարդանանց պատերազմի անմահ ականատես պատմիչը։

Մեր նպատակը չէ այստեղ տալու Եղիշեի կենսագրությունը, լուսաբանելու նրա կյանքի և գործունեության հետ կապված այլ և այլ հանգամանքները, անդրադառնալու նրա անձի, գրվածքի և ժամանակի վերաբերյալ մինչև այժմ լույս տեսած քննադատություններին[1]։

Մեր այս առաջաբանը նպատակ ունի պարզաբանելու սոսկ բնագրական խնդիրներ։

⁂

Եղիշեի «Վարդանանց պատմությունը» բազմաթիվ հրատարակություններ է ունեցել (այդ մասին տես ստորև և գրքիս վերջում լիակատար մատենագիտություն), բայց այդ հրատարակություններից ոչ մեկը աչքի առաջ չի ունեցել բոլոր ձեռագրական ընթերցվածները և չի տվել գիտական հրատարակության համար անհրաժեշտ ամբողջ ապարատը։ Մեր այս հրատարակությունն այդ ուղղությամբ կատարված առաջին փորձն է և մենք այդ գործը կատարելիս աչքի առաջ ենք ունեցել և օգտագործել ենք՝ ա) այն բոլոր ձեռագրերն ու ճառընտիրները, որոնք գտնվում են ՀՍՍՌ Պետական Մատենադարանում, բ) Վենետիկի ձեռագիրը և 3 ճառընտիրները, գ) ձեռագրական նշանակություն ունեցող տպագրերը (Կ. Պոլսի առաջին և երկրորդ, Վենետիկի առաջին, Վենետիկի 1852-ի և ըստ Անձևացյաց օրինակի)։

Մենք սկզբից ևեթ պետք է ասենք, որ Եղիշեի տեքստը մյուս մատենագիրների տեքստերին նման չէ։ Եղիշեի տեքստը մի տեսակ կանոնական բնույթ է ստացել և փոփոխությունները նրա մեջ սակավ են, այն աստիճան, որ նրա ձեռագրերը դժվարությամբ են խմբերի բաժանվում։ Զանազան ձեռագրերի հիման վրա կատարված մինչայժմյան հրատարակություններն արդեն ապացույց էին, որ շատ նոր բան սպասել չէր կարելի։ Այնուամենայնիվ բնագիրը շատ տեղերում ճշտվում և ավելի որոշ է գտնում. Եղիշեի բնագրից անհետանում են այնպիսի սխալ ընթերցվածները, ինչպես առաջին յեղանակում «Գդացն» կամ «Գթացն» թյուրիմացություններ առաջ բերող անմիտ ընթերցվածն էր, կամ վեցերորդ յեղանակում (132_{20}) «Թուղթ մի ի Վրաց աշխարհէն և թուղթ մի յԱղուանից աշխարհէն», որոնց փոխարեն գրվում է ճիշտը՝ «Թուղթ մի ի Վրաց աշխարհն և թուղթ մի յԱղուանից աշխարհն» և այլն և այլն: Վերջապես, սրանով առաջին անգամ գիտական աշխարհի առաջ է գրվում Եղիշեն իր բոլոր կարևոր ընթերցվածներով, այնպես որ հետաքրքրվող բանասերն այսուհետև այլևս կարիք չի ունենա դիմելու ձեռագիրներին՝ բոլոր ձեռագրական տվյալներն ամփոփված գտնելով սրա մեջ:

---

[1] Այդ ամենի մասին ցանկացողը կարող է տեղեկանալ Եղիշեի «Վարդանանց պատմությունը» գրքի աշխարհաբար թարգմանության ներածությունից. տես՝ Եղիշեի Վարդանանց պատմությունը՝ թարգմանությամբ, ներածական ուսումնասիրությամբ և ծանոթագրություններով պրոֆ. դ-ր Ե. Տեր-Մինասյանի, Հայպետհրատ, Երևան, 1946, էջ 16—95։

* * *

Մի քանի խոսք Եղիշեի «Վարդանանց պատմության» յեղանակների մասին: Թեև ընծայականում ասված է, որ յեղանակների թիվը յոթը պետք է լինի, բայց մենք այժմյան հրատարակությունների մեջ ունենք նաև «Արտաքոյ եօթն յեղանակին ութերորդ» յեղանակը: Այս վերնագիրը տալիս են նաև բոլոր ձեռագիրները, բացի Բ-ից և Ճ^{14}-ից: Բ-ն (գրված 1207 թ., մեր ամենահին ձեռագիրներից մեկը) տալիս է «Արտաքոյ վեց յեղանակէն ութներորդ՝ դարձեալ վասն Նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն Ղևոնդեանց», իսկ Ճ^{14}-ը (1456 թվականին գրված) պարզապես ունի «Ութներորդ յեղանակ՝ դարձեալ վասն Նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայից և կատարումն վկայութեամբ ի տէր»: Այս խառնաշփոթությունն առաջ է եկել այն հանգամանքից, որ Եղիշեի «Վարդանանց պատմության» Պետական Մատենադարանում գտնված 16 լրիվ ձեռագիրներից 14-ը, ինչպես նաև Վենետիկի ձեռագիրը և Երուսաղեմի երկու ձեռագիրները բոլորովին չունեն հինգերորդ յեղանակ ստորաբաժանումն իր վերնագրով, թեև նյութը լրիվ ունեն: Միայն Դ ձեռագիրը (№ 1886, ենթագրաբար ԺԴ դարու) թեև ունի լրիվ տեքստը, բայց սա էլ չունի VI յեղանակ ստորաբաժանումն իր վերնագրով, այսինքն՝ այն, ինչ որ ուրիշները դնում են վեցերորդ յեղանակի տակ, սա դնում է հինգերորդ յեղանակի տակ: Այսպես են վարվում նաև, բացի ԲԴ ձեռագիրներից, Ճ^{1}Ճ^{2}α ճառընտիրները: Նույն վիճակն ունեն նաև Բ. Կյուլեսերյանի նկարագրած 2 ձեռագիրները: Նրանցից Բաղեշի Ամրտոլ վանքի ձեռագիրը (գրված ՇՀԹ=1130 թ.) միացնում է հինգերորդի տակ հինգերորդ և վեցերորդ յեղանակները, իսկ Արմաշի (Դպրեվանքի) ձեռագիրը (գրված 1671 թվականին Երնջակի Շոռոթ գյուղաքաղաքում) նույն երկու յեղանակը միացնում է վեցերորդի տակ, չտալով հինգերորդն իր վերնագրով: Ուշագրավ է նաև, որ մեր № 1862 Ը ձեռագրի մեջ (գրված 1641 թվականին) հինգերորդ յեղանակի առթիվ ստորին լուսանցքում գրված է՝ «Եւ յայնմ տեղւոջ զընթերցողն մի՛ ցնորի վասն հինգերորդ եղանակին, զի օրինակն ոչ կայր և մեզ այլ եղև ոչ սակու ցնորում»: Այսպիսով, յեղանակների թվահամարների և վերնագիրների մեջ ինչ-որ մի ձեռք շատ հին ժամանակներում, համենայն դեպս ԺԲ դարից առաջ, այժմ մեզ համար անհասկանալի մի գործողություն է կատարել: Արդյոք միայն յեղանակների վերնագիրներն են խառնված, թե՞ աղավաղված է նաև Ընծայականն իր յեղանակների կարգով ու վերնագրերով, դժբախտաբար, չենք կարող ասել: Եթե Բ ձեռագիրը (գրված 1207 թվականին) իր նախնական վճռական հասած լինէր մեր ձեռքը, գուցե նպաստեր այս խնդրի պարզաբանմանը. բայց, դժբախտաբար, այդ ձեռագրի այս տեսակետից խիստ կարևոր Ընծայականը, որտեղ Եղիշէն տալիս է գլուխների կարգն ու վերնագրերը, կարկատված է և նոր գրված Զաքարիա սարկավագ պատմագրի ձեռքով 1687 թվականին, հավանորեն հնագույն 1174 թվականին գրված օրինակի համաձայն (=Ա ձեռագրին), այնպես որ Բ ձեռագիրն ու Ճ^{14}-ը նկատի ունենալով, մեզ համար լիովին պարզվում է միայն մի բան, այն է, որ հնում եղել է ձեռագիրների մի խումբ, որ 8-ի փոխարեն ունեցել է միայն 7 յեղանակ այն կարգով, որ տալիս է Բ ձեռագիրը։

Նկատի ունենալով այս հանգամանքը, այլև այն, որ խառնված են Եղիշէի միայն վերնագիրները, իսկ բուն տեքստից ոչինչ պակաս չի երևում, որ և ընդունում են բանասերները, ուստի մենք հարմար համարեցինք, ձեռք չտալով Ընծայականին, Եղիշէի յեղանակները տալ՝ հետևելով Բ ձեռագրին, միացնել հինգերորդ և վեցերորդ յեղանակները, ինչպես բոլոր ձեռագիրներում է, և ամբողջ նյութն ամփոփել 7 յեղանակների մեջ։

I

ԵՂԻՇԵԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՏՊԱԳԻՐՆԵՐՆ ՈՒ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ

1. *Առաջին տպագիր, Կոստանդնուպոլիս 1764 թ.*=Տ¹: 2. *Պետերբուրգի տպագիր 1787 թ.*: 3. *Կալկաթայի տպագիր 1816 թ.*: 4. *Կոստանդնուպոլսի տպագիր 1823 թ.*=Տ²: 5. *Վենետիկի առաջին տպագիր 1828 թ.*=Տ³: 6. *Վենետիկի մնացած տպագրությունները*: 7. *Վենետիկի 1852 թ. տպագրությունը (Լիմի երկաթագիր ձեռագրի ընթերցվածներով)*=Վ¹⁸⁵²: 8. *Անձևացյաց կոչված օրինակը, Թեոդոսիա 1861 թ.*=A: 9. *Ա ձեռագիրը (№ 1890)*: 10. *Բ ձեռագիրը (№ 1888)*: 11. *Գ ձեռագիրը (№ 4809)*: 12. *Դ ձեռագիրը (№ 1886)*: 13. *Ե ձեռագիրը (№ 1920)*: 14. *Զ ձեռագիրը (№ 2559)*: 15. *Է ձեռագիրը (№ 1882)*: 16. *Ը ձեռագիրը (№ 1862)*: 17. *Թ ձեռագիրը (№ 1404)*: 18. *Ժ ձեռագիրը (№ 2639)*. 19. *Ի ձեռագիրը (№ 1889)*: 20. *Լ ձեռագիրը (№ 1482)*: 21. *Խ ձեռագիրը (№ 4351)*: 22. *Ծ ձեռագիրը (№ 4584)*: 23. *Կ ձեռագիրը (№ 573)*: 24. *Հ ձեռագիրը (№ 1458)*. 25. *Ձ ձեռագիրը (№ 1737)*: 26. *Ղ ձեռագիրը (№ 5920 աշխարհաբար)*: 27. *Ձեռագրերի խմբավորում*: 28. *Սովետական Հայաստանի սահմաններից դուրս գտնվող ձեռագրերը*: 29. *Ճառընտիրներ*: 30. *Հայսմավուրքներ*: 31. *Մեր աշխատանքի հանգամանքները*:

Ա. ՏՊԱԳԻՐՆԵՐ

1. *Եղիշեի Վարդանանց պատմության* առաջին տպագրությունը *եղել է Կոստանդնուպոլսում ՌՄԺԳ (1213+551=1764) թվականին և բռնում է ընդամենը 8+220 էջ, 20×15* սմ *մեծությամբ (տպված մասը շրջանակի հետ միասին 15,5×11,5)*:

Առաջին ճակատն է՝

Գիրք պատմութեան
Սրբոց Վարդանանց զօրավարացն հայոց
արարեալ սրբոյ Եղիշէի վարդապետին

Երկրորդ ճակատը՝

Գիրք, որ կոչի Եղիշէ պատմագիրք
շարադրեալ գիտնական և խստակրօն սուրբ վարդապետին Եղիշէի,
աշակերտի սրբոց Թարգմանչացն մերոց Սահակայ և Մեսրոպայ
Յորում լիակատար պատմին Նահատակութիւնք սրբոց Վարդանանց
զօրավարացն Հայոց և Ղեւոնդեանց սրբոց քահանայից:

Տպագրեցաւ ի հայրապետութեան քրիստոսակերտ սրբոյ աթոռոյն Էջմիածնի՝ Տեառն Սիմէօնի սրբազան Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց

Եւ ի պատրիարգութեան սրբոյ Երուսաղէմի Տեառն Կարապետի երանիկազարդ վարդապետի, և Կոստանդնուպօլսոյ Տեառն Գրիգորի հեզահոգի վարդապետի

ի Կոստանդնուպօլիս քաղաքի

Արդեամբք և ծախիւք՝ սուրբ էջմիածնի միաբան Աբրահամ վարդապետին

Ի թուականիս Հայոց ՌՄԺԳ [=1764], յապրիլի Ժ

Ի տպարանի հանգուցեալ Աստուածատուրի

էջ 4—8. Նախերգանք «Առ ընթերցօղ սուրբ մատենիս»—«ազնուականութեան ձեռամբ նուաստ ծառայ Ստեփաննոս յԱկնայ Պետրոսեան» բանասերի կողմից:

էջ 9 բաց

էջ 10. Եղիշեի նկարը կանգնած գիրքով. տակը գրված է՝

Մեծն Եղիշէ այր հանճարեղ,
Աթենական ուսմամբ շքեղ
Պատմաբանեալ ըզՂևոնդեանց
Այլ և զօրացըն Վարդանանց»:

Նոր էջակարգությամբ էջ 3—207. Եղիշեի պատմություն Վարդանանց: էջ 208—212. Համառոտ ցանկ սուրբ գրքոյս գլխոց՝ հատուածովքն հանդերձ: Իբրև նմուշ բերում ենք՝ էջ 3 «Գլուխ Ա. Յակզբան առաջնում գլխոյ ցուցանէ, թէ որպէս նշանագրեալ է զպատմութիւնս. և թէ զի՛նչ շահից են ընթերցողքն զսա»:

Կամ էջ 203-ի վերջում ծանոթագրություն. «Ծանի՛ր, զի խաչունակ բանքն լուսնաձևի՝ են ի սրբոյն խորագրեցեալք, և մնացեալքն ի մէնջ, որպէս են նշմարեցեալք»:

էջ 212—214. «Վերջաբանութիւն վասն սուրբ գրքոյս՝ առ բարեմիտ ընթերցողս»:

էջ 215—216. Վրիպակներ հետևյալ վերնագրով. «Աստ գիցուք զսխալսն ի տպագրութենէ, և զմնացեալսն ի սրբագրութենէ՝ հանդերձ ուղղեցելովքն»:

էջ 217—220. «Յիշատակարան տպեցման սուրբ գրքոյս»:

Անհրաժեշտ ենք համարում մի քանի հատվածներ մեջ բերել «Նախերգանքից», «Վերջաբանությունից» և «Հիշատակարանից»:

էջ 6. «Նախերգանք»-ում Վարդանանց սխրագործությունը պատմելու անհրաժեշտությունը շեշտելով և ասելով, որ Եղիշե վարդապետը կատարել է այդ գործը, շարունակվում է. «Որպէսզի որդիք ընթերցեալ՝ պատմեսցեն որդւոց իւրեանց, զի անմոռաց ունելով զերևելի գործս քաջութեան որ զհաւատոյ, խրախուսեալք ի նոյն միտս վառիցուք»: Եղիշեի գիրքը տպագրվում է իբրև հոգևոր կերակուր, որպեսզի տիրոջ խոսքը լսելու սով չլինի մեզնում, ասում է հեղինակը (Ամովս մարգարե Ը 11):

էջ 213—214. «Վերջաբանության» մեջ. «...Այլ արդ՝ յայտ լիցի և այս, զի հեղինակ սուրբ գրքոյս՝ յսկզբան անդ թէպէտ խոստացեալ էր խօսել յեօթն եղանակս, և այլ ինչ յաւել ի նոսա, սակայն աստ ի վանումն ոմանց տաղտկացմանց և ի նկրտումն որպէս ախորժմանց զերկարագոյնս ի նոցանէ ըստ զանազանից պարբերութեանց խորագրելով ուղղեալ հատուածս ցուցի։ Յորս զթիւ չարկեալ և զպատմելն եդի դիմաւն երրորդաւ, զի մի ընդ ոսկի բանս սորոյն՝ յապիկարէս կապարեայ ինչ խառնեալ ձեղ ցուցցի։

Նաև զայսու մի զանց եղիցի, թէ խորագիր հեղինակին հինգերորդ գլխոյն չէր յօրինակին։ Եւ մեր չեղեալ ձեռնհաս սուրբ գրքոյս կրկին օրինակաց՝ ունելով զխիղճ մտաց՝ ոչ սակաւ տարժանեալ եղէ, թէ գուցէ գլուխն այն պակասեալ իցէ. թէև ըստ իմն իմացման՝ խորագիրն այն ինչ սակ հատեալ՝ գեթ վեցերորդին է անդր մուծեալ. ուստի ըստ խառնման սորոյն եդև կարգագրեալ»։

217—220. Հիշատակարանում—«Փառք... որ... ետ կարողութիւն մերս անարժանութեան՝ հասանել ի կատարումն տպեցման գրքոյս, ի ՌՄԺԳ թուին ի յուլիսի ամսոյ Ժ...Արդեամբք և ծախիւք սրբոյ Աթոռոյն Էջմիածնի բազմաշխատ միաբան Աբրահամ վարդապետին, որ ըստ գրաւէր բարուց իւրոց՝ զայս շահաւէտ գիրքս ես յօժարեցաւ ի տպել վասն երկուց պատճառաց։ Նախ՝ զի ի ՌՄԺԲ թուին՝ յԶմիւռին քաղաքի (նորին յայնժամ առաջնորդ գոլով) տպեցուցեալ էր զգիրքն Եզնակայ Կողբացւոյ, որ ներհուն մտօք և հաւաքաբանական ոճիւ եղծանէ զաղանդն մոգութեան՝ զկրօնն զրադեշտական, որպէս յայտ է զնոյն գիրքն ընթերցողաց։

Այլ զի մի աւելորդ և անօգուտ համարեսցի ոմանց՝ աշխատութիւն գերիմաստ սրբոյ վարդապետին (որպէս տապարաւ մժղուկս հալածողի), վասն այնորիկ և զգիրս պատմութեան սրբոյ վարդապետին Եղիշէի նորին ուսումնակցի՝ ետ տպագրել. զի ընթերցողք սորին՝ ծանիցեն զգժնդակ չարութիւն նոյն վերոյիշեալ մոլորութեանն. (որում կուրացեալքն գրեթէ հրձիգ առնել կամէին զսուրբ եկեղեցիս Հայաստանեայց. մինչև սուրբ և ընտրեալ առաջնորդաց և նախարարաց մերոց՝ մահու և արեամբ չափ մրցելով՝ հազիւ կարացին շիջուցանել զբոց նորին) և հարկաւոր և պիտանացու վարկցին զաշխատութիւն սրբոյ վարդապետին Եզնակայ, նաև զտպագրեցումն սոփեստի նորին՝ իբր զօրեղ և ազդու դեղ՝ ընդդէմ մահաբեր ցաւոց և մեծի հիւանդութեան պատրաստեալ։

Երկրորդ՝ զի երանելի վարդապետն Եղիշէ՝ յազգէս մերմէ գոլով և ունելով զմեծ սրբութիւն, զիմաստութիւն, և զաթենական ուսման ճոխութիւն, ոչ վայելուչ վարկաւ նաև աշխատութեան սորին՝ (որ է ներկայ գիրքս) մնալ ըստ գանձու ընդ երկրաւ ծածկեցելոյ. մինչ բաց ի տակաւուց՝ բազումք սովաւ փարթամանալ ոչ կարէին։ Քանզի՝ չքնաղաշար մատեանս այս՝ ոչ սակաւ հոգևոր հարստութիւնս յինքեան ունի պարունակեալ։ Այսինքն՝ զի է իբր քրիստոնէական ուսման ճաշակ. արարողութեանց սրբոյ եկեղեցւոյ անկարծիք վկայութիւն. ուղղափառ դաւանութեան տիպ. վասն հաւատոյ նահատակութեան քաղցրութիւն. աղօթախօսութեան հատուած. հոգեկան եռացութեան և արտասուաց բղխման ուժգնապէս գրգռիչ. ազգասիրութեան և հայրենի սուրբ օրինաց սակի՝ քաջութիւն և հոգևոր նախանձավառութիւն. աւանդապահից ժողով. արեամբ ներկեալ նահատակաց մերոց, թէ կարգաւորաց և թէ աշխարհականաց, յականէ յանուանէ յիշատակութիւն. յատուկ ազգին մերոյ մակաբեան գործ և տեղի պարծանաց։ Նաև ըստ իմաստասիրացն սահմանի, դիմօք՝ պատճառօք՝ տեղեօք՝ և ժամանակօք՝ մեծագործութեան պատմութիւն։

Արդարև՝ դա ընթերցմամբ խոկացողացն ի մանկութենէ շարադրութեան օրինակ և հայկաբանութեան գաղափար։ Յիրաւի ի սմա երեք մեծ հաւատ և մեծ հաւատոյ զօրութիւն. յոյժ սէր և յոյժ սիրոյ ներգործութիւն. շատ յոյս և շատ յուսոյ հաստատութիւն և ամենեքին անկեղծութիւն, որ յայտ է բազում անգամ դաս ընթերցողաց։

Վասն որոյ զգանձատիպ և զոսկեղէն գիրքս կամեցաւ ի լոյս ածել՝ զի ամենեքեան դա վերծանելով հմտասցին. և որոց հարց և նահատակաց մերոց զանազան առաքինութեանցն նախանձաւորք լինիցին։

Արդ յիշեսջիք ի Քրիստոս ի մաքուր մաղթանս Ձեր զվերայիշեալ Աբրահամ վարդապետն Աստապատցի հանգերձ հոգևոր և մարմնաւոր ծնողիւք և եղբարբք իւրովք։ Ընդ որում յիշման արժանի համարեսջիք և զօրինագրօղ ճառընտիրս այսորիկ՝ զԱկնցի ուսումնասէր տիրացու Ստեփաննոսն Պետրոսեան, և զտիրացու Պետրոսն Կոստանդնուպօլսեցի, որ զբուն գաղափարն գրքոյս անձանձիր ընթեռնալ օգնելով սրբագրողին ի յանկնդրութիւն նորին. նաև զտիրացու Մելքիսեդն զգծօղ յիշատակարանիս. որ ոչ սակաւ աշխատանս կրեաց յերթևեկս ի տպագրումն գրքոյս. զորս Տէր զարդարեսցէ մեծագոյն շնորհիւ իւրով և պահեսցէ ի ծոց սրբոյ եկեղեցւոյ, Ամէն։

Նաև յետոյ՝ յիշեսջիք և զտպագրող սորին՝ զհանգուցեալ Աստուածատուրի որդի զՅօհաննէս դպիրն պարտաւոր. հանդերձ յոգնաջխատ որդւովն իւրով տիրացու Կարապետիւ, զգիրս կազմարեալս շարօղիւ, վաճառեցելոյն ի ծառայութիւն խնդրողաց փոխանակ ինքեանն՝ առեալ շնորհիւ։

Այլ և զքրտնաջան մշակն գործարանի նորին՝ զտէր Պօղոսի որդի՝ զտիրացու Կիրակոսն Մանազկերտցի։ Որպէսզի և ինքն Տէրն մեր Քրիստոս առհասարակ յիշեսցէ ի բարին ի միւսանգամ գալստեանն, ըստ մեծի իւրում գթութեանն, որում ընդ Հօր և ընդ սրբոյ Հոգւոյն փառք յաւիտեանս Ամէն։

Վերջ»։

Այս առաջին տպագրությունը մեր հրատարակության մեջ նշանակված է Տ^{1} տառով։

2. Երկրորդ տպագրությունը եղել է ՌՄԼԶ (=1787) թվականին Ս. Պետերբուրգում, մեծությունը 15×9 (տպ. 11×6) սմ.։

Գիրքը բաղկացած է 413 էջից։ Վենետիկում եղած օրինակը, անշուշտ, պակասավոր է, այդ պատճառով է Ա. Ղազիկյանը գրում՝ «...Մխիթարյանց սույն տպագրության էջերը 413 կդնե. չեմ գիտեր ինչու» (Նոր Մատենագիտություն, էջ 571)։

Վերնագիրն է՝ «Գիրք որ կոչի Եղիշէ պատմագիրք։ Շարադրեալ գիտնական և խոստիկոն սուրբ վարդապետին Եղիշէի, աշակերտի սրբոց Թարգմանչացն մերոց Իսահակայ և Մեսրոպայ։ Յորում լիակատար պատմին նահատակութիւնք սրբոց Վարդանանց զօրավարացն Հայոց և Ղևոնդեանց սրբոց քահանայից»։

Վերստին տպագրեցեալ յեօթներորդում ամի հայրապետութեան լուսանկար մօրն մերոյ սրբոյ աթոռոյն Էջմիածնի՝ Տեառն Ղուկասու սրբազնասուրբ կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց։

Հրամանաւ իշխանազնեայ Տեառն Յովսէփայ սրբազան արքեպիսկոպոսի և առաջնորդի ազգին Հայոց որք են ընդ տէրութեամբ Ռուսաց։

Արգեամբք և ծախիւք բարեպաշտօն և ազնուատոհմ Մանիչարեանց Աստուածատրեան ազնիւ պարոն Մարգարին

Յամի Տեառն 1787: Իսկ ի Թուին Հայոց ՌՄԼԶ.
Ի Սանկտ Պետերբուրգ
Ի տպարանի Խալդարեանց պարոն Գրիգորի
Կրկին հրամանաւ կառավարչացն բարեկարգութեանց.

Այս հրատարակությունը առաջնի անփոփոխ և ստրկական երկրորդ տպագրությունն է, այն աստիճան ստրկական, որ էջ 397—405 տպելով «Համառօտ ցանկ սուրբ գրքոյս», չի հասկացել, որ անհրաժեշտ է նշված հատվածների էջերը հարմարեցնել իր տպագրությանը, այլ նշանակել է I տպագրության էջերը, որի հետևանքով նշանակված ոչ մի էջում չի կարելի գտնել մատնանշված նյութը, քանի որ I տպագրությունն ունի 220 էջ, իսկ այս II տպագրությունը՝ 413 էջ:

Տարբեր է, իհարկե, միայն էջ 410—413 «Յիշատակարան տպեցուցանողի սորին» հատվածը, որի մեջ խնդրվում է «յաղօթս յիշել» «Նոր Ջուղայեցի ազնուատոհմ Մանիչարեանց բարեպաշտօն և յոգնահանճար ազնիւ պարոն Մարգարին»—անուն-անուն ծնողներով, եղբայրներով, կողակցով, կենդանի և մեռած զավակներով և այլն: Ապա հայտնվում է, որ տպարանի տեր ու գործավար պարոն Գրիգոր Խալդարյան Ջուղայեցին մեռել է 1787 թվականի օգոստոսի 8-ին, և գործն ավարտել է նրա որդին՝ պարոն Մկըրտումը:

Այս տպագրությունը ոչ մի արժեք չունի բնագրական տեսակետից, ուստի և նրա ընթերցվածները մեր հրատարակության մեջ առնված չեն:

Այս տպագրության հետ կապված անհրաժեշտ է պարզել նաև հետևյալը: Ճիշտ է նկատում Ա. Ղազիկյանը (անդ, էջ 571), որ 1774 թվականին Պետերբուրգում Եղիշեի հրատարակություն դժվար թե եղած լինի: Այդ տպագրությունը չեն հիշատակում ո՛չ Միանսարյանց և ո՛չ էլ Գր. Խալաթյանց:

Թյուրիմացության արդյունք պետք է համարել նաև իբր Նոր-Նախիջևանում 1787 թվականին կատարված տպագրությունը: Ամենայն հավանականությամբ, եթե իրոք այդպիսի տիտղոսաթերթ ունեցող հրատարակություն կա, դա նույն վերևում նկարագրված հրատարակությունն է, որ նրա հրատարակիչ Յովսեփ Արղությանը կարևոր է համարել տիտղոսաթերթը փոխելով լույս ընծայել նաև իր թեմի ամենահայաշատ Նոր-Նախիջևան քաղաքում:

3. Երրորդ հրատարակությունը եղել է Կալկաթայում 1816 թ.: Տես Մատենագիտություն:

4. Չորրորդ հրատարակությունը եղել է Կոստանդնուպոլսում Հայոց ՌՄՀԲ (=1823) թվականին և բաղկացած է 239 էջից:

Վերնագիրն է՝

Պատմութիւն նահատակութեան սրբոց Վարդանանց, և Ղեւոնդեանց քահանայից արարեալ սրբոյն Եղիշայի գերահռչակ վարդապետի և արքեպիսկոպոսի Ամատունեաց. և աշակերտի երանելի թարգմանչացն մերոց սրբոցն Սահակայ և Մեսրոպայ

Ի հայրապետութեան սրբոյ աթոռոյն Էջմիածնի Տեառն Եփրեմի աստուածընտիր կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց
և ի պատրիարգութեան սրբոյ աթոռոյն Երուսաղէմի Տեառն Գաբրիէլի շնորհափայլ արքեպիսկոպոսի
Հրամանաւ և արդեամբ Կոստանդնուպօլսոյ պատրիարգ Տեառն Պօղոսի արքեպիսկոպոսի Անդրիանուպօլսեցւոյ
Տպեալ
ի Կոստանդնուպօլիս
ի տպարանի մայր եկեղեցւոյս սուրբ Աստուածածնի
Աշխատասիրութեամբ Տ. Անդրէաս վարդապետի Նարինեան
Ակնեցւոյ
1823. ՌՄՀԲ

Հառաջաբանից (էջ 3—6) բերում ենք հետևյալ հատվածը.

Եղիշեի Պատմության Նշանակությունը բացատրելուց հետո...

«Վասնորոյ և ոմանք ի բարեպաշտից մերազնեայ բանասիրաց փափագօղ եղեալ այսմ ցանկալի գանձու՝ կամեցան սեղանաւորել ի հոգիս կարօտելոց. բայց արգիլունք իրացն ոչ ըստ արժանւոյն ի դէպ ելանէին։

Զի ըստ ժամանակին ունելով առձեռն պատրաստ զմի միայն գաղափար աղաւաղ և սխալ, բարեմիտ իմն երկիւղածութեամբ՝ զի մի գուցէ հնութեամբ ժամանակի և այն խապառ անհետ լինիցի, և որք միանգամ ցանկան վայելել՝ անճաշակք ի քաղցրութենէ նորա մնասցեն, տպագրեցին զայն ի Կոստանդնուպօլիս, յամի Տեառն 1764։

Յորում տեսանին բազմադիմի վրիպակք է՛ ուրեք՝ զի իմաստ բանիցն գլխովին ընդհակառակն է շրջեալ. և է՝ զի պակասութեամբ կամ այլայլութեամբ բառից անիմանալի գործեալ. վասնորոյ և ընթերցանելեացն ոգիք ոչ որպէս արժանն է քաղցրանային. և ո՛չ յարգ և վաստակ բարեացապարտ մատենագրին երևէին։ Զայս ամենայն զոր ասացաք՝ և առաւել քան զայն՝ կարէ տեսանել ընթերցասէրն ի բաղդատելն զսա ընդ հնոյն։

Եւ զի տեսանելով մեր՝ թէ նաև աղաւաղ տպեալքն օր ի յօրէ սակաւագիւտ եղեալ են և ծանրագին, և փափագօղք և խնդրօղք բազումք. շարժեալ ի սիրոյ ազգիս հրաման առաք նորոգ սրբագրութեամբ ի տիպ արձանացուցանել՝ ըստ ընտրելագոյն և անսխալ գաղափարին, զոր հաւատարիմ գրչութեամբ ընդօրինակեալ էր ի Հայաստան բարեյիշատակ Գէորգ դպիրն պալատական, որ և ունէր յիշատակարան՝ օրինակ զայս.

«Գրեցաւ պատմական մատեանս սրբոյն Եղիշայի ի Մեծն Հայաստան, ի թուականին Հայոց ՌՄԼ, գրչութեամբ Գէորգայ ուրումն անարժանի Կոստանդնուպօլսեցւոյ, և այն՝ յօրինակէ իմեքէ հնագունէ, որ էր գրեալ յԱրարատեան աշխարհի ի թուականութեան Հայոց ՌԺԶ, յաւուրս հայրապետութեան Տեառն Ներսէսի, եղբօր Գրիգորիսի, որ նստէր ի Կլայն հռովմեական»։

Ստորագրել է. «Մնամ վասն ձեր միշտ աղօթարար նուաստ ծառայ ծառայից աստուծոյ Պօղոս արքեպիսկոպոս Անդրիանուպօլսեցի և պատրիարգ մեծի մայրաքաղաքիս Կոստանդնուպօլսի»։

Տեքստը. էջ 7—214։

էջ 215—218. Հաւելուած—խօսք յաղագս պատմական գրոցն Եղիշէի. հանեալ ի պատմութենէ Թովմայի վարդապետի և պատմչի տանն Արծրունեաց։ Վասն արիւնահեղին Բարծումայի։

էջ 219—227. Ցանկ գրքույս (անվանացանկ՝ համառոտ բացատրություններով):

էջ 228—239. Բացատրութիւն անծանօթ և դժուարիմաց բառից այսր մատենի (մեծ մասամբ Վարդան գրոց բառարանի սխալաշատ բացատրությունները, ինչպես օր. «Բումիզ է բառ պարսկական, զորմէ ասի ի հին բառարանի մերում, Գոմեզն օշնան խոտ է, զոր այլ գիրք օճառ ասեն լուալեացս*»):*

Այս, թվով չորրորդ, տպագրությունը մեր հրատարակության մեջ նշանակված է Տ^2 տառով:

5. *Եղիշեի հինգերորդ տպագրությունը եղել է 1828 թվականին Վենետիկում, փոքրադիր 12°, ընդամենը 408 էջ. «Հրատարակիչն է հ. Ա. Բագրատունին, որ և սկիզբը՝ «առ Եղիշէ» վերնագրով գեղեցիկ ուղերձ մ'ունի» (Ա. Ղազիկյան, անդ, 572):*

Առաջին ճակատ. *Եղիշէի սրբոյ վասն պատերազմին Վարդանանց. ի Վենետիկ, 1828:*

Երկրորդ ճակատ. *Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Ի Վենետիկ, ի սուրբ Ղազար, ՌՄՀԷ:*

1—4 շապիկներ
5—6 ուղերձ «առ Եղիշէ».
7—362 Եղիշեի տեքստը.
363—378 Նորին Եղիշայի վարդապետի բան խրատու յաղագս միանձանց
379—381 առ Բանասէրս
382—392 Այլ ընթերցուածք
393—408 Ցանկք անուանց:

Մեջ ենք բերում «առ բանասէրս» հատվածը, էջ 379—381.

«Ըստ յաճախել օրինակաց գրոց՝ բազմանան և կրկին վրիպակք գրչաց, որ ակամայ և որ կամաւոր առ տգիտութեան. զայսր փորձ գիտէ և Եղիշէ՝ ամենեցուն ցանկալի մատեան: Որ ի մեր ձեռս եկին օրինակք վեց էին, չորք ամբողջ, երկու ի մասնէ. երիցն ևեթ թուականք յայտնի. ՌՃԻ, ՌՃԽԶ, ՌՄԼ. յորոց զառաջին զհնագոյնն, և ստուգագոյն քան զամենայն գտեալ, զնոյն առաք մեզ յօրինակ, զակամայ և զյայտնի սխալմունս գրչին ուղղեալ յայլոցն միաբանութենէ: Իսկ թուեցեալն ոմանց ընտրելագոյն և անսխալ հաւատարիմ գրչութիւն՝ ՌՄԼ օրինակն, իբրև ի հնագունէ զաղափարեալ, գրելոյ ի ՌԺԶ, մանրախուզիւ քան զբնաւսն փարթամագոյն գտաւ երկատեսակ վրիպակօքն:

«Թէպէտ մատենագիրն զհատածս գրոցն և յեղանակ և գլուխ կոչէ ի յառաջաբանին՝ բայց գրչագիրք ի կարգի անդ ուրեք ուրեք յեղանակ միայն ունին, և գլուխ և ոչ ուրեք. սմին իրի և մեք զայն կալաք: Առաջին յեղանակին չիք գլուխ և մակագրութիւն ի գրչագիրս, այլ կից գնայ ընդ յառաջաբանին. սակայն որպէս այլոց՝ և մեզ պատշաճ թուեցաւ որոշել զայն ըստ նորին մատենագրին ակնարկելոյ, միայն ուր ի դէպ ևս թուեցաւ մեզ, մեք անտի հատաք:

«Որպէս և բիւզանդացւոց առաջին տպագիրն ազգ առնէ, խորագիր հինգերորդ յեղանակի չիք և ոչ ի մի գրչագիր. այլ վեցերորդ զնոյն մակագրեն՝ նորին վեցերորդին վերնագրովք, և միահետ տանին մինչև ցևթ-

ներորդն, բայց միայն ի միոյ՝ որ հինգերորդ կոչէ զայն, սակայն և նա նովին վեցերորդին մակագրով: Մեր ըստ յառաջաբանի մատենագրին մակագրեալ զայն, գլուխ վեցերորդին չկամեցաք առ ժամս խախտել յերից առաջնոց քան զմեզ տպագրութեանցն: Եւ չունիմք ասել, հինգերորդ յեղանակին ինչն արդեօք կորուսեալ իցէ կամ ի Բարձումայէ խառնամանկեալ. եթէ գլուխ վեցերորդին այսր անդր անկեալ վասարանդի: Կարգ պատմութեանն, թէպէտև անընդհատ, չտայ ինչ հաւաստի գուշակել:

«Այսչափ ինչ ի հարկէ հաւատարմութեան ծանօթս տուեալ բանասիրաց, կարգեսցուք զկարեւորն յայլեայլ ընթերցուածոց օրինակացն»:

Այս հինգերորդ տպագրությունը մեր հրատարակության մեջ նշանակված է Տ^{3} տառով:

6. Վենետիկի մնացած տպագրությունները (1838, 1842, 1859, 1864, 1893, 1902/03) և Երուսաղեմի 1865 թ. տպագրությունը բնագրական արժեք չունեն, այլ նախորդ, գլխավորապես 1828 թվականի տպագրության արտատպություններ են աննշան փոփոխություններով, որոնք մեր հրատարակության մեջ առնված չեն:

7. Արժեքավոր է, այն էլ միայն մասամբ, Վենետիկի 1852 թվականի հրատարակությունը, 394 էջից բաղկացած, որովհետև այդ տպագրության համար օգտագործված է Լիմի երկաթագիր ձեռագիրը, որը, սակայն, դժբախտաբար լրիվ չի եղել: Այստեղ գտնում ենք այդ հրատարակության ազդը.

«Զորոյ վարդապետին Եղիշէի զպատմութեան գիրսն կամեցեալ նորոգ ի լոյս ընծայել, յաւելեալ եդաք և զտարբերութիւնս զանազան յերկաթագիր հին օրինակին, որ ի Լիմ. անապ. զի ոչ անթերի՝ այլ միայն առաջնոյ և երկրորդի գրոցն հին էր գրչութիւն, և ի բիւզանդացւոց տպագիր օրինակացն լրացեալ նոտարագի տառիւք, զորս մեք ըստ առաջին մերումս տպագրի յերիւրեալ թողաք անփոփոխ»:

Այս նկատի ունենալով մենք համեմատել և նշել ենք այս տպագրության միայն Ա. և Բ. յեղանակների տարբերությունները:

Այս տպագրությունը մեր հրատարակության մեջ նշանակված է Վ^{1852} տառով:

8. Մնում է մեզ հիշատակել, ի վերջո, Եղիշեի այսպես կոչված Անձևացյաց օրինակից արված առաջին տպագրությունը Թեոդոսիայում 1861 թվականին, որից արտատպված են հետագա հրատարակությունների մեծ մասը (Կոստանդնուպոլիս 1871, 1873, Տփխիս 1879, Մոսկվա 1892, Տփխիս 1904, 1912, 1913):

Այս տպագրության վերնագիրը հետևյալն է.

Եղիշէի պատմութիւն Վարդանանց
Ըստ Անձեւացեաց օրինակի
Թէոդոսիա, ի Խալիպեան տպարանին 1861
է+344

Մեջ ենք բերում այս հրատարակության ներածությունն ամբողջությամբ:

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Եղիշէի սրբոյ Վարդանանցն պատմութիւն *թէպէտ ի նուագս նուագս ընծայեալ ի լոյս, բայց այնպիսի իմն են պէտք ոսկեղինիկ մատենին՝ զի չև ևս ըստ արժանւոյն գտեալ է նորա մուտ ի ձեռս հասարակաց։*

Մերումս տպագրի ոչ այն և եթ է վախճան զի զհասարակացն լցուսցուք զպէտս, այլ զի և հասարակաց մասնաւորեսցուք զգանձ, որ ըստ բաղդի ի մեր ձեռս անկանէր ի ժամանակի զի ի փարիզեցւոցն քաղաքի դեգերէաք։ Դէպ եղև ճանաչել մեզ անդանօր զհնասէր ոմն այր պատուական Սըր Ջանուայթ անուն՝ որ անտի անցանէր ի դարձին յարևելից, և բարձեալ բերէր ճոխութիւն բազում հնութեանց, զորս ամբարեալն էր ի մերոց և յայլոց կողմանց Ասիացւոց աշխարհին։

Այլում թողեալ տեղւոյ և ժամանակի մանրապատում տալ նկարագիր զմէն մի նորա պատուական ճոխութեանցն, մանաւանդ զորոց ի մեր հայրենեացն էր գնոց առեալ կամ յընծայ, տեսաք ի գրչագիրս նորա և Պատմութիւն *մի* Վարդանանց, *որ թէպէտ չունէր ի վերայ զթուական գրութեանն, այլ մագաղաթն և երկաթագիր տառիցն ձևք՝ որովք հարեալ էր ի գրի, շատ իսկ ցուցանէին եթէ յոյժ հնոց ժամանակաց էր մատեանն. եօթներորդ կամ ութերորդ դարու գործ, եթէ ոչ և առաւել ևս հնագոյն։ Եւ բանիս վկայք՝ յիշատակարանքն որ այսր և անդր ի լուսանցս մատենին տեսանէին՝ հասանէին ցիններորդ դար. որպէս օրինակ իմն*

զՏէրն Անձևացեաց զմեծն Ատոմ
յիշատակի արարէք արժանի.

զի թէպէտ չցուցէ տարւոյն թիւ, բայց անշուշտ թուի մեզ եթէ այս այն Ատոմ իցէ զոր և Յովհաննէս պատմաբան կաթուղիկոս անուանէ մեծ, *յորժամ ասիցէ. «Պայազատէր զտէրութիւնն զայն* ՄԵԾՆ Ատոմ *որդի նորա (Գուրգենայ) ընդ նորա»։ Եւ զի առ Սմբատաւ Ա., Բագրատունեաց թագաւորաւն, փայլեցաւ այս Ատոմ, ապա հնագոյն քան զնա իցէ գրութիւն Վարդանանցն մատենի։*

Ի վերջ կոյս գրոցն գտաք զայս յիշատակարան.

Գրեցաւ ի ստոյգ պատմ. տանն Մամիկոնենի.
հրամանաւ
Շմաւոնի Անձևացեաց տեառն,
յիշատակ և բարեխաւս աշխարհիս:

Բայց թէ ո՛ այս Շմաւոնս, չունիմ ասել, փոխանակ զի չյարէ գրիչն զթուական ժամանակին։ Զի ոմն Շմաւոն յիշատակէ մեզ պատմութիւնն՝ Անձևացեաց տէր, այն որ ընդ Կարմիրն Վարդանայ հանդիպացաւ ի մեծի պատերազմին, ապա և կապանաց ընդ երանելի նախարարսն տանէր ժուժկալութեամբ. բայց ոչ հաւանութեան մեզ թուի եթէ նոյն Շմաւոն իցէ և որ զմատեանս զայս ետ գրել հարկանել։ Այլ ի մեծի պատուի լեալ է անշուշտ առ տեարբ տանն Անձևացեաց, զի յէջս գրոյն այս և անդ գտանին անուանք նոցա, որպէս

զԳուրգէն յիշեցէք.
Գէորգ Անձևացեաց.
Հասան տէր Անձևացւոց:

Այս օրինակ Անձևացեաց թուի անցեալ կամ պահեալ ի Նարեկայ վանս. զի անդ ուր յիշատակէ Եղիշէ յանուանս եպիսկոպոսացն որք պատասխանեցին՝ զԵղբայր եպիսկոպոս Անձևացեաց, յօրինակին գտաք յայլմէ գրչէ «զորոյ զաթոռն վիճակեալ տէրս մեր Խոսրով»: *Աներկբայ իմն թուի ինձ զմեծէն Խոսրովայ ակնարկիցէ գրիչն, զհօրէ լուսայնոյն Գրիգորի:*

Գոյ և այլ սխրալի իմն հակիրճ յիշատակարան, զոր չկարողացաք ընթեռնուլ առանց արտասուս բազումս արկանելոյ. զի ուր Եղիշէ զանուանս քաջացն դրոշմէր արանց՝ որ զանուանս իւրեանց յերկնաւորն դրոշմեցին դպրութեան, յաւելոյր ոք ի սորին կիսադողդոջ ձեռամբ և սրտիւ.

Մաղթեցէք վկայք Քրիստոսի
խաղաղութիւն նեղելոցս և փրկութիւն
աշխարհիս,
և փառաց Գրիգորիս Պահլաւունեաց
հաւատս արհականս
և մի լոկ զանունդ աշխարհուստ:

Եւ ո՞վ ոք արդեօք զԳրիգորի Մագիստրոսի զայսպիսի սրտառուչ ընթերցեալ բան, ոչ ընդ մեզ պատկառանօք համբոյր յետնումն մատուցեալ գրութեան, զնորա հառաչանս ոչ յեղյեղիցէ՝ մաղթելով զխաղաղութիւն և զփրկութիւն:

Յայս վայր հարևանցի իմն զարտաքին հանգամանաց սքանչելի գրչագրին. իսկ զներքին հանգամանացն զայս և եթ ասասցուք, զի քաջավարժ և հմուտ ձեռին է գործ և գաղափար, արժանի արդարև իշխանական տանն վասն որոյ գրեալն էր: Թողումք այլում ժամանակի նշանակել մանր զմերոյս օրինակի ի տպագրելոցն ցարդ զխտիր ընթերցուածոց. շատ լիցի ընթերցանելեացն գիտել զի ի բազում տեղիս ուր ընդ աղօտ իմն մնային իմաստք՝ արդ ի ձեռն Անձևացեաց օրինակիս պարզեալ ելանեն ի լոյս:

Ակն ունիմք եթէ ոչ ի զուր ինչ թուեսցուք մատուցեալ ի նորս տպագիր, և համարիմք զանձինս երանելիս եթէ մարթասցուք դիւրել լինել զանէնչ ցանկութեան սրտի զհոյակապ և սուրբ Մատենագրին որ ցանկայր զի պատմութիւն իւր յածիցի ի ձեռս մեծի և փոքու «Զի հանապազորդ ընթեռնուցուն, լսելով զառաքինեացն զքաջութիւն և զյետս կացելոցն զվատթարութիւն», որով յետս կալ ի յետնոյն նմանութենէ, և յառաջնոյն ջանալ հետևել քաջութեան, զի ի ջանից սոսկ եթ իցէ ակնկալել իմիք տառապեալ հայրենեաց մերոց:

Խորէն վ. Գալֆայեան:

Այս տպագրի ընթերցվածները մեր հրատարակության մեջ նշանակված են A տառով այն դեպքերում, երբ մենք չենք դիմել համեմատության համար մեր վերցրած Անձևացյաց օրինակից, նրա ընթերցվածք տեղադրում *փոխարինել ենք այլ ձեռագրական ընթերցվածով և Անձևացյաց օրինակի ընթերցվածը դրել ենք տողատակի այլընթերցվածների շարքում:*

Եղիշեի Պատմության մյուս հրատարակությունների մասին տես ստորև «Մատենագիտություն» բաժինը:

Բ. ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

Անցնում ենք Եղիշեի Վարդանանց պատմության այն ձեռագրերի նկարագրությանը, որոնք գտնվում են ՀՍՍՌ պետական ձեռագրատանը (Մատենադարանում): Ձեռագրերը նշանակում ենք հայերեն մեծատառերով:

9. *Ժամանակագրական կարգով առաջին տեղը բռնում է Ա ձեռագիրը, № 1890 (1687):*

Թերթեր—*256:* Մեծություն—*25×16:* Նյութ—*թուղթ:* Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ:* Գրություն—*միասյուն 18×10,5 հին բոլորագիր: 3—12 թերթերը նորոգված տարբեր թղթով և բոլորագրով:* Գրիչ—*Դավիթ կրոնավոր:* Ստացող—*ինքը՝ գրիչը:* Ժամանակ—*1174:* Տեղ—*Կոշավանք:* Հիշատակարան—$209^{բ}$—$210^{բ}$: Հիշատակագրություններ—$91^{ա}$, $123^{բ}$, $130^{ա}$ և $184^{բ}$:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Վերնագիրը—*Պատմութիւն սրբոյն Վարդանա քաջի և հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի յԵղիշայէ սրբոյ Դաւթայ երիցու հայցեալ գրեաց·*

$3^{ա}$—$206^{բ}$	*Եղիշէի Պատմութիւն:*
$206^{բ}$—$209^{բ}$	*Վասն արյունահեղին Բարծումայի: Մի հատված Թովմա Արծրունու պատմությունից:*
$209^{բ}$—$210^{բ}$	*Հիշատակարան:*
$211^{ա}$—$213^{բ}$	*Ստորագրութիւն պատմութեան սրբոյն Սարգսի զօրավարի:*
$213^{բ}$—$234^{բ}$	*Վկայութիւն սրբոյն Սարգսի զօրավարի և որդւոյ նորա որոյ անուն Մարտիրոս որ կոչի վկայ:*
235—237	*Բաց թերթեր:*
$238^{ա}$—$253^{բ}$	*Պատմութիւն վարուց սրբոյն Յակովբա զոր գրեաց Մելիքէ աշակերտ Մարուգէի միայնակեցի:*
248	*Բաց թերթ:*
254—256	*Բաց թերթեր:*

Հիշատակարան—$209^{բ}$—$210^{բ}$: *«Փառք փրկչին և յիշատակ գրչիս Դաւիթ կոչեցեալ·*

Փառք հզօրի և ահաւորի, վեհի և մեծի, անհասի և անճառի, անսահմանի և անպատմի, անպարագրի և անորակի, անքանակի և անձևի, անչափի և անժամանակականի, փառաց փառաւորի և անմահի, եզակի և եռանձնեայ, պարզ և անշարունակ, սուրբ և վճիտ, յստակ և մաքուր, համագոյ սուրբ երրորդութեանն յաւիտեանս ամէն ամէն:

Ի հայկազեան Թուականիս վեցհարիւրերորդի և երկուց տասանց եղակաւ միով առաւելեալ, և ըստ նորում շրջանիս միոյ յարեկնի և երից տասանց և քառից երկուց. և ըստ ծննդեան կենարարին և մերոյ ազատութեան ի մահուանէ յանմահութիւն են ամք ՌՃՀԴ: Արդ, յայսմ ամի գրեցաւ գիրքս այս Եղիշէի պատմագրի և ընտիր վարդապետի, որ և տեղեակ և հմուտ էր ամենայն պատերազմաց Վարդանանց և Նեղութեանց, որ անցին ընդ աշխարհս Հայոց. որ և այլ գիրս ասացեալ կանոնականս զգուշաւորս սրբոյ եկեղեցւոյ և առաւելեալ ի վարս արդարութեան հաճոյ լինէր աստուծոյ և մարդկան. և յետ այսր՝ վարս կրաւնաւորութեան յանձն առեալ և զխստամբերութիւն ճգնութեան, պահաւք և աղաւթիւք հանդիսանայր և արդէն յայնաց ծովու ի Նուաճանգիստ փութացեալ յանապատ, ի բաց լքեալ զերկրաւորս զհետ երթայր երկնաւորին և զամենայն առաքինութիւն յանձին կատարելով, զամայութիւն սիրելով և խստարուտ կենաւք անցուցանելով զաւուրեայ կենցաղս՝ սուրբս այս Եղիշէ իբրև զանմարմինս ի մարմնի կեցեալ, և զդիւացն մարտս վանեալ. և յանապատի ուրումն յայրի վախճանեալ բարի խոստովանութեամբ ի Քրիստոս Յիսուս ի տէր մեր ամէն:

Արդ ես Դաւիթ ցանկացող եղէ այսմ գրոց և գծեցի զսա ի սակս յիշատակի հոգւոյ իմոյ մեղաւք վարակելոյ, և ծնողաց իմոց. և եղբաւր իմոյ հարազատի Մխիթար կոչեցեալ, որ և սպասաւորեաց ինձ ի գրելս: Եւ գրեցի զսա ի վանս Կոշա, ընդ հովանեաւ սրբոյ Ստեփաննոսի ի մէջ սիրելի եղբայրութեանց: Արդ հայցեմ յիշել ի Քրիստոս, և Քրիստոս յիշողացդ ողորմեսցի ամէն»:

Այս ձեռագրում, ինչպես և առհասարակ ձեռագրերի մեծամասնության մեջ, հինգերորդ յեղանակն իր վերնագրով չկա: Սակայն գտնում ենք

Յեղանակների կարգը

I	3ա — 13ա անվերնագիր.	«Զբանն... ընկալաւ զվճիռ մահու»:
II	13ա — 54ա Երկրորդ. զիրացն պատահումն յիշխանէն արևելից.	«Որոց ոգիքն... երկայնութեամբ ճանապարհին»:
III	54ա — 91ա Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ.	«Թէպէտ և ոչ իցիմք...բուռն հարեալ էր նորա»:
IV	91բ — 99բ Չորրորդ յեղանակն. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և անօրէն ընկերաց իւրոց.	«Մինչև ցայս վայր...զբաժակն դառնութեան մահու»:
V	չիք	
VI	99բ — 123բ Վեցերորդ. կրկին անդամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.	«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ»:
VII	123բ — 142ա Եւթներորդ յեղանակ, յորում նկարագրի դարձեալ առաքինութիւն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.	«Արդ դարձեալ յայնժամ... գործոց նորա»:

VIII	*142ա—206բ Արտաքոյ եւթն յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն.*	*«Արդ ի վեշտասաներորդի...գրաղաքամայրն բարեաց և հասցուք խոստացելոց ս՛րբեկացն աստուծոյ ի Քրիստոս Յիսուս ի տէր մեր, և նմա փառք յաւիտեանս յաւիտենից ամէն»։*

10. *Երկրորդ տեղը բռնում է Բ ձեռագիրը № 1888 (1685)։*

Թերթեր—*357*։ Մեծություն—*25,5×16,5*։ Նյութ — *թուղթ*։ Կազմ — *կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ*։ Գրություն—*միասյուն 21×12 բոլորագիր՝ որոշ տեղերում միջին երկաթագրի նման (տպագրված ցուցակում գրված է՝ նոտր)*։ Գրիչ—*Անդրէաս (երկրորդ մասի). առաջին մասինն՝ անհայտ*։ Ստացող—*նոյն Անդրէաս և պապ Յովհաննէս քահանայ*։ Ժամանակ—*ՈԾԶ (1207) Եղիշեի. ՈԽԱ (1192) երկրորդ մասի գրողի և ստացողի*։ Վերջին նորոգություն—*Զաքարիա սարկավագի (պատմագրի) ձեռքով ՌՃԼԶ (1687) թվին (էջ 357ա)*։ *Սկզբից 2 թերթ մի հատված Եղիշեից նոտր գրով (Զաքարիայի ձեռքով?)*։ *3ա—6բ և այլուր ընդամենը 6 թերթ նորոգված են նոտր գրով Զաքարիա սարկավագի ձեռքով*։ *Գտնված է «Իգմիւռին» քաղաքում նորոգողի եղբորորդու Կյուրեղ սարկավագի ձեռքով*։ Հիշատակարաններ—*122բ, 353բ, 355բ, 357ա, 270բ (Նորոգողի հիշատակարանը՝ էջ 357ա)*։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

3ա—122բ Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց պատերազմին և վկայի Քրիստոսի Եղիշայէ սրբոյ Դաւթայ երիցուէ հայցեալ գրեալ։ Օգնեա՛ Աստուած։

122բ—342բ Աղօթից լուծմունք (մասամբ Ստեփաննոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի), տօնապատճառք և այլ ժողովածուք, ինչպես բնորոշում է նորոգող Զաքարիա սարկավագը։

343բ—353ա Սրբոյն Եպիփանու եպիսկոպոսի Կիպրացւոյ ասացեալ (սուրբ գրքի թարգմանությունների մասին՝ Յոթանասնից, Ակիւղաս, Օրիգենէս և այլն)։

ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

122բ «Գրեցաւ յիշատակարանս այս վասն սուրբ նահատակութեան նախարարացն հայոց և սուրբ կանանցն. ընդ որում և զմեզ արժանի արասցէ սուրբ երրորդութիւնն տանել զյիշատակս նոցա. զի որք հաւատով տանեն զյիշատակս նոցա մասնակից արասցէ սրբոց իւրոց ի փառս ամենասուրբ երրորդութեանն այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից ամեն ամեն ամեն։ Թւ. ՈԾԶ (656+531=1207)։

270բ «զԴաւիթ և զանարժան քահ(անայ) յիշեցէք ի Քրիստոս։ (Խորանի վերևի անկյուններում Դաւիթ*»)։*

«զԹորոս վարդապետ որդի Ալամի ստացող սուրբ մատենիս յիշեցէք ի Քրիստոս մանգունք սուրբ աստուածատի, յորժամ հանդիպիք բանի պիտանացուի կամ ուրինակ առնել որ կարիք թէ հանդիպիք. և զվարդապետն իմ զԱրաքելն զԳրիգորէս զՎարդան, զի յամենէս եղև մեզ աւգուտ»։

(Այս բառերը գրված են մի տձև խորանի մեջ. Դավթի մասին եղած պարբերությունը գրված է խորանի ճակատին՝ առանձին: Նույն էջի վրա աննշանակ հիշատակագրություններ):

$353^{բ}$—$355^{ա}$ *«Փառք ամենայնում երրորդութեանն որ արժանի արար զմեզ հանգերձեալ երբեմն մտանել յաստուածային ծաղկաւէտ փայլեալ բուրաստանս ամենայնի, զանազան և գունակ գունակ, ամենաստո, մրգաբեր, ծառայոտ, գեղեցկայզան տնկաւք, որք ցանկան յաւէտ բաղձանաւք... *զյիշատակ տէրունական տանից... սկսեալ ի Դաւթէ Յակոբայ եղբաւրն տեառն մինչև ցաւուրս սորոյ խաչին: Դարձեալ և ընթերցուածոց մեկնութիւն բոլոր աղուհացիցն և այլ ես հարցմունք զանազան և պատասխանիք բան առ բան... և այս է ցընծութիւն հոգւոյ և զուարճութիւն մարմնոյ և ուրախութիւն սրտի և ընկերութիւն մտաց, ոչ միայն ասողին, այլև լսաւղացն... որպէս Քրիստոս յայնձն էառ զմահ խաչին, նոյնպէս սորայ յանձն առեալ զարժանումն, և հաւաքեալ զգեղեցկայզան բուրաստանս, զոր ստացեալ պաշար ճանապարհին կենաց: Այլ որ զսա ունի չիք նմայ կարաւտանալ գիտութեան: Արդ շնորհիւն աստուծոյ և ողորմութեամբ նորին էութեան՝ ես մեղաւորս և անպիտանս ի կրաւնաւորս, որ անուամբ միայն ճանաչի և ոչ գործով, ստացուած ստացայ ինձ հոգևոր: Արդ որք կարդայք կամ ընդաւրինակէք, մեղաւորի և ագիտի և անարժանի բարոյ, վասնզի ոգով կուրացեալ եմ և մտաւք, որպէս ջուր (յ)որդանոս ոչ ունի դադարումն, նոյնպէս և ես ոչ ունեմ յագումն ի գործելոյ զմեղս. արդ զընթերցողս աղաչեմ և առ ոտս անկանիմ,* Անդրիասի *և ծնողաց իւրոց և եղբարց ըստ մարմնոյ և ըստ հոգւոյ մեղաց թողութիւն խնդրեցէք յաստուծոյ որում փառք յաւիտեանս ամէն»:*

Էջ $355^{ա}$ այլ գրով. «Արդ որք ընթեռնոյք կամ աւրինակէք զաստուածաշունչ կտակս զայս, մեղաց թողութիւն շնորհեցէք Յոհաննեսի *նուաստ քահանայի և հաւրն իւրոյ Կարապետի....զի էր յոյժ խոշմտեալ և աւուրք չարութեան սովու և փախստեան... և էր թուոյն Հայոց ՌԽԱ և մեք առաք զգիրքս զայս ի յիշատակ հոգւոյն սուրբ քահանային Թաչկուն և իւր երիցկնոջն...»:*

Յեղանակների կարգը

I	*$3^{ա}$—$8^{բ}$ անվերնագիր.*	*«Բանն...զվճիռ մահու»:*
II	*$8^{բ}$—$30^{ա}$ Երկրորդ. վիրացն պատահումն ի յիշխանէն արևելից.*	*«Որոց ոգիքն... երկայն ճանապարհաւն»:*
III	*$30^{ա}$—$52^{ա}$ Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին հաւատոյ.*	*«Թէպէտ և ոչ իցեմք... բուռն հարեալ էր նորա»:*

** Եղիշեի ձեռագրերի համեմատություն, համեմատեց Գարեգին սարկավագ (Հովսեփյան), Վաղարշապատ 1892, էջ Դ. ասում է՝ «այստեղից թերթ է պակաս երևի», այնինչ ոչ մի թերթ պակաս չէ: Իսկ Գարեգին սարկավագը չի նկատել եղած թերթը, կամ այդ թերթը հետո է գտնվել և իր տեղը դրվել: Հավանականը, իհարկե, առաջինն է, որովհետև ոչ մի հետք չկա որևէ թերթ հետո տեղադրված լինելու:*

IV	*52ա—57ա Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց.*	*«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան մահու»:*
V	*57ա—72ա Հինգերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ Թագաւորին Պարսից (!)*	*«Մեծ է սէրն Աստուծոյ...հրամանի Թագաւորին ոչ կարէին հաւատալ»:*
VI	*72ա—84ա Վեցերորդ յեղանակն, յորում կարգադրի դարձեալ առաքինութիւն Հայոց և չարագոյն եւս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.*	*«Արդ դարձեալ յայնժամ...ցանկացող գործոց նորա»:*
VII	*84ա—122բ Արտաքոյ վեց եղանակէն Եւթներորդ՝ դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն Ղևոնդեանց.*	*«Արդ ի վեշտասաներորդի... ժառանգեսցուք զքաղաքամայրն բարեաց» և այլն: «Բայց և ինձ յայս ճառ պիտոյ է գալ, եթէ տէր ինքն կամեսցի»:*

Խիստ ուշագրավ է այս ձեռագրում յեղանակների բաժանումը և նրանց վերնագրերը, մանավանդ «Արտաքոյ վեց եղանակէն եւթներորդ» արտահայտությունը: Դժբախտաբար այս ձեռագրի առաջին թերթերը փչացած են եղել և հայտնի Զաքարիա սարկավագը նորոգել է այդ թերթերը սովորական ձեռագրերից մեկի, հավանորեն մեր Ա-ի, օգնությամբ: Ինչպես երևում է, եղել է ձեռագրերի մի խումբ, այժմ անհետացած, որ միայն յոթ յեղանակ է ունեցել: Սակայն այս ձեռագրի գրության ժամանակ արդեն տարածված են եղել ութ յեղանակի բաժանված ձեռագրերը, ինչպես ցույց են տալիս «Արտաքոյ վեց յեղանակէն» բառերը:

11. *Դ ձեռագիրը № 4809 (1003)*

Թերթեր—*213:* Մեծություն—*32×24,5:* Նյութ—*թուղթ:* Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ:* Գրություն—*երկսյուն 22×7 բոլորագիր:* Գրիչ—*Վարդան:* Ստացող—*ինքը՝ գրիչը:* Ժամանակ—*ՉԾԹ—1310:* Տեղ—*Վան:* Հիշատակարան—*212ա—213ա:* Հիշատակագրություններ *11ա, 48բ, 86ա, 95ա, 122ա, 143ա, 144ա, 189բ, 200ա, 213բ:*

Դ. պրակի սկզբից պակասում է երկու թերթ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1ա—211բ Եղիշէի «Պատմութիւն»:
212ա—213բ Հիշատակարաններ:

Պատմության վերջում—211բ—գրված է. «Ինձ և յայս ճառ դարձեալ պիտո է գալ, եթէ տէր ինքնին կամեսցի: Եղիշա վարդապետ ասէ»:

212ա—213ա Գրչի վերջին հիշատակարանը.

«Փառք ... արժանացուցեր զփոքրս զայս զիմոց ձեռացս զպտուղ գլխաւորել և ընծաել առաջի քո, զոր բազում բաղձանաւք և յոյժ տենչանաւք ի բազում ամաց փափագէի ամայ, յաղագս որոյ երկրպագութիւն քեզ և

փառաւորութեամբ պատիւ ըստ կարի վերառաքեցի Աստուած, այլ և մաղթանս պաղատանաւք: Ընկալ տէր հաշտութեամբ ողորմածաբար ըստ երկուց լումայից, առ ի փրկանս իմո աղքատ հոգւոս, յանկաշառ և իրաւացի ատենին որ բանք սպառին և գործք թագաւորին, յորում միայն տիրէ և ուղնէ ճշմարտութիւն և արդարութիւն:

Եւ արդ ես մեղաւոր և անարժանս Վարդան ցանկացող եղէ այս սուրբ տառիս չարչա[րա]նաց սուրբ Վարդա[նա]նցն, զոր ունէի փափագ ի բազում ամաց, և կամաւ կամեցողին բարեաց յանկ [ել]եալ աւարտեցի զսա բազում աշխատանաւք և ետու զսա ընծա սուրբ առաքելոցն Պետրոսի և Պաւղոսի (ջնջված է և վրան մատիտով գրված՝ Գէորգ զօրաւորի), որ է ի Վան քաղաքի հանդէպ սուրբ ուխտին Վարագայ: Բայց գրեցաւ սա ի թուականութեան Հայոց ՉԾԹ (759+551=1310) ի նեղ և յանբարի ժամանակի:

Արդ որք կարդէք կամ աւրինակէք, մեղաց իմոց թողութիւն խնդրեցէք յԱստուծոյ, և ծնողաց իմոց և եղբարց և համաւրէն ննջեցելոց իմոց: Եւ երջանիկ վարդապետին իմո Տիրացու սուրբ և խաչ ընդ յուս կրաւնաւորի. և յիշաւղքդ յիշեալ լիջիք յԱստուծոյ կրկին կենաւք և երկու աշխարհաւք ամեն բարեխաւսութեամբ սուրբ Վարդանացն:

Եւ արդ չիք ոք որ ունի իշխանութիւն ի վերա սորայ, ոչ յիմոց և ոչ յաւտարաց. բայց տէր և իշխեցող սորայ Աստուած է և սուրբ առաքեալքս. քանզի ես յաւժար կամաւք ետու զսա սուրբ առաքելոցն Պետրոսի և Պաւղոսի յիշատակ բարի ինձ և ծնողաց իմոց և եղբարց և ամուսնո իմո և զաւակի իմո Զաքարիոյ: Եւ մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսա ի դրանէ սուրբ (տեղը ջնջված է և վրան գրված՝ առաքելոցն Պետրոսի և Պաւղոսի) գրավ գնելով և ծախել և կամ գողանալով կամ [այլ] իրիք պատճառանաւք. և եթէ յանդգնեսցի ոք՝ հեռացեալ լիցի ինքն յողորմութենէն Աստուծոյ և անէծս զՅուդային առցէ: Բայց եթէ խնդրեսցեն զսա վասն կարդալո կամ աւրինակելո՝ մի խնայեսցեն, վասն զի զսա այսր աղագաւ եմ գրել, զի ամենեքեան աւգտեսցին և մեղաց իմոց թողութիւն խնդրեսցեն յԱստուծոյ, որում փառք յաւիտեանս ամէն»:

Յեղանակների կարգը

I	*$1^{\text{ա}}$—$11^{\text{ա}}$ անվերնագիր.*	*«Զբանն վասն որոյ...ընկալաւ զվճիռ մահու»:*
II	*$11^{\text{ա}}$—$48^{\text{բ}}$ Երկրորդ. զիրացն պատահումն յիշխանէն Արևելից.*	*«Որոց ազգքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»:*
III	*$48^{\text{բ}}$—$86^{\text{բ}}$ Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտև ոչ իցիմք... բուռն նորա հարեալ էր»:*
IV	*$86^{\text{բ}}$—$95^{\text{ա}}$ Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց.*	*«Մինչև ցայս վայր...դրժակ դառնութեան մահու»:*
V	չիք.	
VI	*$95^{\text{ա}}$—$122^{\text{ա}}$ Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է սէրն Աստուծոյ... Ոչ կարէին հաւատալ»:*

VII	$122^{ա}$—$143^{ա}$ Եւթներորդ յեղանակ. յորում կարգադրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.	«Արդ դարձեալ յայնժամ... գործոց նորա»:
VIII	$144^{ա}$—$211^{բ}$ Ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն.	«Արդ ի վեշտասաներորդ ամի... զքաղաքամայրն բարեաց և այլն»:

12. Դ ձեռագիրը № 1886 (1683)

Թերթեր—232 (նշանակված է 233, բայց 222 համարակիր թերթ չկա և թերթերը վերջում 218—224 incl. խառնված են: Նշել է Սահակ վ. Ամատունին): Մեծություն—24×16: Նյութ—թուղթ: Կազմ—կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ: Գրություն—միասյուն 19,5×12,5 բոլորագիր: Գրիչ—Անտոն: Ստացող—Յովհաննէս սարկաւագ: Ժամանակ—ԺԴ դար (?): Հիշատակագրություններ—$80^{բ}$, $95^{ա}$, $104^{ա}$, $121^{ա}$, $124^{բ}$, $168^{ա}$, $173^{ա}$, $186^{բ}$, $187^{ա}$:

Այս ձեռագրի մասին Զենոբ Գլակ—Հովհան Մամիկոնյանի կազմակցությամբ տես Հովհան Մամիկոնյան, Պատմութիւն Տարօնոյ, աշխատությամբ Աշ. Աբրահամյանի, Երևան 1941, էջ XIV:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

$1^{ա}$—$58^{ա}$ Զենոբ Գլակ—Հովհան Մամիկոնյան:
$58^{ա}$—$95^{ա}$ Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի և տեսիլ սրբոյն Ներսիսի:
$95^{ա}$—$110^{ա}$ Յովհան Ոսկեբերանի չորս ճառ:
$110^{ա}$—$115^{ա}$ Վկայաբանութիւն սրբոց քառասնիցն:
$115^{ա}$—$117^{բ}$ Պետրոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի գովեստ Աստուածածնին Մարիամու:
$117^{բ}$—$121^{ա}$ Յովհան Ոսկեբերանի ճառ:
$121^{ա}$—$124^{ա}$ Տեառն Յովհաննու վասն ննջեցելոց որ ի Քրիստոս:
$124^{բ}$—$232^{բ}$ Եղիշէի «Պատմութիւն»:
$124^{բ}$ Սկզբնական վերնագիրը—«Յիշատակարան սրբոյն Վարդանայ հայոց զօրավարին»:

Նույն էջի զարդախորանի տակ հետագայում նոտր գրով նոր վերնագիր է գրված. «Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի Յեղիշայէ սրբոյ Դաւթայ իրիցու հայցեալ գրեաց».

Հիշատակագրություններից բերում ենք միայն հետևյալները.

$124^{բ}$ Ստորին լուսանցքում—«զԱլինախ եպիսկոպոս ծաղկաւղակս յիշեցէք ի տէր մի ողորմայիւ և աստուած զձեզ յիշէ»:

$168^{ա}$ «Բարեխաւսութեամբ սրբոց Վարդանանցս Քրիստոս Աստուած ողորմեա ստացողի գրոցս Յովհաննէս սարկաւագին և ծնաւղաց իւրոց և ինձ մեղուցեալ գծողիս Անտոնի և ծնողաց իմոց և ամենայն արեան մերձաւորաց և որ լիով զամէնն ասէ տէր Աստուած վարձս բարեաց պարգևեսցէ սմա և ի հանդերձեալն ամէն»:

Յեղանակների կարգը

I $124^{բ}$—$130^{ա}$ անվերնագիր.	«Բանն զոր...ընկալաւ զվճիռ մահու»:
II $130^{ա}$—$149^{ա}$ Երկրորդ. գիրացն պատահումն յիշխանէն Արևելից.	«Որոց ոգիքն...յերկայն ճանապարհաւն»:
III $149^{ա}$—$168^{ա}$ Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ.	«Թէպէտ և ոչ իցիմք...բուռն հարեալ էր նորա»:
IV $168^{ա}$—$173^{ա}$ Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց նորա.	«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան»:
V $173^{ա}$—$186^{բ}$ Հինգերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ Թագաւորին Պարսից:	«Մեծ է սէրն Աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ»:
VI չիք.	
VII $187^{ա}$—$197^{բ}$ Եւթներորդ յեղանակ, յորում կարգագրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարագոյն եւս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.	«Արդ դարձեալ յայնժամ...գործոց նորա»:
VIII $197^{բ}$—$232^{բ}$ Արտաքոյ եւթն յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն Ղևոնդեանց:	«Արդ ի վեշտասաներորդի...քաղաքամայրն բարեաց» և այլն:

13. Ե ձեռագիրը № 1920 (1657)

Թերթեր—350+2 (45 և 119 կրկնված թերթեր): Մեծությունը—27×18: Նյութ—թուղթ: Կազմ—կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ: Գրությունը—երկսյուն 21×12,5 բոլորագիր: Գրիչ—Յակոբ սարկաւագ: Ստացող—Ներսէս րաբունապետ: ժամանակ—ՌԺԸ (1569)—ՌԺԹ (1570): Տեղ—Բաղէշ: Հիշատակարան—$179^{ա-բ}$, $228^{բ}$, 348: Հիշատակագրություններ—$53^{բ}$, $229^{բ}$, 246, 247, 248:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1—$182^{բ}$ Ագաթանգեղոս:
$184^{ա}$—$193^{ա}$ Դաշանց թուղթ:
$194^{ա}$—$231^{բ}$ Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի և տեսիլ սրբոյն Ներսիսի:
$233^{ա}$—$250^{ա}$ Յառաջաբան տեսլեան և տեսիլ սրբոյն Սահակայ:
$251^{ա}$—$350^{բ}$ Եղիշէի «Պատմութիւն»: Վերջում թերթ է ընկած: Վերջանում է հետևյալ բառերով. «արտաքնոցն երևէին իբրև այրիք սգաւորք և չարչարեալք»:
$348^{ա-բ}$ Հիշատակարանի երկրորդ կեսը. «...դարձեալ յիշեցէք...»: Առաջին կեսն ընկած է:

Վերնագիր. *«Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի Յեղիշայէ սրբոյն Դաւթայ երիցու հայցեալ գրեաց»:*

ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

179ա—բ «Փառք...որ ետ կարողութիւն տկար անձին իմոյ և մեղսամած մատանցս ծրել զպատմութիւն երիցս երանեալ և երջանիկ հօրն մերոյ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին ի սուրբ ուխտս խնդրակատար ի Բաղէշ քաղաքի ի թվ. ՌԺԸ: Ես Յակոբոս գծագրեցի ձեռամբ իմով, որ յետինս եմ ի շարս բանասիրաց անուամբ սարկաւագ կոչի...և զհօրեղբայրն զՆերսէս քաջ բարունապետն, որ ետ զսա գծագրել զգիրքս յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց...»:

348 Հիշատակարան նույն բովանդակությամբ, ինչ որ 179, 228բ: Ժամանակի մասին ասվում է. «...ի հայրապետութեան տէր Միքայէլին, ի թագաւորութեան աշխարհակալ արքային Սօլթան Սէլիմ խոնդքարին, ի յայսմ ամի գրեցաւ գիրքս, ի դառն և ի չար ժամանակիս զի յամէն դիմաց դառնութիւն և վիշտն պատեր է զհայոց տառապեալ ազգիս. զի յամէն տարի որիշ որիշ պատուհաս կուգայ ի վերայ հայոց ազգիս—սով, սուր, գերութիւն, մահ, շարժ և տապալումն, ժանկ, մարախ, թրթուր, ջարեակ, գալուկ, հեղեղ անթիւ և անհամար, որ ոչ կարեմ ընդ գրով արկանել»:

247բ—248ա Ինչպես և այլուր ստորին լուսանցքում—«Գիրքս յիշատակ է Կարապետ վարդապետին ի դուռն Վարագա սուրբ Նշանին»:

Այս ձեռագրի մասին Ագաթանգեղոսի կապակցությամբ տես Ագաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց, աշխատութեամբ Գ. Տէր-Մկրտչեան և Ստ. Կանայեանց, Տփղիս, 1909, էջ ԺԳ—ԺԴ: Ձեռագիրն այստեղ կրում է № 1617 (Կարենյան ցուցակ 1615) համարը:

Յեղանակների կարգը

I	*251—256ա անվերնագիր.*	*«Զբանն...ընկալաւ զվճիռ մահու»:*
II	*256ա—275ա Երկրորդ. զիրացն պատահումն յիշխանէն արևելից.*	*«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»:*
III	*275ա—293ա Երրորդ. վասն միաբանութեան ուխտի սուրբ եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտ և ոչ իցեմք...բուռն հարեալ էր նորա»:*
IV	*293ա—297ա Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց.*	*«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան մահու»:*
V	չիք	
VI	*297բ—309բ Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է սէրն աստուծոյ... ոչ կարէին հաստատել վաղվաղակի»:*
VII	*309բ—319բ Եւթներորդ յեղանակ. կարգագրի դարձեալ առաքինութիւն Հայոց և չարագոյն եւս երևի անօրէնութիւն Վասակայ.*	*«Արդ դարձեալ յայնժամ...ցանկացող գործոց նորա»:*

VIII	*319բ—350բ Արտաքոյ եւթն յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայից։*	*Արդ ի վեշտասաներորդի... քաղաքամայրն բարեաց և այլն։*

14. *Ձ ձեռագիրը № 2559 (Գ. 615)*

Թերթեր—*310։* Մեծություն—*16,5×11,3։* Նյութ—*թուղթ։* Կազմ—*կլեոնկապատ կարտոն, մէջքը կաշի։* Գրություն—*միասյուն 12×7,5 բոլորագիր։* Գրիչ—*Մարգարէ,* Ստացող - *հեզահոգի տէր Յոհաննէս։* Ժամանակ—*ԺԵ—ԺԶ դար։* Հիշատակարան—*175բ ։ Բոլոր վերնագրերը կարմրագրով։*

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

2ա—175բ Մովսես Խորենացի։
176—180 Բաց թերթեր։
181ա—303բ Եղիշէի վարդապետի զոր արարեալ է խնդրոյ Դաւթի Մամիկոնի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին։
303բ—304ա Ի պատմութենէ Թովմայի վարդապետի։
304ա—304բ Վասն արիւնահեղին Բարծումայի։
305—310 Բաց թերթեր։

Հիշատակարան

175բ «Ողջ լեր ծառայդ Աստուծոյ հեզահոգի տէր Յոհաննէս. յամենայն ժամ յիշեա և զիս զտառապեալ Մարգարէս, և յիշողացդ վարձս ի բարձրելոյն իջցէ ամէն»։

Այս ձեռագրի մասին Մովսես Խորենացու կապակցությամբ տես Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց, աշխատութեամբ Մ. Աբեղեան և Ս. Յարութիւնեան. Տփղիս, 1913, էջ ժէ № 23 (հմմտ. Հակ. Թոփչյան, Ցուցակ ձեռագրաց Խաչիկ վրդ-ի Դադյան, Վաղարշապատ, 1898, № 80, ուր և տեսնել մանրամասն նկարագիրը)։

Ցեղանակների կարգը

I	*181ա—187բ անվերնագիր.*	*«Բանն...զվճիռ մահու»։*
II	*187բ—211ա Յերկրորդ. զիրացն պատահումն յիշխանէն յԱրեւելից.*	*«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»։*
III	*211ա—232բ Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ.*	*Թէպէտ և ոչ իցեմք...բուռն հարեալ էր նորա»։*
IV	*232բ—237ա Չորրորդ յեղանակն. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և անօրէն ընկերաց իւրոց.*	*«Մինչ ցայս վայր...դառնութեան մահու»։*
V	չիք	
VI	*237ա—252ա Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ Թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ»։*

VII	252ա—263ա Եւթներորդ յեղանակ. յորում նկարագրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.	«Արդ դարձեալ յայնժամ...գործոց նորա»:
VIII	263բ—303բ Արտաքոյ եւթն յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայից.	«Արդ ի վեշտասաներորդի...զքաղաքամայրն բարեաց» և այլն:

15. Է ձեռագիրը № 1882 (1662)

Թերթեր—366 (262 չկա, 322-ից հետո մի թերթ առանց համարի, ընդհ. գումարը մնում է 366): Մեծություն—25×19: Նյութ—թուղթ: Կազմ—կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ: Գրություն—երկսյուն 18×13 և 18×13,5 (225-ից սկսած) բոլորագիր, նոտր: Գրիչ—Եսայի Կաֆայեցի: Ժամանակ—ՌԿԸ (1619): Հիշատակարան—357բ: Վերնագրերը կարմրագրով:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1բ—12բ Գրիգորի եռամեծի և տիեզերալոյս վարդապետի հաւաքեալ քաղուածոյ մեկնութիւն սուրբ աւետարանին Մատթէոսի:

2 թերթ բաց:

15ա—222բ Ժողովումն մեկնութեան սուրբ աւետարանիս որ ըստ Մատթէոսի ի բանից նախաշար վարդապետաց եկեղեցւոյ կարգեալ և յօրինեալ դիւրահաս ընթերցողաց Ներսեսի Հայոց կաթողիկոսի և խընդրոյ նորուն եղբօր Գրիգորիսի առաջին վերադիտողի հայոց:

2 թերթ բաց:

225ա—298բ Մովսէս Խորենացի:

298բ—353ա Եղիշէ:

353ա–բ Ի պատմութենէ Թումայի վարդապետի: Վասն արիւնահեղին Բարձումայի: (Գրված է՝ Բարձումնայի):

3 թերթ բաց:

357ա—366բ Աստղաբաշխական գիտելիքներ և աղյուսակներ:

Վերնագիրը—«Եղիշէի վարդապետի զոր արարեալ էր ի խնդրոյ Դաւթի Մամիկոնի. և Վարդանայ և հայոց պատերազմին»:

Հիշատակարան

357բ «Եւ զիս յոգնամեղս և զյետնեալս ի կրօնաւորաց, զՅեսայի սուտանուն աբեղայս, որ է կաֆայեցի, զշինող արուեստիս յիշեցէք միով տէր ողորմայիւ, որ բազում աշխատութեամբ քննեցի և յարդարեցի»: Հետևում են աստղաբաշխական աղյուսակները:

Իսկ 1619 թիվը հիշվում է նույն էջի օրինակների մեջ լուսնագիրը, լրման գիրը և շաբաթու գիրը հայտնելու կապակցությամբ: Ուրեմն շուրջ այդ թվին պետք է գրված լինի ձեռագիրը:

Այս ձեռագրի մասին տես Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց՝ Մ. Աբեղյանի և Ս. Հարությունյանի, Տփղիս, 1913, էջ ժէ, № 22-ի տակ:

Այս ձեռագիրը սխալաշատ և անփութորեն գրված ձեռագիր է, ընթերցվածները մեծ մասամբ նման են նախորդ Զ ձեռագրին, կրկնում է *նույն իսկ նրա սխալները (տես էջ 138, 165—166, 185—186, 204 և այլն)։ Մեկը փորձել է սրա սխալներն ու բացթողումները հետագայում ուղղել, բայց համբերություն է ունեցել միայն առաջին երկու յեղանակները համեմատելու և սխալները նշելու։*

Զ և Է ձեռագրերի կապի փայլուն ապացույցը տես էջ 109—110 մեծ բացթողումը երկուսի մեջ էլ, մոտ 1 էջ։

Ցեղանակների կարգը

I	*$298^{բ}$—$301^{բ}$ անվերնագիր.*	*«Զբանն...զվճիռ մահու»։*
II	*$301^{բ}$—$311^{բ}$ Ցերկրորդ. զիրացն պատառումն յիշխանէն յարեւելից.*	*«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»։*
III	*$311^{բ}$—$321^{բ}$ Երրորդ. վասն միաբանութեան ուխտին եկեղեցոյ.*	*«Թէպէտև ոչ իցեմք...բուռն հարեալ էր նորա»։*
IV	*$321^{բ}$—$323^{բ}$ Չորրորդ յեղանակն. վասն երկրպագութեան* (!) *իշխանին Սիւնեաց և անօրէն ընկերաց իւրոց.*	*«Մինչ ցայս վայր...զբաժակն դառնութեան մահու»։*
V	չիք	
VI	*$323^{բ}$—$330^{բ}$ Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ»։*
VII	*$330^{բ}$—$335^{բ}$ Եօթներորդ յեղանակ, յորում նկարագրի դարձեալ առաքինութիւն Հայոց և չարագոյն երեւի անօրէնութիւն Վասակայ.*	*«Արդ դարձեալ... ցանկացող գործոց նորա»։*
VIII	*$335^{բ}$—$353^{ա}$ Արտաքոյ յեւթն յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայից.*	*«Արդ ի վեշտասաներորդ... զքաղաքամայրն բարեաց»։*

16. *Ը ձեռագիրը № 1862 (1667)*

Թերթեր—*265։* Մեծություն—*20×14։* Նյութ—*թուղթ։* Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ։* Գրություն—*միասյուն 14×8,5 (մինչև $171^{բ}$), 14×9 (172—184), 14×10 (185—265) բոլորագիր։* Գրիչ—*ըՌամանոս։* Ստացող—*Սահակ վարդապետ Ջուղայեցի։* Ժամանակ—*ՌՂ=1641։* Տեղ—*Նոր-Ջուղա։* Հիշատակարան և ճիշատակագրություններ—*$3^{ա}$, $66^{ա}$, $135^{ա}$, $145^{ա}$, $163^{բ}$ ։*

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

$4^{ա}$—$97^{ա}$ Մովսէս Խորենացի։
$97^{բ}$—$163^{բ}$ Եղիշէ։
$164^{ա}$—$184^{բ}$ Հատվածներ Փավստոսից։
$185^{բ}$—$261^{ա}$ Զանազան քարոզներ (Հովհան Որոտնեցու և այլն)։

Վերնագիրը *(97բ)—«Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի յեղիշայէ սրբոյ Դաւթայ երիցուէ հայցեալ»:*

Հիշատակարաններ—

66ա «Ստացող պատմագրիս զքաջ և իմաստուն Սահակ վարդապետ ջուղայեցիս յիշեցէք, որ փափագանօք ետ գրել։ Եւ ես նուաստ և անպիտան սուտանուն ըՌամանոս գրիչս յիշեցէք. ի թուականիս հայոց ՌՂ ամին (=1641) գրեցաւ»:

163բ «Բարեխօսութեամբ սուրբ և մաքուր, քաջ և յաղթող զօրավարին և նահատակին Վարդանայ և ամենայն ինքնանուէր պատարագեալ բանակի նորին ՌԼ և Զ նահատակացն. մանաւանդ մաղթանօք սուրբ և ընտրեալ Ղևոնդեանց քահանայիցն, վարդապետացն և հայրապետացն ողորմեսցի տէր աստուած զտէր Սահակ կրօնաւոր քաջ և արին (!) շնորհալից կատարեալ, որ և աշակերտեալ և ուսեալ ի գիրս աստուածային և կարգ առեալ հրեշտակաց ի ձեռն բարունի և քաջ արին Խաչատուր վարդապետէ. տուացաւ գրել զայս գիրս վասն ընթերցման կատարելոց ի հաստանել բանից»:

Այս ձեռագրի մասին տես Մովսէսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց հրատ. Մ. Աբեղյանի և Ս. Հարությունյանի, Տփղիս, 1913, էջ ԺԶ—Ժէ:

Ցեղանակների կարգը

I	*97բ —101բ անվերնագիր.*	*«Բանն...ընկալաւ վճիռ մահու»:*
II	*100բ —112բ Երկրորդ. գիրացն պատասխանւոյն յիշխանէն յարևելից.*	*«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»:*
III	*112բ —124ա Երրորդ. վասն միաբանութեան ուխտի սուրբ եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտ և ոչ իցիմք...բուռն նորա հարեալ էր»:*
IV	*124ա —127ա Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց.*	*«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան մահու»:*
V	չիք	
VI	*127ա —135ա Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ Հայոց կալ պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ վաղվաղակի»:*
VII	*135ա —141բ Եւթներորդ յեղանակ. կարգագրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.*	*«Արդ դարձեալ յայնժամ...ցանկացող գործոց նորա»:*
VIII	*141բ —163բ Արտաքոյ եւթն յեղանակի ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն.*	*«Արդ ի վեշտասաներորդի...զքաղաքամայրն բարեաց»:*

Հինգերորդ յեղանակի տարին լուսանցքում—«Եւ յայնմ տեղւոջ ընթերցողն մի ցնորի վասն հինգերորդ եղանակին, զի օրինակն ոչ կայր և մեզ այլ եղև ոչ սակաւ ցնորումն»։

17. Թ ձեռագիրը № 1404 (1381) Կ. 1345

Թերթեր—607 (չեն նշանակված 133, 353, 373, 457, 528 էջահամարները, կրկնված է 531, ուստի թերթերի իսկական թիվն է 603)։ Մեծությունը—18×12։ Նյութ—թուղթ։ Կազմ—կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ։ Գրությունը—երկսյուն 12,2×3,8 և միասյուն 13×7,5 նոտրագիր։ Գրիչ—Զաքարիա սարկավագ։ Ստացող—գրիչն ինքը։ Ժամանակ—ՌՃԺԳ (1664)։ Տեղ—Հովհաննավանք։ Հիշատակարան—468ա—470ա և 605ա—606բ։ Հիշատակագրություններ—298ա, 303ա, 529ա, 549ա։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1ա—465բ Մեկնութիւն Գործոց Առաքելոց Մատթէոս վարդապետի։
465բ—470ա Հիշատակարաններ։ (465բ—468ա Մատթէոս վրդ-ի հիշատակարանը)։
470բ—472բ Բաց թերթեր։
473ա—603ա Եղիշէ։
603ա—605ա Ի Պատմութենէ Թումայ վարդապետի և վասն արիւնահեղին Բարձումայի։
605ա—606բ Հիշատակարան։

Եղիշէի վերնագիրը—«Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի յԵղիշայէ սրբոյ Դաւթայ երիցու հայցեալ գրեաց»։

Հիշատակարան—468ա—470ա Զաքարիա սարկավագի։ Մի ստանավորից հետո հայոց ազգի թշվառությունների մասին գալիս է բուն հիշատակարանը, որ հետևյալն է.

«...Գրեցաւ ձեռամբ չարահամբաւ Զաքարիա սարկաւագի և ձօնեցաւ ի դուռն Յոհաննու վանից սուրբ Կարապետին ՌՃԺԳ թվին։ Արդ գրեցաւ մեկնութիւն գործոցս ի թագաւորութեան տաճկաց սուլթան Մահմադին և ի թագաւորութեան Պարսից Շահաբասի երկրորդի, որդւոյ Շահսաֆուն, և իշխանութեան տանս Այրարատեան Արապ խանին որդւոյ Ամիրգունա խանին. և ի կաթուղիկոսութեան հայոց և ի պատրիարգութեան սուրբ Էջմիածնի արբազան և երիցս երանեալ մեծի հեղինակին Տեառն Յակոբայ Ջուղայեցւոյ և փոխանորդի նորուն և աթոռակալ և տեղապահ Սահակ վարդապետի...»։

Էջ 605ա—606բ «Փառք...որոյ ամենակարող զօրութեամբն եղև զրաւ և աւարտումն գրոցս որ կոչի Եղիշէ պատմագիր, յերկիրս Արարատեան ի գաւառս Կարբւոյ, յառն Արագածու՝ հանդէպ Արայու, ի հռչակաւոր և գերափառ աստուածարնակ քաւարանիս ի սուրբ մենաստանս ի Սիւղի վանաց, որ ստուգաբանեալ կոչի Յօհաննու վանք որ ի վերայ Քասաղ գետոյ, որ էր յարկ կայանի իշխանացն Ամատունեաց և աթոռ Մամիկոնէից... ի թուաբերութեան հայկազեան տոհմի Ռ-երորդի Ճ-երորդի Ի-երորդի սեպտեմբեր ամսոյ ի մուտն։ Ի թագաւորութեան Պարսից շահ Սուլեմանի և ամիրայութեան տանս Արարատեան Սաֆի ղանի երկրորդի, և ի կաթողի-

կոսութեան սուրբ աթոռոյն Էջմիածնի Տեառն Յակոբայ, և առաջնորդութեան սուրբ և հրաշակերտ մենաստանիս հեզահոգի և սրբազան մեծի րաբունապետին Յօհաննիսի Կարբեցւոյ։ Յորում ժամանակի նեղիմք և վշտանամք յայլասեռ և եղեռնագործ ազգացն պարսից. վասնզի այս Է և Ը ամ է զի հաշտութիւն է ի մէջ երկուց մեծամեծ թագաւորացն Պարսից և Տաճկաց. վասն այնորիկ բազմացեալ և յոռացեալ են ազգն Պարսից ուտելոյ և ըմպելւոյ պարարեալ, վասնորոյ միշտ կեղեքեն և կեղեքեն ողորմելի կեանս քրիստոնէից. նա և տեառնեն գլխանն իւրեանց զի ըստ կամաց նոցա շարժի. քանզի առաջին Սաֆի ղանն որ նստէր իշխան յԵրեւան յակրի ազգաւ թշնամացաւ ընդ մեծ հայրապետին Յակոբայ, որ կամէր գնալ Սպահան վասն գործոյ իւրոյ. իսկ իշխանն երկեաւ մի գուցէ գանգատեսցէ յինքեան, այլ դարձոյց զնա յԱստապատ գեղջէ և արար զնա զիպահոյ։ Եւ ժամ գտեալ նորա փախեաւ և գնացեալ գանգատեաց շահին. և այլ ևս բազումք գանգատեալ էին ի նմանէ։ Զայս ամենայն լուեալ շահն՝ առաքեաց և ըմբռնեաց զնա և կողոպտեաց զինչսն և զինքն շղթայիւք կալանս արար և այլ ոմն փոխանակ նորա առաքեաց իշխել Երևան, Սաֆի ղան անուն ազգաւ վիր։ Սա ամարթութիւն ցուցեալ և ոչ ոք երկնչէր ի սմանէ, այլ ամենեքեան ըստ իւրեանց կամացն կային։ Եւ բազմացան գողք և աւազակք և ոչ ոք կարէր գնալ ճանապարհ. զի կողոպտէին։ Եթէ ոք գանգատէր նմա, և նա ոչ առնէր դատաստան. և այսպէս կային ամենեքեան յերկիւղի և ի տատանման. բազմացոյց և հարկապահանջութիւնն ի վերայ ամենայն ումեք։ Եւ մեք վայ և աղաղակ կարդամք առն ունելով ողորմութեանն Աստուծոյ։

Եւ այս դառն ժամանակիս գրեցաւ սա ձեռամբ ամենաթշուառ և վատահամբաւ Զաքարիա սարկաւագի Քանաքեռցւոյ, որ Լ և Է ամ բնակեցայ ի տան սուրբ Կարապետիս և ոչ մի ժամ հաճոյ եղեալ Աստուծոյ, այլ զկամս իմ պաշտելով, և զսիրտ եղբարցն խռովելով։ Վա՜յ եղ(կ)ելոյս։ Սակայն ով ոք հանդիպիք սմա յիշեցէք...և միանգէն միաբանք թուով Խ։ Եւ զիս զփանաքի և ցնոտի Զաքէոս գծողս, զի Ծ ամաց էի որ գրեցի զսա։ Գ գիրք է սա. նախ՝ Գործք Առաքելոց գրեալ ի Խաչատուր վարդապետէ իմում ուսուցչէ։ Բ քաղուածու գործոց և Գ Եղիշէ պատմագիր յինէն գրեալ. վասնորոյ աղաչեմ անմեղադիր լինել վասն անվարժ լինելոյս, զի կարն իմ այս է...»։

Յեղանակների կարգը

I *473ա—479ա անվերնագիր.*	*«Զբանն... ընկալաւ զվճիռ մահու»։*
II *479ա—505ա Երկրորդ. զիրացն պատահումն յիշխանէն ռշևելից.*	*«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»։*
III *505ա—529ա Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտև ոչ իցեմք... բուռն հարեալ էր նորա»։*
IV *529բ—533բ Չորրորդ յիշատակն. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և անօրէն ընկերաց նորա.*	*«Մինչև ցայս վայր... զբաժակն դառնութեան մահու»։*

V	չիք	
VI	533^{բ}—549^{ա} Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.	«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ»:
VII	549^{ա}—561^{ա} Եօթներորդ յեղանակ, յորում նկարագրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.	«Արդ դարձեալ...ցանկացող գործոց նորա»:
VIII	561^{ա}—603^{ա} Արտաքոյ եօթն յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայից.	«Արդ ի վեշտասաներորդի...քաղաքամայրն բարեաց»:

18. Ժ ձեռագիրը № 2639 (611)

Թերթեր—*563:* Մեծութիւն—*25×19:* Նյութ—*թուղթ:* Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ:* Գրություն—*երկսյուն 19×6 բոլորագիր:* Գրիչ—*Պօղոս երեց, Գրիգոր երեց:* Ստացող—*Վարդան վարդապետ:* Ժամանակ—*ՌՃԻԱ—1672:* Տեղ—*Ամրդոլու վանք:* Հիշատակարան և հիշատակագրություններ—*4^{բ}, 33^{բ}, 81^{բ}, 111^{ա}, 142 (ստացողի), 210^{բ}, 244^{բ}, 270^{ա}, 540^{ա}, 563^{ա}:*

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

5^{ա}—135^{ա} *Ագաթանգեղոս:*
135^{ա}—142^{ա} *Դաշանց թուղթ:*
143^{ա}—244^{բ} *Մովսէս Խորենացի:*
245^{ա}—270^{ա} *Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի:*
270^{ա}—281^{բ} *Յառաջաբան տեսլեան սրբոյն Սահակայ Պարթևի և տեսիլ:*
281^{բ}—356^{ա} *Եղիշէ:*
364—476^{բ} *Ղազար Փարպեցի:*
477^{ա}—486^{բ} *Թուղթ Ղազարայ Փարպեցւոյ:*
488^{ա}—548^{ա} *Պատմութիւն Սեբէոսի անվերնագիր:*
549^{ա}—562^{ա} *Կորիւն, վարք Մաշթոցի:*

Եղիշեի վերնագիրը—*«Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի յԵղիշայէ սրբոյ Դաւթայ երիցու հայցեալ գրեաց»:*

Հիշատակագրություններ և հիշատակարաններ

4^{բ} *Ստորին լուսանցքում—«Յիշեայ զիս, տէր իմ և ստեղծող, զՎանեցի Սահակ ծաղկող»:*

33^{բ} *«զՎարդան վարդապետն զԲաղիշեցին յիշեցէք ի Քրիստոս և Աստուած ողորմի ասացէք իւրն և ծնողաց իւրոց՝ որ ետ գրել զսա յիշատակ իւրն և եդ ի դուռն սուրբ Յովհաննու: Եւ զիս զմեղաւոր Պօղոս սուտ երէցս, որ եմ գծող սորա, աղաչեմ յիշել ի տէր և դուք յիշողքդ յիշեալ լիջիք առաջի Քրիստոսի»:*

111^{ա} *«Քրիստոս աստուած, բարեխօսութեամբ և աղօթիւք սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին, ողորմեա ստացողի գրոցս Վարդան քաջ և սրբասէր վար-*

գաւթումն։ Եւ իւր ծնողացն՝ հօրն Եղիային և մօրն Ղարիպին և եղբարցն Խաչատուրին և Խօջխաբարին։ Եւս առաւել հոգևոր ծնողին իւրոյ Խաչատուր րաբունապետին և հոգևոր որդւոյ իւրոյ Աբրահամ վարդապետին և Սարգիս պատանեկին. զի յոյժ սիրով և փափաքանօք ետ գրել զգիրքս զայս յիշատակ իւրն և ծնողաց իւրոց...յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զՎարդան քաջ և րաբունի վարդապետն՝ զԲաղիշեցին, որ իբրև զարեգակն փայլէ և լուսաւորէ զխաւարեալ և մեղաւոր մարդիկք՝ ասելով և խրատելով՝ և զամենեսեան դարձուցանէ ի չարեաց քաղցր բարբառովն և աստուածային քարոզութեամբն, զի միշտ և հանապազ ոչ դադարի ի քարոզելոյ և յուսուցանելոյ. քանզի զբազում ժամանակաց զխանգարեալ և զաւերեալ եկեղեցին նորոգեալ կանգնեաց և զոչ եղեալն շինեաց ի հիմանէ, և այլ բազում բարեգործութիւնս արար ի վերայ երկրի, զոր ոչ կարեմ մի ըստ միոջէ արկանել ի շարս քարտիսիս...ես Պօղոս երէցս, գծօղ սորա, աղաչեմ զձեզ զի յիշման արժան առնէք զիս»։

142ա Վարդան վրդ. Բաղիշեցու հիշատակարանը էջ 111ա-ի նման։ Իր ուսուցիչ Խաչատուր վրդ.-ի կողքին ավելացվում է միայն «Խաչատուր մեծ իմաստուն և փիլիսոփա վրդ-ի՝ Խաչատուր Բաղիշեցւոյն, որ յայսմ ամի որ զգիրս եառ ծրել, Ժ ամու յառաջ փոխեալ է առ Տէր»։ Իր աշակերտ Աբրահամ վրդ-ը կոչվում է Համթեցի, իսկ Սարգիսը՝ փոքր պատանեակ։ «Եւ միաբան եղբարց ամենեցուն, որ կան ի սուրբ ուխտս Յովաննու Մկրտչի...որ մականուամբ Ամրդօլու վանք ասի»... Գրիչ՝ Գուբըցի Պօղոս երէցը կոչվում է «հոգևոր որդի իմ»։ ...«Գրեցաւ ի Ռ և ի Ճ և ի ԻԱ թվին» (=1672)։

210ր «Արդ յերես անկեալ աղաչեմ... զի յիշման արժան առնէք զխորին փիլիսոփայն և զհոգիընկալ վարդապետն զՎարդան Բաղիշեցին, որ յայսմ ամի ի հալածանս է յանիծեալ ազգէն մահմեդականաց. յերկիրն Սուրբացւոց որ այժմ Հայու վերաձայնի. որ յայսմ հալածանաց միջի ետ գրել զգիրս յիշատակ իւրն և ծնողաց իւրոց։ Եւ ես Պօղոս սուտ երէցս, որ եմ գծող տառիս, աղաչեմ զձեզ, զի յիշման արժան առնէք զիս»։

486ր Ղազար Փարպեցու թղթի վերջում—«Այս, սուրբ վարդապետ, զոր ինչ առացեր, ճշմարիտ է, զի և այժմ նոյնպէս եղև և լինի հանապազ։ Ո՛վ սուրբ ընթերցուղք և եղբարք, գիրքս հին էր և աւրինակս Յունան վարդապետն կարդացեալ էր զաւրինակն և նորոգեալ և զպակասութիւն թղթոցն որ պակաս է ոչ էր գտեալ. և ես ոչ կարացի գտանել. աղաչեմ զամենեսեան, եթէ գտցի գիրքս այս ուրեք՝ գրեսջիք զպակասութիւն թղթոյս և դիք ի սմա. նախ՝ զակիզբն գրոցս և ապա յերկս տեղիս թուղթ մի անկեալ կայ։ ...Երկրորդեցի զգիրքս վասն յիշողութեան սրբոցն ի պարծանս մեր. և անսրբոցն յորդուոյ թշուառութեան և յամօթ յաւիտենից։ Քաջքն զօրացին ի Քրիստոս և տկարամիտքն կորանայցեն։ Եւ որք լսենն՝ աւաղեսցեն զազգիս մերոյ զառատպանս»։

Յեղանակների կարգը

I 281ր —284ր անվերնագիր.	«Զրանն...ընկալաւ զվճիռ մահու»։
II 284ր —297ր Երկրորդ. գիրացն պատահումն յիշխանէն արևելից.	«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»։

III	297^{բ}—310^{բ} Երրորդ. վասն միաբանութեան ուխտի սուրբ եկեղեցւոյ.	«Թէպէտև ոչ իցիմք...բուռն հարեալ էր նորա»:
IV	310^{բ}—313^{բ} Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց.	«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան մահու»:
V	չիք (երկու բաց թերթ).	
VI	316^{ա}—324^{բ} Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ Թագաւորին Պարսից.	«Մեծ է սէրն Աստուծոյ...հաւատալ վաղվաղակի»:
VII	324^{բ}—331^{բ} Եւթներորդ յեղանակ, յորում կարգագրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.	«Արդ դարձեալ...ցանկացող գործոց նորա»:
VIII	331^{բ}—356^{ա} Արտաքոյ եօթն յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն Ղևոնդեանց.	«Արդ ի վեշտասաներորդի...զքաղաքամայրն բարեաց»:

Այս ձեռագրի ընդարձակ նկարագրությունն ու հիշատակարանները տես Ղազար Փարպեցի, Տփղիս 1904, էջ Ե—Զ. հմմտ. Մովսես Խորենացի, Տփղիս 1913, էջ ԺԵ—ԺԶ և Ագաթանգեղոս, Տփղիս 1909, էջ ԺԴ 8: Ձեռագրի հին համարը եղել է 2643:

19. Ի ձեռագրէ № 1889 (1686) Կ. 1644

Թերթեր—381 (293 համարը մեջ է ընկած, ուրեմն մնում է 380 թերթ)։ Մեծություն—24×18,6։ Նյութ—Թուղթ։ Կազմ—կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ։ Գրություն—երկսյուն 17,5×13; 18×13; 18,5×13 և 20,5×13,5 բոլորագիր։ Գրիչ—Մարկոս և Հայրապետ։ Ժամանակ—ՌՃԻԴ=1675։ Տեղ—Նոր Ջուղա։

Հիշատակարան և հիշատակագրություններ—41^{բ}, 68^{ա}, 114^{բ} և 266^{բ} ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

2^{ա}—68^{ա} (68^{բ} դատարկ). Եղիշէ։ Վերջում՝ ի Պատմութենէ Թումայի և վասն արյունահեղին Բարձումայի։
69^{ա}—114^{բ} Ղևոնդ պատմագիր։
115^{ա}—125^{բ} Բաց էջեր։
126^{ա}—266^{բ} Բ. հատոր մեկնութեան սրբոյ աւետարանին Մարկոսի ասացեալ Բարսղի վարդապետի։ Միջում 195^{ա}—218^{բ} բաց էջեր։
267^{ա}—^{բ} բաց էջեր։
268^{ա}—369^{բ} Մովսէս Խորենացի։
370^{ա}—371^{բ} Դաշանց թղթի սկիզբը։
372^{ա}—381^{բ} Բաց էջեր։

Եղիշեի վերնագիրը—*«Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի յԵղիշեայէ: Դաւթեայ երիցու հայցեալ գրեաց:*

Հիշատակագրություններ և հիշատակարան

41r «Զատուծեալս մեզօք զՄարկոս բանի սպասաւոր ծրօղ սուրբն սրտի մտօք յիշեսջիք ի տէր, ով ընթերցող եղբարք»:

68v «Կատարեցաւ բան պատմագրութեանց սրբոյ Եղիշայի հայոց վարդապետի. ձեռամբ ամենաթշուառ Մարկոսի՝ բանի սպասաւորի»:

114r «Գրեցաւ ձեռամբ ամենավրէպ և բէյնուայ Մարկոսի բանի սպասաւորի ի ՌՃԻԴ թուոջ» (=1124+551=1675):

266r Բարսեղ վրդ-ի Մարկոսի ավետարանի մեկնության վերջում.—

«Գրեցաւ և աւարտեցաւ սուրբ աստուածաշունչ գիրս ի Նուշ քաղաքն որ կոչի Իսպահան ի գեղն Ջուղայ ի դրունս Սուրբ Ստեփաննոսին ի հայրապետութիւն տէր Խաչատուր արի և քաջ վարդապետին: Եւ սուտանուն Հայրապետս գրիչս յիշեա, որ զանունս միայն ունիմ և գործս ոչ»:

Ուրեմն մինչև 126 էջը գրել է Մարկոս գրիչը, մնացածը Հայրապետը, որի գրածի մեջ 314—326 հետո նորոգված է և գրված տարբեր թղթի վրա՝ հետին գրչությամբ:

Յեղանակների կարգը

I	*2v—5r անվերնագիր.*	*«Զրանն...ընկալաւ զվճիռ մահու»:*
II	*5r—18r Երկրորդ. գիրացն պատահումն իշխանէն Արևելից.*	*«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»:*
III	*18r—31r Երրորդ. վասն միաբանութեան ուխտին եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտև ոչ իցիմք...բուռն հարեալ էր նորա»:*
IV	*31r—34v Չորրորդ յեղանակ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և անօրէն ընկերաց իւրոց:*	*«Մինչ ցայս վայր... զբաժակն դառնութեան մահու»:*
V	չիք	
VI	*34v—41r Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ»:*
VII	*41r—47v Եօթներորդ յեղանակ, յորում նկարագրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.*	*«Արդ դարձեալ... ցանկացող գործոց նորա»:*
VIII	*47r—67r Արտաքոյ եօթներորդ յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայից.*	*«Արդ ի վեշտասաներորդի... զքաղաքամայրն բարեաց»:*

67r—68v Ի Պատմութենէ Թովմայի վարդապետի և վասն արինահեղին Բարծումայի:

Այս ձեռագրի մասին նմմտ. Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց, Տփխիս 1913, էջ ԺԴ—ԺԵ:

20. *Լ ձեռագիրը № 1482 (1611) Կ. 1619*

Թերթեր—*554 և 4 բաց թերթ:* Մեծությունը—*31×23:* Նյութ—*թուղթ:* Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ:* Գրությունը—*երկսյուն 23,4×7,5 (=23,4×15) նոտրագիր:* Գրիչ—*Թումաս, Գրիգոր:* Ստացող—*Մինաս վարդապետ:* Ժամանակ—*1678:* Տեղ—*Ալիփուղար:* Հիշատակարան և ճիշատակագրություններ—*111^{ա}, 339^{բ}, 354^{բ}, 365^{ա}, 517^{բ} :*

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Մովսէս Խորենացի, Ստեփաննոս Ասողիկ, Արիստակէս Լաստիվերտցի, Եւսեբիոս Կեսարացի՝ Պատմութիւն եկեղեցւոյ, Ագաթանգեղոս և Դաշանց թուղթ, Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի և պատմութիւն Ներսիսի, Զենոբ Գլակ և Յովհան Մամիկոնյան, Փաւստոս Բիւզանդ, 332^{ա}—365^{ա} Եղիշէ, Ստեփաննոս Օրբելեան, Միքայէլ Ասորի, Վարդան, Աշխարհացոյց, Կողենի տեսիլը, Կիրակոս Գանձակեցի, Սոկրատ պատմագիր:

Եղիշեի վերնագիրը—*«Հիշատակարան և պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և վկային Քրիստոսի Աստուծոյ»:*

Հիշատակարան և ճիշատակագրություններ—

111^{ա} «Ով հայր սուրբք, Նարին վարդապետն զքահանայքն որ մատնեաց ի ձեռն Ղափլան փաշին, ես փախստական և անճարակ տեղի նստեալ գրեցի զայս տետրս թվն էր ՌՃԻԷ փետրվարի ամսոյն ԺԶ օրն, ուրբաթ»: (=1678).

365^{ա} Եղիշեի վերջում.—«Գրեցաւ թվին ՌՃԻԷ-ին ի գեւղն Ալիփուղար, ձեռամբ Գրիգորի քարտուղարի»:

517^{բ} Կիրակոս Գանձակեցու վերջում—*«Ողորմած աստուած, ողորմեա ստացողի սուրբ գրոցս Մինաս վարդապետին և թող զյանցանս նորա, զկամայն և զակամայն, և ինձ նուաստ անարժան գրչիս»:*

Յեղանակների կարգը

I	*332^{ա}—333^{բ}*	*անվերնագիր*	*«Բանն…զվճիռ մահու»:*
II	*333^{ա}—339^{բ}*	*Երկրորդ. գիրացն պատահումն յիշխանէն արևելից.*	*«Որոց ոգիքն…երկայնութեամբ ճանապարհին»:*
III	*339^{բ}—346^{ա}*	*Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտև ոչ իցեմք…բուռն հարեալ էր նորա»:*
IV	*346^{ա}—347^{ա}*	*Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց նորա.*	*«Մինչև ցայս վայր…դառնութեան մահու»:*
V	չիք		
VI	*347^{ա}—351^{ա}*	*Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է սէրն աստուծոյ…վաղվաղակի ոչ կարէին հաւատալ»:*

VII	351^{բ} —354^{բ} Ութերորդ յեղանակ. կարգադրի դարձեալ առաքինութիւն Հայոց և չարադոյն ևս երեւի անօրէնութիւնն Վասակայ.	«Արդ դարձեալ...ցանկացող գործոց նորա»:
VIII	354^{բ} —465^{ա} Արտաքոյ եւթն եղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն.	«Արդ ի վեշտասաներորդի... զքաղաքամայրն բարեաց»:

Այս ձեռագրի մասին տես ընդարձակ Գ. Տէր-Մկրտչյան, „Zeitschrift für armenische Philologie“, 1904, էջ 269—270. Հմմտ. Ագաթանգեղոս, Տփղիս 1909, էջ ԺԵ, Մովսէս Խորենացի, Տփղիս 1913, էջ ԻԱ—ԻԲ և Պատմութիւն Տարօնոյ, հրատ. Աշ. Աբրահամյանի, Երևան 1941, էջ XVII—XVIII

21. Խ ձեռագիրը № 4351

Թերթեր—185+1 բաց թերթ: Մեծություն—20,5×15: Նյութ—թուղթ: Կազմ—կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ: Գրություն—միասյուն 14,5×9,5 նոտրագիր: Գրիչ—անհայտ: Ստացող—Յովհաննէս կաթողիկոս Աղուանից: Ժամանակ—ՌՃԼԸ (1689): Հիշատակարան—կազմի առաջին էջի վրա դրոշմված:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1^{ա} —105^{բ} Մովսէս Խորենացի:
105^{բ} —185^{բ} Եղիշէ:

Եղիշեի վերնագիրը—«Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի յԵղիշեայէ սրբոյ Դաւթայ երիցուէ հայցեալ»:

Վերջանում է՝ «և յամենայն ատեանս յիշեցին զանուանս նոցա»... Թողել է մի քանի տող կիսատ:

Կազմի առաջին երեսին դրոշմված է—«Յիշատակ է պարոն Մնացականին և ծնողացն իւրոց Գրիգորին և մօրն Թագուհէ թուին ՌՃԼԸ»:

Պահպանակի երկրորդ երեսի վրա գրված է—«Ի վայելումն Տեառն Յովհաննէսի սրբազան կաթողիկոսի յամենայն Աղուանից, յոր ի սուրբ աթոռն Գանձաս[ար]ու:

Այս ձեռագրի մեջտեղը ծակծկված և փչացած է և շատ տեղ անընթեռնելի է, օրինակ՝ էջ 130—133, 140—149 և այլն: Ձեռագրի մասին տես նաև Մովսէս Խորենացի, Տփխիս 1913, էջ ԽԴ:

Յեղանակների կարգը

I	105^{բ} —109^{բ} անվերնագիր.	«Զբանն...զվճիռ մահու»:
II	109^{բ} —124^{ա} Երկրորդ. զիրացն պատահումն յիշխանէն յարեւելից.	«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»:
III	124^{ա} —138^{բ} Երրորդ. վասն միաբանութեան ուխտի սուրբ եկեղեցւոյ.	«Թէպէտև ոչ իցեմք...բուռն հարեալ էր նորա»:

IV	138r—142v Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց.	«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան մահու»:
V	չիք	
VI	142v—151r Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ Հայոց կայ պատերազմաւ Թագաւորին Պարսից.	«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ վաղվաղակի»:
VII	151r—159r Եօթներորդ յեղանակ. կարգադրի դարձեալ առաքինութիւն Հայոց և չարագոյն եւս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.	«Արդ դարձեալ յայնժամ...ցանկացող գործոց նորա»:
VIII	159r—185r Արտաքոյ եօթն յեղանակի ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայից.	«Արդ ի վեշտասաներորդի... և յամենայն ատեանս յիշեցին զանուանս նոցա»:

22. Ծ ձեռագիրը № 4584

Թերթեր—386 (282 համարը մեջ է տված, 319-ի և 320-ի միջև մի թերթ համար չունի): Մեծություն—27,5×19,5: Նյութ—թուղթ: Կազմ—կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ: Գրություն—երկսյուն 20×6, 20×6,5 և 20×7 նոտրագիր մանր: Գրիչ—Աբրահամ: Ստացող—Ամթեցի մահտեսի Ղարադաշ և Թարգի խոջա Սահակ: Ժամանակ—1668 թ.: Հիշատակարան և հիշատակագրություններ—11v, 24v, 35r, 39r, 128v, 129v, 167v, 171v, 174v, 186v, 193v, 226v, 227v, 229r, 231r, 236v, 237v:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Խորենացի, Ստեփաննոս Ասողիկ, Արիստակէս Լաստիվերտցի, Եւսեբիոսի Եկեղեցական պատմութիւն, Ագաթանգեղոս, Ներսէս Մեծի տեսիլ և այլն, Զենոբ Գլակ, Բիւզանդ Փաւստոս, 218v—238v Եղիշէ, Ստեփաննոս Օրբելեան, Հայունեաց խաչի պատմութիւն, Սոկրատ, Միքայէլ Ասորի, Վարդան, Կիրակոս Գանձակեցի, Թովմա Մեծոփեցի, Սմբատ Գունդստապլ, ի Պատմութենէ Տեառն Միխայէլի, Ղեւոնդ պատմագիր:

Եղիշեի վերնագիրը.—«Յիշատակարան և պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և սուրբ վկային Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ»:

Հիշատակարաններ և հիշատակագրություններ

11v «Ո՛վ ընթերցող սուրբ հայրապետք և աստուածաբան վարդապետք, յիշեսջիք ի մաքրափայլ աղօթս ձեր զստացող գրոցս զմահդասի խոջա Աւետիսն և զանարժան Աբրահամ գրիչս տէր ողորմեսցի»:

24v «Յիշեսջիք զստացող գրոյս յԱմթեցի մզգեսի Ղարադաշն և զծնողս նորա և մեղաւթաւալ Աբրահամ գծողս»:

էջ 73r, Արիստակես Լաստիվերտցու վերջում.

«Գրեցաւ ձեռամբ Աբրահամ անարժանի ի Տիգրան[ակերտ] քաղաքի ի մատրան սուրբ Սարգսի ՌՃԺԷ [=1668] թուականին: Աղաչեմ յիշել զիս և զծնողքն իմ զտէր Յոհաննէսն և զԹամամն և դուք յիշեալ լիջիք...ամէն»:

էջ 361բ Թովմա Մեծոփեցու վերջում.

«...Մանաւանդ և ինձ տառապեալ անձինս Ղազար բանասիրի և սակաւ գծագրողի զպատմութիւն քաջ հռետորիս մերում Թովմայ մեծ վարժապետի: Զոր սկսեալ ի յարևելեան թագաւորացն ի չար գազանէն Թամուրայ մինչ ի կէս կոչման գրով եղոյց և հասոյց առ մեզ յետնեալք(ս). զոր ընթերցեալ տեսաք և փափաքմամբ նօտրեցաք ի ՌԽԶ [=1597] թուականիս»: Մեջ բերելով այս՝ Ասողիկի հրատարակիչ Ստ. Մալխասյանն ավելացնում է, մեր կարծիքով, իրավացիորեն. «Սակայն համարիմք, թէ այս յիշատակարան՝ հնագունի ձեռագրի իցէ, յորմէ գաղափարեալ է Պատմութիւն Մեծոփեցւոյն ի ձեռագրի աստ»:

129ա Հիշատակվում են ստացող Սահակը, հայրը՝ Թորոս, մայրը՝ Մահդասի Թանան, կողակիցը՝ Մաղթում, հոգևորդին՝ Գրիգոր սարկավագ, Աբրահամ գրիչը:

167ա Նույնը Թարգի Սահակի մասին, ավելանում է դուստրը՝ Սոփին: Նույնպիսի հիշատակագրություններ են վերևում հիշված բոլոր մնացած տեղերում:

Յեղանակների կարգը

I	218ա—219ա անվերնագիր.	«Բանն...ընկալաւ զվճիռ մահու»:
II	219ա—222բ Երկրորդ. զիրացն պատահումն յիշխանէն Արևելից.	«Որոց ազիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»:
III	222բ—226ա Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ.	«Թէպէտև ոչ իցեմք...բուռն հարեալ էր նորա»:
IV	226ա—227ա Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց նորա.	«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան մահու»:
V	չիք	
VI	227ա—229բ Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.	«Մեծ է սէրն աստուծոյ...վազվազակի ոչ կարէին հաւատալ»:
VII	229բ—231բ Եօթներորդ յեղանակ. կարգագրի դարձեալ առաքինութիւն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ չարին.	«Արդ դարձեալ...ցանկացող գործոց նորա»:
VIII	231բ—238ա Արտաքրայ եօթն յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն.	«Արդ ի վեշտասաներորդի...զքաղաքամայրն բարեաց»:

Այս ձեռագիրը այն ձեռագիրն է (որ մի ժամանակ եղել է Կ. Եզյանի սեփականությունը), որից Ստեփան Մալխասյանի աշխատությամբ տպված է «Ստեփաննոսի Տարօնեցւոյ Ասողկան Պատմութիւն տիեզերական» գրքի երկրորդ տպագրությունը, Պետերբուրգ, 1885 թ.:

Ձեռագրի մանրամասն նկարագրությունը տես Աստղիկ, էջ ԼԱ—ԼԹ, մանավանդ ԼԷ—ԼԸ: Հմմտ. Ագաթանգեղոս, Տփղիս 1909 թ., էջ ԻԵ, Մովսէս Խորենացի, Տփղիս 1913, էջ ԻԳ և Պատմութիւն Տարօնոյ, հրատ. Աշ. Աբրահամյանի, Երևան 1941, էջ XVII.

23. *Կ ձեռագիրը № 573 (524) Կ. 511.*

Գէորգեայ Եզընկացւոյ Բան հակաճառութեան և այլ գիրք ժողոված (մեծ մասամբ դավանաբանական գրվածքներ Բաղկեդոնի ժողովի և երկաբնակների դեմ)

Թերթեր—*483:* Մեծություն—*13×11,4:* Նյութ—*թուղթ:* Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ:* Գրություն—*միասյուն 10×9 և 11×9,5 բոլորգիր:* Ժամանակ—*ԺԷ դար:*

$388^{բ}$—$469^{բ}$ Եղիշէ:

$469^{բ}$—$470^{ա}$ Եղիշեի որոշ բառերի բացատրություն:

$470^{ա}$—$483^{բ}$ Աստղաբաշխական և էֆեմերտիկան նյութեր:

Եղիշեի վերնագիրը—*«Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի յԵղիշայէ սուրբ Դաւթի երիցու հարցեալ գրեաց»:*

Յեղանակների կարգը

I	*$388^{բ}$—$392^{բ}$ անվերնագիր.*	*«Բանն...ընկալաւ զվճիռ մահու»:*
II	*$392^{բ}$—$408^{ա}$ Երկրորդ. զիրացն պատահումն յիշխանէն Արեւելից.*	*«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»:*
III	*$408^{ա}$—$422^{ա}$ Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտև ոչ իցեմք...բուռն նորա հարեալ էր»:*
IV	*$422^{ա}$—$425^{բ}$ Չորրորդ. երկպառակութիւն իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց նորա.*	*«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան մահու»:*
V	չիք	
VI	*$425^{բ}$—$435^{բ}$ Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ Թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ»:*
VII	*$436^{ա}$—$443^{բ}$ Յեւթներորդ յեղանակ. կարգագրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.*	*«Արդ դարձեալ...ցանկացող գործոց նորա»:*
VIII	*$444^{ա}$—$469^{բ}$ Արտաքոյ է յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն.*	*«Արդ ի վեշտասաներորդի...զքաղաքամայրն բարեաց»:*

24. *Հ ձեռագիրը № 1458 (1660) Կ. 1618*

Թերթեր—*349 (վերջանում է 346-ով. մնացածը բաց թերթեր)*: Մեծություն—*19×14*: Նյութ—*թուղթ*: Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ*: Գրություն—*միասյուն 13,5×9 նոտրագիր*: Գրիչ և ստացող—*Հովհաննես եպիսկոպոս Ղազվինցի*: Ժամանակ—*1705*: Տեղ—*Էջմիածին*: Հիշատակարան—*$193^{ա}$, $228^{բ}$, $346^{ա}$, նաև $1^{բ}$:*

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ագաթանգեղոս, Դաշանց թուղթ, Յաղագս զարմից Սուրբ Լուսաւորչին, տեսիլ Ս. Հայրապետին Ներսիսի, տեսիլ Ս. Սահակայ, $246^{ա}$—$345^{բ}$ Պատմութիւն Եղիշէի: Եղիշեի վերնագիրը— *«Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի յԵղիշայէ սրբոյ Դաւթեայ երիցու հարցեալ գրեաց»:*

Հիշատակարաններ և հիշատակագրություններ—

$346^{ա}$—^{բ} «Փառք...որ զօրացոյց զներգևեալ մարմինս իմ հասանել ի զրաւ մատենիս: Բայց գրեցաւ ի սուրբ և ի հռչակաւոր վեհարան մեծի երկնահանգէտ աթոռոյս Էջմիածնի և աւարտեցաւ ի թուին ՌՃԾԴ և սեպտեմբերի հինգ ձեռամբ յոգնամեղ և եղկելի և ամենաթշուառ Յոհաննէս վրդ-ի Ղազվինցւոյ»:...Խնդրում է հիշել «զտէր Թորոս պարոն տէրն»՝ իր հոգևոր հորը, որ շատ նեղություն ու չարչարանք է կրել, մինչև որ նրան իր չափին է հասցրել: Մանաւանդ ծնողներին՝ տէր Ղուկաս և Մարգարիտ, եղբայրներին՝ տէր Սարգիս, տէր Մարկոս, Մատթէոս, Գրիգոր, Յովսէփ, քույրերին՝ Հռիփսիմէ, Գայիանէ, Մարիամ...«Եղև կատարումն սուրբ գրիս ի հայրապետութեան տեառն զտէր Նահապետ կաթողիկոսին, որ յայսմ ամի հանգեաւ ի Քրիստոս... յիշման արժանի արարէք զյամենից նուաստ և յետնեալ զտէր Յովհաննէս վարդապետս Ղազվինցի, գծող և ստացող սուրբ գրքիս»:

$345^{բ}$ «Եղև կատարումն սուրբ պատմագրիս ՌՃԾԴ թվին—սեպտեմբերի Ե-ումն վերջ եղև»:

Յեղանակների կարգը

I	*$246^{ա}$—$251^{ա}$ անվերնագիր.*	*«Զրանն...ընկալաւ զվճիռ մահու»:*
II	*$251^{ա}$—$269^{բ}$ Ձերկրորդ (!). իրացն պատասխանումն իշխանէն յԱրևելից.*	*«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»:*
III	*$270^{ա}$—$288^{ա}$ Երկրորդ(!). վասն միաբանութեան ուխտի սուրբ եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտև ոչ իցիմք...բուռն նորա հարեալ էր»:*
IV	*$288^{ա}$—$292^{ա}$ Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց.*	*«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան մահու»:*
V	չիք	
VI	*$292^{բ}$—$305^{ա}$ Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմին(!) թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ վաղվաղակի»:*

VII	*305ա—314բ Եւթներորդ յեղանակ. կարգադրի դարձեալ տաւքինութիւն Հայոց և չարագոյն ևս երկի անօրէնութիւն Վասակայ.*	*«Դարձեալ յայնժամ...մի լիցի ցանկացող գործոց նորա»:*
VIII	*314բ—345բ Արտաքոյ եօթն եղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն.*	*«Արդ ի մետասաներորդի...քաղաքամայրն բարեաց» և այլն:*

Այս ձեռագրի մասին տես նաև Ագաթանգեղոս, Տփղիս 1909, էջ ժէ:

25. *Զ ձեռագիրը № 1737 (1772)*

Թերթեր—*198:* Մեծությունը—*20×15:* Նյութ—*թուղթ:* Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ:* Գրությունը—*միասյուն 14×9 նոտրագիր:* Գրիչ—*Ասար Սեբաստացի:* Ժամանակ—*անհայտ:* Հիշատակարան—*170բ:*

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Պատմութիւն վարուց Յովհաննու աւետարանչին:
Թագաւորք Պարսից:
Նախնիք հրէից, թագաւորք Յուդայ:
Կայսերք Հռոմոց, Հայոց, Բագրատունեաց:
Վկայութիւնք մարգարէից յաղագս Քրիստոսի:
Գրեգրի եպիսկոպոսի յաղագս կաղանդաց և այլն:
Մեկնութիւն տօմարի Անդրէասի:
Պատմութիւն սրբոյ առաքելոյն Թովմայի:
Տաղք, մեղեդիք Նաղաշ, յԱռաքել վարդապետէ և յայլոց:
Աստեղաբաշխական գիտելիք:
Ի դուրս գալն Թաթարաց (խաների թվականները):

183ա «Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի Հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի յեղիշայէ սրբոյ Դաւթի երիցու հարցեալ գրեալ»:
Սկսվում է՝ «Բանն վասն որոյ պատուիրեցեր...»և վերջանում է 184բ «...և արգել զնա ի բազում բարիութենէն»: Էջն էլ գրված է կիսատ, ուրեմն ընդամենը 3½ էջ:

185ա Յոհաննու Ոսկեբերանի ասացեալ. Կիւրղի. Օգոստինոսի, Ամբրոսիոսի և այլն:

189ա—193ա «Հասարակ վարդապետաց ասացեալ, որոց անուանքն ոչ գտաք»:

26. *Դ ձեռագիր № 5920 (1321) (576)*

Թերթեր—*131:* Մեծությունը—*18×12.5:* Նյութ—*թուղթ:* Անկազմ: Գրությունը—*միասյուն 15×8,5 նոտրագիր:* Ժամանակ—*ԺԹ դար:*

«Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին Դաւթի երիցու Մամիկոնի հայցեալ»:

Աշխարհաբար—

«Այն խոսք, զոր նոր պատվիրեցիր, ըրի, ով քաջ իշխան, Հայոց պատերազմին համար հրամայեցիր, որուն մեջը քիչերին ավելի շատերը առաքինի եղան...»:

Բերված է Կառուց անապատից:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

$1^{\text{ա}}$—$126^{\text{բ}}$ Եղիշեի «Պատմությունը»:

$127^{\text{ա}}$—$131^{\text{ա}}$ Ճառ միանձանց. «Մարդիկներ, որ ի մարմին են և կամքով ինքզինքնին աստուածապաշտութեան տուին, ի սկզբանէ անտի իրենց տղայութենէն ի վեր»...«Որուն մէջ մենք ալ այս տկար գրչութեամբ աշխատեցանք այս միաբանութեան սուրբ ուխտով մէկտեղ վայելենք, մեր տէր Հիսուս Քրիստոսի շնորհօքն, որում փառք յաւիտեանս ամէն»:

Սրանք են Եղիշեի Վարդանանց պատմության ՀՍՍՌ Պետական ձեռագրատանը (Մատենադարանում) գտնվող բոլոր ձեռագրերը:

27. Այս ձեռագրերը, բացի վերջինից, որ աշխարհաբար է, բաժանվում են ըստ իրենց ընթերցվածների հետևյալ հիմնական խմբերին.

ա) ԱԶԷԹԻ ձեռագրերը կազմում են մեկ խումբ: Բացի ընթերցվածների նույնությունից, այդ բանն ապացուցվում է նրանով, որ այդ բոլոր ձեռագրերն էլ համապատասխան չունեն էջ 124 տող 21-ից մինչև էջ 125 տող 5 հատվածը «և զանխառն անդր—զանկեալսն ի սրայ»: Համմ. նաև էջ 109 տող 5-ից մինչև էջ 110 տող 7 (գրքում սխալմամբ տպված է էջ 108. 109):

Այս խմբի Թ և Ի ձեռագրերը շատ նման են միմյանց, բայց Ի ձեռագիրը, որ 11 տարի հետո է գրված Թ ձեռագրից, նրանից չէ արտագրված, որովհետև Թ-ի մեջ բացակայող տողերը կան սրա մեջ, օրինակ՝ էջ 58 տող 6 «յամենայն կողմանց անդր ժողովեցան», ինչպես նաև էջ 73 տող 22 «և անարգօք զմեծամեծ իրս կատարել»: Պետք է ենթադրել, ուրեմն, որ այդ երկու ձեռագրերի աղբյուրը մեկ է:

բ) Երկրորդ խումբը կազմում են ԳԵԸԺԽԿՀ ձեռագրերը, որոնք համարյա ամենուրեք նույն կամ նման ընթերցվածներ են տալիս: Այս խմբի Գ և Ե ձեռագրերը, չնայելով նրանց իրար շատ մոտ լինելուն, միմյանցից չեն արտագրված: Գ-ն (գրված 1310 թվականին Վանում) պետք է այդ դեպքում լիներ Ե-ի (գրված 1569 թվականին Բաղեշում) աղբյուրը, սակայն Ե-ն անշուշտ Գ-ից չի արտագրված, որովհետև Ե-ի մեջ կան արտահայտություններ, որ չունի Գ-ն, օրինակ՝ էջ 44, տող 3—4 Գ-ն չունի «տասնել զարմանային չարաչարքն» բառերը, իսկ Ե-ն ունի այդ բառերը: Այստեղ էլ պետք է ենթադրել, որ այդ երկու ձեռագրերի սկզբնօրինակը մեկ է:

գ) Երրորդ խումբը կազմում են ԴԼԾ ձեռագրերը: Այդ ձեռագրերից Դ-ն համարվում է գրված XIV դարում, Լ-ն գրված է 1678 թվականին, իսկ Ծ-ն 1668 թվականին: Ծ-ի գրության թվականը պարզվեց հետագայում, աշխատանքի երկար էտապ անցնելուց հետո. սկզբում անորոշ կերպով նրա գրության ժամանակը նշանակված էր XVII դար: Պարզ չէ նաև այս երկու ձեռագրերի փոխհարաբերությունը: Բայց որովհետև մենք շատ վաղ նկատեցինք այդ երկու ձեռագրերի բացարձակ նույնությունը, որոշ էջերից հետո սկսեցինք նշանակել նրանցից միայն մեկի՝ Լ-ի այլընթերցվածները և Ծ-ի սակավաթիվ տարբերությունները, ուստի հետագայում, Ծ-ի գրության տարեթիվը հաստատորեն որոշելուց հետո, այլևս չփոխեցինք ընթերցվածների աղբյուրը նշող տառերը՝ թյուրիմացություններից խուսափելու և սխալներ թույլ չտալու համար: Անհրաժեշտ է, ուրեմն, որտեղ միայն Լ է նշանակված, այնտեղ ավելացնել նաև Ծ տառը:

Շատ հավանական է, սակայն, որ այդ ձեռագրերն ևս միմյանցից չլինեն արտագրված, այլ մի ընդհանուր աղբյուրից բխած լինեն, որովհետև Լ-ն ունի այնպիսի նախադասություններ, որ Ծ-ն չունի, և ընդհակառակը. օրինակ՝ էջ 25 տող 9—10 Լ-ն ունի, իսկ Ծ-ն չունի «որպէս զմարդ Որմիզդ արար և զախտս և զհիւանդութիւնս և զմահ Արհմն արար» բառերը։ Իսկ էջ 202 տող 11 Ծ-ն ունի «անկան կործանեցան ապարանք նոցա», այն ինչ Լ-ն չունի այդ բառերը։

դ) Առանձին տեղ է գրավում բոլոր ձեռագրերի մեջ Բ ձեռագիրը (գրված 1207 թվականին և նորոգված 1687 թվականին հայտնի Զաքարիա սարկավագ պատմագրի ձեռքով)։ Այստեղ կարևոր նշանակություն ունի այն հանգամանքը, որ այս ձեռագիրը ութերորդ յեղանակ չի ճանաչել, ինչպես նշեցինք իր տեղում, ձեռագրի նկարագրության ժամանակ. Սակայն պետք է նշել, որ այս ձեռագիրը հաճախ միանում է երկրորդ խմբի ձեռագրերի հետ, երբեմն էլ երրորդ խմբի հետ։

ե) Մնացած երկու ձեռագրերի (Ջ և Ղ) մասին չենք խոսում, որովհետև նրանք զուրկ են մեր նպատակի համար կարևոր նշանակությունից. Նրանցից մեկը՝ Ջ-ն ունի Եղիշեից միայն $3^1/_2$ էջ, իսկ մյուսը՝ Ղ-ն աշխարհաբար է։

28. Մի քանի խոսք էլ ասենք Եղիշեի այն ձեռագրերի մասին, որոնք հիշատակվում են զանազան աղբյուրներում, բայց գտնվում են Սովետական Հայաստանի սահմաններից դուրս։

Կարևոր և լավագույն ձեռագրերից մեկը գտնվում է Վենետիկի Մխիթարյանների գրադարանում. Դա մի ժողովածու է, որ պարունակում է Մովսես Խորենացու և Եղիշեի Պատմությունները և կրում է № Ե. Գ. 200 համարը։ Ձեռագիրը կաշեկազմ է, զարդադրոշմով, մեկ սյունի վրա գրված, նոր բոլորագիր, մեծությունը $18 \times 12^1/_2$, վերնագրերը կարմիր թանաքով։ Հիշատակարանը Խորենացու Պատմության վերջում, էջ 384։ Գրության թվականը 1660, գրիչը Ալեքսիան, որի եղբայր Կոզմասը նույնպես գրիչ է եղել։ Ընդամենը 334 թերթ կամ 668 էջ։ Մովսես Խորենացի էջ 1—402, որից հետո Եղիշեի Պատմությունը էջ 403-ից մինչև վերջը։ Պահպանված է բավարար։[1] Այս ձեռագրի ընթերցվածները, որոնք ըստ մեծի մասին հարում են մեր առաջին խմբին (ԱԶԷԹԻ), նշանակված են V տառով։

---

[1] Պարտք ենք համարում այստեղ մեր շնորհակալությունը հայտնել ընկ. Գ. Աբովին, որ Վենետիկից մեր այս աշխատության համար 1946 թվականին բերեց մի քանի կարևոր նյութեր, որոնց մեջ նաև հիշյալ ձեռագրի լուսանկար նմանահանությունը, դժբախտաբար առանց առաջին 39—40 էջերի, որոնց միայն թռուցիկ համեմատությունն է կատարել ինքը։ Չեն նկարահանված նաև վերջին 4 էջը, սակայն մեր նպատակի համար այդ նշանակություն չունի, քանի որ 332 (664) էջից արդեն սկսվում են «Ի Պատմութենէ Թովմայի վարդապետի» հատվածները։

Ընկ. Գ. Աբովի բերած մյուս նյութերից առանձնապես կարևոր է Վենետիկի լրիվ ճառընտիրներից մեկի լուսանկար նմանահանությունը, որը պարունակում է Եղիշեի Պատմության հինգերորդ յեղանակից մինչև ութերորդ յեղանակի վերջը (էջ 182 «ոչ խառն ի խուռն ի մի վայր ժողովելով, այլ» բառերը), ՊԾԸ էջից մինչև ՋԵ էջը, ընդամենը 48 երկսյուն էջ։ Դժբախտաբար, այստեղ էլ չի նկարահանված վերջին էջը։ Հիշյալ ճառընտիրը գրված է 1224 թվականին Թադեոս անուն գրչի կողմից։ Ձեռագիրը Տրապիզոնից ուղարկել է Խոտորջուրցի տեր Հակոբը, Մխիթարյան վանքը բերել է Վրթանես Ասկերյանը։

Այս ճառընտրի ընթերցվածները, որ մեր աշխատության մեջ նշանակված է հունարեն α տառով, տպագրությամբ լույս են տեսել 1911 թվականին Վենետիկում հանդեսյալ

Ուշադրավ է նաև Վենետիկի Մխիթարյան միաբանության գրադարանի № 1530 կոչված ձեռագիրը։ Այս ձեռագիրը, ինչպես երևում է ընկ. Գ. Աբովի կատարած մոտ 20 էջի համեմատությունից, իր ընթերցվածներով նույնանում է V ձեռագրի հետ։ Ձեռագիրն ունի 478 էջ, նախ՝ Մովսես Խորենացու Պատմությունը, ապա 277—472 Եղիշեի Պատմությունը, վերջում հիշատակարաններ։ Ձեռագրի էջերի մեծությունն է $24^{1}/_{2}\times 18^{1}/_{2}$, խորությունը՝ 3,2, կաշեկազմ, դրոշմված, նյութը՝ թուղթ, գրչությունը՝ երկսյուն, կարմրաններկով, լուսանցազարդերով։ Պահպանված է լավ վիճակում, գրված է 1664 թվականին Շոռոթում։ Անշուշտ այս ձեռագրի հիշատակարանի նմանատպությունն է, որ գտնում ենք Հ. Ղ. Ալիշանի Սիսականի մեջ (Վենետիկ 1893), էջ 354, և որը հետևյալն է.

Աւարտ եղև յայսմ տարի՝
ի թվականիս Հայկայ սեռի
երկքառակի ւերկհարիւ-
րի երկյոբելեան և երկհն-
գեակ ի նոյն յարի և երրեակ
թիւ այլ յարարարդի։ Ամ-
սեանն յունաց ապրիէլի
եսեակ հնգեակ և քառակի
և թիւ մի այլ աւելի, երկիրս
Երընջակ առի ի վիճակն սուրբ
Կարապետի. առաջնորդութեան տեառն
յՕսայի հեզահոգի վարդապետի
և կաթողիկոսութեան հայոց սուրբ էջ-
միածնի՝ Յակոբայ բարու-

վերնագրով. «Եղիշեի չորս յեղանակները հնագույն գրչագրի մը մէջ», աշխատասիրեց Հ. Ղևոնդ Տայեան Մխիթարեան։

Բերում ենք ընկ. Աբովից մեր ստացած մյուս նյութերի վերնագրերը.

ա) Ճառընտրի մի հատված, որ պարունակում է Եղիշեի 100—121 էջերը։ Գրության թվականն անհայտ է, գրիչն է Կյուրեղ։ Սրա ընթերցվածները մեզ մոտ նշանակված են հունարեն β տառով։

բ) Ճառընտրի մի հատված, որ պարունակում է Եղիշեի 98—121 էջերը. սրա ընթերցվածները մեզ մոտ նշանակված են հունարեն γ տառով։

գ) Համեմատություն Փարիզի ազգային մատենադարանի ձեռագրի մը— ձեռագրի թիվը և գրության թվականը անհայտ—կատարել է 1853 թվականին «Մխիթարյան մը (անունը անհայտ)»։ Մեզ համար արտագրել է Անտոն Ճիվանյան։

դ) Համեմատութիւն ի հին օրինակէ Եղիշէի, որ ի ՌՃԶ թուականին Հայոց գրեալ էր յԱրարատեան գաւառի։ Մեզ համար արտագրել է Անդրեաս Ֆոկոլյան։ Հավանորեն սա մեր ձեռագիրն է (տես վերևում)։

ե) Համեմատություն Աստապատում ՌՃԽԶ թվին գրված ձեռագրի հետ Կարապետյանի ձեռքով։ Մեզ համար արտագրել է Գրիգոր Սարգսյան։

զ) Եղիշեի երկու պատառիկ։

Մխիթարյան միաբանության վերևում հիշված երեք անդամներին հայտնում ենք մեր շնորհակալությունը նրանց կատարած աշխատանքի համար։ Այդ համեմատություններից մենք չկարողացանք օգտվել, որովհետև մեր համեմատությունը ցույց տվեց, որ դրանք ոչ մի աչքի ընկնող այլընթերցված չեն տալիս, որ մեզ հայտնի չլինեին մեր ձեռքին եղած որևէ ձեռագրից։ Նույնը պետք է ասենք նաև պատառիկների մասին, որոնք նույնպես արտատպված են Ղևոնդ Տայեանի վերևում հիշված գրքում։

> նապետի. գծագրեցաւ տառս ցանկալի՝ ասացեալ Եղիշէի թարգմանողի, ի գեօղն Շօռօթ վերակոչի ի դուռն սուրբ աստուածածնի ընդ հովանեաւ սուրբ Լուսաւորչին։

Ալիշանի կարծիքով (նույն էջ)՝ «Կուսան ծաղկեալ յԱնապատիս՝ Շուշան՝ թվի ընդօրինակող գրոց պատմչաց մերոց Խորենացւոյ, Եղիշէի և այլն»։ Տես նաև Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց, աշխատությամբ Մ. Աբեղյան և Ս. Հարությունյան, Տփղիս 1913, էջ ԻԵ։

Եղիշեի երկու ձեռագիր էլ հիշատակում և նկարագրում է Բարգեն Կյուլեսերյանը իր «Եղիշե, քննական ուսումնասիրություն» աշխատության մեջ, Վիեննա 1909 (Ազգային մատենադարան, ԾԷ)։

Այդ ձեռագրերից մեկը «Բաղեշի Ամրտոլ վանքին ձեռագիր Եղիշեն է, գրված ՇՀԹ (1130)-ին (տես նույն հեղինակի «Ծովք», էջ 49—50)... Ձեռագիրը մկնակեր է, սկզբեն և վերջեն, ինչպես նաև մեջեն թուղթեր ինկած են, սկիզբեն մինչ երկրորդ յեղանակին առաջին մասերը բոլորովին կպակսին։ Մնացած կրծված երեսը կսկսի «և զգոյն [պատուէր հրամանի առ ամենես]եան ար[կանէր] բաներով։ Ձեռագիրը շատ կրծված է—հազիվ ամբողջական երեսներու կհանդիպինք երրորդ յեղանակին մեջ՝ Թէոդոս կայսեր ուղղված հրովարտակին քովերը։

Արտաշատի ժողովի խորագիրն է՝ «Ժողովեցան ի տեղւոջ... միաբանութեամբ նախար...նամակին պարունից» (կետադրված տեղերը կրծված են)։

Յեղանակների վերնագրերից մնացել են

Երրորդ վասն միաբանութեան սուրբ եկեղեցեացն.

Չորրորդ վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց.

Հինգերորդ կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին.

Վեցերորդ չիք։ Ուշագրավ է, որ այս ձեռագրում ուրիշ օրինակների վեցերորդի խորագիրը արված է հինգերորդին մեր Պետական մատենադարանի Դ ձեռագրի նման։

Եւթներորդ յեղանակն, յորում կարգադրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարագոյն եւս երեւի անօրէնութիւնն Վասակայ.

Արտաքոյ եւթն յեղանակին ութերորդ—դարձեալ վասն Նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն և այլն մինչև վերջը։ «Իսկ կանայք երանելի առաքինեացն» հատվածի վերջում՝ «Բայց և ինձ յայս ճառ պիտոյ է գալ, եթէ տէր ինքնին կամեսցի»։ (Տես վերոհիշյալ գիրքը, էջ ԺԹ—ԻԱ)։

Կյուլեսերյանի նկարագրած երկրորդ ձեռագիրը (Կյուլեսերյան, Եղիշե, էջ 45—48) Դպրեվանքի (Արմաշի) ձեռագիրն է, որը գրված է 1671 թվականին Երնջակի Շոռոթ գյուղաքաղաքում։ Ձեռագիրը պարունակում է Մովսես Խորենացու և Եղիշեի պատմությունները, ընդամենը 242 թերթ, 28×15 մեծությամբ։ Կազմը՝ հին կաշեկազմ փայտյա. հանգամանք՝ լավ. գիրը՝ միջակ բոլորագիր։ Եղիշեն գրավում է 135 թերթ (=270 էջ), որին հետևում են 3 թերթ Թովմայի հատվածներն ու գրքի հիշատակարանը։ Սկիզբը՝ «Եղիշէի վարդապետի, զոր արարեալ է ի խնդրոյ Դաւթի Մամիկոնի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմի: Օգնեա Հոգի սուրբ»: Հինգերորդ յեղանակ չունի, անմիջապես անցնում է վեցերորդին, ավելի ճիշտ՝ հինգերորդ և վեցերորդ յեղանակներն այստեղ կազմում են մի ամբողջություն վեցերորդ յեղանակ անունով, ինչպես Եղիշեի ձեռագրերի ճնշող մեծամասնությունը:

Այս ձեռագրի մասին հմմտ. նաև Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց, հրատ. Մ. Աբեղյանի և Ս. Հարությունյանի, Տփղիս, 1913, էջ ԽԳ № 12-ի տակ:

Հաջորդ ձեռագրերի մասին տեղեկությունները քաղված են, բացի 9-ից և 10-ից, Մեսրոպ Տեր-Մովսիսյանի «Ձեռագրերի ցուցակից», որ ներկայումս պահվում է ՀՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Պատմության ինստիտուտում[1]:

1) Երուսաղեմի ձեռագիր № 308, ՌԿԵ—1616 թ., թուղթ, բոլորգիր. գրիչ՝ Գրիգոր, ստացող Կարապետ վարդապետ Մոկացի, մականվամբ Կայօնեց: Բովանդակությունն է՝ Մովսես Խորենացի, Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի և տեսիլ Ս. Ներսիսի և այլն: Յառաջաբան տեսլեան Ս. Սահակայ Պարթևի հայոց կաթողիկոսի,—վերջում՝ վասն Ս. Մեսրոպայ որ Մաշթոց կոչեցաւ, Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ... յԵղիշայէ սրբոյ, Դութա երիցու հայցեալ: (Տես Մովսես Խորենացի, Տփղիս 1913, էջ ԽԳ, № 8):

2) Երուսաղեմի երկրորդ ձեռագիրը № 310 բոլորովին նման է նույն տեղի № 308 ձեռագրին: Թուղթ, նոտրագիր, ստացող Ակնեցի Հակոբ դպիր, գրված է ՌՂԸ—1649 թ.: Հմմտ. Մովսես Խորենացի, Տփղիս 1913, էջ ԽԳ № 9: Երուսաղեմի այս երկու ձեռագրերի մասին այժմ տես Մայր ցուցակ ձեռագրաց սրբոց Հակոբյանց, երրորդ հատոր, կազմեց Նորայր եպիսկոպոս Պողարյան, Երուսաղեմ 1954, էջ 155—156 և 170:

3) Լիմ անապատում մի ժամանակ եղած ձեռագիրը, գրված ՌՃԺԲ=1663 թվականին: Հիշատակարանից հաղորդվում է հետևյալը. «...և արդ, ես մեղաւոր և անարժանս Մուսէս երէց Սպարտկերացի ցանկացող եղէ այսմ սուրբ տառիս չարչարանաց սուրբ Վարդանանցն, զոր ունէի փափագ ի բազում ամաց. և կամաւ կամեցողին բարեաց զսա բազում աշխատանօք յանձն առի նորոգեցի ի դուռն սրբոյն Գէորգայ զօրավարին ի Լիմ անապատ յիշատակ ծնողաց իմոց տէր Յովէփին, Ներգզին և կողակցին իմոյ Ամարին և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց... ի թուականիս Հայոց ՌՃԺԲ ի նահանջն ամին»:

4) Վարդանգիրք Եղիշէ, գրված ՊԼ (=1381) թվականին «ի քաղաքիս Վան, ընդ հովանեաւ Ս. Վարդանայ», ստացող Նիկողայոս արեղայ, որ այս գիրքը նվիրել է «Խառաբաստայ վանուց Ս. Աստվածածնին»: Այս ձեռագիրը հետո գտնվել է Խարբերդում (տես Գ. Սրվանձտյան, Թորոս աղբար, հատ. II, էջ 334):

5) ԺԱ—ԺԲ դարում գրված մի ձեռագիր Լիմ անապատում: Այս ձեռագրի մասին ասված է միայն հետևյալը. «Ամբակազմ. այլ երեք տեղերէ գրցակ(?) թղթեր կարված, հանված: Ձեռագիրս գրված է միջին Մեսրոպ-

---

[1] Շնորհակալություն ենք հայտնում հիշյալ ինստիտուտի դիրեկտոր ընկ. Ս. Երեմյանին, որ մեզ հնարավորություն տվեց այս տեղեկությունները քաղելու Մեսրոպ Տեր-Մովսիսյանի «Ձեռագրերի ցուցակից»:

յան տառերով, 18-ական տող, գործը բավական հին, 11—12-րդ դարու գրված կթվի»: Նկարագրության մեջ ուրիշ տեղեկություն չկա:

6) Նոր Ջուղայի Ամենափրկիչ վանքում ՌՃԻԹ (=1680) թվին գրված մի ձեռագիր, որ պարունակում է պատմություն Եղիշէի, Խորենացւոյ, գրիչ Պետրոս:

7) Շերմազանյանի ցուցակի № 101-ը, ՌՃԽ (=1691) թվին գրված ձեռագիր, որ պարունակում է «Եղիշէի պատմութիւն նահատակութեան Վարդանայ» և «Մեկնութիւն բարձրացուցէք ճառին Դաւթի»: Թուղթ, քառածալ, 142 թերթ երկսյուն. գրիչ Մկրտիչ քարտուղար:

8) Կոստանդնուպոլսի Ազգային մատենադարանի հ. 136 ձեռագիրը, կաշեկազմ, թուղթ, 346 էջ, նոտրագիր, գրիչ Գէորգ Կոստանդնուպոլսեցի: «Եղիշէի պատմութիւն քաջին Վարդանայ» յօրինակէ իմեքէ հնագունէ, որ էր գրեալ յԱրարատեան աշխարհի ի թուին Հայոց ՈԺԶ (=1167) յաւուրս հայրապետութեան տեառն Ներսիսի եղբօր տեառն Գրիգորիսի ի Կլայս Հռոմէական»: Այս ձեռագրի համեմատ է կատարված Կոստանդնուպոլսի 1823 թվականի տպագրությունը (տես վերևում, էջ 13—14):

9) Վիեննայի Մխիթարյան մատենադարանում ԺԸ—ԺԹ դարի մի ձեռագիր, № 26 (հին թիվ 182): Վիեննայի Մխիթարյան Հակոբոս Տաշյանը հետևյալ կերպ է նկարագրում այդ ձեռագիրը[1].

«Թուղթք՝ այժմ 87, մեծություն՝ 22×16, միասյուն, ժամանակ՝ անծանոթ, հավանորեն ԺԸ—ԺԹ դարից: Գրիչ, տեղ և տէր՝ անհայտ: 1ա ունի երկու անգամ կնիք «Յովհաննէս Գր. Արծրունի. 1867»: Կողին ներսի կողմը գրված՝ «1873. երեր Վ. Հ. Սիմոն Վ.»:

Բովանդակությունն է՝ Եղիշեի պատմություն Վարդանանց, այժմ պակասավոր. I և III եղանակները պակասավոր են, IV-ը բոլորովին պակասավոր է, 3 էջ է մնացել միայն: V յեղանակի սկիզբը պակասավոր է, VIII յեղանակի վերջն է պակաս»:

10) Եղիշեի մի լրիվ ձեռագրի մասին տեղեկություն է հաղորդում «Բազմավեպ»-ի 1931 թ. հունիս ամսի համարում (էջ 265—267) Իրազեկ ստորագրությամբ Հ. Տեր-Հակոբյանը: Այդ տեղեկությունից քաղում ենք հետևյալը.

Ամբողջ ձեռագիրն ունի 567 երես, մեծությունը՝ 21×16, գրությունը՝ երկսյուն 15×11, երկու սյունակների միջև կարմիր զույգ գծերով լուսանցք: Գրության ժամանակը՝ ՌՃԽԶ (=1697) թվին: Տեղը՝ Աստապատ: Գրիչը՝ Սարգիս: Ստացող՝ Հովսեփ աստվածաբան վարդապետ: Գիրքը լավ է պահված, անթերի է. ունի հիշատակարան (էջ 287—288) և հիշատակագրություններ:

Ձեռագրի բովանդակությունն է՝ Ագաթանգեղոս (էջ 1—287), Դաշանց թուղթը (էջ 289—304), Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի և տեսիլ սրբոյն Ներսիսի և բովանդակ պատմութիւն ազգին Մամիկոնէից մինչև ցսուրբն Վարդան...(էջ 305—360): Յառաջաբան տեսլեան սրբոյն Իսահակայ Պարթևի Հայոց կաթողիկոսի (362—375), Տեսիլ Սահակայ Պարթևի (376—380), Մեկնութիւն տեսլեան սրբոյն Իսահակայ Պարթևի (380—388), Վասն սրբոյն

---

[1] Ցուցակ հայերեն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարյանց ի Վիեննա, կազմեց Հակոբոս Տաշյան, Վիեննա, 1895, էջ 146—147:

Մեսրոպայ, որ Մաշտոց կոչեցաւ (389—390)և վերջապես Եղիշեի Պատմությունը, «որի 8 յեղանակները լրիվ կան» (էջ 390—562)։

Եղիշեի վերնագիրն է՝ «Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի, և վկայի Քրիստոսի յԵղիշայէ[1] սրբոյ Դաւթայ երիցու հայցու(!) հայցեալ գրեաց»։ «Լուսանցքներում հաճախ հանդիպում են բնագրում եղած դժվար, մանավանդ պարսկերեն բառերի բացատրությունները կամ թարգմանությունները, օրինակ՝ Զրուան մեծ աստուածն=Կռոնոս կամ Արամազդ. վզըրկ (վզրուկ)=մեծ. երան և տաներան=մեծարոյ և պատուական և այլն»։

Էջ 563 «Արդ գրեցաւ Ագաթանգեղոս գիրքս ի թուականութեանս Հայոց ՌՃԽԶ ի գյուղաքաղաքս Աստապատ, ընդ հովանեաւ սրբոյն Ստեփաննոսի և սրբոց հրեշտակապետացն Միքայէլի և Գաբրիէլի»...։

Պետք է ենթադրել, որ այս ձեռագիրը նույնն է, որ համեմատել է Կարապետ վ. Եսայանը (տես վերև, էջ 47, կետ Ե)։

29. *Անցնում ենք այժմ ճառընտիրներին, որոնց մեջ պահված են նաև Եղիշեից խոշոր հատվածներ, մեծ մասամբ հինգերորդ, վեցերորդ, յոթերորդ յեղանակները և ութերորդ յեղանակից Ղևոնդյանց ամբողջ նահատակությունը, ընդամենը 85 էջ (98—183) ընդհանուր 204 էջից։*

ՀՍՍՌ Պետական ձեռագրատանը կա մոտ մի հարյուր ճառընտիր և տոնական, որոնցից 28-ի մեջ կան մեր հիշատակած խոշոր հատվածները։ Ստորև տալիս ենք այդ ճառընտիրների համառոտ նկարագրությունը։

ճ^{1} № 3779, ամենալավ ճառընտիրներից մեկը։ Թերթեր՝ *546,* մեծություն *47×31×10, թուղթ,* կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ,* գրություն՝ *38×9, բոլորգիր,* գրիչներ՝ *Աստվածատուր, Կարապետ, Ստեփաննոս, Ղազարոս և այլք.* ստացող՝ *Տուրք.* ժամանակ՝ *ՈՀԶ=1227,* տեղ՝ *Դարանաղիք (Ակնագ վանք).* հիշատակարաններ *և* հիշատակագրություններ՝ *բազմաթիվ էջերում, օրինակ՝ $52^{\text{ա}}$, $169^{\text{ա}}$, $194^{\text{բ}}$, $215^{\text{բ}}$, $360^{\text{ա}}$, $368^{\text{ա}}$, $370^{\text{բ}}$, $429^{\text{բ}}$, 546 և այլն.*

985—1043 էջերում գտնվում են Եղիշեի հատվածները։

ճ^{2} № 6196 (589). թերթեր՝ *611,* մեծություն՝ *50×33×12, թուղթ,* կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ,* գրություն՝ *երկսյուն 38×10, բոլորգիր,* գրիչ՝ *Ղազար (Սարգիս?),* ստացող՝ *Վարդան վ., $202^{\text{բ}}$* վերջին ստացող՝ *Նափոս.* ժամանակ՝ *ՈՀԶ=1227,* տեղ՝ *Խլաթ(?),* հիշատակագրություններ՝ *լուսանցքներում, վարքերից շատերի վերջում. 611 նորագույն (Սարգիս գրչի) հիշատակարանը։*

Եղիշեի հատվածները գտնվում են $524^{\text{բ}}$—$548^{\text{ա}}$ էջերում։ Ընթերցվածները մեծ մասամբ նման են ճ^{1}-ին.

ճ^{3} № 4871 (143) (716). թերթեր՝ *542,* մեծություն՝ *32×23×12, թուղթ,* կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ,* գրություն՝ *երկսյուն 25×8,5, բոլորգիր.* գրիչ՝ *Հովհաննես քահանա,* ստացող՝ *Ոստակես և այլք,* ժամանակ՝ *ԺԳ դար,* հիշատակագրություններ՝ *$11^{\text{ա}}$, $65^{\text{ա}}$, $148^{\text{ա}}$ և այլն։*

---

[1] *«Բազմավեպում» տպված է «յԵղիչայէ». անհայտ է մնում՝ տպագրական վրիպակ է, թե ձեռագրի սխալ։*

Եղիշեի հատվածները գրավում են 151^{բ} —158^{ա} էջերը։ Խիստ համառոտած, բազմաթիվ էջեր բաց թողնելով, տրվում է նախ Ղևոնդյանց, ապա Վարդանանց պատմությունը։

Ճ^{4} № *4709 (590) (206)*. թերթեր՝ *636*, մեծություն՝ *47,5×33, թուղթ*, կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ*. գրություն՝ *երկսյուն 36×10, խոշոր բոլորգիր*, գրիչ՝ *Հովհաննես (611^{բ}), Դիոսկորոս (415^{ա})*, ստացող՝ *Էլմելիք*, ժամանակ՝ **ՉՂԳ=1344**. հիշատակագրություններ՝ *բոլոր հատվածների վերջում։*

260^{ա} —271^{բ} Եղիշեից (Ղևոնդյանք) և 276^{ա} —285^{բ} Վարդանանք։ Չունի 110—113 և 122—133 էջերը։

Ճ^{5} № *7443*. թերթեր՝ *609*, մեծություն՝ *37×26,5×15, թուղթ*, կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ*. գրություն՝ *երկսյուն 31×9, բոլորգիր*. գրիչներ՝ I *Անտոն քահանա*, II *Մելքիսեդեկ*. ստացող՝ *Քրիստոսատուր քահանա*, վերջին ստացող՝ *Ամիրսեթ*, ժամանակ՝ *ՊԱ—ՊԲ=1352—1353*. տեղ՝ *Ղրիմ*. հիշատակարան՝ I *608^{բ}*, II *288^{ա}*, հիշատակագրություններ՝ *4^{բ}, 9^{բ}, 14^{բ}, 25^{բ}, 29^{ա}, 196^{ա} և այլն։*

66^{բ} —75^{բ} Ղևոնդյանք, 75^{բ} —83^{ա} Վարդանանք։

Բաց է թողնում 122—140 և այլ բազմաթիվ էջեր, մնացածը վերապատում։

Ճ^{6} № *3787*. թերթեր՝ *680*, մեծություն՝ *40×30×14, թուղթ*, կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ*, գրություն՝ *37×11, բոլորգիր*. գրիչ՝ *Գրիգոր քահանա*, ժամանակ՝ *ԺԴ դար* (?). հիշատակագրություններ՝ *10^{բ}, 372^{ա} և այլն։*

173^{բ} —196^{ա} Ղևոնդյանք և Վարդանանք։ Չունի էջ 126—140 և այլ բազմաթիվ էջեր, մնացածը վերապատում։ Այս ձեռագրում տրված է նաև Պարսից թղթի պատասխանը։

Էջ 24-ի և 25-ի միջև մի թերթ կտրված է՝ Բաղկեդոնի ժողովի և նրան հաջորդող պատմության վերաբերյալ. Մարկիանոսի կայսր դառնալուց թռչում է մինչև Պրոտերիոսի սպանությունը Ալեքսանդրիայում։ Կտրված թերթի տեղը երևում է։

Ճ^{7} № *1524 (930) (918)*. թերթեր՝ *931*. մեծություն՝ *48×31×23, թուղթ*, կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ*, գրություն՝ *երկսյուն 36×11, բոլորգիր*. գրիչներ՝ *Ավետիս, Հովհաննես քահանա և Հովհաննես կրոնավոր*. ստացողներ՝ *Հայրապետ կրոնավոր և Հովհաննես միակեց*. ժամանակ՝ *ՊԾ =1401*. տեղը՝ *Վարագ*։ Հիշատակարան՝ *916^{բ} —921^{բ}*, հիշատակագրություններ՝ *620^{բ}, 676^{ա}, 920^{բ}, 921 և այլն։ 676^{բ} հիշատակարան նոր ստացողի՝ Աղայվարդի և կողակցին Փաշայջանի և որդւոց—թվ. ՋԽ=1491։*

Էջ 302—313 Ղևոնդյանք, 318—327 Վարդանանք։ Այս ձեռագիրը, ինչպես և նրան հետևող Ճ$^{8-10,\ 15-16}$ չունեն էջ 122—133։

Ճ^{8} № *4670 (1) (205)*. թերթեր՝ *805*. մեծություն՝ *51×34. թուղթ*, կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ*. գրություն՝ *երկսյուն 39×11, բոլորգիր*. գրիչ՝ *Ծերուն*. ստացող՝ *Ստեփաննոս կրոնավոր*. ժամանակ՝ *ՊԾ=1401*. տեղ՝ *Ոստան*։ Հիշատակարան *812^{բ} —815^{ա}*. հիշատակագրություններ՝ *Ուստա Ավետի —78^{բ}, 82^{ա}, 92, 232^{բ} և այլն։*

Լիակատար ընտիր օրինակ է, բերված է 1916 թվականին Վասպուրականի ձեռագրերի հետ Վանի ս. Պողոս եկեղեցուց։ Ընթերցվածներով շատ նման է Ծ^{7}-ին։ Հիշատակարանի մի մասը հրատարակված է Փիրղալեմյան, Նոտարք, էջ 13։

280^{ա}—289^{ա} Ղևոնդյանք, 292^{բ}—300^{բ} Վարդանանք։

Ծ^{9} № 1521 (934) (914). թերթեր՝ 460. մեծություն, 62,5×38×13, թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ. գրություն՝ երկսյուն, 51×10, բոլորգիր. գրիչ՝ Գրիգորակ. ստացողներ՝ Հովհաննես եպիսկոպոս, Թումա և Ստեփանոս. ժամանակը՝ 1404 և այլն։ Հիշատակագրություններ՝ 18^{ա}, 26^{բ}, 62^{ա} և այլն։ 26^{բ} հիշատակվում է «զամենաերջանիկ եպիսկոպոս զտէր Յոհանէս և զթարմատար մեղապարտ գծողակս զԳրիգորակս աղաչեմ բարի յիշման արժանիս առնել սրտի մտաւք»։

109^{բ}—111 «Տիկնայք փափկասունք», 137^{բ}—142^{բ} և 145^{ա}—153^{ա} Ղևոնդյանք և Վարդանանք։ Կրճատված վերապատում է։ Այս ճառընտիրն ունի նաև «Պատմութիւն սուրբ Խոստովանողացն Աբրահամու և Խորէնայ»։

Ծ^{10} № 4802 (588) (1155). թերթեր՝ 816. մեծություն՝ 50×33×19. թուղթ. կազմը՝ կաշեպատ տախտակ. գրություն՝ երկսյուն 38×10, խոշոր բոլորգիր. գրիչ՝ Ստեփանոս. ստացող՝ Ղազարոս քահանա և Ստեփանոս կրոնավոր. ժամանակ՝ 1404-ից քիչ հետո. տեղ՝ Աղթամար(?)։ Հիշատակարան՝ 73^{ա}, 338^{ա}, 572^{ա}, 345^{ա} (Փիրղալեմյանի ձեռքով գրչության ժամանակի մասին. հիշվում է ՊԾԳ). հիշատակագրություններ՝ լուսանցքներում վերջին ստացողների մասին, ինչպես և Փիրղալեմյանի ծանոթագրությունները։

273^{բ}—276^{բ} Ղևոնդյանք (կիսատ), 284^{ա}—292^{ա} Վարդանանք։

Ծ^{11} № 994 (941) (921). թերթեր՝ 488. մեծություն՝ 30×24. թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ. գրություն՝ երկսյուն 25×7,5, բոլորգիր. գրիչ՝ Դանիել, ստացող՝ Հովհաննես տանուտէր. ժամանակ՝ ՊԾԸ=1409. տեղ՝ Աղթամար։ Հիշատակարան՝ 198^{բ}, հիշատակագրություններ՝ 19^{բ}, 92^{բ}, 195^{ա}, 487^{ա}։

177^{ա}—189 Վարդանանք և Ղևոնդյանք (ավելի համառոտ խմբագրություն)։ Բոլորովին չունի էջ 122—140։

Ծ^{12} № 996 (945) (925). թերթեր՝ 567. մեծություն՝ 30×20. թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, գրություն՝ երկսյուն 24×7, բոլորգիր. գրիչ՝ Հովհաննես միայնակեաց. ստացող՝ պարոն Շալուէն. ժամանակ՝ ՊՂԱ=1442. տեղ՝ Սերկևիլի գյուղ Հոհաննավանքի մոտ՝ Արարատյան երկրում։ Հիշատակարան՝ 67^{ա}, 563^{ա}. հիշատակագրություններ՝ շատ տեղեր լուսանցքներում։

Շատ լավ և բավական լրիվ օրինակ է, ընտիր ընթերցվածներով, բայց չունի էջ 122—140։

252^{ա}—286^{ա} Վարդանանք և Ղևոնդյանք։

Ծ^{13} № 3791 (127). թերթեր՝ 726, մեծություն՝ 36×27×13. թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, դեղնագույն, գրություն՝ երկսյուն 27×9, բոլորգիր. գրիչ՝ Կարապետ, ստացող՝ Հովհաննես. ժամանակ՝ 1453-ից տաշ—ԺԵ դար: Հիշատակարան՝ 19^{ա}, 103^{ա}, 607^{ա} և այլն. հիշատակագրություններ՝ 31^{բ}, 589^{բ} (կազմել տվողի), 623^{բ}, 726^{ա}: Վերջին ստացողի անունն է Խուջայ Խուդայրաշխ: Էջ 589^{բ} գրված է. «որ վերստին կազմել ետուր» թվ. ՋԲ=1453 ի վանքս Սղքառ: Կազմողի անունն է Վարդան, կազմել տվողինը՝ Թումա տանուտեր, որին նախկին ստացող Հովհաննեսը որդեգրել է և գիրքը հանձնել նրան: Կան նաև հետին ժամանակների հիշատակագրություններ 1717 և 1732 թվերից:

206^{բ}—217^{ա} Վարդանանք, 217^{բ}—227^{ա} Ղևոնդյանք:

Ծ^{14} № 993 (940) (920). թերթեր՝ 769. մեծություն՝ 34×25, թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, գրություն՝ երկսյուն 28,5×9,5 բոլորգիր. գրիչ՝ Մատթեոս, ստացող՝ Թադեոս և Ստեփան եղբայրներ. ժամանակ՝ ՋԵ=1456, տեղ՝ Վերին Նորավանք (Վայոց ձոր): Հիշատակարան՝ 767^{ա}—768^{բ}:

232^{ա}—252^{ա} Եղիշեի համապատասխան յեղանակները: Ամբողջական օրինակ է, համարյա անկրճատ, բացի 3—4 բաց թողած էջից Ղևոնդյանց վկայաբանության մեջ:

Այս ճառընտրի առանձնահատկությունն այն է, որ «Արտաքոյ եւթն յեղանակին ութերորդ» բառերը չունի, առհասարակ ութերորդ յեղանակ չի ճանաչում և մեր այժմյան ութերորդ յեղանակի փոխարեն հետևյալ վերնագիրն ունի. «Եւթներորդ յեղանակ դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն և կատարումն վկայութեամբ ի տէր»:

Ծ^{15} № 4869 (141) (769). թերթեր՝ 1343, մեծություն՝ 32×20×14, թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ զարդարուն, գրություն՝ 25×7, բոլորգիր. գրիչ՝ Հովհաննես քահանա, ստացող՝ Հովհաննես քահանա, ծաղկող՝ Մինաս. ժամանակ՝ ՋԼԱ=1482, տեղ՝ Կտուց: Հիշատակարան՝ 1336, 1344. հիշատակագրություն՝ 1341—1342 (վերջին ստացողի կարևոր պատմական տեղեկություններով ՋԾԹ=1510 թվականի դեպքերի մասին):

709—729 Ղևոնդյանք, 736—753 Վարդանանք: Պետք է նշել, որ Ծ^{8}, ^{9}, ^{10} և ^{15}, մասամբ նաև Ծ^{16} լիովին հետևում են Ծ^{7}-ին:

Ծ^{16} № 4822 (1019). թերթեր՝ 470, մեծություն՝ 31×21×14. թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ. գրություն՝ երկսյուն 24×7, բոլորգիր. գրիչ՝ Մովսես և Հակոբ. ստացող՝ պարոն Խալիֆ. ժամանակ՝ ՋԽ=1491, տեղ՝ Արճկե: Հիշատակարան՝ 468^{ա}—469 (պատմական կարևոր տեղեկություններով). հիշատակագրություն՝ 470^{ա} (վերջին ստացող Գուլիջանի ՌԾԷ=1608 թ., նույն ժամանակ կազմել և նորոգել է Հովհաննես անունով մեկը):

215^{բ}—224^{ա} Վարդանանք, 224^{բ}—231^{բ} Ղևոնդյանք:

Ծ^{17} № 1523 (937), թերթեր՝ 757, մեծություն՝ 46×32×20, թուղթ. կազմը՝ կաշեպատ տախտակ. գրություն՝ երկսյուն 36×10, բոլորգիր. գրիչ՝ Ավետիս և Հովհաննես (էջ 73^{ա}, 90^{բ}, 182^{ա}, 209^{ա}, 480^{ա} և 509^{բ}). ստացող՝ Մելիք, Մովսես կրոնավոր (73^{ա}). ժամանակ՝ ԺԴ—ԺԵ դար: Հիշատակարաններ՝ 10(5^{ա}), 73^{ա}, 90^{բ}, 167^{ա}, 182^{ա}, 209^{ա}. հիշատակագրություն՝ 484^{ա} (ձեռագրի նորոգման և Եղեգաց գետի կամրջի շինության մասին). վերջինս գրել է Գրիգոր գրիչը. 513բ նույնը ասում է, որ ինքը մի քանի տետր ճառընտիր է գրել, Տեղ-տեղ համառոտ վերապատում, չունի 110—113 և 122—133 էջերը։ Սրան են հետևում Ճ^{18} և Ճ^{19} ձեռագրերը, վերջինս միայն մասամբ։ Ունեն նույն կրճատումները։

272ա—283ա Ղևոնդյանք, 286ա—294բ Վարդանանք։

Ճ^{18} № 4929 (201) (766). թերթեր՝ 250, մեծությունը՝ 26×18×5,5. Թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ մեջքը քայքայված, գրությունը՝ երկսյուն 21×6, բոլորգիր. գրիչ՝ Բարսեղ սարկավագ. ստացող՝ տանուտեր Բերում Կարապետ. ժամանակ՝ ԺԵ դար (ըստ Մեսրոպ Տեր-Մովսիսյանի)։ Հիշատակագրություններ՝ ճառերի վերջում, օրինակ՝ 250, 251 և այլն։ Ձեռագիրը բերված է Կտուց անապատից, ընտիր օրինակ է։

210ա—224բ Վարդանանք, 225ա—238ա Ղևոնդյանք։

Ճ^{19} № 5406 (720) (767), թերթեր՝ 367, մեծությունը՝ 27×18,6, Թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ, գրությունը՝ երկսյուն 21×6, բոլորգիր, գրիչ՝ Խաչատուր քահանա, ստացող՝ Ներսես քահանա, ժամանակ՝ ԺԵ դար (ըստ Մեսրոպ Տեր-Մովսիսյանի). Հիշատակագրություններ՝ ճառերի վերջում։ Բերված է, ինչպես նախորդը, Կտուց անապատից։

145ա—153ա Ղևոնդյանք, 153ա—163ա Վարդանանք։

Այս ճառընտիրն իր ընթերցվածներով հետևում է Ճ^{17}-ին։

Ճ^{20} № 4676 (7) (813). թերթեր՝ 666, մեծությունը՝ 48×30, Թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ, գրությունը՝ երկսյուն 40×10, բոլորգիր, գրիչ՝ Հովհաննես, Ստեփաննոս, ստացող՝ Հովհաննես և Հակոբ կրոնավորներ, ժամանակ՝ ԺԵ դար։ Ունի սակավաթիվ հիշատակագրություններ ներքևի լուսանցքներում։

211բ—215ա Ղևոնդյանք, 219ա—227ա Վարդանանք։ Բոլորովին ջնջված է հարցաքննությունը՝ էջ 159—176, 180—181, չունի 99—104, ինչպես նաև 110—113, 122—133 և այլն։ Առհասարակ համառոտ վերապատում է։

Ճ^{21} № 2782 (485). թերթեր՝ 392. մեծությունը՝ 25×17,5, Թուղթ, կազմը՝ քայքայված, գրությունը՝ երկսյուն 22×6, բոլորգիր, գրիչ՝ Զաքարիա սարկավագ, ստացող՝ Խերանշա. ժամանակ՝ ԺԵ—ԺԶ դար։ Հիշատակարան՝ 28ա, 31ա, 34բ, 157բ. Հիշատակագրություններ՝ 95բ, 96ա, 206ա։

Էջ 205ա միայն մի էջ Եղիշեից.«... ցան սատանի հարուածովքն թըշնամիք նորա—և մի լիցի ցանկացող գործոց նորա»։ Ձեռագրից ընկել է, ուրեմն, ամբողջ Վարդանանց պատմությունը, հավանորեն նաև Ղևոնդյանց վկայաբանությունը։ 205ա—205բ հիշատակագրություններ։

Ճ^{22} № 4803 (96) (1231). թերթեր՝ 258, մեծությունը՝ 53×33, Թուղթ, կազմը՝ կիսակաշի լաթակազմ (նոր ժամանակի), գրությունը՝ երկսյուն 42,5×11, բոլորգիր, գրիչ՝ Գրիգոր, ստացողներ՝ պարոն Պնդու, կինը Խութլու խաթուն, ապա՝ Զաքարիա տանուտեր, վերջը՝ պարոն Միրաք. ժամանակ՝ ԺԵ—ԺԶ դար(?)։ Հիշատակագրություններ՝ ամեն գլխից հետո։

87ա—88բ Վարդանանք—երեքշաբթի,

90բ—92ա Ղևոնդյանք—հինգշաբթի։

Ուշադրության արժանի է օրերի դասավորությունը։ Բերված տեսանք էլ Եղիշեինը չէ, այլ մի շատ համառոտ վերապատում է։

Ճ^{23} № 4774 (81) (1353). թերթեր՝ 497, մեծություն՝ 28×18, թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ, գրություն՝ երկսյուն 22,5×7, բոլորգիր, գրիչ՝ Գրիգոր, ստացող՝ Հովհաննես աբեղա, ժամանակ՝ ԺԶ դար։ Հիշատակագրություններ՝ ճառերի վերջում։
186^{բ}—192^{բ} Վարդանանք, 195^{բ}—201^{բ} Ղևոնդյանք։

Ճ^{24} № 4789 (614) (1066), թերթեր՝ 510, մեծություն՝ 37×25,5, թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, գրություն՝ երկսյուն 28×9, բոլորգիր, գրիչ՝ Ստեփանոս աբեղա (173^{ա}), ստացող՝ տանուտեր Մկրտիչ, ժամանակ՝ ԺԶ դար (ըստ Մեսրոպ Տեր-Մովսիսյանի)։ Հիշատակարան՝ 510^{բ} (վերջը պակասում է)։
Ձեռագիրը բերված է Վարագից։
275^{բ}—282^{ա} Վարդանանք, 285^{բ}—292^{բ} Ղևոնդյանք։

Ճ^{25} № 4677 (8) (645). թերթեր՝ 443, մեծություն՝ 46×29, թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ, գրություն՝ երկսյուն 38×10, բոլորգիր, գրիչ՝ Խաչատուր, ստացող՝ Դանիել կրոնավոր, ժամանակ՝ ԺԶ դար։ Բազմաթիվ հիշատակագրություններ հոդվածներից հետո։
126^{ա}—134^{ա} Վարդանանք, 136^{բ}—143^{բ} Ղևոնդյանք։
Այս ձեռագրում 141 թերթն իր տեղում չէ, պետք է լինի 143-ից հետո։ Բացի այդ՝ Ճ^{24} և ^{25} հետևում են Ճ^{23}-ին։ Ճ^{25} տալիս է հինգշաբթի Ղևոնդյանք, երեքշաբթի Վարդանանք, ինչպես Ճ^{22}։

Ճ^{26} № 3772. թերթեր՝ 527, մեծություն՝ 29×22, թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, գրություն՝ երկսյուն 24×7 բոլորգիր, գրիչ Թումա, ստացող՝ Հովհաննես, ժամանակ՝ ԺԶ դար (ըստ Մեսրոպ Տեր-Մովսիսյանի)։ Լավ ձեռագիր է, ընտիր ընթերցվածներով։ 228^{ա}—242^{ա} Վարդանանք և Ղևոնդյանք (համառոտած վերապատում)։ Չունի 135^{2}—139^{13}, 140^{10}—143^{15}, 167—174, 203^{17}—209^{25}, 212—220 և այլն։

Ճ^{27} № 7441 (79). թերթեր՝ 439, մեծություն՝ 42×29, թուղթ, կազմը՝ խավաքարտ քրքրված, գրություն՝ երկսյուն 38×10, բոլորգիր, գրիչ՝ Աբրահամ քահանա, ժամանակ՝ 1322 թ.։ Հիշատակարան չունի, հիշատակագրություններ՝ բազմաթիվ հոդվածների վերջում։ Ընտիր ձեռագիր է, ճիշտ ընթերցվածներով։ 396^{բ}—407^{ա} Ղևոնդյանք, 407^{ա}—415^{բ} Վարդանանք։

Ճ^{28} № 992 (914) (894). թերթեր՝ 508, մեծություն՝ 29×20, թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, գրություն՝ երկսյուն 23×7, նոտր շեղագիր, գրիչ՝ Մաղաքիա, ստացող՝ Ոսկան վաճառական Նախիջևանցի, ժամանակ՝ ՌՃ=1651. հիշատակարան՝ 241^{բ}, 503^{ա}։ Համառոտ վերապատում է Վարդանանց և Ղևոնդյանց մասին 303^{ա}—315^{բ}։

Առհասարակ, բացի մեծ մասամբ վերապատում լինելուց, Ճ$^{23-28}$ չունեն 122—134 մեծ հատվածը։

Սրանք են այն բոլոր ճառընտիրները, որոնք եղել են մեր ձեռքի տակ և որոնց աչքի ընկնող ընթերցվածները նկատի ենք առել Եղիշեի բնագիրը կազմելու ժամանակ։ Այս 28 ճառընտիրների վրա ավելանում են Վենետիկից բերված այն ճառընտիրների լուսապատկերները, որոնց մասին խոսք եղավ վերևում:

Հակոբոս Տաշյանը Վիեննայի Մխիթարյանց մատենադարանի ձեռագրերի ցուցակում (Վիեննա 1895), էջ 577—578 հիշատակում է ՊՀԷ= 1428 թվականին գրված մի ճառընտիր-տոնական, № 224 (հին թիվ 8), որի մեջ $209^{ա}$ «Պատմութիւն սրբոց Վարդանանց զօրականացն ի մեծ պատերազմին» մինչև $213^{ա}$, սակայն 210 թերթը պակասում է: $216^{ա}$—$222^{ա}$ «Պատմութիւն և վկայաբանութիւն սրբոց Ղևոնդեանց քահանայիցն»: Տաշյանը ասում է. «Մեջը դուրս թողված մասեր ալ կան և ասոնց փոխարեն ծայրը փոքրիկ կտոր մը ավելցված է՝ օտար Եղիշեեն»:

Երուսաղեմի վանքի մատենադարանում ևս երեք ճառընտիր կա, որոնք ունեն Եղիշեի հիշատակված հատվածները: Դրանք են՝ Ճառընտիր № 1 (1419 թվականի), Ճառընտիր № 154 (1737 թվականի) և Ճառընտիր № 173 (1512 թվականի): Այս ճառընտիրների մասին տես Մայր ցուցակ ձեռագրաց սրբոց Հակոբեանց, հատ. I, կազմեց Արտավազդ արքեպիսկոպոս Սիւրմեյան, տպագր. Վենետիկ 1948, էջ 3 և 14—15. հատ. II, կազմեց Նորայր եպիսկոպոս Պողարյան, Երուսաղեմ 1953, էջ 21, 39—40, 113 և 117:

30. Մենք ցանկանում էինք մեր նպատակի համար օգտագործել նաև ՀՍՍՌ Պետական Մատենադարանում գտնվող «Հայսմավուրքները», և դրա համար ընտրեցինք մոտ 260 «Հայսմավուրքներից» 48 հնագույն և լավագույն օրինակները (1296 թվականից մինչև 1561 թվականը): Սակայն հետագա համեմատությունները մեզ ցույց տվին, որ «Հայսմավուրքները» մեզ Եղիշեի անփոփոխ տեքստը չեն տալիս, այլ միայն համառոտ վերապատումներ, սաստիկ կրճատումներով և երբեմն ավելորդ հավելումներով: Թեև այդ վերապատումները խարսխված են Եղիշեի և Ղազար Փարպեցու վրա, բայց այնքան են հեռու մեզ համար անհրաժեշտ տեքստից, որ նրանց օգտագործումը լոկ ժամանակի հսկայական կորուստ կլիներ և ոչ մի շոշափելի արդյունք չէր տա: Այդ պատճառով էլ մենք բավականացանք միայն Եղիշեի լրիվ ձեռագրերով և ճառընտիրներով, որոնք բովանդակում են, ինչպես ասացինք, Եղիշեի բնագրի մոտ կեսը:

31. Մի քանի խոսք մեր աշխատանքի հանգամանքների մասին: Եղիշեի Վարդանանց Պատմության գիտական տեքստը կազմելու համար անհրաժեշտ ձեռագրական համեմատությունների աշխատանքը մենք սկսեցինք 1945 թվականի սկզբից որպես ՀՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Գրականության ինստիտուտի ավագ գիտական աշխատող և հին ու միջին դարերի գրականության սեկտորի վարիչ: Այդ թվականին մենք կարողացանք ուսումնասիրել Եղիշեի բոլոր լրիվ ձեռագրերը, մեր պետական ձեռագրատան մոտ 100 ճառընտիրների միջից առանձնացնել այն 28 ճառընտիրները, որոնց մեջ հատվածներ կան Եղիշեից, աչքի անցկացնել բոլոր մոտ 260 Հայսմավուրքները և ջոկել նրանցից լավագույններն ու հնագույնները, այլև կատարել երկու ձեռագրի լրիվ համեմատությունը Եղիշեի տպագրված տեքստի հետ:

Այնուհետև, 1946 և 1947 թվականին համեմատեցինք ևս 14 ձեռագիր, ինչպես նաև ճառընտիրների մոտ կեսը: Իսկ մյուս կեսը՝ մնացած ճառընտիրների և ձեռագրերի համեմատությունը, ձեռագրական նշանակության ունեցող մի քանի տպագրերի համեմատությունը, ընթերցվածների հսկայական մասսայի համախմբումը (ամենածանր և հոգեմաշ աշխատանքը) և բնագրի կազմումը, ինչպես և առաջաբանը գրելն ու անվանացանկ կազմելը մենք կատարեցինք 1949—1952 թվականների ընթացքում:

Համեմատությունների համար հիմք ենք ընդունել Եղիշեի Վարդանանց պատմության այսպես կոչված Անձևացյաց օրինակը, որպես մեզանում ամենից ավելի տարածված տեքստը (Տփխիս, 1913): Ձեռագրերների և ճառընտիրների մի մասի համեմատության ժամանակ մեզ (մինչև 1947 թվականի նոյեմբեր ամիսը) օգնել է մեր վաղեմի ընկեր, այժմ հանգուցյալ Հովսեփ Գրիգորյանը, որն իր ուշադիր և բարեխիղճ աշխատանքով շատ է նպաստել այլընթերցվածները երևան բերելու գործին: Մնացած բոլոր աշխատանքները կատարել ենք մենք միայնակ և գործի ամբողջ պատասխանատվությունն ընկնում է բացառապես մեզ վրա:

Ավելորդ ենք համարում այստեղ խոսել ընդհանրապես գործի դժվարությունների, համեմատությունների ժամանակ զանազան պատճառներով սպրդած սխալների, տեքստի կազմության այլևայլ հանգամանքների և այլնի մասին, որովհետև այդ հանգամանքները բավականաչափ հայտնի են բանասերներին Ագաթանգեղոսի և Խորենացու գիտական հրատարակությունների առաջաբաններից, որ գրել են Գ. Տեր-Մկրտչյանը (Միաբանը) և Մ. Աբեղյանը, և մենք պետք է այստեղ միայն կրկնեինք նրանց ասածները: Կարևոր ենք համարում միայն շեշտել, որ մենք շատ ավելի հաճախ ենք օգտագործել մեր տեքստի մեջ ընդունած ընթերցվածները ձեռագրերի հիշատակությամբ հաստատելու սիստեմը, քան արել են մեր նախորդները:

Գրքի վերջում տրված մատենագիտության լիակատար ցուցակը հատուկ խնամքով կազմել է ընկ. Հ. Անասյանը, որին և դրա համար հայտնում ենք մեր շնորհակալությունը:

Հայտնում ենք մեր խորին շնորհակալությունը նաև Պետական Մատենադարանի դիրեկտոր ընկ. Լ. Խաչիկյանին, որը, համաձայնության գալով ՀՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Գրականության ինստիտուտի հետ, հնարավոր դարձրեց այս գործի հրատարակությունը և միևնույն ժամանակ որպես խմբագիր իր արժեքավոր դիտողություններով օգտակար եղավ շատ տեղերում ճշտելու Եղիշեի բնագիրն ու բազմաթիվ այլընթերցվածները:

Ե. ՏԵՐ-ՄԻՆԱՍՅԱՆ

Հոկտեմբեր, 1955 թ.

II

ԳՈՐԾԱԾՎԱԾ ՏԱՌԱՆԻՇՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱԿ

Տ^{1} Եղիշեի առաջին տպագրությունը, Կոստանդնուպոլիս 1764:
Տ^{2} Եղիշեի Կոստանդնուպոլսի երկրորդ տպագրությունը 1823:
Տ^{3} Եղիշեի Վենետիկի առաջին տպագրությունը 1828:
A Եղիշեի այսպես կոչված Անձևացյաց օրինակը, Թեոդոսիա 1861:
Ա Ձեռագիր № 1890 (1687), ՈԻԳ=1174 թ.:
Բ » № 1888 (1685), ՈԾԶ=1207 թ.:
Գ » № 4809 (1003), ՉԾԹ=1310 թ.:
Դ » № 1886 (1683), ԺԳ դար (?):

Ե	Ձեռագիր	№ 1920 (1657), ՌՃԸ=1569 թ.։
Զ	»	№ 2559 (615), ԺԵ—ԺԶ դար։
Է	»	№ 1882 (1662), ՌԿԸ=1619 թ.։
Ը	»	№ 1862 (1667), ՌՂ=1641 թ.։
Թ	»	№ 1404 (1381) (1345), ՌՃԺԳ=1664 թ.։
Ժ	»	№ 2639 (611), ՌՃԻԱ=1672 թ.։
Ի	»	№ 1889 (1686) (1644), ՌՃԻԴ=1675 թ.։
Լ	»	№ 1482 (1611) (1619), 1676—1678 թ.։
Խ	»	№ 4351, ՌՃԼԸ=1689 թ.։
Ծ	»	№ 4584, 1668 թ.։
Կ	»	№ 573 (524) (511), ԺԷ դար։
Հ	»	№ 1458 (1660) (1618), 1705 թ.։
Ձ	»	№ 1737 (1772), ժամանակն անհայտ, միայն $3^{1}/_{2}$ էջ։
Ղ	»	№ 5920 (1321) (576), ԺԹ դար, աշխարհաբար
V	Վենետիկի	№ 200 ձեռագիրը, 1660 թ.։
Ճ^{1}	Ճառընտիր	№ 3779, ՈՀԶ=1227 թ.։
Ճ^{2}	»	№ 6196 (589), ՈՀԶ=1227 թ.։
Ճ^{3}	»	№ 4871 (143) (716), ԺԴ դար։
Ճ^{4}	»	№ 4709 (590) (206), ՉՂԳ=1344 թ.։
Ճ^{5}	»	№ 7443, ՊԱ—ՊԲ=1352—1353 թ.։
Ճ^{6}	»	№ 3787, ԺԴ դար(?)։
Ճ^{7}	»	№ 1524 (930) (918), ՊԾ=1401 թ.։ Վարագ։
Ճ^{8}	»	№ 4670 (1) (205), ՊԾ=1401 թ.։ Ոստան։
Ճ^{9}	»	№ 1521 (934) (914), 1404 թ.։
Ճ^{10}	»	№ 4802 (588) (1155), 1404-ից քիչ հետո։
Ճ^{11}	»	№ 994 (941) (921), ՊԾԸ=1409 թ.։
Ճ^{12}	»	№ 996 (945) (925), ՊՂԱ=1442 թ.։
Ճ^{13}	»	№ 3791 (127), ԺԵ դար (1453-ից առաջ)։
Ճ^{14}	»	№ 993 (940) (920), ՋԵ=1456 թ.։
Ճ^{15}	»	№ 4869 (141) (769), ՋԼԱ=1482 թ.։
Ճ^{16}	»	№ 4822 (1019), ՋԽ=1491 թ.։
Ճ^{17}	»	№ 1523 (937), ԺԴ—ԺԵ դար։
Ճ^{18}	»	№ 4929 (201) (766), ԺԵ դար։
Ճ^{19}	»	№ 5406 (720) (767), ԺԵ դար։
Ճ^{20}	»	№ 4676 (7) (813), ԺԵ դար։
Ճ^{21}	»	№ 2782 (485), ԺԵ—ԺԶ դար։
Ճ^{22}	»	№ 4803 (96) (1231), ԺԵ—ԺԶ դար (?)։
Ճ^{23}	»	№ 4774 (81) (1353), ԺԶ դար։
Ճ^{24}	»	№ 4789 (614) (1066), ԺԶ դար։
Ճ^{25}	»	№ 4677 (8) (645), ԺԶ դար։
Ճ^{26}	»	№ 3772, ԺԶ դար։
Ճ^{27}	»	№ 7441 (79), 1322 թ.։
Ճ^{28}	»	№ 992 (914) (894), ՌՃ=1651 թ.։
α	Վենետիկի	ճառընտիր, 48 երկսյուն էջ, 1224 թ.։
β	Վենետիկի	ճառընտիր, թվականն անհայտ։
γ	Վենետիկի	ճառընտիր, թվականն անհայտ։

ԵՂԻՇԷԻ

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱՑ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ
ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

ԴԱՒԹԻ ԵՐԻՑՈՒ ՄԱՄԻԿՈՆԻ ՀԱՅՑԵԱԼ

Զբանն վասն որոյ պատուիրեցեր՝ արարի, ո՛վ քաջ. վասն Հայոց պատերազմին հրամայեցեր, յորում բազումք առաքինացան քան զտակաւս։

Ահա նշանագրեցի յայսմ եւթն յեղանակիս,
Առաջին՝ զժամանակն։
Երկրորդ՝ զԻրացն պատահումն յիշխանէն Արեւելից։
Երրորդ՝ զՄիաբանութիւն ուխտին եկեղեցւոյ։
Չորրորդ՝ զԵրկպառակութիւն ոմանց բաժանելոց ի Նմին ուխտէ։

ԱԲԳԴԵԶԸԹԺԻԽԿՀՁՏ² ունեն հետևյալ վերնագիրը.— *Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի (ԸԽՏ² սպարապետաց) և վկայի Քրիստոսի յԵղիշայէ սրբոյ (Ի* չիք *սրբոյ) Դաւթայ (Տ² ի Դաւթայ) երիցու (ԲԽՏ² երիցուէ) հայցեալ (Կ հարցեալ) գրեաց (ՁՏ²* չիք *գրեաց)։*

ԷV Եղիշէի վարդապետի զոր արարեալ է (Է էր) ի խնդրոյ Դաւթի Մամիկոնի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին (Է և Վարդանայ և Հայոց պատերազմին)։

ԼԾ Յիշատակարան և պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և վկային (Ծ սուրբ վկային) Քրիստոսի աստուծոյ (Ծ աստուծոյ մերոյ)։

Տ¹ Օգնեա տէր. Պատմութիւն Նահատակութեան Վարդանայ քաջի՝ Հայոց սպարապետի՝ սրբոյ վկային Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ արարեալ մեծին Եղիշէի՝ գիտնական վարդապետի աշակերտի սրբոց թարգմանչացն մերոց Սահակայ և Մեսրոպայ։

Տ³ Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին Դաւթի երիցու Մամիկոնի հայցեալ։

Բ Վերնագրից հետո՝ *«Օգնեա աստուած»։*

Գ Վերնագրից հետո կարմիր թանաքով՝ *«Յիշատակարան սրբոյն Վարդանայ Հայոց զօրավարին»։*

Կ Վերնագրից հետո՝ *«օգնեա Յիսուս տկարիս»։*

1 *ԱԲԳԴԵԶԷԹԺԻԽԿՀՁՏ² զԲանն վասն որոյ Տ³ Բանն վասն որոյ AՎծան. Բանն զոր Խ ով քաջ, արարի ԴԼԾՏ¹ որ վասն* 2 *ԸՁՏ² զոր հրամայեցեր ԴԼ յորոց ԾՏ¹Վծան. որոց Հ որում ԱԲԸԹԻԽՀՁ քան թէ տակաւ ԴԺԼԾՏ¹Տ² քան թէ տակաւք Ե քան թէ տակաւս* 4 *Բ նշանագրեցից ԵԹԺ յեւթն ԱԳԴԺԻԽ յեղանակի ԲԸԹԼՁ եղանակի Ծ յեղանակ Կ եղանակիս Հ նշանակի* փխ *յեղանակիս* 5 *ԹԻԿՀՁ առաջինն ԱԳԴԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀՁՏ² զժամանակն VA զժամանակսն Բ զժամանակս* 6 *Լ զԻրաց Բ* չիք *պատահումն ԱԵԹԻՀՁ իշխանէն յԱրեւելից Բ յիշխանացն յԱրեւելից ԴԾ Արեւելեաց* 7 *Հ երրորդն ԱԳԵԸԻՏ² զմիաբանութիւն ուխտի ԲԹ ուխտի եկեղեցւոյն ԴԼԾՏ¹ զմիաբանութիւն եկեղեցեացն (Լ եկեղեցեաց)* 8 *ՁԷV երկպառակութիւն Բ բաժանելոյ Գ բաժանեցելոց ԴԼԾՏ¹* չիք *ոմանց բաժանելոց ԴԼ ուխտէն։*

Հինգերորդ՝ զՅարձակումն արեւելեայց։

Վեցերորդ՝ զԸնդդիմանալն Հայոց պատերազմաւ։

Եւթներորդ՝ զՅերկարումն իրացն խռովութեան։

Յայսմ յեւթն գլուխս կարգագրեալ և եդեալ ծայրալիր պատարմամբ զսկիզբն և զմիջոցն և զկատարումն, զի հանապազորդ ընթեռնուցուս, լսելով զառաքինեացն զքաջութիւն, և զյետս կացելոցն զվատթարութիւն. ոչ յանձին կարօտութիւն երկրաւոր առատ գիտութեան լրման, այլ այցելութիւն երկնաւոր տնտեսութեան, որ մատակարարէ յառաջգիտութեամբ զհատուցմունս երկոցունց կողմանցն, որ երեւելեօքն զաներեւոյթն գուշակէ։

Այլ դու, ո՛վ մեծդ ի գիտութեանն Աստուծոյ, առ ի՞նչ արդեւք հրամայեսցես, քան եթէ հրամայիցիս լաւագունացն։ Որպէս երևի ինձ և քեզ և այնոցիկ, որ դեգերեցին յիմաստասիրութեան, երկնաւոր սիրոյ է նշանակս այս և ոչ երկրաւոր փառասիրութեան. որպէս և ասացին իսկ ոմանք ի քաջ պատմագրացն. «Զուգութիւն է մայր բարեաց և անզուգութիւն ծնող չարեաց»։

Որպէս և մեր իսկ հայեցեալ ի սուրբ սէր քոյոյ հրամանիդ՝ ոչ ինչ դանդաղեալ վեհերեցաք հայեցեալ ի մեր տգիտութիւնս։ Քանզի բազում ինչ է սրբութիւն՝ սատար լինել անօսրութեան, որպէս աղօթք գիտութեան, և սէր սուրբ՝ միաբան օգտից։

Զոր և մեր ընդ հրամանին քում ընկալեալ՝ յօժարութեամբ ձեռնարկեցաք զայս ինչ, որ է մխիթարութիւն սիրելեաց և յոյս յուսացելոց, քա-

---

1 Բ յարուցումն փխ յարձակումն ԱԳԵԸԻԼԾԿՏ^{1}Տ^2 արեւելից ԲԵԹԽՀՁ յարեւելից 2 ԲԹ զնդդիմանալն ԴԼԾ վեցերորդն դիմանալ զՀայոց պատերազմէն 3 ԱԲԴԸԹԻԼԽ ԾՁՏ^{1}Տ^2 զերկարումն ԼԾ իրաց Ի խռովութեանց 4 ԱԲԵԹԻՀՁ զգլուխս Դ զգլուխն Լ եօթներորդ զգլուխն Ծ եօթներորդ գլուխն ԲԸԺԻԽՀՁ կարգագրեալ Զէ գրեալ փխ կարգագրեալ ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՁՏ^2 պատարմամբ A պարապմամբ 5 ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՁ զկատարումն փխ զկատարածն A և այլք զկատարածն Բ հանապազ Դ զի որք ընթեռնուցուն ԼԾ զի որք հանապազորդ ընթեռնուցուն 6 Ե զառաքինացն Բ քաջութիւն և զյետ ԶէV յետս ԴԼԾՏ^1 զվատութիւնն 7 ԱԳԸԻՁ կարութիւն ԲԵԷԹԺ կարողութիւն (Ժ կարօտութիւն) քո առ տգիտութեան զալ լրման A գիտութեանց Կ չիք այլ 7—8 ԱԲԳ ԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՁՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 այցելութիւն A յայցելութիւն 8 A տնտեսութեանն ԴԼԾՏ^1 տնօրէնութեանն փխ տնտեսութեան Զէ չիք որ ԴՏ^1 չիք որ մատակարարէ յառաջգիտութեամբ 9 ԴԼԾՏ^3 զհաստուցումն Զէ յառաջգիտութեան զհաստուցումն A երեւելեօքս զաներեւոյթն 11 ԴԶէ զնելով փխ դու ով ԱԲԳԵԹԺԻԿՀՁ մեծդ ԸԽ ով մեծիդ 11—12 ԱԵԻՀՁ չիք հրամայեսցես քան եթէ ԴԼԾ թէ 12 Բ հրամայիցես լաւագունիցն Է լաւագոյնիցն Թ չիք քան եթէ հրամայիցես Տ^2 հրամայիցեն քան թէ հրամայիցես A չիք քեզ և 12—13 ԱԲԳԵԶԷԸԹԺԻԽՀՁ որպէս երեւի ինձ և քեզ և այնոցիկ յորդերբեցին (Խ որ զեղերեցին) յիմաստասիրութեան ԴԼԾ զեզերեցին ԴԼԾԶէ յիմաստութիւն A յիմաստասիրութիւն Կ յիմաստութեան 13—14 ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՁ նշանակս այս A ի քեզ այս նշանակ ԴԼԾ սիրոյս փառասիրութիւնս 14 ԱԲԳԵԶԷԸԹԺԻԿՀՁ որպէս և A քանզի և ԴԼԾ որպէս ասէին իսկ Զէ չիք իսկ 15 Զ պատերազմագրացն Ի պատգամագրացն ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀՁ զուգաւորութիւն Լ չիք է ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՁ և անզուգութիւն 16 Ը չարաց 18 ԴԼԾՏ^1 վերջացաք փխ վեհերեցաք ԱԲԳԵԶԷԸԹԺԻԽԿՀՁ հայեցեալ A հայելով Զէ ի մերս գիտութիւնս Զ տկարութիւնս փխ տգիտութիւնս 19 Զ նրբութիւն փխ սրբութիւն ԴԼԾՏ^1 տկարութեան փխ անօսրութեան Է չիք անօսրութեան որպէս աղօթք գիտութեան 19—20 Ժ անօսրութեան (վերեւում՝ տկարութեան) ԳԸԽԿ աղօթք՝ տքնութեան ԵԹ տքնութիւն փխ գիտութեան Ա աղօթք՝ տքնութիւն ԲԻՀՁ տքնութիւն 21 ԴԸԼԾՏ^1 ըստ հրամանի (Ը ըստ հրամանին) Ա ընդունեալ 21—22 Բ ի ձեռն արկաք Զէ ձեռին արկեցաք 22 ԱԲԳԴԵԸԹԺԼԾՀՁ զայն ինչ Լ ձեռագրի ստորին լուսանցքում՝ «Եղիշէի պատմագրի յաղագս Վարդանայ» և այսպես մինչև վերջը։

ջալերութիւն քաջաց, կամակարութեամբ յարձակեալ ի վերայ մահուան, յառաջոյ տեսանելով զզօրագլուխն յաղթութեան, որ և ոչ ումեք ոտնահար լիցի թշնամութեամբ, այլ ամենեցուն ուսուցանէ զիւր անպարտելի զօրութիւնն։ Եւ ահա ո՛ ոք կամեսցի՝ ընդունի իբրև զնահատակ առաքինի։ Եւ քանզի բազմադիմի է նահատակութեանդ անուն, և նա բազմադիմի շնորհս բաշխէ ամենեցուն. զոր և մեծ իսկ քան զամենայն՝ սէր սուրբ յաննենգ մտաց գիտեմք։

Այս պարզութիւն զվերնոյն բերէ զնմանութիւն. զոր և մեր ի քեզ տեսեալ, մոռացաք զմեր բնութիւնս։ Եւ ահա վերաբերիմք ընդ քեզ ճախրելով, և իբրև բարձրաթռիչս եղեալ՝ զամենայն վնասակար մրրկածին օդովք անցանիցեմք, և փոքր ի շատէ ծծելով յանապական վերին օդոցն՝ առնուցումք զգիտութիւն ի փրկութիւն անձանց և ի փառս ամենայաղթ եկեղեցւոյ։ Ուստի և բազում սուրբ պաշտօնեայքն զուարթութեամբ կատարեսցեն զպսակս վիճակին իւրեանց, ի փառս Հօրն բոլորեցուն. ուր ընդ նմին սուրբ Երրորդութիւնն ցնծացեալ բերկրիցի յանտրտմական յիւրում էութեանն։

Արդ որովհետև ընկալաք զհրաման պատուիրանի յաննախանձ քոյոց բարուց բնութեանդ, սկսցուք ուստի արժան է սկսանել. թէպէտ և ոչ յօժարիցեմք զթշուառութիւն ազգիս մերոյ ողբալ։ Ահա ոչ ըստ կամաց արտօրալիր ողբովք ճառագրեմք զբազում հարուածս՝ յորում պատահեցաք և մեք իսկ ականատես լինելով։

---

1 **ԱԲԳԵԷԸԹԺԻԿՀՁՏ**^{2} և քաջալերութիւն **ԸԽ** քաջալերութիւնք **ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՁՏ**^{2} բռնութեամբ փխ կամակարութեամբ **ԳԿ** բռնաւորութեամբ **ԴԺ** յարձակել **ԱԲԹԺԻԽԿՀՁ** մահու 2 **ԴԶԷԺԼ** առաջի **ԱԲԹԻ** յառաջոյ **ԲԼ** զօրագլուխն 2—3 **ԱԲԳԵԹԻԽԿՀՁ** և ոչ ումեք է ումեքէ ոտնահար 3 **ԱԲԳԵԹԻԽՀՁՏ**^{2} լիցի A լինի **ԶԷ** անդ փխ ամենեցուն **ԼԾ** չիք ամենեցուն **ԱԲԳԴԵԶԸԹԺԻԼԽԾԿՀՁՏ**^{1}**Տ**^{2} ուսուցանէ է անդ ուսուցանէ A ցուցանէ 3—4 **ԱԲԳԵԸԹԺԻԽՀՁՏ**^{2} զիւր զանպարտելի զօրութիւն 4 **ԱԲԻՁ** որք որ **Գ** ո որ որ **ԵՀ** որ կամեսցի **ԶԷ** ոք և **ԸԹԺԿԽՏ**^{2} ոք որ **ԶԷ** չիք իբրև զնահատակ առաքինի **ԴԼԾՏ**^{1} զառաքինի նահատակ 5 **Բ** նահատակութեան **ԴԼԾՏ**^{1} առաքինութեանց փխ նահատակութեանց է նահատակութիւնք **ԶԷ** բազմադիմի է 6 **ԱԳԵԸԻԽԿՀՁՏ**^{2} բաշխէ **ԲԹ** և նա և բաշխէ **ԴԶԷԺԼԾ**A բաշխեաց է զոր և մեք իսկ **ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՁՏ**^{2}**Տ**^{3} սէր A վ. 1852 զսէր 7 **ՀՁ** աննենգ ի գիտեմ 8 **ԴԺԼԾՏ**^{1}**Տ**^{2} զի այս փխ այս **ԲԳԴԼԾԿՏ**^{1} զվերնոյն **ԱԲԵԻՀՁ** մեք փխ մեր 8—9 **ԴԼ** տեսաք 9 **ԱԲԳԵԸԹԺԻԼԽԿՀՁՏ**^{2} բնութիւն։ Վերաբերեմք 9—10 է ճոխարելով 10 **ԱԲԳԵԹԺԻԽԿՀՁՏ**^{2} իբրև ի բարձրաթռիչս **ԱԵԸԹԺԻԽՀՁՏ**^{2} օդովք **Բ** օդով **ԴԼԾՏ**^{1} օդովքն **Գ**A օդովքդ **ԶԷՏ**^{2} օդովքս 11 **Տ**^{3} անցուցանիցեմք **ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՁՏ**^{2} և փոքր ի շատէ ծծելով A ծծելով փոքր ի շատէ **ԴԼԾՏ**^{1} ծածկելով փխ ծծելով **ԴԶԷԼԾ** յանպական վերին օդոյն **ԿՀ** օդոյն 12 **ԱԲԳԵԸԺԻՀՁ** գիտութիւն **ԱԷԹ** ի փրկութեան **Դ** փրկութիւն անձանց մերոց **Ը** գիտութիւն անձանց մերոց **ԼԾ** զգիտութիւնն փրկութեան անձանց մերոց **Տ**^{2} զգիտութիւն 13 **ԴԶԷԼԾՏ**^{3} չիք և (բազում) ի բազումք **ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՁՏ**^{2} պաշտօնեայք **ԴԼԾ** պաշտօնեաք սուրբք **ԶԷ** կատարեսցեն զպըսակս 14 **ԴԼԾ** վիճակի **ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՁՏ**^{2} հաւատոյ փխ հօրն **ԴԼԾ** բոլորեցունց **ԴԼԾ** որ փխ ուր 15 **ԲԳԴԵԶԸԹԺԼԽԾԿՀՁՏ**^{2} երրորդութիւնն A երրորդութիւն **ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՁՏ**^{1}**Տ**^{2} բերկրի· **ԴԼԾ** բերկրեսցի **ԴԷԼԾ** իւրում 16 **ԱԲԳԴԵԸԹՀՁՏ**^{2}**Տ**^{3} պատուիրանին 17 **ԺԻԼԽԾՏ**^{1} բնութեանցդ **ԱԻ** արժանի է **ԵԹԻՀՁ** արժանի 18 **ԴԺԷԼՁ** յօժարիցիմք **ԱԻ** յազգիս մերոյ **ԲԳԴԵԸԹԺԼԽԾԿՀՁՏ**^{2} ազգիս մերոյ A**Տ**^{3} մերոյ ազգիս է ողբալ զՀայոց **Ձ** ոչ ըստ կամաց մերոց 19 **Դ** արտօրալի **ԶԷՏ**^{3} արտասուալից **ԸԽՀ** արտասուալիր **ԼԾՏ**^{1} արտասուալի **ԱԲԳԵԶԸԺԻԿՀՁՏ**^{2}**Տ**^{3} հարուածս A հարուածն 20 **ԲԵԸԹԺԻԽՁՏ**^{2} ականատես **ԴԼԾՏ**^{1} ականատես եղեալ **ԱԳԶԷ**A ականատեսք

Առաջին յեղանակ

ԺԱՄԱՆԱԿՆ

Քանզի ի բառնալ ազգին Արշակունեաց, տիրեցին աշխարհիս Հայոց ազգն Սասանայ պարսկի, որ վարէր զիւր իշխանութիւնն օրինօք մոգուց. և բազում անգամ մարտնչէր ընդ այնոսիկ՝ որ ոչ ընդ նոյն օրինօք մտանէին, սկիզբն արարեալ յամացն Արշակայ արքայի որդւոյն Տիրանայ, և կռուէր մինչև յամն վեցերորդ Արտաշիսի արքայի Հայոց, որդւոյն Վռամշապհոյ։ Եւ իբրև զնա ևս մերժեաց ի թագաւորութենէն, ի նախարարսն Հայոց անկանէր թագաւորութիւնն. զի թէպէտ և գանձն յարքունիս Պարսկաց երթայր, սակայն այրուձին Հայոց բովանդակ ի ձեռն նախարարացն առաջնորդէր ի պատերազմի։ Վասն որոյ և աստուածպաշտութիւնն բարձրագլուխ կամակարութեամբ երևելի լինէր յաշխարհին Հայոց, ի սկզբան տէրութեանն Շապհոյ արքայից արքայի մինչև յամն երկրորդ Յազկերտի արքայից արքայի՝ որդւոյ Վռամայ, զոր եգիտ սատանայ իւր գործակից, և զամենայն մթերեալ թոյնսն թափեաց ի բաց, և ելից զնա իբրև զպատկանդարան գեղեալ նետիւք։ Եւ սկսաւ եղջեւր ածել անօրէնութեամբ, գոռոզանայր, և գոռալով հողմն հանէր ընդ չորս կողմանս երկրի, և թշնամի և հակառակորդ երևեցուցանէր իւր զհաւատացեալս ի Քրիստոս, և նեղեալ տագնապէր անխաղաղաւէր կենօք։

ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՁՏ^{1} վերնագիր չունեն (Է նույնիսկ նոր տողով չի սկսվում) Տ^{2} Նախաբանից հետո՝ Գլ. Ա. առաջին ժամանակն Տ^{3}Ա առաջին յեղանակ ժամանակքն 1 Աբ «Քանզի» նոր տողով և մեծատառով Ե ծաղկագրով և 3 տող կարմիր բանով Տ^{2} դնում է նախ՝ Գլ. Ա. առաջին ժամանակն ՁԷՏ^{3} աշխարհին 1—2 Դ Հայոց Սասանա 2 Աի գիր գիշխանութիւն ԵԷ իշխանութիւն Զ գիշխանութիւնն ԱԲԳԵԸԹԺԽԿՀՁՏ^{2} մոգուց ԱՏ^{3} մոգուցն Զ մոգացն Է մոքոցն 3 ԴԼԾՏ^{1} չիք և ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՁՏ^{2}Տ^{3} օրինոք ԱՎ^{1852} օրինօքն 4 Ա յամաց 4—5 ԱԻՀՁ Տիրանայ Տրդատայ ԲԹՏ^{2}Տ^{3} Տիրանայ Թոռրդւոյն Տրդատայ Վ^{1852} չիք Թոռրդւոյն Տրդատայ ԳԵՁԷԸԺԽԿ Տրդատայ փխ Տիրանայ (Ե լուսանցքում այլ գրով՝ Տիրանա «Տրդատայ»-ից առաջ) (Ժ լուսանցքում՝ Տիրանայ) 5 ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԽԿՀՁՏ^{2}Տ^{3} յամն Բ չիք յամն Դ ի յամս Լ ամս ԾՏ^{1} յամս Վ1852 ցամն ԱԳԵԸԹԺԻՏ^{2} որդւոյ ԳԴՁԼԾ Արտաշեսի 6 Բ Վռամշապուհոյ ԴԼԾՏ^{1}Տ^{3} Սռամբաշապհոյ ՁԷ Ըռամհաշապհոյ ԴԼԾ չիք և ԱԲԳԵԹԺԻԽԿՀՁՏ^{2} չիք ևս 6—7 ԱԲԳԵԸԹԺԻԽՀՁՏ^{2} ի նախարարս Կ նախարարացն 7 Է չիք զի ԴԼԾՀ չիք և ԴԼԾ յարքունիսն 7—8 Է յարքունիս երթայր Պարսկաց 8 ԴԼԾՏ^{1} չիք Պարսկաց ԴԸԼԽԾՏ^{1} չիք Հայոց Կ չիք բովանդակ 8—9 ԴԼԾՏ^{1} նախարարացն Հայոց առաջնորդէր ի պատերազմին 9 ԽՏ^{2} ի պատերազմին ԲԵԹԻ աստուածպաշտութեամբ Լ աստուածպաշտութիւն 10 ԴԼԾ բարձրիգլուխ Կ կամակորութեամբ ԴԼԾՏ^{1} երևեալ լինէր է աշխարհին ԴԼԾ յաշխարհիս 10—11 Ա ի սկզբանց Զ ի սկզբանն 11 Բ Շապուհոյ Ա ցամն Ձ ցամն երկրորդի Տ^{2} յամս երկրորդ 11—12 ԴԼԾՏ^{1} չիք մինչև յամն երկրորդ Յազկերտի արքայից արքայի որդւոյ Վռամայ Գ որդոյն 12—13 ԴԼԾ իւր գործակից սատանայ 13 Ա միթարեալ Զ մթարեալ Լ չիք մթերեալ ԴԼԾՏ^{1} և զամենայն զթոյնսն ի նա թափեաց ԲԹ թոյնս 14 Տ^{3} զպատկանդարան անդամք ԴՁԷԼԾՏ^{1} գեղով փխ գեղեալ նետիւք 15 ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՁՏ^{2} և գոռոզանայր Խ անօրէնութեան ԳԴՁԷԼԾԿՏ^{1}Տ^{3} չիք գոռոզանայր ԱԲԳԵԸԹԺԻԽՀՁՏ^{1}Տ^{2} հողմն հանէր ԴՁԷԼԾԿԱՏ^{3} հող հանէր (Ծ-ում հետո ջնջված է հողմ) 16—17 Ա երևեցուցանէր զհաւատացելոյն ի Քրիստոս Բ հակառակորդէր և ցուցանէր զհաւատացելոյն ի Քրիստոս Գ ևս փխ իւր ԴԼԾ իւր ցուցանէր զհակառակորդս ի Քրիստոս ԵԹԺԻԽՀՁՏ^{2} չիք իւր ԳԵԷԸԹԺԻԿՀԽՏ^{2} զհաւատացելոյն Տ^{1} իւր ցուցանէր 17 ԱԲԺԻԽՀՁԸՏ^{2} և նեղէր ԳԴԵՁԷԸԼԽԾԿՀՁՏ^{1}Տ^{3} խաղաղաւէր (!) ԱՏ^{2}Վեն (1852, 1893 և այլն) անխաղաղաւէր Ժ խռովաէր

Քանզի յոյժ սիրելի էր նմա խռովութիւն և արիւնհեղութիւն, վասն այնորիկ յանձն իւր տարաբերէր, եթէ յո՞ թափեսցի զդառնութիւն թիւնաւոր, կամ ու՞ր բացատրեսցի զբազմութիւն նենգիցն։ Եւ առ յոյժ չիմարութեան իբրև զգազան կատաղի յարձակեցաւ ի վերայ աշխարհին Յունաց, եհար մինչ ի քաղաքն Մծբին, և բազում գաւառս Հոռոմոց աւերեաց ասպատակաւ, և զամենայն եկեղեցիս հրձիգ արար. կուտեաց զաւար և զգերի, և անհարեկ արար զամենայն զօրս աշխարհին։

Իսկ երանելին Թէոդոս կայսր, քանզի էր խաղաղասէր ի Քրիստոս, ոչ կամեցաւ ընդ առաջ նորա ելանել պատերազմաւ. այլ այր մի Անատոլ անուն, որ էր նորա սպարապետ արևելից, առաքեաց առ նա բազում գանձիւք։ Եւ արք պարսիկք, որք փախուցեալ էին վասն քրիստոնէութեան և էին ի քաղաքի կայսեր, կալաւ և ետ ի ձեռս նորա։ Եւ զամենայն զոր ինչ ասաց ի ժամանակին՝ կատարեաց ըստ կամաց նորա, և արգել զնա ի բազում բարկութենէն, և դարձաւ անդրէն ի քաղաքն իւր Տիզբոն։

Եւ իբրև ետես անօրէն իշխանն, եթէ յաջողեցաւ չարութիւն նորա, սկսաւ այլ ևս խորհուրդ յաւելուլ, որպէս ոք զի ի հուր բորբոքեալ յաւելու բազում նիւթս փայտից։ Քանզի ուստի սակաւ մի կասկածոտն էր, անտի աներկիւղ հաստատեցաւ. վասն այնորիկ դրդուեցոյց զբազումս ի սուրբ ուխտէն քրիստոնէից, էր՝ զոր բանիւք սպառնալեօք, էր՝ զոր կապանօք և տանջանօք, էր՝ զոր չարաչար մահուամբ վախճանէր։ Յափշտակութիւն առնէր ընչից և արարոց, և մեծաւ անարգանօք տանջէր զամենե-

---

1 *ԱԲԵԹԺԻՀՁ* արեան հեղութիւն *ԳԿ* արիւնհեղութեան *ԴԼԾՏ*^{1} և արիւնհեղութիւն *ԸԽՏ*^{2} արեան հեղութեան A չիք և 2 *ՁԷՏ*^{3} տարբերէր *Ա* թէ յո՞ *Բ* թէ յո՞ թափիցէ *Զ* թէ ո՞ *ԴԵԸԹԺԻԽ* թէ 2—3 *ԱԲԳԵԸԺԻԹԽԿՀՁՏ*^{2} թիւնաւոր (*ԲԹԶ* թունաւոր) *ԴԼԾՏ*^{1} զթոյնս դառնութեան A*Տ*^{3} զդառնութիւն թիւնից 3 *ԲԵԸԹԺԻԽԿՀՁՏ*^{2} և կամ *ԴԼԾՏ*^{1}*Տ*^{2} բացատեցից *ԴԼԾ* նենից 3—4 *ԱԲԵՁԷԹԻՁՏ*^{3} չիմարութեան *ԳԴԸԺԼԽԾԿ*A*Տ*^{2} չիմարութեանն 4 *ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՁ* զգազան կատաղի *ԴԼԾՏ*^{1} չիք կատաղի A*Տ*^{2} մի կատաղի 5 *ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՁՏ*^{2} և եհար մինչև *ԴԼԾՏ*^{1} աշխարհիս Հայոց և Յունաց և եհար *ԾՏ*^{1} չիք եհար *Գ* Մծբին *Կ* Նծբին *ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՁՏ*^{2} և զբազում քաղաքս *ԳԴԷԼԾԿՏ*^{2}*Տ*^{3} զբազում *Դ* աւարեաց 6 *Է* ամենայն *ԱԲԳԵԹԺԿՁՏ*^{2} եկեղեցիս երկրին *Խ* և զբազում եկեղեցիս երկրին *Դ* եկեղեցեացն *Ը* և զբազում եկեղեցիս *ԵՀՁ* չիք հրձիգ 6—7 *ԴԼԾՏ*^{1} չիք կուտեաց զաւար և զգերի 7 *ԲԹ* զարս փխ զօրս 8 *ԴԼԾ* Իսկ Թէոդոս կայսր երանելի *Ժ* կայսրն *Լ* Թէոթոս A խաղաղասէր էր 9 A*Տ*^{3} ելանել ընդ առաջ *Ե* չիք ընդ առաջ *ԳՁԷԿՏ*^{3} Անատող *ԴԼԾ* Անատողի (*ԾՏ*^{1} Անատոլի) 10 *ԴԼԾՀ* յարևելից 11 *ԱԳԵԺԿՀՁ* որ 11—12 *ԱԲՁԷԸԹԻԽԿՁՏ*^{2} և կային ի քաղաքին կայսեր *ԳԵՁԷԸՀ* կէին 12 *ԴԺԼԾՏ*^{1} ի քաղաքն *ՁԷԸԻ* 13 *Գ* ձեռագրից այստեղ թերթ է ընկած. վերջանում է «ըստ կամ[աց]» բառերով, վերսկսվում էջ 8 տող 10 «եկեալ հասեալ է» բառերով 14 A դարձոյց A*Տ*^{3} յիւր քաղաքն *Բ* Տիզբոն *ՁԷ* Տիզբոմն *Հ* Տիսպոն *ԱԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀ* Տիսբոն *Զ* ձեռագիրը վերջանում է այստեղ «ի բազում բարկութենէն» բառերով 15 *ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՏ*^{2} եւ իբրև տեսանէր *ԴԼԾ* աջողեցաւ *ԱԲԵԸԹԺԻԽԿՏ*^{2} թէ ոչ յաջողեցաւ չարութիւն *Է* յաջողեաց *Հ* որ ոչ յաջողեցաւ A*Տ*^{3} չարութիւնն 16 *ԴԼԾՏ*^{1} սկսաւ այնուհետև (*Դ* այսուհետև) *ԴԼԾ* չիք այլևս *ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՏ*^{2} որպէս ոք *ԼԾ* իբրև ոք A իբր ոք *Տ*^{1} իբրև թէ ոք *Բ* զի հուր 16—17 *ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՏ*^{2} յաւելու... փայտի *ԴԼԾՏ*^{1} յաւելուցու ի բազում... փայտի *ԿՏ*^{1} յաւելու զբազում A յաւելլով 17 *ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՏ*^{2} սակաւ մի կասկածէր... հաստատէր *ԴԼԾՏ*^{1} կասկած ունէր 18 *ԱԲԵԸԹԺԻՀ* զրդեցոյց *Խ* զդրդեցոյց 19 *Բ* էր որ *ԱԲԵԸԹԺԻՀ* և էր զոր 20 A չիք և *Բ* չիք և տանջանօք *ԴԼԾՏ*^{1} էր զոր բանիւք և էր զոր սպառնալիւք և էր զոր կապանօք տանջէր *Բ* էր զոր չարչարանօք մահուամբ վաղճանէր։ *Դ* և զոր է վաղճանեաց 21 *ԱԲԹԻ* յընչից *ԴԼԾՏ*^{1} ստացուածոց փխ արարոց *ԲԽ* զամենեսեանն։

սեան։ Եւ իբրև եւտես՝ եթէ վայրատեալ ցրուեցան ի բազում կողմանս, ի խորհուրդ կոչէր զպաշտօնեայս ձախակողմանն, որք կապեալ էին ի կռապաշտութեանն անլուծանելի հանգուցիւք, վառեալք և ջեռեալք իբրև զհնոց առ այրել զուխտ սուրբ եկեղեցւոյ։

Քանզի էին իսկ այնպիսիքն բնակեալ ի կեանս իւրեանց իբրև ի թանձրամած խաւարի, և ոգիքն արգելեալք ի մարմնի իբրև զկենդանի ի գերեզմանի, յորս ամենևին չծագէ նշոյլ սուրբ լուսոյն Քրիստոսի։ Նա և արջք օրհասականք ընդ վախճանել շնչոցն հզօրագոյնք կուին. յորոց և իմաստունքն տեղի տուեալ փախչին ի նոցանէ։ Այսպիսի իմն եկեալ հասեալ է վախճան տէրութեանն. եթէ հարկանին՝ չզղան, և եթէ հարկանեն՝ չիմանան, և իբրև ոչ գտանի արտաքին թշնամի, ընդ անձինս իւրեանց մարտ եդեալ կռուին։ Ի դէպ իսկ ելանէ բան մարգարէին ի վերայ նոցա, «Այր, ասէ, առ քաղցի իւրում շրջեսցի և կերիցէ զկէս անձին իւրոյ»։ Ամին նման և Տէրն ինքնին ասէ. «Ամենայն տուն և թագաւորութիւն՝ որ յանձն իւր բաժանի, ոչ կարէ կալ հաստատուն»**։*

Արդ զի՞ կոծիս, զի՞ մրցիս, զի՞ այրիս, զի՞ բորբոքիս, զի՞ չշիջանիս. զի՞ կոչես ի խորհուրդ զայնոսիկ, որոց զոգիսն ձեր ի ձէնջ քաղեալ՝ հանեալ է զանապականն յապականութիւն, և զապականելի մարմինդ գէշաքարշ արարեալ իբրև զագիր մեռելոտի ի բաց ընկեցեալ։ Ապաքէն զայդ կամիս, զի ծածկեսցի խորհուրդ ամբարշտութեանդ. տեսցիր յորժամ յայտնեսցի, ապա գիտասցես զելս կատարածի դորա։

* Եսայի Թ 20։

** Մատթ. ԺԲ 25, Մարկ. Գ 24—25, Ղուկ. ԺԱ 17։

---

1 *ԱԲԵԸԹԻԽՀՏ^2 վայրավատեալ ցրուին ի բազում կողմանց (ԲԹ* չիք *բազում Տ^2 վայրավատնեալ) ԴԺԼԾՏ^1 վարատեալ Կ վարավատեալ ԱԲԵԸԹԺԻԽԿՀՏ^2 կոչեաց* 2 *ԴԼԾՏ^1 զձախակողմեան զպաշտօնեայսն ԵԸԺ ձախակողմեանն ԲՏ^2 կապեալք ԱԲԴԵԹԺԻԼԾԿ ի կռապաշտութիւն ՁԷԸՏ^3* A *կռապաշտութեան* 3 *ԴԼԾՏ^1 անլուծանելի կապանօք Ա հանգուցիւք Բ վառեցեալք ԴԼԾՏ^1 ջեռուցեալք ԱԲԴԵԸԹԺԻԼԽԾՀՏ^2 առ ի յայրել* 4 *Կ զուխտ Բ զուխթ Կ եկեղեցւոյն* 5 *ԴԼԾՏ^1 են իսկ* փխ *էին իսկ* 5—6 *ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՏ^2 իբրև թէ ի* 6 *Հ հոգիքն ԱԲԵԸԹԺԻԽՀ արգելեալ ի մարմինն ԴԼԾՏ^2 ի մարմինսն* 7 *ԴԼԾՏ^1 ոչ ծագէ* 8 *Խ օրհասաբակ նոքա Հ նաև արք քաջք աւարհասականք ԱԵԸԹԺԻԽԿՀՏ^{2}Տ^3 շնչոցն հզօրագոյնք (Տ^3 շնչոյն) Բ շնորհացն հզօրագոյնք ԴԼԾՏ^1 հզօրագոյն ԴԼԾՏ^1* չիք *և ՁԷ վախճանեալք* A *շնչոյն հզօրագոյնս* 8—9 *Բ որոց և իմաստունն* 9 *ԴՁԷԼԾՏ^3 իմաստունք Տ^1 տուեալ ԴԼԾ ի նոցանէն Է փաղչէին* 10 *ԱԲԳԴԵԹԺԼԾՏ^2 համեալ էր վախճան տէրութեան Ը ի վախճան ԱԳԴՁԷԺԻԼԽԾԿՏ^1 չզգան* (Ա ձեռն դարձուած է «*չհոգան*») *ԲԹԻՏ^2 չհոգան ԴԼԾՏ^1 և եթէ զոք հարկանեն Է հարկանին* 11 *ԷԽ չյիմանան ԱՏ^3 և իբր ԲԴԼԾՏ^2* չիք *և Զ իբր* 12 *ԴԼԾՏ^1 մարտեալ ԼԾ բանս* 13 *ԲԹ ի քաղցի ԴԼԾ* չիք *ասէ ԷԻ խռում* փխ *իւրում ԴԼԾ և կերիցէ, ասէ* 13—14 *ԱԲԳԵՁԸԹԽԻԿՀՏ^2 ամին նման և տէր (ԲԹ տէր ինքն)* A*Տ^3 նման ամին Է նման է ամին տէր Ժ ամին նման և տէրն իսկ Վ.1852 տէրն Դ իսկ* փխ *ինքնին Դ* չիք *որ Է անձ իւր* 15 *ԱԲԵԸԹԺԻԽԿՀՏ^2 բաժանեսցի* 14—15 *Գ բաժանիցի ԴԼԾՏ^1 յանձն իւր բաժանեալ ԴԼԾՏ^1 ոչ կա ՁԷԸԽ կեալ* 16 *Ի և մրցիս Խ* չիք *զի՞ մրցիս, զի՞ այրիս ԱԲԳԵՁԷԸԹԺԻԽԿՀՏ^3 զի՞ շիջանիս ԴԼԾՏ^{1}Տ^2 Վ.1852 չշիջանիս* A *ոչ շիջանիս* 17 *ԴԼԾ ի խորհուրդս ԱԲԳԵԸԹԻԺԽՀՏ^2* չիք *քաղեալ* 17—18 *ԴԼԾՏ^1 որոց զոգիս ձէնջ հանեալ և քաղեալ է զանապականութիւն ՁՏ^3 որ* փխ *որոց Ժ զոգիս Հ զհոգիս* 18—19 *ԴԼԾՏ^{1}Տ^3 գիշաքարբ Է* չիք *արարեալ* 19 *ԱԳԵԺՀ զզագիր Դ զագարի ԴԼԾՏ^1 մեռելոտիս Է* չիք *իբրև զագիր մեռելոտի Է գէշաքաց ընկեցեալ* 20 *ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՏ^2 Վ.*1852 *խորհուրդ ամբարշտութեանց ԴԼԾՏ^1 ծածկեսցես զխորհուրդս* A *խորհուրդն ամբարշտութեան ՁԷՏ^3 զի ծածկես զխորհուրդ ամբարշտութեան ԸԽ յայնժամ* փխ *յորժամ* 21 *Խ կատարածի* փխ *կատարածի։*

Ասեն մոգքն. «Արքայ քաջ, աստուածքն ետուն քեզ զտէրութիւնդ և զյաղթութիւն. և ոչ ինչ կարօտ են նոքա մարմնաւոր մեծութեան, բայց եթէ ի մի օրէնս դարձուցանես զամենայն ազգս և ազինս, որ են ի տէրութեան քում. յայնժամ և աշխարհն Յունաց հնազանդեալ մացէ ընդ օրինօք քովք։ Արդ զմի բան զմեր վաղվաղակի կատարեա դու, արքայ. զօր գումարեա և գունդ կազմեա. խաղա գնա դու յերկիրն Քուշանաց. և զամենայն ազգս հաւաքեա և անցո ըստ Պահ դուռն ի ներքս. և դու անդէն արա քեզ բնակութիւն։ Յորժամ արգելուս և փակես զամենեսեան ի հեռաւոր օտարութեան, կատարին խորհուրդք կամաց քոց. և որպէս երևիս մեզ ի դենիս մերում, տիրես դու և երկրին Քուշանաց, և Յոյնք իսկ ոչ ելանեն ընդ քո իշխանութիւնդ։ Բայց միայն զաղանդ քրիստոնէից բարձ ի միջոյ»։

Հաճոյ թուեցաւ խորհուրդն թագաւորին և մեծամեծացն, որ էին ի նմին բանի. հրովարտակս գրէր, պնդադեսպանս արձակէր յամենայն տեղիս տէրութեան իւրոյ։ Եւ այս է պատճէն հրովարտակին.

«Առ ամենայն ազգս տէրութեան իմոյ՝ արեաց և անարեաց, բազմասցի ի ձեզ ողջոյն մարդասիրութեան մերոյ. դուք ողջ լերուք, և մեք մեզէն ողջ եմք դիցն օգնականութեամբ։

«Առանց զձեզ ինչ աշխատ առնելոյ խաղացաք գնացաք յերկիրն Յունաց, և առանց գործոյ պատերազմի սիրով մարդասիրութեամբ նուաճեցաք զամենայն երկիրն մեզ ի ծառայութիւն։ Դուք զբարի զմտաւ ածէք, և

1—2 ԲԹԿՏ^2 զյաղթութիւնդ ԴԼԾՏ^{1}Տ^2 զտէրութիւնդ զայդ և զյաղթութիւնդ Զէ զտէրութիւն Տ^3 զտէրութիւն և զյաղթութիւն 2 ԱԲԳԵԶԷԸԹՏ^{3}Տ A կարօտեն ԺԻԽԿՀ կարօտ են Տ^1 կարօտին է մեծութիւն 3 Ը չիք ի ԲԹ դարձուցես 3—4 ԴԼԾՏ^1 զազինս որ են ընդ տէրութեամբ քո 4 ԳԴԼԾՏ^1 չիք և ԱԲԹԻ հնազանդեալ լինի Գ եղիցի փխ մացէ ԴԼԾՏ^1 չիք հնազանդեալ ԵԸԺԽՀՏ^2 հնազանդեալ եղիցի Կ մտանէ 5 ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՏ^2 Արդ զմի բան զմեր չիք զայսօրիկ ԳԿ զբան մի զմեր զայս ԴԼԾՏ^1 զբանս մեր։ չիք զայսօրիկ AՏ^3 զբանս զայսօրիկ ԴԼԾ չիք դու 6 Հ չիք և գունդ կազմեա ԱԹ չիք դու ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀ Տ^{1}Տ^2 յերկիրն AՏ^3 յաշխարհն 7 ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 հաւաքեա AՏ^3 ժողովեա փխ հաւաքեա ԲՏ^2 ընդ Պահ դուռն ԴԼԾՏ^1 ընդ Պահյա դուռն 7—8 ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՏ^2 և դու անդէն արքայ արա ԴԼԾ և դու քեզ անդրէն արա 8 Ը ի բնակութիւն ԴԼԾ չիք քեզ ԴԼԾ փակես և արգելուս 8—9 ԱԲԳԵԹԺԻԽ ի հեռաւորութեան։ չիք օտարութեան 9 ԴԼԾՏ^1 օտարութիւն ԸԺԿՏ^2 ի հեռաւորութեանն Հ ի հեռաւորութիւն Բ չիք քոց և ԲԴԼԾ խորհուրդ չիք և Զէ խորհուրդքն— երևի մեզ ԴԼԾ երևիս դու 9—10 ԾՏ^1 որպէս երևիս դու երկրին Քուշանաց։ չիք մեզ ի դենիս մերում՝ տիրես դու և 10 ԱԲԵԹԻՀ տիրեսցես դու յերկրին Քուշանաց (Բ և դենիս լուսանցքում՝ «հաւատոյս») ԴԵ չիք և Տ^2 դենիս մերում, տիրեսցես ԱԲԳԵԹԺԻԿՀ չիք իսկ ԴԼԾ և ոչ յոյնք ելանեն 11 ԱԲԳԴԵԹԺԻԿՀ իշխանութեանդ ԲԴԹԼ զաղանդն Հ զողանդ (!) ԸՏ^2 քրիստոնէիցն 12 ԴԼԾՏ^{1}Տ^2 եւ հաճոյ ԱԵԻՀ խորհուրդ ԴԼԾ բանն փխ խորհուրդն ԴԼԾՏ^1 ի նմին զբանն փխ ի նմին բանի 13 Աի հրովարտաք ԲԵԹԼՀ հրովարտակ Զէ հրովարտաքս Բ պնդադեսպան ԴԼԾՏ^1 հրովարտակ գրէր, պնդով դեսպան արձակեաց Զէ պնդաւ դեսպանս առաքէր Տ^2 պնդով դեսպանս Տ^3 պնդադեսպանն առաքէր 14 Գ տէրութեանն ԴԼԾՏ^1 կողմանս փխ տեղիս ԴԼԾՏ^1 և այս էր հրովարտակին պատճէն Էի հրովարտաքին 15 Ա ազգ տէրութեան իմոց ԳԵԸԹԺԻԽՀ ազգ 15—16 ԱԵՏ^2 բազմասցի ձեզ ԴԼԾ առ ձեզ 16 ԹԺԻ չիք ի (ձեզ) Է մարդասիրութեանն ԱԲԹԿ իմոյ փխ մերոյ Զէ չիք մեք Ի չիք մերոյ ԴԼԾ և դուք 18 ԴԼԾ ինչ զձեզ ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՏ^2 աշխատելոյ փխ աշխատ առնելոյ Խ գնացի ԱԳԵ ի յերկիրն 19 Տ^2 գործոց Է չիք սիրով մարդասիրութեամբ 20 Է չիք զամենայն երկիրն ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՏ^2 ի ծառայութիւն մեզ Կ ի հնազանդութիւն փխ ի ծառայութիւն ԴԼԾ և դուք ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՏ^2 բարի է մտաւ։

անսպառ լերուք յուրախութեան. բայց զայս բան կատարեցէք վաղվաղակի, զոր ասեմ։

«Մեք ի մտի եդաք անվրէպ խորհրդովք խաղալ գնալ յաշխարհն արևելից, աստուածոցն օգնականութեամբ դարձուցանել ի մեզ զտէրութիւնն Քուշանաց. դուք իբրև զհրովարտակս զայս տեսանէք, անխափան վաղվաղակի այրուձի գումարեցէք առաջոյ քան զիս, յանդիման լինիջիք ինձ յԱպար աշխարհին»։

Ըստ այսմ պատճենի հրովարտակ եհաս յաշխարհն Հայոց, ի Վրաց և յԱղուանից և ի Լփնաց, ի Ծաւդէից և ի Կորդուաց, յԱղձնեաց և բազում այլ տեղեաց հեռաւորաց, որոց ոչ էին օրէնք երթալ զայն ճանապարհ յառաջ ժամանակաւ։ Գունդ կազմէր ի Հայոց Մեծաց զաղատ և զաղատորդի, և յարքունի տանէ զոստանիկ մարդիկ. ըստ նմին օրինակի ի Վրաց և յԱղուանից և յաշխարհէն Լփնաց, և որ այլ ևս ի կողմանց կողմանց հարաւոյ մերձ ի սահմանս Տաճկաստանի և ի Հոռոմոց աշխարհն և ի Կորդուաց և ի Դասն և ի Ծաւդէ և յԱրզնարզին, որք էին ամենեքեան հաւատացեալք և մկրտեալք ի մի կաթողիկէ և առաքելական եկեղեցի։

Եւ անմեղութեամբ ոչ գիտացեալ զերկդիմի միտս թագաւորին՝ խաղացին գնացին յիւրաքանչիւր աշխարհաց լռջմտութեամբ և տիրասէր խորհրդովք, կատարել զպաշտօն զինուորութեան աներկբայ հաւատովք։ Բարձին ևս ընդ իւրեանս զաստուածային զսուրբ կտակարանսն բազում պաշ-

---

1 Զէ յուրախութեանն ԱԲԹԻՏ^2 զայս բան ԴԼԾՏ^1 զբանս զայս AՏ^3 բան զայս 2 ԱԳԵԸԺԻԽԿՀ զոր ասեմ ԲԹՏ^2 ասեմս AՏ^3 ասեմքս 3 ԴԼԾ և անվրէպ խորհրդով ի մտի եդաք ԼՏ^1 չիք գնալ 3—4 ԲԷԻ աշխարհն յարևելից 4 ԴԼԾՏ^1 չաստուածոցն Զէ օգնութեամբ 4—5 ԱԵԷԹԻ զտէրութիւն էV զհրովարտաքս 5 ԲՏ^2 տեսանիցէք է անխարան 6 ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^2 այրուձի AՏ^3 այրեձի ԴԼԾՏ^1 յառաջ AՏ^3 առաջի ԱԳԵԹԺԻԿՀ և յանդիման լինիջիք Բ և յանդիման լինիք ինձ ԴԼԾՏ^1 լինիցիք ԸԽՏ^2 և յանդիման լիջիք ԶէՏ^{3}A լերուք 7 ԱԳԵՏ^2 աշխարհի ԲԹԻ յԱպր աշխարհի է յաշխարհին 8 ԴԼԾ հրովարտակն է հրովարտաք ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՏ^2 եհաս և ի (Բ չիք ի) Հայոց աշխարհն 9 ԱԲԵԸԹԺԻԽԿՀ և Լրնաց և Ծոգէից և Կորդուաց և Աղձնեաց (Ա յԱղձնեաց) և այլ բազում Գ չիք ի (Լփնաց)։ և ի Ծաւղէից—և ի յԱղձնեաց 9—10 ԴԼԾՏ^1 և ի Ծաւղէից, ի Կորդուաց, յԱղձնեաց և ի բազում յայլ տեղիս հեռաւորս Տ^2 յայլ բազում տեղիս հեռաւորս Զէ և յԱղձնեաց (է ի յԱղձնեաց) ԶէԳ յայլ ԸԺ տեղաց Ե չիք այլ 10 Դ ոչ էր օրէն ԱԲԵԸԷԹԺԻԽԿՀՏ^2 զայն ճանապարհ երթալ (է երթեալ) 11 ԱԳԵԸԹԺԻԽՀՏ^2 գունդս Տ^2 չիք զաղատ Ժ զաղատորդիս 12 ԱԲԳԴԵԶէԸԹԺԻԼԽԾԿՀՏ^1 զոտանիկ AՏ^{2}Տ^3 զոստանիկ 13 Լ յաշխարհին Բ Լրնաց ԴԼ և որ ես յայլ կողմանց ԴԼԾVՏ^1 և մերձ ի կողմանց Զէ ի կողմանս Խ չիք կողմանց 14 ԴԼԾՏ^1 և ի Հոռմայեցոց աշխարհէն Ա յաշխարհն 14—15 չիք և ի Կորդուաց և ի Ծաւղէ ԳԵԴԹԺԼԾԿՀ չիք և (ի Կորդուաց) ԲԹԻ և ի Հոռոմոց աշխարհն, ի Կորդուաց և ի Ծողէ և յԱղնարաղուն Ա և յԱղնարաղուն ԴԼԾՏ^1 Գթաց, Ծաւղէից և յԱրղնարաղուն Զէ յԱրղնարզիուն է Ջողէիցն ԶէAՏ^3 Դգացն փխ Դասն ԱԲԹԻ չիք ի Դասն և AVՏ^3 յԱրզնարզիւն 15 ԳԵԸԺԽԿՀՏ^2 ի Դասն և ի Ծաւղէ և յԱղնարաղուն Խ չիք ամենեքեան 15—16 ԱՏ^2 հաւատացեալք և մկրտեալք ի մի կաթողիկէ և ԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀՏ^1 հաւատացեալք և մկրտեալք ի կաթողիկէ և A չիք և մկրտեալք 16 ԱԻ և յառաքելական ԳԵԹԺԽԿՀՏ^2 և առաքելական A չիք և 17 Խ ոչ իմացեալ 18 Է խաղային գնային Ը յաշխարհաց AՏ^3 և անտրտում խնդութեամբ (և տիրասէր) ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԾՀՏ^{1}Տ^2 չիք և անտրտում խնդութեամբ 19 Լ խորհրդով ԱԲԳԴԵԸԹԺԼԽԿՀՏ^2 կատարել A կատարեալ Տ^3 կատարեալք ԶէV կատարեալք զապատադինութեան (է վրան ուղղած է զպաշտօն զինուորութեան) ԲԴԼԾՏ^1 զպարտս փխ զպաշտ ԴԿԸՏ^2 զինուորութեանն Բ վարուք Դ վաստակաւք AՏ^3 վաստակովք փխ հաւատովք ԱԴԴԸԹԺԻԼԾԿՀՏ^{1}Տ^2 հաւատովք 20 Դ և փխ ես A չիք զաստուածային ԱԲԴԵԸԶէԹԺԻԼԾԽՀՏ^{1}Տ^2 զաստուածային զուրբ (ԲԴԸԽՏ^2 սուրբ) կտակարանսն Կ զաստուածային կտակարանսն A կտակարանս V բազում սուրբ

տօնէիք և քահանայիւք: Բայց հրաման տուեալ աշխարհի՝ ոչ իբրև յակնկալութիւն կենաց, այլ իբրև ի վճարումն վախճանի, յանձն առնելով միմեանց զոգիս և զմարմինս: Զի թէպէտ և խորհուրդ թագաւորին չէր յայտնեալ նոցա, սակայն կարծիք ի մտի էին ամենեցուն. մանաւանդ իբրև բեկեալ տեսանէին զզօրութիւնն Յունաց առաջի նորա, յոյժ հարեալ խոցեցան ի խորհուրդս իւրեանց:

Բայց քանզի պատուիրանապահք էին սուրբ կտակարանացն Աստուծոյ, հանապազ յիշէին զպատուիրեալսն ի Պաւղոսէ, եթէ «Ծառայք, հպատակ լերուք տերանց ձերոց մարմնաւորաց. մի՛ սուտակապաք և առաջս աչառելով. այլ սրտի մտօք ծառայեցէք իբրև Աստուծոյ և մի՛ իբրև մարդկան. քանզի ի Տեառնէ է հատուցումն արդար վաստակոց ձերոց»*:

Եւ այսու ամենայնիւ բարեմտութեամբ յուղարկեալք յաշխարհէ և յանձն եղեալք սուրբ Հոգւոյն, յանդիման լինէին՝ փութով կատարել զհրամանն, և զամենայն արարեալ ըստ կամաց նորա: Յոյժ ուրախ լինէր թագաւորն, իբր այն եթէ կատարեցան կամք կարծեաց նորա. և ահա առնէր ընդ նոսա զայն ինչ, զոր պաշտօնեայքն ամբարշտութեան նորա խրատեցին:

Ապա իբրև ետես թագաւորն զամենայն կազմութիւն և զբազմութիւն գնդին բարբարոսաց, որք սրտի մտօք եկեալ էին ի վաստակ արքունի, առաւելապէս ես ուրախ լինէր առաջի մեծամեծացն և ամենայն բազմութեան զօրաց իւրոց: Ի վերին երեսս թաքուցանէր զկամս մտաց իւրոց, և ակամայ առատապէս պարգևէր զնոսա: Խաղաց գնաց միանգամայն ի վերայ տէրութեան Հոնաց աշխարհին, զոր Քուշանս անուանեն. և զերկեամ

* Կողոս. Գ 22, հմմտ. Եփես. Զ 5:

---

1 ԲԴՁ բազմազունդ քահանայիւք AS²S³ բազմազոյն քահանայիւք Դ բազմայգոյն (այս Դ ձեռագիրը գրում է նաև սուտակայապաք, նորայ, նոցայ, նոքայ: Այլևս չենք նշանակում): Լ յաշխարհի 2 ԲԴ ակնկալութիւն ԸԽ չիք յակնկալութիւն կենաց, այլ ԴՁէV չիք ի Հ զվճարումն 3 ԲԴ չիք միմեանց Է զմիմեանց ԱԴԵԸԺԻԿՀS¹S² զոգի և զմարմին ԹԼԾ զհոգի և զմարմինս ԲԴ զհոգիս ԴՀ չիք և (խորհուրդ) AS³ զոգիս և զմարմինս 4 ԲԴ կարծիքն ԱԵԸԹԺԻ ունէին փխ էին 5 Դ էր փխ էին ԲԳՁէԿAS³ տեսին ԱԲԻ զզօրութիւն Դ զզօրութիւն յունացն 6 ԸԽ խոցան ԲԴ ի սիրտս փխ ի խորհուրդս 7 Դ զի փխ քանզի S³ պատուիրանապանք ԴԸ ի սուրբ Բ կտակարանաց 8 ԱԳԵԸԹԻԺ ԼԾԿՀ ԹԷ փխ եթէ 9 ԱԳԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀS¹S² հպատակ լերուք AS³ հնազանդ լերուք ԱԳԵՁէԸԹԺԻԼԽԾԿՀS²S³ սուտակապաք ԲԴ սուտակապաս աչառելով A սուտակապաս 10 ԱԳԸԹԺԻԼԽԾԿՀS¹S² ծառայեցէք ԱV S³ ծառայել ԵՀ ծառայեցեր (!) ԱԸԹԺԻԽՀ իբրև յԱստուծոյ ՁԷ չիք իբրև (Աստուծոյ) 11 ԵԸԹԺԻԼԽԾՀS¹S² զի փխ քանզի ԱԲԳԴԵՁէԸԹԺԻԼԽԾԿՀS¹S² արդար վաստակոց ձերոց AS³ չիք արդար 12 ԱԲԳԴԵՁէԸԹԺԻԼԽԾ ԿՀS² Եւ այսու (Հ զայսու) ամենայնիւ AS³ եւ ամենայնիւ այսու 13 Բ յղարկեալք եւ յանձնեալ Դ յանձնեալք ԲԴ լինելով փխ լինէին ԱԲԳԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀS¹S² կատարել AS³ կատարեալ 14 ԱԳԵԸԹԺԻԼԽԾԿS² չիք և Բ և զամենայնն ԸԽ յայնժամ փխ յոյժ 15 ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀS² իբրև ԱԳԴԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀS² ԹԷ Է կամքն Բ կարծեացն ԲԴ չիք ահա 16 ԱԸԹ պաշտօնեայք ամբարշտութեան էին և նորա խրատեցին ԳԵԸԹԺ ԼԽԾS² պաշտօնեայք (Գ ամբարշտութեանն) 17 ԲԴԼԾS¹S² խրատեցին զնա 18 A Արդ փխ ապա Դ կազմութիւնն ԸԽ չիք կազմութիւն և 19 A գնդի ԲԴ բարբարոսացն 20 A չիք ես AS³ ուրախ եղև Խ մեծացն 20–21 Ե բազմութիւն է զամենայն բազմութիւն 21 ԲԳԹ զօրացն ԱԲԳԴԵՁէԸԺԻԼԽԾԿՀS²S³ մտաց A Վ.1852 մտացն 22 ԱԲԳԴԵՁէԸԹԺԻԼԽԾԿՀS¹S²S³ առատապէս A առաւելապէս ԲԴ պատուէր զնոսա և ի վերին երեսս թաքուցանէր զկամս մտաց իւրոց 23 A տէրութեանն Հ յունաց փխ հոնաց ԲԳԴ Քուշանսն ԳԼ անուանէին:

մի կռուեալ՝ ոչ ինչ կարաց ազդել նոցա։ Ապա արձակեաց զմարզիկսն յիւրաքանչիւր տեղիս, և զայլս փոխանակ նոցա առ իւր կոչեաց նովին պատրաստութեամբ։ Եւ այսպէս ամ յամէ սովորութիւն կարգեաց, և իւր անդէն քաղաք բնակութեան շինեաց, սկսեալ ի չորրորդ ամէ տէրութեանն իւրոյ մինչև յամն մետասաներորդ թագաւորութեանն։

Եւ իբրև ետես, եթէ հաստատուն կացին Հոռոմք յուխտին իւրեանց, զոր եդին ընդ նմա, և դադարեցին խայլնդուրք ելանել ընդ պահակն Ճորայ, և յամենայն կողմանց խաղաղութեամբ բնակեաց աշխարհ նորա, և ի նեղ եւ էարկ զթագաւորն Հոնաց, քանզի աւերեաց զբազում գաւառս նորա և յաջողեցաւ տէրութիւն նորա, աւետաւորս առաքեաց ընդ ամենայն տարուշանս աշխարհին իւրոյ. ցլուք սպիտակօք և գիսաւոր նոխազօք առատացոյց զզոհս կրակի, և խիտ առ խիտ թանձրացոյց անդուլութեամբ զպաշտօն պղծութեան իւրոյ. պսակօք և պատուովք մեծարեաց զբազումս ի մոգաց և զբազմագոյնս ի մոգպետաց։ Նա եւ հրաման յափշտակել զամենայն ինչս քրիստոնէից և զստացուածս, որք էին ի մէջ Պարսկաց աշխարհին։

Եւ այսպէս հպարտացեալ բարձրացաւ ի միտս իւր, ի վեր քան զմարդկային բնութիւն ընդվզեալ ապարթանէր ոչ միայն յիրս մարմնական պատերազմացն, այլ մեծ ումն զինքն կարծէր քան զբնութիւն Հայրենի կարգին. վասն այնորիկ կեղծաւորութեամբ թագուցանէր զինքն ըստ կարծեացն, և որպէս երևէր իմաստնոցն, յանմահից իմն կարգի դնէր զինքն։ Եւ յոյժ էր

---

1 Բ ազդ առնել փխ ազդել Լ արձակեաց ԱԴԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀՏ^1 զմարզիկսն ԳԶVՏ^3 զմարձիկսն ԲԷA Վ1852 զմարզիկսն 2 Դ և զայլսն առ իւր կոչել փոխանակ նոցա ԶԷVՏ^3 և զայլսն փոխանակ նորա առ իւր կոչէ Դ տեղիսն A և զայլսն ի նոցա տեղիս փոխանակ առ իւր կոչեաց Բ կոչեալ 3 ԶԷ չիք Եւ Հ Եւ այնպէս 4 ԶԷV անդրէն Բ շինեաց բնակութեան Դ քաղաք շինեաց բնակութեամբ Ե բնակութեանն ԱԵԷԸԻԼԽԾՏ^2 տէրութեան 5 ԲԴ ամի չիք թագաւորութեանն է ամն ԳԶԷV թագաւորին փխ թագաւորութեանն Կ թագաւորութեան Հ չիք իւրոյ 6 ԸԽՏ^2 թէ V Հռոմք Խ Ռոմք ԱԷԻ ուխտին Թ ուխտին իւր 7 ԱԳԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀ հայել ընդ ուրուք Բ դադարեցին ի դուրս ելանել փխ Խայլնդուրք ԶԷ Խայլընդուք (է խայլընդուք. վերևը ավելացրած է՝ «ուք») Դ ի դրունս ելանել Տ^1 դադարեցին հայել ընդ պահակն Տ^2 դադարեցին հայել ընդ ուրեք 8 Է ամենայն ԲԴԺ աշխարհն ԴՏ^3 արկ Ի չիք ի Է բազում Հ յունաց (!) 9—10 ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 գաւառս նորա և յաջողեցաւ տէրութիւն նորա (Է յաջողեաց) 10 A չիք և յաջողեցաւ տէրութիւն նորա ԶԷVՏ^3 աւետիս ԳԿ աւետարանս ԲԴ արձակեաց Ի տաւքեցաւ ԲԴ ընդ ամենայն աշխարհս տէրութեան իւրոյ առ տարուշանս սպիտակ ցլաւք (Դ ցլովք) ԶVԷ ցլաւք սպիտակաւք Հ չիք իւրոյ 11 Բ նոխազիւք 12 ԱԲԳԴԵԶԸԻ զոհս ԲԶՏ^{2}Տ^3 կրակին Անձև. օրինակի Թիֆլիսի 1879 թ. տպագրությունը և նրան հետևելով ուրիշներ խիտ փխ խիտ առ խիտ ԱԵԸԹԺԻԼԽԾՀՏ^{1}Տ^2 անդուլութեամբ ԲՏ^2 անդադար յորդութեամբ ԷԶՏ^3 անդադար A Վ^{1852} անդադարութեամբ Է չիք և 12—13 ԱԹԺԻԼԽԾՀՏ^2 զպաշտօնն պղծութեան իւրոյ ԲԴԵԷԸ զպաշտօնն պղծութեան 13 A պղծութեանն ԵԸԼ պատուօք ԱԲԴԵԸԹԺԻԼԽԾՏ^{1}Տ^2 ի մոգուց (ԲԴԹԻ ի մոգուցն) 14 ԱԳԵ զբազմագոյնսն ԱԵԸԹԺԻԽԿՀՏ^2 և հրաման ետ եւ ԳԷՏ^3 ետ եւ հրաման ԼԾՏ^1 և ետ հրաման եւ A չիք եւ 14—15 ԱԳԵԸԷԹԺԻԼԽԾՀՏ^2 յափշտակել զամենայն ինչս քրիստոնէից AՏ^3 յափշտակել զքրիստոնէից զինչս Դ զզանձս փխ զինչս 16 ԲԴ չիք բարձրացաւ V չիք ի միտս 16—17 ԱԵԸԹԺԻԽՀ ի վեր քան զմարդկան բնութիւն ընդվզեալ ապարթանէր (լուսանցքում՝ «հակառակէր») 17 ԲԴՏ^2 բնութիւնս անդր վազեալ ընթանայր ԳԶԷԼԾԿՏ^1 անդր վազեալ ապարթանէր ԵԻ զմարդկան ԶԷՏ^3 բնութիւնս Վ1852 բնութիւն A ապարասանէր ԲԴԶԷVՏ^3 յիւր փխ յիրս ԶԷVՏ^3 ի մարմնական Վ1852 յիրս 18 ԲԴ չիք ումն Դ զրնութիւնն 19 Դ այսորիկ ԲԴ չիք կեղծաւորութեամբ Ա թաքուցանէր Դ ընդ փխ ըստ Խ չիք զինքն 19—20 Բ ընդ կարծեացն որպէս երեւի 20 ԱԳԵԸԹԺԻԽՀՏ^2 իմաստնոց Դ չիք երեւէր իմաստնոցն ԴԶԷ չիք և Զ յանմահի ԲԴ յանմահի կարգ իմն դնէր զինքն V յանմահի հիմն կարգի դնէր զինքն Զ յիմն ԸԽ չիք կարգի ԲԴ և յոյժ ցասուցեալ էր։

ցասուցեալ ընդ անունն Քրիստոսի, յորժամ լսէր՝ թէ տանջեցաւ, խաչեցաւ, մեռաւ և թաղեցաւ:

Եւ իբրև այսպէս օր ըստ օրէ ի սոյն միտս ցնորեալ դանդաչէր, մի ոմն մանկագոյն ի նախարարացն Հայոց ընդդէմ բանս եդ և ասէ. «Արքայ քաջ, դու ուստի՞ գիտես զայդպիսի բանս խօսել զՏեառնէ»: Եւ պատասխանի Թագաւորն և ասէ. «Իմ իսկ առաջի ընթերցան զգիրս մոլորութեան ձերոյ»: Եւ պատասխանի անդրէն պատանեակն և ասէ. «Ընդէ՞ր, արքայ, ցայդ վայր միայն ետուր ընթեռնուլ. այլ յառաջ ևս մատո զկարդացումն, և լսես անդ զյարութիւնն, զյայտնութիւնն առ բազումս, զվերացումն յերկինս, զնստելն ընդ աջմէ Հօր, զխոստումն երկրորդ գալստեանն՝ զհրաշակերտ յարութիւնն առնելով բոլորեցունց. զհամառօտ հատուցմունսն արդար դատաստանին»: Իբրև լուաւ զայս Թագաւորն, ի խոր խոցեալ՝ վեր ի վերոյ ծիծաղեցաւ և ասէ. «Այդ ամենայն խաբէութիւն է»: Եւ պատասխանի զինուորն Քրիստոսի և ասէ. «Եթէ հաւատարիմ են քեզ մարմնաւոր չարչարանքն նորա, հաւատարմագոյն ևս լիցի քեզ երկրորդ ահաւոր գալուստն նորա»:

Եւ զայս լսելով Թագաւորին՝ բորբոքեցաւ իբրև զհուր հնոցին ի Բաբիլոն, մինչ և իւրքն իսկ անդէն դեռ ևս իբրև զքաղդէացիսն այրեցեալ լինէին:

Յայնժամ զբոլոր բարկութիւն սրտմտութեանն եհեղ յայրն երանելի, որում անուն էր Գարեգին: Կապեալ ոտիւք և կապեալ ձեռօք զերկեամ մի տուաւ ի չարչարանս, և հանեալ ի բաց զտէրութիւնն ի նմանէ՝ ընկալաւ զվճիռ մահու:

---

1 ՁԷ չիք էր   ԲԴ ընդ անուն քրիստոնէութեան Գ անուն ԼԾ ընդ անուանն   1—2 ՁԷ թէ Քրիստոս տանջեցաւ — և մեռաւ թաղեցաւ ԲԴ տանջեցաւ Քրիստոս, խաչեցաւ, մեռաւ, թաղեցաւ և յարեաւ Ի չիք մեռաւ և Լ և թաղեցաւ և յարեաւ Ծ չիք յարեաւ Հ չիք տանջեցաւ   3 ԲՏ^{3} չիք Եւ ԱԹԻ իբրև օրըստօրէ այսպէս ի սոյն միտս Դ չիք օր ըստ օրէ Դ ի նոյն ԱԵԸԹԺԻԽՀ դանդաչէր (լուսանցքում՝ «երկրայէր») ԲԴ իբրև այսպէս ի նոյն միտսն ցնորեալ դանդաչէր օր ըստ օրէ   3—4 ԲԴ մի ոմն ի մանկանցն   4 ԲԴ չիք Հայոց ԲԴ եդ ընդդէմ բանս   5 ԲԴ չիք դու ԲԳԴԵՏ^{2} այդպիսի ԱԸԹԺԿ այդպիսի բանդ ՁVՏ^{3} այսպիսի բանս Վ1852 զայդպիսի ԺԼԾՀԽ այդպիսի բանս Թ խօսիլ   5—6 ԿԹ Եւ պատասխանի և ասէ Թագաւորն   6 ՁV զգիրսն A մոլորութեանն   7 ԱԳԵԸԹԺԻԼԽԾՀՏ^{2} անդէն ԲԴ չիք անդրէն ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3} պատանեակն A պատանին   7—8 ՁԷVՏ^{3}Վ^{1852} ընդէ՞ր ցարդ վայր, արքայ   8 ԲԴ այլև յառաջ մատո Թ և այլ յառաջ ևս ԲՁՏ^{3} զկարդացումն   9 ԱԵԷԻ զյարութիւն, զյայտնութիւնն ԲԴԹՏ^{2} և զյայտնութիւնն Դ և զյայտնութիւն ԼԾ և զյայտնութիւնն և զվերացումն V յարութիւն   10 Բ զնստելոյն ԼԾ և զնստելն Ա ընդ յաջմէ ԱԲԳԴԵՁԷԹԺԻԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3} գալստեանն A գալստեան   11 ԵԹԻՀ յարութիւն ԳՁԷԿ չիք բոլորեցունց Խ զբոլորեցունց ԱԳԵՁԸԺԻԼԾՀՏ^{2}Տ^{3} հատուցմունսն ԲԴԷ զհատուցումն Դ չիք զհամառօտ V առնելով զհամառօտ հատուցմունսն A հատուցմունս   12 ԱԳԵԹԺԻԼԾԿ իսկ իբրև լուաւ   12—13 ԲԴ ի խոր խոցեցաւ վեր ի վայր ծիծաղելով ասէ ՁԷVՏ^{3} խոնարհեալ վեր ի վայր Թ խոցեցաւ: ծիծաղեալ ՁԷԹԿVՏ^{3} չիք և Վ^{1852} ի խոր խոցեալ վեր ի վերոյ   13 AՏ^{3} ամենայն այդ   14 ԲԴ չիք քեզ ԳԸԼԾՏ^{2} հաւատարիմք   15 A չարչարանք Տ^{2} չիք նորա ԳԵԸԺԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2} չիք ահաւոր   15—16 ԳԴԸ գալուստ   17 Բ լսելով Թագաւորն Կ Թագաւորն   17—18 ԱՁԷԹԻԿՏ^{3} ի Բաբիլոն ԳԵԸԺԽՀՏ^{2} ի Բաբելոն ԴՎ^{1852} Բաբելոնի A ի Բաբիլոնի   18—19 Բ մինչև ինքն իսկ անդէն իբրև զքաղդեացիսն այրեցեալ լինէր Գ մինչև ԴԼԾՏ^{1} ինքն իսկ ԴԼԾՏ^{1} չիք դեռ ևս ԴԼԾՏ^{1} այրեալ լինէր ԹԻ մինչև ինքն իսկ անդէն դեռ ևս Թ լինէր   20 ԳԵԷԼԽԾՀ սրտմտութեան Բ ի յայրն ԵՀ երանելին   21 Ձ անունն ԲԴԼԾՏ^{1}Տ^{2} Եւ հրաման կապեալ ոտիւք և կապեալ ձեռօք   22 ԲԳԴԵԸԺԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2} տուեալ ԲԵԷՀ զտէրութիւնն Դ ի նմանէն ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԻԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3} ընկալաւ A ընդունէր   23 Ը վճիռ Կ մահուն:

Երկրորդ յեղանակ

ԻՐԱՑՆ ՊԱՏԱՀՈՒՄՆ ՅԻՇԽԱՆԷՆ ԱՐԵՒԵԼԻՑ

Որոց ոգիքն թուլացեալ են յերկնաւոր առաքինութենէն՝ յոյժ ընդ աճիւ անկեալ է բնութիւն մարմնոյ. յամենայն հողմոյ շարժի, և յամենայն բանէ խռովի, և յամենայն իրաց դողայ. երաղագէտ է այնպիսին ի կեանս իւրում, և յանգիւտ կորուստ յուղարկի ի մահուան իւրում: Որպէս և ասաց ոմն ի հնումն, մահ ոչ իմացեալ՝ մահ է, մահ իմացեալ՝ անմահութիւն է: Որ զմահ ոչ գիտէ, երկնչի ի մահուանէ. իսկ որ գիտէ զմահ, ոչ երկնչի ի նմանէ:

Եւ այս ամենայն չարիք մտանեն ի միտս մարդոյ յանուսումնութենէ: Կոյր զրկի ի ճառագայթից արեգական, և ագիտութիւն զրկի ի կատարեալ կենաց: Լաւ է կոյր աչօք քան կոյր մտօք: Որպէս մեծ է ոգի քան զմարմին՝ այսպէս մեծ է տեսաւորութիւն մտաց քան զմարմնոց:

Եթէ ոք կարի առաւելեալ իցէ աշխարհական մեծութեամբ, և մտօքն աղքատագոյն, այնպիսին ողորմելի է քան զբազումս. որպէս և տեսանեմք իսկ՝ ոչ միայն ի չափաւոր մարդիկ, այլ և յոր մեծն է քան զամենայն: Թագաւոր եթէ ոչ ունի զիմաստութիւն աթոռակից իւր, ոչ կարէ

Վերնագիր — *ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀ*V*Տ²Տ³ Երկրորդ՝ գիրացն պատահումն յիշխանէն արեւելից (Բ ի յիշխանէն ԶԷԸԽ յարեւելից ԸԽ իշխանէն ԶԷ յերկրորդ Հ իրացն իշխանէն յԱրեւելից Տ³*A *իրացն) Տ¹ *Գլուխ Բ. երկրորդ՝ գիրացն պատահումն յիշխանէն արեւելից* 1 *Է ոգիք Ա թուղացեալ են ԲԴԹԼՏ¹Տ² թողացեալ* 2 *Բ անդեալ է Դ մարմնոյն Ի մարմնաւոր ԲԴ հողմոց ԱԶԷԹ*V *շարժին* 3 *ԱԶԷԹ*V *խառնին ԳԵԺԼԽԿՀ* չիք *և Բ դողա* 4 *Ի անդիւտ ԱԶԷ կորուստ Բ յղարկի ի մահուանն է յուղարկի ԳԼ ի մահուանն ԵԺՏ² մահուանն* 5 *Դ* չիք *և ԲԳԵԶԷԸԺԽ ի հնումն ԱԹԻ ի հնոյն Լ ասաց ի հնումն Հ ի հնում Տ¹* չիք *ոմն* A *ի հնոյն ԲԴ և մահ Հ* չիք *մահ է, մահ իմացեալ* 6 *ԵԺԼԽՀՏ¹Տ² ի նմանէ* փխ *ի մահուանէ Ը երկնչի ի նմանէ* V *ի մահուանէն Կ զմահն Կ ոչինչ երկնչի* 7 *ԱԶԻ ի մահուանէն* փխ *ի նմանէ ԲԳԵԸԹԺԻԼԽՏ¹Տ²Տ³ ի մահուանէ ԿՀՎ*^{1852}A *ի նմանէ* 8 *Է չարէքս Ա մտան* փխ *մտանեն Բ ի սիրտ* փխ *ի միտս Դ ի սիրտ մարդոյն ԶԷ մտանի* (*Է* ուղղված է՝ *մտանեն*) *Տ² մարդկան Բ յանուամնութենէ* 9 *Կ ագիտութիւնն ԽՏ² զրկէ ԲԴ* չիք *կատարեալ* 10 *ԳԵԷԸԺԽԿՏ² կենացն ԲԷ զկոյր ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԿՀՏ¹Տ² ոգի* A*Տ³ հոգի* 11 *ԲԴ այնպէս ԲԴ տեսութիւն* փխ *տեսաւորութիւն Կ տեսութիւնն Բ զմարմնոյ Դ զմարմնոյն Գ մարմնոց* 12 *ԲԴԿ կարի որ Թ և եթէ կարի որ ԳԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ²* չիք *կարի* 13 *ԲԴ աղքատագոյն է, ողորմելի է այնպիսին քան զբազումս ԵԺԸԼԽՀՏ¹Տ²* չիք *այնպիսին ԳԵԸԼԽՏ² մտօք* 14 *Դ մարդիք ԵՀ մարդիկք ԱԲԳԴԵԶԷԹԺԻՏ² այլև որ Է և որ Բ մեծ Դ մեծ է* 15 *ԱԹԻ*V*Տ³ որ* փխ *եթէ Է թագաւոր որոյ չունի* ի վիճակին իւրում վայելուչ գոլ։ Իսկ եթէ առ մարմնաւորս այսպէս, ո՞րչափ ևս առաւել առ հոգևորն։

Բոլոր մարմնոյս հոգի է կենդանութիւն, իսկ մարմնոյ և հոգւոյ միտք են կառավար. և որպէս առ մի մարդ՝ այսպէս առ բոլոր աշխարհս։ Թագաւոր ոչ զիւրն միայն տացէ պարտիս, այլ և որոց եղև պատճառք ի կորուստ։

Բայց մեք թէպէտ և ոչ ունիմք հրաման բամբասել զիշխանս, և ոչ գովողք կարեմք լինել այնմիկ՝ որ աստուածամարտն լինիցի։ Այլ զանցս իրացն պատմեմ, որ ի նմանէ ընդ սուրբ եկեղեցիսն էանց, և ոչ զանդաղիմ. ոչ բամբասասէր մտօք, այլ ճշմարտութեամբ զելս իրացն ասելով ոչ յաւելից։ Ոչ ի կարծ ընդոստուցեալ, և ոչ ի լուր զարթուցեալ. այլ ես ինքնին անձամբ անդէն ի տեղւոջն պատահեցի և տեսի և լուայ զձայն բարբառոյ յանդգնաբար խօսելով. իբրև զհողմ սաստիկ՝ զի բախիցէ զծով մեծ, այնպէս շարժէր և տատանէր զամենայն բազմութիւն զօրաց իւրոց։ Եւ հանդէս առնէր ամենայն ուսմանց, և ընդաձէր զմոլութիւնն և զքաւդէութիւնն և զամենայն ուսմունս աշխարհին իւրոյ։ Արկանէր ի ներքս և զքրիստոնէութիւն կեղծաւորութեամբ, և ասէր զայրացեալ մտօք. «Հարցէք, քննեցէք, տեսէք. թող որ լաւն է՝ ընտրեալ կալցուք»։ Եւ փութայր որ ինչ ի մտին էր, զի վաղվաղակի կատարեսցէ։

Իսկ ի կողմանց կողմանց քրիստոնեայքն, որ ի զօրուն էին, իմացան զհուրն որ ի ծածուկ վառեալ բորբոքէր, և կամէր հրդեհել զեկեղեցիս և

---

1 Բ իւր փխ իւրում Դ ի վիճակին իւր վայելուչ կայ ԼS¹ կալ ԱՁԷԹԻVS³ երկրաւորս Ը չիք առ Ժ մարմնաւոր Բ այսպէս է 2 ԱԵՁԷԸԹԺԻԼԽՀS¹S²S³ հոգևորն ԲԴՎ1852 ի հոգևորսն ԳԿ հոգևորս A առ հոգևորսն 3 ԳԿ մարմնոյ Դ մարմնոյն ԽԸԼԽՀ մարմնոյն հոգին է S² մարդոյն հոգին Կ կենդանութիւնն ԲԴՀ հոգոյ և մարմնոյ ԹԺ մարմնոյն և հոգւոյն ԽԸԺԽՀ միտքն 4 Բ կառավարք Դ չիք մի ԳԴԽԸԺԼԿՀS² այսպէս և 4—5 ԸԺԼԽS² Թագաւորն ԱԲԳԴԵՁԷԹԻԼԽԿՀVS³ ոչ միայն զիւրն միայն տացէ (ԲԳԴԵԼԽ չիք միայն) ԽՀ զպարտիս ԳԽԸԼԽԿՀS² Վ1852 A զիւր 5—6 Բ եղեն պատճառս կորստեան ԴԽԸԺԼԽԿՀS² եղեն Դ պատճառ կորստեան 7 ԲԴS² չիք մեք ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀS¹S² չունիմք ԲԴS² իշխանութիւն փխ հրաման ԲԴ զիշխանսն ԳԽԸԺԼԽԿՀS² Վ1852 զիշխանս A զիշխանսն բայց (և ոչ գովողք) 8 ԱԵԳՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀVS¹S²S³ աստուածամարտ լինին (ԳԷԿ լինի) ԲԴ աստուածամարտն կամին լինել (Դ աստուածամարտքն) Բ արդ փխ այլ 9 ԱԹԻ զանցս իրացս Հ զանցաւսիրացն ԱԳԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀS²S³ պատմեմ Վ1852 A պատմեմք Դ ի նմանէն S² որ յիւրմէ փխ որ ի նմանէ ԱԲԳՁԷԹԻVS³ անցանէր ԲԴ չիք և Դ չիք ոչ Լ զանդաչիմ փխ զանդաղիմ S¹ զանդաչեմ 10 Բ բամբասաւէք փխ ոչ բամբասաւէր ԱՁԹԻ գերն 10—11 ԲԴ ասել զելս իրացն ոչ յաեցից Դ չիք ասելով 11 ԽՀ յաեցի Թ ընդոստուցեալք Բ և ի յուր փխ և ոչ ի լուր Դ չիք և ոչ ի լուր 12 S³ չիք անձամբ S¹ չիք և տեսի V անձամբ ի տեղւոջն ԱԲԳՁԷԹԻ չիք անդէն ԲԴ պատահեցա 13 ԽԸԺԼԽS² բարբառոյն ԴS² խօսելոյ ԱԽԸԺԼԽS¹ զհողմն ԳԴԿ հողմ Դ որ փխ զի ԽԳԸԺԼԽԿՀS¹S² բախեսցէ 14 Խ ամենայն ԲA զօրացն 15 ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀS²S³ ընդանձէր A անդաձէր ԱԲԳՁԷԹԻS³ զամենայն մոլութիւնն A զմոլութիւն և զքաւղդէութիւն ԽԸԺԼԽԾԿՀA չիք զամենայն 15—16 ԼS¹ չիք և զքաւղդէութիւնն 16 ԲԴ և արկանէր Ա ի ներքս 17 ԳԴԷԸԺԼԿS² զքրիստոնէութիւնն Հ չիք «և զամենայն ...զքրիստոնէութիւն» 18 ԲԴ տեսէք քննեցէք Ի չիք տեսէք Բ լաւ է՝ ընտրեալ Ի և կալցուք 19 Բ և փոյթ ի մտի կայր Դ որ ի մտին կայր ԱՁԷ թէ փխ զի ԱԳԵՁԷԺԻԼԽԿՀS¹S²S³ կատարեսցէ ԲA Վ1852 կատարեսցի Թ թէ վաղվաղակի կատարեցէ 20 ԲԴ իսկ քրիստոնեայքն որ ի կողմանց կողմանց Ե քրիստոնեայքն 21 Վ1852A զխորհուրդն փխ զհուրն A ծածուկ Թ բորբոքիւր։

զդաշտս առհասարակ։ Ջեռան և նորա անծախական հրովն, և սաստկապէս պատրաստեցան առ ի փորձութիւն գաղտնի մեքենայիցն։

Սկսան այնուհետև բարձր բարբառով, սաղմոսիւք և երգովք հոգևորօք և մեծապայծառ վարդապետութեամբ յայտ յանդիման մեծի բանակին զպաշտօնն ցուցանել. և աներկիւղ առանց զանգիտելոյ՝ ո՛ որ և երթայր առ նոսա, ուսուցանէին կամակար։ Եւ Տէր յաջողէր նոցա նշանօք և արուեստիւք. քանզի բազում հիւանդք ընդունէին զբժշկութիւն ի հեթանոսական զօրուէն։

Իսկ անօրէն իշխանն իբրև գիտաց եթէ յայտնեցաւ խորամանկութիւն խորհրդոյն, և պատրաստեալ հուրն՝ մինչև ուրուք ի նա փչեալ՝ վառումն նորա յայտնի իմացաւ երկիւղածացն Աստուծոյ, սկսաւ ծածուկ նետիւք խոցոտել զմիտս իւրոյ չարութեանն. և անբժշկական վէրս յոգիս և ի մարմինս տեսանէր։

Մերթ շանթէր գալարէր իբրև զօձ թիւնաւոր, մերթ պարզէր գոչէր իբրև զառիւծ զայրացեալ. գեղոյր, գլորէր, տապալէր երկդիմի մտօք և զխորհուրդս կամացն կամէր կատարել։ Քանզի ձեռն արկանել և ունել ոչ կարէր,— վասն զի ոչ էին համագունդ ի միում վայրի առ նմա,— սկսաւ այնուհետև յառաջ կոչել զկրսերս յաւագաց և զանարգս ի պատուականաց և զտգէտս ի գիտնոց և զանարիս ի քաջ արանց. և զի՞ մի մի թուիցեմ, այլ զամենայն զանարժանսն յառաջ մատուցանէր և զամենայն զարժանաւորսն յետս տանէր. մինչև զհայր և զորդի քակէր ի միմեանց։

Թէպէտ և ընդ ամենայն ազգս առնէր զանկարգութիւնս զայս, առաւել ընդ Հայոց աշխարհին մարտնչէր. քանզի տեսանէր զնոսա ջերմագոյնս յաստուածպաշտութեան, մանաւանդ որք էին յազգէ նախարարացն

---

1 ԳԵՐԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ջեռնուին ԱԲԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{2}Տ^3 հրովն A հրով 2 ԱԶԷԹԻՏ^3 ի փորձութիւն ԳԵՐԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} առ ի փորձութիւն Դ փորձութիւնսն A չիք ի 3 ԱԹԻ չիք և (երգովք) 4 ԲԴԷ չիք և (մեծապայծառ) Դ բանակին մեծի 5 ԱԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 զպաշտօնն ցուցանէին A ցուցանել ԲԴ կատարել փխ ցուցանել ԲԴԸԺՏ^1 չիք և ԵԸԼԽՀՏ^2 աներկիւղ և Դ որք փխ ո՛ որ Է և ո որ Հ որ երթայր 6 ԴԻ աջողէր Ի նշանիւք ԲԴ հիւանդք և ախտաժէտք 7—8 ԱԳԵԶԷԸԹԻԼՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 ի հեթանոսական զօրուէն Խ զօրութենէն փխ զօրուէն ԲԴՎ^{1852}A զօրուն 9—10 Դ խորամանկութեան Լ խորամանկութիւնն 10 ԱԶԸԹԻԽՏ^3 խորհրդոցն ԲԴ նորա խորհրդոցն Վ^{1852}A խորհրդոյն ԱԹ պատրաստել 11 ԱԴԷV երկիւղածաց 12 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^1 չարութեան իւրոյ 12—13 ԱԶԷԻԹV ի հոգիս և ի մարմինս Բ ի յոգիս Գ ի մարմինսն 13 Թ տեսանեմ 14 Բ մերթ թշնամանէր մերթ գալարէր ԱԲԳԵԶԸԺԻԼԽՀՏ^{2}Տ^3 թիւնաւոր A թունաւոր Խ գալարէր փխ գոչէր 15 ԱԶԷԹԻՏ^3 գեղոյր գլորէր տապալէր Բ գեղոյր տապալէր Դ գլորէր տապալէր AՏ^{2}Վ^{1852} գեղոյր և տապալէր 16 ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և զխորհուրդս A չիք և (զխորհուրդս) ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 կատարել կամէր 17 ԳԿ չկարէր փխ ոչ կարէր ԲԴ քանզի փխ վասնզի Հ ի մի վայրի Դ առ նա 18 ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽՏ Տ^3 զկրսերս ԲԳA զկրտսերս յաւագացն ի աւագաց 19 ԲԴ ի գիտնականաց 19—20 ԲԴ թուեցեց ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 թուեմ (ԼԽ թըւեմ) 20-21 Բ չիք այլ ԱԶԷԹԻՏ^{3}այլ զամենայն զանարժանսն յառաջ մատուցանէր և զամենայն զարժանաւորսն յետս տանէր Բ անարժանս: արժանաւորս յետս մատուցանէր ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 անարժանս: արժանաւորս (Տ^2 զանարժանաւորս) (ԸԽ զարժանաւորս) A չիք զանարժանսն յառաջ մատուցանէր և զամենայն 22 ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{2}Տ^3 թէպէտ և A և թէպէտ ԲԴ չիք և ԸԽ չիք ամենայն ԲԴ զայս անկարգութիւնս, առաւել եա Թ զանարգութիւնս ԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 բայց առաւել ԲԴԳԵԸԹԺԼԽԿՀՏ^2 ջերմագոյն 24 ԳԴ յաստուածպաշտութեան ԵԸԺԼԽՀՏ^2 յաստուածպաշտութիւնն ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք մանաւանդ A նախարարաց

Հայոց, և անմեղութեամբ ունէին զսուրբ քարոզութիւն առաքելոցն և զմարգարէից: Պատրէր զոմանս ի նոցանէ ոսկւով և արծաթով, և զբազումս այլով ևս առատ պարգևօք. իսկ զոմանս ագարակօք և մեծամեծ գեղօք, զոմանս պատուովք և իշխանութեամբք մեծամեծօք: Եւ այլ ևս սնոտի յոյս ոգւոց առաջին դնէր. և այսպէս հրապուրէր և յորդորէր հանապազ. «Եթէ միայն, ասէ, զօրէնս մոգութեան յանձին կալջիք, և զձեր մոլորութիւնդ սրտի մտօք դարձուցջիք ի ճշմարտութիւն երևելի մերոց դից օրինացս, ի մեծութիւնս և յաւագութիւնս հաւուցից հաւասար իմոյ սիրելի նախարարացս, և առաւել ևս զանցուցից»: Եւ այսպէս կեղծաւորութեամբ խոնարհեցուցանէր զինքն առ ամենեսեան, խօսելով ընդ նոսա ի պատճառս սիրոյ, զի խորամանկութեամբ որսալ մարթասցէ զնոսա ըստ առաջին խորհրդականացն խրատուց: Եւ զայս առնէր սկսեալ ի չորրորդ ամէն մինչև մետասաներորդ ամն իւրոյ տէրութեանն:

Եւ իբրև ետես եթէ ոչինչ յարգեցաւ ծածուկ հնարագիտութիւնն, այլ ընդդէմքն յոլովագոյն գործէին,— քանզի տեսանէր զքրիստոնէութիւն, որ օր քան զօր յորդեալ տարածանէր ընդ ամենայն կողմանս հեռաւոր ճանապարհին ընդ որ ինքն անցանէր,— սկսաւ հաշել և մաշել և հառաչելով յոգւոց հանել: Յայտնեաց ակամայ զծածուկ խորհուրդսն. ետ հրաման բարձր բարբառով և ասէ. «Ամենայն ազգ և լեզուք՝ որ են ընդ իմով իշխանութեամբ՝ դադարեսցեն յիւրաքանչիւր մոլոր օրինաց, և միայնոյ եկեսցեն յերկրպագութիւն արեգական, զոհս մատուցանելով և աստուած

1—2 ԲԴ ունէին զքրիստոնէութիւնն, զսուրբ քարոզութիւնն զսուրբ առաքելոցն և զմարգարէիցն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ² զքարոզութիւն չիք զսուրբ ԳԵԸԺԼԽՀՏ² առաքելոց և մարգարէից ԷԹ զմարգարէիցն 2 ԱԲԳԴԵՋԷԺԾԿՀ պատրէր ԹԻ պատուէր ԸԽ պարտէր Լ պատրաստէր Ծ պատրէր 3 ԲԴ այլովք առատ Դ չիք ևս ԸԽ այլևս 4 ԱԳԸԹԿՏ¹Տ² գեղիւք: չիք զոմանս ԲԴԵԸՀ պատուով և իշխանութեամբ ԳԸԹԿ իշխանութեամբ ՁԷԹԻԿ չիք զոմանս ԸԹԼԽՀՏ² և զոմանս ԴԵԸԺԼԽՏ¹Տ² մեծամեծիւք Ե պարգևօք և մեծամեծիւք և այլ ևս սնոտի իսկ զոմանս ագարակօք 5 ԱԲԳԴՋԷԹԻVՏ³ սնոտի յուսովք ոգւոցն Վ1852 ոգւոց ԲԴ և այսպէս հրապուրելով յորդորէր Խ չիք և (յորդորէր) Հ չիք և այսպէս 6 Դ ասէ՝ եթէ միայն Ի զօրէնսն Կ մոգութեանս Դ կալէք Խ և զձեր սրտի մոլորութիւնդ 7 ԱԲԳԵՋԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ²Տ³ դարձուցջիք A Վ1852 դարձուցանիցէք Դ դարձուցէք Ա երեւե ի ԲԳԴԵԸՋԷԸԹԺԻԼԿՏ²Տ³ յերևելի մերոյ 7—8 ԱԲՁԷVՏ³ դից օրինացս Դ դիցն օրինացն Թ դիցն օրինաց Ի դից օրինացն Հ դիցազնական ԳԵԸԺԼԽԾԿAՏ³Վ1852 դիւցազնական փխ դից 8 ԵԸԼԽՀՏ² ի մեծութիւն Դ չիք և ԵԸԺԼԽՀՏ² հաւուցից զձեզ 8—9 Բ յաւագութիւնս հաւասար իմոց սիրելեացդ հաւուցից և տաւել ևս Դ հաւասար իմոց սիրելի նախարարացն հաւուցից 11 ԲԷ խորամանգութեամբ ԲԴ կարասցէ փխ մարթասցէ Լ մարթեսցէ ԱՁԷԹԻՏ³ չիք զնոսա 12 ԱՋԹԻVՏ³ խորհրդեան խրատուացն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ²Վ1852 խորհրդական խրատուացն Է խորհուրդն խրատուացն ԱԲԳԴՋԷԹԻVՏ³ չիք սկսեալ 13 ԱՋԹԻ ամի ԲԴ ցմետասան ամ (Դ ամին) Է ամ ԸԼԽՏ² մետասան A տէրութեան 14 Դ չիք եւ ԳԿ թէ Բ յարեցաւ Ե հնարագիտութիւն 15 ԱՁԹԻՏ³ ընդդէմք Դ ընդդէմ ԲԴ յոլովագոյնք ԳԴԺ զքրիստոնէութիւնն ԷԸ քրիստոնէութիւնն 16 ԴԸԺԼԽՏ¹Տ² յորդորեալ Բ հեռաւորս 17 Բ հալել մաշել հառաչելով Դ չիք և: և 18 Թ ոգւոց Խ հոգւոց Հ հոգոց ԲԴ ապա յայտնեաց Թ յակամայ ԲԵԸԺԽՏ² գծածկեալ խորհուրդն Հ գծածկեալ խորհուրդն Դ խորհուրդս 18 19 ՁԷV չիք ետ հրաման բարձր բարբառով (Է ձեռով ավելացրած է) Բ չիք և (ասէ) ԱԲԲԴՋԷԹԻԿ ազգք ԵԺԼԽՀ լեզու ԹՁԷԻՏ³ չիք են 19—20 ԱԲԴ որ ընդ իմով իշխանութեամբ ԲԴ էք փխ են ԵԸԺԼԽՀՏ² իշխանութեամբ իմով 20 ԱԲԳԴԵՋԷԸԹԺԻԼԽԿՏ²Տ³ դադարեսցեն A դադարեսցին 20—21 ԲԳԴ ԵԸԼԽԿՀՏ¹Տ² մոլար օրինացն և միայն Է երկրպագութիւն 21 ԴԹ արեգականն Է չիք և սատուած անուանելով ԸԽ աստուածս Լ չաստուած:

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀՍՍՌ—Арм.ССР
им. А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

անուանելով, և սպառ ունելով կրակի. և ի վերայ այսր ամենայնի և զմոգութեան օրէնս կատարելով, զի մի՛ ինչ ամենեին պակաս առնիցեն։

Զայս առնելով քարոզ կարդայր ի մեծի կարաւանին, և պատուէր սաստիւ ի վերայ դնէր ամենեցուն. և դեսպանս սոխպաւ արձակէր յամենայն սոցա հեռաւորս, զզոյն պատուէր հրամանի առ ամենեսեան արկանէր։

Արդ ի սկզբան երկոտասաներորդ ամի թագաւորութեան իւրոյ գունդ կազմէր անհամար բազմութեամբ, յարձակեալ հասանէր յերկիրն Խաղական։ Զայս տեսեալ թագաւորին Քուշանաց՝ ոչ հանդուրժէր ելանել ընդ առաջ նորա պատերազմաւ. այլ խոյս տուեալ ի կողմանս ամուր անապատին, թագստեամբ ապրէր հանդերձ ամենայն զօրօքն իւրովք։ Իսկ սա ասպատակ արձակէր գաւառաց, տեղեաց, վայրաց. առնոյր զբազում բերդս և զքաղաքս, և կուտէր զգերին, զառ և զապուռ և զաւար. ածէր հասուցանէր յերկիր իւրոյ տէրութեանն։ Եւ անդ այնուհետև յընդունայն եղեալ ի նոյն խորհուրդս՝ հաստատէր ի կարծիս մոլորութեան, տանելով ցպաշտօնեայս ամբարշտութեանն. «Զի՞նչ հատուցուք մեք աստուածոցն փոխանակ այս մեծի յաղթութեանս, որ ոչ ոք կարաց ելանել ընդդէմ մեր պատերազմաւ»։

Յայնմ ժամանակի առ հասարակ մոգք և քաւդեայք բարձին զձայնս իւրեանց միաբան և ասեն. «Աստուածքն որ ետուն քեզ զտէրութիւն և

---

1 ԶԷԹԻՏ^3 չիք և (ի վերայ)   2 ԿՏ^3 և զմոգութեան եւ ԱԲԴ զեւ օրէնս ԶԷԹԻ եւ օրէնս Դ կատարել ԱԳԵԶԷԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 զի մի՛ ինչ A չիք զի Բ զի մի՛ ամենեին ինչ Դ չիք զի մի՛ ինչ ամենեին պակաս առնիցեն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 չիք ամենեին ԹԻ զմի ինչ   3 ԴԵԸԼԽՀ առնելով փխ առելով ԲԿՀ մեծ ԳԵԸԼԽՏ^2 ի մեծ   3—4 ԲԴՏ^1 սաստիկ Կ և պատուիրէր սաստիւ   4 ԸԽՏ^2 դնէր ի վերայ Բ ամենեցուն դնէր։ Սոխպով տաքէր ԴԵԸԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ընդ ամենայն ՆԷԸԺԽԿՀ դեսպան Ժ սոխպաւ արձակէր ընդ ամենայն   5 ԲԴ և զոյոն Ի զոան փխ զզոյն Կ զզոյն պատուիրէր և հրաման Բ ակնարկէր Դ տաքէր ԸԽՏ^2 արձակէր փխ արկանէր   6 ԱԶV երկոտասաներորդի ամի թագաւորութեանն ԲԴՏ^3 երկոտասան Տ^3 թագաւորութեանն ԲԴ երկոտասան ամի տէրութեան Բ զունդս   7 ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 կազմէր AՎ1852 գումարէր ԲԴ անհնարին փխ անհամար   7—8 ԱԲԶԷԹՏ^{2}Տ^3 խաղական ԳԵԸԺԻԼԽԿՀՏ^1 խալական (Ժ այլ գրչով սկզբից ավելացրած է «Թ») Դ խաղխական A թխաղական   8–9 ԱԲԳԹԺԻՏ^{2}Տ^3 ելանել ընդ առաջ նորա ԵԶԷԸԼԽԿՀ ելանել ընդ յառաջ նորա ԴՎ1852 ընդ առաջ նորա ելանել A ընդ առաջ ելանել նորա   9 ԳԵԺ այլև   10 Ա թարատեամբ ԲԴՎ1852 ապրէր ամենայն զօրօքն հանդերձ VՏ^3 չիք հանդերձ   11—12 ԱԻԾԼ վայրաց և զքաղաքաց կուտէր զգերին ԲԴ գաւառաց և վայրաց և տեղեաց Խ չիք զբազում Հ բազում ԲԴԶԷԹԻ չիք առնոյր զբազում բերդս և (Է-ում հետո ավելացրած է)   12 ԳԵԸԺԼԿՀՏ^{2}Տ^3 չիք և (կուտէր) Ե զգերի Դ զքաղաքս ածեր կուտէր ԶԷ և զքաղաքաց կուտէր զգերին Բ զքաղաքս ածէր կոտորէր զգերին և զառ ԱՏ^2 զապուր ԳԵ զաւարն   13 ԲԴ ածեալ ԶԷ ածէր և հասուցանէր ՆԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զաւարն հասուցանէր ածէր ԱԲԴԶԷԹԻՏ^{2}Տ^3 յերկիրն ԵԸԺԼԽՀՏ^2 տէրութեան իւրոյ   13–14 ԲԴ ընդ նոյն ելեալ զնոյն խորհուրդ հաստատէր   14 ԳԵԺԿՀՏ^1 ելեալ փխ եղեալ ԼԾ ընդունայն ելեալ   14–15 ԲԳԴԸԹԺԻԽՎ1852 մոլորութեանն։ ցպաշտօնեայսն   15 ԵԺ ամբարշտութեան ԲԴ չիք մեք   15–16 Ի չաստուածոցն Լ աստուածոց   16 A փոխարէնս ԴՎ1825 փոխարէն այսմ Կ այսմ մեծի յաղթութեան Տ^3 կարէ Վ1852 կարաց   16—17 Ա ընդդէմ Դ ընդդէմ մեր ելանել   18–19 Ա յայնմ ժամանակի միաբան մոգքն և քաւդեայքն բարձին զձայնս իւրեանց միաբան և ասեն ԲԴ յայնժամ միաբան մոգքն և քաղդեայքն ամբարձին զձայնս իւրեանց և ասեն ԹԻ միաբան փխ առհասարակ Վ1852 առհասարակ VՏ^3 մոգքն և քաւդեայքն ԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 քօդեայք չիք միաբան VՏ^3 չիք միաբան Է զձեռս փխ զձայնս   19 ԲԴ ասեն արքայ Գ աստուածք ԴԵԸԺԼԽՀ զտէրութիւնդ զայդ Տ^3 տէրութիւն ԲԴ զտէրութիւնդ

պչաղթութիւն ի վերայ թշնամեաց քոց, ոչ ինչ են կարօտ խնդրել ի քէն յերևելի պատուականացս, այլ զի բարձցես զամենայն ուսմունս մոլորութեան մարդկան, և ի մի դարձուցես օրէնս զրադաշտական պատուիրանին»:

Հաճոյ թուէր բանն առաջի թագաւորին և ամենայն մեծամեծացն, մանաւանդ որ էին առաջակայք օրինացն: Խորհուրդ ի մէջ առեալ յաղթէր խրատն:

Անդէն ի ներքոյ Պահ դրանն արգելոյր զբաղմութիւն այրուձիոյն Հայոց և զՎրաց և զԱղուանից, և զամենեցուն՝ որ էին հաւատացեալ ի սուրբ աւետարանն Քրիստոսի: Եւ հրաման սաստիկ դռնապանացն առնէին, եթէ որ յարևելս առ մեզ գայցէ՝ թողցեն, իսկ յարևելից յարևմուտս անանց լիցի ճանապարհ:

Եւ իբրև արգել և փակեաց զնոսա յամուր և յանել զառագիղն,— և յիրաւի ասացի ամուր և անել, քանզի չիք անդ տեղի փախստի և թաքստի, վասն զի շուրջանակի թշնամիք են բնակեալ,— յայնմ ժամանակի ձեռն արկանէր ի նոսա, և մեծաւ չարչարանօք և պէսպէս տանջանօք վատթարէր զբազումս ի նոցանէ, և ստիպէր ուրանալ զճշմարիտն աստուած, և խոստովանել զերևելի տարերս: Իսկ զօրականքն առ հասարակ գնեցին խորհրդով, քաջապէս զօրութեամբ միաբան աղաղակէին և ասէին. «Վկայ են մեզ երկինք և երկիր, որ ոչ երբէք հեղգացեալ եմք յարքունի վաստակս, և ոչ խառնեալ վատութիւն ընդ արութիւն քաջութեան. ի զուր և անողորմ են հարուածքս ի վերայ մեր»:

Եւ բազմանայր գոչումն աղաղակի նոցա, մինչև ինքնին թագաւորն

---

1 ԲԴԵՐԺԼԽՀS^1S^2 և զյաղթութիւնդ է յաղթութիւն ԱԲԳԴԵՁԷՐԹԼԽԿՀS^2S^3 ոչինչ են կարօտ A Վ^{1852} ոչինչ կարօտ են 2 ԲԴ չիք յերևելի Դ ի պատուականացս Լ պատուականս ԲԴ ուսումն 3 ՐԽ մարդկանն Զ չիք ի Դ դարձուցանես ԱՁԷՐԹԻ զօրէնս Բ յօրէնս ԲԳԴԺԼԿS^1S^2Վ^{1852} զրադեշտական ԵԽՀ զրադեշական (յուսանցում՝ բուն բան կամ կարևոր ուխտ) Ը զրադեշտական (յուսանցում՝ բուն բան կամ կարևոր ուխտ) Թ զրադաշտական (յուսանցում՝ բուն բան կ) 5 ԱՁԷԹԻS^3 թուեցաւ ԲԴ չիք առաջի 6 ԱՁԷՐԻVS^3 և մանաւանդ Թ չիք մանաւանդ Թ չիք որ էին ԱՁԷՐԹԻVS^3 առաջիկայք ԲԴ որք էին յառաջակայք ԲԴ չիք օրինացն 7 Խ խրատաւն S^2 խրատուն 8 ԲԴ Եւ անդէն ՐԽ չիք զբազմութիւն 8—9 ԲԴ այրուձիոյ զհայոց 9 Ա Հայոց և զՎրաց ԳԵՐԺԼԿ չիք և (զՎրաց) ՁԷԻVS^3 Վրաց ԹՀ Վրաց և Աղուանից Դ և զԱղուանից Թ ամենեցուն ՁԷԹԻS չիք ի Կ ի մի 10 ԱՁԷԹԻS^3 սուրբ աւետարանին ԲԴ զամենեսեան որք հաւատացեալ էին յաւետարանն ԲԴ չիք Եւ (հրաման) ԵՐԺԼԽՀS^1S^2 և սաստիկ հրաման ԲԴՁԷԹ սաստիկ ԲԴՁԷԹ$S^1S^2S^3$ ի վերայ դռնապանացն ԱԻ սաստիկ ի վերայ դռնապահացն 11 ԱԲԴՁԷՐԹ թէ Ի թէ որ յարևելից ԱԲԴՁԷԽS^3 գայցեն Դ իսկ որ Ը արևմուտս 12 ԲԴ մի յիցի ճանապարհ 13 ԲԴ փակեաց և արգել զնոսա յամուրսն Գ արգել փակեաց ԵԷՐԺԼԽԿՀ չիք և (փակեաց) ԳԵՐԺԼԽՀS^2 անել և ամուր ԳԵՐԺԼԽԿՀS^2 չիք և (յանել) ԲԴ զաւստին փխ զառագիղն (Դ յետո աւելագրած զառագիղն) ՁԷV զառագեղն Գ զամագիղն 14 S^3 որ ի յիրաւի AՎ1852 և յիրաւի Կ տեղի անդ 15 ԲԴ շուրջ Թ էին ԱԴ բնակել փխ բնակեալ ԲԴ յայնժամ 16 ԱԲԳԴՁԷՐԹԺԻԼԽԿS^2S^3 և մեծաւ A չիք և ՀԵ և մեծամեծ փխ մեծաւ Դ չիք և պէսպէս տանջանօք 17 Դ ի նոցանէն Ի զՔրիստոս ճշմարիտն աստուած է խոստովանէր 18 ԱS^3 տարերս ԵՐԺԼԽՀS^2 տարերքս 19 Ը խորհրդովք ԲԴ քաջապէս աղաղակէին միաբան և ասէին VS^2S^3 վկայեն 20 S^3 չիք մեզ ԲԴ զի ոչ ԴՁԷԹԻԿS^3 չիք որ Դ հեղգացեալ մեք: չիք եմք է յարքունիս ԵՐԺԼԽՀ վաստակ 21 ԲԴ ոչ խառնեալ զքաջութիւն ընդ վատութիւն ԱԷՁԹ ընդ արութեան քաջութեան Գ արութիւնս Հ արդարութիւն փխ արութիւն Ա ի զուր անողորմ են Ե զի զուր Կ զի գիւր(!) 22 ԳԵՐԺԽS^2 հարուածս 23 Դ գոչիւն Հ կոչումն և աղաղակ:

ականատես լինէր իւրացն յանդիմանութեան, և անդէն վաղվաղակի երդմամբ հաստատէր և ասէր. «Ոչ թողացուցից ձեզ, մինչև կատարեսջիք զամենայն կամս հրամանաց իմոց»:

Եւ ահա իշխանութիւն առեալ չարասէր սպասաւորացն, զի զչորս զինուորսն ի բուն աւազացն մատուցեն ի փորձութիւն տանջանացն: Եւ զառաջեաւ դատեալ բազում հարուածովք, նովին կապանօք անցուցին ի տեղիս արգելանին: Իսկ այլոցն խաբէութեամբ առ ժամանակ մի թողութիւն արարեալ, և զամենայն վնասուն պատճառս արկանէր զկապելովքն. և զայս առնէր սատանայական խրատուն:

Եւ յետ երկոտասան աւուր հրաման տայր ընթրիս գործել առատութեամբ և աւելի քան զաւուրց սովորութիւն, և կոչէր զբազումս ի զինուորական քրիստոնէիցն: Եւ ի ժամ գահուն պատրաստութեան զիւրաքանչիւր տեղի շնորհէր նոցա զբազմականին. և սիրով խոնարհութեամբ խօսէր ընդ նոսա ըստ առաջնում կարգին, զի թերևս հաւանեսցին ուտել զմիս զոհեալ, զոր ոչ էր երբէք օրէն ուտել քրիստոնէից: Իբրև ոչ կալան յանձին ամենեքին, ոչ ինչ կարի ստիպեաց, այլ հրամայեաց մատուցանել նոցա զսովորական կերակուրն, և առաւել զինեօքն յաւելոյր ի տաճարին զխրախութիւն:

Եւ անտի ի դուրս ելեալ ի սրահն արքունի, արգելին զոմանս ի նոցանէ ձեռս յետս կապելով, և զխոնջանունան կնքելով և զզուշութեամբ պահելով՝ էր որ զերկուս աւուրս, և էր որ զերիս: Բազում և այլ

---

1 *Ե իրաց ԲԴ* չիք *վաղվաղակի* 2 *ՁԷ*VՏ^{3} *թուլացուցից (Տ^{3} թուղացուցից) Ա*V *կատարեսջիք զկամս* 2—3 *ԲԴ զձեզ, մինչև կատարիցէք զկամս իմոյ հրամանաց (Դ հրամանացս)* 3 *ՁԷԹԻ* չիք *զամենայն ԹԼԿՏ^{1}Տ^{2} զձեզ: կատարիջիք* 4 *ԳԵԸԺԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2} չարասէր ԱՁԷԹԻՏ^{3}* A *չարաչար ԲԴ չար ԱԲԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3} զի զչորս* A չիք *զի* 5 *Բ զինաւորս ԲԳԵԼԽ յաւազացն ԳՆԸԺԼԽՀՏ^{2}Տ^{3} մատուցեն Բ մատուցանէ Դ մատուցանէին* A *մատուցին ԱԲԳՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀ ի փորձութիւն տանջանացն ԴՆ ի փորձութիւն տանջանաց* A *ի փորձութիւնս տանջանաց ԴՁԷԹԻՏ^{3}* չիք *եւ* 6 *ԳՁԷ զառաջաւ ԱՁԷԹԺ դատել Խ զա-մենայն* փխ *բազում ԴՁԷԹԻ և նովին ԱՁԷԹԻՏ^{3} կապանօք անցին Բ կապանօք անցանէին յարգելարանին* 7 *ԲԴ* չիք *խաբէութեամբ ԱԳՁԷԹԻՏ^{3} առժամանակն* 7—8 *ԵԸԺԻԼԽՀՏ^{1} Տ^{2} թուլութիւն* փխ *թողութիւն Դ առ ժամանակ մի խաղաղութեամբ թողութիւն արարեալ* 8 *Բ զվնասուն պատճառսն արկանէր զկապելոյսն* 9 *ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} խրատովն է խրատոյն* 10 A *Իսկ յետ ԱՁԷԹԻ*VՏ^{3} *կազմել* փխ *գործել* 11 *ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2}* չիք *և Բ զաւուրցն սովորութիւնն ԴԸԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զայլ աւուրցն Ե այլ զաւուրցն Թ սովորութիւնն Բ կոչէր զբազմութիւն զինուորական* 12 *ԱՁԷԹՏ^{3} քրիստոնէից ԱԲԳԴՆՁԷԹԺԻԼԽԿՀՏ^{2}Տ^{3} գահուն* A *գահու ԱԲԴԵՁԷ*VՏ^{3} *պատրաստութեամբ* 13 *ԲԴ տեղիս բազմականին շնորհէր նոցա ԱԳԵՁԷԸԺԻԽԿՏ^{2}Տ^{3} տեղիս ԸԽՏ^{2} ի բազմականին Բ խաղաղութեամբ* փխ *խոնարհութեամբ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} և սիրով և խոնարհութեամբ* 14 *ԲԻ աւաջին ԲԴ զմիսն* 15 *Դ զոր չէր օրէն ԲԴ* չիք *երբէք ԳԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2} ոչ երբէք օրէն էր Թ օրէն երբէք Կ երբէք էր օրէն Հ երբէք զօրէն էր Բ քրիստոնէիցն ԼՏ^{1}Տ^{2}* չիք *քրիստոնէից Հ ընկալան Ը յանձն* 16 *ԲԴ ամենեքեան ԱԳՁԷԹԿ հրամայեաց նոցա մատուցանել Դ հրամանց Բ* չիք *մատուցանել* 17 *Բ կերակուրսն ԱՁԷԹԻԿՎ^{1852} այլ առաւել զգինեօքն (ՁԻ առաւելով է զգինեօքն* հետո է ավելացրած*) Տ^{3} այլ առեալ* փխ *առաւել* 17—18 *ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}* չիք *և առաւել — զխրախութիւն ԲԴԿ խրախութեան (Բ խրախութեանն) Թ զխրախութիւնն* 19 *ԱԲԳԴՆՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} և անտի ի դուրս ելեալ* A *և անտի իբրև ի դուրս ելին Լ անդէն* փխ *անտի է արքունիս* 20 *Դ զխունճանունոն ԵԺԼԽՀ* չիք *և (զզուշ...) է* հետո ավելացրած է՝ *և զխոնջանունան կնքելով և զզուշութեամբ պահէին* 21 *ԱԵՁԸԹԺԻԼԽՀՏ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} պահելով ԲԴ պահէր Տ^{1} պահեալ* A *պահէին ԲԴ երկուս ԲԴ* չիք *էր որ զերիս ԵԸԺԹԼԽՀ զերիս աւուրս Տ^{2} և էր որ զերեք աւուրս ԱՁՀՏ^{3} Եւ բազում Բ* չիք *բազում ԳԷԸ Եւ բազում այլ ես Կ Եւ բազում այլք:*

ևս յանարժան հարուածս չարչարէին, զոր և ոչ ընդ գրով իսկ արժանի համարեցաք արկանել։ Եւ զոմանս ի նոցանէ հեռացուցին և քարշեցին յազնուական պատուոյն անարգեալ։

Եւ զունդս զունդս դարձեալ զումարէին ի նոցանէ յերկիր հեռաւոր՝ յամուրս անապատին՝ ի մարտ պատերազմի թշնամեացն արքայի. և բազմաց իսկ անդէն հասանէր վախճան մահու սրով։ Եւ զամենեցուն զկարգեալ թոշակն նուազեցուցանէին, և քաղցիւ և ծարաւով տառապեցուցանէին զնոսա, և ձմերոցի տեղիս զգժնեայ վայրսն հրամայէին նոցա. և անարգս և վատթարս յաչս ամենեցուն զնոսա ցուցանէին։

Իսկ նոքա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ խնդութեամբ ընդունէին զամենայն չարչարանսն վասն մեծի յուսոյն, որ առաջի պատրաստեալ կայ պատուիրանապահ համբերողացն։ Որչափ չարութիւն զանարգութիւն բազմացուցանէր, նոքա ևս քան զևս զօրանային ի սէրն Քրիստոսի. մանաւանդ զի բազումք ի նոցանէ զգիրս սուրբս ուսեալ էին ի մանկութենէ, զանձինս մխիթարէին և զընկերս քաջալերէին, և իբրև աշտարակ լուսոյ զպաշտօնն ունէին և բազմացուցանէին։

Վասն որոյ և բազումք ի հեթանոսաց, որոց հեշտ և ցանկալի ձայնքն թուէին, քաջալերէին զնոսա, և ասէին բանս մխիթարութեան, իբրև թէ լաւ իցէ մարդոյ մահու չափ ճգնել՝ քան յայդպիսի օրինաց ուրանալ։

---

1 Դ անարժան հարուածովք չարչարէին զնոսա Բ անարժանս չարչարէին զնոսա Տ^{2} չարչարէին զնոսա ԱԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽՏ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} զոր և ոչ Բ զոր և ոչ իսկ ընդ գրով A զոր ոչ 2—3 ԱԲԶԷԹԻՀՏ^{3} ի նոցանէ հեռացուցին և քարշեցին յազնուական (Բ և յազնուական) պատուոյն անարգել (Տ^{3}անարգեալ) ԳԵԸԺԼԽՏ^{1} ի նոցանէ հեռացուցանէին յազնուական պատուոյն զարշեցուցանէին (Ը քարշեցուցանէին) անարգեալ Դ ի նոցանէ հեռացուցին և քարշեցին և յազնուական պատուոյ ընկեցին ԿՎ^{1852} ի նոցանէ հեռացուցանէին և զարշեցուցանէին յազնուական պատուոյն անարգեալ Տ^{2} ի նոցանէ հեռացուցին և քարշեցին, և յազնուական պատուոյն զարշեցուցանէին անարգեալ A և զոմանս ի նոցանէ ընդ քարշ վարէին յօտարութիւն յազնուական պատուոյն անարգեալ 4 Բ և զունդս զունդս ի նոցանէ զումարէին յերկիր հեռաւորս ի յամուրս Դ ի նոցանէ զումարէին 4--5 ԱԶԷԹԻVՏ^{3} յերկիրն ի հեռաւոր յամուրս Դ չիք դարձեալ ԵՀ դարձուցեալ ԳԴԵԸԺԼԽ ԿՀՏ^{1}Տ^{2} Վ^{1852} հեռաւոր A հեռաստան 5 ԵԸԺ թշնամեաց 6 ԱԹԻ և բազմաց իսկ և իսկ անդէն ԵԸԺԼԽԾՀՏ^{2} անդէն իսկ ԶԷՏ^{3} իսկ և իսկ ԲԴ վճիռ փխ վախճան Հ չիք վախճան Լ չիք մահու ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՏ^{2}Տ^{3} զամենեցուն A զամենեցունց 7 ԲԳԴԵԸԺԼ ԽԿՀՏ^{2} թոշակն AՏ^{3} թոշակսն ԲԴ նուաղեցուցանէր 8 ԲԴ ձմերոցի տեղիս հրամայէին զգժնեայ վայրս (Դ տեղի) ԳԵԸԺԼԽԿՀ զձմերոցի տեղիսն ԱԶԷԹՏ^{3} զվայրսն 9 ԱԶԷԹԻV վատթար 10 Լ չիք սէրն (Ծ ունի սէրն) 11 ԲԴ չարչարանս ԱԶԷԹԻ յուսոյն Քրիստոսի որ առաջի պատրաստեալ կայ պատուիրանապահք համբերողացն ԲԴ յուսոյն Քրիստոսի որ առաջի կայր պատրաստեալ պատուիրանապահացն և համբերողացն VՏ^{3} վասն անուանն Քրիստոսի և մեծի յուսոյն, որ առաջի պատրաստեալ կա պատուիրանապահ համբերողացն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} յուսոյն որ ի Քրիստոս, որ առ յապա պատրաստեալ կա պատուիրանապահ համբերողացն ԳԿ յուսոյն ի Քրիստոս A առաջոյ պատրաստեալն 12 ԲԴ և որչափ ԳԵ ԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2} որչափ զչարութիւն ԱԲԴԶԷԹԻԿՏ^{3} չարութիւն զանարգութիւն (ԲԴ չարութիւնն) Հ զչարութիւն և զանկարգութիւն ԳԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2} և զանարգութիւն AՎ^{1852} չարութեամբ զանարգութիւնն 14 Գ սուրբ ԶԷ ունելք Բ մանգութենէ Գ ի մանկութեան 15 AՎ^{1852}այնու (զանձինս) ԱԲԳԴԵԶԷԹԺԻԼՀ զընկերս (ԱԷԹԻԼ զնկերս Ե զընդերս) A զընկերսն 15—16 ԲԴԼՏ^{1}Տ^{2} և իբրև աշտարակ լուսոյ զպաշտօնն առնէին ի բազմացուցանելն (Տ^{2} աշտանակ Տ^{1} չիք լուսոյ) ԱԶԷԹԻV աշտարակ ԳԵԸԺԿ աշկարակ A աշկարայ ԳԵԸ ԺԽԿՀ չիք ունէին Դ առնէին 17 ԱԷԹԻVՏ^{3} չիք բազումք Զ ի նոցանէ փխ բազումք ԲԴ վասն որոյ հեթանոսք որ լսէին հեշտ 18 Է մխիթարական ԱԶԷԹԻՏ^{3} իբր ԱԳԵԶԷ ԸԹԻԼԽԿՀՏ^{3} թէ A եթէ ԲԴ չիք իբրև 18--19 ԲԴ թէ լաւ է մարդոյ մահու ճգնել 19 Թ ճգնիլ ԶԷ այդպիսի օրինացն։

Բայց սակայն թէպէտ և նոքա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ զուարթութեամբ խնդային ըստ ներքին մարդոյն, արտաքին տեսիլն կարի ողորմ էր յօտարութեան: Այնպիսի պատուական զինուորութիւն հասեալ էր ի չարաշուք անարգութիւն, և հայրենի ազատութիւնն չարաչար կայր ի ծառայութեան մարդախոշոշ բռնաւորին, որ և ընդ հեթանոսաց օրէնս անցանէր արիւնհեղութեամբ, և ամենևին չկարծէր՝ թէ գուցէ այսր ամենայնի վրէժխնդիր յերկինս:

Նա և ոչ զերկրաւոր վաստակս ուրուք յիշէր. և որ մեծն քան զամենայն է ըստ մարմնաւոր կարգի, քանզի գոյին ոմանք ի նախարարացն. որոց զեղբարս նորա սնուցեալ էր մայրենի կաթամբն իւրեանց, առաւել ևս քան զամենեսեան զնոսա զատէր:

Եւ յայսր ամենայնի վերայ այլ ևս չարութիւն խորամանկեաց: Զմի ոմն ի հաւատարիմ ծառայից իւրոց ի գործ առաքէր յերկիրն Հայոց՝ որում անունն էր Դենշապուհ. որ եկեալ հասեալ հրամանաւ արքունի, զողջոյն բերեալ զմեծ թագաւորին, և խաղաղասէր կեղծաւորութեամբ աշխարհագիր առնել ամենայն երկրին Հայոց ի թողութիւն հարկաց և ի թեթևութիւն ծանրութեան այրուձիոյն: Թէպէտ և ի վերին երեսս կեղծաւորէր, այլ ի ներքոյ խորհուրդք չարագոյն ցուցանէին:

Առաջին, զազատութիւն եկեղեցւոյն արկանէր ի ծառայութիւն:

Երկրորդ, միայնակեաց քրիստոնեայք որ բնակեալ էին ի վանորայս, ընդ նովին աշխարհագրով էարկ:

Երրորդ, զհարկ աշխարհին առաւել ծանրացոյց:

---

1 ԳԴԵՂԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք առ սէրն Քրիստոսի 1—2 Բ նոքա յոյժ զուարթութեամբ էին ի ներքին մարդոյն ՉԷԹՏ^3 զօրութեամբ փխ զուարթութեամբ 2 Դ էին փխ խրնդային ԲԴՏ^2 ողորմելի էր 3 A յօտարութեանն ԱԲԳԴԵՉԷՂԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 այնպիսի A այսպիսի ԲԴ սեփական փխ պատուական ԳԴՂԺԼԽ զինուորութիւնն ԵՂԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 հասանէր 4 ԲԴ չարաշշուկ Ե ազատութիւն 4—5 ԵՂԺԼԽՀ ի ծառայութիւն 5 ԻԹ մարդախոշխոշ ԲԴ չիք և Թ թէ փխ և ԱԲԳԴԵՉԷՂԹԺԻԼԽԾԿՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 ընդ A ըստ Հ չիք ընդ Գ հեթանոսացն ԴԽ հեթանոսաց օրէնսն 5—6 Բ անցուցանէր 6 ԱԹԻՏ^3 արիւնահեղութեամբ ԵԾՀ արենահեղութեամբ ՂԼԽ արեան հեղութեամբ ԲԴ եթէ Բ այսմ ԵՂԺՏ^{1}Տ^2 որ և ամենեին 7 ԱՉԷԹԻVՏ^3 վրէժխնդիր զոյ յերկինս ԳԵՂԺԼԽՀՏ^2 վրէժխնդրութիւն Ղ երկնից Aվ.^{1852} զուցէ այսր ամենայնի վրէժխնդիր յերկնից 8 Դ զվաստակս ԲԴ յիշեաց ԲԴ չիք և ԴՂ որ մեծ է քան զամենայն ԵԹԺԼԽՀՏ^2 մեծն է 9 Բ զի փխ քանզի 10 ԱՉԷԹԻA (նախարարացն) Հայոց ԳԵԺԼԽ որոյ ԴԷ զեղբայրս ԲԴ նոցա փխ նորա ԱԲԴՉԹԻՏ^3 կաթամբ է կաթամբ իւրոյ ԱԲԳԴԵՉԷՂԹԺԻԼԽԿՀՏ^{2}Տ^3 առաւել ևս ԲԴ առաւել ևս զնոսա զատէր: չիք քան զամենեսեան A չիք ևս 12 ԷԹՀ այսր Բ այլ և ած զմտաւ խորամանկութեամբ Դ այլ ևս ածէր զմտաւ խորամանկութեամբ 13 Aվ.^{1852} ծառայից Դ առաքէր ի գործ ԼՏ^1 չիք ի գործ Է զերկիրն 14 ԱԲԳԴԹ անուն ԱԹ Դենշապու Գ Դենշապուհ ԲԴ հասեալ յերկիրն հրամանաւ արքունի ԱՉԷԹԻVՏ^3 զողջոյն 15 Ե զմեծն Կ արքային 16 ԲԴ առնել աշխարհին Հայոց A առնելով ամենայն երկիրն ԲԴ չիք ի 16—17 ԱՉԷԻV և ի թեթեւութիւն այր և ձիոյ 17 ԲԴՉԷԹԻՏ^3 չիք ծանրութեան ԲԴԹ այրուձիոյ ԱՉԷԹԻ թէպէտ ԱՉԷV երևան ԳԵՂԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զայս կեղծաւորէր (Կ զայդ) 18 ԲԴ խորհուրդս չարագոյնս ԵՂԺԼԽՏ^2 խորհուրդըն Է խորհուրդ Հ խորհուրդն ԲԴԹ ցուցանէր 19 ԱԳԵ ՉԷՂԹԺԻԼԽԿՀՏ^{2}Տ^3 եկեղեցւոյն ԳA եկեղեցւոյ Բ եկեղեցոյ ԱՉԷԹԻVՏ^3 արկանէր ընդ ծառայութեամբ 20 ԱՉԷԻ երկրորդք Հ երկրորդն ԱԲԳՉԷԻԺԹԾՏ^3 միայնակեացք ԵՂԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք քրիստոնեայք Բ վանորեայս Կ վանորայսն 21 ԱՉԷԹԻԿVՏ^3 ընդ նովին աշխարհագրաւ արկանէր ԲԴ ընդ նոսին աշխարհագրաւ ամնէր Ղ արկ 22 Հ երրորդն ԱԹԻ զհարկս Բ առաւել զհարկ աշխարհին ԳԵՉԷՂԺԽԿՀV չիք զհարկ Լ զհարկն: չիք աշխարհին Ծ զհարկ աշխարհին:

Չորրորդ, գնախարարեանն բանսարկութեամբ արկ ընդ միմեանս, և յամենայն տան արար խռովութիւն։

Եւ զայս ամենայն առնէր՝ թերևս զմիաբանութիւնն քակեսցէ, և զուխտն եկեղեցւոյն ցրուեսցէ, և զմիայնակեացսն փախուսցէ, և զշինականսն վատնեսցէ. և առ յոյժ աղքատութեանն՝ ակամայ դիմեսցեն յօրէնս մոգուց։

Եւ ե՛ւս չարագոյն հինգերորդն. քանզի որ հազարապետն էր աշխարհին, իբրև զհայր վերակացու համարեալ էր աշխարհականաց քրիստոնէից. զրգռեաց յարոյց զամբաստանութիւն ի վերայ նորա, և հանեալ զնա ի գործոյն՝ փոխանակ նորա պարսիկ ած յաշխարհն, և մեւս ևս մոգպետ՝ դատաւոր աշխարհին, զի զեկեղեցւոյն փառսն աղաւաղեսցեն։

Բայց սակայն թէպէտ և ամենայն գործքս այս դժնեայ էին, չև էր ուրուք ձեռն արկեալ յայտնի յեկեղեցին. վասն այնորիկ և ոչ ոք ընդդիմացաւ նմա, թէպէտ և էր ծանրութիւն հարկացն։ Քանզի ուստի արժան էր առնուլ հարիւր դահեկանս չափ, կրկին առնուին. նոյնպէս և եպիսկոպոսաց և երիցանց դնէին, ոչ միայն շինաց, այլ և աւերակաց։ Նա և բնաւ ո՞վ իսկ կարէ պատմել վասն ծանրութեան մտից և սակից, բաժից և հասից լերանց և դաշտաց և մայրեաց։ Ոչ ըստ արքունի արժանաւորութեանն առնուին, այլ հինաբար յափշտակելով, մինչև ինքեանք իսկ մեծապէս զարմանային. թէ ուստի այս ամենայն գանձ ելանէ՝ զիա՞րդ չէն կայցէ աշխարհն։

Եւ իբրև տեսին՝ թէ այսու ամենայնիւ չկարացաք ձանձրացուցանել,

---

1 Հ չորրորդն ԱԳՁԷԹԻԼԿՏ^3 բանսարկութեամբ զնախարարեանն էարկ (Տ^3 արկ) ԲԴԺԸԽ բանսարկութեամբ արկ զնախարարսն (Ըժ զնախարարսն էարկ Խ էարկ զնախարարսն) ԵՀՏ^{1}Տ^2 բանսարկութեամբ զնախարարս էարկ   3 ԲԳA զի թերևս ԱԳԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{2}Տ^3 չիք զի ԱԲԵՁԷԸԹԻԺԼԽՀՏ^{2}Տ^3 քակեսցէ AՎ^{1852} քակտեսցէ   4 ԱԷԸՁ և զուխտ ԲԴ զուխտ Ի չիք և զուխտ եկեղեցւոյն ցրուեսցէ Բ ցրեսցէ զմիայնակեացսն ցրուեսցէ և փախուսցէ   4—5 Ե զշինականն   5 Բ զի և ընդ յոյժ Դ զի փխ և Դ աղքատութիւնն Է աղքատութեան   6 ԲԴ մոգութեանն ԳԵԹԺԼԽՏ^2 մոգուցն   7 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 հինգերորդն ևս չարագոյն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 հազարապետ աշխարհին էր   8 ԲԴ որպէս հայր ԳԴԸՀ հայր Տ^2 իբր ԱԲԳՁԷԹԻԿՏ^{3}Վ^{1852} աշխարհականացն և քրիստոնէիցն ԳV աշխարհականաց և քրիստոնէից A աշխարհականացն   9 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 զրգռեալ է զազռեաց ԲԴ յարոյց ի վերայ ամբաստանութիւն և հանեալ զնա   10 Թ էած Հ եկաց փխ էած Դ ի յաշխարհն Դ չիք ևս   11 Բ զի զեկեղեցւոյն զփառսն աղաւաղեսցեն Դ զեկեղեցոյն փառսն աւաղեսցեն A զեկեղեցւոյ փառս   12 Խ չիք թէպէտ ԼՏ^{1}Տ^2 չիք այս ԲԴ այս ամենայն գործք ՁԷ դժնեայ   13 ԲԴ չև ուրուք յայտնի ձեռն արկեալ էր Տ^3 ձեռնարկեալ ԵԸԺԼԽՀVՏ^2 յեկեղեցին յայտնի ԲԴ այսորիկ ոչ ոք ԱՁԷԹԻՏ^3 չիք և (ոչ ոք)   13—14 ԳԿ և ոչ ընդդիմացաւ ոք նմա Լ սմա փխ նմա   14 Դ հարկաց ԱՁԹ արժանն   15 ԱԲԴՁԷԹԻԿՏ^3 դահեկանս չափ կրկին առնուին Գ դահեկանս չափ կրկնէին ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 դահեկանի չափ կրկնէին և առնուին A դահեկան, նոյնչափ կրկնէին և՛ առնուին A նոյնպէս   15—16 Բ սոյնպէս եպիսկոպոսաց Գ եպիսկոպոսացն Դ չիք և (եպիսկոպոսաց) ԹԻՏ^3 նոյնպէս և ԵԺԼԽԿՀ եպիսկոպոսացն և երիցանցն   17 ԲԴԼ նա և բնաւ իսկ ո՞վ Գ և ո՞վ իսկ Է նա և ԺԽԿՀ բնաւ և ո՞վ իսկ ԱԵՁԸԹԻA չիք և (բնաւ) ՁԻ ծանրութեանն Տ^1 չիք ծանրութեան ԱՁԷԹԻV զսակից   18 ԳԵ հարկաց փխ հասից ԸԺԽԿՀ բաժից և հարկաց Լ հասից և հարկաց Ծ և բաժից և հասից և հարկաց Տ^1 և հարկաց լերանց Տ^2 բաժից և հարկաց լերանց ԱԲԴՁԷԹԻV չիք արքունի   18—19 Ե արժանաւորութեան   19 ԱՁԷԹԻV քինաբար (է հետո ուղղված է՝ հինաբար) ԲԴ առնոյր յափշտակութիւն առնելով մինչ ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 յափշտակէին Է յինքեանս ԸԽՏ^2 չիք իսկ   19—20 ԲԴ չիք մեծապէս   21 ԵԷՀ կացցէ A աշխարհն Հայաստանեայց   22 ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք եւ ԲԴ եթէ փխ թէ Խ չկարացին V չկարաց Տ^2 չկարացան

յայնժամ յայտնապէս հրաման եառն մոգաց և մոգպետաց նամակ մի գրել ըստ ձախողակի դենին իւրեանց։ Եւ է պատճէն նամակին այս.

«ՄԻՀՐՆԵՐՍԵՀ ՎԶՈՒՐԿ հրամատար Երան եւ Աներան, Հայոց մեծաց ողջոյն շատ

«Դուք գիտասջիք, ամենայն մարդ՝ որ բնակեալ է ի ներքոյ երկնի, և ոչ ունի զօրէնս դենի մազդեզն, նա խուլ է և կոյր, և ի դիւաց Հարամանոյ խաբեալ։

«Քանզի մինչ չև էին երկինք և երկիր, Զրուան մեծն աստուած յաշտ առնէր զհազար ամ և ասէր. «Թերևս լիցի իմ որդի Որմիզդ անուն, արասցէ զերկին և զերկիր»։ Եւ յղացաւ երկուս յորովայնի. մի վասն յաշտ առնելոյ՝ և զմեւսն եա ի թերևսն ասելոյ։ Իբրև գիտաց, եթէ երկու են յորովայնի, «Որ վաղ եկեսցէ, ասէ, նմա տաց զթագաւորութիւնս»։

«Իսկ որ էր ի թերահաւատութենէն յղացեալ՝ պատառեաց զորովայնն և ել ի դուրս։ Ասէ ցնա Զրուան. «Ո՞վ ես դու»։ Ասէ. «Որդին քո եմ Որմիզդ»։ Ասէ ցնա Զրուան. «Իմ որդին լուսաւոր է և անուշահոտ, դու խաւարային ես և չարասէր»։ Եւ իբրև կարի դառնապէս ելաց, ետ ցնա զթագաւորութիւնն հազար ամ։

---

1 Դ չիք յայտնապէս Բ մոգացն Է մոգաց մոգպետաց Թ մոգուց Տ^2 մոգացն և մոգպետացն 2 Է ծախողական փխ ձախողակի ԲԴԼՏ^{2}Վ^{1852} էր փխ է Ի չիք է ԸԽ չիք և է պատճէն նամակին այս 3 ԲԴԵԼԽ Միրհներսեհ ԺՀ Մեհրներսեհ Զ Վիհրներսեհ ԱԲԶԷԹ ԻՏ^{3}Վ^{1852} Վզրուկ ԼԽ Վզրրկ (Խ լուսանցում՝ մեծ) ԸՀ Վըզրկ (լուսանցում՝ մեծ) ԵԺ Վզրկ (լուսանցում՝ մեծ) ԾՏ^1 Վզըրիկ ԱՁԷԻV հրամատար Գ հրամայտար ԲԴՏ^2 ի հարմատա ԵԸԹԺԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{3}A հրամանատար ԱԲԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} Տաներան (Բ Տաներան) Դ Տարերան (ԵԸԺ լուսանցում՝ մեծարոյ և պատուական) ԽԸ մեծար և պատուական Թ մեծատուն պատուական Հ մեծարգոյ և պատուական) A Աներան 5 Բ բնակեալ են ի ներքոյ երկնից և ոչ ունին զօրէնս մազդեզանց Հ բնակեալ է ի վերայ ամենայն երկնի Գ են փխ է Դ երկնից ՁԷԹ յերկնի 6 ԴԼՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} մազդեզանց Թ դենի մազդեզն (լուսանցում՝ հաւատոց հաւատ) ԵԷԺԽ մազդէն (լուսանցում՝ հաւատոյ հաւատ Հ դնի մազդէն (լուսանցում՝ հաւատոյ հաւատ) ԳԵԷԽԿՀAՏ^{3}Վ^{1852} չիք ի ԴԲ Խարամանեաց ՁV Հարամայնոյ Է Հրամայնոյ ԳԵԸ Խարամանոյ (ԵԸ լուսանցում ավելացրած է՝ *պատրողաց) ԺԽՀ Խարաւմանոյ (Հ Խարամանոյ) (լուսանցում* *պատրողաց) ԼԿ դիւաց Խարաւմանոյ Տ^{1}Տ^2 Խարամանւոյ 8 ԵԸԺԹԽՀ Զրուան (լուսանցում* *Կռոնոս կամ Արամազդ) ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ^2 մեծ աստուածն Թ յաշտ առնէր (լուսանցում՝ ներգործէր) ԵԸԺԽՀ յաշտ (լուսանցում՝ ներգործէր կամ սանդծագործէր) 9 ԲԴՏ^2 լինիցի իմ որդի մի Դ «որդի մի»* բառերից հետո բերք է ընկել. պակասում է մինչև էջ 27 տող 1 *«առնեն» Կ ինձ որդի մի ԵԸԺԼԽՀՏ^1 որդի մի Որմիզդ (լուսանցում՝ անդրանիկ) ԲԴԵԸԺ ԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 անուն նորա, որ արասցէ զերկինս և զերկիր 10 Բ յուղացաւ ԲԴՏ^2 մի յաշտ առնելով ԵԸԺԼՀ մին Թ յաշտ առնելոյ (լուսանցում՝ ներգործելոյ) 11 Ա ես թերևսն ԲԴՏ^2 միւսն թերևս ասելով ՁԷԹԻՏ^3 չիք ի Է զմիւս: ասելով ԸԼԽԿ չիք ես ԻVՏ^3 թերևսն ասելով Թ ասելոյն Լ ի թերևսն յասելոյն ԵԸՀ միւսն ԴԵԸԽԿ թէ Ի չիք եթէ 11—12 ԲԴՏ^2 յորովայնին, ասէ, որ վաղ եկեսցէ, նմա տայց ԵԸԺԽԿՀ յորովայնի, ասէ ԷԼՏ^1 յորովայնի Լ չիք ասէ 12 ԼԽՏ^1 տացէ 13 Տ^2 չիք էր ԲԴՏ^2 իսկ որ ի թերահաւատութենէն յղացեալ էր 13–14 ԱԹ զորովայնս 14 ԲԴՏ^2 արտաքս փխ ի դուրս Դ և ասէ ԴԸ ասէ ցնա ԲԴ ցնա Զրուանն՝ ո ես դու ԱԴՁԷԻԿՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 Զրուանն ԵԺԽԸ Զրւանն (լուսանցում՝ Արամազդ) Թ Զրուանն (լուսանցում՝ Կրօնոս) 15 Ը Որմիզդ (լուսանցում՝ Արամազդ) Թ Որմիզդ (լուսանցում՝ անդրանիկ հարազատ!) Խ Որմիզդին Կ Արհն փխ Որմիզդ ԱԲԴՁԷԹԺԻԿՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 Զրուանն ԵԼԽ Զրւանն ԲԴ չիք եւ 17 ԱԲԴԵԶԷԸ ԹԺԻԼԽՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} զհազար։*

«Իբրև ծնաւ զմեւս ևս որդի, անուանեաց զնա Որմիզդ. եհան զթագաւորութիւն յԱրհմնէ, և ետ ցՈրմիզդն և ասէ ցնա. «Յայժմ ես քեզ յաշտ արարի, արդ դու ինձ արա». Եւ Որմիզդ արար զերկինս և զերկիր. իսկ Արհմն ընդդէմ չար գործեաց։

«Եւ այսպէս բաժանին արարածքս. հրեշտակք Որմզդի են, իսկ դեւքն Արհմնոյն, և ամենայն բարիք, որ յերկնից և այսր լինին՝ Որմզդի են, և ամենայն վնասք, որ անտի և այսր գործին՝ զայն Արհմն արար։ Սոյնպէս յերկրիս որ ինչ բարի է՝ զայն Որմիզդն արար, և որ ոչն է բարի՝ զայն Արհմն արար. որպէս զմարդ Որմիզդ արար, և զախտս և զհիւանդութիւնս և զմահ Արհմն արար։ Եւ ամենայն թշուառութիւնք և պատահարք որ լինին, և պատերազմունք դառնութեան, չարին մասին արարածք են. իսկ յաջողութիւն և տէրութիւնք և փառք և պատիւք և առողջութիւնք մարմնոյ, գեղեցկութիւնք դիմաց և ճարտարութիւնք բանից և երկայնակեցութիւնք ամաց, այդ ի բարւոյն առնուն զգոյացութիւն. և ամենայն որ ոչ այդպէս է, ի նա չարին արարած խառնեալ է։

«Եւ ամենայն մարդիկ մոլորեալ են, որ ասեն՝ եթէ «Զմահ Աստուած արար, և չար և բարի ի նմանէ լինին»։ Մանաւանդ որպէս քրիստոնեայք ասեն՝ թէ «Աստուած նախանձոտ է. վասն թզոյ միոյ ուտելոյ ի ծառոյն՝

---

1 Բ Եւ իբրև ԱԴՁԷԸԹԺԻԽՎ^{1852} որդին ԲԴՏ^{1}Տ^{2} մեւս որդին ԵԼ զմեւս որդին ԸԺԼԽՀ չիք ևս ԴԵԸԺԼԽՀՏ^{2} զանուն նորա Բ անուանեաց անուն նորա Որմիզդ Թ Որմիզդ (յուսանցում՝ անդրանիկ) 1–2 Բ թագաւորութիւնն ԱԴՁԹԺԻՏ^{3} զթագաւորութիւնն 2 ԲԴ յԱրհմէն Ե յԱրհմրնէն Տ^{2}յԱրհմնէն Բ յՈրմիզդ ԴՏ^{2} ցՈրմիզդ 3 Բ յաշտ Թ յաշտ արարի (յուսանցում՝ ներգործեցի) ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{3} դու արա արդ ինձ է չիք Եւ Դ Որմիզդն Վ^{1852} զերկին 4 Վ^{1852} դչարն 5 ԱԹՏ^{3}Վ^{1852} բաժանին ԲԴ բաժանէին արարածք Տ^{2} բաժանէին Թ Որմզդին (յուսանցում՝ հարազատին) 5—6 Բ և դեք Արհնոյ Դ և դեք Ահրմոյն ԵԺԼԽՏ^{2} և դեք Արհմնոյ (Խ Արհրմնոյ) 6 Կ Արհմին հրմնոյ. Ը Արմնոյ Վ^{1852} Խարամանւոյն ԸԿՀՏ^{1} և փխ իսկ ԱՁԷԹԻ բարիքն ԲԴ չիք և այսր ԵԺ ի յերկնից և այսր լինի Թ Որմզդի (յուսանցում՝ անդրանիկին) 7 Ա անդի V անդր և այսր գործին Բ Արհն Ի և այնպէս 7—8 Թ նոյնպէս յերկինս ԾՏ^{1} սոյնպէս և յերկինս Հ երկիրս ԱԸԺԼԻԽՎ^{1852} յերկրիս ՁԷVՏ^{3}A յերկիրս ԲԴ սոյնպէս որ ինչ յերկրիս բարի է Ե սոյնպէս երկիրս 8 Բ Որմիզդ արար և որ չէ ԴԽ Որմիզ Ե Որմիզդ ԵԽՀ չիք և որ ոչն է բարի, զայն Արհմն արար 9 Բ Արհն Թ Որմիզդն ԿՏ^{1} չիք որպէս զմարդ — Արհմն արար (տող 9–10) Տ^{2} սոյնպէս և որ ինչ յերկրիս բարի է, զայն Որմիզդ արար, և որ չէ բարի, զայն Արհմն արար ԱՁԹԻV զախտ Դ զհիւանդութիւն 10 Բ Արհն Լ և զամենայն թշնամութիւնք արար և ԵԸԹԼԽՀՏ^{1} թշնամութիւնք փխ թշուառութիւնք Դ չիք և պատահարք Ծ չիք որպէս զմարդ Որմիզդ արար և զախտս և զհիւանդութիւնս և զմահ Արհմն արար (Լ ունի այս) Բ չիք որ 11 Կ արարածք են Արհմին V չարին և մասին արարածք են Տ^{2} չարի մասինն Բ մասինն ԲԴ չիք են: չար մասինն 12 ԱՁԷԹԻV իսկ յաջողութիւնք մարմնոյ գեղեցկութիւն դիմաց և տէրութիւնք և փառք և պատիւք և առողջութիւնք մարմնոյ ճարտարութիւնք բանից Դ աջողութիւնք Դ չիք և (երկայն...) 13 Դ ճարտարութիւն խօսից ԵԸՀՏ^{3}A յաջողութիւնք: պատիւ: առողջութիւն ԾՏ^{1} ճշմարտութիւնք Տ^{2} խօսից փխ բանից Թ գեղեցկութիւնք Բ իսկ յաջողութիւնք մարմնոյ, գեղեցկութիւնք դիմաց և ճարտարութիւն խօսից և երկայնակեացութիւն ամաց Դ չիք և տէրութիւնք և փառք և պատիւք և առողջութիւնք Ը և երկարութիւնք ամաց ԺԽՏ^{2} պատիւ Խ յերկարութիւն ամաց Ի երկայնակեցութիւն 14 ԱՁԷԸԹԼՏ^{1} այդք Ե այդք բարւոյն ԲԴ զգոյացութիւնն է որչափ փխ որ ոչ Լ չիք ոչ Հ որ ինչ փխ որ ոչ 15 ԱԲԴԵՁ ԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1,2}Տ^{3}Վ^{1852} չարին արարած խառնեալ է (ԴԽ արարածք ԹԻ չիք է) A չարի մասն Կ տող 9—10 որպէս զմարդ — Արհմն արար դնում է այստեղ 16 ԴԽ մարդիկք Բ որք ասեն ԲԴ չիք եթէ Թ թէ 17 ԲԴԼԽՏ^{2} լինի ԲԴՏ^{2} քրիստոնեայքն ԵԺԽՀՏ^{1}Վ^{1852} քրիստոնեայքդ է քրիստոնայք 18 Դ չիք աստուած ԲԴ թզոյ միոյ ի ծառոյ ուտելոյ Ե թուզ մի ուտելոյ ԸԽՏ^{1} և վասն թուզ մի ԺԼԿ թուզ Հ վասն թուզ մի ուտելոյն Տ^{2} թուզ մի ի ծառոյ ուտելոյ Վ^{1853}Տ^{3} թզոյ A վասն թզի միոյ։

«Աստուած զմահ արար, և զմարդն էարկ ընդ այնու պատուհասիւ»*: Զայդպիսի նախանձ և ոչ մարդ առ մարդ ունի, թո՛ղ թէ Աստուած առ մարդիկ. զի որ զայս ասէ՝ նա խուլ է և կոյր, և ի դիւաց Հարամանոյ խաբեալ:

«Դարձեալ մեւս ևս այլ մոլորութիւն. «Աստուած որ զերկինս և զերկիր արար՝ եկն, ասեն, և ի կնոջէ ումեմնէ ծնաւ՝ որում անուն էր Մարիամ, և առն նորա Յովսէփ»**: Այլ ճշմարտութեամբ՝ Բանթուրակայ ուրումն եղեալ նա որդի յանկարգ խառնակութենէ: Եւ զհետ այսպիսի մարդոյ մոլորեալ են բազումք:

«Եթէ աշխարհն Հոռոմոց առ յոյժ չիմարութեան ագիտաբար մոլորեալ են և զրկեալ ի կատարեալ դենէս մերմէ, յանձանց պարմայեն զվնասն իւրեանց. դուք ևս ընդէ՞ր զհետ նոցա մոլորութեանն ցնորիք: Այլ զոր օրէնս տէրս ձեր ունի, զնոյն և դո՛ւք կալարուք. մանաւանդ զի և առաջի Աստուծոյ վասն ձեր համարս ունիմք տալ:

«Մի՛ հաւատայք առաջնորդացն ձերոց, զոր նազովրացիսդ անուանէք. բանզի յոյժ են խաբեբայք. զոր բանիւք ուսուցանեն, գործովք ոչ առնուն յանձն: «Միս ուտել, ասեն, ոչ են մեղք», և ինքեանք ուտել ոչ կամին. «Կին առնել արժան է», բայց ինքեանք և հայել ի նա ոչ կամին. «Կարասի որ ժողովէ, ասեն, մեղք են յոյժ», բայց զաղքատութիւն առաւել քան զյոյժ գովեն: Յարգեն զթշուառութիւն, և պարսաւեն զյաջողուածս. ծաղր

---

* Հմմտ. Ել. Ի 5. Բ Օրէնք Ե 9. Ելք ԼԴ 14 և այլն. տես նաև Ծննդ. Բ 16—17 և Գ 19

** Հմմտ. Գաղատ. Դ 4

---

1 ԱՆՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ¹ էարկ ԲԴ արկ Գ կտրված թերթեր են Ւ չիք ընդ Խ պատուհասիս Դ այնմ Հ ընդ մահու պատուհասի 1—2 Է զայսպիսի 2 ԴԽ մարդիկք 3 ԸԽ և որ փխ զի որ Դ չիք նա Կ կոյր է և խուլ Խ խոյլ: չիք ի ԱՁԹԻ ի դիւաց է Արհամնոյն ԲՎ¹⁸⁵² Խարամանոյ Դ Խարամայնոյ: ԵԸԺԼԽՀ Խարաւմանոյ (լուսանցքում՝ ի պատրողաց) Է Խարհամանոյն Լ Խաւարմանոյ Ծ Խարմանոյ (ուղղված է, եղել է Խաւարմանոյ) Կ Խարամանոյ է V ի դիւաց Արհամնոյն Տ¹Տ² Խարամանւոյ է ԵԸԺԽԼՀ խաբեալ 4 ԱԲՁԸԹԺԽԿՀՏ²Տ³Վ¹⁸⁵² այլ մոլորութիւն ասեն Դ դարձեալ և այլ մոլորութիւն ասեն 5 ԵԼ ասեն զաստուած... ԷԻՏ¹ ասեն աստուած, ասեն ԱՁԹԿՏ³Վ¹⁸⁵² աստուած, ասեն, որ ԷԸԺԻԹԼԽԿՀ չիք ասեն Բ զերկին արար Խ զերկիրս ԲԴ չիք եկն ասեն և ԼՏ¹ չիք և ՁV անուննն ԸԺԼԽԵ առն անուն Հ առնն անուննն Դ առնն 6 Ժ Յովսէփ: 6—7 Միայն A-ն է «Յովսէփ» բառից հետո ավելացնում՝ «Այլ ճշմարտութեամբ Բանթուրակայ ուրումն եղեալ նա որդի յանկարգ խառնակութենէ» Դ ձեռագրից այստեղ թերթ է ընկած Ի այնպիսի փխ այսպիսի 9 ԼՀ Հռոմոց 10 ԱՁԷԻԿՏ³Վ¹⁸⁵² զրկեալ են Դ չիք և զրկեալ 9—11 ԲԴ առ յոյժ մոլորութեան ագիտութեան մոլորեալ են ի կատարեալ դենէս մերմէ զի անվնաս է իւրեանց դուք ընդէ՞ր ևս 10 ԵԸԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք մերմէ ԸԹԺԽ դէնէս (լուսանցքում՝ հաւատոյս) ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Տ³Վ¹⁸⁵² պարմայեն ԱՁԷԹԻVA պայմանեն Գ կտրված թերթեր են 11 ԹԺ չիք ևս Ի զեք փխ դուք Դ զհետ մոլորութեան նոցա ԵԷ մոլորութեան 11—12 ԲԴ այլ զօրէնս զոր տէրն ձեր 12 ԵԸԺԼԽՀՏ² օրէնք Բ զնոյն ԲԴ չիք զի և 13 ԵԸԺԼԽՀՏ² համարս ունիմք տալ վասն ձեր (Ժ տալոյ) Բ տալոյ Դ տալոց 14 Դ հաւատար ԲԴԵԺԽՏ² առաջնորդաց ԲԿ նազովրացիսդ Դ նազաւրեցին ԵԼՀՏ¹ նազօրեցիսդ Է նայծրացիսդ ԸԺ նածարեցիսդ (լուսանցքում՝ նազօրեցի) Թ նածրացիսդ (լուսանցքում՝ քրիստոնեայ) Խ նածարեցիսդ (լուսանցքում՝ նազօրեցիսդ) Տ² նածարեցիսդ 15—16 ԱՁԷԹԻՏ³ գործովք ոչ կարեն յանձն առնուլ ԲԴԿՎ¹⁸⁵² գործովք ոչ կամին յանձն առնուլ 16 ԲԴՀՏ² ոչ է փխ ոչ են Տ³ միս ուտել ոչ ասեն մեղք Խ չիք ուտել 17 ԲԴ կին ասեն առնել Ը առնելն Վ¹⁸⁵² կին առնել ասեն արժան է Բ չիք և ԵԿՀ չիք ի նա Դ և ինքեանք ի նա ոչ կամին հայել Թ հայել 17—18 ԲԴԵԺԼԽՀՏ² կարասի, ասեն, որ ժողովէ յոյժ մեղք են (ԲԴ որ ժողովեն) Է ժողովի ԿՏ¹Վ¹⁸⁵² յոյժ մեղք են Այս հատվածն անշուշտ աղավաղված է. ըստ իմաստի պետք է լինէր՝ «չեն ինչ մեղք» (Ն. Ակինյան) ԲԴ և փխ բայց մյուս բոլոր ձեռագիրներ՝ բայց 19 Թ գովեն (լուսանցքում՝ մեծարեն) Բ զաղքատութիւնն առաւել գովեն Դ չիք զյոյժ ԲԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք քան զյոյժ ԸԽ աղքատութիւն ԱՁԷԹԻV զյաջողութիւն ԵԸԺԽ զաջողուածս Լ զաջողուածս Հ զյաջողուածս:

առնեն զանուն բախտի, և զփառաւորութիւն յոյժ այպանեն. սիրեն զանշքութիւն հանդերձից, և յարգեն զանարգս քան զպատուականս. գովեն զմահ և պարսաւեն զկեանս. անարգեն զծնունդս մարդոյ և գովեն զանորդութիւն։ Եւ եթէ լսէ ոք զոգա և ի կանայս ոչ մերձենան, աշխարհի վախճան վաղվաղակի հասանէ։

«Այլ ես ոչ կամեցայ զամենայն ըստ մասանց ընդ գրով արկանել առ ձեզ. զի բազում այլ ինչ է, զոր խօսին զոքա։ Որ չարագոյն ևս է քան զոր գրեցաքդ, զԱստուած ի խաչ ելեալ ի մարդկանէ քարոզեն, և զնոյն մեռեալ և թաղեալ, և ապա յարուցեալ և վերացեալ յերկինս։ Ո՞չ առ ձեզէն իսկ արժան էր անդէն դատաստան առնել վասն այդպիսի անարժան ուսմանց։ Դեւք որ չարք են, ոչ ըմբռնին և տանջին ի մարդկանէ, թո՛ղ թէ Աստուած արարիչ ամենայն արարածոց. զոր ձեզ ամօթ է ասել, և մեզ կարի անհաւատալի բանք։

«Արդ երկու իրք կան առաջի ձեր. կամ արարէք բան առ բան նամակիդ պատասխանի, և կամ արիք ի Դուռն եկայք, և յանդիման լերուք մեծի հրապարակին»։

ԱՆՈՒԱՆՔ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՑՆ,

որք ժողովեցան յԱյրարատեան գաւառն և արարին նամակին պատասխանի

ՅՈՎՍԷՓ եպիսկոպոս Այրարատոյ.
ՍԱՀԱԿ եպիսկոպոս Տարօնոյ.
ՄԵՂԷՏ եպիսկոպոս Մանազկերտոյ.
ԵԶՆԻԿ եպիսկոպոս Բագրեւանդայ.

---

1 ԱՁԷԻ չիք և ԼԽ փառաւորաւն ԳԵԸԺՏ¹Վ¹⁸⁵² զփառաւորաւն (Ե զփառօորօն) ։ զփառաւորան 1—2 ԳԴԵԸԺԼԽՀՏ¹ զանշքեղութիւն 2 ԲԴ չիք և ԱՁԷԹV զանարգն Թ յարգեն (յուսանցում՝ պատուեն) Խ զանարգանս (!) Թ զպատուականն 3 ԲԴՎ¹⁸⁵² զծնունդ կանանց և յարգեն զանորդութիւն ԴԿ և յարգեն փխ և զովեն ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² և յարգեն զանորդիութիւն 4 ԱԳԵՁԷԹԻԺԿՀՏ³Վ¹⁸⁵² եթէ լսէ ոք զոգա A եթէ լսէք զոգա ԲԴԼ եթէ լսէք նոգա ԴԻՏ² չիք և ԱԳԵՁԸԹԺԻԽԿՀՏ²Տ³ մերձենան Բ չմերձենայք Է ի կանայս որ ոչ մերձենան A մերձենայք ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԾՀՏ¹Տ²Տ³Վ¹⁸⁵² աշխարհի A աշխարհիդ 5 ԴԹԼՏ¹ հաստնի ԵԸԺԽԿ հաստնէ վաղվաղակի 6 ԲԴ զամենայնն 7 ԴԿ չիք առ ձեզ ԼԽՏ² արկանել զոր խօսին զոքա ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք առ ձեզ զի բազում այլ ինչ է ԱԳԷԿՏ³Վ¹⁸⁵² այն փխ այլ ԲԴ ինչ այն է որ խօսին զոքա 8 ԲԴ գրեցաքն Տ² գրեցաք ԲԴ Վ¹⁸⁵² խաչեալ Բ չիք և (ապա) 9 Բ ապա յարուցեալ յերկինս համբարձեալ Դ յարուցեալ և յերկինս համբարձեալ 10 ԱԵՁԷԸԹԺԻԽ անդրէն Բ ոչ առ այդ ձեզէն իսկ արժան է այդրէն Դ ո՞չ առ այդ արժան է ձեզէն այդրէն դատաստան առնուլ ԺՏ¹ պատասխան առնել Տ² անդրէն պատասխանի առնել Բ առնուլ ԵԼՀ պատասխան փխ դատաստան ԸԽ պատասխանի Դ անօրէն փխ անարժան 12 ԲԴ աստուած որ արարիչ է Հ չիք աստուած Դ չիք ամենայն ԲԴ որ փխ զոր ԱԳԵՁԷԸԹԺԻԼԽVՏ¹Վ¹⁸⁵² լսել փխ ասել 13 ԲԴ չիք կարի 14 ԲԴ չիք իբր 14—15 ԱԳԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ²Տ³Վ¹⁸⁵² նամակիդ ԲԴ չիք նամակիդ A նամակիս ԲԴ չիք և (կամ) 15 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² եկայք ի Դուռն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք և (յանդիման) Ի չիք արիք 16 ԲԴ հաղարապետիս փխ հրապարակին ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ² ի մեծի հրապարակիս (ԸԽԿ չիք ի) Տ¹ ի մեծի հրապարակի 17 Վերնագիր. Բ անուանք եպիսկոպոսացն, որք ժողովեցան յԱյրարատ գաւառն ԴԼԾՏ¹Տ² որք ժողովեցան յԱյրարատ գաւառն (ԼԾՏ² գաւառին) և արարին նամակին պատասխանի ԳԵԸԺԽԿՀՏ² չիք որք—պատասխանի Ե եպիսկոպոսաց ԱՁԷԹԻ A որք պատասխանեցին նամակին 19 ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԽԾԿՀՏ¹Տ²Տ³Վ¹⁸⁵² Այրարատոյ Լ յԱյրարատոյ A Այրարատայ 21 ԱԳԵՁԷԸԹԺԽՀVՏ³Վ¹⁸⁵² Մեղէտ ԲԴԾ Մեղիտէ ԻԿ Մեւէտ AՏ² Մելիտէ ԳԵԸԺԽՀ Մանազկերտի 22 ԱՁԷԹԻVՏ· Եզնակ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Վ¹⁸⁵² Բագրաւանդայ Տ³ Բագրեւանդոյ։

ՍՈՒՐՄԱԿ եպիսկոպոս Բզնունեաց.
ՏԱՃԱՏ եպիսկոպոս Տայոց.
ԹԱԹԻԿ եպիսկոպոս Բասենոյ.
ՔԱՍՈՒ եպիսկոպոս Տուրուբերանոյ.
ԵՐԵՄԻԱ եպիսկոպոս Մարդաստանի.
ԵԻՂԱՂ եպիսկոպոս Մարդոյաղւոյ.
ԱՆԱՆԻԱ եպիսկոպոս Սիւնեաց.
ՄՈՒՇԷ եպիսկոպոս Արծրունեաց.
ՍԱՀԱԿ եպիսկոպոս Ռշտունեաց.
ԲԱՍԻԼ եպիսկոպոս Մոկաց.
ԳԱԴ եպիսկոպոս Վանանդայ.
ԵՂԻՇԱ եպիսկոպոս Ամատունեաց.
ԵՂԲԱՅՐ եպիսկոպոս Անձաւացեաց.
ԵՐԵՄԻԱ եպիսկոպոս Ապահունեաց.

Այս ամենայն եպիսկոպոսք և բազում քորեպիսկոպոսք և պատուական երիցունք ի տեղեաց տեղեաց հանդերձ սուրբ ուխտիւ եկեղեցւոյ՝ միաբանք և միահաւանք, միահամուռ ժողովեալք ի թագաւորանիստ տեղին յԱրտաշատ, հաւանութեամբ մեծամեծ նախարարացն և ամենայն բազմութեամբ աշխարհին արարին նամակին պատասխանի։

«ՅՈՎՍԷՓ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ,

հանդերձ ամենայն միաբանելովքս ի մեծամեծաց մինչեւ ցփոքունս. Միհրներսեհի մեծի հազարապետի Արեաց եւ Անարեաց՝ բազում խաղաղասէր մտօք բազմացի ողջոյն առ քեզ եւ ամենայն մեծի սպահիդ Արեաց.

«Ի նախնեաց ունիմք սովորութիւն աստուածատուր պատուիրանաւ՝ աղօթս առնել ի վերայ կենաց թագաւորի, և անձանձրոյթ խնդրել յԱս-

---

1 ԲԳԴԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2} Սորմակ ԵՀ չիք Սուրմակ եպիսկոպոս Բզնունեաց Խ չիք Բզնունեաց Դ ի Բզնունեաց   4 ԳԵԸԺԻԼՀՏ^{1}Տ^{3}Վ^{1852} Բասու ԱԶԷԹV Բասասու ԲՏ^{2} Բասկու Գ Բարկու Խ Մասու Կ քասասուն A Բասուն ԲԳԵԶԸԹԺԻԼԽՀՏ^{1}Տ^{3}Վ^{1852} Տորուբերանոյ ԲՏ^{2} Տուրքբերանոյ Է Տարոյբերանոյ ԴԼ Տուրքբերունոյ Կ Տրուբերանոյ Տ^{1} Տուրքրուբինունոյ Տ^{3}Վ^{1852} Տարուբերանոյ AՏ^{2} Տուրուբերանոյ   6 ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{3}Վ^{1852} Եւզաղ Տ^{2} Եւվաղ Բ Ղազաղ Դ Ղաղ A Եւլալի ԱԳԵԺԿ Մարդայաղեայ ԲԴ Մարդոյուղոյ ԷԹ Մարդայաղիոյ V Մարդոյաղիոյ Հ Մարդաւղանոյ Կ Մարդաադեայ ԸԻԽՏ^{2}Վ^{1852} Մարդաղեայ ԼՏ^{1} Մարդուղոյ   7 ԲԴ Սիւնեաց մեծաց Ի Սունեաց   8 ԱԶԷԻV Մուշեա Տ^{3} Մուշեայ   9 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ ըԹըշտունեաց   10 Գ Բասիղ ԴԼՏ^{1} Բարսեղ ԵԽՀ Վասիլ ԾՏ^{1} նախ Բարսեղ Մոկաց, ապա Սահակ ըԹշտունեաց Հ Մոզաց   11 Բ Գադէ Է Գադ Թ Գատ Բ Խադ Բ Վանընդայ ԸԹԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} Վանանդոյ   12 ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԾԽԿՀՏ^{1}Տ^{3}Վ^{1852} Եղիշա AՏ^{2} Եղիշէ   13 ԳԵԸԺԽԿՀ Անձաւացեաց (Ե Անձօացեաց) ԱԶԷ Անձաւացոյ Թ Անձաւացւոց Ի Անձևացոյ Տ^{3}Վ^{1852} Անձևացւոց A Անձևացեաց   14 ԱԶԷԹԻՏ^{3}Վ^{1852} Երեմիաս   15 Գ ամենեքին փխ ամենայն Վ^{1852} այսք ամենեքին ԲՏ^{2} և բազում ևս այլք Դ բազում և այլք Հ եպիսկոպոսունք ԲԴ չիք քորեպիսկոպոսք   16 Հ իրիցունք ԵԸԺԼԽՀ տեղաց տեղաց Հ չիք հանդերձ ԲԴՏ^{2} ուխտիւն   17 Ի միաբան ԲԴ ժողովեալ   17—18 ԲԴ թագաւորանիստ տեղւոյն յԱրտաշատ ԸԽ Արտաշատ Լ ի թագաւորական տեղին Հ տեղւոյն ԳԵԸԺԽԿՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} տեղին Տ^{2} ի յԱրտաշատ A քաղաքն փխ տեղին   18 ԲԴ չիք մեծամեծ   19 ԲԴ^{2} բազմութեան Բ պատասխանի Պարսից   21 ԱԳԹԻ ի փոքունս   22 ԲԳԴԵԽԿՀ Միհրներսեհի հազարապետի (Դ Միհրներսէհի ԵՀ Մերներսեհի ԺԽԿ Միրներսեհի) ԸԺ չիք մեծի ԸԺԼՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} հազարապետի ԱԶԷԹԻ A հազարապետիդ ԲԴ չիք և անարեաց   23 Դ ողջոյն մեր առ ձեզ ԱԲԶԷԹԻV առ ձեզ Ծ^{6} չիք առ քեզ ԲԴՏ^{2} և ամենայն մեծամեծաց (Դ չիք մեծամեծաց) սեփականաց արեաց Դ չիք և ԵԸԹԺԽՀ սպահիդ (լուսանցում՝ հեծելիտ) ԸԹԺԽՀ հեծելիդ Է բալահիդ   24 Է ի նախնից ԱԶԷԹV պատուիրանաց ԲՏ^{2} պատգամօքն փխ պատուիրանաւ Դ պարգևօքն   25 ԱԶԷԻV ի վերայ կենաց թագաւորաց ԲԴ թագաւորին Խ խնդրելով։

տուծոյ վասն երկայն ժամանակաց դորա, զի խաղաղութեամբ վարեսցէ զտիեզերական իշխանութիւնդ, զոր աւանդեալ է դմա յԱստուծոյ. զի ի դորա յերկար խաղաղութեանն և մեք առողջութեամբ և աստուածպաշտութեամբ կատարեսցուք զկեանս մեր:

Վասն նամակին որ քո ի մեր աշխարհս տուեալ էր՝ առաջ ժամանակաւ մի ումն ի մոգպետաց, որ կատարելագոյն էր ի դենիդ ձերում, և դուք առաւել քան զընութիւն մարդկան ի վեր համարէիք զնա, հաւատաց նա յԱստուած կենդանի՝ յարարիչն երկնի և երկրի, և բան առ բան եղոյծ և իմացոյց ձեզ զօրէնս ձեր: Եւ իբրև ոչ կարացին բանիւ զդէմ ունել նորա, քարկոծեալ մեռաւ յՈրմզդէ արքայէ: Եւ եթէ հաւատարիմ համարիցիս զմեր բանս լսել, ի բազում տեղիս այդր աշխարհիդ ձերոյ գտանին գիրք նորա. ընթերցիր, այտի տեղեկանաս:

«Այլ վասն օրինացս մերոց, ոչ ինչ աներևոյթ են, և ոչ յանկեան ուրեք աշխարհի քարոզի, այլ համատարած ընդ ամենայն երկիր, ընդ ծով և ընդ ցամաք և ընդ կղզիս. ոչ միայն ընդ արևմուտս, այլ և ընդ արևելս, այլ և ընդ հիւսիս և ընդ հարաւ և ի միջոցս լի է հոծութեամբ: Ոչ ի մարդ ապաստան՝ եթէ վերակացուաւ տարածեսցի ընդ աշխարհս. այլ ինքն յինքենէ ունի զհաստատութիւն: Ոչ առ այլովք վատթարօքն վեհ երևի, այլ ի վերուստ յերկնուստ ունի զանսուտ օրէնսդրութիւնն. ոչ միջնորդաւ, զի մի է Աստուած, և չիք այլ որ բաց ի նմանէ, ոչ երիցագոյն և ոչ կրսերագոյն:

«Ոչ սկիզբն առեալ յումեքէ լինել Աստուած, այլ ինքն ինքեամբ

---

1 Դ երկայնութեան 2 ԳԵԸԺԼԽԿԾ^{6}Տ^{2} իշխանութիւնս Հ իշխանութեամբս ԲԴ չիք է, է չիք ի 3 Թ երկար ԲԴ չիք յերկար ԲԴ խաղաղութեանց Ե խաղաղութեան Հ աշողութեամբ փխ առողջութեամբ 3—4 ԴԾ^{6} չիք և աստուածպաշտութեամբ 4 ԲԾ^{6}Տ^{2} վարեսցուք փխ կատարեսցուք 5 ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԽԿՀՏ^{2}Չ^{3} որ ԼՏ^{1} որոյ A զոր Բ չիք քո 5—6 ԲՏ^{2} ժամանակաց 6 ԲԴ մոգպետացն Թ կատարելագոյնն Թ դենից (լուսանցում՝ հաւատոյց) 7 ԸԽ չիք ի վեր ԲՏ^{2} համարեալ էիք Թ համարէք 8 ԲՀ արարիչ ԳԵԺԼԿ յարարիչ ԷԹ յերկրի Թ արարիչն երկնի 9 Բ չիք ձեզ ԳԿԾ^{3} կարաց ԵՀ կարէցին ԸԺԼԽ Տ^{1}Տ^{2} կարացիր ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} զդէմ նորա ունել ԲԴ զնորա դէմ ունել 10 ԲԳԴԵԸԺԼԽ Տ^{1}Ծ^{6} մեռաւ քարկոծեալ V յՈրմիզդէ ԲԴ համարեսցես ԳԴԺԸԼԽՏ^{2} համարեսցիս ԵՀ համարեսցի Ծ^{6} չհամարիցիս 11 ԲԴ զիմ բանս սանել այդրէն ի բազում Աի յաշխարհիդ Բ չիք այդր: չիք ձերոյ ԳԵԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} այդրէն յաշխարհիդ ձերում ԼՀ անդրէն ԴԼԾ^{6} ձերում 12 Ա անդի տեղականաս ԲՎ^{1852} անտի ԳԴԵԺԸԼԽԾՏ^{1}Տ^{2}Ծ^{6} և անտի ՁԷԹԻ անդի ԿՀ և անդի ԽԾ տեղակնանս Լ տեղեկանս 13 ԲԴ օրինաց Լ այլ օրինացս մերոցս ԲԴ չիք ինչ Ծ^{6} չիք ոչ ԱՁԷԹԻV ուրուք ԲԴ չիք ուրեք 14 ԱԷԹԻV յաշխարհի ԳԵԺԼԿ Տ^{2}Վ^{1852} աշխարհիս ԸԽ յաշխարհիս ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} քարոզին ԹV չիք քարոզի Ծ^{6} քարոզեցին է ընդ ծովս 15 ԲԴ չիք և ընդ կղզիս ԲԳԴԵԺԼԽԿՀԾ Տ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} յարևմուտս փխ ընդ արևմուտս: յարևելս փխ ընդ արևելս 16 ԳՁԷԹԼԽԿՀԾ^{6} չիք այլ և ընդ ԱԷ և ընդ հիւսիսի և ի հարաւ Բ արևելս և ի հիւսիսի և ի հարաւ Գ ի հիւսիսի և ի հարաւ ԼԽԿՀ ի հիւսիսի և ի հարաւ Տ^{1} ի հիւսիս ԳԺՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} յարևելս և ի հիւսիս և ի հարաւ Ձ հիւսիսի և ի հարաւ Ի և ընդ հիւսիս և ի հարաւ Ը ի յարևելս ի հիւսիսի և ի հարաւ ԲԴԺՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} միջոցս լի հոծեալ ԵԸԹԺԽՀ հոծութեամբ (լուսանցում՝ տոտութեամբ Թ չատութեամբ) 16—17 ԲԴԷ և ոչ ի մարդ ապաստանէ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} ոչ է ԳԵ ընդ աշխարհ ԺԿՀ աշխարհ 18 ԲՏ^{2} յինքեան փխ յինքենէ Տ^{2} զհաստատութիւնն ԱԲԳՁԷԹՏ^{3}Վ^{1852} այլովքն (ԲԴ այլաւքն) 19 Բ ի յերկնից Դ յերկնից ԲԽ չիք զանսուտ ԱՁԷԻ օրէնսդրութիւնց Բ զօրէնսդրութիւնն Ե օրէնսդրութիւն Խ չիք ոչ 20 Ծ^{6} չիք Աստուած ԱԲԳԴՁԷԸԹԻԽ Բ որ այլ Տ^{3} բայց փխ բաց Դ չիք ոչ (երից...) 21 ԱԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{2} կրսերագոյն Տ A Վ^{1852} կրտսերագոյն 22 Խ այլ փխ ոչ ԵՀ լինել Դ ինքն ինքեան Թ յինքեամբ:

մշտնջենաւոր. ոչ ի տեղւոջ ուրեք, այլ ինքն ինքեան տեղի. ոչ ի ժամանակի իմիք, այլ ժամանակք ի նմանէ գոյացան. և ոչ միայն քան զերկինս երիցագոյն, այլ և քան զկարծիս մտաց մարդկան և հրեշտակաց: Ոչ ձեւանայ ի տեսիլ տարրեղէն, և ոչ անկանի ընդ տեսլեամբ ական. և ոչ միայն ձեռին չզննի, այլ և ոչ ընդ միտս ուրուք հարկանի, ոչ միայն ընդ մարմնականացս, այլ և ընդ անմարմին հրեշտակացն. բայց եթէ ինքն կամի, իւրոց արժանաւորացն մտաց իմանի, այլ ոչ աչաց տեսանի. և մտաց՝ ոչ երկրաւորացս, այլ որ յԱստուած են հաստատեալ ճշմարտիւ:

«Եւ անուն նորա Արարիչ երկնի և երկրի. իսկ յառաջ քան զերկին և զերկիր, որպէս ինքնագոյ՝ ինքնանուն է: Ինքն անժամանակ է, իսկ արարածոցս յորժամ կամեցաւ՝ սկիզբն արար լինելոյ, ոչ յընչէ՝ այլ յոչընչէ. զի ինչ՝ նա միայն է, և այլս ամենայն ի նմանէ ընչացաւ: Ոչ եթէ իբրև յետոյ իմացաւ և արար, այլ մինչ չև արարեալ էր նորա՝ ի կանուխ գիտութեանն իւրում տեսանէր զարարածս. որպէս և այժմ մինչ չև է գործեալ մարդոյ բարի ինչ կամ չար, Աստուծոյ յայտնի են գործք մարդկան: Սոյնպէս և յայնժամ մինչ չև էր արարեալ, ոչ խառն ի խուռն ինչ ճանաչէր զամենայն, այլ կարգեալ և յարմարեալ կային առաջի նորա իւրաքանչիւր մասանցն տեսակքն. իսկ մարդկան և հրեշտակաց՝ և տեսակքն և որ ի տեսակին լինելոց էին:

«Եւ քանզի արարող զօրութիւն է, ոչ կարէր խափանել զնորա բարերարութիւնն մեր չարութիւնս. որպէս և եղև իսկ, և ունիմք դատաւոր

---

1 Հ յինէն մշտնջենաւոր Բ տեղոջէ Թ յինքեան Ի չիք ինքն V ինքն յինքենէ 2 ԲԳ ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} և ոչ A ոչ փխ և ոչ Ի զերկինն 3 Հ երիցագոյն ԲԴ չիք և Բ չիք մտաց Դ զհրեշտակաց 4 Բ անզանի 5 ԲԴ ական ոչ ձեռաց զննի այլ Տ^{2} ի ձեռաց Կ զննի փխ չզննի ԲԴ ի միտս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} չիք ընդ (մարմնականացս) Ը արկանի 6 ԳԵԼՀՏ^{2} մարմնականաց ԲԴՁԷ մարմնաւորս Դ մարմնաւորացս ԸԺԽ ի մարմնականաց Կ մարմնականացն այլ և ոչ ԱԲԴՁԷԹՎ^{1852} այլ և ոչ ընդ Ի այլև ոչ անմարմին ԳԵԸԺԼԽՀ հրեշտակաց Ի չիք եթէ 7 Թ չիք կամի ԳԵԼԽ արժանաւորաց ԲԴՏ^{2} չիք մտաց Թ մտացն Բ այլև Դ այլ և ոչ աչաց Ջ չիք ոչ Դ ոչ մտաց 8 ԲԴ ոչ երկրաւորաց, այլ որ յաստուածն ԴԵԸԺԼԽՀՏ^{2} երկրաւորաց Դ այլև 9 ԳԵԼԿՀ անուն է ԸԽ անուն էր ԺՎ^{1852} անուն է նորա 9—10 ԲԴ չիք իսկ յառաջ քան զերկին և զերկիր Ի առաջ ԳԵԸԺԼԽԿՀ զերկինս 10 Բ որպէս ինքնագոյ է, նոյնպէս ինքնաժամանակ է ԳԸԿՏ^{2}Վ^{1852} ինքնագոյ է, նոյնպէս և ինքնանուն է ԵԽ որպէս ինքնագոյ է, նոյնպէս և ինքն անանուն է Դ ինքնագոյ է՝ նոյնպէս ինքն նոյն է ԺՏ^{1} ինքնագոյ է՝ նոյնպէս և ինքն անանուն է Ծ ինքն անանուն է ԼՀ որպէս ինքն անգոյ է, նոյնպէս և ինքնանուն է Դ ժամանակ է փխ անժամանակ է Տ^{2} ինքնաժամանակ է 11 ԲԴՏ^{2} զարարածս ԲԴՏ^{2} լինել ԳԵԴԺԽՀ յինչէ Լ ոչ ինչ է 12 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} այլքս Թ չիք ամենայն Ի ինմանէցաւ(!) 12—13 Վ^{1852} ոչ իբրև եթէ 13 ԲԴՏ^{2} չիք իբրև ԵԸԺԼԽՀ յետ իբրև Ի մինչ մինչ չև Տ^{2} մինչ չև էին արարեալ 13—14 ԲԴ մինչ չև էին արարեալ, կանխագիտութեամբ իւրով տեսանէր զարարածս (Դ նորա արարեալ) 14 Է Վ^{1852} գիտութեան Ժ իմում փխ իւրում 15 ԱԳՁԷԺ էր փխ է Դ չիք է ԱՁ մինչչև էր գործել ԲԴ մինչ չև մարդոյն ինչ գործեալ բարի կամ չար, յաստուծոյ V մինչ չև էր գործեալ Տ^{2} մարդոյն գործեալ Ի յաստուծոյ ԱԸԾ^{6} գործք A է անգործք ՁԷԹԻ են գործք (Է հետո դարձրած է անգործք) 15—16 ԲԴ չիք գործք մարդկան Տ^{1} անգործ մարդոյն Տ^{2} անգործք մարդոյն 16 ԳԵԸԺԼԽԿՀ մարդոյն Ի այնժամ 16—17 ԲՏ^{2}Վ^{1852} մինչ չև էր արարեալ ԳԵԸԺԼԽ մինչ չև էր արարեալ զանեղսն: չիք ոչ խառն ի խուռն ինչ ճանաչէր Դ մինչ չև էր արարեալ, ոչ խառն A չիք արարեալ ԿՀ մինչ չև էր արարեալ զանեղսն, այլ կարգեալ 17 ԲԴՏ^{2} չիք ինչ Դ զեղեալսն փխ զանեղսն Ծ^{3} արարեալ զանեղսն Է արմարեալ Խ գոյին 18 Հ յիւրաքանչիւր ԱԴՁԹՏ^{3}Վ^{1852} տեսակքն A տեսակք 18—19 Բ մասանց տեսակքն: Իսկ մարդկան և հրեշտակաց տեսակքն Դ և հրեշտակացն ԳԵԸԺԽՀ չիք և (տեսակքն) 19 ԱՁ ԷԹ որ և փխ և որ Ի չիք որ V որ և ի տեսակին Դ լինելոցք 20 ԲԴ չիք Եւ Տ^{1} զօրութեան Տ^{1} չիք է ԴԵԸԼԿ կարէ 20—21 Է ոչ կարէ խափանել զնորա բարերարութիւն ԲՏ^{2} բարութիւնն Ե բարերարութիւն 21 ԱՁԷԹԻ և որպէս Դ եղեն իսկ ԱՁԷԹԻV և որ ունիմք դատաւոր:

զաչն արարիչ։ Զնոք որ զերկինս և զերկիր հաստատեցին, նոյն և տախտակս քարեղէնս փորագրեցին եւ ետուն մեզ դպրութիւն, որ ունի զօրէնս խաղաղականս եւ փրկականս. զի գիտասցուք զմի Աստուած արարիչ երեւելեաց եւ աներեւութից. ոչ այլ և այլ, իբր թէ ումն բարի եւ ումն չար. այլ մի եւ նոյն համակ բարի։

«Բայց եթէ թուիցի քեզ չար ինչ գոլ յարարածս Աստուծոյ, ասա՛ համարձակ, զի թերեւս ուսցիս զճշմարիտն բարի։ Զդեւս չար ասացեր. գոն և դեք բարի, զոր և դուք և մեք հրեշտակս անուանեմք. եթէ կամին՝ և դեք բարի լինին, և եթէ կամին՝ և հրեշտակք չար լինին։ Այդ և ի մարդիկ երեւի, և տուեալ ի միոյ հօր որդիս. է որ հնազանդ և հպատակ է հօրն, և է որ չարագոյն քան զսատանայ։ Նա և ինքն իսկ մարդն առանձին յերկուս բաժանեալ տեսանի, երբեմն չար և երբեմն բարի. և որ բարին էր՝ նոյն և չարացաւ, դէպ եղև, զի դարձեալ անդրէն ի բարին շրջեցաւ. և բնութիւն մի է։

«Բայց այն որ ասեսն, եթէ վասն թզոյ միոյ մահ արար Աստուած, վատթարագոյն է պատառ մի մագաղաթ քան զթուզ. ապա եթէ բան թագաւորին նկարի ի նմա, ո պատառէ զնա, մահու ընդունի զպատուհաս։ Իսկ արդ չար արժա՞ն է ասել թագաւորին. քաւ, ես ոչ ասեմ, այլ խրատ ի գործ արկեալ զայլս ուսուցանեմ։ Յա՛յնժամ էր Աստուած նախանձոտ, թէ չէր պատուիրեալ չուտել ի ծառոյ անտի. ապա եթէ յառաջագոյն զգուշացուց, զգութ բնական սիրոյն իւրոյ յայտնեաց ի նմա։ Իսկ արհամարհելով մարդ՝ ընկալաւ զպատիժ մահուան։

«Բայց այն զոր ասացեր՝ եթէ Աստուած ի կնոջէ ծնաւ, յայդմ չէր արժան քեզ խորշել և փախչել. զի ահաւասիկ Արհմն և Որմիզդ ի հօրէ

---

1 ԱՁէԹԻ զաչն արարչին ԳԵԺԼԽԿՀՃ⁶Տ¹Տ²Վ¹⁸⁵² նոյնք Բ չիք և 1—2 ԲԳՏ² զատախտակս 2 Դ զդպրութիւն ԵԸԺԼԽՀ դպրութիւնս Հ որ ունէր Բ զօրէնսդրութիւն Տ² զօրէնսդրութիւնս Դ զօրէնս դպրութեան 3 Ի չիք և փրկականս ԲԴ գիտեմք փխ գիտասցուք Դ չիք արարիչ 4 Թ յաներեւութից ԲԳԴԵԸԼԽՀ իբրև թէ 5 ԵԴԺԼԽԿՃ⁶ և համակ 6 ԳԸԺԽԿՀ թէ Ը թուեսցի Հ թուիցէ Ճ⁶ ձեզ Լ յաստուծոյ 7 ԲԵԺԼԽՏ² զճշմարիտ բարին Դ զճշմարտութիւն փխ զճշմարիտն բարի Ճ⁶ բարիք ԳԿ չարս 8 Թ չիք և (դուք) ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ թէ Զ բարին ԱԲԳԴՁԹԻԿ չարք ԵԺԼՀ չիք և եթէ կամին՝ և հրեշտակք չար լինին 9 Բ չիք և (եթէ) ԸԽ չիք և եթէ կամին Է չիք ի Վ¹⁸⁵² այլ փխ այդ 9—10 Բ ի մարդկանէ տուեալ Դ արդ և ի մարդկանէ երեւին ԺԽ երեւին Տ² ի մարդկան երեւի ԼԽԿ մարդիկք Ծ մարդիկ երեւին 10 Դ չիք և Դ տուեալ ի միում ԵՁՏ³ երեւին 11 ԲՏ² չիք իսկ ԳՏ¹ չիք ինքն Դ նաև ինքն մարդ ԵԸԺԼԽՀ նաև մարդն իսկ առանձինն V մարդիկն առանձին ԲԳՎ¹⁸⁵² առանձինն 13 ԲԴ չիք զի ԳԺ բարի փխ ի բարին ԱԲԵԻ ի բարի շրջեցաւ Դ յայլ բարս շրջեցաւ 14 ԳԸԺԼԽԿՏ² բնութիւնն 15 ԱՁԹ ասէն փխ ասեսն ԲԴ ասէք Է ասես Ի ասեն ԳԴԵԺԿՀ թէ 16 Դ թէ 17 Ճ⁶ նկարագրի փխ նկարի ԵԸԺԼԽՀՏ² ով փխ ո ԲԴ նկարի ի վերա նորա որ պատառեացն նա մահու պատուհաս ընկալաւ ԱՁէԹԻV զպատուհասն ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² մահու պատուհաս ընդունի 18 ԳԵԺԼԽ էր փխ է Կ քա՛ւ լիցի, և ես 19 ԲԴ զայս փխ զայլս A և զայլս ԱԳԵՁէԸԹԺԻԽԿՀVՃ⁶ ուսուցանէ Բ աստուած էր 20 Խ ուտել (!) Դ անդի ԳԵԼԿԽ թէ 20—21 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² զգուշացոյց, զընական զութ սիրոյն իւրոյ 21 ԳԵԺԸԼԽԿՀՏ¹Տ² նմա 22 ԲԴ մարդոյն ԳԿՃ⁶ մարդն Ը չիք իսկ արհամարհելով մարդ ԵԺԼԽՀՏ¹Տ² իսկ մարդն արհամարհելով՝ ընկալաւ զպատիժ մահուան (Տ² մահուն) A զպատիժս մահուն ԲԴ զպատիժ պատուհասին 23 ԱՁԹԻ այնմ ԲԸԽՏ² չիք այն Դ զի փխ զոր ԳԴԵԸԺԽԿ թէ ԲԴ յայդմանէ Ի չիք յայդմ 23—24 ԵԸԺԼԽՀՏ² չէր քեզ արժան 24 ԲԴ չիք քեզ ԱՁէԹԻV խորշել փխ խորշել ԲԴ չիք զի ԲԴ ահաւանիկ Արհմն և Որմիզդն ԳԵԸԺԼԽԿՀՃ⁶Տ¹Տ² չիք ահաւասիկ Կ Արհն Թ Որմիզդն (լուսանցում՝ հարպատ)։

ծնան և ոչ ի մօրէ. որում եթէ քաջ միտ դնես, և ոչ դու յանձն առնուս։ Եւ մեւս ես այլ ծաղրագոյն քան զայդ, Միհր աստուած ի կնոջէ ծնանի, եթէ ոք ընդ իւրում ծնողին անկցի։

«Այլ սակաւիկ մի եթէ ի բաց թողացուցանէիր զփքումն տէրութեանդ, և ընկերաբար գայիր ի պայքար, գիտեմ զի իբրև այլովդ ամենայնիւ յոյժ իմաստուն ես, և վասն ծննդեան Տեառն մերոյ ի սուրբ Կուսէն՝ ոչ աւելարանութիւն համարէիր, այլ առաւել քան զարարչութիւնն յոչընչէ զաշխարհս մեծագոյն զվերջին փրկութիւնն իմանայիր, ազատութեան մարդոյն զյանցաւորութիւնն գնէիր, և բարերարութեանն Աստուծոյ՝ զազատութիւնն ի ծառայութենէ։

«Քանզի յորժամ լսես եթէ յոչընչէ արար Աստուած զամենայն աշխարհս բանիւ ծնունդ իմասջիր զարարածս։ Իսկ քանզի Աստուած, որ զայս մեծ մարմին առանց չարչարանաց ծնաւ, ապաքէն իբրև զհայր զութ ունի ընդ սմա։ Զի որ ինքն անապական է, և զարարածս առանց ապականութեան ծնաւ. իսկ սա կամօք գլորեալ ապականեցաւ, և անձամբ և ոչ կարէր կանգնել կալ ի վերայ ոտից։ Վասն զի էր ի հողոյ, անձամբ անձին արարեալ՝ անդրէն ի նոյն բնութիւն դարձաւ. և իբրև ոչ եթէ յօտար զօրութենէ չարի ինչ ընկալաւ ուրուք զպատիժս պատուհասին, այլ ի յիւրմէ հեղգութենէն չլսել բարերար պատուիրանին, խրատեցաւ ծառայական մասնն մահուամբն, զոր կրեաց յանձն իւր։

---

1 ԲԳԵԸԺԼԽ թէ ԲԴ չիք ոչ։ Եւ 2 Բ չիք այլ ԱԲԳԴԵՁԷԹԺԻԼԿՀՃ^{6}Տ^{1}Տ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} ծաղրագոյն ԸA ծանրագոյն Խ ծայրագոյն ԳԵԺԼԿՀ Միրհ ԳԵԸԺԼԽԿՀՃ^{6}Տ^{1}Տ^2 ծնանի Տ^{3}AՎ^{1852} և այլք ծնաւ 4 ԲԴ առ սակաւ մի թէ ԳԵԼԽՀ թէ ԴԿ չիք եթէ Ի չիք ի բաց ԲԴ բառ քում փխ զփքումն 5 Հ կայիր փխ գայիր Թ պայքար (լուսանցում՝ հակաճառ) Բ որպէս փխ զի իբրև Լ այլովք 6 ԲԳԵ ծննդեանն ԲԴ չիք մերոյ 6—7 Հ առաւելարանութիւն 7 Խ զարարչագործութիւնն ԵԷ զարարչութիւն Դ յոչընչէն Թ յոչինչ 7—8 ԳԿ զաշխարհ Հ աշխարհս 8 ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 մեծագոյն փրկութիւն զվերջինսն ԱՁԷԹԻԿՃ^{6}Տ^3 փրկութիւնսն Բ փրկութիւնս 8—9 ԲԴ զազատութիւն մարդոյն ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 ազատութիւն մարդոյն 9 Է զյանցաւորութիւն Ծ յանցաւորութիւնն Տ^{1}Տ^2 ի յանցաւորութենէ գնէիր ԵԸԹԽ զանցաւորութիւնն ԴԵԸԹԽՀ գնէր Բ գնէ ի բարերարութեանն աստուծոյ Ե բարերարութեան 9—10 ԵԷ զազատութիւն ԸԽ զազատութեանն ի ծառայութիւն 10 ԲԴ ծառայութենէն 11 ԵԸԺԼԽ թէ Ճ^6 չիք աստուած զամենայն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՃ^{6}Տ^1 չիք զամենայն 11—12 ԲԴԵԸԹԺԼԽՀ զաշխարհս ԳԿ զաշխարհ Թ զաշխարհս ամենայն 12 ԲԴ բանիւ զարարածս իմասջիր ծնունդ Գ քան փխ քանզի Դ չիք քանզի 12—13 Բ Իսկ աստուած որ զաշխարհս մեծամարմին ԵԺԼՀ մեծ մարմին աշխարհս Թ մեծ մարմինս ԸԽ զայս մեծ մարմին աշխարհիս Լ զայդ Տ^{1}Տ^2 մեծամարմին աշխարհս 13 ԴԿ ապա փխ իբրև Դ հայրն փխ զհայր ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 որպէս զհայր Է լուսանցում նույն ավելացրած է՝ զթութիւն 13—14 Բ ապաքէն ապա և հայրն զութ ունի ի ընդ սմա 14 Գ անապական ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 որպէս փխ որ ԵԸԺԼԽՀՏ^2 չիք զարարածս 15 Կ ծնաւ բանիւ ԲԴ գլորեցաւ Ի գոլորեալ(!) ԱՁԷԻ չիք և ԲԴ ապականեալ անձամբ և ոչ եւ Թ չիք և անձամբ Խ ոչ եւ 16 Թ կանգնել Հ կանգնել և կալ ԸԽ չիք կալ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 յոտից վերայ Ծ ի հողոյ Լ հողմոյ(!) ԱԳԵՁԷԸԺԻԼԽԿՀՃ^{6}Տ^2 և անձամբ 17 ԱԷԹԻ անդէն ԱՁԷԹ բնակութիւն ԲԴ չիք բնութիւն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿ չիք և (իբրև) ԸԺ ԼԽՀՏ^{1}Տ^2 իբր ոչ եթէ Ի օտար 17—18 ԲԴ յօտարութենէ փխ յօտար զօրութենէ 18 Դ չար ինչ ումեք ընկալաւ զպատիժ ԱԳԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀV ուրուք ընկալաւ ԳԵԸԺԼԽՀՏ^2 զպատիժ Բ չար ինչ յումեքէ։ զպատիժս ՁԷԸԽV չար ինչ ԱԴՁԷԻԽ չիք ի 19 ԵԸԺԼԽՏ^1 չլսեց Դ բարերարին ԵԸՃԼԽՀ բարերարի Տ^2 բարերարին պատուիրանի Տ^1 խաւարեցաւ փխ խրատեցաւ 20 ԲԳԴԵՏ^2 մասն ԱԲԳԴԵՁԷԹԺԻԽՀՏ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} մահուամբն A մահուամբ ի անձն

«Արդ եթէ զմահ չար աստուածն արար, զի՞նչ գոյացութիւն երեւի մահու ի միջի. և ո՛չ ինչ։ Բայց զբարի Աստուծոյ զարարածսն խանգարեաց։ Եթէ այդ այդպէս է, նմա և բարի իսկ ասել ոչ մարթի, այլ կիսագործ ապականացու։ Եւ որոյ աստուծոյ արարածքն ապականելիք են և եղծանելիք՝ նմա անեղծ Աստուած չմարթի ասել։ Տի՛ օն անդր թողէք զյիմարութեան զբարբանջմունսդ։

«Միոյ աշխարհի երկու դեհապետք ոչ լինին, և ոչ միոյ արարածոյ երկու աստուածք։ Եթէ ժպրհեսցին և լինիցին երկու թագաւորք միոյ աշխարհի, աշխարհն եղծանի և թագաւորութիւնքն խանգարին։

«Աշխարհս նիւթեղէն է, և նիւթքս որիշ որիշ են և ընդ միմեանս հակառակ. մի է արարիչ հակառակորդացս, որ ածէ զսոսա ի սիրելութիւն հաւանութեամբ. որպէս մալեալ կակղէ զջերմութիւն հրոյն՝ օդոյս հովութեամբ, և զապառումն բրտութիւն օդոյն՝ հրոյն եռանդմամբ. սոյնպէս և զմանրամաղ փոշիացեալ հողս՝ ջրոյն խոնաւութեամբ զանգանէ, իսկ զ՛ի վայր ծորելի բնութիւն ջրոյն՝ սալայատակ տրամացեալ հողոյն կափմամբ։

«Զի եթէ միաբանէին տարերքս, գուցէ ոք ի կարծամտաց և Աստուած անապական զսոսա կարծէր, և թողեալ զարարիչն՝ արարածոցս զերկրպա-

---

1 Դ չար արար աստուած Հ ստացուածն փխ աստուածն 1—2 ԳԵԸԺԼԽԿՀՃ^{6}Տ^{1}Տ^2 զի՞նչ է գոյացութիւն մահու երեւի ի միջի (ԸԼԽԿՀ ավելացնում են՝ «և ոչինչ») ԲԴ մահու երեւի 2 ԵԸԺԼԽՀՏ^2 բայց զի զբարոյ Խ չիք աստուծոյ ԲԴ արարածս ԳԵԸԺԼԽՏ^2 զարարածն Կ արարուածն 2—3 ԱԴ խանկարեաց 3 ԳԺԿ թէ ԳԵԿ չիք այդ ԵԸԼԽՀՏ^2 թէ այդպէս է Ժ թէ փխ եթէ այդ ԲԴ նմա և ոչ բարի ասել մարթի ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ոչ մարթի ասել 4 ԲԴ և ապականացու Թ և որ փխ որոյ Ճ^6 որոց ԲԴԵԷԺԼԽԿՀՃ^{6}Տ^{1}Տ^2 չիք ապականելիք են և 5 ԲԳԵԸԺԿ եղծանելիք են Դ արարածքն եղծանելիք են։ չիք ապականելիք ԵԸԺԼԽԿ նմա և Հ չիք նմա ԱԶԹ յանեղծ ԲԴ անեղծանելի ԳՃ^6 և անեղծ ԲԴՏ^2 չիք տի՛ ԳԵԺԽ տիր է ի բաց թողէք Կ տիր աւն անդր ի բաց թողէք 6 ԱԶԷԹԻ զբարբաչմունսդ ԲԴՏ^2 բազբաջմունս ԳԿԽ բարբաջմունս ԵԸԺԼ բարբանջմունս Տ^{3}Վ^{1852} զբարբանջմունսդ 7 ԲԴ մի փխ միոյ ԱԶԷԻ գահպետք ԳԼԿՃ^{6}Տ^{1}Տ^2 դեհպետք ԵԸԺԽ դեհպետք (լուսանցում՝ գլխաւորք) Հ թեհպետք (լուսանցում՝ գլխաւորք) Թ գահպետք (լուսանցում՝ թագաւոր) V գահապետք Դ վեհպետք ոչ կարեն լինել Թ լինի ԵԽ մի փխ միոյ Զ միոյ միոյ ԱԲԳՏ^{3}Վ^{1852} արարածոց 8 ԲԴԼ և եթէ 8—9 ԱԶԷ թագաւորութիւնն Բ մի աշխարհի երկու թագաւորք Դ ժպրհեսցին և լիցին միոյ աշխարհի երկու թագաւորք Թ ժպրհեսցի ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 լիցին ԳԵԸԺ աւերի (Ե օերի) փխ եղծանի 9 Բ աշխարհ ԱԴԷV խանկարին ԳԵԸԺ եղծանին փխ խանգարին ԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 աշխարհն աւերի և թագաւորութիւնքն եղծանին 10 ԳԵԺԼԽԿՀՏ^2 աշխարհ ԲԴ և նիւթն Լ նիւթս Խ նիւթք ԲԴ չիք են ԱԶԷԹՏ^{3}Վ^{1852} ընդ միմեանց Ե և հակառակ ընդ միմեանց ԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և հակառակ ընդդէմ միմեանց (Տ^2 հակառակք) Կ և ընդդէմ միմեանց հակառակ ԳՃ^6 ընդդէմ միմեանց 11 ԲԴ և մի է Բ հակառակորդացն։ զնոսա ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ի լինելութիւն փխ ի սիրելութիւն 12 ԲԵ հաւանութեան Բ կակղեալ Դ մալեալ կակղեալ ԱԶԷԻVՏ^3 չիք հրոյն ԱԹԻԼԽՏ^3 հաւանութեամբ ԲԳԵԸԺԿՀՏ^2 հրոյ օդոյն հաւանութեամբ Դ հրոյ տալ օդոյն հաւանութեամբ ԶԷ Ճ^{6}Տ^{1}Տ^{3}Վ^{1852} հաւանութեամբ 13 ԾՏ^3 զապառուժ ԸԼԽ զապառնումն ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2}Վ^{1852} բրտութեան ԱՏ^3 պնդութեան հրոյն եռանդմամբ ԶԻ պնդութեան Է պնդութեամբ (լուսանցում՝ օդոյն) ԱԻ չիք օդոյն 14 ԱԲԳԶԷԺԿՏ^{3}Վ^{1852} մանրամաղ Հ մանրրամաղ Դ չիք փոշիացեալ Խ և զփոշիացեալ ԱՏ^{3}Վ^{1852} զանգանի Բ խոնաւութեանն զանգէ Դ խոնաւութեամբն զանգէ Խ կանանութեամբ (!) փխ խոնաւութեամբ ԶԷԹԻ զանկանի 15 ԱԻV ծորեալի ԲԴ իսկ զի ի վայր ծորեալ բնութիւնն ի ջրոյն ԸԽ ջրին ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀՃ^{6}Տ^{1}Տ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} տրամացեալ (Հ տրամացեալ!) A տրամացուցեալ ԲԴ տրամացեալ հողմոյն 17 Ճ^6 չիք աստուած 18 Դ անական փխ անապական ԲԴ զաս Լ զզոսա Ծ զնոսա Բ չիք և (թողեալ) ԲԳԴԵԷԸԺԽԾԿՀՃ^{6}Տ^1 արարածոցս Լ արարածոց ԱԶԷԹԻA արարածոյս 18—19 ԴԵԸԺԼՏ^3 երկրպագութիւն։

պագութիւն մատուցանէր. վասն այնորիկ որ արար զսա՝ զգուշացուց յառաջագոյն, զի հայեցեալ մարդիկ ի յանդիմանութիւն ապականացու տարերցս՝ անապական միայն զկառավար սորա իմասցին, զմի և ոչ զերկուս. զնոյն արարիչ չորեքկին նիւթոցս, յորմէ ամենայնքս ծննդագործին հրամանաւ արարողին իւրեանց։

«Եւ շրջագայութեամբք չորիւք յեղանակօք կատարեալ գործեն զտարեոր ապաստաւորութիւնն. և չորեքեան հային կամաց ակնարկելոյ արարչին իւրեանց, և անզգայութեամբ լծեալ են ի գործ հարկաւորութեան, չյափշտակելով զկարգ պատուոյն ի միմեանց։

«Եւ ահա պարզաբար ասացեալ դիւրատար լուսաւորութիւն յականչս ամենեցուն։

«Զի այն որ հուրն է, գոյացութեամբ և զօրութեամբ խառնեալ է յերիս ևս մասունս. իբրև զոանի ջերմութիւնն յոլովագոյն ի քարինս և յերկաթս, և սակաւագոյն ի յօդ և ի ջուր, և ինքն առանձին ուրեք ոչ երևի։ Իսկ ջրոյ բնութիւն գոյ առանձինն, գոյ և ի խառնուածսն երից ևս մասանց, յոլովագոյն ի հողաբոյսս և սակաւագոյն ի յօդ և ի հուր։ Իսկ օդն թափանցանց է ընդ հուրն և ընդ ջուրն, և ի ձեռն ջրոյն ընդ կերակուրս աճեցականս։

«Եւ այսպէս խառնեալ են տարերքս այս, և գոյացեալ իբրև զմի մարմին, և ոչ կորուսեալ զիւրաքանչիւր բնութիւնս, և ոչ երբէք զկայան առեալ

---

1 Բ որ արար զնոսա ԴԼՏ^{1}Տ^{3} զնոսա   2 ԲԴ զյանդիմանութիւն ՙԱԳԻԿԾ^{6} ապականութեան   2—3 ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} տարերցս A տարերացս   3 ՁԷԹԽ ապականութիւն փխ անապական ԳԿ զկառավարն ԵԸԺԼԽՀՏ^{2} միայն անապական զկառավարն սորա ի երկուս   4 ԳԵԸԺԼԽՀ և զնոյն ԲԴ չորից նիւթոցս ՀՏ^{2} չորեքին նիւթոցս ԳԵԸԺԼԽԿՏ^{1} նիւթոցս ԱՁԷԹԻA նիւթոյս Հ չիք յորմէ Կ զոէր և ոչ զերկիրս(!) փխ զմի և ոչ զերկուս ԲԴ յորմէ ամենայն արարածք ծննդագործին: Մյուս բոլոր ձեռագրերը՝ ամենայնքս   5 Տ^{2} արարչին   6 ԱԲ^{2}*ԵՁԸԺԻԼԽԿԾ^{6}Տ^{1}Տ^{2} չորիւք յեղանակօք Գ չորիւք յեղանակիւք Տ^{3}A չորեք յեղանակք ԲԴԷԹՀ շրջագայութեամբ չորիւք եղանակօք ԱՁԷԻ կատարեալք ԲՏ^{2} կատարեալ գործեն Տ^{3}Վ^{1852} կատարեալք գործեն Դ գործէին   7 ԱԵՁԷԻ ապաստորութիւն ԵԸԺՏ^{2} չորեքեանն ԲԴՏ^{2} ի կամս ԵՀ կամացն   8 ԱՁԷ անզգայութեամբ ԲԴՏ^{2} յանզգայութեան ԳԵԽԿՀԾ^{6} զգայութեամբ(ն) ԸԺԼ ազգայութեամբ(ն) Տ^{1} սկայութեամբն(!) ԱԲ^{2}ԳԵՁԷԸԺԻԼ հարկաւորութեան A հարկաւորութեանն ԲԴՏ^{2} գործս հարկաւորութեամբ   9 Դ ոչ յափշտակելով   10 ԱԲ^{2}ԳՁԻԼԽԿ պարզաբար ասացեալ դիւրատար լուսաւորութիւնն (Բ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} ի դիւրատար) ԲԴՏ^{2} դիւրատար լուսաւորութեամբ յականչս ամենեցուն Ծ^{6}ՙպարզաբար դիւրալուսաւորութիւն A պարզաբան: չիք ասացեալ: դյուրատար ի յականչս   12 Զէ միայն փխ զի այն Բ չիք է Գ յերկինս փխ յերիսն ԲԵԺԼԽՏ^{2} յերիս   12—13 է յերկինս և մասունս A յերիսն ես Ծ^{6} յերեսին ես մասունս   13 Դ փխ իբրև A զի զոանի ԵԺԼԽ ջերմութիւն ԲԳԿ յոլովագոյնս ԳԿ յերկաթ   14 ԲԳԴ ԸԺԿ չիք ի (յօդ) ԲԴՏ^{2} ինքեանք առանձինն երբէք (Դ չիք երբէք) ոչ երեին Գ առանձինն ԵԸԼ առանձին ԳԵԺԽԿՀ երեքին Լ երեքկին փխ երեի Ծ երեին ԱԲ^{2}ԵՁԷԹV ի ջրոյն ԸԽ ջրին ԲԳԻԼՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} ջրոյն   15 ԲԳԴԼՏ^{2} բնութիւնն ԱԲ^{2}ԳԸՁԷԹԻԽԿԾ^{6}VՏ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} խառնուածսն ԲԴՏ^{1} խառնուածս A խառնուածն ԴԺԼՀ գոյ ես ի խառնուածս (Դ չիք ես) ԲԴՁԷԻVՏ^{1}Տ^{3} մասանցն ԱԲ^{2} երիցն ես մասանցն   16 Դ ի հոգս ի բոյսս Ե ի հողաբոյս ԱԲ^{2}ՁԷ և ի հողաբոյսս Ա յօդ ԱԳԵԺԸ չիք ի Բ^{2} յօդ և ի ջուր ԲԴ ի հուր և յօդ ՁԷV ի ջուր փխ ի հուր   16—17 Բ^{2}ԸԹԽԾ^{6} թափանցէ ԲՏ^{2} թափանցանց ընդ ջուրն և ընդ հուրն Գ թափանցաց Դ չիք է ԱԲ^{2}ԳԴԵՁԷԺԻԼԽՀԾ^{6}VՏ^{1}Տ^{3}Վ^{1852} ընդ ջուրն AԹ ի ջուր ԷV կերակուրն   19 ԲԴ և այնպէս: չիք այս Տ^{2} և այնպէս խառնեալ են տարերք և գոյացեալք   20 Ծ^{6} կորուսանէ Վ^{1852} բնութիւն ԲՏ^{2} զկայ առեալ են:

* Բ ձեռագրում սկզբից երկու թերթ կա, որոնք պարունակում են Եղիշեի մի հատված: Այդ հատվածի առաջին և երկրորդ թերթի ընթերցվածքները նշանակում ենք էջ 34, 35, 36, 40, և 41 Բ^{2} տառով:

հակառակութեամբ, հայելով ի մի իշխանն յանխառնն, որ զխառնուածն յարմարեալ կազմէ առ ի բնակութիւն կենդանեաց ամենեցուն, և տևողութիւն յարակայութեան բոլոր աշխարհիս։

«Իսկ եթէ առ անբան աշխարհս այսպէս հոգ տանի Աստուած, ո՛րչափ ևս առաւել առ բանաւոր աշխարհս՝ մարդս։

«Զոր և ձեր ումն քաջ յիմաստնոցն ասաց, եթէ Միհրն աստուած մայրածին էր ի մարդկանէ, և թագաւոր աստուածազաւակ է, և համհարզ քաջ եւթներորդաց աստուածոց։ Եւ եթէ հաւատալ արժան է առասպելաբանութեանդ,— զոր դուք և գործովք իսկ կատարեալ ցուցանէք ի դենիդ ձերում,— մեք ոչ ևս առասպելացն հաւատամք, այլ աշակերտք եմք մեծին Մովսիսի մարգարէին, ընդ որում Աստուած խօսեցաւ ի մորենւոջն ի Սինէ, և դէմ յանդիման օրէնս գրեաց և ետ նմա. և ծանոյց զնիւթեղէն աշխարհս իբրև զարարածս, և զիւր աննիւթ էութիւնն՝ արարիչ նիւթոյս յոչընչէ. և զերկիրս երկրաւորօքս և զերկինս երկնաւորօք ծանոյց նմա, զի գործք ձեռաց նորա են։ Բնակիչք երկնի՝ հրեշտակք, և բնակիչք երկրի՝ մարդիկ. բանաւոր՝ մարդ և հրեշտակ միայն, և Աստուած ի վեր քան զերկինս և զերկիր։

«Եւ ամենայն արարածք անբանութեամբ կատարեն զհրամանս պատուիրանի նորա, և ոչ երբէք անցանեն ըստ եդեալ սահմանն իւրեանց.

---

1 ԱԲ^{2}ԳԴԵԶԷԸԺԻԼԽԿՀՃ^{6}Տ^{1} անհակառակութեամբ VՏ^{2}Տ^{3}A հակառակութեամբ Թ առնել անհակառակ ԲԴԿՏ^{2} հայելով ի միախառնն Բ^{2} իշխումն ԸԼԽՃ^{6} չիք իշխանն ԱԲ^{2}ԳԴԵԶԷԸԹԺԻՏ^{1}Տ^{3}Վ^{1852} մի խառնն ԼԽՃ^{6} խառնն Հ զմի խառնն ԳԵԸԺ զխառնուածս A յանխառնն 2 ԲԴ ամենայն կենդանեաց և առ ի ԳԵԺԼԽԿՀՏ^{2} կենդանեացս Տ^{2} և առ ի 2—3 Է տևողութիւն փխ տևողութիւն 3 ԱԲ^{2}ԷԶԹԻV յարակայութեան կենդանեաց բոլոր աշխարհիս ԲԴՏ^{2} բնաւ փխ բոլոր Խ չիք բոլոր ԵԺԼԽՏ^{1} աշխարհիս է ԿV աշխարհիս իսկ է 4 ԱԳԿV իսկ է եթէ Կ չիք իսկ Է առ աստուած ԸԻԽ չիք առ 5 ԳԿՃ^{6} չիք առաւել Բ աշխարհ Ճ^{6} չիք աշխարհս։ բանաւորս ԱԲԲ^{2}ԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀVՏ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} մարդս A մարդն Հ և մարդս 6 ԱԲ^{2}ԶԷԻV ձերումն փխ ձեր ումն Բ^{2}Ի իմաստնոցն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զոր և ումն ի ձերոց իմաստնոցն։ չիք քաջ Ի չիք ասաց ԸԽ չիք եթէ Հ թէ ԴԻ Միհր 6-7 ԲԴ մայրածին մարդկան էր Խ մարդածին փխ մայրածին Կ մայրածին է 7 Բ և թագաւոր աստուածոցն զաւակ է Դ աստուածոցն զաւակ ԼՏ^{1} չիք և թագաւոր աստուածազաւակ է Տ^{2} և թագաւոր և աստուածոցն զաւակ 7—8 Բ և համահարզ զքաջ եւթներորդացն աստուածոցն ԾՏ^{1}Տ^{2} համհայր ԸՏ^{1}Տ^{2} զքաջ 8 Գ եւթներորդացն աստուածոցն ԴԵ աստուածոցն ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{2} չիք Եւ (եթէ) 9 ԴԵԸԼ զոր և դուք Գ գործով ԺՀՏ^{2} և դուք գործով իսկ ԲԴ ցուցանէք կատարեալ Թ ի դէնիդ (լուսանցում՝ հաւատոյ) 10 ԲԴ մեք ոչ հաւատամք առասպելացդ Գ առասպելաց ԵԸԺԼԽ առասպելեաց Հ յառասպելեաց Տ^{2} առասպելացդ Ճ^{6} զի փխ այլ 10—11 ԲԴ այլ մեք աշակերտ եմք Մովսեսի մեծի ԷԸԺԼԽՀՏ^{2} մեծի մարգարէին Մովսիսի ԵԺ աշակերտ 11 Ի Մօսէսի Զ Մովսէսի Ճ^{6} չիք մարգարէին Գ մարգարէի Ը չիք ընդ ԱԲԲ^{2}ԴԸԹԺԻՀVՏ^{3}Վ^{1852} ի մորենւոջն ի Սինէ ԵԸԹԺԼՀՏ^{1} Սինա(յ) ԲԴԽ Ճ^{6}Տ^{2} Սինեա A և ի Սինէ 12 Է չիք և (ծանոյց) VՎ^{1852} աշխարհն 13 Ի և իբրև Գ արարածս ԵԸԺԼԽՀ արարած Ճ^{6} զարարած ԲԴ աննիւթութիւնն Բ արարչին նիւթոց յոչընչէ ԳԴ նիւթոց Ճ^{6} նիւթոյ 13—14 ԹՏ^{1} չիք և զերկիրս երկրաւորօքս 14 ԱԲ^{2}ԳԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀVՃ^{6}Տ^{1}Վ^{1852} ծանոյց նմա A եցոյց փխ ծանոյց ԲԴՏ^{2} երկնաւորօքն ծանոյց մեզ Ե երկնաւորօքն ծանոյց մեզ նմա Ժ երկնաւորօքն Կ չիք և զերկինս երկնաւորօք 15 ԳԺԼԽԿՀՃ^{6}Տ^{1}Տ^{2} իւրոց փխ նորա Ե իւրոց են Ը իւրեանց ԴԲ հրեշտակք բնակիչք երկնի և մարդիկ բնակիչք երկրի ԱԲ^{2}ԶԹԻԽV մարդիկք Խ չիք բնակիչք երկնի հրեշտակք և 16 ԲԴ բանաւոր միայն մարդ և հրեշտակք Բ^{2} հրեշտակ և մարդիկք միայն ԵԸԺԼԽՀ հրեշտակք Ճ^{6} հրեշտակ և մարդ 16—17 ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2} և ի վեր քան զերկինս և զերկիր աստուած 18 Է չիք Եւ։ անբանութիւն ԲԴՏ^{2} չիք անբանութեամբ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} անբաւութեամբ Դ զհրաման բանի նորա Բ բանի փխ պատուիրանի ԳԿ զհրաման պատուիրանին ԵԸԺԼԽԿՀ զհրաման 19 ԱԲ^{2}ԳԵԶԷԹԻԼԽԿՀV չիք և ԲԸՃ^{6}Տ^{2} ընդ փխ ըստ ԲԴՏ^{2} սահմանս։

բայց մարդ և հրեշտակ ազատ թողեալ ի կամս անձին, քանզի մտաւորք են, եթէ կայցեն ի հրամանի նորա, անմահք են և որդիք Աստուծոյ։ Զբոլոր արարածս տուեալ է ի ծառայութիւն, զերկիրս՝ մարդկան, և զերկինս՝ հրեշտակաց. ապա եթէ ստունգանիցեն և անցանիցեն զպատուիրանաւ, զընդդէմն գործեսցեն Աստուծոյ, յիւրաքանչիւր պատուոյն զանարգանս ընկալցին. զի երևեսցի տէրութիւնն անբամբաս, և յանցաւորք յանցանացն ամօթալից։

«Իսկ եթէ դու ի տգիտութեան վրիպեալ ես, ես որ հաստատունս գիտեմ, ոչ կարեմ գալ զկնի քո մոլորութեանդ։ Եթէ աշակերտիմ անուսումնութեանդ, երկոքինս յանգիւտ կորուստ մատնիմք, թերևս ես չարագոյն քան զքեզ, քանզի վկայ ունիմ ինձ զինքնասաց ձայնն Աստուծոյ. «Ծառայ, ասէ, որ ոչ գիտէ զկամս տեառն իւրոյ, և արժանի գանի ինչ գործէ, ըմպել ըմպէ գան, այլ սակաւագոյն»* իսկ որ տեղեկագոյն է կամաց թագաւորին, և յանցանէ ինչ առաջի նորա, առանց բարեխօսի բազմապատիկ տանջի։

«Արդ աղաչեմ զքեզ և զամենեսեան, որ ընդ քոյով իշխանութեամբ են. մի՛ դու ընդ իս բազմապատիկ տանջիր, և ոչ ես ընդ քեզ սակաւագոյն. այլ ես և դու և ամենայն բազմութիւնդ հանդերձ արի թագաւորաւդ այնպէս աշակերտեսցուք աստուածային գրոց, զի ի տանջանացն ապրեսցուք, և զդժոխս արհամարհեսցուք, և յանշէջ հրոյն զերծանիցիմք, և

* Ղուկ. ԺԲ 47-48

---

1 *ԲԴԸԺՀԽ հրեշտակք Տ^2 և հրեշտակք (փակագծով՝ և մարդիկ) ԹՀ զկամս* փխ *ի կամս ԼՏ^1* չիք *«բայց—անձին» Խ* չիք *բայց մարդ և Հ ազատ թողեալ զկամս անձանց իւրեանց Ճ^6 անձին իւրեանց ԴԵԸԺԽՀՏ^2 անձանց իւրեանց ԱԲԲ^{2}ԳՁԷԹԻԿVՏ^{3}Վ^{1852} անձին իւրոյ* 2 *Բ^{2}Դ կայցեն ԲԴՏ^2 եւ զբոլոր* 3 *Տ^3 առեալ է* փխ *տուեալ է ԱԲԳԵԸԹԺԻԼԽԿՀ զերկիր* 4 *Ա ստունկանիցեն և անցանիցեն ըստ հրամանաւ Բ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} անցանիցեն ըստ հրամանաւ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ստուգանեսցեն և անցցեն ԵԺԽՀՏ^2 զպատուիրանաւն ՁԷԹԻV ըստ հրամանաւ* 4—5 *ԲԴ ստունգանեն և անցցեն (Դ անցանեն) զպատուիրանաւ նորա և ընդդէմս (Դ ընդդէմ) աստուծոյ գործիցեն* 5 *ԵԸԺԼԽՀՏ^1 աստուծոյ գործեսցեն Ճ^2 և զընդդէմն աստուծոյ գործիցեն ԲԴՏ^2 պատուոյ ԵԸԺԼԽՀՃ^6 պատուոյն ԱԲ^{2}ԹԻ զանարգսն ՁԷV զանարգս* 6 *ԵԸԺԼԽՀՏ^1 ընկալցին զանարգանս ԲԴ զի տէրութիւնն անբամբաս երևեսցի ԵՀ տէրութիւն* 6—7 *ԱԲ^{2}ԳՁԷԹԻVՏ^{3}Վ^{1852} յանցաւորքն ամօթալից յանցանացն ԲԴ և յանցաւորքն յամօթ լիցին Կ յամօթալից յանցանացն ԵԻՀ և անցաւորքն Է յանցօրքն Ճ^6* չիք *յանցանաց* 8 *ԳԵԸԺԼԽԿՃ^{6}Տ^{1}Տ^2 տգիտութեամբ ԲԴ զի դու տգիտութեամբ մոլորեալ ես Հ տիգութեամբ*(!) A *վրիպեալ իցես Է հաստատուն* 9 A *որ* փխ *ոչ ԱԳԵԹԺԻԼԽԿՀՃ^6 քոյոյ* փխ *քո* 9—10 *ԳԵԸԺԼԽՀՏ^1* չիք *եթէ աշակերտիմ անուսումնութեանդ ԲՃ^6 քո անուսումնութեանդ ՁԷ անյուսմնութեանդ* 10 *ԲԴ երկոքեանս ԵԺԼԽԾ և երկոքեանս ԲԴ* չիք *յանգիւտ ԲԴ ի կորուստ ԲԴ և թերես ԵԿ և ես Հ թերես և ես* 11 *Ճ^{6}Տ^2* չիք *ինձ Ճ^6 ունիմ վկա VՏ^3 ձայն* 12 *ԲԴԸԽ* չիք *ասէ ԵԺԼՀՏ^3 ձայնն աստուծոյ որ ասէ Ը* չիք *աստուծոյ ԲԴ գիտիցէ Բ գանի ինչ արժանի գործէ ԳԿ ինչ գանի գործ գործէ Դ գանի ինչ գործել Ճ^6* չիք *ինչ ԸԽՏ^2* չիք *գործ* 13 *Հ ընբելով ըմբէ ԱՁԷ այս* փխ *այլ ԱԳԵՁԷԸՀ տեղեկագոյնն Բ* չիք *է* 14 *Բ թագաւորին է Դ թագաւորին կամացն Զ յայնցանէ*(!) *Ի անցանէ ԲԴ* չիք *ինչ Լ աստուծոյ* փխ *նորա Ճ^6* չիք *առաջի նորա ԱԳԵՁԷԸԹԺԽԿՀV և առանց* 16 *ԼՀ աղաչեմք Կ զամենեսին ԸԽ որ են Ճ^6* չիք *ընդ ԲԴ քո Գ քով Ճ^6 ձերով* փխ *քոյով* 17 *Ը* չիք *են ԲԴ* չիք *դու Ե ընդ յիս Թ* չիք *իս* 18 *Դ* չիք *և (ամենայն) Դ բազմութեամբդ* 19 *Ճ^6* չիք *այնպէս ԵԸԺԼԽՀ աշակերտիմք ԲԴ աստուածեղէն Ե ի տանջանաց ԳԺՏ^2 տանջանաց* 20 *ԳԵԺԼԽԾԿՏ^2 և զդժոխօքն Հ և զդժոխքն ԲԴՏ^{1}Ճ^6* չիք *և զդժոխս արհամարհեսցուք* A *տա տոն կոխեսցուք* փխ *արհամարհեսցուք Է անշէջ Ճ^6 զերծանիմք ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զերծցուք։*

զարքայութիւնն ժառանգիցեմք, և անցաւոր կենօքս զանանց մեծութիւնն անվախճան ունիցիմք։

«Բայց յորմէ դուք զարհուրեալ էք՝ դիւրահաւան լեր, և վաղվաղակի աշակերտիս ճշմարտութեանն։

«Ոմն ի հրեշտակաց յանմահիցն գնդէն ստամբակեալ և ի բաց գնացեալ յերկնից, և ի մեր աշխարհս եկեալ՝ պատիր բանիւք և սուտ խոստմամբ զանլինելի յոյսն առաջի դնէր՝ իբրև տղայ մանկան՝ անփորձ և անկիրթ նորաթեք մարդոյն, ի վեր հայեցուցանելով զմիտս նորա, ուտելով ի պտղոյ ծառոյն,— յոր հուպն չհրամայեաց երթալ,— զի լիցի աստուած։ Իսկ նորա մոռացեալ զպատուիրանն Աստուծոյ, խաբեցաւ զկնի մոլար խաբէութեանն, կորոյս զոր ունէր զփառս անմահութեանն, և չեհաս երազայոյս կարծեացն։ Վասն որոյ և մերժեալ ի կենաց տեղւոյն, ընկեցաւ յապականելի աշխարհս, յորում և դուք էք բնակեալ այժմ, և ցնորեալ մոլորիք զկնի նորին խրատուի. ոչ ևս ուտելով ի պատուիրեալ ծառոյն, այլ զարարածս աստուած ասելով, և անխօս տարերցս երկիր պագանելով, և անորովայն գիւաց կերակուր մատուցանելով, և յարարչէն բոլորեցունց ի բաց լինելով։

«Ոչ յագի չար խրատուն, այլ կամի, զի քան զինքն չարագոյնս արասցէ։ Քանզի դեւքն ոչ եթէ բռնաբար զոք վարեն ի կորուստ, այլ զմեղս քաղցրացուցանեն ի կամս մարդոյն, և ողոքանօք որսան զանուսմունս ի խաբէութիւն, որպէս բազում մարդիկ զընկերս իւրեանց ի գողութիւն և յաւազակութիւն. իբր ոչ եթէ բռնի ինչ վարելով, այլ պատիր խաբէութեամբ տան գործել բազում չարիս, զմանս ի կախարդութիւն, և

---

1 Եէ զարքայութիւն ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^1 ժառանգեսցուք ԱԲԳԴԵՁԸԹԺԻԼԽԿVՏ^{1}Տ^2 կենօրս A կենօք է կենացս Եէ մեծութիւն 2 ձ^6 անուցումք փխ ունիցիմք 4 ԳԿ ճշմարտութեամբ Ե ճշմարտութեան 5 ԲԳՏ^2 յանմահ ԳԵԸԺ գնդէ ԱԳԴՁէԸԺԽՀV չիք և VՏ^{3}Վ^{1852}A և ի բաց գնաց A չիք և (ի բաց) 6 ԹԻ ի մեր աշխարհս եկեալ ԳԵ աշխարհ 7 ԱԲԳԵՁէԸԺԽՀՏ^{1}Տ^2 խոստմամբք ԲԳ զյոյսն ԳԺԽԿ յոյս ԳԽԿ դնել ձ^6 եղեալ 8 Կ նորաթաց(!) Ի և վեր 8–9 ՁէV չիք զմիտս նորա, ուտելով Ի ուխտելով փխ ուտելով A ուտել 9 ԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 հրամայեաց չերթալ ձ^6 յոր հուպ լինել չհրամայեաց: չիք երթալ 10 ԱԴՏ^2 խաբեալ 10—11 ձ^6 չիք զկնի մոլար խաբէութեանն 11 Ե խաբէութեան ԲԴՏ^{2}ձ^6 կորոյս զանմահութեան զփառսն զոր ունէր ԳԿ փառս ԵէԸՀ անմահութեան 12 ԲԴ և երազայոյս կարծեացն չեհաս Ը երազայոյս կարծեացն ԲԴ չիք և Ե ի կենացն 13 Խ անկա. ԲՏ արտաքս անկաւ Դ արտաքս անկեալ Ի ապականելի Կ կենցաղս փխ աշխարհս ԱԳՁէԹԻVՎ^{1852} դուքս ԵԺԽ չիք և ԲԴՏ^3 այժմ բնակեալ էք ձ^6 չիք այժմ 14 ԾՏ^1 մոլիք փխ մոլորիք (Տ^1 մոլիք զկնի նորա) Դ ցնորիք մոլորեալ Դ (նորին) խրատուի ԵԸԺԼԽՀՏ^1 (նորին) խրատուն ՁէԹԻV խրատուի ԲԴՏ^2 խրատու Դ ոչ ուտելով ես Թ ուտել 15 ԳԵԸ ծառոյ ԱԳՁէԹԻԿ աստուածս ձ^6 խոստովանելով փխ ասելով ԹՀ տարերացս 15—16 V երկրպագանելով 16 Ը յորովայն փխ անորովայն ԲԳԴ կերակուրս 16—17 ԵԸԺԼԽԾՏ^1 և յամենեցուն արարչէն ի բաց մերժելով Հ ամենեցուն յարարչէն Դձ^6 ի բաց եկանելով ԳԿձ^6 ամենեցունց Կ ելանելով փխ լինելով A և յարարչէն բոլորեցունց ի բաց մերժելով 18 ԲԴՏ^2 որ ոչ յագի չար խրատուն ԵՁԸԺԻԼԽՀV Տ^1 խրատուն է խրատոյն Թ խրատատուն ԳԿՎ^{1852} չարագոյն 19 ԲԴ դեր ԲԴՏ^2 ոչ զոք բռնաբար վարեն ի կորուստ Դ չիք եթէ A վարեն զոք 20 ԳԵԸԺ զմեղսն ԲԴ մարմնոյն փխ մարդոյն 20—21 ԱՁէԹԻV զանուսումս Դ զանուսմունսն 21 ԳԵԸԺՀՏ^2 որպէս և ԴԹ մարդիկք Բ զկեանս փխ զընկերս 22 Ի աւազակութիւն ԲԳԴՏ^2 իբրև Ի և իբր ձ^6 չիք ինչ 22—23 Ե խաբէութեան 23 ԲՏ^2 անրաւ ԳԵԸԺԼԽԿՏ^1 անթիւ փխ բազում ձ^6 և յայլ բազում չարիս ձ^6 չիք էջ 37 տող 23—էջ 38 տող 2 «տան գործել —ապականութեանն»:

զոմանս ի պոռնկութիւն, և զոմանս յանթիւ ի բազում յայլ իրս աղտեղութեան։ Եւ արդար դատաւորօք վրէժ առնուն մահու չափ. իբր ոչ եթէ բարի Աստուծոյ դատաւորք իցեն բարեգործ, և չարին չարագործ. զի բազում անգամ է՝ զի ի բարի մարդկանէ չարք լինին, և յետոյ ի չարագունից անտի կատարելագոյն բարիք։

«Եւ դատաւորք սոոյց, որք դատին զչարագործս, ոչ եթէ չարք անուանին և չարչարիչք, այլ յոյժ բարիք և բարեգործք. և բնութիւն մի է, և ոչ երկու. իսկ ի միջէ անտի գործք երկուութեան երևին, ոմանց սատակիչք, և ոմանց պարգևատուք։ Եւ եթէ առ մարդիկ այս պաշտի ի ձեռն թագաւորական վիճակին խրատուն խնամ տանել իւրում իշխանութեանն, ո՞րչափ ևս առաւել Աստուծոյ բոլոր աշխարհս, որ ընդ ամենեցուն կեանս կամի և ոչ զմահ։ Եւ ահա ուր բազմացաւ յանցաւորութիւն, տանչեաց զամենեսեան մահուամբ. իսկ ուր եղև ունկնդրութիւն հնազանդութեան, շնորհեաց զպարգևս անմահութեան։

«Այն է ճշմարիտ Աստուած՝ բոլորեցունց մեր արարիչ, զոր դու աներասանակ արձակ բերանով անահ աներկիւղ համարձակութեամբ հայհոյես։ Թողեալ զՅիսուս Քրիստոս զփրկական անունն՝ Փանդուրակայ որդի անուանես, և մարդ մոլորեցուցիչ կարծես. և զերկնաւոր փրկութիւնն աղաւաղես և անարգես ի կորուստ անձին և բոլոր աշխարհիս։ Զոր տալոց և հատուցանելոց ես զանանցական վրէժ տանջանացն յանշէջ հուրն

---

1 Հ չիք ի պոռնկութիւն, և զոմանս յանթիւ Տ^{2} և զոմանս բազումս ԳԵԸԺԼԽԿՏ^{1} չիք յանթիւ ԱԵՁԷԹԽ այլ ԲՏ^{2} չիք իրս ԲՏ^{2} աղտեղութիւն Դ և զոմանս ի բազում աղտեղութիւնս 2 ԲԴA դատաւորք ԳԵԺԼԽԿՀՏ^{1} մահուամբ չափ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} իբրև 3 ԱՁԷԻ բարեգործք ԲԴՃ^{6} դատաւորքն իցեն արարածք ԳԵԸ արարուածք փխ բարեգործ ԺԽԾԿՏ^{1}Տ^{2} արարածք ԲԴ և չարի չարագործքն ԱԳԵՁԷԺԻԿՀՃ^{6} չարագործք ԲԴՏ^{2} բազում այն է որ ի բարի 4 ԸԿՀ և փխ զի (ի բարի) ԳԵԺԽ անգամ և ի բարի ԳԵԸԺԽԿՀ յետոյ և 5 ԲԴՏ^{2} կատարելագոյնք լինին բարիք 6 ԲԴ և սոոյք դատաւորք որ Տ^{2} և սոոյց դատաւորք Հ դատեն Դ զչարագործսն ԸԽ չիք և 7 ԲԴ չիք և չարչարիչք ԲԴ չիք բարիք և ԲԳԴԼԽԿՏ^{2} բնութիւնն 8 Կ ի միջոյ փխ ի միջէ ԲԴԸԺԼԽՃ^{6}Տ^{1} երկու փխ երկուութեան ԳԿ երկուութիւն ԵՀ չիք իսկ ի միջէ անտի գործք երկուութեան Տ^{2} երկու երևի Ճ^{6} երկու բնութիւն 8–9 ԵԸԺԼԽՏ^{1} սատակիչ 9 ԵԺԸԼԽՏ^{1} պարգևատու Տ^{2} և ոմանց պարգևիչ ԲԳԴԸԺԼԽԿՀՃ^{6}Տ^{1}Տ^{2} ի մարդիկ ԲԴԸԽՏ^{2} պատշաճի փխ պաշտի 10 ԲԴ խրատուն վիճակին հրաման տալ ԳԵԺՏ^{2} խրատու է խրատոյն Ե իշխանութեան Հ յիւրում իշխանութեան 11 ԳԿ առաւել ևս Ճ^{6} չիք առաւել ԲԴ չիք բոլոր Բ որում փխ որ ընդ Ճ^{6} զամենեցուն Դ որում ամենեցուն 12 ԲԴ մահ ԳԵԼԿ ընդ մահ ԱԲԳԴԵՁԸԹԺԻԼԽՃ^{6}Տ^{3} իսկ ուր է իսկ որ ԿՀ իսկ փխ և ահա է բազմացեալ V իսկ ուր բազմաց է Տ^{2}Տ^{3} Վ^{1852} իսկ ուր բազմացաւ 13 Դ մահուամբք ԲԴ հնազանդութեանն 14 ԱԲԳԴԵՁԷԸ ԹԺԻԽԿՀՃ^{6}Տ^{1} զպարգևս A պարգևս 15 ԳԵԸԺԽԿՀ բոլորեցուն ԲԴՏ^{1} չիք մեր Դ դուն 15–16 ԱԳՁԷԼV անեբեսանակ Թ աներևսանակ (յուսանցում՝ սանձ) 16 Ճ^{6} չիք արձակ Հ տանց սանձի աներեսանակ Տ^{3}A համարձակ 17 ԵՀ զՅիսուսի Քրիստոսի ԳԵՀ փրկական ԱԳԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀVՃ^{6}Տ^{1}Տ^{3}Վ^{1852} Փանդուրակայ ԲԴ Փանթուրակայ որդոյ Տ^{2} Փակթուրակայ (ԵԺՀ յուսանցում՝ հրէան ԹԽ հրէական Ը հեթանոսն) A Բանթուրակայ 18 Ճ^{6} ասես փխ անուանես ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} զերկնից ԵԷ փրկութիւն 19 Ա աղաւաղես Կ անձինդ Ճ^{6} աշխարհի A աշխարհից 20 Ճ^{6} չիք և հատուցանելոց Ճ^{6} չիք զանանցական ԱԳԵԸԹԺԻԼԽՃ^{6}Տ^{2} վրէժս Կ վրէժսն Հ զվրէժս ԲԳԴԵԸԺԼԽՀ տանջանաց ԲԻՏ^{2} յանշէջ ուր։

սպառնացեալ գեհեննին, հանդերձ ամենայն գործակցօք քովք, առաջնովք և միջնովք և վերջնովք։

«Այլ մեք այսպէս գիտեմք զԱստուած, և ի սոյն հաւատամք յաներկբայս։

«Աստուած, որ արար զաշխարհս, նոյն եկն և ծնաւ ի սուրբ կուսէն Մարիամայ, յառաջագոյն նկատելով մարգարէիցն, առանց իրիք պատճառանաց մարմնաւոր կարգի։ Որպէս յոչընչէ արար զայս մեծ մարմին աշխարհս, սոյնպէս առանց իրիք մարմնական միջնորդի առ զմարմինն յանփորձ կուսէն ճշմարտիւ, և ոչ ստուերագիր երևմամբ։ Էր Աստուած ճշմարտիւ, և եղև մարդ ճշմարտիւ. ոչ ի լինելն մարդ՝ կորոյս զաստուածութիւնն, և ոչ ի կալ մնալն Աստուած՝ աղաւաղեաց զմարդկութիւնն, այլ նոյն և մի։

«Այլ քանզի ոչ կարէաք տեսանել զանտեսանելին և մերձենալ յանմերձենալին, եկն եմուտ ընդ մերով մարդկութեամբս, զի և մեք մտցուք ընդ նորա աստուածութեամբն։ Ոչ անարգանս ինչ համարեցաւ զգենուլ զիւր ստեղծուած մարմինս, այլ մեծարեաց իբրև զաստուածաստեղծ զիւր գործ։ Ոչ առ սակաւ սակաւ շնորհեաց ինչ սմա զանմահութեան պատիւն՝ իբրև զանմարմին հրեշտակաց, այլ միանգամայն զբոլոր բնութիւնն մարմնով, շնչով և հոգւով զգեցաւ, և միաբանեաց ընդ աստուածութեանն. միութիւն, և ոչ երկուութիւն. և այսուհետև մի գիտեմք զաստուածութիւնն, որ յառաջ էր քան զաշխարհս, նոյն և այսօր։

«Այս Յիսուս Քրիստոս, որ յիւր մարմինն փրկեաց զբոլոր աշխարհս, սա եկն կամաւ ի մահ. և որպէս ինքն աստուածութիւնն գիտէ՝ թանձրացաւ յանարատ կուսէն, և ծնաւ և պատեցաւ ի խանձարուրս և եդաւ ի

---

1 ԲԴՏ^2 գեհեննին ԲԴ չիք սպառնացեալ ԳԵԸԺԼԽ հուր սպառնալեաց ԲԴՏ^2 գեհեննին յանսպառ տանջանքն Ճ^6 սպառնալեաց Ճ^6 գործովք փխ գործակցօք A քոյովք փխ քովք ԱԳԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 քովք 1—2 Բ առաջնաւքն, միջնովք Ճ^6 չիք «առաջնովք — վերջնովք» 2 ԳԴԵԺԽԿՀ չիք և (միջնովք) ՁԷԻV չիք և վերջնովք 3—4 ԸԽ աներկբայս VՏ^{3}A ի յաներկբայս 5 A եւ փխ աստուած Ձ զոր փխ աստուած որ Բ սրբոյ 6 ԱՁԷԹԻV զուշակելով փխ նկատելով ԲԴՏ^2 ասելով փխ նկատելով ԵԺ մարգարէից 6—7 ԲԴ առանց և ոչ մի (Դ միոյ) իւիք մարմնաւոր կարգի պատճառս Տ^2 առանց և ոչ մի իրիք պատճառաց 7 Տ^{1}Ծ չիք արար Տ^{2}Տ^{3}A մեծամարմին 7—8 ԲԴ մեծ մասն աշխարհիս Գ մեծ զմարմին Հ զաշխարհս 8 ԲԴ չիք իրիք Բ մարմնականի Ի և առ Բ զմարմին ԱԳԴԷԹVՃ^6 էառ զմարմին(ն) ԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 էառ մարմին Տ^2 առ զմարմին 9 Ի անփորձ ԱՁԷԻVՃ^{6}Տ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} և ոչ աստուերագիր երևմամբ ԳԺԼԽ ստուերագիր (տողամիջին՝ «առ աչս») Դ չիք և ոչ ստուերագիր ճշմարտիւ (բայց նույն ավելացրած է լուսանցքում) Թ չիք և ոչ ստուերագիր երևմամբ 10 Բ չիք և եղև մարդ ճշմարիտ ԵԸԺԽԾՀՏ^2 ճշմարիտ ԲԴ ոչ ի մարդն լինել 11 ԱԲՁԷԹV մնալ ԳԵԺԸԼԽՀՏ^1 չիք «և ոչ զմարդկութիւնն» 12 Խ այլ մի և նոյն 13 ԲԴ չիք այլ Կ զի փխ քանզի ԵԸԺԼԽՀ ոչ որ կարէ Տ^1 ոչ որ կարէր 14 Բ մերում փխ մերով ԳԺԽԿՀՃ^6 չիք և 15 Ե աստուածութեամբ A անարգս ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 ոչինչ անարգանս ԲԴՏ^2 ոչինչ անարգութիւն Ճ^6 ազնուել 16 ԲԴՏ^2 արարած փխ ստեղծուած Կ զմարմինս A աստուածաստեղծ ԲԴ աստուածաստեղծագործ փխ զաստուածաստեղծ զիւր գործ Ի և իբրև 18 ԲԴԳԵ բնութիւն 19 Դ մարմնովն Տ^2 և շնչով ԱՁԷԻV ագեցաւ (Է ագեցօ) Ե աստուածութեան 20 ԲԷ երկութիւն ԲԴ չիք և 21 ԲԴՏ^2 չիք էր ԵԸԺԼԽՀՏ^1 որ էր յառաջ A այսօր և յաւիտեան ԳԿ նոյն է և այսօր 22 Գ իւրով մարմնով ԵԸԺԼԽՀ մարմնով իւրով Տ^1 որ մարմնով փրկեաց 23 ԲԴՏ^2 սա եկն ինքնին կամաւ A կամօք ԲԴ չիք և Ե աստուածութիւն Ճ^6 չիք աստուածութիւնն 24 ԵԸԺԽ չիք և (ծնաւ)։

մուր, և շարժեաց էած զմոգոն յարենլից յերկրպագութիւն. սնաւ իբրև զողայ կաթամբ, աճեաց և մեծացաւ ամս երեսուն, մկրտեցաւ ի Յովհաննէ ի յամլորդւոյն ի Յորդանան գետ: Արար նշանս մեծամեծս և արուեստս ի մէջ Հրէիցն. մատնեցաւ ի քահանայից, դատապարտեցաւ ի Պիղատոսէ Պոնտացւոյ: Խաչեցաւ, մեռաւ, թաղեցաւ, յարեաւ յաւուր երրորդի. երեւեցաւ երկոտասան աշակերտացն և այլոց բազմաց աւելի քան զհինգ հարիւրոցն: Եւ շրջելով ընդ նոսա զաւուրս քառասուն՝ վերացաւ ի լեռնէն Ձիթենեաց յերկինս յանդիման իւրոց աշակերտացն, ել և նստաւ ի հայրենի աթոռն: Խոստացաւ երկրորդ անգամ գալ ահաւոր զօրութեամբ յարուցանել զմեռեալս, նորոգել զբոլոր աշխարհս, առնել դատաստան արդար ի մէջ արդարոց և մեղաւորաց, տալ պարգևս արժանաւորաց, և հատուցանել պատիժս չարագործաց, որ այսմ ամենայնի բարերարութեանց ոչ հաւատան:

«Յայսմ հաւատոց զմեզ ոչ ոք կարէ խախտել, ոչ հրեշտակք և ոչ մարդիկ, ոչ սուր և ոչ հուր, ոչ ջուր, ոչ ամենայն զինչ և են դառն հարուածք:

«Ամենայն ինչք և ստացուածք մեր ի ձեռս քո, և մարմինք մեր առաջի քո կան. ըստ կամաց քոց արա զինչ և կամիս: Եթէ սովին հաւատովք թողուս, ոչ յերկրի այլ տէր փոխանակեմք ընդ քեզ, և ոչ յերկինս այլ Աստուած փոխանակեմք ընդ Յիսուսի Քրիստոսի, որ չիք այլ Աստուած բաց ի նմանէ:

«Ապա եթէ յետ այսր մեծի վկայութեան այլ ինչ հարցանես, աւասիկ կամք զբոլոր մարմինս տուեալ ի ձեռս քո. վաղվաղակի արա զինչ և կամիս: Ի քէն տանջանք և ի մէնջ յանձնառութիւնք. սուր քո՝ և պարանոցք մեր: Չեմք ինչ լաւ մեք քան զառաջինսն, որ յայսր վկայութեան վերայ եդին զինչս և զստացուածս և զմարմինս իւրեանց:

---

1 ԲԳ չիք և (չարժեաց) Տ^{2}Տ^{3}A ած Դ աստուած փխ էած ԲԳ յարենլից զմոզոն A յարենլից կողմանցս 1—2 ԲԳ սնաւ կաթամբ իբրև զողայ Ճ^6 աճեաց ըստ մարմնոյ, 2—3 է ի յորովայնէ փխ Յովհաննէ ԵԺԽՃ^6 չիք ի (յամլ...) ԲԳՏ^2 ի սուրբ Յովհաննէ ամլորդոյն մկրտեցաւ ի Յորդանան գետ Թ Յորդան գետ ԳԿ ի սուրբ Յովհաննէ յԱմլորդէ 4 ԱԳՁԷԻԿVՏ^3 զարուեստ ԲԳ զօրութիւնս փխ արուեստս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և արուեստս մեծամեծս ԳԵԺ Հրէից ԲԳԺԼԽՏ^{1}Տ^2 չիք մատնեցաւ ի քահանայից ԸՀ մատնեցաւ քահանայից 4—5 ԲԳԴԵԸԼԿԽՀՏ^{1}Տ^2 դատեցաւ ի Պիղատոսէ (Բ Պեղատոսէ) 5 Ճ^6 չիք պոնտացւոյ 6 ԱՁԷԹԻV և երեւեցաւ Բ աւելի են 7 ԲԳՏ^2 հարիւրոց ԲԳ չիք եւ ԵԸԺԼԽՀ երևէր նոցա ցանկ փխ և շրջելով ընդ նոսա Ի և շրջեալ ԲԳ աւուրս 8 A յերկինս ի լեռնէն Ձիթենեաց է ի լեառնէն Հ չիք յերկինս ԲԳ չիք իւրոց Ժ աշակերտացն իւրոց 8—9 ԲԳ եւ նստաւ 9 ԲԳՏ^2 խոստացաւ գալ երկրորդ անգամ 12 ԳԹ չարագործացն ԲԳՏ^2 այսր փխ այսմ ԲԳՏ^2 ամենայն 12—13 ԲԳԸԽՏ^2 բարութեանց Ճ^6 չիք բարերարութեանց 14 Դ հաւատոյ է նախատել փխ խախտել Ճ^6 ի մերոց հաւատոյս խախտել զմեզ ոչ կարէ ԳԵԺԽ չիք և (ոչ մարդիկ) 14—15 Դ մարդիկք, ոչ սուր ոչ հուր ՁԷԹԽV մարդիկք Լ ոչ մարդիկ և ոչ հրեշտակք 15 ԲԳԵԺ չիք և (ոչ հուր) է և ոչ ջուր և ոչ Տ^1 ինչ և են Ճ^6 չիք ոչ ջուր: չիք զինչ և են Ի և ոչ ջուր և ոչ ամենայն ԲԳ տանջանք փխ հարուածք է չիք ամենայն զինչ և են դառն հարուածք 16 ԱԲ^{2}ՁԻԾ և ամենայն ինչք ԼԽ ինչ Ճ^6 չիք մեր 17 Ճ^6 չիք կան Ի չիք քոց Ճ^6 արա զոր ինչ կամիս ԲԳՏ^2 արա ըստ կամաց քոց ԲԳ հաւատով 18 ԲԳԴԵԺԽԿՀՏ^2 ի յերկրի ԲԳ ընդ քո ԲԳԴԵԺԽԿՀՏ^2 ի յերկինս Թ չիք այլ 20 VՏ^3 բայց 21 Դ ապա եթէ ի վերայ այսր Կ թէ Թ այս փխ այսր ԸԽ վկայութեանս ԲԲ^{2}Դ անհաւատիկ 22 ԱԲԲ^{2}ԳԴՁԷԹԻԿ մարմինս A մարմին ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 մարմինս մեր Ճ^6 մարմինք մեր ԲԳ տամքք Տ^2 տամք փխ տուեալ ԲԳ արա վաղվաղակի 23—24 ԲԳԵԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 պարանոց 24 ԲԳ չիք ինչ ԵԸԺԼԽՀՏ^1 մեք լաւ Խ որ այս վկայութեան ի վերայ 25 ԲԳՃ^6 եղին զանձինս իւրեանց և զստացուածս Ճ^6 չիք և զստացուածս և զմարմինս իւրեանց Բ չիք իւրեանց:

«Զի եթէ անմահք իսկ էաք, և մարթ էր մեզ մեռանել վասն սիրոյն Քրիստոսի, արժան էր. քանզի և նա անմահ էր, և ա՛յնչափ սիրեաց զմեզ, մինչև մահ ի յանձն էառ, զի և մեք նորա մահուամբն յաւիտենական մահուանէն ապրեցուք։ Եւ եթէ նա յիւր անմահութիւնն ոչ խնայեաց, մեք զի կամօք եղաք մահկանացուք, կամօք մեռցուք վասն սիրոյ նորա, զի կամօք յանձն առցէ զմեզ յիւր յանմահութիւնն. մեռցուք իբրև զմահկանացուս. զի ընկալցի զմեր մահն իբրև զանմահից։

«Այլ դու յետ այսր ամենայնի այլ զմեզ մի՛ հարցանէր. զի ոչ եթէ ընդ մարդոյ է ուխտ հաւատոց մերոց, եթէ պատրիցիմք իբրև զտղայս. այլ անլուծութեամբ ընդ Աստուծոյ, որում չիք հնար քակել և ի բաց ելանել, ոչ այժմ և ոչ յապա, և ոչ յաւիտեանս, և ոչ յաւիտենից յաւիտեանս»։

Ի սմին մեծի հաւանութեան ամենայն բազմութիւնն միաբանեաց ի մեծամեծաց մինչև ցփոքունս. անսուտ երդմամբ եդին վկայութիւն՝ կենօք և մահու ի նմին կալ հաստատուն։

Եւ իբրև եհաս նամակն յարքունիս, և ընթերցան ի մեծի խոնատանի յանդիման ամենայն բազմութեան կարաւանին, բազումք այնորիկ էին, որ իբրև լսէին՝ զովէին զպատասխանիսն։ Թէպէտ և երկնչէին յահէ ուէրութեանն, սակայն ի ծածուկ առ միմեանս զնոյն վկայութիւնս զովութեանց տային. առաւել քան ընդ ճարտարարանութիւնն՝ ընդ համարձա-

---

1 Բ զի թէ ԳԺԽԿՀ և անմահք Դ անմահ ԵԼ և անմահ ԲԴՃ⁶ չիՐ մեզ ԳԿՏ² մեռանել մեզ Բ²ԹԻ մեռանիլ 1—2 Ճ⁶ վասն սիրոյն Քրիստոսի մեռանել ԵԺԼԽՀ մարթ էր և մեռանել մեզ Ի մեր Տ¹ զի եթէ և անմահ իսկ էաք, մարթ էր և մեռանել մեզ վասն սիրոյն Քրիստոսի 2 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² չիՐ արժան էր Ե չիՐ և նա Խ չիՐ և (նա) Դ չիՐ քանզի և նա անմահ էր Է այնչափ ԲԴԴԵԺԼԽԿՀՏ¹ չիՐ և (այնչափ) Դ զմեզ ատուած Ճ⁶ զմեզ սիրեաց 3 ԲԴԵԺԽԿՀ զմահ յանձն առ (ԺԽ էառ) ԳԵ չիՐ ի ԾՏ² զմահ A զի մեք 3—4 ԲՃ⁶ ի յաւիտենական ի մահուանէն ԴԺԿ ի յաւիտենական V յաւիտենականէն 4 ԲԴ չիՐ նա ԱՉԷՏ³Վ¹⁸⁵² յանմահութիւնն Խ անմահութեանն 5 Դ եղեաք Հ մեզօք փխ եղաք Խ չիՐ եղաք մահկանացուք կամօք Ճ⁶ կամաւ 6 ԳԴԺԵԼԽ անմահութիւնն Է յանմահութիւն 6—7 Բ մահկանացուք Դ զմահկանացուք 7 Ի զանմահութիւն փխ զանմահից 8 VՏ³A այլ դու յայսր ամենայնի ԲԴՏ² այլ բանիւք զմեզ ԳԿՃ⁶ զմեզ բանիւք ԵԸԺԼԽՀՏ¹ զմեզ բանիւ այլ մի՛ հարցանել 9 ԲԴԸԻԼԽՃ⁶ պարտիցիմք 10 ԲԴ անլուծութեամբ եմք Տ² եմք ընդ ատուծոյ ԲԴՏ² չէ փխ չիք V որ ոչ ունիմ չիք փխ որում չիք Ճ⁶ որև չէ իսկ հնար ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² քակել Թ քակել 11 ԲԴԵԸԺԼԽՀ առ յապա ԸԽ չիՐ և ոչ յաւիտեանս Է չիՐ յաւիտենից ԲԴ և ոչ յաւիտեանս յաւիտենից 13 Դ ի նմին Ե բազմութիւն 14 ՁԷVՏ³ մինչ ԳԿ ի փոքրկուսն ԵՀԼՏ¹ ի փոքունս ԸԽ չիՐ ի մեծամեծաց մինչև ցփոքունս 15 Դ մահուամբ 16 ԵԸԺԽՀ չիՐ Եւ (իբրև) ԳԴԵԺ յարքունիսն ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ընթերցեալ 16—17 ԱԲԹԻ խնատանի (լուսանցում՝ երախանի) ԳԵԼ խոնատանին ԴՏ¹ խոբատանին Ի երախանի խնատանի ԿՃ⁶ Հնատանին 17 ՁԷV ամենայնի Դ չիՐ բազմութեան Դ կարաւանին յանդիման ամենայն զօրուն ԾՏ¹ չիՐ յանդիման կարաւանին ԲԴՏ² բազում փխ բազումք 17—18 Դ այն էին փխ այնորիկ էին 18 Բ չիՐ իբրև ԲԻՎ¹⁸⁵² զպատասխանին Է չերկնչէին(!) Դ ի յահէ 19 Ե ուէրութեան ԳԵԽ չիՐ ի Հ չիՐ ի ծածուկ Դ զնոյն տային վկայութիւն 20 Խ չիք ընդ Բ ճարտարութեանն Դ ճարտարութիւն բանիցն Թ ճարտարութիւնն Է ճարտարարանութիւն Ը ճարտարարանութեան Ժ ճարտարարանութեանն և Խ զճարտարարանութեանն ի ընդ։

կութիւն աներկիւղութեանն զարմանային։ Եւ բազումք՝ ահաբեկեալք սկսան զրահել պնդապէս, և զնոյն շշնչիւն լսէին յամենայն շրթանց։

Իսկ չարասէր մոգպետն հանդերձ մեծ հազարապետաւն շնչեաց չարախօսութիւն, և բորբոքեաց զԹագաւորն իբրև զհուր անշիջանելի։ Եւ սկսաւ կրճտել զատամունսն իբրև զօրհասական վիրաւոր. և յայտ յանդիման ձայն արձակեաց առ մեծ հրապարակն և ասէ. «Գիտեմ ես զչարութիւն բազմութեան մարդկանս, որ թերահաւատեն ի մերոց օրինացս, և զկնի կախարդութեան մոլորեալ են անդարձութեամբ։ Եւ իմ եդեալ է ի մտի, թէ ոչ ումեք թողացուցից ի մեծամեծ հարուածոցն, մինչև ակամայ ի բաց կացցեն յայնպիսի վրիպական օրինաց. եթէ ոք կարի ի մերձաւորաց իցէ, զնոյն անցս և ընդ նա անցուցից»։

Յայնժամ ծերն դառնացեալ բանս ի ներքս ընկէց, և ասէ ցԹագաւորն. «Առ ի՞նչ է քո այդ մեծ տրտմութիւնդ. զի եթէ կայսր չելանէ ըստ քո հրաման, և Հոնք կան քեզ ի ծառայութեան, ո՞ր մարդ է յերկրի, եթէ կարող է ընդդէմ դառնալ քում հրամանիդ։ Տիրաբար հրաման տուր ի ներքս, և ամենայն որ ինչ և ասես՝ վաղվաղակի կատարի»։

Եւ անդէն Թագաւորն ի ներքս կոչեցեալ զդպրապետն, հրամայէր գրել հրովարտակ. և ոչ ես ըստ սովորութեանն, այլ բանս զայրագինս իբր առ առեխս և անպիտանս, չյիշելով ամենևին զմեծամեծ վաստակս տիրասէր մարդկանն. այլ միայն կոչոյ հրաման տուեալ յականէ յանուանէ զարս, զոր ինքն ճանաչէր, որոց անուանքն են այս։

Ի տոհմէն Սիւնեաց ՎԱՍԱԿ անուն։

---

1 Եէ անկրկիւղութեան Տ^{2} անկրկեղութեանն Դ չիք Եւ ԷԸ բազում A յահարեկելոց Բ յահարեկեալք ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} ահարեկեալ 2 Դ սկսան խիզախել Բ շնչիւն Դ շշնջէին և ասէին յամենայն շրթանց 3 Խ հազարապետին 4 ԸԽ չարախօսութեամբ Դ իբրև զհուր անշէջ զԹագաւորն Ճ^{6} զԹագաւորն ի բարկութիւն 5 Դ կրճել ԳԵԺ զատամունս ԸԽ զատամունս իւր Բ ձրր Հ հասարական(!) փխ զօրհասական 5—6 ԱԲԳԶԷԿԹV յանդիմանութեամբ Ի յանդիմանութիւն 6 ԸԽ ձայնս արձակեաց Տ^{3}Վ^{1852} ձայնարկեաց A ձայն արկեալ ի մեծ հրապարակին ԴՏ^{3}Վ^{1852} հրապարակին V հրապարին(!) Դ հազարապետն փխ հրապարակն 7 Դ մարդկանն Բ թերահաւատին Է ի մերոյ Դ արդար օրինացս 8 V չիք կախարդու (բաց տեղ է թողած, երևի օրինակը փչացած է եղել) Դ և զկնի մոլորութեան կախարդութեան վրիպեալ են Դ չիք անդարձութեամբ Է անդարձակութեամբ(!) Դ ի մտի եդեալ է ԷV չիք և իմ եդեալ է 9 ԲԵԸԹԺԼԽ եթէ Դ ոչ երբէք ԵԸԺԼԽՀՏ^{2} չիք ումեք ԴԵԷԸԹԽՀՏ^{1}Տ^{2} մեծամեծաց հարուածոց ԲԹ յակամայ Դ չիք ակամայ 10 ԱԵԶԷԺԻԼԽԾՀVՏ^{3}Վ^{1852} կայցեն Բ այնպիսի ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} վրիպակ Դ օրինացն 10—11 ԱԲԶԷ ի կարի մերձաւորաց ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} և եթէ կարի ոք Ի չիք ի Դ չիք «եթէ ոք—անցուցից» 11 VՏ^{3}A նսաս փխ նա 13 Դ արդ քո Ի չիք քո Բ մեծութիւնդ փխ մեծ տրտմութիւնդ ԶV տէրութիւնդ Է տէրութիւն ԳԿ սրտմտութիւնդ Դ չիք եթէ Բ կայսրն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} ոչ ելանէ ԱԲԶԹԻ ընդ փխ ըստ 14 Դ ընդ քո հրամանաւդ Է հրամանդ(!) Հ յոյնք փխ հոնք Խ ո՞վ Դ իցէ յերկրի եթէ կարէ 15 Դ կամաց քոց փխ քում հրամանիդ 16 ԱԲԳԶԷԹԻV զինչ ԴԺԽ զոր ինչ ասես ԵԸԼՏ^{2} և զամենայն որ ինչ ասես ԺԽ զամենայն Դ լինի փխ կատարի Խ կատարեա 17 ԱԲԶԷԹԻ թագաւորն վաղվաղակի ի ներքս ԵԸԺԼԽՀՏ^{2} և թագաւորն անդէն (ԵՀ անդրէն) Բ կոչեաց A կոչեալ Դ և անդէն թագաւորն զդպրապետն ի վաղվաղակի ի ներս կոչէր Բ և հրամայէր Խ հրամայէ 18 ԳԸԼԽԿՀՏ^{2} չիք և (ոչ ես) ԵԸԺԼԽ ոչ փխ և ոչ ես Եէ սովորութեան Տ^{2} հրովարտակ ոչ ըստ սովորութեան ԴԳԵԷԼԽԿՀՏ^{2} իբրև 19 Դ չիք զմեծամեծ Դ զվաստակս 20 ՙԲՏ^{2} մարդկան ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} կոչելոյ հրաման տայր ԼՏ^{1} չիք զարս 21 ԳԵԺԽԾԿՀՏ^{2} զորս ԱԲԶԷԹԻԿVՏ^{3}Վ^{1852} որոց անուանքն (Բ անուանք) են այս ԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} որոց անուանք են այսոքիկ A և այս անուանք են նախարարացն 22 ԴԼԾՏ^{1} դնում են նախ ի տոհմէն Արծրունեաց, ապա՝ ի տոհմէն Սիւնեաց։

Ի տոհմէն Արծրունեաց ՆԵՐՇԱՊՈՒՀ անուն:
Ի տոհմէն Ռըշտունեաց ԱՐՏԱԿ անուն:
Ի տոհմէն Խորխոռունեաց ԳԱԴԵՇՈՅ անուն:
Ի տոհմէն Մամիկոնէից ՎԱՐԴԱՆ անուն:
Ի տոհմէն Մոկաց ԱՐՏԱԿ անուն:
Ի տոհմէն Ապահունեաց ՄԱՆԷՃ անուն:
Ի տոհմէն Ամատունեաց ՎԱՀԱՆ անուն:
Ի տոհմէն Վահևունեաց ԳԻՒՏ անուն:
Ի տոհմէն Անձևացեաց ՇՄԱՒՈՆ անուն:

Զայս նախարարքս յականէ յանուանէ կոչեցին ի դուռն արքունի, և կէսքն առ նմա խոկ էին ի կարաւանին, և այլքն ի կողմանց հիւսիսոյ ի Հոնաց պահակին. Թողեալ էր զոմանս ի նախարարացն անդէն յաշխարհին Հայոց:

Արդ Թէպէտ և ոչ համագունդ ի միոջ վայրի դիպեցան ամենեքեան, սակայն յառաջագոյն գիտացեալ զխորհուրդս չարաբարոյ բռնաւորին, և զհնաւորսն ևս իբրև զմերձաւորս ի միջոց վայրի առ միմեանս համարէին:

Եւ ի ձեռն սրբոյն Յովսեփու եպիսկոպոսի նովին ուխտիւ հաստատեալ՝ խաղացին գնացին յիւրաքանչիւր տեղեաց ի դուռն արքունի: Եւ յոյժ փութային վասն եղբարց և որդեաց և սիրելի դայեկաւոնւոց բնակչացն, որ չարաչար կային ի մեծի նեղութեանն: Վասն որոյ և նոքա զանձինս ի մահ մատնեցին՝ ոչ ինչ զանգիտելով իբրև զանարի վատասիրտս. այլ յոյժ քաջութեամբ պնդեցին զանձինս, զի թերևս կարասցեն փրկել զնոսա ի մեծամեծ հարուածոցն:

Եւ իբրև հասին ի դուռն արքունի, ի մեծի չարաթու զատկին յանդիման լինէին Թագաւորին: Բայց Թէպէտ և տեսանէին զեղբարս իւրեանց ի

---

1 ԱԳՁԷԻԿV Մերշապուհ Բ Մերշահ 2 ԳԵՉԺԼԽԿՀS^1S^2 Ըռըշտունեաց Արտակ S^2 Արտակ (Ըռշտունեացի վերևը գրված է՝ Մոկաց) 3 ԱԳԵՁԷԸԹԺԼԽԿՀV$S^1S^2S^3$Վ^{1852} Գաղեշո(յ) ԲԻ Գաղեշ Դ Գաղիշ A Գաղիշոյ Դ նախ՝ Խորխոռունեաց, ապա՝ Ռշտունեաց 4 ԱԴՁԷԻV Վ^{1852} Մամիկոնենից 5 Դ չիք Ի տոհմէն Մոկաց Արտակ անուն 6 Դ Ամատունեաց փխ Ապահունեաց Դ Մանաճիհ 7 Դ Ապահունեաց փխ Ամատունեաց Դ Սահակ փխ Վահան 8 ԱԲԳՁԷԹԻԿVՎ^{1852} Գիտ 9 ԱԲԴՁԹVS^3Վ^{1852} Անձևացւոց ԳԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 Անձաւացեաց Է Անձևացոյ Ի Անձևացիոց 10 Խ այս ԱՁԷԻV նախարարք ԴԿ նախարարս 11 Դ և կէսքն խոկ առ նմա Կ առ նմին ԳԵԸԺԼԽԿS^1S^2 անդէն ի կարաւանին, և այլք Դ ի դրան Արքունի փխ ի կարաւանին Հ ի կարաւանի Դ ի կողմանս հիւսւսոյ ՁԷԿ հիւսւսոյ 12 ԲԴ չիք էր 13—14 Գ յաշխարհէն Ի աշխարհին 14 ԳԵԺԼԽԿՀ չիք և Բ չիք ոչ Գ ի միջոց վայրի Ե ի միոջ վայր ԼԽ վայր 15 ԱՁԷVS^2Վ^{1852} զխորհուրդն ԳԵԸԺԼԽՀ զխորհուրդ Թ զխորհուրդն Դ անօրէն փխ չարաբարոյ Զ չարայրարւոյ 16 Բ զհնաւորս Է հնաւորսն և Խ զհնաւորսն և ԲԴԵԸԺԼՀ չիք ևս A զմերձաւորսն S^2 զմերձաւոր ԸԹ ԽS^1 ի միջոց վայրի ԲԴ իւրեանս փխ միմեանս Զ առ ի միմեանս 18 ԲԴԵԸԺՀS^1S^2 սրբոյն Յովսէփայ ԼԽ սրբոյն Յովսէփա A Յովսէփու մեծի եպիսկոպոսի Դ ուխտին 19 ԳԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 խաղացին գնային 20 S^1 յայնժամ փխ յոյժ Բ որդոց ԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^2 որդւոց ԳԵԸԺԽԿՀԼS^1 դայեկաւուն 20—21 A բարեկամացն փխ բնակացն ԲԴԼS^1S^2 բնակչացն Է բանակացս 21 ԱՁԷԹԻ և փխ որ ԱԷԻ կերին ՁԷԹ կէին V կեաին(!) Ե նեղութեան 22 ԲԴ մատնելով ԲԴ զանդիտեցին 23 VAS^3 պնդէին Հ պնդեցին ԲԴ զանձինս իւրեանց 25 ԱԲԳԴԵՁԹԺԻԼԽՀVS^1 և ի մեծի Կ և ի մեծ Է չիք չարաթու զատկին յանդիման լինէին 26 ԱՁԹԻVS^3Վ^{1852} մեծի Թագաւորին ԲԴ չիք բայց ԳԵ զեղբարսն Դ զեղբայրս ԸԽՀ զեղբայրսն Խ չիք և Դ չիք իւրեանց:

մեծամեծ վիշտս տառապանաց, որ վասն անուանն Քրիստոսի ճգնեալք էին անդադէս, ոչ ինչ տրտում և տխուր զերեսս ցուցանէին հրապարակին: Եւ որչափ նորա զուարթագին երևէին ամենեցուն, առաւել զարմանային չարաւէրքն:

Եւ զի օրէնք էին յառաջ ժամանակաւ, յորժամ ի Հայոց այրուձի ի գուռն երթայր ի ձեռն պատուաւորի զօրագլխի ուրուք, այր ընդ առաջ յղէր, և հարցանէր զողջոյն և զխաղաղութիւն Հայոց աշխարհին, և երկիցս և երիցս անգամ զնոյն առնէր, և զհանդէս զնդին ինքնին տեսանէր և յառաջ քան ի գործ պատերազմին հասանել զգալն իսկ առ նա՝ մեծ շնորհակալութիւն համարէր, և առաջի աթոռակցացն իւրոց և ամենայն մեծամեծացն՝ գովութիւն մատուցանէր ամենեցուն, և յիշէր զնախնեացն զվաստակս, և զառն առն քաջութիւն պատմէր նոցա:

Իսկ այն օր և ոչ մի ինչ յայսցանէ ամենեւին ինչ ոչ յիշեաց. այլ իբրև զչարագև մի՝ ոչ դադարէր յուզել և շարժել զբուք ձմերայնոյ: Որպէս և նմանեալ իսկ էր ծովածուփ ալեկոծ խռովութեան, ոչ դուզնաքեայ վեր ի վերոյ, այլ անդատին յանդնդոց բարձրանայր փրփրեալ կուտակեալ, միշտպաձայն որոտալով, զազանաբար գոչելով առհասարակ զողացուցանէր զաւեզերական զիւր իշխանութիւնն, որպէս զի փլեալ տարածանիցի համատարած ամենայն ի վերայ լերանց, խորոց, ձորոց՝ ապականել միանգամայն զլայնութիւն դաշտացն վայելչութեան:

Մանչելով բարբառ արձակեալ և ասէ. «Երդուեալ իմ յարեգակն, ի մեծն աստուած, որ ճառագայթիւքն իւրովք լուսաւորէ զամենայն տիե-

---

1 *ԲԳԵԺԼՀ*Տ^{1}Տ^2 *ի մեծ ԸԽ ի մեծ վշտի Բ որք*   2 *Կ* չիք *ինչ*   2—3 *ԲԳ հրապարակին ցուցանէին*   3—4 *ԱԳՁԷԹԻԿ*V չիք *առաւել զարմանային չարաւէրքն ԲԳ նորա առաւել արհամարհէին զնոսա* փխ *առաւել զարմանային չարաւէրքն*   5 *ԱԲԳԴՁԷԻԿ*V չիք *Եւ ԳԽ* չիք *ի (Հայոց) Դ այրուձին*   6 *ԲԳ երթայր ի գուռն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ*Տ^{1}Տ^2 *պատուաւոր Բ առն* փխ *այր ԲԳ* չիք *ընդ առաջ ԳԵԻ յառաջ*   7 *Դ ուրուք առն յղէր ԳԵԸԺԼԽԿՀ*Տ^{1}Տ^2 *աշխարհն Հայոց*   8 *ԲԳ* չիք *անգամ ԲԴ ինքն ԳԵԸԺԼԽԿՀ*Տ^{1}Տ^2 *տեսանէր ինքնին* A *տեսանէր թագաւորն*   9 Տ^3 *զ' ի գործ* A *զգործ Դ պատերազմի Ծ* չիք *իսկ ԲԳ* չիք *առ նա*   9—10 *ԲԳ մեծ շնորհակալ լինէր* A *մեծի շնորհակալութեան*   10 *ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ*Տ^{1}Տ^2 *առաջի թագաւորացն* փխ *աթոռակցացն ԲԴԼ*Տ^{1}Տ^2 չիք *իւրոց ՀԵ* չիք *ամենայն*   10—11 *ԲԳ մեծամեծաց*   11 *ԱՁԷԹԻ*VՏ^{3}Վ^{1852} *ամենեցուն գովութիւն մատուցանէր ԳԵԸԺԼԽԿՀ*Տ^{1}Տ^2 չիք *ամենեցուն ԲԳ զնախնեաց է նախարարացն* փխ *նախնեացն*   11—12 *ԳԵԺԼԽԿՀ վաստակս*   12 *ԲԳ քաջութիւնս*   13 *ԱՁԷԹԻ*VՏ^{3}Վ^{1852} *և ոչ մի ԲԳ և ոչ մի ինչ յիշեաց յայսցանէ* A չիք *և Բ* չիք *ամենեւին ինչ ոչ Դ* չիք *ամենեւին ԳԵԸԺԼԽԿՀ*Տ^{1}Տ^2 *և մի ինչ ԳԵԸԺԼԽԿՀ ամենեւին յայնմանէ ոչ յիշեաց* Տ^{1}Տ^2 *յայնմանէ*   14 *ԱՁԷԻԿ*V *զչար զև մի Թ չարագև ԱՁԷԹԻԿ*VՏ^{3}Վ^{1852} *ոչ ես Դ ոչ ես դադարէր ՁԷ ի շարժել ԲԳ շարժել և յուզել*   15 *Է* չիք *և ԸԽ ալեկոծութեան Բ*Տ^2 *խռովութեանց ԸԽ* չիք *խռովութեան* VՏ^{3}Վ^{1852} *և ոչ Բ դոյզնաքեայ Գ դողնաքեայ*   16 *ԱՁԷԹԻ*V չիք *անդատին Դ յանդնդոցն ԱԹԻ*VՏ^{3}Վ^{1852} *բարձրանալ, փրփրել, կուտակել ԳԵԸԺԼԽԿՀ*Տ^1 *բարձրանալ փրփրալ կուտակել Դ փրփրեալ կուտակել*   17 A *և (միշտպ..) Խ որոտելով ԲԳ* չիք *զազանաբար գոչելով Է կոչելով*   17—18 *ԱԲԳՁԷԹԻ*V *զողացուցանելով*   18 A չիք *զիւր Ա* լուսանցքում *զիւր (իշխան..) Խ ոչ զի* փխ *որպէսզի* A *որպէս թէ* Տ^{3}Վ^{1852} չիք *զի*   18—19 *ԱՁԷԻ*V *տարածանեցի Բ տարածանիցէ*   19 *ԲԳ* չիք *ի վերայ Ա*Տ^2 *և խորոց ձորոց ապականեալ* A *խորոց և ձորոց Խ ձորոյ ԴՁԷԹԻ*V *ապականեալ*   20 *ԳԺԽԿ*Տ^{1}Տ^2 *և զլայնութիւն Ե և լայնութիւն ԲԳ դաշտաց ԱԲՁԹԻՎ*V *վայելչութիւն*   21 *ԲԳ արձակէր ԳԵԸԺԼԽՀ*Տ^{1}Տ^2 *արձակեաց Բ և ասէր Դ* չիք *և ասէ Խ եմ* փխ *իմ*   21—22 *ԲԳ յիմ աստուածն արեգակն Գ յիմ արեգակն ԱՁԷԹԻ*V Տ^{3}Վ^{1852} *երդուեալ իցէ իմ ՁԷԹԻ*VՏ^{3}Վ^{1852} *ի մեծ աստուածն*   22 *ԲԳԿ ճառագայթիւք:*

զերս, և ջերմութեամբն կենդանածնէ զամենայն գոյացեալսն, եթէ ոչ վաղիւ ընդ առաւօտն, ընդ երեւումն սքանչելեացն, ընդ խս իւրաքանչիւր ծունր նմա ոչ կրկնեսջիք՝ խոստովանելով զնա աստուած, ոչ ինչ թողացուցից ձեզ՝ զամենայն ներութիւնս չարչարանացն ի վերայ ածելով, մինչև ակամայ կատարիցէք զկամս հրամանաց իմոց»:

Իսկ հաւատացեալքն հաստատեալք ի Քրիստոս՝ ոչ ի սաստկամանեաց ձմերայնոյն հովանային, և ոչ ի տապոյ խորշակին ջեռնուին, և ոչ յահագին ձայնէն սարսէին, և ոչ ի սպառնալեաց տանջանացն զանգիտէին. այլ ի վեր հայեցեալք՝ զզօրութիւնն Քրիստոսի յօգնութիւն եկեալ տեսանէին, և զուարթագին դիմօք և համեստ բանիւք յառաջ մատուցեալ՝ տային պատասխանի թագաւորին.

«Խնդրեմք ի քէն, արքայ քաջ, ունկն դիր սակաւ բանից մերոց, և քաղցրութեամբ լուր զոր ասելոցս եմք:

«Քանզի յիշեցուցանեմք քեզ զժամանակն Շապհոյ արքայից արքայի, որ էր հայր հաւուն քո Յազկերտի, և ետ նմա Աստուած զերկիրն Հայոց ի ծառայութիւն սովին օրինօք, որով և մեք իսկ վարիմք այժմ. և հարքն մեր և հաւք հարցն մերոց կային նմա ի ծառայութեան վաստակս, և սիրով կատարէին զամենայն հրաման բանի նորա, և բազում անգամ ի նմանէ մեծապարգեւք լինէին: Եւ յայնց ժամանակաց մինչև ի քո հայրենի աթոռդ՝ և մեք զնոյն ծառայութիւն ծառայեցաք. բայց թերեւս քեզ լաւագոյն քան զառաջնոցն»:

Զայս ասելով ցուցանէին զքաջութիւն արութեանցն լաւագոյն քան զառաջնոցն ըստ զինուորութեան կարգի: Իսկ զմտից և զսակից, և որ այլ եւս էին հարկ աշխարհին, բազմագոյն քան առ հարքն նորա երթայր յարքունիս:

---

1 ԲԳԴԵԸԺԽԿ ջերմութեամբ ԲԴ իւրով կենագործէ Դ զարարածս փխ զգոյացեալսն ԲԳԸԺԽԿԵ գոյացեալս ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք ոչ 2 ԳԺԿՀ առաւօտս Դ ընդ վաղիւ ընդ առաւօտն Ե վաղիւն ընդ առաւօտս ԲԴ երեւումն նորումն սքանչելեացն Է սքանչելեացն ԹԺ զիւրաքանչիւր 3 ԲԴ նմա ոչ կրկնեսջիք զծունր Բ խոստովանել Դ խոստովանեալ Բ չիք ինչ 3—4 ԲԴ չիք ձեզ Դ ոչ թողացուցանեմ 4 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^2 չարչարանաց 5 ԱԲԳԴՁԷԹԻVՏ^{3}վ^{1852} կատարեսջիք ԲԴ զբան փխ զկամս 6 ԲԴ և հաստատեալքն Ի չիք հաստատեալք 7 ԴԷ ձմերայնոյ Դ խորշակի 8 ԲԴ ի սպառնալեացն ԲԴ չիք տանջանացն 9 ԲԴ հայեցեալ Ե զզօրութիւն Խ զօրութիւն ԱԲՁԷԹԻԿVՏ^{3}վ^{1852} յօգնականութիւն Դ զօգնականութիւնն աստուծոյ 9–10 Է տեսանիցեն 10 Է չիք և (զուարթագին) Ի եւ փխ և (զուարթագին) 11 ԲԴ պատասխանի և առէին զթագաւորն 12 ԲԴ թագաւոր քաջ ԲԴ չիք սակաւ ԳԾՏ^1 սակաւիկ մի Կ սակաւիկ բանից մերոց ԵԸԺԼԽՀՏ^2 սակաւ մի ԱՁԷԹԻVՏ^3 սակաւ բանից մերոց 13 A լուիցես ԹԺԼ ասելոց 14 ԲԴ զժամանակս Հ զժամանակըն ԴՀ Շապուհոյ Ե Շապոյհոյ 15 Բ հաւու ԳԴԺԿՏ^{1}Տ^2 հաւոյ ԸԽ հաւատոյ փխ հաւուն Հ հաւասար(!) հօր քո Յազկերտի ԱԲՁԷԻV Ազկերտի 16 Հ չիք Հայոց VՏ^{3}A ի ժառանգութիւն փխ ի ծառայութիւն Բ օրինակով Դ օրինակաւ Ի օրինակօք ԲԴԽ չիք և ԵԸԺԽ ԼՀՏ^2 չիք իսկ ԲԴ վարիմքս Տ^1 եմք մեք և վարիմք այժմ 17 ԲԴ հարք ԱՁԷԹՏ^{3}վ^{1852} հաւքն ԳԵԸԼԽԺՏ^{1}Տ^2 հարանց ԴԷ կային Ի չիք նմա 18 ԲԴ կատարեցին ԴԼԽՏ^2 հրամանս Ը հրամանք Բ զամենայն բանս հրամանի նորա 19 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 մեծապատիւ փխ մեծապարգեւք ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀVՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}վ^{1852} լինէին A եղանէին 20 ԲԴ ի հայրենի քո Ի չիք մեք 21 ԱԳՁԷԹԻԿ առաջնոյն 22–23 ԲԴ բայց առաւել քան զառաջնոցն քեզ ցուցանէին ըստ զինուորութեան կարգի (Դ կարգին) Կ չիք «զայս ասելով —զառաջնոցն» ԳԵ արութեանց 23 ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զինուորական ԳԵԸԼԽՏ^{1}Տ^2 կարգին Բ զոր 24 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 են փխ էին ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 հարկք ԱԷ բազմագոյնք Դ չիք քան ԲԴ քո փխ նորա 24—25 ԲԴ այժմ երթայ յարքունիս:

«Նա և ի սուրբ եկեղեցւոյն, որ էր ազատ ի Քրիստոս ըստ կարգի նախնեացն մերոց ի սկզբանէ, և դու ընդ հարկաւ եդիր. և մեք առ սէր քոյոյ տէրութեանդ ոչ ինչ ընդդիմացաք քեզ: Արդ վասն է՞ր յուղեալ իցէ ցասումնս այս ի վերայ մեր. ասա դու մեզ զպատճառս վնասուն. եթէ 5 օրէ՞նքն մեր պատճառք իցեն անվաստակ լինելոյ առաջի քո»:

Իսկ չարաղեն լի ամենայն նենգութեամբ՝ զերեսս ի մի կոյս դարձուցեալ և ասէ. «Վնաս համարիմ ընդունել ի գանձ արքունի զհարկս աշխարհին ձերոյ, և անօգուտ զքաջութիւն արութեան ձերոյ. քանզի ապիտաբար մոլորեալ էք ի ճշմարիտ օրինացս մերոց, և զաստուածս անար- 10 գէք և զկրակ սպանանէք և զջուրս պղծէք, և զմեռեալս ի հող թաղելով զերկիր ապականէք, և քրպիկար* չտանելով ոյժ տայք Հարամանոյ. և որ մեծ քան զամենայն, զի հանապազ ի կանայս ոչ մերձենայք. և մեծապէս լինի զիւաց խնդութիւն, չխրատելով ձեր և չպահելով զամենայն կարգս մոգաց: Տեսանեմ զձեզ իբրև զխաշինս ցրուեալս և վայրատեալս յանա- 15 պատի, և յոյժ զեղջ է մտաց իմոց, թէ գուցէ աստուածքն բարկացեալ վասն ձեր՝ ի մէնջ վրէժս առնուցուն: Այլ դուք եթէ կամիք կեալ և կեցուցանել զանձինս ձեր և մեծարանօք անդրէն յուղարկիլ, զոր ասացի՝ վաղիւ վաղվաղակի կատարեցէք»:

Յայնժամ երանելի նախարարքն առ հասարակ զձայնս իւրեանց 20 բարձին և ասեն յանդիման ամենեցուն. «Մի՛ դու, արքայ, և մի՛ զայդ այլ առ մեզ ասեր. քանզի ոչ է եկեղեցի շինուած մարդոյ, և ոչ տուրք արեգական, որպէս դուդ այլ ընդ այլոյ կարծես՝ թէ աստուած իցէ. ոչ

---

1 ՁէԹԻV չիք և Բ և սուրբ եկեղեցի որ ազատ էր Դ և եկեղեցի որ ազատ էր Ձէ յազատ 2 Լ նախնեաց V չիք ընդ ԲԵԹԺԼՀՏ^1 եդեր 3 ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք քեզ ԲԴ յուղեցաւ 4 ԱԴԵՁէԸԺԻԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ցասումս այս ամենայն (ԴԼ ցասումն Տ^2 ցասումնս) ԲԴ ցասումն սրտմտութեանս այս (Դ սրտմտութեանցս) ԴԵԸԼԽՀՏ^2 զպատճառ ՁէV զպատճառն ԲԴ վնասուց 5 ԱԲԴԴԵԹԺԼԽԿՀ օրէնք ԲԴ են ԵԸԺԼԽՀՏ^1 իցեն պատճառք Տ^2 իցեն պատճառ ԲԴ լինել Բ ի մէջ նոցա փխ առաջի քո 6 Բ կողմ փխ կոյս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ի միւս կողմն 7 ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ^2 չիք և Բ ի գանձն արքունի ԲԴԵԸԼԽՏ^{1}Տ^2 զհարկ 8 ԸԽ արիութեան 9 ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 մեր ճշմարիտ օրինացս ԲԴ օրինաց ԵԸԺԼԽ չիք և ԲԴ զաստուածսն Լ զաստուած 10 Ե զկրակս Թ չիք և զկրակ սպանանէք ԲԴ զջուր Բ չիք և զմեռեալս 11 ԴԼՏ^{1}Տ^2 թաղել Ե քրտիկար ԱԲԴԴՁէԸԹԺԻԼԽԾԿV քրտիկար Հ քրտիկայք ԵԸԹԺԽՀ լուսանցքում՝ «յուզացումն ի փոր չտանելով մաւտ տայք զիւաց և հոտոյ զարշութեան» A քրպար* ԱՁէԹԻV յոյժ փխ ոյժ Հ չիք չտանելով ոյժ տայք ԱՁէԹԻԿ Հարամանւոյ (է հրամանոյ) ԲԴԵԸԼԽՀՏ^{1}Տ^2 Խարամանոյն Դ հարանւոյ 12 ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 մեծն ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք զի ԲԴ է քան զամենայն՝ ի կանայս չմերձենալով լինի ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ոչ մերձենալով ԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք և 13 ԴԵԽ զիւացն 13—14 Բ կարգ մոգուցն Դ կարգ մոգացն 14 Խ մտաց(!) փխ մոգաց Ը տեսանեմք Ի խաշինս ԴԽ ցրուեալ Բ վարանեալս ԴԿ վայրավատեալ ԵԸԺԽՀVՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} զվայրատեալս ԴԹԼՏ^1 վարատեալս 15 ԲԳԴԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 եթէ 16 ԲԴ վրէժ առնուն ի մէնջ ԴՁէԹԻԿVՏ^{3}Վ^{1852} վրէժ ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 թէ 17 Բ յղարկել յաշխարհն ձեր զոր ասացի Դ անդրէն դառնալ յաշխարհն ձեր ԴԿ անդրէն ի նոյն յուղարկիլ ԱԵՁէԸԹԺԻԼԽԾՀVՏ^{3}A անդրէն յուղարկիլ Դ ասացին Տ^2 վաղիւն ԲԴ չիք վաղիւ 18 Դ կատարեցէք 20 Բ ամենեցուց ԱԴԹԻԿ զայդ բան ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և մի՛ դու զայդ բանդ 21 A այլ ես էԹԽ չիք այլ ԲԳԴ շինած մարդկան ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 մարդկան ԺԽՏ^2 տուրք(!) փխ տուրք 21—22 ԼՏ^1 չիք և ոչ տուրք արեգական 22 ԲԴ չիք դուդ ԲԴ կարծէք ԱԵՁէԸԹԺԻԼԽՀՏ^2 թէ նա ԴԿ եթէ նա Տ^1 թէ արեգակն աստուած է ԵԸԺԼԽՀՏ^2 է փխ իցէ:

* Ուղղում ենք՝ «քրպիկար», որ նշանակում է «վարձատրության արժանի բարի գործել»: «Քրտիկար» անունը աղավաղված է «քրպիկար» բառից. տե՛ս Հ. Աճառյան, Արմատ. բառարան, հ. VI, էջ 1556—1557 և Միքայել Փորթուգալ փաշա, Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին և Քննադատութիւնք, Վենետիկ, 1903, էջ 252 — 253:

միայն զի աստուած չէ, այլ և կենդանի չէ: Այլ եկեղեցիք ոչ են պարգևք թագաւորաց, և ոչ արուեստ ճարտարութեանց, և ոչ գիտք իմաստնոց, և ոչ ատար քաջութեան զինուորաց, և ոչ պատիր խաբէութիւնք դիւաց. նա և բնաւ իսկ ամենևին զինչ և ասասցես յերկրաւորացս, կամ ի վեհից կամ ի վատթարաց, բնաւ ուրեք եկեղեցի ի նոցանէ ոչ գոյցի: Այլ շնորհք են մեծին Աստուծոյ, ոչ միում ումեք ի մարդկանէ տուեալ, այլ ամենայն բանաւոր ազգաց, որք վիճակեալ են ի բնակութիւն ի ներքոյ արեգականս: Հիմունք նորա եղեալ են ի վերայ հաստատուն վիմի. ոչ ներքինք շարժել կարեն. և ոչ վերինք դրդուեցուցանել: Եւ զոր երկինք և երկիր ոչ զողացուցանէ, մի՛ ոք ի մարդկանէ խրոխտասցի յաղթել նմա: Հա՛պա, որով օրինակաւ զինչ կամիս առնել, կատարեա. պատրաստ եմք ամենեքեան առ ամենայն մեքենայս հարուածոցն տանջանաց, զոր սպառնացար. ոչ միայն ի չարչարել, այլ և ի մեռանել: Եւ եթէ դարձեալ ես զնոյն բանս հարցանես, ի միջէ միջէ լուիցես առաւել քան զդոյն պատասխանի»:*

Յայնժամ դառնացեալ քան զլեղի թագաւորն՝ փլուզանէր անդէն ի փորին զծով կամաւոր մաղձոյն իւրոյ. և ընդ քիթն և ընդ բերանն առ հասարակ գոլոշի ջերմախառն ելանէր, իբրև ի սաստիկ հնոցէ ծուխ թանձրացեալ: Եւ առ չհանդուրժել սրտին իւրոյ՝ կոտորէր զզօրութիւն մարմնոյն, և ծակոտէր զբազմամթեր աման խորհրդոցն, ցրուէր և վատնէր զամենայն խորհումն նենգութեան: Եւ զոր ոչ երբէք կամէր իւրոց սիրելեացն յայտնել, ակամայ առաջի ծառայիցն Քրիստոսի մերկանայր և դնէր զամենայն կարգաւ:

Երեքկնէր և չորեքկնէր զանսուտ երդումն յարեգակն, և ասէր այս-

* Հմմտ. Ղուկ. Բ 48

---

1 ԱԲԳԴԵԶԷԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 այլև ոչ կենդանի Ը և այլ ոչ ևս կենդանի ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 փխ այլ (եկեղեցիք) Դ եկեղեցի ԲԴ չիՏ են 2 ԷԼՏ^{1}Տ^2 չիՏ և ոչ (արուեստ) ԲԳԴ ԵԶԷԹԺԻԼԿՏ^2 արուեստք Հ արհեստք ԲԴԼ ճարտարութեան VՏ^3 գիտք 3 ԲԴԼՏ^{1}Տ^2 չիՏ և ոչ (ատար) Ի չիՏ և ոչ ատար քաջութեան զինուորաց ԲԴԵԼԽ խաբէութեան ԳԸԺ դիւթաց փխ դիւաց 3–4 ԲԴ նաև բնաւ զինչ ասիցեն (Դ ասեն) յերկրաւորացս 4 ԼՏ^1 ասես ԶԻVՏ^{3}Վ^{1852}Ա յերկրաւորացն 5 ԲԴԵ ոչ ուրուք ի նոցանէ զատնի եկեղեցի ԳԸԺԼԽՀՏ^2 ի նոցանէ եկեղեցի ոչ գոյցի ԳԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 ուրուք փխ ուրեք Հ շնորհօք 6 ԲԴ չիՏ մեծին ԲԴ ի նոցանէ փխ ի մարդկանէ Բ տուեալ է նա Դ տուեալ են ԸԽ չիՏ ումեք ի մարդկանէ տուեալ է չիՏ «այլ»—48 էջ տող 1—2 «որում ցանկացեալք էք» ԵՀ չիՏ ամենայն 7 ԲԴ բանաւոր մարդկան անզգայ ԲԴ վիճակեալ են Բ ներքոյ արեգականն ԳԵԽՏ^2 արեգական Դ երկնաւոր արեգականն 8 Բ եղեալ են ԴԽ ներքին 9 Խ վերին ԳԺԿՀՏ^{1}Տ^2 դրդուեցուցանեն Դ երկիր և երկինք ԹԻ երկին ԱԹԻ ոչ կարեն զողացուցանել 9—10 ԲԴ զողացուցանեն ԶV չիՏ և զոր երկինք և երկիր ոչ զողացուցանէ 10 ԵԸԺԽՀ Հայա (լուսանցքում՝ ահա զի կայք) ԲԴ արա և կատարեա 12 ԲԳԴԵԼԽՏ^2 հարուածոց Դ չիՏ հարուածոց ԲԴ տանջանացն 13 ԲԴ ի չարչարել Բ ի մեռանել ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիՏ ևս 13—14 ԲՏ^2 և եթէ դարձեալ զնոյն բան հարցանես 14 ԴԵԼԽԺ բան ԱԳԵԶ ԸԺԻԼԽԿՀՏ^1 հարցցես Դ միջէ առաւել պատասխանի տան Բ միջէ զնոյն լուիցես Բ չիՏ առաւել քան զդոյն պատասխանի 15 Դ զանոնացու ԵԸԺԼԽՏ^2 թագաւորն քան զլեղի Զ զլեղի Հ զանոնացեալ թագաւորն Դ փլուզէր ԲԴԼ անդրէն 15—16 ԲԳԵՏ^2 ի փորի 16 Բ մաղձոյ Դ մաղձին ԹԻVՏ^3 մաղձուն ԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և ընդ քիթն 17 Դ գլորշի ԵԸԺԼԽԿ ՀՏ^{1}Տ^2 գոլորշի ԲԴ ջերմեռանդն փխ ջերմախառն 18 ԱԶԻԿV չհանդարտել ԲԴ ի չժուժել ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիՏ իւրոյ Ա զզօրութիւնս 19 ԲԴ մարմնոյն իւրոյ Դ չիՏ և Բ չիՏ և ծակոտէր Բ զբազմամթերական Բ չիՏ աման ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 խորհրդոյն 20 ԱԶԹԻV խորումն փխ խորհումն ԲԴ խորհուրդս ԳԵԺ խորումն ԱԲԳԶԹԻ նենգութեանն Դ զորս 20—21 ԲԴ ոչ երբէք իւր սիրելեացն կամէր ասել՝ առաջի ծառայիցն Քրիստոսի ակամայ Դ սիրելեաց 21 Ի ծառայից Դ մերկենայր 23 Դ երգմունսն:

պէս. «Ոչ կարէք աւերել զանխար ամուրս իմ. և ոչ որում ցանկացեալդ էք՝ վաղվաղակի տամ գտանել ձեզ. այլ զամենեսեան զձեզ և որ ի գնդիս են՝ չարաչար կապանօք ի Սագաստան տամ անցուցանել ընդ անճանապարհ տեղիս, որ և բազումք ի ձլնջ ի խորշակէ յերթալն սատակիցին, և մնացեալքն անկցին ի բերդս ամուրս և ի բանդս անելս։ Եւ ի ձեր աշխարհն առաքեցից զօրս անթիւ հանդերձ փղօք, և զկին և զորդիս ի Խուժաստան տամ խաղացուցանել. և զեկեղեցիս և զոր անուանէք վկայարանս՝ քակեցից, քանդեցից և յապականութիւն դարձուցից. և եթէ ոք ընդդէմ դարձեալ գացի, կոխան եղեալ գազանաց՝ անողորմ մեռանիցի։ Եւ զամենայն ասացեալս արարից և կատարեցից առ մնացորդս աշխարհին»։

Եւ վաղվաղակի հրամայէր զպատուական նախարարսն հանել մեծաւ անարգանօք յերեսաց իւրոց. և զգուշութեամբ հրաման տուեալ դահճապետին՝ առանց կապանաց յիւրաքանչիւր վանս պահել, և ինքն զառածեալ անդրէն դառնայր անմխիթար տրտմութեամբ զօթեանս ագանէր։

Իսկ հաւատացեալքն ճշմարտութեամբ ի Քրիստոս՝ ոչ ինչ երկմտութեամբ թերահաւատէին յառաջին խրատուէ սուրբ վարդապետացն իւրեանց. այլ տակաւին ի խնդիր էին հնարիցն, թէ ո՛րպէս զանձինս և զսիրելիս հանցեն ի մեծ նեղութենէն։ Եւ բազում անգամ ջանալով, և մեծամեծացն՝ որ օգնականք էին նոցա ի Դրանն արքունի՝ խոստմունս մեծամեծս առաջի դնէին նոցա առ ի յոյս կարասւոյ, և ոչ սակաւ գանձս առ ժամայն ծախէին նոցա։

Եւ իբրև յամենայն կողմանց եկն փակեցաւ անել արգելան նոցա, յայնժամ զխորհուրդն Աբրահամու ի մէջ առեալ՝ աղաղակէին և ասէին ի սիրտս իւրեանց. «Ամենեցուն մեր նուիրեալ և եդեալ զեղբարս և զորդիս

---

1 Խ ոչ կարէք դուք ԱԳՁԵԸԹԺԻԼԿՀՏ^{1}Տ^2 աւերել դուք զանխար ԲԴ ցանկացեալ էք Ե ցանգացեալքդ 2 Դ չիք զձեզ և Բ զամենեսեան որ ընդ իս են 3 ԳՁԷԹԻV Սակաստան 4 ԲԴ չիք և ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ուր և ԲԳԴ յերթալն ի խորշակէն սատակեսցին ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 սատակեսցին յերթալն 5 ԲԴՏ^2 ի բանդարգելս անելս 5—6 Բ աշխարհս 6 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 բազում փղօք Դ փղովք 7 ԳԵԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 չիք տամ Բ անցուցանել փխ խաղացուցանել 7—8 ԲԴ վկայարանս անուանէք, քանդեցից քակեցից ԳԵ անուանէքն 8 ԲԴ չիք և (եթէ) 9 ԵՀ կոխ եղեալ ԲԴ գազանացն 9—10 ԲԴԳԵԸԺԼԽԿՀ մեռցի 10 ԳԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 և ես ԱՁԷԺԻ ասացեալսս ԵՏ^2 ասացեալս Խ չիք ասացեալս Ը և ես զամենայն արարից 10—11 ԲԴ առ մնացեալ աշխարհին 11 ԳԵԺԽՀՏ^2 աշխարհիս 12 ԲԴԿ հրամայէր հանել ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 հրամայեաց հանել ԳԵԼԽՀ չիք հանել ԲԴ չիք մեծաւ 14 Խ առանց կապանօք ԲԴ տեղիս փխ վանս ԸԽ չիք վանս 15 Խ դառնայր դարձուցանէր ԱԲԳԴԵՁԸԹԺԻԼԽԿՀV Տ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} զօթեանս ագանէր (Տ^2 յօթեանս) Է զօթեանս անարգէր Ծ յօթեանս անկանէր A յօթեանսն անկանէր 16 ԲԴ ի Քրիստոս ճշմարտութեամբ 17 ԲԴ թերահայրին փխ թերահաւատէին ԼՏ^{1}Տ^2 չիք երկմտութեամբ ԱԳՁԻԿV խրատուէն ի սուրբ ԲԴՏ^{3}Վ^{1852} խրատուէն ի սուրբ Է խրատտուէին ի սուրբ Թ խրատտուէն ի սուրբ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 խրատու ԲԴՏ^{3}Վ^{1852} վարդապետէն 18 ԱԴԵՁԷԸԹԺԻԼԿՀՏ^{1}Տ^2 ի խնդիր էին ԲԴԻ հնարս իւրացն գտանել ԺԼԽ չիք իւրացն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 հնարիցն փխ հնարս իւրացն ԽVA խնդրէին հնարս իւրացն 18—19 Դ զսիրելիսն 19 ՁԷV նեղութենէ ԲԴ չիք անգամ 19—20 չիք և (մեծամեծացն) 20 ԱԲԳԴՁԷԹԻV որք ԲԴԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 օգնական Ի օգնականքն Բ զքան Ե խոստումն 20—21 ԱՁԷԻV մեծ փխ մեծամեծս 21 Ը դնէին առաջի նոցա A չիք նոցա Դ կարասու ԵՀ գանձ 22 ԲԴ նոցա ծախէին ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ի նոսա 23 ԲԴ արգելանաց նոցա ԳԵԸՏ^2 արգելանն 24 ԲԴ զխորհուրդն ԷԹ խորհուրդն Բ ի միտ առնուին փխ ի մէջ առեալ Դ չիք և ասէին 25 ԲԴ չիք և ԳԵԷԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք և եղեալ ԲԴ եղեալ է ՁԷV զեղբայրս:

և զամենայն սիրելիս ընդ կապանօք իբրև զԻսահակ ի վերայ սուրբ սեղանոյն, ընկալ, Տէր, զկամաւոր պատարագս մեր, և մի՛ տար զնկեղեցի քո յայպն կատականաց անօրէն իշխանիս այսորիկ»:

Մի ոմն ի ներքին խորհրդակցացն արքայի ի ծածուկ ունէր զանքակ սէրն ի Քրիստոս, քանզի մկրտեալ խսկ էր յաւազանն կենդանի, և մեծապէս հոգ տանէր հնարից կենաց վշտացելոցն: Եւ իբրև ստուգեաց ճշմարտիւ, եթէ զոր սպառնացաւ թագաւորն զամենայն չարիսն՝ կամի անցուցանել ընդ աշխարհն Հայոց, թէպէտ և ոչ ամենեցուն՝ այլ սակաւուց ի նոցանէ ուսոյց զխրատ հնարից, զի առ անգամ մի ի նեղութենէ անտի զանձինս ապրեցուսցեն:

Եւ մինչդեռ գունդ կազմէին, որ զնոսա շկօթակ արասցեն յանդարձ օտարութիւն, որպէս զբազում նախարարսն ի Վրաց աշխարհէն արարին, ի նմին ժամանակի գուժկան հասանէր ի կողմանցն Քուշանաց, եթէ գունդ հատաւ ի թշնամեացն, որ ելին աւերեցին զգաւառս բազումս արքունի: Եւ այս լինէր մեծ օգնականութիւն նոցա յերկնից: Եւ անօրէնն ճեպեալ տագնապէր զայրուձին յառաջ արձակել, և ինքն փութով սռէպ զհետ երթայր. և ի խոր խոցեալ զխորհուրդսն՝ ցրուէր զառաջին հաստատուն երդումն:

Իսկ երկիւղածացն Տեառն զայս տեսեալ՝ մեծաւ յուսով աղօթս առնէին և ասէին միաբան. «Դու Տէ՛ր ամենայնի, որ գիտես զծածկեալս սրտից մարդկան, և յայտնի են առաջի քո ամենայն աներևոյթք խորհրդոց, և ոչ ինչ խնդրես վկայութիւն յերևելեացս, որպէս զի և զանգործս մեր տեսանեն աչք քո, արդ առաջի քո հեղումք զխնդրուածս մեր: Ընկալ,

---

1 ԲԴ Իսահակ Տ³A զՍահակ 2 ԳԵԸԺԽԿՀՏ¹Տ² զբանաւոր փխ զկամաւոր ԲԴ չիք մեր ԵԺԽ մի տար 3 ԲԴ այպն 4 ԱԲԴԶԷVՏ³Վ¹⁸⁵² մի ոմն ի ներքին խորհրդակցացն Գ ի ներքենի Թ մի ոմն ի ներքինի խորհրդակցացն Ի մի ոմն ի ներքին խորհրդականացն Կ ի ներքինի խորհրդականացն Հ ներքենի ի խորհրդակցացն ԸԽ չիք ի ԵԺԼԾAՏ² մի ոմն ներքինի ի խորհրդակցացն ԲԴ արքունի փխ արքայի Բ որ և ի ծածուկ Դ և ծածուկ 5 Բ սէրն որ ի Քրիստոս ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² Քրիստոսի Ա կենդանի ԲԴ չիք և 6 ԱԶԷԹԻVՏ³ խնամից փխ հնարից ԲԴ չիք կենաց 6—7 ԱԻVՏ³ ճշգրտիւ Հ ճշտիւ ԱԶԷԹԻVՏ³A բազում (սպառնացաւ թագաւորն) Ը չիք զամենայն ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀVՏ¹Տ²Տ³Վ¹⁸⁵² զամենայն չարիսն A չարիս՝ զամենայն ԲԴ անցուցանել կամի 8 ԲԴ բազմաց փխ ամենեցուն 9 ԱԶԷԹԻԿVՏ³Վ¹⁸⁵² ուսոյց զխրատ հնարից ԵԸԺԼԽԾA խրատ եւ և ուսոյց եւս հնարից Ա չիք եւ և եւս Գ չիք խրատ եւ և ԲԳԴ ի նոցանէ ուսոյց զխրատ հնարիցն Գ չիք եւս Դ զի առ անկամի ԲԳԵԸԺԼԽՏ¹Տ² չիք անտի 9—10 Բ զանձինս ի նենգութենէն Դ զանձինս ի նեղութենէն 10 ԲԴ ապրեցուցանիցեն Կ ապրեցուցանեն Խ ապրեցուցեն զանձինս 11 Կ իբրև փխ մինչդեռ ԲԴ զգունդն ԳԿ շկայթակ Դ շկաւթակն ԵԸԹԺԽՀ շկօթակ (Թ շկօթակս) (յուսանցում՝ տարաշխարհիկ) 12 ԳԵԽԿՏ² որպէս և ԸԺՀ և զբազում Լ և բազում ԲԳԴԵԺԼ նախարարս V աշխարհին 13 ԲԺ կողմանց ԵԺԼԽՀՏ² թէ 14 ԱԶԷԹԻV հատաւ փխ հատաւ ԲԴ ի թշնամեաց որք ԳԵԸԺԼԽՀՏ² ելին աւերել ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² զբազում զաւառս Կ չիք բազումս 15 ԲԴ և այս լինէր նոցա Թ չիք մեծ Ը և այսպէս ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² օգնութիւն Բ չիք նոցա Լ երկնից 16 A արձակեալ ԲԴ զայրուձին արձակէր Է չիք տագնապէր զայրուձին յառաջ արձակել ԱԳԶԷԸԹԺԻԽԾԿVՏ¹Տ²Տ³ փութով սռէպ (Ը սրտից) զհետ երթայր ԲԴ փութով զհետ երթայր ԵՀ փութով սռէպ երթայր Լ փութով սախպէր զհետ երթայր A փութայր սախպաւ զհետ երթայ 17 ԱԶԷԹԻԿVՏ³Վ¹⁸⁵² զխորհուրդսն ԳԼՏ¹Տ² զխորհուրդն ԵԺԽՀ զխորհն ԲԴ զխորհուրդս A ի խորհուրդսն ԲԴ և զառաջին 18 ԱԴԶԷԹԻ երդումն ԳԵԸԺԼԿՀՏ¹Տ² երդմունսն Խ զերդմունսն 19 Դ պղաւթ AՏ³ աղօթելով առէին 20 ԲԴ չիք ամենայնի ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² զծածուկս 22 VՏ³A յերևելեաց ԲԴ չիք զի և 23 ԲԳԴ չիք մեր Ի տեսանին VՏ³A տեսին ԲԴ չիք արդ Թ զխորհուրդս փխ զխնդրուածս ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք մեր:

Տէր, զծածկութիւն աղօթից մերոց, և կատարեա զմեզ ի հաճոյս պատուիրանաց քոց, զի ամաչեսցէ չարն, որ խրոխտացեալ մարտնչի ընդ մեզ իշխանութեամբ անօրինին: Շարժեա, Տէր, զկամակոր խորհուրդս նենգաւորին, և խափանեցո զկամս ամբարշտութեան նորա, և դարձո զմեզ խաղաղական խորհրդով անդրէն ի սուրբ եկեղեցին. զի մի՛ յանկարծակի յափշտակեալ աւերեսցի չարաչար ի թշնամեաց»:

Եւ անձամբք իւրեանց զայս ուխտ եդեալ անքակութեամբ ընդ Աստուծոյ, զի հաստատուն կացցեն ըստ առաջին խորհրդոցն, պատգամ ի ներքս յղէին զնոյն խրատուն իւրեանց, իբր թէ կատարեսցին կամք անօրէնութեան նորա:

Զայն իբրև լուաւ Թագաւորն՝ յոյժ ցնծացեալ բերկրեցաւ, կարծեցեալ զդիսն հասանել նմա յօգնականութիւն, շրջեալ և աւերեալ զհաստատուն խորհուրդս ծառայիցն Աստուծոյ. և ահա մատուցանեն երկրպագութիւն արեգական, պատուեալ զնա զոհիւք և ամենայն օրինօք մոգութեանն:

Եւ զայն ոչ կարաց իմանալ ցնորեալն, եթէ անստուեր լոյսն արեգականն արդարութեան սպառէր և մաշէր զխաւարային խորհուրդս նորա, և եղծեալ ապականէին զամենայն խեղաթիւր կամս նորա: Եւ կուրացեալ ի ճշմարիտ յայտնութենէն՝ ոչ ինչ իմացաւ զպատրանս խաբէութեանն, որով վրիպեցաւ: Հեղոյր արկանէր յառաջի նոցա զպարգևս երկրաւորս, և վերստին ամենեցուն զպատիւ և զգահս նորոգէր, յառաջ մատուցանելով և երևելի առնելով ընդ ամենայն տիեզերական իշխանութիւնն: Եւ անբաւ առատութեամբ ագարակս և աւանս միում միում նոցա

---

1 *Բ զաղաչանս մեր ծածկութեան աղօթիցս Դ զաղաչանս ծածկութեան աղօթից ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զծածուկ աղօթս մեր է մեզ* 2 *ԲԴ և* փխ *զի Թ ամաչեսցի ԵԸԺԼՀՏ^{1}Տ^2 խրոխտեալ* 3 *ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 անօրինին* ԶԷVՏ^{3}Վ^{1852} *խորհուրդսն* 3–4 *ԲԴ թագաւորին* փխ *նենգաւորին* 4 *ԲԴԵԸԹԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և խափանեա (Տ^2 խարանեա) ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2* չիք *նորա* 5 *ԵԸԺԼԽԾՀՏ^{1}Տ^2 խաղաղական խորհրդով* VAՏ^3 *խաղաղութեամբ խորհրդոցն ԱԲԳԴԶԷԹԻԿ խաղաղութեամբ խորհրդով Դ եկեղեցիսն Խ* չիք *մի ԲԴ* չիք *յանկարծակի* 6 *ԱԶԷԹԻ*V *աւերեսցին Լ* չիք *չարաչար Բ ի թշնամեացն Է* չիք *ի* 7 *Է* չիք *Եւ ԵԸԺԼԽՀՏ^2 անձամբ Դ անքակ միաբանութեամբ* 8 *ԲԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2* չիք *զի Դ կացին ԱԶԹԻ*VՏ^3 Վ^{1852} *կայցեն ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 կային ԲԴ կարգին* փխ *խորհրդոցն Բ պատգամս* 8—9 *Բ ի ներքս Բ ըստ առաջին խորհրդոցն իւրեանց* փխ *զնոյն խրատուն իւրեանց Դ խրատուին Դ պատգամս առաքէին ի ներս ըստ առաջին խորհրդոյն իւրեանց* 9 *ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 խրատուին ԶԷԹԻ*V *խրատուն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 իբրու թէ* 9–10 *ԲԴ անօրէնութեան նորա կամքն* 11 *ԲԸԿ դայս ԲԴԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2* չիք *Թագաւորն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 զայն իբրև լուաւ՝ յոյժ ցնծացեալ բարձրացաւ Թագաւորն ԲԴՏ^2 բերկրեցաւ Թագաւորն* 12 *ԲԴ* չիք *նմա ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 յօգնութիւն Հ օգնութիւն Է յօգնականութեան Թ օգնականութիւն ԱԻ շրջել և աւերեալ ԳԴԵԸԹԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 շրջել և աւերել ԲԴ* չիք *զհաստատուն* 13 *Դ զխորհուրդսն* A *զի* փխ *և ԲԴ* չիք *և* 14 *Դ արեգականն ԱԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԿՀ*VՏ^2 *պատուել ԲԴԵԷ մոգութեան* 15 *ԲԳԴԵԸԺԼԿՀ և զայս Լ կարացաք*(!) *Ի ցնորեալ ԵԺԼԽ թէ ԲԴ անսուտ* փխ *անստուեր ԲԴԵՏ^2 լոյս* 16 *ԲԴԾՏ^{1}Տ^2 զխաւար խորհուրդս* 16—17 *ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ զխաւար խորհրդոց նորա* 17 *ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ապականէր* A *ամենայն* A *կամք* 17—18 *Հ և կուրացեալ* 18 A *ի ճշմարտին յայտնութենէ ԳԿ իմացեալ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ոչ իմացեալ Տ^{1}Տ^2* չիք *ինչ Դ զպատիր* 18—19 *ԲԷ խաբէութեան* 19 *Դ վրիպեաց Լ վրիպեցան ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2* չիք *արկանէր Լ նորա Բ զպատիւս* փխ *զպարգևս* 19—20 *Դ երկրաւոր Խ երկնաւորս* 20 *ԵԺԼԽՀ* չիք *ամենեցուն ԲԴ զահս և պատիւս ԵԺԼԽՀ զպատիւ և զգահս* A *զգահսն* 21 *ԲԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2* չիք *և Դ երանելի* փխ *երևելի ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 առնել* 21–22 *Ե իշխանութիւն Տ^1 իշխանութեանն* 22 V *յագարակս ԸԽ* չիք *և ԲԴ ի միում միում ԲԴ ի նոցանէ* փխ *նոցա:*

յարքունուստ շնորհէր. սիրելիս և բարեկամս կարդայր զնոսա, և առ հպարտ յանդգնութեան մատյն կամակորութեան՝ կարծէր եթէ փոխանակեսցի ճշմարտութիւնն ընդ ստութեան։

Եւ զայս արարեալ, բազում այրուձի գումարէր ընդ նոսա, և ի մոգուցն ոչ սակաւս, աւելի քան զեւթն հարիւր վարդապետս յղէր ընդ նոսա, և զմեծ ոմն իշխան մոգպետ կացուցանէր ի վերայ նոցա։ Խոնարհէր և աղաչէր պատուիրելով, թէ մինչ ես ի պատերազմէս դարձեալ գայցեմ խաղաղութեամբ, ձեր արարեալ և կատարեալ իցէ զամենայն ըստ կամաց իմոց։ Եւ այսպէս շքով և պատուով առաջնորդէր նոցա զերկայնութիւն ճանապարհին անդրէն յերկիրն Հայոց։ Եւ ինքն աւետիս խնդալից առաքէր յատրուշանս բազումս, գրէր և ցուցանէր մոգաց և մոգպետաց և ամենայն մեծամեծաց կողմանց կողմանց աշխարհաց՝ ո՛րպէս դիցն օգնականութեամբ զգործ քաջութեան իմոյ յառաջ մատուցեալ։

Իսկ խորհրդականքն այնուհետև յարուցեալ յիւրաքանչիւր խաւարային զարանաց՝ իղձք լինէին վաղվաղակի զհրամանն կատարել. ձայն արարեալ յաշխարհս հեռաւորս՝ միանգամայն խաղալ գնալ յերկիրն արևմտից։ Եւ մինչ չև հասեալ էին ի մեծ աշխարհն Հայոց, փայտ ընկենուին և վիճակս արկանէին, թէ ո՛ր լեզու որո՛ւմ դասու հասցէ յաշակերտութիւն։ Զի առհասարակ հրաման առեալ էր յարքունուստ, որպէս Հայոց աշխարհին, նոյնպէս և Վրաց և Աղուանից և Լփնաց, Աղձնեաց և Կորդուաց և Ծաւդէից և Դասն և որ այլ ևս ուրեք ուրեք ի ծածուկ յիշխանութեանն Պարսից ունէին զքրիստոնէութիւն։

Եւ անզգայ յարձակմամբ յաւարի առնուլ փութային զգանձս սուրբ եկեղեցեացն, և իբրև զգես այնուհետև միմեանց պատահէին։ Եւ լինէր գունդ զօրաց բազմաց, և չարասէրն սատանայ իբրև զօրավար ի մէջ նո-

---

1 **ԳԵԸԺԼԽՀՏ^2** և սիրելիս 2 **ԲԴ** հպարտութեանն **ԲԴ** չիք կամակորութեան **ԷԹ** չիք մատյն կամակորութեան **ԻV** կամակարութեան **ԳԵԸԺԼԽԿՀ** **ԲԷ** 2—3 **ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2** փոխանակեսցի **Թ** փոխանակ լիցի 3 **ԵԷՀ** ճշմարտութիւն **ԱՁԻՏ^{3}Վ^{1852}** ընդ ստութեանն 4 **Դ** զնոսա **Բ** զկնի նոցա փխ ընդ նոսա 4—5 **ԱԲԴՁԷԹԻVՏ^{3}Վ^{1852}** ի մոգայն **ԳԿ** մոգաց **ԵԺԽՀ** մոգուց 5 **Դ** ոչ սակաւ **ԳԻ** վարդապետ **ԲԴ** յղարկէր 6 **ԲԴ** չիք և 7 **Կ** պատուիրէր **ԲԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2** եթէ **Կ** չիք թէ **ԲԴԹ** ի պատերազմէն **Կ** զանամ 8 **ԸԽ** և հաստատեալ փխ կատարեալ **ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2** իցէք 9 **ԱՁԷԹԻVՏ^{3}Վ^{1852}** զերկայութիւն 10 **Թ** անդէն **Բ** խնդալից աւետիս արձակէր **Տ^2** աւետիս **Դ** խնդալից արձակէր 11 **Թ** յատրուշանս (յուսանցում՝ կրակարան) 12 **ԳԵԸԺԼՀՏ^{1}Տ^2** մեծամեծ **ԸԿ** չիք կողմանց **Դ** աշխարհին **Գ** դից 13 **ԱՁԷԹԻV** մատուցից **ԲԴ** մատուցի 14 **ՁԷV** խորհրդականքն **Ը** խսկ հերականքն(!) **ԸԺԽՀՏ^2** յարուցեալք **Ե** յարուցեալքն **ԲԴ** չիք խաւարային 15 **ԳԵԸԺԼԽՀՏ^2** զարանացն A իղձ **Գ** վաղվաղակի 15—16 **ԲԴ** ձայն արկեալ 16 **ԲԴԿ** հեռաւորս և մերձաւորս **ԲԴԹԻ** արևելից փխ արևմտից **ՁԷV** յերկիրն յարևելից 17 **ԲԴ** չիք ի մեծ **ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2** յաշխարհն մեծ Հայոց A յաշխարհն **ԱՁԷԹԻVՏ^{3}Վ^{1852}** յերկիրն փխ ի մեծ աշխարհն **ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2** փայտս **ԲԴ** չիք և 18 **ԵԼԽԿՀ** եթէ **Է** չիք «արկանէին—որում» 19—20 **ԱԲԴՁԷԹԻVՏ^{3}Վ^{1852}** որպէս աշխարհին Հայոց 20 **ԴԵԽ** չիք և (Վրաց) V Լփանաց **ԸԽ** Փլնաց 21 **Դ** չիք և (Ծաւդէից) **ԲԴԼԾՏ^{1}Տ^2** Ծաւդէից և Աոտաան **ԵՀ** և Դարան **Տ^{3}Վ^{1852}** Դատան A Դարաան **ԱԳՁԷԸԹԺԻԽԿV** և Դասն **Դ** չիք այլ **ԼԽԾ** և այլ որ ևս **Դ** ուրուք փխ ուրեք ուրեք **Բ** ծածուկ փխ ի ծածուկ **Բ** ի յիշխանութեանն **Ե** յիշխանութեան 22 **ԲԳԴԺԽ** զքրիստոնէութիւնն 23 **ԱՁԷԹVՏ^{3}Վ^{1852}** և յանզգայ **Խ** զանզգա **Բ** չի յարձակմամբ **Դ** փութային առնուլ 24 **Դ** եկեղեցւոյ **Բ** եկեղեցեաց **ԲԴ** չիք և **Ը** չիք և իբրև զգես **ԲԴ** միմեանց հանդիպէին **Է** միմեանց պահէին **ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2** միմեանց պատահէին իբրև զգես A առ միմեանս հասանէին 25 **ԴԵՁԹԺՀ** զզօրավար **Է** զզօրաւար(!)։

ցա երևէր, և անդադար յորդորելով զամենեսեան ձեռնել փութացուցանէր։ Կէտ եդեալ զժամանակն՝ զամիսն վեցերորդ, տաղնապէին և սոփպէին արքունի հրամանաւ։

«Մինչև ի նաւասարդէ ի նաւասարդ, ասէ, յամենայն տեղիս՝ որ իցեն ընդ իշխանութեամբ թագաւորին մեծի, բարձցին կարգք եկեղեցւոյ, փակեսցին և կնքեսցին դրունք սուրբ տաճարացն, գրով համարով առցին նուիրեալ սպասքն յարքունիս, լռեսցեն ձայնք սաղմոսացն և դադարեսցեն ընթերցուածք անսուտ մարգարէիցն։ Քահանայք մի՛ իշխեսցեն ի տունս իւրեանց ուսուցանել զժողովուրդս, և հաւատացեալքն ի Քրիստոս՝ արք և կանայք, որ բնակեալ են յիւրաքանչիւր մենանոցս, փոխեսցեն զհանդերձս իւրեանց ըստ աշխարհական կարգաց։

«Դարձեալ և կանայք նախարարացն կալցին զուսումն վարդապետութեան մոգացն։ Ուստերք և դստերք ազատաց և շինականաց կրթեսցին ի հրահանգս նոցուն մոգաց։ Կարճեսցին և արգելցին օրէնք սուրբ ամուսնութեան, զոր ունէին ի նախնեաց ըստ կարգի քրիստոնէութեանն. այլ փոխանակ ընդ կնոջ միոյ՝ բազում կանայս արասցեն. զի աճեցեալ բազմասցին ազգք Հայոց։ Դստերք հարանց լինիցին, և քորք՝ եղբարց. մարք մի՛ ելցեն յորդւոց, այլ և թոռունք ելցեն յանկողինս հաւուց։

«Պատրուճակք մի՛ մեռցին անյաղ, եթէ յօղեաց իցէ և եթէ յայծեաց և եթէ յարջառոց և եթէ ի հաւուց և եթէ ի խոզաց։ Հայսք առանց փանդամի մի՛ զանգցին. ծիւք և թակորք ի կրակ մի՛ եկեսցեն. ձեռք առանց գումիզոյ մի՛ լուասցին. շնջրիք և աղուէսք և նապաստակք մի՛ մեռցին։

---

1 ԲԴ լինէր փխ երևէր Թ երևիւր Զ զամենեսեայն 2 ԲԴ ժամանակ Ի զամիսս 2—3 ԲԴ տաղնապէին սոփպով 4 ԱԶԷԹԻVՏ^{3}Վ^{1852} ի նաւասարդէ նաւասարդ ԵԸԿՀ մինչև ի նաւասարդ, ասէ Գժ ի նաւասարդ նաւասարդ ԸԿՀ չիք ի նաւասարդէ Խ չիք ի նաւասարդ ԲԴԼԾ մինչև ի նաւասարդէ ի նաւասարդ ԱԲԴԹԻVՏ^{3}Վ^{1852} ուր փխ որ 5 ԴՏ^{3}Վ^{1852} կարգ 6 ԲԴ չիք և կնքեսցին ԳԵԺԽՏ^{2} տաճարաց ԵԸԼԽ համարեսցին Տ^{1}Տ^{2} գրո համարեսցին ԵԸԺԼԽՏ^{2} չիք առցին 6—7 ԺՀ համարեսցին նուիրեալ 7 Բ սպասն Դ սպասն ԲԴԷԸԿ լռեսցին ԱԳԴԵԺԻԽԿՀ սաղմոսաց 7—8 ԲԴԷՀ դադարեսցին 8 Բ մարգարէից է մի յիշեսցեն 9 Բ զժողովուրդսն ԱԲԳԴԵԶԸԹԻԽՀՏ^{1}Տ^{2} հաւատացեալք 10 ԲԴ մենաստանս ԳԿ միայնանոցս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} մենարանս 11 Է ըստ աշխարհականաց կախարդաց(!) 12 Գ նախարարաց Զ նախարացն(!) ԴԸ կալցեն 12—13 ԱԶV վարդապետութիւն ԲԴ զվարդապետութեան ուսումն մոգացն 13 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} մոգաց ԲԴ չիք և դստերք V կրթեսցեն 14 ԱԵԶԷԹԺԻԼԽՏ^{1}Տ^{2} ի հրահանգս (Տ^{2} հրահանգս) VՏ^{3}A ի հրապարակս փխ ի հրահանգս Տ^{2} մոգացն Խ նոցին մոգուց ԺԿՀ նոցուն մոգուցն ԳԵԸԼԿՏ^{1} մոգուց ԲԳԴԷԸԿՀ նոցին մոգացն 14—15 ԲԴ ամուսնութեանն 15 Տ^{1} ունին ԲԴԵԼ ի նախնեացն ԳԵՀ քրիստոնէութեան 16 ԱԲԶԷԺԻԼԽԿ ընդ միոյ կնոջ ԳԴԵԸԹՀՏ^{1}Տ^{2} փոխանակ միոյ կնոջ Ծ արասցեն ազգդ Հայոց ԲԴ կալցին փխ արասցեն Տ^{1} արասցին 17 ԲԴ ազգն Թ ազգ V ազգդ(!) ԲԴԵԸԹԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} հարց ԲԴԵՀ լիցին ԱԳԴԶԷԻV քորք Բ քվերք ԳԼ և մարք ԵԶԷԸԺԽՀ և մայրք 18 ԲԴ չիք այլ ԶԻV հաւուց է հաւատոց(!) 19 ԱԹԻ անյաղ մի՛ մեռցին ԲՏ^{2} անյաշտք մի մեռցին ԳԿՏ^{1} անյաղք մի մեռցին ԴԵԸԺԽՀ պատրուճակք անյաղք մի մեռցին Ծ անյաղք(!) ԶԷV անյաջ(!) ԳԴԵԸԺՏ^{1}Տ^{2} չիք իցէ և 19—20 Ա յայծեաց եթէ յարջառոց 20 A յարջառաց Բ եթէ յարջառոց, եթէ ի հաւուց եթէ ի յաւղեաց, եթէ ի յայծեաց, եթէ ի խոզից ԴԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} խոզից Է խոզոց է հայք(!) Հ չիք առանց 20—21 Բ փաղամի Գ փաղանի Կ փաղամի Տ^{2} փարամի ԵԸԹԺԽՀ փանդամի (ԵՀ փանդանի) (լուսանցում՝ հոգպաս երեսացն) A փանամի 21 ԱԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^{2} ծիւք (Ա այլ թանաքով ուղղված է՝ ծիւղք) Դ ծիվք ԶԷԹԻVՏ^{3}Վ^{1852} ծիւղք Կ ծիւրք Տ^{1}A ծիրաք ԲԴՏ^{2} մի այրեսցին փխ մի եկեսցեն Ե մի ծխեսցին 22 ԱԶԷԹԻVՏ^{3}Վ^{1852} գումիզոյ մի լուասցեն ԲԴ գոմիզի Հ կումիզոյ Տ^{1} կոմիզոյ Տ^{2} քումիզի Թ գոմիզոյ (լուսանցում՝ չօղան) ԵԸԺԽՀ գումիզոյ (լուսանցում՝ աւշնան խոտն է) Բ շնձրիք։

Օձք և մողէսք, գորտք և մրջմունք, և որ այլ ևս խառնափնդոր բազմաճճիք են, մի՛ կայցեն, այլ վաղ Թուով համարով ի մէջ բերցեն ըստ արքունի չափոյն։ Եւ որ այլ ևս ինչ ապառ իցեն, կամ զոհից կամ ապանդից, ըստ տօնական կարգին՝ տարեոր Թուականին, և ըստ կապճաԹի մոխրաչափ կարգին։

«Զայս ամենայն զոր ասացաք՝ առ ժամանակ մի մինչև ի գլուխ տարւոյ կատարեսցեն ամենեքեան. և զայլն ամենայն առ յապա պատրաստեսցեն»։

Իսկ զայս ամենայն հրաման պատուիրանաց առեալ մոգաց և մոգպետաց, զտիւ և զգիշեր փուԹային հասանել յաշխարհն Հայոց. և առ յոյժ խնդուԹեանն ոչ երբէք յագէին երկայնուԹեամբ ճանապարհին։

---

1 ԱԲԴԿՏ^{3}Վ^{1852} մողէզք ԳԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} մողիզք Դ մողէզք և գորտք Խ մողիզք և գորտք ԳԴԵՐԺՀԼՏ^{1} խառնարնդոր Թ խառնափնդորր 2 Բ ճճիք Դ ճիճիք ԲԴ չիք մի կայցեն այլ A մի կացցեն ԲԴ չիք համարով ԳԵՐԺԼԽԿՀՏ^{1} չիք վաղ Է վաղդ Թուով(!) ԵՐԺԽԾՀՏ^{2} այլ Թուով և համարով A բերցին 3 ԱՁԷԹԻV չափուն ԲԴ և որ այլ ևս արքունի ապառ են 4 Ի օղնական փխ տօնական Լ տօնականին Տ^{1} ըստ տօնականին ԼՏ^{1} չիք կարգին՝ տարեոր Թուականին Գ տօնականին փխ Թուականին Ե կարեոր տօնականին և ընդ ՐԺԽՀ կարեոր տօնականին ԲԴ չիք ըստ ԳԿ ընդ փխ ըստ 4—5 Ձ մոխրաչափին 6 Տ^{3}A որ փխ զոր 7 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} տարոյն ԳԴ ամենեքեան Ձ ամենեքայն 7—8 ԹԽ կատարեսցեն փխ պատրաստեսցեն ԵՀՏ^{3} պատրաստեսցին Կ պատրաստեն 9 ԲԴ չիք Իսկ A մոգացն 10 Խ փուԹանային ՐԽ չիք հասանել Տ^{1} չիք առ 11 ԵԷԽՀ խընդուԹեան Տ^{2} խնդուԹենէն Բ յայդէին ԲԴ երկայն ճանապարհաւն Ի երկայնուԹեւն Խ երկայնուԹեան։

Երրորդ յեղանակ

ՎԱՍՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՍՈՒՐԲ ՈՒԽՏԻՆ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ

Թէպէտ և ոչ իցեմք բաւական ասել զամենայն չարիսն, որ անցք անցին անդէն ի կարաւանին ընդ գունդն Հայոց, սակայն և ոչ լռել կամիմք՝ ծածկելով զվիշտս նեղութեանն. այլ ասասցուք փոքր ի շատէ, զի ձայնակիցք լիցուք այնոցիկ, որք դառնապէս՝ զմեզ ողբային. զի և դու իբրև լուիցես՝ ոչ սակաւ արտասուս հեղուցուս ի վերայ ազգիս թշուառութեան:

Զի ահա անդէն ի մեծ բանակին Պարսից՝ յազգաց ազգաց որք էին հաւատացեալ ի սուրբ աւետարանն Քրիստոսի, իբրև տեսին զչար յանձնառութիւնն Հայոց, յոյժ հարան ի միտս իւրեանց, և կործանեցան անկան ի վերայ դիմաց իւրեանց: Բազումք ի նոցանէ թաղծեալ ի սուգ ծանրութեան, հարեալ յոգիս և դառնացեալ յարտասուս, եկին և յանդիմանեցին զնախարարեանն, և յոյժ դարովեցին զուխտ քահանայութեանն:

Զգուէին զամենեսեան և ասէին. «Զի՞ տանիցէք զսուրբ կտակարանսդ, և կամ յո՞ տանիցիք զսպաս տէրունեան սեղանոյն. մոռանայցէ՞ք արդեւք զհոգևոր օրհնութիւնսդ, և կամ լռեալ դադարիցէ՞ք ի մարգարէական ձայնիցդ: Կափուցէք զաչս յընթերցուածոց, և խցէք զականջս ի լսե-

---

Վերնագիր *ԱԲԳԴԵԶԹԻԾԿ*VS^1S^2 *Երրորդ՝ (*V *Երկրորդ) (*S^3A *Երրորդ յեղանակ) վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ (Բ հաւատոյ* փխ *եկեղեցւոյ) Է Երրորդ վասն միաբան ուխտին եկեղեցւոյ ԸԺԽՀ*S^2 *Երրորդ վասն միաբանութեան ուխտի սուրբ եկեղեցւոյ Լ Երրորդ վասն միաբանութեան վասն ուխտին եկեղեցւոյ* S^1S^2 *Գլուխ Գ. (Երրորդ վասն...)* 1 V *իցեմ ԸԽ չարիս Թ որք* A չիք *անցք* 2 S^2 *անդրէն Բ անդստին է այլ գունդքն Հայոց* 2—3 *ԲԴ ոչ լինիմք* փխ *ոչ լինել կամիմք* 3 *ԵԷ նեղութեան* 4 *ԵԸԽԿՀ ձայնակից Դ այժմիկ* փխ *այնոցիկ Խ որ Բ որ զմեզ զառնացուցին* A *զմեզն Դ որ զմեզ զառնապէս լալին* 5 *ԲԴ յարժամ լսիցես* փխ *իբրև լուիցես ԲԴ արտասուր ԵԸԼԽՀ*S^1S^2 *հեղուս ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ*S^1S^2 *ազգիս* A *ազգին* 5—6 *Խ*S^1S^2 *թշուառութեանն* 7 *Ի անդրէն Հ սանակին* փխ *բանակին Է յազգաց ազգս ԺԽ յազգաց յազգաց Հ* չիք *յազգաց Դ ազգաց ազգաց* S^3A *էն* 8 *ԲԴԸԽ հաւատացեալք ի Քրիստոս ԻԿ* չիք *տեսին* 8—9 *ԵԷ յանձնառութիւն* 9 *ԲԴ* չիք *և* 10 *ԲԴԼ*S^1 *ի վերայ երեսաց Կ* չիք *իւրեանց Թ բազում ԱԴՋԷԹԿ*S^3 *թաղծեալք ԲԴ թախծեալք* 11 *ԲԴ հարեալք ի յոգիս իւրեանց և զառնացեալք ԵԸԺԼԽՀ հարեալք* S^2 *յարեալք* (!) *ԹԻ յոգիս Հ հոգիս ԵԸԺԼԽՀ*S^1S^2 չիք *և Ի անդիմանեցին* 12 *ԲԴԸԹԺԻԼԽ*S^1S^2 *զնախարարսն ԵՀ զնախարարս ԳԴԹԻ դրաովեցին Է զուխտք Ե քահանայութեան* 13 *ԲԴ զգվեցին* 14 *ԲԳԴԸԺԼԽԿՀ*S^2 չիք *կամ ԴԸԺԼԽԿ* VS^3*Վ*^{1852} *տանիցէք ԸԽ զպասս ԲԴԿ տէրունական ԲԴ մատացայք* 15 *ԵԷԺԼԽ*S^1S^2 *օրհնութիւնդ Ի օրհնութիւնս ԲԴ դադարեցէք* 16 *ԲԴ ձայնիցն Է ձայնից ԱԸ ընթերցուածոց Բ ընդերցուածոց Ը յսեյոյ:*

լոյ. մի՞թէ զմտացդ անմոռացութիւն ո՞չ յիշիցէք: Զի՞նչ առնիցէք զպատուիրեալսն ի Տեառնէ. «Որ ուրասցի զիս առաջի մարդկան, յուրաստ եղէց և ես զնմանէ առաջի Հօր իմոյ, որ յերկինս է, և հրեշտակաց սրբոց»*:

«Վարդապետք էիք առաքելական քարոզութեանն. արդ աշակե՞րտք լինիցիք մոլար խաբէութեանն: Ուսուցիչք էիք ճշմարտութեանն, արդ ուսուցանիցէ՞ք զպատիր խաբէութիւն մոգաց: Քարոզք էիք արարչական զօրութեանն, արդ զտարերս աստուա՞ծս խոստովանիք: Յանդիմանիչք էիք ստութեան, արդ և քան զսուտն ստագո՞յնք լինիցիք: Ի հուր և ի հոգի էիք մկրտեալք, արդ ի մոխիր և յաճի՞ւն թաթաւիցիք. կենդանի մարմնով և անմահ արեամբ էիք սնեալ, արդ ի ճենճե՞ր զոհից և ի շարաւս աղտեղի՞ս մրճոտիցիք: Տաճար էիք Հոգւոյն սրբոյ, արդ զոհարան դիւա՞ց լինիցիք. քրիստոսազգեացք էիք ի մանկութենէ, արդ մերկացեալք ի փառացն՝ դիւաբար արեգակա՞ն կաքաւիցէք:

«Ժառանգք էիք արքայութեանն, արդ անձամբ զանձինս արարէք ժառանգ գեհենին: Նոցա՛ է պատրաստեալ հուրն անշէջ, ընդէ՞ր դուք ընդ նոսա այրեցեալ տոչորեցայք. նոցա՛ պարարի որդն անմահ, իսկ արդ դուք պարարիցէք զմարմինս ձեր նմա ի կերակուր. խաւարն արտաքին նոցա՛ թանձրացեալ պահի, դուք լուսազգեստք՝ ընդէ՞ր յուղարկեցայք ընդ նոսա ի նոյն խաւար: Նոքա ի վաղնջուց հետէ էին իսկ կուրացեալք, դուք զիա՞րդ զկնի կուրացն կուրացարուք: Նոցա՛ էր փորեալ զխորխորատն, դուք ընդէ՞ր լցէք յառաջագոյն: Ե՞րբ ուսանիցիք զբազմաթիւ

Մատթ. Ժ 33. Ղուկ. ԺԲ 9

---

1 Ի ի մտացդ ԲԴ մի՞թէ զմոռացութիւն (Դ մոռացութիւն) ոչ յիշեցէք ԳԵԸԺԼԽ ո՞չ յիշեցէք Է ոչ յիշէք 1—2 A զպատուիրեալն ԲԴ արդեօք զպատուիրեալսն 2 Է յուրացի 3 Տ³A չիք զնմանէ ԳԵԺԿՀՏ¹Տ² չիք որ Բ յերկինսն ԳԵԺԼԽՏ¹Տ² չիք է 5 Խ վարդապետ ԲԴ մարգարէական փխ առաքելական ԵՀ քարոզութեան VՏ³A քարոզութեանցն 6 ԲԴ լինիք Հ լիցիք Ե խաբէութեան Դ զմոլոր խաբէութիւնն ԳԸԹԼԽ խաբէութիւնն Է չիք արդ աշակերտք լինիցիք մոլար խաբէութեանն ԵՀ ճշմարտութեան 7 ԱՁԷԹԻVՏ³ ուսուցանէք ԲԳԴԿ ուսանիցիք ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ուսանիք Բ խաբէութիւնս մոգացն ԵԸԹԼԽՀՏ¹Տ² մոգուց 8 ԱՁԷԻV զօրութեանցն ԵՀ զօրութեան Խ զտարերքս ԳԴԵԸԻԼԽԿՀ աստուած ԲԴ խոստովանիցէք ԳԿ խոստովանիցիք 9 ԲԳԴԸԽ ստութեանն ԴԷԸԽ չիք և ԱԲԹԻԿ զսուտն Բ ստագոյն ես Դ ստագոյն 10 Բ մկրեալ փխ մկրտեալք ԴԽ մկրտեալ Բ թաթաւիցէք ԵԺԼԽՀՏ¹Տ² թաւալիցիք ԲԴՏ² կենդանական փխ կենդանի ԲԴՏ² մարմնովն 11 ԲԴՏ² և անմահական արեամբն Գ և անմահութեամբ Քրիստոսի փխ անմահ արեամբ ԵԺԼԽՀՏ¹ անմահութեամբ Դ չիք ի ԲԴԵՃՀՏ¹Տ² ճենճերս ԵԺԼԽՀՏ¹ չիք զոհից 11—12 Դ աղտեղս 12 ԲԴ սուրբ հոգւոյն 13 Ա քրիստոսազգեցք ԲԳԵԺԽԿՀՏ¹Տ² քրիստոսազգեաք ԴՀ քրիստոսազգեստ Լ քրիստոսազգեաք ԳԴԵԷԸԺԽԿՀ մերկացեալ 13—14 ԳԵԸԺԿՀ ի փառաց 14 V արեգակն (!) Բ երկկրպագանէք փխ կաքաւիցէք Դ երկկրպագէք ԳԻ կաքաւիցիք 15 Տ³A ժառանգ ԴՁ ժառանկք Տ¹ որդիք և ժառանգ Տ² որդիք և ժառանգք ԵՀ արքայութեան ԱՁԷԹԻVՏ³ արկէք ի ժառանգ 16 Դ ժառանկ ԸՀ գեհենի ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² էր ԳԵԺԽՏ¹Տ² զհուրն ԲԴ և դուք 17 ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԽԿՀVՏ²Տ³ տանջեցայք ԼՏ¹ տանջիք A տանջիցիք ԲԴՏ² նոցա էր պատրաստեալ փխ նոցա պարարի Դ որդնն ԳԵԸԺԼԽՀՏ¹ անքուն փխ անմահ Դ չիք իսկ Է չիք պարարի որդն անմահ, իսկ արդ դուք 18 Տ² պատրաստիցէք փխ պարարիցէք Դ պարարեցէք ԲԴՏ² զանձինս փխ զմարմինս: չիք ի Բ դուք պատրաստիցէք զանձինս ձեր նմա կերակուր Դ նոքա փխ նմա 19 Բ պահէք Դ պահիք ԵԸԺԼԽՀ պահի նոցա ԳԵԺԼԽՀՏ¹ լուսազգեստք V լուսազգեստ Բ յղարկեցայք ԱԳԴԵ յուղարկեցայք 20 Խ չիք նոյն ԲԴ ի խաւարն ի նոյն ԵԺՀ խաւարն ԲԴ չիք իսկ ԳԴԸԺԼԽԿՀ չիք հետէ ԳԵԸԿ իսկ էին ԲԴ կուրացելոցն կուրացայք Դ կուրացեալ 20—22 բոլոր ձեռագրերն անխտիր ունեն վերև դրված դասավորությունը, բացի A-ից, որը նախ դնում է՝ «Նոցա էր փորեալ...» և ապա՝ «Նոքա ի վաղնջուց հետէ էին...» ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² զհետ կուրացն և դուք կուրացայք ԱՁԷԹԻV կուրացարուք 21—22 Բ խորխորատն Դ խորխորակն Թ լցիք 21 ոչ մի ձեռագիր չունի զիարդ բառը, որ ունի A-ն 22 ԱԲԴՁԷԹԻV զբազմութիւն ԳԵԸԺԼԽՃԿՀՏ³ զբազմաթիւ:

անուանս աստուածոցն նոցա, այն որ չիք ուրեք ի միջի և ոչ մի։ Թեթևացեալք ի ծանր բեռանց՝ անձամբ անձին առէք զբեռն ծանրութեան. ազատեալք ի ծառայութենէ՝ չարաչար մտէք յանազատելի ծառայութիւնն։

«Եթէ գիտէիք և երևէր ձեզ յայտնի, սուգ առին երկինք ի վերայ ձեր, և թաղծեցաւ երկիրս ի ներքոյ ոտից ձերոց։ Հրեշտակք ի վերուստ են ձեզ բարկացեալք, և ի յերկրէս մարտիրոսքն են ձեզ ցասուցեալք։ Ողորմի՛մ, ողորմիմ սիրելեաց ձերոց, և բազում անգամ ողորմիմ անձանց ձերոց։ Զի թէ մարդոյ փրկեալ էր զձեզ ի ծառայութենէ, և դուք անձամբ զանձինս այլում ի ծառայութիւն արկանէիք, ի մեծ բարկութիւն բրդէիք զառաջին տէրն ձեր. իսկ արդ զի՞նչ առնիցէք զաստուածասաստ հրամանն. «Ես եմ Աստուած, և չիք այլ որ բաց յինէն, և ոչ զկնի իմ այլ որ լիցի Աստուած. Աստուած նախանձոտ եմ ես, հատուցանեմ զմեղս հարց յորդիս մինչև յեւթն դար»*։ Իսկ եթէ որդիքն արդարք՝ վասն հարցն մեղաց ընդունին զսատակումն, յորժամ ինքեանք որդիքն իսկ մեղիցեն, ո՞չ ահա միանգամայն զանձանց և զհարց տայցեն ի միասին։

«Դո՛ւք էիք մեր ամուր պարիսպ ապաստանի. յորժամ աստի վտանգ հասանէր, առ ձեզ յանդորր ելանէաք. արդ մեծ ամուրդ այդ հիմն ի վեր տապալեցաւ։ Դո՛ւք էիք մեր պարծանս առ թշնամիսն ճշմարտութեան, արդ դուք էք մեր նախատինք առ նոյն թշնամիս։ Ցայժմ վասն ձերոյ ճշմարիտ հաւատոցն և ի մեզ փոքր ի շատէ խնայէին. և արդ ի պատճառս ձեր և զմեզ անողորմ դատին։ Ոչ միայն զանձանց դատաստան տալոց էք առաջի ահեղ ատենին Աստուծոյ, այլ և բազմաց ամենեցուն՝ որ ի ձեր պատճառս և զնոսա ես չարչարեսցեն»։

Զայս և առաւել քան զսոյն խօսեցան ընդ մեծամեծս աւագանւոյն,

* Ելից Ի 5. Բ. Օրէնք Ե 9

---

1 ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀVS^3 անուանս ԲԴ անուանց ԳԵԺՀ աստուածոց Դ չաստուածոցն ԲԴ չիք նոցա այն ԸԽ չիք ուրեք 1—2 ԲԴ թեթևացեալ էիք 2 ԲԺԻ յանձին Դ յանձինս VS^3 անձին անձամբ Ը առնէք Թ առիք A բեռն 3 Դ ազատեալ էիք Հ ազատեալդ ԳԵԹԺԻԾԿS^1S^2 ազատեալքդ VS^3A ի մանկութենէ փխ ի ծառայութենէ Դ ընդ անազատելի ԱԲԵԶԷՀ ծառայութիւն 4 ԳԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 գիտէիք դուք և Խ չիք և Թ երևիւր 5 ԲԴ չիք և թաղծեցաւ երկիրս ի ներքոյ ոտից ձերոց ԵԸԺԼԽ երկիր 6 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀ բարկացեալ ԲԴԸS^1S^2 չիք ի ԳԵԺ և յերկրէս ԱԲԶԻ մարտիրոսք ԲԳԴԵԺԼԽՀ ցասուցեալ 7 Է չիք և բազում անգամ ողորմիմ անձանց ձերոց 8 ԲԳԴԵԸԼԽԿՀS^1S^2 զի եթէ 9 Բ արկանէիք ի ծառայութիւն այլում Դ ի ծառայութիւն արկանէիք այլում ԳԵԸS^1 բարկութեան Ը բերդէիք (!) 10 ԲԴԺS^2 զաստուածասաց Է զաստուածասու 11 ԲԳԴԷԸԻԼԽԿV բայց փխ բաց ԳԵ չիք ոչ ԸԺԼԽՀS^1 չիք որ ԲԴ լինիցի 12 չիք աստուած (նախանձոտ) Է այլ (նախանձոտ) փխ աստուած 13 ԴՀ ցեւթն S^1 ցը եօթն ԾS^1S^2 դարս S^2 որդիք ԱԹԻ արդար ԲԴ արդարք են և վասն հարցն մեղացն Խ հարց մեղաց Թ մեղացն ԶԷV չիք իսկ եթէ որդիքն արդարք 14 ԱԷԹԻ ընդունէին ԲԳԴԵԸԺԻԼԽS^1S^2 չիք իսկ ԳԸԺԼԽԿՀ ինքեանք իսկ որդիքն Ե իսկ որդիքն ԱԶԷԹԻVS^3A իսկ յորժամ ինքեանք որդիքն իսկ Բ չիք ոչ 15 ԲԴ ահա զանձանց և զհարց տացեն վրէժս Բ չիք միանգամայն ԳԴԵԸԺԿՀ զհարցն ԸԽ զանձանցն և զհարցն ԳԵԸԹԺԽՀ տացեն Կ տարցեն 16 ԲԳԴԵԸԺԽԿՀS^1S^2 չիք պարիսպ Դ աստ վտանկ 17 ԵԸԺԼԽՀS^2 հասանէր ձեզ Դ և արդ 18 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^2 պարծանք 19 ԲԴ չիք մեր Հ մեզ ԵԸԺԼԽՀS^1S^2 դուք եղէք մեզ նախատինք (S^2 դուք եղեաք) ԲԳԵԸԹԽԿՀ թշնամիսն 20 ԲԴ հաւատոցդ ԳԶԷV խնամէին փխ խնայէին ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք և (արդ) Բ ի պատճառաց 21 Լ մեզ V չիք ան(ողորմ) ԲԴԹ դատեն Է զանանց փխ զանձանց 22 ԲԴԿ Քրիստոսի փխ Աստուծոյ ԱԲԳԴԶԷԹԺԽԿ զբազմաց Դ չիք ամենեցուն 23 ԴԼ չիք և (զնոսա) Թ չիք և զնոսա ես ԲԴԿ զնոսա չարչարեսցին 24 Դ զսոյնս ԲԳԵԸԹԺԽՀS^2 մեծամեծ։

և յաւելին ցաւս ի վերայ ցաւոց: Յայտնել և ցուցանել նոցա զխորհուրդն ոչ կարէին, լսել և չառնել պատասխանի անհնար էր. հեղձամղձուկ եղեալ մեծապէս յարտասուս հարկանէին: Ընդ նոսին դառնացեալ լսողք և տեսողք յանմխիթար սուգ լինէին ամենեքեան:

Յայնմ ժամանակի քահանայքն որ անդէն ի զօրուն էին, առ չժուժալ սրտիցն բարկութեան՝ քակեալ որոշեցան ի նախարարացն և յամենայն բազմութենէն. և զմի ումն դեսպան ձիով փութապէս առաքեցին յաշխարհն Հայոց: Գոյժ ի բերան առեալ և զօձիս պատառեալ, հասեալ ի ժողովս եպիսկոպոսացն, մեծապէս յարտասուս հարեալ, կայր և պատմէր զամենայն անցս չարչարանացն. այլ ոչ յայտնէր նոցա զծածկութիւն խորհրդոցն:

Յայնմ ժամանակի սփռեցան եպիսկոպոսքն յիւրաքանչիւր իշխանութիւնս, և առաքեցին զքորեպիսկոպոսս ի գեօղս և յագարակս և ի բազում ամուրս լեռնային գաւառացն: Դրդեցին ժողովեցին զբազմութիւն արանց և կանանց, շինականաց և ազատաց, զքահանայից և զմենակեցաց. խրատեցին, պնդեցին և արարին զամենեսեան զինուորս Քրիստոսի:

Եւ յառաջին բան խորհրդին այս հաստատեցաւ. «Ձեռն եղբօր հարազատի ի մերձաւոր իւր լիցի, որ անցեալ իցէ ըստ ուխտ պատուիրանին Աստուծոյ. և մի՛ խնայեսցէ հայր յորդի, և մի՛ ակն առնուցու որդի հօր պատուոյն: Կին կռուեսցի ընդ առն ամուսնոյ, և ծառայ դարձցի ընդդէմ տեառն իւրոյ: Օրէնք աստուածայինք կացցեն թագաւոր ի վերայ ամենայնի, և ի նմին օրինաց ընկալցին յանցաւորք զպատիժս դատապարտութեան»:

Եւ իբրև այս այսպէս հաստատեցաւ կազմեցաւ, երևեցան ամենեքեան

---

1 Ի ցաւ Բ ցաւս ցաւոց ի վերայ ԳԴԵԺԼԽԿՀS¹S² ցաւս ի ցաւոց վերայ Ը ցաւս ի ցաւոց ի վերայ ԴԵՀ չիք նոցա ԱՁԷԹԻV նմա փխ նոցա Բ չիք նոցա 1—2 Բ ցուցանել զխորհուրդ ոչ կարէին 2 ԱԳՁԷԹԻVA ոչ կամէին ԲԴԵԸԺԼԽՀS¹S² ոչ կարէին 3 Դ չիք մեծապէս Ը ի յարտասուս Դ ընդ նոցայ ԲԴ չիք լսողք 3—4 Բ և տեսողքն անմխիթար Գ չիք և տեսողք 4 Բ չիք սուգ Դ ամենիքեան 4—5 Կ ամենեքեան քահանայքն որ էին 5 Հ որ էին ԱԳԵՁԷԸԹԺԼԽVS¹S²S³ որ էին անդէն ի զօրուն ԲԴՁԸԹԼԽS² առ ի չժուժել VS³ չժուժեալ 5—7 Ի չիք «յայնմ ժամանակի—բազմութենէն» 6 Ե ամենային. 7 VS³A առաքեցին փութապէս 7—8 ԲԴ արձակեցին յաշխարհն Հայոց փութապէս (Դ յարձակեցին) Հ ձիով փութով առաքեցին 8 Դ գուժ Հ չիք ի բերան առեալ ԲԴ չիք և 8—9 ԲԴ և ի ժողովս եպիսկոպոսացն հասեալ 9 ԲԴ մեծապէս հարեալ կայր յարտասուս և պատմէր 10—11 ԲԴ զծածուկ խորհուրդսն ԳԵԸԺԼԽԿՀS¹S² խորհրդոյն 12 ԲԴ եպիսկոպոսունքն 13 ԱԻ զքորեպիսկոպոս (!) ԼS¹ չիք և առաքեցին զքորեպիսկոպոսս ԲS² զքորեպիսկոպոսունքն Դ զքորեպիսկոպոսքն Բ ի գեղս 14 ԲԴ լեռնային Ժ զդրդեցին փխ դրդեցին 15 ԵԸԺԼԽՀS¹ զշինականաց և զազատաց Կ զազատաց ԲԴԼS¹S² զմիայնակեցայ Գ զամենայնկեցայ (!) Զ զմենակեցայց Է զմիականակեցայց ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS¹S² խրատեցին 16 Թ և պնդեցին ԲԴ զամենայն փխ զամենեսեան Զ զամենեսեայն ԴԷԸS¹ զինուորս 17 ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼS¹S² առաջին Խ առաջի 18 Դ չիք ի ԱԴՁԷԹԻV չիք իւր Բ ի ձեռն եղբօր հարազատի մերձաւոր մի՛ լիցի ԲԳԵԸԺԼԽԿՀS¹S² է փխ իցէ ԲԴ զպատուիրանուն 19 ԳԵԺԼԽԿՀS¹S² չիք և (մի՛ խնայեսցէ) ԲԴ ասցէ 19—20 ԲԴ ի հօր պատուոյ 20 ԳԵԸԺS¹ պատուոյ ԼS¹ չիք կուսեսցի ընդ առն ամուսնոյ ԲԴS² ամուսնոյ իւրոյ Ի ընդ ամուսնոյն 21 ԲԳԴԵԸԹԼԽԾԿS¹S² աստուածայինք ԱՁԷԺԻԾVS³A աստուածային ԱՁԷԹԻV կայցեն 21—22 Դ թագաւորք ամենայն Խ ի վերայ ամենայն երկրի Բ չիք ի վերայ 22 ԳԵԺԽԿ յանցաւորքն ԳԴԵԸԺԼԽԿS¹ զպատիժ 22—23 Ը զատապարտութեանն 24 V չիք այս ԲԴ հաստատութեամբ կազմեցաւ Զ ամենեքեանն:

զինեալք և սաղաւարտեալք, սուր ընդ մէջ և վահան ի ձեռին՝ ոչ միայն արանց քաջաց, այլ և կանանց առնականաց։

Իսկ գունդն Հայոց ամենայն օգնականօքն հանդերձ և մողացն բազմութեամբ յամսեանն չորրորդի եկին հասին յաշխարհն Հայոց, ի գիւղաքաղաք մի մեծ՝ որում անուն էր Անգղ։ Բանակեցան, բոլորեցան, զետեղեցան, և յամենայն կողմանց անդր ժողովեցան, և էին անթիւ բազմութիւն։

Եւ եղև յետ աւուրց քսան և հնգից մոգպետն ինքնին մոգօքն հանդերձ հասանէր մեծաւ զօրութեամբ՝ քակել զդրունս եկեղեցւոյն յաւուր միաշաբաթուն. զփորձ առնուլ կամէր զառաջարկութեան գործոյն։ Իսկ սուրբն Ղևոնդ երէց միաբանութեամբ առաջին խորհրդակցօքն և բազում ուխտիւ ի տեղւոջ անդ պատրաստական դիպեցաւ։ Թէպէտ և ոչ էր տեղեկագոյն մնաց ամենեցուն նախարարացն, և ոչ զօրութեան ուժոյ մոգպետին, ոչ ինչ եկաց մնաց ամենայն եպիսկոպոսացն, և ոչ առ սակաւ մի համբեր անօրէն իշխանին թողացուցանել. այլ բազում ամբոխ ազաղակի զօրացն և մոգացն հասուցանէր։ Քանզի վիրգս ի ձեռն առեալ՝ զկառափունս մոգացն և մոգպետին ջարդեցին. փախստական յիւրաքանչիւր վանս արկանէին, և ինքեանք զպաշտօնն բարձրացուցեալ յեկեղեցւոջն՝ զտէրունական կանոնն կատարէին, մինչև ի նոյն միաշաբաթին անդադար լինելով։

Եւ յետ այսր տագնապի խռովութեան՝ յամենայն կողմանց յաշխարհէն Հայոց բազմութիւն արանց և կանանց ի տեղին հասանէին։ Եւ

---

2 ԲԳՏ^{2} քաջ արանց ԱԶԻVՏ^{3} կանաց ԲԳԺՏ^{2}A առնականաց 3 Հ չիք ամենայն Ի չիք հանդերձ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} և ամենայն մողուցն (Տ^{2} մողացն) 3—4 Է բազմութիւն ԲԳ բազմութեամբն ի յամսեանն 4 Զ յամսեայնն Բ ի յաշխարհն 4—5 Բ ի գեղաքաղաքաքաղեաղ (!) Է գեղաքաղաք 5 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} չիք մեծ Բ Անգղ ԴԹԼԽ Անկղ Ե բնակեցան փխ բանակեցան 5—6 ԲԳ չիք զետեղեցան 6 ԳԵԸԺԼԽԿՏ^{1} չիք և Թ չիք և յամենայն կողմանց անդր ժողովեցան ԲԳ չիք և էին ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} և եղէն փխ և էին 8 Գ քսանեհինգ ԲԳ չիք ինքնին 8—9 ԼՏ^{1} չիք հանդերձ 9 ԱԶԻVՏ^{3} զգրունան ԲԳ սուրբ եկեղեցւոյն 10 ԲԳ միաշաբաթոջ Գ միաշաբաթւոյ ԲԳ առաջարկութեան ԱԶԷԹԻV զառաջարկութիւն 11 ԲԳ խորհրդոյն փխ խորհրդակցօքն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} խորհրդովն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք և (բազում) 12 Բ ի տեղւոջն դիպեցաւ Գ ի տեղւոջն հանդիպեցաւ Խ ի տեղւոջն անդր Ը անդր ԲԳՏ^{2} չիք անդ պատրաստական ԶԷV պատրաստակ ԱԶԷԹԻVՏ^{3}A դիպեցաւ ոչ եա Թայլ 12—13 Բ տեղեակագոյն 13 ԱԳԵԶԹԺԻVՏ^{3} մնացն ԲԳ ամենայն ԱԶԷԹԻV զօրութիւն ուշոյ (!) 13—14 ԲԳ և ուժոյ մողպետին զօրութեանն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1} և ոչ ուժոյ մողպետին զօրութեան 14 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} չիք ինչ Խ չիք առ Տ^{1}Տ^{2} առ սակաւիկ 14—15 ԲԳԺԼԽԿ սակաւիկ մի փխ առ սակաւ մի Գ և ոչինչ սակաւիկ մի 15 ԲՏ^{2} համբերել ԳԼՏ^{1} համբերեալ V օրէն փխ անօրէն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} Թուլացուցանել ԲՏ^{2} Թողացուցանէր ԱԳԵԶԷԹԺԻՏ^{3} ամբոխ A ազմուկ փխ ամբոխ ԸԽԿ բազմամբոխ (!) 15—16 Հ բազում ամբոխ վազվազակի ԲԳՏ^{2} բազում ամբոխիւ ազազակ A մողաց 16 Է վիզոյ փխ վիրգս ԳԵԺԼՏ^{1}Տ^{2} ի ձեռս Ի ի ձեռին 17 ԲԳ մողպետացն ջարդէին և Գ մողաց ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2} ջարդէին ԵԸԼԽՏ^{2} զմողպետին Դ զկապմունան մողպետացն ԹՀ զմողպետացն Լ մողուցն 18 Բ զպաշտօն ԲԳ բարձրացուցանէին 18—19 Բ յեկեղեցւոջ՝ տէրունականն կատարէին Է չիք և ինքեանք—կատարէին 19 Գ տէրունականն: չիք կանոնն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} զտէրունին ԸԽ կանն (!) A յեկեղեցին փխ ի նոյն Խ ի սոյն ԱԳԵՏ^{2} միաշաբաթի (Ե միաշաբաթ) 20 Տ^{2} լինելոյ 21 ԼԽ չիք յետ ԱԹԻՏ^{3} այս փխ այսր ԲԳ և ի յայսմ տագնապ նեղութեան (Գ չիք ի) ԳԺ ԿՏ^{2} և յայս տագնապ խռովութեան (Տ^{2} խռովութեանց) ԶՏ^{3} խռովութեանն ԵԸՀ և այս ԺԼԽՏ^{1}Տ^{2} յայս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} տագնապ խռովութեանց 22 Ա կանաց ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} ի տեղւոջն։

անդ էր տեսանել զմեծ աղէտ տարակուսին. ոմանք զգերարտօսր արձակելով իբր յաղբերականց հուէին յաչաց իւրեանց. այլքն բարձրաձիչ աղաղակաւ՝ իբր այն թէ զերկինս դողացուցանէին, իսկ կէսքն խփախելով և ի գէնս ընթանալով՝ զմահ քան զկեանս ընտրէին։ Իսկ ոմանք ի սուրբ ուխտէ եկեղեցւոյն՝ զաւետարանն ի ձեռն առեալ, աղօթիւք առ Աստուած կարդային. և այլք ըղձանային զպատառումն երկրին, զի անձանց լիցի գերեզման։ Եւ այսպէս շատաց տագնապի ի վերայ մոգպետին հասուցանէին։ Բազում անգամ աղաչէր զօգնականսն իւր, զի ի մահուանէ կարասցեն զնա ապրեցուցանել, և ողջանդամ անդէն յարքունիս հասուցանել։

Այլ վասն գործոյն յոր եկեալն էր՝ սախպէր զնոսա և ասէր. «Թող գրեմ և ցուցանեմ մեծ թագաւորին, զի ի բաց թողցէ զայսպիսի իրաց տառաչարկութիւն. զի եթէ և ինքեանք աստուածքն եկեսցեն մեզ յօգնութիւն, չէ հնար օրինացս մոգութեան ի Հայս առնուլ զհաստատութիւն. որպէս զփորձ առի զմիաբանութեան ուխտին եկեղեցւոյ։ Զի թէ էին զօրք աշխարհիս մոգք, ոչ ինչ խնայէին սոքա ի նոսա սատակմամբ՝ ոչ միայն զարատաքինսն, այլ և զեղբարս և զորդիս և զամենայն մերձաւորս իւրեանց, նաև ոչ զանձինս իւրեանց։ Մարդք, որ ոչ ի կապանաց զանգիտեն, և ոչ ի տանջանաց երկնչին, և ոչ ի ստացուածոց պատկառին, և որ յետին չար է քան զամենայն չարիս՝ զմահ քան զկեանս ընտրեն, ո՞վ է, որ կարէ նոցա դիմակաց լինել։

---

1 ԲԴ աղէտս տարակուսանաց   1—2 ԱԲԳԴԹ արձակելով յաչաց իւրեանց (Գ չիք իւրեանց) իբր (ԲԴ իբրև) յաղբերականց հուէին (Գ յաղբերաց ականց ԲԴ հոսեալ) Դ զվերարտօսր արձակէին Տ^1 զարտօսրն ԳԵՉVՏ^3 զգերարտօսրն ԵԸԺԿՀՏ^{1}Տ^2 զգերարտօսրն արձակելով յաչացն իբրև յաղբերականց հուէին (Տ^{1}Տ^2 աղբերականց) Ի զգերարտօսրն արձակելով յաչաց իւրեանց որ յաղբերականս հուէին 2 ԼԽ չիք յաչաց իւրեանց ՁԷVՏ^3 չիք արձակելով A այլք   3 ԲԳԴ իբրու այն եթէ ԵԸԺԼԽՀ իբրու այն Կ իբրու եթէ Դ զերկինս Դ չիք իսկ   3—4 ԲԴ խփախելով ի գէնս ընթանային   4 ԳԵԺԽԿՀ ի գէն Դ չիք և   5 Դ ուխտ   6 Բ այլքն ԵԸԺԻԼԽՏ^{1}Տ^2 ըղձային Հ ղձային (!)   8 Բ զօգնականն 9 Դ զնա կարասցեն ԲԴ ապրեցուցանել զնա   9—10 ԲԳԴԵԸԺԼԿՀՏ^1 և անդէն յարքունիսն (ԳԵԸԼԿՀՏ^1 յարքունիս) ողջանդամ հասուցանել Խ և անդէն ողջանդամ Թ յարքունիսն 11 Հ որ V ուր որ փխ յոր Դ ասէր փխ սախպէր   11—12 ԲԴ Թող գրեմ մեծ թագաւորին և ցուցանեմ   12 ԱՁԷԻ թողացուցէ Բ թողու ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 թողցէ Դ թողուցու Թ թողացուցէ VA թողացուցանէ Բ քանզի   13 ԲԳԵԷԹԺՏ^3 չիք և ԱՁԻ զի թէ ինքեանք ԳԵԸԺԽԿՀ ինքեանք իսկ Դ ինքեանքն ԳԵԺԼՀՏ^1 աստուածքն մեր Թ չաստուածքն ԲԳԵԸԼԽԿՀՏ^2 եկեսցեն մեզ ԱՁԷԹԻՏ^{3}A չիք մեզ   13—14 Դ յօգնականութիւն մեզ   14 ԲԴ չէ հնար ի Հայք օրինաց մոգութեանն ԳԵԼԽԿՀՏ^2 օրինաց Թ օրինացն Կ մոգութեանն   15 Դ որպէս ես Է զփորձութիւն ԱՁԹV ի միաբանութիւն ԵԻ միաբանութիւն ԺԽԿՀՏ^3 միաբանութեան Լ միաբանութեանն Է չիք զմիաբանութեան ԳԵԽԿՀ ուխտի ԲԳԴԵԺԼԽԿՀ եկեղեցւոյն ԲԳԿ զի եթէ Գ զի եթէ և ԵԸՀ զի թէև էին Լ և էին   16 Բ ինչ ոչ խնայէին նոքա Դ նոքա ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 չիք սոքա Ի և նոցա փխ ի նոսա ԱՁԻV ոչ ինչ միայն 17 Դ յօտարս փխ զարատաքինսն Չ յեղբարս Է եղբարս Բ ոչ միայն յօտարս, այլ և յորդս և յեղբարս և յամենայն մերձաւորս իւրեանց Դ այլ և յորդիս և յեղբարս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զեղբարս և զորդիս Թ չիք իւրեանց   18 ԲԴ յանձինս իւրեանց խնայէին Բ մարդիկ Դ մարդիք ԱՁԷԹVՏ^3 որք   19 Խ կապանաց փխ տանջանաց ԲԴ չիք և (ոչ) ԳԿ պատկառեն   20 ԳԵԺԼԽԿՀ չարն Ի ինչ չարն է ԱՁԷԹԻV մահ փխ զմահ   20—21 ԲԴ ո՞վ է որ դոցա դիմադարձ (Դ դիմակաց) կարէ լինել ԳԵԺԿՀՏ^1 ո՞ ԸԽ ո՞ կարէ   21 ԳԵԺԼԽԿՀՏ^1 դոցա Դ ընդդիմակաց Ե դիմակաց

Ծանոթագրություն.—Դ ձեռագրում նախ պետք է կարդալ 55-րդ թերթը, ապա 54-րդը. թերթերը խառնված են:

«Լուեալ իսկ էր իմ ի նախնեաց մերոց, եթէ յաւուրս Շապհոյ արքայից արքայի, իբրև սկսաւ ուսումնդ այդ աճել և բազմանալ և լնուլ զամենայն երկիրն Պարսից, և ևս անդր յարևելս հասանել, իսկ որ վարդապետքն էին օրինացն մերոց՝ յորդորեցին զթագաւորն, զի մի՛ բնաւ ամենևին բարձցին օրէնք մոգութեան յաշխարհէն, եւ հրաման սաստիկ, զի լռեալ դադարեսցէ քրիստոնէութիւն: Եւ որչափ նա կարճելով արգելուլ կամեցաւ, նոքա ևս քան զևս աճեցին և բազմացան, և հասին մինչև յաշխարհն Քուշանաց, և անտի ի հարաւակողմն մինչև ի Հնդիկս տարածեցաւ:

«Եւ այնպէս աներկիւղ և համարձակք էին յաշխարհին Պարսից, մինչև յամենայն քաղաքս աշխարհին եկեղեցիս շինեցին, որ վանցուցանէր պայծառութեամբ զթագաւորականն արքունիսն: Շինէին և վկայարանս իմն անուանեալս, և զնոյն զարդ եկեղեցեաց զարդարէին, և յամենայն տեղիս անապատս միայնանոցս շինէին: Եւ իբրև ոչ ինչ երևէր յայտնի օգնութիւն ուստեք, աճելով աճէին և բազմանալով բազմանային, և մարմնաւոր մեծութեամբք մեծանային: Զպատճառս հարստութեանն մեք ինչ ոչ գիտէաք, բայց այսչափ ինչ ճշգրտիւ իմանայաք, զի տեղերք ամենայն զկնի ուսմանց նոցա գնային:

«Թէպէտ և էարկ ի նոսա թագաւորն զձեռն իւր խստութեամբ, և զբազումս կալաւ և չարչարեաց ի նոցանէ, և զևս բազումս մահուամբ սատակեաց, դառնացաւ և ձանձրացաւ յանձն իւր, և զնոսա ոչ կարաց նուազեցուցանել ի բազմութենէն: Դարձեալ թէպէտ փակեաց և կնքեաց զդրունս եկեղեցեացն ընդ ամենայն աշխարհն Պարսից, նոքա զամենայն տուն եկեղեցի արարին, և յամենայն տեղւոջ զիւրեանց օրէնսն կատարէին, և զանձինս իւրաքանչիւր վկայարանս համարէին, և լաւագոյն զշինուածս

---

1 ԲԴ լուեալ իսկ է իմ նախնեացն ԳԵԺԼԿՀՏ¹Տ² իսկ էր իմ ԸԽ լուեալ իսկ իցէր իմ ԱՁԷԹԻVՏ³A լուեալ իսկ իմ էր Թ լուեալ իսկ է մեր ԳԵԺ նախնեացն ԳԵԺԽ յաւուրսն 2 ԱՁԷԻV ուսումդ ԲԴ ուսումս այս 2—3 ԲԴ չիք զամենայն 3 Դ զերկիրն Դ չիք յարևելս ԷV այդր փխ անդր ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² անցանել փխ հասանել A չիք իսկ Թ որք Դ վարդապետք 4 Գ օրինաց ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ չիք ամենևին 5 ԲԴ մոգութեանն ԲԴ չիք յաշխարհէն Գ յաշխարհէս Ը լռեսցէ Խ զի լռեսցեն 6 ԱԲԴԻ դադարեսցի ԱԲԴՁԻVՏ³ քրիստոնէութիւնն ԸԽ զքրիստոնէութիւն Զ կարճելով կամեցաւ Է կամեցաւ կարճելով արգելուլ VՏ³A կամեցաւ արգելուլ: չիք կարճելով 7 A չիք նոքա Թ մինչ 7—8 Է չիք «յաշխարհն—մինչև» 8 Թ ի հարաւակողմ 9 ԲԴԼ այնպէս Տ¹Տ² և այսպէս ԲԴ աներկիւղք Բ և փխ մինչև 10 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² եկեղեցիս մեծամեծս A եկեղեցի ԲԴ զանցանէր 11 Բ զթագաւորական արքունասն Դ արքունովքն Զ վկարանս 12 ԳԴԵԺԼԽ անուանեալ ԲԳԴԵԺԼԽ եկեղեցեացն 12—13 ԲԴ տեղիս՝ անապատս մենանոցս շինէին Տ² և յամենայն տեղիս անապատս միայնանոցս 13 Տ³A յապատս և յանապատս ԱՁԷԹԻV և յանապատս միայնոցս ԳԵԸԺԽԿՀ շինեցին ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք և (իբրև) Թ երևիւր ՀՏ¹ չիք յայտնի 14 ԱՁԷԹV օգնութիւնք ԳԻԿ օգնականութիւնք ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² օգնականութիւն (ԽՀ յօգնականութիւն) ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ուստիք յայտնի 15 ԲԴԵ մեծութեամբ Բ հաստութեանն փխ հարստութեանն Դ հաստատութեանն 16 ԴԹ գիտեմք ԲԴ բայց միայն այնչափ գիտեմք (Դ գիտեմ) ճշմարտութեամբ ԳՁԷԹԻԿVՏ³ ճշմարտիւ Հ ճշկրտիւ 17 Տ¹ ուսման ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ գնացին 18 ՁԷԹԻ չիք և A արկ ԲԴ թագաւորն ի նոսա ձեռն խստութեամբ ԳԺԼԽԿՏ¹Տ² զձեռս ԵՀ ձեռս Դ չիք իւր 19 ԲԴԵԸԺԼԽՀ կալաւ ի նոցանէ և չարչարեաց ԲԴ և զբազմագոյնս փխ և զևս բազումս 20 ԲԴ դառնացեալ ձանձրացաւ ԲԴՏ³ յանձն իւր թագաւորն V չիք կարաց 21 ԱԳԴԵՁԷԻV նուազեցուցանել ԲԼ թէպէտև Լ չիք փակեաց 22 ԳԵԺԿ եկեղեցեաց 23 ԲԴ տուն" Կ չիք և Բ օրէնս Գ զօրէնսն ԵԸԺԼԽՏ¹Տ² օրէնքն ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² կատարեցին 24 ԲԴ չիք և զանձինս իւրաքանչիւր վկայարանս համարէին:

մարդկեղէնս քան զհողեղէնսն հաշուէին: Սուրք սպանողացն բթեցան, և նոցա պարանոցքն ոչ ձանձրացան. աւարառուք ստացուածոց նոցա աշխատեցան, և աւարն օր քան զօր աճեցեալ բազմացաւ: Սրտմտեալ էր թագաւորն, և յոյժ դառնացեալ դահիճք բարկութեանն. իսկ նոքա արթունք և զուարթունք, և խնդալից ընդունէին զամենայն հարուածս տանջանացն, և սիրով տանէին զամենայն յափշտակութիւն ընչից իւրեանց:

«Իբրև ետես թագաւորն, եթէ զոհ՞ տուեալ դիմեցին ի մահ իբրև խաշինք սուրբք յաղն երկնաւոր, արգել և կարճեաց ի նոցանէ զհարուածս տանջանացն. և հրաման ետ մոգաց և մոգպետաց, զի մի՛ ամենևին ոք խուեսցէ զնոսա, այլ հաստատեալ կայցեն աներկիւղութեամբ յիւրաքանչիւր ուսմունս, մոգն և զանդիկն և հրեայն և քրիստոնեայն, և որ այլ բազում կեշտք են ի կողմանս կողմանս աշխարհին Պարսից: Եւ ապա էառ երկիրն զխաղաղութիւն հաստատութեամբ, և լռեալ դադարեցին ամենայն խռովութիւնք յուզմանց: Քանզի ընդ մերոյ աշխարհին շարժման՝ և արևմուտք ևս մեծապէս շարժեցան, և ամենայն Տաճկաստան ընդ նոսին խռովեցան:

«Ձայն ահա ի լսելոյ գիտեմք. բայց այս որ ես ինձէն աչօք տեսի, թուի ինձ՝ թէ մեծագոյն ևս լինի քան զառաջինն: Արդ դու որ մարզպանդ ես աշխարհիս, պարտ է քեզ փոյթ յանձին ունել, գրել և ցուցանել յարքունիս զմիաբանութիւն բնութեանս, ո՛րպէս աներկիւղութեամբ առ ոչինչ համարեցան զհրամանս արքունի: Եւ եթէ չէր մեր անապարեալ և ի փախուստ դարձեալ, միում ի մէնջ ոչ տային ապրել: Եւ եթէ անդէն մարդիկ

---

1 ԲԴԽ մարմնեղէնս Ը մարմնեղէն ԲԶէԹV Տ³ զհողեղէնս ԳԵ զհողեղէնսն Դ զհողեղէնս Դ բժեցան փխ բթեցան Հ բթացան ԹԻ բդեցան ԶէV գրգեցան 2 ԲԴ պարանոցն Ի պարանոցք 2—3 Զէ յաշխատեցան 3 ԲԳԴ աճեալ ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² բազմանայր ԲԴ չիք էր 4 ԲԴԼ բարկութեամբ A դահիճքն բարկութեան 5 ԲԴ խնդալիցք Դ չիք և ԳԴԵԺԼԿՀՏ¹ տանջանաց 6 ԲԴ ընդունէին փխ տանէին ԲԴ չիք զամենայն ԲԴ զյափշտակութիւն Թ յափշտակութիւնն ԳԿ ընչիցն 7 Լ և իբրև Դ թագաւոր ԵԼԽԿ թէ ԳԴԺ զոհ՞ Կ զօթ Տ² զոր՞ ԲԴ դիմեալ Գ ի մահն 8 ԱԴ սուրբ է յաղեղնաւոր (!) ԸԽ չիք յաղն երկնաւոր ԲԴՏ² կարճեաց զնոսա ի չարչարանացն Գ ի նոցանէն ԵԸԺԼԽՏ¹ ճախրեաց փխ կարճեաց 9 ԶէV հրամանաւ փխ հրաման ետ A մոգպետացն ԲԴ մի՛ ոք ամենևին 10 ԱԶԷԹԻV խուզեսցէ ԲԴ խռովեցուսցէ ԵԼԽՀ խլեսցէ ԲԹ կացցեն Դ կայցեն Հ զայցեն 10—11 Բ յիւրաքանչիւր ուսումնս աներկիւղութեամբ Դ իւրաքանչիւր ուսմունս աներկիւղութեամբ 11 Բ զանդիկն Տ¹ անդիկն (!) Թ զանդիկն (յուսանցքում՝ սպասաւոր) Դ անդիկն փխ զանդիկն ԲԴ չիք և (հրեայն) ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ հայն փխ հրեայն Է հրեայքն 12 ԳԿ կէշք ԵԹԺՀ կեշտք (յուսանցքում՝ կրաւնք Հ կրօն) ԶէV չիք կողմանս ԲԴ Պարսից աշխարհին Լ յաշխարհին Տ²Տ³A առ 13 ԲԼԽՏ¹Տ² հաստատութեան Դ չիք հաստատութեամբ Է լռեալ փխ լռեալ 14 ԲԴՏ² խռովութեանցն յուզմունքն (Տ² յուզմունք) ԳԵ ԺՀՏ¹ յուզմանցն ԴՀ միոյ փխ մերոյ Տ¹ ընդ մեր ԲԴ աշխարհի ԱԳԶԹԻԿVՏ³ շարժմանն 15 ԲԴ շարժեցան մեծապէս 15—16 ԲԴ ընդ նմին խռովեցաւ 17 ԲԴ բայց զայս փխ զայն ահա ԲԴ չիք ահա ԱԶէV ի լսելոյ Դ գիտեմ ԵԺԽԿՀ զոր ԳԵԺԿՀ աչօքս Ի չիք տեսի 18 ԵԺԿՀ եթէ Դ լիցի Հ մարզպանդ 19 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ պարտ էր քեզ ԱԶէԹԻV հող փխ փոյթ Բ հողի (!) Տ³ հող յանձին Դ հոգս յանձին առնել 19—20 Բ ի յարքունիս 20 ԲԴ չիք բնութեանս ԵՀ թէպէտ փխ որպէս ԸԹԼԽՏ¹Տ² թէ որպէս ԺԼ աներկիւղութեամբ ԲԴ չիք առ 21 ԲԳԹԻ զհրաման Դ զհրամանաւ թագաւորին ԲԳԴԵԸԺԼԽՀ Տ¹Տ² չիք և (եթէ) ԲԴ ոչ էր փխ չէր Է ճարպեալ(!) փխ անապարեալ 22 Դ ոչ էին տուեալ Թ ապրել ԲԴ այնպէս ԳԸԺԿ մարդիկդ ԵՀ մարդիկք Խ մարդիկըդ

Ծանոթագրություն.—Դ ձեռագրում նախ գրված է կարգով 57-րդ թերթը, ապա 56-րդ. թերթերը խառնված են: Տե՛ս նաև էջ 59:

այդպէս բռնացան, եթէ յանկարծ զինուորս ես ընդ ինքեանս միաբանեցին, ո՞ կարիցէ կալ առաջի դոցա յանդուգն յարձակմանդ։

«Ես ահա անտեղեակ էի անքակ ուխտի եկեղեցւոյդ ի միմեանց. զի ա՛յլ է՝ զոր լսէ մարդ, և այլ է՝ զոր տեսանէ հաստատուն իւրովք աչօք։ Դու որ ի մանկութենէ յայդմ օրէնս սնեալ էիր, և ճշմարտեալ գիտէիր զպնդութիւն մարդկանդ, եթէ առանց բազում արեան հեղլոյ դոքա մեզ ոչ տան ձեռն արկանել յեկեղեցիսդ, ընդէ՞ր զայդ ամենայն հաւատեաւ յանդիման չասացեր ցԹագաւորն։ Քանզի ամենայն նախարարացն աւագ դու էիր, և զբոլոր աշխարհս քեզ յանձն արարեալ էր մարզպանութեամբ. ընդէ՞ր ոչ մեծապէս հոգ տարար յանձն քո։ Զի յայլ ժամս իմաստուն էիր, և ես գիտէի. զայս գործ ոչ իմաստութեամբ գործեցեր։ Ապա եթէ ոչ, յայտ է, եթէ և դու ի նոցա բանի ես, և քոյով խորհրդով անցուցին զայս անցս ընդ իս և ընդ զօրս։

«Արդ եթէ այդ այդպէս է, և քեզ կամք չէ ունել զմոգութիւն, մի՛ ինչ պատկառեր դու երկիւղիւ յարքայէ. ես գրեմ և ցուցանեմ ի դուռն մովպետան մովպետի և դարանդարձապետի և մեծ հազարապետին, զի ածցեն զարքայ ի հաւանութիւն, որպէս զի ի բաց թողացուցէ ըստ առաջին հրամանին, և ի կամս մարդկան ապաստան արասցեն, զի առ սակաւ սակաւ ընդելցին ընդ օրէնս մոգութեանս. զի որք կալցին՝ սիրով երևեսցին կատարեալ զհրամանն արքունի։ Քանզի մարդ է աշխարհս. դուցէ

---

1 ԲԴ այնպէս Տ^{1} բռնեցան ԴԷ զինաւորս Ը անգործ (!) զզինուորսն 1—2 ԲԴ եթէ զզինուորս ես ընդ իւրեանս յանկարծ միաբանեցին ԵԺԼԽԿՀ զզինուորսն Կ չիք ես ընդ Լ ինքեան Ծ ինքեանս Կ յինքեանս ԱԶԷԹԻVՏ^{3}A միաբանեցուցանեն ԳԵԺԼԿՀՏ^{1} միաբանեցուցին ԸԽՏ^{2} միաբանեցին 2 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} ո՞ կարէ ԸԽԿ կեալ ԲԴ նոցա Դ յանդուգն Զ յանդգն ԲԴՏ^{2} յարձակմանն 3 Բ անտեղեակ իսկ էի անքակութեամբ ուխտիդ եկեղեցւոյ Դ անքակութեան ուխտիդ եկեղեցւոյ ԲԴ չիք ի միմեանց զի 4 Թ որ Դ իւր աչաւքն Թ իւրով 5 ԲԴ չիք որ ԲԴ լեալ փխ սնեալ 6 Տ^{3} զպնդութիւնդ ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} արեան ԲԴ նոքա ԲԴ չտան մեզ Ը չիք մեզ 6—7 Ը ոչ տան մեզ 7 Դ յեկեղեցեի Խ զեկեղեցիսդ A ընդէ՞ր ոչ Թ այդ 7—8 ԲՏ^{2}A չասացեր յանդիման թագաւորին (A յանդիման չասացեր) Դ զի փխ քանզի 9 ԲԴՏ^{2} քեզ տուեալ էր և յանձն արարեալ մարզպանութեամբ Կ յանձնեալ էր Դ չիք էր 10 է հոգս ԲԴ զի ցայժմ փխ յայլ ժամս 10—11 ԲԴ և ես գիտեմ. բայց զայս գործ իմաստութեամբ առնել ոչ գիտացեր (Դ իմաստութեամբ ոչ գործեցեր) A չիք գործ Թ զայս գործ իմաստութեամբ ոչ գիտէիր ԱԶԻVՏ^{3} զայս գործ իմաստութեամբ (VՏ^{3} իմաստութեան) ոչ գործեցեր է զայս ոչ իմաստութեամբ գործեցեր ԳԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} զայս գործ ոչ իմաստուն գործեցեր ԶԷԸԹԼԽՀVՏ^{3} ապա թէ ոչ Ի ապա ոչ 12 ԵԺԼԽՀ թէ փխ եթէ ԱԴԶԹՏ^{3} չիք և Բ յայտ է եթէ ի նոցա բանի ես դու ԲԴ և քո խորհրդիւդ Դ և քո խրատով ԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} և քո խորհրդովդ Կ քո ԲԴ անցուցին նոքա Խ զայս բանքս Կ չիք անցս 14 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1} չիք այդ ԳԵԸԺԼԽԿՀ չէն ԲԴ և քեզ կամք են չունել է կամք ոչ ունել ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} զմոգութիւնդ Զ զմոգութիւնն 15 Թ չիք դու Դ չիք երկիւղիւ Գ չիք դուռն 15—16 ԲԴ մովպետին, ԵԸԺԽՀ մովպետան մովպետի (յուսանցքում՝ պարոնաց պարոնի) Թ մովպետան մովպետի (յուսանցքում՝ իշխանաց իշխանի) 16 Բ դարանդարձպետին ԴԼ դարանդերձպետին Ե դերանդարձապետի (յուսանցքում՝ փառաց) ԸԺՀ դերանդերձապետի (յուսանցքում՝ փառաց) Տ^{1}Տ^{2} դերանդերձապետի Թ դարանդարձապետի (յուսանցքում՝ Փառաց սպասաւորք) Խ դերանդարձապատի (յուսանցքում՝ պարոնաց պարոնի. փառաչի) Ի և ի դարձապետի(!) 17 Թ արքայ Խ զարքային ԲԴ ի հաւան Ե չիք ի 18 ԲԴ չիք և ԲԴՏ^{2} արասցէ Հ արասցես Ի չիք առ 19 ԲԴՏ^{2} ընտելեսցին ԵԷ ընդելցեն Բ մոգութեանն A մոգութեան 20 ԲԳԴԵԸԺԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} կատարել Ժ զհրաման VՏ^{3}A զհրամանս ԲԴԾՏ^{1}Տ^{2} Քանզի ի մեր ձեռն է փխ քանզի մարդ է ԸԽA մարդ փխ մարդ Թ մարդ (յուսանցքում՝ հարկ կամ աս)։

յորժամ վնաս ինչ տանիցեն, և ինքեանք ցրուեալ վատնեսցին յօտարութիւն: Իսկ յորժամ աշխարհս Թափուր լինիցի ի մարդկանէս, յայնժամ և քեզ գլխովին մեծապէս միշտ հասանէ յարքունուստ»:

Ետ պատասխանի մարզպանն մոգպետին, և ասէ. «Ամենայն բանք խրատուդ զոր ասացեր՝ ճշմարիտ են. բայց զառաջինն զոր չիմացաք՝ անսաք, և մեծապէս զղջացաք այժմ: Բայց դու արդ զոր ասեմս արա, և բարիոք Թուեսցի քեզ. սակաւիկ մի երկայնամիտ լեր և զխորհուրդս քո արգել ի բազմաց. բայց արանց՝ որոց ես ասեմ՝ նոցա յայտնեա, մինչև ես ինձ այժ ժողովեցից՝ զօր ի Թիկունս ածելոյ, և զուխտ եկեղեցւոյ Թերևս կարացից երկփեղկել: Եւ եԹէ զայդ այդպէս արարից, գիտեմ ապա Թէ և զհրամանն արքունի կարող եմ կատարել»:

Եւ անդէն հրաս հանեալ ի Սիւնեաց աշխարհէն, գիւր զունդն ստապացոյց ի Թիկունս օգնականութեան մոգաց և մոգպետին: Եւ ապա սկսաւ ասել: «Աղէ՛ դու անգամ մի հրովարտակ ի դուռն տուր վասն այրուձիոյն՝ որ յԱղուանսն է տասն հազար, զի ի ձմերոց ի Հայս եկեսցեն. և յորժամ զնոսա ի ձեռին ունիցիմք, չիք ոք որ եղծանել կարէ զհրամանն արքունի»:

Պատասխանի ետ մոգպետն և ասէ ցմարզպանն. «Այդ խորհուրդ դարձեալ իմոց բանիցս ընդդէմ է. քանզի մեք յորժամ բռնուԹեամբ կռուեսցուք ընդ աշխարհիս, աշխարհս ի բաց քանդի, և մեք ի պատուհասէ չապրիմք. անձանց վնաս, և արքունի մեծապէս զեան»:

Եւ ոչ ինչ կամեցաւ ամենևին ունկն դնել նմա մարզպանն, զի սրտի մտօք կալեալ էր զպարսկական օրէնսն: Սկսաւ այնուհետև պատրել զոմանս կարասեաւ և զոմանս ողոքական բանիւք. զաամիկն ամենայն՝ ահեղ բանիւք սպառնացեալ սրտաԹափ առնէր: Հանապազորդ տատատացոյց

---

1 A *նոյա տանիցեն ԸԽ տանեն Ի ոչ տանիցեն* (!) *ԲԴ վատնեալ ցրուեցին Խ ցրուեալք ԳԵԺԼԽԿՏ¹Տ² վատնիցին* 1—2 *Դ յօտարութիւն և աշխարհս* 2 *ԳԵԸԺԼԽԿՏ¹Տ²* չիք *Իսկ Լ Թարօր Ծ Թափոր ԲԴ և աշխարհս Թափուր մնասցէ ի մարդկանէ Բ* չիք *յորժամ Դ* չիք *Իսկ յորժամ Է լիցի ԳԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ² լինի ԵԹՀ ի մարդկանէ* 2—3 *Բ և քեզ Իսկ ԵԸԺԼԽՀՏ² քեզ Իսկ* փխ *և քեզ* 3 *ԱՁԷԹԻVՏ³*A *մնաս* փխ *միշտ Թ հասանի* 4 *ԲԴ մարզպանն և ասէ ցմոգպետն* 5 *Թ խրատույ ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² զոր դու ԲԴ ոչ իմացաք* 6 *ԲԴ* չիք *դու ԵԸԺԼԽՀ բայց արդ դու Ժ* չիք *արդ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²* չիք *արա և* 7 *Բ եթէ բարիոք Թ բարուոք* 8 *ՁԷV արբել* փխ *արգել Կ բաց յարանց ԲԴ պատուիրեմ* փխ *ասեմ Ժ մինչ չև* 9 *ԵԸԺԼԿՀՏ¹Տ² ինձէն ԵԸԺԼԿՀՏ¹Տ²* չիք *այժ Դ այն* (!) *ԷԹ յայժ* փխ *այժ ԲԴ մինչև ես զոր ի Թիկունս ժողովեցից և զուխտ Խ ինձէն ժողովեցից զոր* 10 *Ե կատարեցից* փխ *կարացից Բ երկփեղկեալ ԵԺԾ այսպէս Լ այնպէս ԲԴ* չիք *ասա* 11 *ԲԴ զհրաման ԲԴ կարացից* փխ *կարող եմ* 12 *Գ* չիք *անդէն ԱԳԵԷԺ հանել ԲԴՏ² աշխարհն* փխ *աշխարհէն* 13 *ԳԿ մոգացն Դ մոգպետաց ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹* չիք *ասա* 14 *ԲԴ անգամ (Դ անկամ) մի դու ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² աս անգամ մի ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ի դուռն արքունի Է այրուձիուն* 15 *Դ յԱզուանս ԲԴ զի ձմերոց Գ զի ձմերոցի Տ³*A *Հայոց* 16 *ԲԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ² ունիմք* փխ *ունիցիմք Գ* չիք *որ Դ եղծել ԱԲԴՁԹԻV զհրաման* 18 *ԲԴ* չիք *դարձեալ ԸԻԽ իմոց Դ խորհրդոցս* փխ *բանիցս Լ բանից ԸԻԽ* չիք *բանիցս ԲԴԳԵԸԺԽԿ յորժամ մեք ԼՏ¹* չիք *մեք* 18—19 *ԲԴ կռուիմք* 19 *Հ* չիք *աշխարհս ԴԿ* չիք *և* 20 *ԲԴ մնաս է ՁԷV զեայն Թ զեան* (լուսանցքում՝ *մնաս*) *Թ* չիք *և* 21 *ԲԴ կամեցաւ մարզպանն ունկն դնել նմա Բ* չիք *ամենեքին* V *պարզպանն* (!) 22 *ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ ընկալեալ էր Է պարտել* 22—23 *ԱՁԹԻVՏ³ կարաւօք ԵՀ զոմանս ողոքական (Հ ողոքական) բանիւք և զոմանս կարասեաւ* 23 *ԲԴ* չիք *և ԲԴՏ² զորկ (Դ ողորկ)* փխ *ողոքական ԲԴ և զամիկն ԵԺԼԽՏ¹Տ² զամիկան Է զամեկն Հ ամիկան* 24 *ԳԴԿ սրտաԹափս ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² տատատացուցանէր:*

զռաճիկն տաճարին, և յերկարէր զնուագն ուրախութեան, մաշելով զերկայնութիւն գիշերացն յերգս արբեցութեան և ի կաքաւս լկտութեան, բաղդրացուցանէր ոմանց զկարգս երաժշտական և զերգս հեթանոսականս. մեծապէս գովութիւն մատուցանէր օրինաց թագաւորին։ Բերեալ էր և յարքունուստ բազմութիւն կարասւոյ, և միում միում կաշառ գաղտ խթէր ի պատճառս պարգևի և պատուոյ. և բազում նենգութեամբ զանմեղ մարդիկ հրապուրէր և յինքն արկանէր։

Իսկ զայս ամենայն իբրև տեսին սուրբ եպիսկոպոսունքն, ևս քաջ դրդեալ յորդորեցան ի նոյն միաբանութիւն. և հնարագէտ իմաստութեամբ ընդ երկուս բաժանեցին զբանակն։ Մանաւանդ իբրև հաստատեալ գիտացին ի միտս իւրեանց, եթէ անօրէն իշխանն Սիւնեաց զօրհաստական վէրան ի յոգիսն ընկալեալ էր, խորշեցան մերժեցան և ի բաց փախեան ի նմանէ։

Խորհուրդ արարեալ ի գիշերի միում ամենայն ուխտին բազմութեամբ՝ կոչեցին և զսպարապետն զօրուն ի խորհուրդն, հարցին և քննեցին և ի վերայ հասին մտացն անշարժութեան, որոյ ոչ և առ սակաւ մի թերացեալ էր ի սիրոյն Քրիստոսի։ Եւ միաբան աղօթս արարեալ ի վերայ նորա, վերստին ընկալան զնա յառաքինութիւն։ Եւ նովաւ որսացան զբազումս ի նոյն միաբանութիւն, որք ոչ էին քակեալ յառաջին միաբանութենէն. եկին և ժողովեցան գունդ զօրաց բազմաց։ Եւ ևս առաւել հեռագոյն զատան ի մոգացն և ի մոգպետէն և յանօրինէն Վասակայ։

Իսկ նա այնչափ յիմարեցոյց ափշեցոյց զմիտս մոգպետին, մինչև չետ նմա իմանալ զելս իրացն։ Սկսաւ բաշխել մոգս ի տունս նախարարացն և մեծամեծ ռոճիկս կարգել, զոհել պատրուճակս, և բնաւոր կրնքաւոր մարդկանն տալ ուտել միս յաղածոյ, և երկիր պագանել արեգա-

---

1 ԲԳԵԽՀ զռաճիկս ԳԿ զռաճիկ Թ երկարէր ԱԲԳԴԵԽԿ զնուագս ԱԳՁԸԿ ուրախութեանն 2 ԲԳ գիշերոյն ի յերգս 3 ԱԳՁԷԹԻԿV չիք երաժշտական և զերգս ԲԳ չիք երաժշտական և զերգս հեթանոսականս Գ զկարգս հեթանոսաց 4 ԱԲԻV գոհութիւն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² գովութիւնս Խ զօրինաց ԵԸԼՀ չիք էր 5 Լ զբազում կարասոյ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ կաշառարար 6 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² պատուի և պարգևաց Գ մարդիկք 7 ԲԳՏ² պատրէր փխ հրապուրէր 8 Գ չիք Իսկ Բ չիք իբրև Գ իբրև զայս ամենայն ԲԳԴԵԸՏ¹Տ² եպիսկոպոսքն Գ քան փխ քաջ 8—9 ԳԼ քաջորդեալ յորդորեցան 9 Տ¹ յորդեալ յորդորեցան Գ միաբանութիւնն 9—10 Գ իմաստութեամբքն յերկուս բաժանեալ 10 Բ յերկուս փխ ընդ երկուս Բ բարժանեալ փխ բաժանեցին Գ բաժանեցան Բ իբրև յարժամ 11 ԲԳՏ² Սիւնեաց Վասակ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ իշխանին 12 ԲԳ զվէրան ԳԵՏ¹ չիք ի Բ ի յոգիս Գ յոգիսն ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² յոգին Գ ընկալեալ փխ ընկալեալ ԲԻ խորհեցան փխ խորշեցան ՁԷ փախեայն 15 ԲԳԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² զսպարապետ զօրուն ԱԳՁԷԹԻԿVՏ³A զօրաց 16 Բ մտիցն Գ անշարժութեանն ԲԳ որ ոչ ԳԵԼԽԿ ոչ ես փխ ոչ և ԱԲԹԻ չիք և ՁԷVՏ³ չիք և առ Գ սակաւիկ մի 16—17 Խ վերացեալ էր (!) 17 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք և (միաբան) 18 Թ չիք զնա ԳՁԷՏ³A որսացեալ 19 ԲԳ զի փխ որք 20 ԲԳՏ¹ չիք և ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ չիք առաւել 20—21 ԲԳ զատան հեռացան փխ հեռագոյն զատան Գ զատեցան ԵԺԼԽՀՏ¹ զատեան 21 Լ ի մոգուցն Գ ի մոգաց ԲԳԼ յանօրէն ԳԵԺԽԿՀՏ¹ յանօրէնն Խ ի Վասակայ յանօրինէն 22 Տ³A յիմարեցոյց և ափշեցոյց ՁԷԻ յափշեցոյց V յարմարեցոյց փխ յիմարեցոյց Թ մինչ 23 ԲԳՏ² ոչ ետ Գ ետ նմա ԲԳՏ² սկսաւ այնուհետև ԲԳԴԿՏ² մոգս բաշխել 23—24 ԱՁԷԹԻV չիք սկսաւ բաշխել մոգս ի տունս նախարարացն 24 Ձ կարգէր ԵԸԺԽՀ պատրուճակս (լուսանցքում՝ աչխար ՝ աչխարհ) ԲԳ բնաւոր փխ բնաւրար 24—25 Գ կնքաւորս մարդկան 25 ԸԺ տան փխ տալ ԲԳՏ² յաղածոյ միս տալ ուտել Է արածոյ փխ յաղածոյ ԳԵՏ¹Տ² արեգական։

կանն։ Իբրև սկսաւ բազմանալ ընդ ամենայն աշխարհն այնպիսի պղծագործ խառնակութիւն, յանդգնեցան և ևս կանայք փշտիպանացն յաւուր կիւրակէի անցուցանել զճրագունս եկեղեցւոյն և պատառել զհանդերձս հաւատաւոր կանանցն։

Զայս գուժկան աղմկի իբրև տեսին միաբան սուրբ եպիսկոպոսունքն, զաւետարանն ի ձեռն առեալ հասին և անկան առանց հարցանելոյ ի վանս սպարապետին, ուր ժողովեալ էին զօրքն Հայոց։

Համբարձին զձայնս իւրեանց և ասեն. «Աղաչեմք զձեզ զամենեսեան սուրբ աւետարանաւս. եթէ ձերով խորհրդիւ գործեն զայն անօրէնութեան չարիս մարզպանն և մոգպետն, նախ զմեր պարանոցս հատէք, և ապա յեկեղեցին ձեռնարկեցէք։ Ապա թէ առանց ձեր կամաց նոքա զայն չարիսն գործեն, այսօր խնդրեսցի վրէժդ այդ ի նոցանէ»։

Իսկ որք էին ի ներքս ի վանս սպարապետին՝ յառն կացին, միաբան համբարձին զձայնս իւրեանց առ Աստուած և ասեն. «Դու Տէր սրտագէտ ամենեցուն, ոչ ինչ պիտի քեզ վկայութիւն ի մարդկանէ. եթէ խառնեալ իցեմք ի քէն սրտի մտօք, զայն դու ինքնին քաջ գիտես. այսօր իսկ դատեա զմեզ ըստ մեղաց մերոց։ Ապա եթէ հաստատուն կամք յուխտի սուրբ աւետարանիս, դու՛ Տէր, լեր մեր օգնական այսօր, և տուր զթշնամիսն ճշմարտութեան ի ձեռս մեր, զի արասցուք ընդ նոսա ըստ կամաց մերոց»։

Զայս իբրև ասացին, ամենեքեան զգլուխս զգետնի հարկանէին, և ողջունեցան յաւետարանէն և յեպիսկոպոսացն։

---

1 *ԲԴ եւ իբրև ԱԹ աշխարհս ԳԵԺԼՀՑ*^{1} *այսպիսի* 1—2 *ԲԴ այնպիսի (Դ այսպիսի) պիղծ խառնակութիւն ընդ ամենայն աշխարհն է* չիք *«իբրև սկսան—յանդգնեցան»* 2 *Թ ԼՑ*^{2} չիք *և ԲԴՑ*^{2} չիք *ևս ԳԵԸԺԽԿՀ ևս և ԳԿ փուշտիպանացն Թ փշտիպանացն* (լուսանցքում՝ *մարմնապահ կանայք մոզաց) ԵԸԺԽՀ փախպանացն* (լուսանցքում՝ *մարմնապահ(ք) կանայք մոզուցն Ժ արմնապահ) ԵԺԼ յաւուրն* 3 *Բ կիւրակէին Դ կիրակէին ԼՑ*^{3} *կիրակէի Դ զճրագունան ԲՑ*^{2} *եկեղեցեացն Բ* չիք *և ԱԻԽ պատառել Գ զհանդերձ Ի զհանդերձն* 4 *Լ հաւատար* փխ *հաւատաւոր ԲԴԿՑ*^{1}*Ց*^{2} *կանանց* 5 V *յայս* փխ *զայս Ա ԲԴՁԹՑ*^{3} *գոյժ* V *գուշ Ե գուժական Ի գուժ Է յոյժ* փխ *գուժկան ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՑ*^{2} չիք *աղմկի ԳԵԸԺԼԽԿՀՑ*^{1}*Ց*^{2} *միաբանեալ ԲԴ միաբան եկեալ սուրբ եպիսկոպոսքն ԳԵԸՑ*^{1}*Ց*^{2} *եպիսկոպոսքն* 6 *ԲԴ* չիք *և Բ առանց ուրուք* 6—7 *Դ անկան ի վանս սպարապետին առանց ուրուք հարցանելոյ* 7 *Բ ամբարապետին* փխ *սպարապետին Ի է* փխ *էին Գ զօրք* 8 *Է աղաչեմ* 9 *ԵԸԼԽՀՑ*^{2} *գործեն ԱԳԴՁԷԹԺԻԿ*V*Ց*^{3}A *գործէ Ժ գործէն Դ խորհրդովք Ը* չիք *զայն Ե անօրէնութիւն Ը զանօրէնութեան* 9—10 *Բ խորհրդովք գործեն զանօրէնութիւն և զչարիսն Դ զայն անօրէնութիւնն և զչարիսն* 10 *Թ չարիք Լ պարանոցն* 11 *ԲԳԴԵԸԼԽԿՀՑ*^{1}*Ց*^{2} *յեկեղեցիսն ԳԷԿ ձեռն արկէք Խ ձեռնարկիցէք ԲԴ ձեռն արկանէք ԲԴ ապա եթէ նոքա առանց ձեր կամացդ ԳԵԸԺԼԽՀՑ*^{2} *ապա եթէ ի ձերոց ԱԲԳԹԻ չարիս ԴԵԸԺԼԿՀՑ*^{2} *չարիսն Խ չարիքն* A *չարն* 12 *ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՑ*^{1}*Ց*^{2} *գործեցին ԳԵԸԺԼԽԿՀ այսօր իսկ* 13 *ԳԵԺԿՀ որ Դ ինեբս Բ ասպարապետին ԲԴՑ*^{2} *յառն կացին ամենեքեան ԲԴԸԽՑ*^{2} չիք *միաբան* 13—14 *ԵԺԼՀՑ*^{1} *համբարձին միաբան* 14 *ԲԴԸ* չիք *առ աստուած Է սրտից գէտ* 15 *ԲԴԵԸԺԼԽՀՑ*^{1}*Ց*^{2} *պիտոյ է ԱԳՁԷԹԻԿ*V*Ց*^{3}A *պիտի Բ ի մարդկանէ վկայութիւն Դ մարդկան Խ խառնեալք* 16 *ԳԵԸԺԼԽԿՀՑ*^{1}*Ց*^{2} *սրտիւ և մտօք Բ զայդ Բ ընքնին ԵՀ* չիք *«քաջ գիտես—այսօր իսկ» Դ* չիք *իսկ ԸԺԼԽՑ*^{1}*Ց*^{2} *դու ինքնին դատես* 17 *ԴԿ վասն* փխ *ըստ Բ ի յուխտի ԲԴ* չիք *սուրբ* 18 *ԲԴ տէր աստուած մեր, օգնական լեր այսօր ԸԽՑ*^{2} *մեզ* փխ *մեր Ը* չիք *այսօր Ի* չիք *լեր ԱՁԷԹԻ*V *զթշնամին ԳԿ զթշնամիս* 19 *Է ճշմարտութեամբ* A *ըստ կամաց քոց սրբոց* 20 *Դ զայս ասէին ամենեքեան ԲԴ զգլուխսն ԳԵԺԽԾԿՀՑ*^{1}*Ց*^{2} *զգլուխս Թ գլուխ Լ գլուխս Գ գետնի ԻԽԿՑ*^{1} *ի գետնի* 21 *ԱԴՁ*V *յաւետարանն Լ աւետարանէն Գ յաւետարանն և յեպիսկոպոսն* V *յաւետարանն Ի աւետարանն ԹԼ եպիսկոպոսացն։*

Իսկ մի ումն ի նախարարացն որ անդր դիպեցաւ, էր ի նոցա խորհրդի, և ոչ միաբանեաց ընդ նոսա ի մեծ վկայութիւնն. և անդէն առ ժամայն ի նոցունց ի տեղւոջն քարկոծեցաւ, և ահ մեծ անկաւ ի վերայ ամենեցուն։

Յայնժամ ամենեքեան ի նախանձ բարկութեան բրդեցան, մինչև ամենայն տեսողացն երիկամունքն զողային, որք առ ոչ ինչ համարեցան զպարգևս արքունի, և առ ոտն հարին զհրամանս ահագինս. Ընթացան վաղվաղակի ի զէնս իւրեանց, վառեցան կազմեցան զգիշերն ամենայն, և ընդ ծագել արեգականն զգունդն յերիս մասունս բաժանեալ ի բանակն արկանէին. Գունդն առաջին յարևելից կուսէ, և գունդն երկրորդ յարևմտից կողմանէ, և գունդն երրորդ ի հիւսիսոյ կողմանէ, շուրջանակի ի մէջ առեալ փակեցին զբազմութիւն բանակին. և զբազումս կոտորեցին, և զևս բազմագոյնս կապեցին զերևելի մարդիկ, և արկին ի բերդս ամուրս ընդ իւրեանց իշխանութեամբ։ Եւ զառ և զապուռ և զաւար բանակին ի մի վայր ժողովեալ պահէին իբր հրամանաւ արքունի։

Իսկ զմարզպանն ձերբակալ արարեալ, և միաբանէր ընդ նոսա երդմամբ՝ հաստատուն կալ յուխտին, զղջանայր զառաջին քակումն ի նոցանէ։ Անկանէր ապաշխարութեամբ յոտս սուրբ եպիսկոպոսացն, և աղաչէր խաղաղատեսլով՝ զի մի՛ մերժեալ ընկեցի առ ի նոցանէ։ Կրկնէր և երեքկրնէր զանսուտ երդումն առաջի բազմութեանն ի սուրբ աւետարանն, դրէր և կնքէր զերդումն և կապէր զաւետարանէն. և աղաչէր՝ զի յԱստուծոյ խնդրեսցի վրէժխնդրութիւնն, և մի՛ նոքա մարդկարար սատակեսցեն զնա։

Իսկ նորա թէպէտ և հաստատեալ գիտէին զնենգաւոր կեղծաւորութիւն

---

1 ԲԴ չիք ումն Բ անդն ԵԸԺԼԽՀՏ^2 անդ ԲԴ էր ի Վասակայ խորհրդին ԳԵԸԺԼԽԿՀ Տ^{1}Տ^2 որ էր ի նորա խորհրդի 2 ԲԴ ի մեծի վկայութեանն Ե վկայութիւն 2—3 Ը չիք «և ոչ միաբանեաց—ի տեղւոջն» 3 Թ ի տեղւոջս Տ^2 չիք ի տեղւոջն ԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 քարկոծեցաւ ի նոցունց Է քարկոծեցան Ը կոծեցաւ փխ քարկոծեցաւ ԱԲԴՁԻV ամենեցունց Գ նոցա ամենեցուն Խ չիք ի վերայ 4 Բ նախանց ԼՏ^1 դրդեցան 5 ԱԻ երիկամունքն ԳԵԼԽ երիկամունք Բ զողացան Գ զողային ԲԴ չիք առ 6 Խ զպարգևսն ԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 հարկանէին փխ հարին Ը առ ոտն արկանէին Դ ահագին ԼՏ^1 ընթացեալ 6—7 ԲԴ վաղվաղակի ի զէնս (Դ զէնսն) իւրեանց ընթացան 7 Ի ի զէն Ի չիք իւրեանց Ի ի գիշերն 8 ԲԴ արեւուն Դ ընդ երիս Թ երիս Ի չիք բաժանեալ ԱՁԹԻV զբանակն 9 ԲԴ կողմանէ փխ կուսէ 10 ԲԴԿ չիք կողմանէ ԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 կուսէ փխ կողմանէ Է չիք և գունդն երրորդ ի հիւսիսոյ կողմանէ Գ հիւսիսո ԴԵ հիւսուսոյ 11 ԲԴ չիք առեալ ԲԴ ԴԿ չիք և (զբազումս) ԵԸԺԼԽՀ չիք և զբազումս կոտորեցին 12 Բ և զբազմագոյնս Գ բազմագոյնսն Դ և զբազմագոյն Բ մարդիկն Դ մարդիք, արկանէին 13 Գ և զառ զապուռ զաւար Դ չիք զապուռ ԵԼԿՀ չիք (և զապուռ) Տ^2 զապուր A չիք և (զաւար) 14 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 արքունի հրամանաւ 15 Է զմարզմանն (!) Հ մարզպանն Բ և նա միաբանեալ Դ և նա Տ^2 և նա միաբանէր 15—16 ԲԴ երդմամբ և խօսէր ընդ նոսա հաստատուն կալ 16 ԱԲԴՁԷԹԻV զզջանալ ԴԿ և զզջանալ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և զզջանայր ԲԴԵԹ ԺԼԽՀՏ^2 քակումն 17 ԲԴ ապաշաւանօք Բ ի յոտս ԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք սուրբ Է եպիսկոպոսին 18 ԲԴ չիք առ 19 ԲԴՏ^2 զուտ փխ զանսուտ Բ երդումնն Դ երդմունսն ԸԽ չիք և երեքկնէր Ե բազմութեան Դ աւետարանին 20 ԱՁԷԹԻV գնէր փխ դրէր ԱԲԴՁԷԹԻ զերդումնն ԸԽՏ^2 կապէր ի սուրբ աւետարանէն Դ չիք և (աղաչէր) 20—21 ԱԴ ՁԷԹԻԿ աստուծոյ յայտնեսցի Բ չիք զի ԲԴ աստուծոյ յանձն լիցի վրէժխնդրութիւնն ԵԸԺ ԼԽՀՏ^{1}Տ^2 աստուծոյ վրէժխնդրութիւնն (ԵՀՏ^1 վրէժխնդրութիւն) 21 ԲԴ մարդկարար նորա ԷՏ^1 մարդարար 21—22 ԹԻ կատակեցեն (!) 23 ԲԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 հաստատուն A նենգութիւն կեղծաւորութեանն Դ զնենկաւոր Թ զնենգաւոր ԲԳԴԵԷԸԹԺԻ կեղծաւորութիւն:

նորա, եթէ խարէութեամբ զանեայ անդրէն ի հին մոլորութիւնն, ոչ ինչ փոյթ առնէին ձեռն արկանել ի նա վասն առաջին յանցանացն, այլ սուրբ աւետարանին թողին ի դատապարտութիւն:

Իսկ որք եկեալ էին յաւարի առնուլ զսուրբ զանձս եկեղեցւոյն, ակամայ եղին զանձինս և զաւար իւրեանց առաջի սուրբ եպիսկոպոսացն և ամենայն զօրացն. և եղծաւ ապականեցաւ հրաման թագաւորին: Եւ յաջողեալ զօրութեամբն Աստուծոյ՝ աղաղակէին և ասէին գոհանալով արք և կանայք և ամենայն ռամիկ բազմութիւնն. «Պատրաստ եմք ի հալածանս և ի մահ և յամենայն նեղութիւնս և ի չարչարանս վասն սուրբ եկեղեցեաց, զոր աւանդեցին հարքն մեր առաջինք՝ զօրութեամբ զպատեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որով վերատին ծնաք ի մի յոյս հաւատոցն մկրտութեամբ ի Քրիստոս Յիսուս. ըստ նմին նմանութեան կամիմք չարչարանօք և արեամբ նորոգել զանձինս: Քանզի հայր մեր զսուրբ աւետարանն գիտեմք, և մայր՝ զառաքելական եկեղեցի կաթողիկէ. մի՛ ոք չար անջրպետ ի մէջ անկեալ՝ զմեզ քակեսցէ ի սմանէ»:

Ոչ երևէր այնուհետև առաւել տէր քան զծառայ, և ոչ ազատ փափկացեալ քան զգեղջուկ վշտացեալ, և ոչ ոք քան զոք նուաղեալ ի յարութենէ: Մի սիրտ յօժարութեան ամենեցուն արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց և ամենայն միաբանելոց ի Քրիստոս: Քանզի առ հասարակ զմի զինուորութիւն զինուորեցան և զմի ագան զրահս հաւատոց պատուիրանին Քրիստոսի. միով գօտեաւ ճշմարտութեան պնդեցին զմէջս արք և կանայք:

Ընկեցեալ կայր այնուհետև ոսկի, և ոչ ոք առնոյր իւր առանձինն արծաթ, և արհամարհեալ առանց ագահութեան, անարգեալ պատուական հանդերձք առ ի զարդս մեծարանաց: Նա՝ իւրաքանչիւր ստացուածք ոչ ինչ համարէին յաչս ստացողաց իւրեանց: Տեսանէին զանձինս իւրեանց

---

1 ՁԷՏ³ և թէ A և եթէ Դ չիք եթէ խարէութեամբ զանեայ անդրէն ի հին մոլորութիւնն ԲՏ² սոփորութիւնն Ե մոլորութիւն 2 ԸՏ¹Տ² ձեռնարկել ԱԳՁԷԹԻԿV չիք ի նա Ի անցանացն 3 Բ թողոյին ԳԿՏ² թողուին ԲԴԼՏ¹Տ² զվրէժխնդրութիւնն փխ ի զատապարտութիւն 4 ԲԴԺԽ զզանձս սուրբ եկեղեցեացն (ԺԽ եկեղեցւոյն) Հ զանձս յեկեղեցւոյն ԷA զանձն 4—5 ԲԴ ակամայ զանձինս և զաւարն (Դ զաւար) իւրեանց եղին 5 ԳԵԸԺԼԽԿՀ չիք և զաւար 6 ԱՁԷԹԻVA եղծեալ Խ եղծաւ և ապականեցաւ ԲՏ² չիք և 7 ԲՏ² յաջողեալ Դ աջողեալ 8 Հ ըստմիկ Ե բազմութիւն V բազմութեանն 8—9 ԱԲԴՁԷԻVՏ³ ի հալածել և ի մեռանել Թ ի հալածիլ և ի մեռանիլ 9 Բ յամենայն ի չարչարանս ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք և ի չարչարանս Դ չիք նեղութիւնս և ի 10 ԲԴ եկեղեցեացն 10—11 ԱԴԷ զպատեամբ 11 ԵՀ չիք տեառն մերոյ 12 Դ հաւատոյ ԵԺԼԽ հաւատոց ԲԴ նմանութեանն 13 Խ արեամբն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զանձինս մեր Տ¹ չիք քանզի 14 ԼՏ¹ սուրբ զաւետարանն զիտեմք մեզ հայր ԵԸԺԼԽՀՏ¹ կաթողիկէ եկեղեցի սուրբ ԲԴ և մայր զկաթողիկէ զառաքելական եկեղեցի ԴԹ մայր մեր ԼՏ¹ և զառաքելական կաթուղիկէ եկեղեցի սուրբ մայր ԹԻ կաթուղիկէ 15 Բ ի մէնջ լեալ փխ ի մէջ անկեալ Բ չիք զմեզ Բ քակեսցի 16 Թ երեւիր ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² այնուհետև երեւէր Բ ոչ էր փխ ոչ երեւէր Թ չիք առուել A տէրն 17—18 A նուաղեալ յարութենէ ՀՏ¹Տ² յարիութենէ ԲԴ ի քաջութենէ 18 ԲԴ այլ մի սիրտ ԺԼԽ յօժարութիւն էր Ա կանաց ԵԸՀ էր ամենեցուն 19 ԲԳԴԵԿ չիք և (ամենայն) ԳԵ միաբանելոցն 20 Բ զինեցան ԲԴՏ² զմի զրահ զգեցան ԺԽ զզրահս ԲԴՏ² զհաւատոց 21 ԳԵԸԺԼԽԿՀ և միով ԲԴ զօտով ԲՏ² ճշմարտութեանն Դ ճշմարտութեամբ պնդեալ 23 Բ առնէր ԲԴ չիք և Գ զանձին 25 ԲԴ հանդերձ ԲԴ ի զարդ ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² նաև ԵԺԽՀՏ¹Տ² իւրաքանչիւր ումեք Լ յիւրաքանչիւր ԲԴ ստացուած 26 ԱՁԹԻ ստացողին իւրեանց VՏ³A իւրեանց ստացողին ԲԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ստացողաց իւրեանց ԳԿ ստացողացն իւրեանց Դ տեսողացն փխ իւրեանց ստացողին ԲԴ տեսին Դ չիք իւրեանց:

իբրև զմեռեալ զիականսն, և զիւրաքանչիւր զգերեզմանս ինքեանք փորէին, և կեանք իւրեանց ի մահ համարեալ էին, և մահք իւրեանց անշուշտ կեանք։

Բայց այս բարբառ ստէպ ստէպ ընթանայր. «Քաջութեամբ միայն մնացուք, զանուն և զոգիս ևեթ ժառանգեսցուք, զի կենդանի իցէ ի մեզ Քրիստոս, որում զիւրին է միւսանգամ նորոգել զմեզ ի հողոյ և զամենայն զյառաջագոյն զննջեցեալսն, և հատուցանել իւրաքանչիւր ըստ գործս իւրեանց»։

Զայս և առաւել քան զսոյնս խօսելով, և մխիթարելով զանձինս և զմիմեանս, դարձեալ միւսանգամ զինուորքն պատրաստեցին զզէնս իւրեանց, և աղօթականքն անդադար լինէին յաղօթսն իւրեանց, և պահողքն ճգնէին ի պահս իւրեանց։ Զայնք պաշտօնէիցն ի տուէ և ի գիշերի անհատ էին ի սուրբ սաղմոսն. ընթերցուածք աստուածային կտակարանացն ոչ երբէք առնուին դադարումն յամենայն ժամ. սոյնպէս և մեկնիչքն ի մխիթարութիւն երկնաւոր վարդապետութեանն։

Յայնմ ժամանակի դարձեալ յարձակեցան ի վերայ բերդիցն և աւանաց, զոր ունէին Պարսիկքն ի տեղիս տեղիս, յամրոցս աշխարհին. տապալէին քանդէին զբնակութիւնս նոցա։ Առաջին զմեծն Արտաշատ հանդերձ աւանօք իւրովք. և առնուին զանմատոյց ամուրսն՝ զԳառնի քաղաքն, զԱնին, զԱրտագերս և զաւանս իւրեանց. զԵրկայնորդսն և զԱրխնին և զաւանս իւրեանց. զԲարձրաբերդն, զԽորանիստն, զԾախանիստն,

---

1 ԲԴ որպէս մեռեալ Գ մեռեալ ԵԺԼԽՀՏ^1 մեռեալ զիականք ԲԴՏ^2 զերեզման Ա ինքեանք (յուսանցքում՝ ց=ինքեանց) Գ ինքեանց 2 Բ նոցա փխ իւրեանց Գ նոցա արհամարհեալ էին փխ իւրեանց ի մահ համարեալ էին ԼՏ^1 համարէին ԱԼԿA մահ 3–4 ԲԴ զանշուշտ կեանս ԵԸԺԽՀ անշուշտ (յուսանցքում՝ անսուտ) 4 Գ ստէպ փխ ստէպ ստէպ ԲԴԸ չիք միայն 5 Բ զոգի ԳԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^2 զհոգիս Գ չիք ևեթ ԲԴ է փխ իցէ 6 ԲԳԴ զմեզ ի հողոյ զմեզ և զյառաջագոյն զամենայն ԼԽՏ^{1}Տ^2 ի հողոյ զմեզ ԵԸԺԿՀ զմեզ և զամենայն 7 Թ զառաջագոյն Գ չիք զյառաջագոյն ԱԲԴՁԷԹԻVՏ^3 ըստ իւրաքանչիւր ԱՁԸԹՀVՏ^3 զգործս 7—8 ԲԴ գործոց իւրեանց Ժ գործս իւր Ի զգործս իւրեանց 8 ԵՁԼԽՀՏ^{1}Տ^2 իւր Թ իւրեանց 9 ԱԲԴԹԻԼ զսոյն Դ խօսելով 10 ԱՁ և զինուորքն Բ զինուորքն միւսանգամ Է և զինուորքն ԲԴՏ^2 պատրաստէին 11 ԲԳԴ ԵԺԼԽԿՀ յաղօթս 11—12 Դ պահողքն պահէին զպահս 12 ԲԴՏ^2 և ձայնք ԳԵԼ պաշտօնէից 13 Գ լինէին փխ էին ԲԴ չիք սուրբ ԲԴ ի սաղմոսս ԱՁԽVՏ^{1}Տ^3 սաղմոսն ԼՏ^1 ի պահս և ի սուրբ սաղմոսն 13—14 Դ կտակարանաց 14 Բ առնոյին Դ դադար 14—15 ԲԴ մեկնիչք մխիթարութեան ԳԵԸԺԼԽԿՀ մեկնիչք 15 Ե վարդապետութեան 16 ԲԴ յայնժամ յարձակեցան: չիք դարձեալ ԳԵԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 յարձակէին Հ արձակէին ԲԴ ԴԵԼԿ բերդից 16—17 Թ աւանացն 17 ԵԺՏ^{1}Տ^2 զոր առեալ էին ԲԳԴԵԺԻԼԿՀՏ^{1}Տ^2 պարսիկք ԲԴ չիք պարսիկքն ԲԴ ի յամուրս 18 ԵԺԼԽԾՀՏ^1 զբնակութիւն Լ զբնակութիւն իւրեանց Է Արշատ ԲԴ չիք հանդերձ 19 ԳԵԼԽ աւանօքն (Ե օանօքն) Կ աւանօքն իւրեանց Բ առնոյին 19—20 ԲԴ զանմատոյց ամուրն զԳառնի և քաղաք զԱնի ԱԹ ամուրն զԳառնի քաղաք ԳԴՁԻԿV ամուրն ԵԺԼԽ քաղաք Է զԳառի(!) Տ^2 և զքաղաք զԱնի 20 ԵՀ զԱնի ԲԴ զԱրտաքերս ԵՀ զԱրտագերանսն և զաւանսն իւր Է զԱրտագիրս Ը զԱրտագերսն և զաւանս իւր ԺԼԽ զԱնի, զԱրտագերսն և զաւանսն իւր Տ^{1}Տ^2 իւր 20—21 ԱՁԷԹԻVՏ^{3}Ա զԱրհնին ԲԳԴԵԸԺԼԽԾՀՏ^{1}Տ^2 զԱրխնին ԵԺԼԽՀ չիք և (զԱրխնին) Կ զԱրգնին ԸԺԼԽՀ զԱրխընին և զաւանսն (Հ զաւարսն) իւր ԵԼԽՏ^{1}Տ^2 իւր 21 ԱԲԳԴՁ ԷԹԻԿV զԲարձրաբերդն ԵԸԺԼԽԾՏ^{3}Ա զԲարձրաբերդն Կ զԽորանանիստն ԱԳԵՁԷԹԺԻԼԿՀՏ^{1}Տ^2 զԾախանիստն (Գ զԾախայնիստն Է զծախայնիստն) Ա զԾխանիստն ԸԽV չիք զԾախանիստն։

զանկասկածելի Ողականն, և ընդ նոսա և զաւանս իւրեանց. զԱրփանեալն, զՎանն աւան, ընդ նմին և զաւանսն իւր. զԳոեալն և զԿապոյտն, զՈրսան և զՎաշակաշատն:

Զամենեսին զայս իւրաքանչիւր գեղիւք և ագարակօք, զօրօք և զօրագլխօք ի նմին ամի առեալ տապալեցին, և ի գերութիւն վարեցին զարս և զկանայս ընչիւք և ստացուածովք, հանդերձ պատուական գանձիւք և նոցին սպասուք: Տապալէին քանդէին զշինուածս նոցա, և այրէին կիզուին զտունս պաշտաման կրակի: Սրբէին զպղծութիւն կռապաշտութեանցն, և առնուին զկահ և զկազմածս ատրուշանացն, բերէին և դնէին ի սուրբ եկեղեցւոջն, և ի ձեռն սուրբ քահանայիցն նուիրէին ի սպաս տէրունական սեղանոյն: Եւ փոխանակ սնոտի պաշտամանցն, զոր տապալեցին յամենայն տեղիս հեթանոսացն, զփրկական խաչն Քրիստոսի կանգնէին, զամենասուրբ սեղանն ուղղէին, և զկենդանարար խորհուրդն կատարէին սրբութեամբ. պաշտօնեայս և քահանայս ի տեղւոջն կացուցանէին: Յուսով հաստատեալ խնդայր ամենայն երկիրն առ հասարակ:

Եւ մինչդեռ յայսմ մեծի առաքինութեան կատարեալ գործէին զգործ նահատակութեանն, երևէր իմն ի վերայ ամենեցուն աստուածային շնորհք. քանզի առանց հրամանի ի զօրացն Հայոց, յարևելից կողմանէ աշխարհին յարձակեցան ոմանք յԱտրպատական աշխարհն, և ի տեղիս տեղիս բազում վնաս արարին՝ առնլով և աւերելով և քանդելով զբազում ատրուշանս:

---

1 Ծ զՈղականն Տ^1 զՈղականն ընդ նմին ԱՁԷԹԻV Ողորկանն Բ Ողականն Դ Ողկանն և ընդ նմին զաւանս ԲԼԽ և ընդ նմին զաւանս ԵԺՀ Ողականն ընդ նմին և 1—2 ԱՁԹԻԿ և զԱրփանեալն և զՎանն աւան և ընդ նոսին Դ զԱրփնեալն և 2 ԴԷ և ընդ նոսին Գ ընդ նոսին ԵԼԽՀՏ^{1}Տ^2 իւր փխ իւրեանց ԸV չիք «զԱրփանեալն—զաւանսն իւր» ԱԳԴՁԿ և զաւանս իւրեանց ԳԴԵԺԼԽԿՀ չիք և (զԿապոյտն) Տ^2 զԳոմեալն, զԿապոյտ 2—3 ԾՏ^1 զԳոեալն, զԿապոյտն, զՈրսան, զԱրփանեալն, զՎանն աւան, ընդ նմին և զաւանսն իւր ԲԴ իւրեանց Գոմեալն, զԿապոյտ և զաւանս իւրեանց, ընդ նոսին զՈրսան ԹԻ իւրեանց փխ իւր Հ զաւարսն(!) 3 ԱԳՁԷԹԻԿV զՎաշակաշատն ԲՏ^2 զՎաշակաշտն ԴՏ^1 զՊաշտակաշտն A զՎատակաշատն ԳԵԺԼԽԿՀ չիք և 4 ԲԳԴՀ զամենեսեան ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զսոսա փխ զայս Բ գեղանք Դ գեղովք 5—6 ԲԴ զարս և կանայս ի գերութիւն վարեցին Գ ի գերութեան 6 ԴԻ ընչօք Գ գանձուք 7 ԲԴ սպասիւքն Ի և ի նոցին սպասիւք ԼԿՀ սպասիւք Բ տապալեցին ԳԵԺԼԽ չիք և Խ կիզուին 8 ԹԻ զտունն Դ պաշտաման ԱՁԷԻԹVՏ^3 A պաշտօնարկի և պաշտաման ԲԳԴԵ կրակին ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 եւ սրբէին ԲԳԴԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 կռապաշտութեանն ԱՁԷԹԻVAՏ^3 կռապաշտութեանցն ԵԿՀ կռապաշտութեան 9 ԳԵԸԺԽԿՀ առնուին եւ ԳԴԵԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^2 զկազմած Լ զկազմուած Հ զզահ և զկազմ Թ ատրուշանացն (լուսանցքում՝ կրակարանաց) ԲԴ բերէին դնէին 10 ԲԴ ի ձեռս ԱԳԵՁԷԸԹԽԿՀ քահանայապետիցն Լ քահանայից ԱՁ և ի սպաս ԳԵԸԺԼԽԿՀ սուրբ փխ տէրունական ԾՏ^1 ի սպաս սուրբ եկեղեցւոյն 11 Հ պաշտամանցն ԲԴ տապալեալ էին ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 տապալէին 12 Դ հեթանոսաց ԲԴ զխաչն Դ չիք Քրիստոսի 12—13 ԲԴՏ^2 և զամենասուրբ Գ չիք զամենասուրբ սեղանն ուղղէին 13 ԸԺԼԽԾՀՏ^1 զկենարար (Լ զկենարարն) 14 Ե պաշտօնեայս 14—15 Գ չիք յուսով հաստատեալ 15 Գ հաստատել ԵՀ հաստատութեամբ ԸԽ հաստատնով ԼՏ^1 հաստատելով Ժ հաւատով փխ հաստատեալ ԲԴՏ^2 և խնդայր 16 ԳԵԺԼԽՀ յայս Ը առաքինութեանս Է կատարեալ էին 17 ԲԳԴԵԺՀ նահատակութեան ԱԳՁԷ և երևէր Թ և երևիւր Է չիք իմն 18 Գ շնորհքն Լ շնորհ ԱԲ ԳՁԹԻV չիք ի 19 ԲԴ չիք յարձակեցան ոմանք յԱտրպատական աշխարհն և Է յԱպատրական աշխարհին Ե աշխարհ ԳԴԵԸԺԼԽԿ չիք և Է և ի տեղիս 20 ԳԴԵԸԺԽԾՀ վնասս ԲԼՀ առնելով A չիք և (քանդելով) Հ և զբազում 21 Է արտաւանս Թ ատրուշանս (լուսանցքում՝ կրակարանս):

Իսկ որ ի մեծ ամուրսն անկանէին՝ խաչանշան արարեալ՝ ի վերայ զօրուն յարձակէին. որ և երկու մեծամեծ բերդացն պարիսպքն առանց ուրուք մերձենալոյ անկեալ կործանեցան. մինչև ամենայն բնակչաց երկրին զահի հարեալ ի մեծ նշանէն, ինքեանք ինքեանց ձեռօք զկրակատունսն այրէին. ուրանալով զօրէնս մոգութեանն՝ խոստովանէին ի սուրբ աւետարանն:

Եւ այլ մեծամեծ աջողութիւնք կատարէին ի ձեռն զօրականին. քանզի ուր ոչ էր ակնկալութիւն, եթէ զանուն Աստուծոյ ոք յիշեսցէ, արհաւիրք մեծ անկանէին ի վերայ նոցա, և ամենայն մարդ պատմէր ընկերի իւրում տեսիլս նորս և զարմանալիս: Սոյնպէս և աստեղք ի յերկինս երևէին յոյժ լուսալիր պայծառացեալ, զոր ոչ ունէին յառաջին բնութեանն: Եւ ամենայն տղայք աշխարհին իբրև զարս պատերազմողս խիզախէին:

Եւ ահա յետ աւուրց բազմաց եկն եհաս հազարապետն Ադուանից սուրբ եպիսկոպոսաւ աշխարհին, մեծաւ տագնապաւ փութացուցանէր զզօրսն առեալ. «Գունդն Պարսից, որ էր ի կողմանս աշխարհին Հոնաց, դարձաւ այսրէն, եկն եմուտ յաշխարհս մեր. և բազում ես և այլ այրուձի որ ի դրանէ եկն: Եւ թող զայս ամենայն, այլ երեք հարեւր մոգ վարդապետ ածեալ ընդ իւրեանս, պառակտեցին զաշխարհն, և զոմանս ոմանս յինքեանս արկին, և կամէին յեկեղեցին ձեռն արկանել. և հրամանաւ թագաւորին ստիպէին զամենեսեան և ասէին. «Եթէ կամօք յանձն առնուք զօրէնսն, պարգևս և պատիւս գտանէք ի նմանէ, և թողութիւն հարկացն յարքունուստ լիցի ձեզ, ապա թէ կամօք զայդ չառնէք, հրաման ունիմք ի գեօղս և ի քաղաքս շինել ատրուշանս, և զվռամական կրակն ի ներքս

---

1 ԳԼ ամուրս ԲԴ և խաչանիշս Դ խաչնշան 1—2 ԱՁԷԹԻV ի վերայ զօրուն անկանէին (Է արկանէին) յարձակելով 2 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք որ ԲԴ երկուց մեծամեծաց պարիսպքն բերդիցն ԳԿ և երկուց Է բերդոյն Հ բերդիցն պարիսպն Դ պարիսպ ԵԸԺԼԽ S^1S^2 բերդից 3 Դ բնակիչք 4 Բ և իւրեանց ձեռօքն Թ յինքեանց Դ և իւրեանց ձեռօքն Է մեռօք փխ ձեռօք 4—5 A զկրակատունս 5 ԲԳԴԿ աւերէին փխ այրէին Ե մոգութեան 5—6 Լ ի սուրբ աւետարանին 7 ԲԴ և այլ բազում զօրութիւնք կատարէին ԵԸԺԼԽՀS^1S^2 զօրութիւնք և յաջողութիւնք ԳԿ յաջողութիւնք Դ զօրականացն 8 Ե զանունն ԳԿ յիշիցէ ԼԽ իշխեսցէ (!) 10 ԲԴ զտեսիլ նոր զարմանալեացն ԳԵԺԼ ԽԿՀS^1S^2 զտեսիլս Դ զզարմանալիս Գ չիք և (աստեղք) ԳԴԵԸԺԿ չիք ի Հ աստեղս յերկինս ՁԷV երևին 10—11 ԲԴ յերկնից յոյժ լուսալիր պայծառացեալ երևէին 11 ԲԴ չունէին S^1 յառաջ ի բնութենէ Դ յառաջ բնութեանն ԺԽS^2 յառաջ ի բնութեանն 13 ԲԴ և. ապա ԲԴ չիք բազմաց 14 ԳԵԸԼԽS^1 եպիսկոպոսապետաւ ԱԲՁԷԹԻVS^2S^3A եպիսկոպոսաւ ԺԾ եպսպաւ (եպիսկոպոսապետաւ?) ԲԴ փութացուցանէին 15 ԲԴ զզօրսն և առէին ԳԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 և առէր ԱՁԷԹԻVS^3 գունդ ԲԴ չիք էր Հ յունաց (!) 16 Դ և եկն ԲԴ յաշխարհն Բ չիք և (բազում) ԲԳԵԽS^2 չիք և (այլ) 16—17 ԲԴ այրուձի այլն որ եկն ի դրանէ թող զառաջինսն 17 ԳԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 և թող զերկոսեան փխ և թող զայս ամենայն Թ զայլ փխ զայս A այլև Դ մոգք 17—18 ԲԴ մարդպետն փխ վարդապետ Կ վարդապետ մոգ ածեալ էր 18 ԲԳԴ ածեալ էր ԹԻ առեալ է ԵԸԺԼԽՀS^1S^2 ածեալ են Ա ածեալ (ուղղված Է՝ առեալ) ԲԴ և պառակտեցին ԲԴ չիք ոմանս Ե զոմանս 19 Թ ինքեանս ԲԴԻ յիւրեանս արկին ԲԴ կամէին և յեկեղեցի ԳԵԸԺԽԾԿՀS^1S^2 կամին յեկեղեցիս(ն) ԳԵԹԺԼԽ ՀԿS^1 ձեռնարկել 20 ԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 տոփեն ԳԵԸԺԼԽԾԿՀS^1S^2 և առեն Բ առնոյք 21 ԲԳԵԺԽ զօրէնս Բ չիք և (թողութիւն) ԳԺ հարկաց ԲԴ թողութիւն հարկաց լինի ձեզ 22 ԳԴ չիք յարքունուստ ԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 արքունի ԱԵՁԸԹԺԻԿՀ լինիցի S^2 լինի ԲԴ ապա եթէ կամօք զայն չառնէք ԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 զայդ չառնէք ԱՁԷԹԻVS^3A չիք զայդ Գ չառնիցէք զայդ Գ հրամանս 23 Բ ի գեաւղս Դ գիւղս ՁԷ ի գեղս Թ տարոշանս (լուսանցքում՝ կրակարանս) Հ Վռամկական (!) ԲԴ զկրակն Հ չիք կրակն Դ ի ներս:

գնել, և կացուցանել մոգս և մոգպետս օրէնսդիր ամենայն աշխարհիդ։ Եւ եթէ ստամբակեալ ոք ընդդէմ դարձցի, ինքն մահու պատուհաս ընդունի, և կին և որդիք այնպիսւոյն անաշխարհիկ եղեալ՝ յարքունիս երթիցեն»։

Իսկ գունդն Հայոց իբրև լուաւ զայս գոյժ դառնութեան, ոչ ինչ թուլացեալ լքան ի քաջութենէն. այլ դարձեալ համագունդ ժողով լինէր ամենայն աշխարհին վասն գուժաբեր հրեշտակացն, որ հասին առ նոսա։ Եւ միաբան քաջալերս տուեալ՝ արձակեցին զնոսա, զի առ ժամանակ մի զնոսա պատիր խաբէութեամբ կալցեն, զի խափանեսցին ի չար կամացն՝ չձեռնարկել ի սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն իւրեանց. և ինքեանք զօրութեամբն Աստուծոյ խորհուրդ ի մէջ առեալ՝ հնարիւք ելս իրացն խնդրէին։

Յայնմ ժամանակի զմի ոմն ի մեծ նախարարացն ի տոհմէն Գնունեաց՝ Ատոմ, ճեպով առաքեցին յերկիրն Արևմտից, ցուցանել զայս ամենայն խորհուրդ զչարիմաց Թագաւորին Արևելից, միանգամայն և պատմել զիւրեանց քաջութիւն արութեանցն, զոր գործովք կատարեցին՝ առ ոտն հարկանելով զհրամանն ահեղ, և մեծապէս սատակումն ի վերայ մոգացն հասուցանել, խնդրել ի նմանէ օգնականութիւն սատարութեան, և եթէ նա կամեսցի՝ նմա իսկ մատնել ի ծառայութիւն։

Եւ այս է պատճէն հրովարտակին, զոր գրեցին առ Թէոդոս կայսր.

«ՅՈՎՍԷՓ եպիսկոպոս բազում եպիսկոպոսակցօք իմովք և ամենայն զօրօք Հայոց, Վասակ մարզպան և Ներշապուհ Ռմբոսեան հանդերձ սպարապետաւ և ամենայն մեծամեծ նախարարօք առ մեծանունդ Թէոդոս կայսր, բազմացի ողջոյն մեր առ քեզ և ամենայն զօրաց քոց, որ խաղաղասէր մարդասիրութեամբ ձերով տիրէք ծովու և ցամաքի, և չիք ոք յերկրաւորացս, որ ձերում անարգել տէրութեանդ ընդդէմ դառնայցէ։

---

1 Դ գնել ԲԴ օրէնս գնել ԳԿ օրէնսդիրս Ի յօրէնսդիր ԲԳԵԼԽԿՀՏ¹Տ² աշխարհիս Դ աշխարհին 2 Լ ոք ստամբակեալ 3 Բ չնաշխարհիկս ԳԵԺԿՏ² անաշխարհիկք Դ յանաշխարհիկս 3—4 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ երթայցեն Դ երթայցէ 5 ԲԴ լուան Է յայժ փխ գոյժ 5—6 ԼՏ¹ թուլացուցեալ 6 ԳԵԺԽԿՀՏ¹ քաջ արութենէն ԲԴ ժողովէին 7 Բ չիք աշխարհին Գ աշխարհի Դ չիք ամենայն աշխարհին Բ գոյժաբեր 8 ԵԸԺԼԽՀՏ¹ առեալ փխ տուեալ 9 A պատիր խաբէութեամբ զնոսա ԳԴԵԺԼԽԿՀ կալցին ԱԳՁԹԻV խափանեսցեն Է խարանեսցեն 10 ԱՁԷV չձեռնարկեալ ԲԴ չարկանել ձեռն Գ եկեղեցւոյ և իւրեանց ԲԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք իւրեանց ԴԿ եկեղեցւոյ ԱՁԷԹԻVՏ³A եկեղեցւոյն իւրեանց Տ¹ և ինքեան ԱՁԷԹԻVՏ³A չիք ինքեանք 11 ԱՁԷԻԹVՏ³A իրացն հնարիւք ելս խնդրէին 12 Լ չիք մեծ Հ մի զոմն 12—13 Լ Գունեաց Հ Կնունեաց 13 ԱԲԴՁԷԹԻV չիք Ատոմ Գ ճեպելով ԲԳԴԵԿ առաքէին ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² առաքէին ճեպով Ի յԱրևմտից 14 ԱԲԴՁԷԹԻV չարիմաց Ի յԱրևելից ԲԴ Պարսից փխ արևելից 15 ԳԵԸԼԽԿՀՏ¹Տ² պատմել և ԲԴ չիք միանգամայն և պատմել ԲԴ և զիւրեանց քաջութիւն արութեանն ԲԴ չիք գործովք 16 Լ առ ոտս համարելով Ծ առ ոտս հարկանելով ԲԴ չիք ահեղ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զահեղ հրամանն Տ¹Տ² զմեծապէս 16—17 ԲԴ մոգուցն ի վերայ հասուցանել Տ² ի վերայ մոգուց հասուցանել 17 A հասուցանելով ԵԸԺԼԽՀ մոգուցն Տ¹Տ² մոգուց ԲԴ ի նոցանէ ԷԼ օգնութիւն 18 ԲԴ նա իսկ կամեսցի Հ նախ փխ նա ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք իսկ (մատնել) ԲԴ նմա մացեն 19 ԳԴԿ և այս պատճէն Դ հրովարտաքին Է հրովարտաք ԲԴԿ առ երանելին Թէոդոս ԲԴ չիք կայսր ԵԸԺԼԽՀՏ² երանելի կայսր (Ե երանելին) ԾՏ¹ Թէոդոս երանելի կայսրն 20 Բ Յովսէպ ԲԴ իւրովք փխ իմովք 21 ԱԳՁԹԻVՏ³ զօրք Բ մարզպանն ՁԻ մարձպան Է մարցպան ԱԲԳԴՁԷԹԻV և Մերշապուհ Կ Մերշապուրհ ԲԴ Ռոսրեան ԳԵԷ ըՌըմբոսեան 22 Բ սպարապետաւն միայն A սպարապետաւ Վարդանաւ Բ մեծ փխ մեծամեծ Բ նախարարօքն Լ նախարարքս ԲԴ մեծանուն 22—23 Հ Թէոթոս 23 ԲԳԴ ձեզ փխ քեզ ԲԴ զօրաց Հայոց փխ զօրաց քոց 25 ԲԴ չիք անարգել ԲԳԴԵԺԼԿՀՏ¹ դառնայ։

«Որպէս մեք իսկ ունիմք զանսուտ յիշատակարանսն զառաքինի նախնեացն ձերոց, ունելով զԵւրոպէ՝ անցին և տիրեցին և Ասիացւոց կողմանցն ի սահմանացն Մէհրայ մինչև ի կողմանս Գադերովնի, և ոչ ոք գտաւ ստամբակեալ և ելանել ըստ ձեռն նոցա:

«Եւ յայնչափ մեծ իշխանութեան՝ դաստակերտ մեծ և սիրելի զՀայոց աշխարհս անուանէին: Վասն որոյ և նախնին մեր Տրդատիոս յիշելով զառաջին սէրն ձեր, որ ի տղայութեան փախուցեալ ի հայրասպան մարդախողխող հօրեղբարցն իւրոց՝ ապրեալ սնաւ յերկրին Յունաց, և ի ձէնջ թագաւորեալ տիրէր հայրենի աշխարհիս, սոյնպէս և զհաւատսն որ ի Քրիստոս՝ ընկալեալ ի սուրբ եպիսկոպոսապետէն Հռովմայ, լուսաւորեաց զխաւարային կողմանս հիւսիսոյ. զոր և այժմ կամին ի մէնջ կորզել հանել խաւարասէր որդիքն արևելից:

«Եւ մեք ի ձեր քաջութիւն արութեանդ խիզախեալ, էր ինչ, որ ընդդէմ դարձաք նոցա հրամանացն, և բազում այն է, որ արդ առաջի պատրաստեալ եմք: Ընտրեցաք զմահ աստուածպաշտութեամբ քան զկեանս ուրացութեամբ. եթէ դուք ևս ի ձեռն առջիք զմեզ, ահա կրկին կենաց դիպեցաք և ոչ մի անգամ մահու: Եւ եթէ սակաւիկ մի հեղգայք, դուցէ բազում և այլոց աշխարհաց հասանիցէ տապ բոցոյ սորա»:

Եւ իբրև յանդիման եղեն մեծի թագաւորին, և ընթերցան զգիր պատգամանաց Հայոց աշխարհին և զյիշատակարանս նախնեացն, բազում մատեանք ի մէջ եկեալ ընթերցան, որ զնոյն ուխտ հաստատութեան ի ներքս գտանէին:

Եւ մինչդեռ երանելին Թէոդոս հարցանէր զամենայն սինկղիտոսն, և հնարս իւրացն կամէր գտանել խաղաղութեամբ, և հոգ տանէր մեծաւ

---

1 ԲԳԴԵԸԺԼԿՀՏ^1 որպէս և ԲԴ չիք իսկ ԲԴ յիշատակարանս է զառաքինութիւն 2 Ա եւ զրոպէ ՁէԹԻV եւ զրովպէ Դ զԵրովպ ԵԸԼԽՀ զրոպէ ԳԿ Զեռովպէ Բ զԵրովպայեցին Տ^3 զեւրովպէ ԲԳԴԼ չիք և (Ասիացւոց) Ի Ասիացւոցն 3 ԱՁէԹԻVՏ^3 Մէհրայ Բ Մեհրայ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 Մերայ Դ Մեհրեա A Մերայ ԲԴ ի սահմանս փխ ի կողմանս ԲԴ Կադիրովնի Գ Գեդերովնի ԵԹԺ Գադերոնի Տ^2 Գադիրոնի ԲԴ չիք ոք 4 Դ ստամբակել ԵԸԺԽ և ելեալ Հ և եկեալ ԳԵԸԺԽԿՀ ընդ փխ ըստ ԱՁէԻV նորա ԵԸԺԽՀ չիք նոցա 5 Ի այնչափ ԺԽՀՏ^1 դաստակէ որ (!) Ե Հայոց 6 ԵՀ չիք և 7 ԲԳԴ չիք որ ԲԴՏ^2 ի տղայութեան հասակին Ը ի տղայութենէ 8 ԲԴ հօրեղբարց V նստաւ փխ սնաւ Ե ի յերկրին 9 ԵԸԼԽՀՏ^1 թագաւորեցուցեալ Թ չիք տիրէր ԲԴ աշխարհիս հայրենի ԸԽ չիք հայրենի Բ զհաւատս 10 Ե Քրիստոսն ԲԴՏ^{2}A եպիսկոպոսէն ԳԵԸԼԽԿՀՏ^1 ի Հռովմէ (ԵԸԺԽՀ ի Հռոմէ) 10—11 ԱԲԴՁէԹԻV որ լուսաւորեաց 11 Բ չիք զխաւարային ԲԴ զկողմանս հիւսիսոյ Գ հիւսիսոյ Դ հիւսիսու Ե հիւսւսոյ 11—12 ԲԴ զոր այժմ կամին կորզել հանել ի մէնջ Գ մերժել և հանել Տ^2 կորզել հանել ի մէնջ Խ կորզել և խանել (!) ԵԸԺԼ ՀՏ^1 կորզել և հանել 12 ԱԲԳԴՁէԹԻԿV խաւարային փխ խաւարասէր ԻՀ յարևելից 13 ԲԳԴԵԸԺԼԽՀԿ և մեք Բ ի ձեր քաջութիւնդ արութեամբ Դ ի քաջութիւնդ ձեր խիզախեալ 14 Դ չիք հրամանցն Դ չիք և ԲԴ չիք արդ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 առաջոյ 16 Է ուրախութեամբ փխ ուրացութեամբ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 և եթէ Կ և փխ եթէ Խ չիք ի ձեռն Բ յանձն առնոյք Դ յանձն առնուք 17 ԲԴ հանդիպեցաք ԲԴՏ^2 և մահու և ոչ մի անգամ 18 ԲԳԴԿ և այլոց ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 դուցէ և այլոց աշխարհաց բազմաց ԱՁէԹԻVՏ^{3}A բազում և այլ աշխարհաց ԱՁԹԻV հասանիցի Կ բոցոյս ԲԴ նոցա փխ սորա 19 ԲԴ եղև ԲԴՏ^2 զգիրս 20 ԳԵԸԺԼԽՀԿՏ^{1}Տ^2 աշխարհին Հայոց ԲԴ չիք և Ե յիշատակարանսն ՁVՏ^3 զյիշատակարանսն ԲԴՏ^2 նախնեաց իւրոց Խ ի նախնեացն ԲԴ և բազում 21—22 ԳԵԸԺԼ ԽԿՀՏ^1 ուխտ գտանէին հաստատութեամբ Դ ի ներս ԸԼԽԿՀ չիք ի ներքս 23 Ծ Թէոդորոս Հ Թէոթոս ԱՁԹԻV սինկղիտոսն Է սնկղիտոսն Դ զսինկղիտոսնն ԸԺԽ զսինկղիտոսքն Ե զսինկղիտոսքն ԳԾԿ զսինկղիտոսսն ԲՀ սինկղիտոսքն Լ զսինկղեկիկոսքն 24 ԼՏ^1 հնար:

յօժարութեամբ, զի մի՛ եկեղեցիքն արևելից յափշտակեսցին յանօրէն հեթանոսացն, ի նմին ժամանակի անդէն վաղվաղակի հասանէր վախճան կատարածի կենաց նորա, և կարի չար խափանումն լինէր գործոյն օգնականութեան։

Եւ թագաւորէ փոխանակ նորա Մարկիանոս կայսր, և ի ձեռն վատթար արանց խրատտուաց իւրոց ծառայից, Անատոլեայ՝ որ սպարապետն էր, և Եղփարիոս ասորի, երկոքեան անարգք և վատթար արանց, միանգամայն և անաստուածք, ի նոցա բանս եկեալ թագաւորն, ոչ կամէր անսալ միաբան ուխտին Հայոց, որ ամենայն ուժովն իւրեանց ընդդէմ կացեալ էին չարութեանն հեթանոսաց։ Իսկ անարիս այս լաւ համարէր պահել զուխտն հեթանոսաց վասն մարմնական խաղաղութեան՝ քան պատերազմակից լինել ուխտին քրիստոնէութեան։ Վասն այսորիկ փութացաւ արձակեաց դեսպանս առ թագաւորն Պարսից զնոյն Եղփարիոսն, և եմուտ ընդ նմա յուխտ հաստատութեան՝ ձեռնթափ լինել ի զօրացն Հայոց զօրու և զինու և ամենայն օգնականութեամբ։

Եւ իբրև այս այսպէս հաստատեցաւ, և հատաւ օգնականութիւն յուսոյ նոցա ի մարդկանէ, դարձեալ սուրբ եպիսկոպոսքն քաջալերել սկսան զանձինս և զօրսն Հայոց։ Թէպէտ և հայէին յիւրեանց սակաւութիւնն և յերկոցունց թագաւորացն միաբանութիւն, ոչ ինչ վատասրտեալ զողային, այլ ըստ առաջին ուխտին խիզախէին և ասէին. «Պատրաստ եմք ի սպանանել և ի մեռանել. զիւրին է Աստուծոյ սակաւուք զբազմաց գործ գործել, և անարգօք զմեծամեծ իրս կատարել»։

Թէպէտ և ոչ ունէին թագաւոր առաջնորդ, և ոչ արտաքուստ օգնական զօր յօտարաց, սակայն անձանց առաքինութեամբ և սուրբ վարդապետացն

---

1 ԲԴ զի եկեղեցիք արևելից մի՛ (Դ եկեղեցիքն) Է յարևելից 2 ԳԴԵԽԿՀ հեթանոսաց Լ անդրէն VS³ հա անդէն վաղվաղակի 3 ԲԴ չիք կատարածի ԱԳԵՁԷԹԺԻVS³ խափան լինէր (ՁV խափանելլինէր Է խարանելլինէր) Հ չարախափան 4 Բ օգնականութեանն 5 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS¹ թագաւորէր S¹ Մարկիանոս 6 A խրատտուացն Հ խրատտուած S¹ խրատատտուաց Թ խրատատտուացն ԲԴ չիք իւրոց ԸԺԼԽՀS¹S² ծառայից՝ իւրոց ԱԳՁԷԹVS³ Անատողեայ ԵԸԺԼԽՀ Անատոլայ Բ սպարապետն 7 ԱԳՁԷԹԻԿVS²S³ Եղփարիոս Բ Եխփարի Դ Եփխարիս ԵԸԺԼԽՀS¹ Եփլարիոս A Փղարենտիոս ԲԵԸԼԽ երկոքեանն ԲԴ վատթարք յարանց ԳԵԸԺԼԽԿS¹ ի վատ Հ անարգ և ի վատ արանց 8 ԲԴS² ի նոցա բան ԺԼS² եկեալ ԳԵԸԺԼԽԿՀS² թագաւորին ԲԴ կամեցաւ 9 ԲԴ միաբանութեան ԵԸԺԼԽՀS¹S² միաբանել ԱՁԷԹԻVS³ հաւատոց փխ Հայոց ԲԳԴԵԺԼԽ ուժով 10 ԲԴԵԾ չարութեան հեթանոսացն Լ չիք չարութեանն ԲԳԴԵԸԼԽԿՀS² չիք Իսկ 10—11 ԲԴ համարեցաւ զուխտ հեթանոսացն պահել ԵԸԺԼԽS¹S² զուխտն հեթանոսաց պահել (S² զուխտ հեթանոսացն պահել) 11 Բ խաղաղութեանն 12 Ձ քրիստոնէութեանն ԲԳԴԵԸԺԾԿS² վասն այնորիկ 13 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀS¹ դեսպան ի զնոյն ԱԳՁԷԹԻԿVS²S³ Եղփարիոսն Բ Փղարիոսն Դ Եփղխարիսն ԵԸԺԼԽՀS¹ Եփլարիոսն A Փղարենտիոսն 14 Բ ընդ նոսա փխ ընդ նմա ԹԻ ուխտ ԲԴ և ձեռնթափ լինէր Գ ձեռնթափս (!) Դ չիք ի 15 ԳԿ և զօրու 16 A չիք այս Է հատաւ փխ հատաւ ԱՁV օգնականութեան 17 Կ նորա փխ նոցա Դ եպիսկոպոսն քաջալերել սկսաւ 18 ԲԴ և զամենայն զունդն փխ և զօրսն Կ զզօրսն ԵԸԺԼԽՀS² և զզօրսն ամենայն S¹ զօրսն ամենայն ԵԼԽՀS¹S² չիք Հայոց Դ հային փխ հայէին Ե սակաւութիւն 18—19 ԲԳԵԺԼԽԿՀS¹S² և յերկուց 19 ԲԵ թագաւորաց միաբանութիւնն Դ չիք և յերկոցունց թագաւորացն միաբանութիւն 20 Հ խիզախէին (լուսանցքում՝ համարձակէին) Թ չիք և ասէին 20—21 ԲԴ չիք ի սպանանել և ԹՀ ի սպանանել և ի մեռանիլ 22 ԲԸԼԽ անարգանաւք Դ և զմեծամեծաց Թ չիք «և անարգօք—կատարել» 23 Կ թէև Հ թագաւոր և առաջնորդ Կ թագաւորս ԱՁԹԻV յարտաքուստ ԲԴ չիք արտաքուստ 23—24 ԲԴ և ոչ յօտարաց զօր օգնական Կ զօգնական որ 24 ԱՁԷԹԻV վարդապետաց։

մխիթարութեամբ՝ համագունդ ամենայն նախարարքն զօրօքն իւրեանց յիւրաքանչիւր տանէ ի մի վայր գային հասանէին փաղփաղակի. բազում և այլ այրուձի, որ յարքունի տանէ անտի էր։

Եւ զամենայն զօրսն յերիս գունդս բաժանէին։

Զգունդն առաջին տային ցՆերշապուհ Ռմբոսեան, և գումարէին զնա պահապան աշխարհին, մերձ ի սահմանս Ատրպատական աշխարհին։

Եւ զգունդն երկրորդ տային ի ձեռն Վարդանայ զօրավարին Հայոց՝ անցանել ընդ սահմանս Վրաց ի վերայ մարզպանին Ճորայ, որ եկեալ էր աւերել զեկեղեցիսն Աղուանից։

Իսկ զգունդն երրորդ տային ի ձեռս Վասակայ իշխանին Սիւնեաց, որ ոչ ի բաց կացեալ էր յուխտէն հեթանոսաց ըստ ներքին խորհրդոցն իւրոց։

Ընտրեաց և էառ ընդ իւր՝ զորոց գիտէր զթուլութիւն հաւատոց նոցա.

Զիշխանն Բագրատունեաց զօրօքն իւրովք։
Զիշխանն Խորխոռունեաց զօրօքն իւրովք։
Զիշխանն Ապահունեաց զօրօքն իւրովք։
Զիշխանն Վահեւունեաց զօրօքն իւրովք։
Զիշխանն Պալունեաց զօրօքն իւրովք։
Զիշխանն Գաբեղենից զօրօքն իւրովք։
Զիշխանն Ուրծայ զօրօքն իւրովք։

Եւ զայլ բազում զօրս յարքունի տանէն արկ յինքն, և զնեպուհս ոմանս յայլմէ տոհմէ։ Եւ խորամանակ խաբէութեամբ դարանամուտ լինէր յամուրս իւրոյ աշխարհին, ի պատճառս կեղծաւորութեան՝ եթէ ընդ ճապուկ անդր անցանէ ի վերայ գնդին Պարսից՝ հալածականս առնել յաշխարհէն Աղուանից։

---

1 ԱՁԷԻ զօրք նախարարացն ԳԹԿՏ^{3} զօրօք(ն) նախարարացն 1—2 Բ զօրօքն Հայոց փխ նախարարքն զօրօքն իւրեանց Դ զօրքն Հայոց ԱԲԳՁԷԹԻԿVՏ^{3} չիք իւրեանց V զօրօք նախարարացն յիւրաքանչիւր տանէ 2 Դ չիք մի Հ կային փխ գային 3 ԲԴ տանէ էին փխ տանէ անտի էր 4 Գ զզօրսն Թ երիս գունդս A բաժանեցին 5 Բ ցՄերշապուհ Ռոսբեան Դ ցՄերշապուհ Ռբոսեան Կ Ներշապուհ Գ Ըռմբոսեան Խ Ըմբոսեան 6 Գ չիք աշխարհին (մերձ) Բ Ատրպատականի փխ Ատրպատական աշխարհին Հ Ատրպատական (լուսանցքում՝ Հզրրջան) 7 ԻՀ գունդն ԼՏ^{1}Տ^{2} չիք և 8 Խ սահմանն Հ մարզպանին Ջորայ 9 ԱՁ ուերեալ Բ ատրել ԳԵԼԽԿ զեկեղեցիս 10 ԲԳԵԺԼԽՀ ի ձեռն 11 ԵԺԼՀ որ ոչ էր ի բաց կացեալ ԵԺԼԽ չիք էր Ի ուխտին ԲԳԴԵԼԽԿՀ խորհրդոց 13 A առ նա ընդ իւր փխ էառ ընդ իւր ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} ընդ իւր զարս Բ և ընտրեաց առ իւր զարս զոր Դ և ընտրեաց առ ընդ իւր զարս զորոց ԼԽԿՀ զորոց Տ^{2} ընտրեաց և առ ընդ իւր զարս որոց Դ հաւատոյն Դ չիք նոցա 14 Ա Բագարատունեաց Հ Պագրատունեաց ԲՏ^{2} զօրօքն Կ զօրօք 15 ԲՏ^{2} զօրօքն Կ զաւրօք V չիք զիշխանն Խորխոռունեաց զօրօք իւրովք 16 ԱՁԻԺՏ^{2} զօրօքն Է զօրօք Թ զօրօքն իւրեանց ԲԴ չիք զիշխանն Ապահունեաց զօրօք իւրովք 17 Բ Վահանունեաց ԳԵԸԺԽԿՀ Վահաւունեաց զօրօք ԼՏ^{1} Վահունեաց ԳՏ^{1} զօրօք Թ իւր 18 ԳԴԵԸԹԺԼԽԿՀ զօրօք 19 ԲԽ Գարեգինից ԳԿ Գարագենից ԱՁԻ զօրօքն ԷԿ զօրօք 20 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1} չիք զիշխանն Ուրծայ զօրօքն իւրովք Դ զօրօք 21 ԱԹՏ^{3} զայլս Ի այլ ԲԴ զօրս բազումս Թ արքունի ԲԳԴԵԺ տանէ ԱՁԷԹՀV էարկ ԲԳԴԵԸԺԼԾԿ արկ Ի էարք (!) 22 Դ ոմանս Խ յայլ ԲԴ տանէ փխ տոհմէ Բ զարանմուտ 23 ԲԴ ի յամուրս իւրոյ իշխանութեանն 24 ԲԴ հալածական Թ առնելով ԽԿ առնէր 25 Դ Աղաւնից (!)։

Իսկ նա յամբածածուկ հաւալոցէն ձեպով դեսպանս արձակէր առ գունդն Պարսից. «Ահաւադիկ քակեցի զմիաբանութիւն ուխտին Հայոց, և ընդ երիս կողմանս զգունդն քակեալ բաժանեցի: Զգունդն առաջին հեռացուցի ի կողմանս Հերայ և Զարեւանդայ. և գունդս երկրորդ ընդ իմով ձեռամբ է, որոց ոչ ինչ տամ վնաս առնել զօրաց արքունի: Եւ զայլ ամենայն, որ այր կռուոյ յաշխարհի աստ գտանէր, ցանեցի ցրուեցի ընդ ամենայն միջոցս աշխարհիս: Բայց զգունդն երրորդ արարի ընդ Վարդանայ յԱղուանս՝ սակաւաձեռն և ոչ բազմաթիւ: Ե՛լ համարձակ ընդ առաջ նորա, և մի՛ ինչ զանգիտեր ամենևին տալ պատերազմ. գիտեմ՝ զի ի պարտութիւն մատնին առաջի քոյոյ մեծի զօրութեանդ»:

Զայս գրեաց և եցոյց մարզպանին՝ որում անունն էր Սեբուխտ: Իսկ նա իբրև լուաւ զայս ամենայն զբաջալերս ի Վասակայ, և առուգեալ հաստատեաց ի միտս իւր, եթէ սակաւաձեռն գնդաւ գայ սպարապետն Հայոց ի վերայ նորա, ոչ եկաց մնաց ի կողմանս Ճորայ, այլ կուտեաց զամենայն բազմութիւն զօրու իւրոյ, և փութանակի անցանէր ընդ մեծ գետն Կուր անուն, և պատահէր նմա մերձ ի սահմանս Վրաց հանդէպ Խաղխաղ քաղաքի, որ ձմերոց էր թագաւորացն Աղուանից: Անցանէր բաւանդակէր ամենայն զօրօք իւրովք. տազմ արարեալ զբոլոր մեծութիւն դաշտին ի ներքս փակէր. զինեալք և վառեալք ամենայն պատրաստութեամբ ի մարտ պատերազմի ընդդէմ գնդին Հայոց:

Իսկ քաջն Վարդան և ամենայն զօրքն, որ ընդ նմա էին, իբրև տեսին զբազմութիւն պատրաստութեան գնդին հեթանոսաց, հայեցան և յիւրեանց

---

1 Գ սա փխ նա Հ ամբածածուկ ԳԴԿ գեսպան Է գիսպանս(!) ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 առաքէր փխ արձակէր 1—2 ԲԴS^2 առ գունդն Պարսից և առէր 2 ԲԴ ահաւասիկ ԳԵԸԺԼԽԿS^1S^2 ահաւադիկ A ահա աւադիկ Հ թէ աւասիկ Կ զմիաբանութիւնս ԱԳԵԹԺԼԿՀVS^3 ուխտս Բ հաւատոց փխ հայոց Դ հաւատոյ 3 Բ և յերիս Կ զգունդս A գունդս գունդս փխ զգունդն Դ զգունդս բաժանեալ քաքաեցի Դ և յերիս մասունս զգունդն քաքաեալ ԲԵԸԺԼԽԾԿՀ քայքայեալ ԼԽ քաքայեալ Բ բարժանեցի ԲԴԵԻԼS^2 և զգունդն ԸԺԽԿՀ գունդն 4 ԲԴ Զարեհնդա Դ Հիրայ և Զարաւանդայ ԵԸԺԼԽԿՀS^1 Խիրայ և Զարաւանդայ (Ժ Զարանդայ) ՁԷԹԻVS^3 Զարաւանդա(յ) (Ի Զաւանդայ) 5 Բ ձեռամբս Դ ձեռօքս Բ չիք է ԵԸԼԽԿՀS^2 ոչինչ վնաս տամ Ժ չիք տամ ԲԳԵԽԿՀ զօրացն Դ առնել վնաս զօրացն Ժ վնաս տամ առնել զօրացն ԵԼԽԿՀ չիք վնաս 5—6 Խ և այլ զամենայն 6 ԱՁԹԻV որ է այր կռուոյ ԲԴS^1S^2 որ այր կռուոյ գտանէր յաշխարհիս ցանեալ ԴԼ գտանէր յաշխարհի աստ Ծ չիք աստ ԵԸԺԼԽՀ գտանիւր 7 ԲԴՀ չիք ամենայն ԳԵԹԺԿՀ միջոց Հ Եւ փխ Բայց 8 ԲS^2 բազմաւ փխ բազմաթիւ ԴԼS^1 և ոչ բազկաւ փխ և ոչ բազմաթիւ ԵԸԺԽԿՀ ընդ առաջ եւ նմա համարձակ 9 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 և մի՛ ինչ ԱՁԷԹԻVS^3A չիք ինչ ԵԸԺԽՀ զանգիտել ամենեւին 10 ԲS^2 մտանիցի ԴԼ մատնեսցի Խ մատնին (!) Դ ազդութեանդ փխ զօրութեանդ ԼS^1 ազդութեան 11 Ի յորում ԱԳԵՁ անուն ԴԼS^1S^2 մարզպանին Սեբուխտայ Բ Երախտա ԵԽԿՀ Սեզուխտ 12 Դ իբրև զայս ամենայն լուաւ Դ զայն ԳԴԼ չիք ամենայն ԲԴ բաջալերս ԵԸԺԽԿՀ Իսկ նա իբրև զայս ամենայն բաջալերս Լուաւ ի Վասակայ Կ չիք բաջալերս Թ չիք ի 12—13 ԲԴԼS^1S^2 զիտաց փխ հաստատեաց 13 Ի չիք իւր ԳԵԸԺԽԿ թէ ԴԾ գնդիւ Բ ապարապետն Բ չիք Հայոց 14 ԵԸԺԽՀS^2 ի սահմանս փխ ի կողմանս է Ճորոց 15 Բ զբազմութիւն զօրացն փխ բազմութիւն զօրու իւրոյ Դ զօրացն: չիք իւրոյ Թ զօրաց իւրոց Բ անցանել 16 ԲԴ չիք անուն Խ պատահէր նոցա Թ չիք հանդէպ ԲՀ Խաղաղ 17 ԱՁԷԻV թագաւորաց ԳԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 թագաւորութեանն Աղուանից ԲԴS^2 բովանդակ ԳԵԸԺԼԽԿՀS^1 բովանդակէր ԱՁԷԹԻVS^3 Λ բաւանդակէր 18 ԲԳԴԵԸԺԽԿ զօրօքն 18—19 ԲԴ դաշտին մեծութիւնն ի ներքս փակեալ 19 ԲS^2 զինեալ և վառեալ ԼS^1 չիք և վառեալք 20 ԲԴS^2 Վարդանայ փխ Հայոց 21 ԲԴ չիք էին Ի չիք տեսին 22 Դ զպատրաստութիւն բազմութեանն ԲԴ չիք գնդին հեթանոսաց ԹԻ իւրեանց:

սակաւութիւնն. թէպէտ և կարի յոյժ նուազունք էին քան զնոսա, ոչ ինչ զանգիտեցին առ ի յոյժ բազմութենէն, այլ առ հասարակ միաբան համբարձին յերկինս զձեռս իւրեանց, աղաղակէին և ասէին.

«Դատեա, Տէր, զայնոսիկ, ոյք դատին զմեզ. մարտիր ընդ այնոսիկ, որ մարտնչինս ընդ մեզ. զինու և ասպարաւ քով օգնեա մեզ*: Տարժեա և դողացո զգունդագունդ բազմութիւն անօրինացս. ցրուեա և վատնեա զչար միաբանութիւն թշնամեաց քոց առաջի քոյոյ փրկական մեծի նշանիս, և տուր ի ձեռն սակաւուցս զքաջութիւն յաղթութեան ի վերայ անհնարին բազմութեանս: Ոչ ի պարծանս մնոտի փառասիրութեան անօգուտ վաստակոց ինչ աղաչեմք, կամ յագահութիւն ընչասիրութեան զանցաւոր մեծութիւն կապտելոյ, այլ զի ծանիցեն և գիտասցեն ամենեքեան այնոքիկ, որ ոչն հնազանդին սուրբ աւետարանին քարոզութեան, եթէ դու ես Տէր կենաց և մահու, և ի ձեռն քո է յաղթութիւն և պարտութիւն: Եւ մեք պատրաստ եմք ի մեռանել վասն քո սիրոյդ. և եթէ սպանանել ես հաստանէ զնոսա, եղիցուք վրէժխնդիրք ճշմարտութեանն»:

Եւ զայս ասելով՝ խումբ արարեալ յարձակէին, և զաջ թեւն բեկեալ՝ զձախոյ կողմամբն արկեալ, որոյ ճարակ զամենեսեան տային ընդ երեսս դաշտին, և փախստական առնէին մինչև յամուր տեղիս մայրեացն առ խորագոյն գարիւքն Լոփնաս գետոյ: Ուր ընդդէմ դարձեալ թագաւորազանց ոմանց Բաղասական արքայի, ընկեցին զոմն ի ձիոյ ի նախարարացն Հայոց, ի գնդէն Դիմաքսենից զՄուշ սպանին, և զԳադրիկ վիրաւորեցին:

* Սաղմ. ԼԴ 1—2

---

1 Ե սակաւութիւն ԲԴ չիք կարի ԲԳԴԵԿ նուազք Ը նուազ ԺԼԽՀS^2 նուազ 2 ԵՀ գանդիտացին ԶԹԻVS^3 չիք ի ԱԲԴԵԷԸԹԺԻԼԾՀS^1S^2 առ հասարակ ԳԶVS^3A հասարակ ԱԶԷԹԻVS^3 միաբանեցին և ԲԳԴԿ միաբանեցան և 3 Բ ի յերկինս ԴԵԸԺԼԽԿՀS^2 զձայնս փխ զձեռս Բ աղաղակեցին և ասեն 4 ԲԴԷ որ փխ ոյք ԴԵԺԼԽԿՀ որ (Հ որք) դատիս ընդ մեզ ԷԹԾS^1 դատեն ԸS^1 ընդ մեզ փխ զմեզ ԴԵԸԺԼԽՀ և մարտիր ընդ սոսա 5 ԲԴ մարտնչին է մարտնչին զմեզ Դ զինու քո ԶԷԹV ապարօք Բ քոյով ԶԷV չիք քով Թ քո Խ չիք մեզ 6 Դ զգունդ բազմութեան ԱԶ զբազմութիւն ԲԴ անօրինացն 6—7 Բ զչարութիւն փխ զչար միաբանութիւն Դ վատնեա զզօրութիւն թշնամեացն առաջի քո փրկական նշանիս Բ քո փխ քոյոյ S^2 չիք և վատնեա 7 ԳԸ թշնամեացս Դ փրկական քոյոյ նշանիս մեծի ԵԺԼԽԿS^2 թշնամեացս քոց ԾԿՀS^1 չիք քոց 8—9 ԲԴ այսչափ բազմութեան փխ անհնարին բազմութեանս 9 Ի բազմութեանն ԱԶԷV փառաւորութեան 10 ԱԲԴԶԷԹԻVS^3 չիք կամ ԳԸԺԼԽԿՀS^1S^2 և ոչ փխ կամ Ե ընչասիրութիւն Հ ինչասիրութիւն 11 ԲԴ չիք զի 12 ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀVS^1S^3 չիք ոչն ԲԴ չիք այնոքիկ ԴS^2 ոչ ԲԴ քարոզութեանն ԳԵԺԼԽԿՀ թէ 13 ԱԲԳԴԶԷԹԻԿVS^3 ի ձեռս ԵԸԺԼԽՀS^1S^2 և ի քո ձեռս է Ի չիք է 14 Թ ի մեռանիլ Բ սիրոյդ քո Դ վասն անուան քո փխ վասն քո սիրոյդ ԸՀ և թէ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿS^1 հասցէ 15 ԲԴԷԸԼԽS^1S^2 վրէժխնդիր ԵԷՀS^1 ճշմարտութեան միայն A ոչ եթէ մեզ ինչ, այլ ճշմարտութեանն եղիցուք վրէժխնդիրք 16 ԲԴԵԺԼԽՀS^1S^2 ասացեալ Ը և զայս ասացեալ ԲԴ յարձակէին ի վերայ նոցա Է չիք և Ժ բերեալ փխ բեկեալ 17 Գ և զձախով է ձախու ԱԶԷV և որոյ ճարակ ԲԴS^2 զձախակողմամբն արկանէին և ԳԹԻԿVS^3 և որոյ ԵԸԺԼԽՀS^1 արկանէին և որոյ Ե երեւ 18 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք և ԳԵԸԺԽԿՀ փախստականս Խ չիք տեղիս 19 ԲԴ զարիւք ԵԼԽ զարուքն Հ տարուքն ԲԴԹ Լփնաս ԳԵԸԺԼԽԿS^1 Լօրնաս Հ Լօրնայ Է Լուինաս S^2 Լրնաս ԲԴ որ փխ ուր 20 Բ Բաղաստկա ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 ընկեցին ի ձիոյ զոմն 20—21 VS^3 ի նախարարաց 21 ԵԺԼԽՀ Դիմաքսեան զՄուշն և ապանին ԳԿS^2 զՄուշն Դ Դիմաքսենից ԸԺ Դիմաքսեան Բ զՄուշկանն Դ զՄուշկեանն ԳԵԸԼԽԿS^2 զԳադրիկն Դ զԳադրիկանն 21—22 ԲS^2 զԳադրիկ անդր վիրաւորեցին:

Յայնժամ տեղւոջ զէտակն ի վեր ամբառնայր Արշաւիր Արշարունի, գոչէր առիւծաբար և յարձակէր վարազաբար, հարկանէր և սատակէր զՎուրկն քաջ զեղբայր թագաւորին Լփնաց, և զբազում համհարզս նորին ընդ նմին սատակէր: Եւ այնպէս ամենեքեան առհասարակ այր զախոյեան իւր յերկիր կործանէր: Եւ առ յոյժ յանդուգն յարձակմանն յոլովագոյն այն էր զոր գետամոյնս առնէին քան զանկեալսն սրոյ ի ցամաքի: Եւ ի բազմութենէ դիականցն անկելոց՝ յատակ ջուրք գետոյն յարիւն դառնային, և ոչ գտանէր ոք ամենեւին ի նոցանէ ապրեալ և թագուցեալ յանտառախիտ մայրիս դաշտացն: Բայց մի ոմն ի զօրականէ թշնամեացն՝ զինու հանդերձ ելեալ ի նիւս երիվարին անցանէր ընդ մեծ գետն, մազապուր պրծեալ ի պատերազմէն՝ գոյժ տանէր ի մնացեալ բուն բանակն, որք փախստական անկանէին ի մեծ շահաստանն:

Յայնժամ ժամանակի զօրքն Հայոց կատարելով զմեծ գործ պատերազմին՝ դիակապուտ դառնային, ժողովէին զբազում աւար բանակին, և կողոպտէին զանկեալ դիակունսն. և կուտէին բազում արծաթ և ոսկի, զզէնս և զզարդս զարդ արանց և զքաջ երիվարաց:

Դարձեալ յարձակէին ոչ սակաւ քաջութեամբ ի վերայ բերդից և քաղաքաց, զոր ունէին Պարսիկքն յաշխարհին Աղուանից, հզօրապէս մարտնչելով այրէին զամուրս արգելանաց նոցա, և զերամս երամս մոգացն, զոր պատրաստական ածեալ էին աշխարհին գայթակղութիւն. ո՛ր և գտանէին յամուրս ամուրս վայրացն, սրոյ ճարակ տուեալ՝ դնէին դէշ թռչնոց երկնից և գազանաց երկրի: Սրբէին զտեղիս յամենայն պղծագործ զոհիցն, և փրկեալ ազատէին զեկեղեցիսն յանհնարին նեղութենէն:

---

1 ԲԴ յայնժամ փխ յայնմ տեղւոջ ԲԴ զիտակն Է զիզակն Հ համբառնայր ԲԴԵԺԽԿՀ Արշաւիրն Դ Արշարունեաց 2 Է յարկակէր (!) ԿՀ արձակէր ԵՀ վարդանման ԸԺԽ վարազանման Լ չիք վարազաբար հարկանէր ԲԴ չիք և Ծ չիք սատակէր Տ^{1} չիք վարազաբար հարկանէր և սատակէր 3 ԲԴ զՎրուկն ԲԴ և զեղբայր ԱՁԷVՏ^{3} թագաւորին Լփնեաց արքային ԲԴ զԼփնաց արքային ԳԿ Լփնաց արքայի Թ թագաւորին Լփնաց արքային Ի Լոփնեաց արքային Բ չիք և զբազում Գ զհամհարզս 3—4 ԲԴ համհարզս զորս ընդ նմին սատակէր 4 Գ սատակեաց Է և այսպէս 4—5 ԲԴ չիք «և այնպէս — յերկիր կործանէր» Գ զահոյան իւր 5 Հ անդուԹն փխ յանդուղն 6 ԱՁԷԹԻV գետամնացս Բ գետատղոյզ Դ գետաղոյզ ԳԿ գետամացն Լ գետամայոն (!) Ծ գետամայնն Դ զանկեալն Ի ի սրոյ Տ^{2} սրով 7 ԱՁԷԹԻVՏ^{3} չիք և Բ անզելոցն Ե յատակ փխ յատակ 7—8 Դ ջուրարիւն դառնայր 8 Բ չիք և ԲԴ և ոչ որ ի նոցանէ ամենեին գտանէր ԳԿ ապրեայր և ԱԳՁԷԹԻԿV թաքուցեալք 8—9 Ա յանտառախիթ ԵԺԽՀ յանտառախիտ մայրից դաշտացն 9 Բ ի զօրականէն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} ի զօրաց 10 ԲԴ զինուն ԲԴԵԺԼԽԿ ի նուս ԸՀՏ^{1}Տ^{2} ի յուս Դ երիվարին իւրոյ Գ ընդ գետն մեծ Է մեծագետն 11 Դ զուժ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զօյժ արկանէր ԲԴԾ չիք մնացեալ 11—12 ԲԴ ի բուն բանակն 12 Բ անզան Դ անկան ԷՏ^{2} արկանէին 14 A ի դիակապուտ ԷՏ^{1} չիք դիակապուտ դառնային ԲԴ զբազմութիւն փխ զբազում 14—15 ԲԴ չիք և կողոպտէին զյանկեալ դիակունսն 15 Դ չիք բազում ԲԴ արծաթ և ոսկի բազում յոյժ, զէնս և զարդս զանկելոցն 16 Ե զարդս Ժ զզէնսն Տ^{2} զզարդս զանկելոցն զարդ արանց Դ զզարդս անկելոցն զարդ ԲԴ և զերիվարացն 17 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1} յարձակէր Ի արձակէին ԲԴ չիք ոչ սակաւ ԲԳԴԵԺԽԿՀ բերդից 18 ՁԷԹԻVՏ^{3} քաղաքացն Դ որ ԴԺԻԽԿՀ պարսիկք 19 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} այրէին ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A և այրելով ԱՁԷԹV արգելեալ Ի արգելեաց ԴԵ արգելանացն 19—20 ԵԸԺԼԽՀ մոգուցն 20 ԲԴ զորս պատրաստականս ԲԴ ածեալ էին առ ի յաշխարհին A չիք էին Ի յաշխարհին Է գայթագղութեան ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} ի գայթակղութիւն 21 ԲԴ մայրեացն փխ վայրացն ԱԳԵԸԹԺԻԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2} դէշ դնէին (Հ տային՝ դէշ դնէին) 21—22 ԲԴ արարեալ՝ դէշ տուեալ թռչնոց 22 Է թռչնացն ԲԴ և սրբէին զտեղիս Ի ամենայն 23 ԲԴ յամենայն նեղութեանց փխ յանհնարին նեղութենէն:

Եւ բազումք ի նախարարացն Աղուանից և յամենայն շինականացն, որք վասն անուանն Աստուծոյ ցրուեալ և վատնեալ էին յամուրս լերանց Կապկոհի, իբրև տեսին զաջողութիւն գործոյն, զոր կատարէր Աստուած ի ձեռն զնդին Հայոց, գային ժողովէին և նոքա, և խառնէին ի զօրս նոցա, և միաբանք և հաւասարք կցորդք լինէին գործոյն նահատակութեանն: Խաղային գնային այնուհետև ի վերայ պահակին Հոնաց, զոր ունէին բռնութեամբ Պարսիկքն. առնուին քանդէին զպահակն, և կոտորէին զզօրսն, որ ի ներքս բնակեալ էին, և զդուռնն տային ի ձեռն Վահանայ, որ էր յազգէ թագաւորացն Աղուանից: Եւ յայսր ամենայն քաջութեան վերայ ոչ որ անկեալ վիրաւորեցաւ ամենևին ի նոցանէ, բայց ի միոյ երանելւոյ, որ կատարեցաւ նահատակութեամբ ի մեծ պատերազմին:

Եւ անդէն ի նմին տեղւոջ զայրն՝ որում զդուռնն յանձն արարին՝ զնոյն զեսպան արձակեցին յաշխարհն Հոնաց, և ի բազում յայլ ազգս բարբարոսաց, որ համագործք էին Հոնաց աշխարհին, բանս դնել ընդ նոսա և ուխտ հաստատել՝ անքակութեամբ ունել զմիաբանութիւնն: Իսկ նոքա իբրև զայն ամենայն լուան, փութապէս վաղվաղակի հասանէին ի տեղին, և ականատեսք լինէին գործոյն յաղթութեան: Եւ ոչ ինչ յապաղեցին երդմամբ յուխտ մտանել ըստ կարգի իւրեանց օրինաց, յանձն առին և զերդումն քրիստոնէից՝ պահել ընդ նոսա հաստատութեամբ զմիաբանութիւն:

Իսկ իբրև զայս կատարեցին և արարին իւրեանց մեծապէս հաստատութիւն, և դեռ անդէն ի տեղւոջն զետեղեալ էին խաղաղութեամբ, զուժկան հասանէր յաշխարհէն Հայոց, զճակատ հարեալ և զօձիս պատառեալ վասն ապստամբին Վասակայ. «Յետս կացեալ յուխտէն քրիստոնէութեան և ուրացեալ զբազում տեղիս Հայոց աշխարհին, մանաւանդ զձմերոցս

---

1 Ի ամենայն 2 ԲԴ ցրուեալ էին և վատնեալ Ի չիք լերանց 2—3 ԳԵԸԺԼԽԿՀ Տ^1 լերանցն Կապկոխի ԲԴ լերանցն Կովկաս 3 Տ^2 Կովկասայ ԲԴ և իբրև տեսանէին ԼՏ^{1}Տ^2 իբրև տեսանէին ԵԸԺԽԿՀ տեսանէին զյաջողումն ԱՁԳՏ^2 զյաջողութիւն Է զյաջողութեան ԸԺԽ գործոցն 3—5 Կ չիք «զոր կատարէր — գործոյն» 5 ԲԴ և միաբանութեամբ կցորդ ԳԻ կցորդ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և միաբան հաւասարեալ կցորդ Բ լեալ փխ լինէին ԲԴ գործոյ նահատակութեանն Գ գործոյ Ծ գործոց ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 գործոյ նահատակութեան նոցա 6 Բ խաղացին գնացին 7 ԲԳԴԵԿՀ Պարսիկք ԱՁԷ զպահակըն Հ չիք և 8 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զզօրսն որք (ԼՏ^{1}Տ^2 որ) բնակեալ էին ի նմա Դ ներս ԱՁԷԹԻV և զդունդն փխ զդուռնն ԲԳԺԿ զդուռն Դ տայր ԳԿ ի ձեռս 9 Խ յայսմ Հ այսր Բ ամենայնի Դ քաջութեանց 10 Բ մի փխ միոյ 11 A կատարեցաւն 12 ԲԴ չիք ի նմին տեղւոջ ԱԲԳԴՁԷԹԻԿVA զդուռն 13 ԱՁԷԹԻVՏ^3 զեսպանս ԲԴ առաքեցին փխ արձակեցին Հ Յոնաց ԱԲԴՁԷԹԻV չիք ի 14 ԱՁԷԹԻV և որ համագործք Լ էին համագործ ԵԸԺԽՀՏ^{1}Տ^2 էին համագործք A համագործքն 15 Դ ուխտս ԱԲԴԵՁԹԻԿՀ զմիաբանութիւն 16 ԱԻ զայս Թ չիք զայն Թ զամենայն Ի չիք ամենայն ԲԴ փութով փխ փութապէս 16—17 ԲԴ ի տեղին հասանէին 17 ԴԵԸԺԼԽՀ ականատես ԲԳԿ յաջողութեան Դ աջողութեան փխ յաղթութեան ԵԸԺԼԽՀ ամենայն աջողութեան գործոյն Տ^{1}Տ^2 ամենայն յաջողութեան գործոյն ԲԳԴԵԸԹԺԽԾԿՀՏ^2 չիք և 18 ԲԴ ուխտ հաստատել Թ ուխտ Ի չիք յուխտ ԲԳԴԵ օրինացն Բ յանձն առնոյին ԴԵԸԺԽԾՀՏ^2 առնուին 19 ԲԴ չիք ընդ նոսա Ի ընդ նոսին 19—20 ԲԴ քրիստոնէիցն պահել հաստատութեամբ զմիաբանութիւնն ԳԴԺԼԿ զմիաբանութիւնն 21 Խ զայս ամենայն ԲԴ արարին և կատարեցին եւ արարին 22 ԳԿ ի տեղւոջ ԲԴ չիք զետեղեալ Ը զտեղեալ 23 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 յերկրէն փխ յաշխարհէն Է զանձինս փխ զօձիս 24 ԲԴ ապստամբին ԳԵԺԼԿՀ ապստամբն ԾՏ^1 ապստամբութեանն Ե յուխտէ ԲԴ յետս կացելոցն Կ յետս դարձեալ 21—25 Ա քրիստոնէութեան ԲԴ քրիստոնէից 25 Դ և ուրացեալ Բ զձմերանոցն ԳԴԵԸԺԼԿ զձմերոցսն Հ զձմերնոցսն:

արքունի, որ կայանք զօրացն էին, զԳառնին և զԵրամաւնս և զԴրասխանակերտն՝ զմեծ դաստակերտն, զՎարդանաշատն և զամուրն Օշական, զՓառախոտն, զՍարդևանն, զՁողակերտն աւան և զբերդն Արմաւրի, զԿուաշն աւան, զԱրուճն, զԱշնակն և զամենայն տուն Արագածու, և զնահանգն Արտաշատու և զԱրտաշատն ինքնին զլխովին, և զամենայն գեւղս և զաւանս, որ շուրջ զնովաւ էին, առեալ աւերեալ և հրձիգ արարեալ, և զամենեցուն ձեր զընտանիս փախուցեալ մերժեալ յիւրաքանչիւր բնակութենէ: Ձեռն արկեալ և ի սուրբ եկեղեցիսն, տարեալ և զսուրբ սպաս եկեղեցւոյն սեղանոյ. գերի վարեալ զընտանիս քահանայից, և զնոսին կապեալ և եդեալ ի բանդի. և ինքն սփռեալ տարածեալ ասպատակաւ աւերէ զերկիրն ամենայն: Եւ զունդն, որ էր ի կողմանս Ատրպատականի, ոչ ժամանեաց ձեռն տալ ի մէջոց աշխարհին: Եւ զօրքն, որ անդ մնացեալ էին, խոյս տուեալ յանօրինէն մերժեցան յեզր աշխարհին, և դեռ պահեն ընդ ձեզ զուխտ միաբանութեան սիրոյն Քրիստոսի: Բայց այն որ ընդ նմայն էին՝ են ոմանք, որ փախեան յիւրաքանչիւր տեղիս, և բազումք այն են, որ զհետ մոլորեցան նորա ամբարշտութեանն»:

Չու արարեալ ի տեղւոջէ անտի՝ դառնալ անդրէն յաշխարհն Հայոց

---

1 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ուր ԳԵԸԺԽԿՀ զԱռնին և ԱՁԷԹԻV զԵրամաւանս ԲԳԵԸԺԽՀՏ^{2}Տ^3 զԵրամաւնս Կ զԵրամանս ԴԼ զԵրամայինս A զԵրամայիս 1—2 ԱԳԴԵՁԷԿՀ չիք և (զԴրասխանակերտն) ԱՁԷԹԻV Տ^3 զԴրոհանակերտն ԲՏ^2 չիք զԴրասխանակերտն Ժ զԴրախանակերտն, զՎարդանաշատն, զՓառախոտն ԳԵԼԿ զԴրախանակերտն Ը զԴրոնակերտն Խ զԴրոնակերտն Հ զՏրախանակերտն ԵԸԼԽՀ չիք զմեծ դաստակերտն Բ զդաստակերտն մեծ, զՎարդանաշատն Դ զդաստակերտն մեծ զդաստակերտն Կ զՎարդաշատն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 «Ուշական» դնում են Արմաւրից հետո 3 ԱՁԷԹԻV զԱրդեանխան, զՁողակերտ (ՁԷԻV զՁողկերտ(ն) ԼԽ զԱրդեօնն, զՁողակերն Գ զԱրդեաւնն, զՁողկերն Դ զՍարդեաւն, զՁողակերտաւն Կ զԱրդեանն զՁողկերն աւան Հ զԱրդեօնն, զՁողակերն Բ Սարդեաւն, զՁաւղակերտան, զբերդն Ամուր և զամուրն Օշական A զՑոլակերտն Թ Արմօրի 3—4 ԳԵԸԼԽԿ Արմաւրուիր և զամուրն Օշական, զԱրուճն և զԱշնակն, զԿուաշն աւան և Դ զբերդն Ամուր և զամուրն Օշական, զԱրուճն և զԱշնակն, զԿորշ աւան և Ժ զԱրդեօնն, զՁողակերն աւան և զբերդն Արմաւիր և զամուրն Ուշական, զԱրուճն և զԱշնակն, զԿուաշն աւան և զամենայն տունն Արագածու և զնահանգն Արտաշատու և զԱրտաշատն Հ Արմաւրուիր: չիք զԱրուճն և զԱշնակն Տ^2 զՍարդեօն, զՁողակերտ Տ^3 զԱրդեանն, զՁողակերտն 4 Բ չիք զԿուաշն աւան Բ զԱշնակն, զԿորշն աւան և Գ տունն Բ Արագածոյ 5 Բ զԱրտաշատ Դ Արտաշատ Գ ինքն փխ ինքնին 6 Բ զգեաւղս ԱՁ գեւղ Կ գեղս Դ զնովաւն ԲԴ առեալ և աւերեալ 7 Դ փախուցեալ և մերժեալ 8 Գ ձեռնարկել 8—9 ԲԴ և տարեալ զսպաս սուրբ եկեղեցւոյն ԳԿ չիք և ԵԸԺԼԽՀ և տարեալ զսպաս սուրբ սեղանոյն 9 Է չիք սպաս Բ չիք սեղանոյ Կ սեղանոյն ԳԴԿ եկեղեցիս Հ յեկեղեցիս ԳԼԽԿ չիք եկեղեցւոյն ԲԳԴ քահանայիցն 10 Տ^{1}Տ^2 զնոսա ԲԴ և ինքեանք 10—11 Է ասպատակեալ 11 ԱԳԴԵՁԷԹԿՀ աւերէր Բ աւերեն Գ աւերել Թ զունդն ԲԴ չիք էր ի կողմանս 11—12 Է Ատրպատականի ԲԴ որ յԱտրպատականի 12 ԵԸԺԽՀ ի միջոցս Թ արք ԳԵԺԼԽԿՀ անդէն 12—13 ԲԴ և զօրքն որ ընդ նմա անցեալ էին 13 Ի կացեալ փխ մնացեալ Ա յեզերս ԻԹ եզերս Է յերզս V յեզրս. ԳԿ չիք և 14 Է պահէին Բ ընդ քեզ փխ ընդ ձեզ ԱՁԷԹԿV ուխտ Գ ընդ մեզ ուխտ Բ ուխտ միաբանութեամբ ԲԴ չիք այն ԵԸԺԽԾՀՏ^{1}Տ^2 այնք 15 ԵԺԽԾՀ նմա 15—16 ԲԳԹ բազում 16 ԲԴ մոլորեցան զհետ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 նորա ամբարշտութեան մոլորեցան ԸԽ չիք նորա 17 ԲԳՏ^2 Զայս լուեալ ԲԴ չու. արարեալ ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չու. արարին Բ գնալ փխ դառնալ Բ չիք անդրէն Բ յաշխարհ Դ գնայր յաշխարհն Հայոց:

մեծաւ ստիպով և բազում աւարաւ և անչափ մեծութեամբ, և անտրտում ուրախութեամբ երգս ի բերան առեալ և ասէին ձայնիւ. «Խոստովան եղերուք Տեառն, զի բարի է, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա. ո՛ եհար զազգս մեծամեծս և սպան զիշխանս հզօրս, զի բարի է, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա»*: Եւ զայս սաղմոս երգելով մինչև ի վախճան կատարեալ աղօթիւք փառատրութիւն սուրբ Երրորդութեանն մատուցանէին: Անդ յանձանձէր ամէր զօրավարն զկաց և զմնաց զօրականին առաջապահօք և վերջապահօք, կողմապահօք ողջ և առողջ հասուցեալ յաւուրս երեսուն մերձ ի սահմանս հայրենի աշխարհին:

Այդ եղև ուրացելոյն Վասակայ և իշխանացն որ ընդ նմա էին՝ քաջութիւն նահատակութեան գնդին Վարդանայ յաշխարհին Աղուանից, և միաբանութիւնն ևս Հոնաց: Մինչչև յանդիման եղեալ էին միմեանց, զգիշեր մի օգնական գտեալ նորա՝ փախստեայ անկանէր յամուրս իւրոյ աշխարհին. և այնպէս տագնապաւ մերժեցաւ, զգերի և զաւարն զոր առեալ էր յԱյրարատ գաւառէ, ակամայ զիւրն ևս ի վերայ եթող և փախեաւ:

Եւ քանզի ժամանակ ձմերայնոյ հասեալ էր, և զառճիկս՝ թշնամեաց գնդին հարեալ էր, ոչ կարէր զմիով տեղեաւ համագունդ զօրսն գումարել. այլ սփռէր տարածանէր ընդ գաւառս գաւառս աշխարհին առ ի հանգիստ ձմերոցին: Պատուէր հրամանի տայր պատրաստական լինել կազմութեամբ առ ժամանակ գարնայնոյն: Եւ զսակաւս ի գնդէն յաւագ նախարարացն գործակից իւր թողեալ, բռնանայր ի վերայ՝ ունելով զթագաւորանիստ տեղիսն:

* Սաղմ. ճժէ 1 հմմտ. Սաղմ. ճլե 1. 17—18

---

1 Տ^1 մեծութեամբ փխ մեծաւ ստիպով ԳԵԸԺԿՀ չիք և Լ չիք մեծաւ ստիպով և բազում աւարաւ և անչափ Տ^1 չիք և բազում աւարաւ և անչափ մեծութեամբ ԳԵԸԺԼԽԿՀ չիք և (անտրտում) 1—2 ԲԴ մեծաւ աւարաւ և բազում փութով և ուրախութեամբ երգս Թ չիք և անտրտում ուրախութեամբ 2 ԴԵԸԺԼԽՀ չիք և Բ ասէին փխ և ասէին ձայնիւ Խ երգէին փխ ասէին 3 ԲԴ քաղցր է փխ բարի է ԱԳ ողորմ փխ ողորմութիւն Լ չիք ողորմութիւն նորա ԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 որ փխ ո ԱԳԻ հար 4 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 բազումս փխ մեծամեծս Թ էսպան ԲԴ չիք և սպան ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 մեծամեծս փխ հզօրս ԲԴ չիք զի բարի է 4—5 ԱԳ ողորմ Լ չիք ողորմութիւն նորա 5 ԱԳԵՁԸԺԻԼԽԿՀՏ^3 սաղմոս ԳԵ վախճանն 6 Դ չիք աղօթիւք Թ սրբոյ ԲԴԽ արգ փխ անդ 7 Ի անձանձէր ԲԴ չիք ամէր Ն զզօրավարն V առաջպահօք 8 ԲԴԵԼՏ^1 չիք և վերջապահօք ԳԸԺԽՀ չիք և ԳԵԸԺԽ կողմնապահօք Է չիք և վերջապահօք կողմապահօք Կ կողմապահօք վերջապահօք ԲԴ հասուցանել Է յաւուրս Հ աւուրս 10 Է ազգել (!) Թ ասա փխ այդ ԲԴ ուրացողին ԵՀ ուրացելոյն Խ ուրացելոցն Վասակայ և ամենայն իշխանացն ԱԳՁԷ նմայն Դ չիք էին 12 ԱԳԴՁԹԻԿV զմիաբանութիւնն Բ զմիաբանութիւնն Հոնաց Է և զմիաբանութեանէ ԵԸԺԼԽՀՏ^2 ևս և ԲԳԵԸԺԽՀVՏ^2 չիք ևս Լ Հայոց փխ Հոնաց Հ Յոնաց Բ եկեալ միմեանց Դ չիք էին 13 ԲԴ նմա փխ նորա ԱԳՁԷԹԻԿV փախստական Դ չիք անկան[էր] (մնացել է միայն էր-ը) V արկանէր Կ յամուրն 14 Թ մերձեցաւ Դ և այսպէս տագնապաւ մերժեցաւ զի զգերի ԲԴ զի զգերի և զաւար ԳԵ աւարն Կ չիք և 15 Դ յԱյրատ (!) Բ յԱյրարատեան Խ ակամա և Գ զիւր V չիք ի վերայ 16 ԲԴԵԻԿՀ ժամանակն ևս Գ ժամանակն ձմերայնոյ Տ^2 ժամանակ ևս Բ և առճիկս Կ զառճիկսն 16—17 Գ չիք «և զառճիկս — հարեալ էր» 17 ԲԳԹԻՏ^2 հատեալ փխ հարեալ ԲԴ ոչ կարէր համագունդ զմիով տեղեաւ զզօրսն գումարել (Դ գումարեալ) ԵՀ ոչ կամէր ԵԼԽՀ միով Ժ միով տեղեաւ ԳԿ զզօրն 18 ԲԴ սփռեալ Լ տարածէր Դ ընդ ամենայն աշխարհին Բ ընդ ամենայն գաւառս աշխարհին Հ աշխարհս 19 Լ ձմերայնին Խ ձմերոցն Ա ձմերոցի Դ և պատուէր առեալ Բ չիք հրամանի ԲԴ կազմ փխ պատրաստական Ի լինել Բ չիք կազմութեամբ Ե կազմութեան 20 ԲԴ առ ի ժամանակ ԴԵԾ գարնանոյն Լ գարնանային ԲԴ սակաւս ի յաւագ նախարարացն ԷՀ սակաւս ԲԴ չիք ի գնդէն 21 Դ առ իւր ժողովեալ գործակից ԱԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 առ իւր Բ առ իւր գործակից ժողովեալ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 թողոյր փխ թողեալ Ը բանայր (!) Դ չիք ունելով 21—22 ԲԴ բռնանայր ի վերայ թագաւորանիստ տեղեացն:

Եւ զունդս զունդս արձակէր յաշխարհն Սիւնեաց, առնոյր և աւերէր զբազում գաւառս. և այնպէս ի նեղ արկանէր զնա և զամենայն զօրսն որ ընդ նմա էին, զի զէշս և զձիս մեռելոտիս առ սովոյն վտանգի անխտիր ուտէին։ Եւ բազում հարուածս հասուցանէր ի վերայ ուրացելոյն. մինչև ժողով սուրբ եպիսկոպոսացն և ամենայն ուխտ քահանայութեանն դառնապէս արտասուս իջուցանէին ի վերայ չարաչար վշտացելոյն, որ բռն և հետի վարէին զարս և զկանայս փափկասունս, և բազում տղայք զքարի հարեալ ընկեցան յանդս ճանապարհաց։

Իբրև այս ամենայն աջողութիւն լինէր երկիւղածացն Աստուծոյ, ամենայն եպիսկոպոսունք և երիցունք պատուէր հրամանի տուեալ աշխարհին, զողջոյն ամիսն Քաղոց պահօք և աղօթիւք առնել խնդրուածս առ Աստուած, և զտօն պատերազմացն յաղթութեան խառնել ի սուրբ տօն յայտնութեանն Քրիստոսի, զի անխափան կացցէ մեծ յիշատակարանս այս ընդ աստուածային անանց տօնին։

Եւ զսոյն զայս ամենայն այցելութիւնս Աստուծոյ, որ ի վերայ աշխարհին Հայոց մեծապէս երևեցաւ, գրեցին սուրբ եպիսկոպոսունքն և ետուն տանել յաշխարհն Յունաց ի մեծ քաղաքն առ սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն. զի և նոքա աղօթս առնելով խնդրեսցեն յԱստուծոյ, որպէս սկսաքս ի նմին և կատարեսցուք։

Եւ զմին յառաջին կապելոցն Պարսկաց լուծեալ և ածեալ զառաջեաւ նախարարացն, խօսէին ընդ նմա և ցուցանէին զամենայն վնասն որ եղև, կամ աշխարհացն աւերել, կամ զօրացն արքունի հարկանել, և կամ որ այլ իրք առաջոյ լինելոց էին։ Եւ իբրև զայս ամենայն բովանդակ ցուցին նմա, միաբան լինէր ամբաստանութիւն երկոցունց կողմանցն՝ զառաքինեացն և զյետս կացելոցն. ո՞րպէս զուր և տարապարտուց նեղեաց զնոսա

---

1 Դ և զունդ ի զունդս յարձակէր ԲԴ ի յաշխարհն 2 Դ զօրս 3 Հ որք ԲԴՏ² ընդ նմայն ԱԳՁԷԹVՏ³ էր փխ էին Ի չիք էին Դ զէշ և զձի Ե էշս Ա մեռելոտի ԱV վտանկի 4 Ա հասուցանէին Բ անցուցանէր Դ անցուցանէ Ա ուրացելոյն ԲԴՏ² ուրացելոյն Վասակայ 5 ԲԴ չիք սուրբ Է ուխտի Ե քահանայութեան 6 Բ վտանգելոյն Դ վտանկելոյն Թ վշտացն փխ վշտացելոյն 7 Է հետեակ Հ յետիոտ Դ զայրս ԱՁԷԻV զփափկասունս Թ տղայս 8 Ի հարեալք ԵԸԺԼԽՀՏ¹ ընկեցեալ 9 Դ և իբրև Բ և իբրև այս ամենայն յաջողեցաւ Դ աջողացաւ ԳԾԿ յաջողութիւն Թ աջողութիւնք 10 ԱԳԵՁԷԹԻՏ¹Տ² եպիսկոպոսք Բ ամենայն երիցունքն և եպիսկոպոսունքն Դ եպիսկոպոս Հ երիցունք 10—11 ԲԴ չիք պատուէր հրամանի տուեալ աշխարհին 11 Խ Քաղոց ԲԴԵԸԺԽԿՀՏ² մեծապէս խնդրուածս Լ մեծամեծ խնդրուածս 12 ԴԸԺԼԽԿՀՏ¹ յատուծոյ ԲԴ յաջողութեանն Դ աջողութեանն ԵԸԺԼ աջողութեան ԽԾԿՏ¹Տ² յաջողութեան փխ յաղթութեանն ԲԴ խառնէին Թ ի տօն սուրբ Դ տօնն 12—13 Հ չիք «յաղթութեանն — քրիստոսի զի» 13 ԵԷ յայտնութեան Ժ չիք զի Բ կացցեն 14 ԲԴ ըստ փխ ընդ չիք անանց Կ չիք տօնին 15 Դ սոյն Կ չիք զայս Կ զամենայն ԱԵՁԷԹԺԿ զայցելութիւնս 16 Բ Հայոց աշխարհիս ԳԴԵԸԺԽԿՀՏ² Հայոց աշխարհին ԼԾՏ¹ Հոնաց(!) աշխարհին ԱԲԳԴԵ ՁԷԹԻՀՏ² եպիսկոպոսքն 17 Թ տանիլ 17—18 Բ և սուրբ եկեղեցիսն Դ ի սուրբ եկեղեցիսն 18 Բ արասցեն խնդրելով 18—19 Բ զի որպէս սկսաք Դ զի որպէս կամք Խ որպէս և 20 Տ³ կապելոց Դ պարսկացն ԲԴ լուծեալ ածեն առաջի Տ¹ առաջի 21 ԲԴ ցուցանէին նմա ԵԸԺԽ վնասն ԲԴ որ եղեն 22 ԱԲԴՁԷԹVՏ³ աւերելն ԳԵԸԺ ԼԽԾԿՀՏ¹Տ²Ա աւերել: հարկանել Ի աշխարհաց աւերելն ԳԵԸԺԽԿՀ և կամ զօրացն ԱՁԹԻ VՏ³ հարկանելն ԲԴ չիք կամ զօրացն· արքունի հարկանել 23 ԲԴ առաջի ԲԴ լինելոց էր Գ զայն ԵԸԺԼԽԵՏ¹ չիք զայս ԵԸԽ զամենայն ԲԴ չիք բովանդակ ԲԴՏ² ցուցանէին 24 Թ չիք նմա Է ամբաստանութեան (!) Կ ապստամբութիւն ԲԴՏ² ամբաստան զերկուցունց կողմանցն ԳԵԸԺԼԿՀ զերկոցունց 24—25 Ա առաքինեացն և յետս կացելոց 25 ԲԴ չիք զուր Ա նեղեալն:

ի Հայրենի օրինացն յետս կալ, և զխարէութիւն ապստամբին Վասակայ, որպէս Հայոց բանիւ խաբեաց զթագաւորն, յանձն առնուլ զմոզութիւն. իբրև չէր ուրուք ընդ նմա բանս եդեալ, նա յանձնէ սուտակապատ լինէր։

Իբրև լիով զայս ամենայն իմացուցին, արձակեցին զնա հրեշտակութեամբ յաղերս ապարանութեան և ի հնարս հայթայթանաց, թերևս կարասցեն զեղբարս իւրեանց ի նեղութենէն գողանալ։

Այլ առ նա՝ անօրէնն Վասակայ զուժկանքն յառաջագոյն հասեալ էին, պատմել զաղէտս տարակուսանացն, զոր անցուցեալ էր ընդ զօրսն արքունի. և ամենայն ամբաստանութիւնն ի սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն կրթեալ էր։ Քանզի այն իսկ կամք էին անօրինին, եթէ զմիաբանութիւն եպիսկոպոսացն քակտեսցէ ի նախարարացն. և զայս ոչ էր տեղեկացեալ տակաւին, եթէ հոգի և մարմին բաժանիցին առ ժամանակ մի՝ զոյ տեսանել ի բնութեանս, այլ որ սիրովն Աստուծոյ յուխտ մտեալ է՝ այժմ անհնար է լինել։

Արդ երթեալ այրն ի տեղի ձմերոցին, պատմեաց զայս ամենայն յականջս թագաւորին, շարժեալ դողացոյց, որ և յամենայն զօրութենէն պակասեալ գտաւ. մանաւանդ զի յարևելից պատերազմէն կորակոր և ոչ բարձրագլուխ էր դարձեալ։ Իբրև ստուգեալ հաստատեաց ի վերջին հրեշտակէն, որ եհաս առ նա, զամենայն վնասս զիւր գործոցն զխորհրդակցօքն արկանէր։ Եւ անդէն շիջանէր ի բազմաբոց բորբոքմանէն. քանզի խցաւ բերան չար խրատտուացն, որ անդադար յորդորէին զնա ի գործ դառնութեան։ Խոնարհեցաւ ի բարձր հպարտութենէն, և զվայրենացեալ սիրտն դարձոյց ի մարդկային բնութիւն. հայեցաւ և ետես զինքն լի տկարութեամբ. գիտաց եթէ զամենայն զոր կամի առնել՝ ոչ կարէ կատարել. վասն

---

1 ԲԴ կացուցանել փխ կալ Հ յետս կացեալ Բ և խարէութիւն ապստամբութիւնն Դ և խարէութեամբն ապստամբութեամբն Վասակա թէ ԱԹ ապստամբ ԳԵԺԼԽՀ ապստամբն 2 V խարանեաց(!) ԲԳԴԿ զմոզութիւնն Ժ մոզութիւնն 3 ԳԿ ընդ նոսա ԲԴ ուրուք բանս եդեալ ընդ նմա՝ այլ նա ԳԿ սուտապատեակ Ե սուտակապատեակն ԸԺԼԽՀ սուտապատեակ Թ սուտապատ Տ¹ սուտապատեակ լինել 4 Դ իբրև զայս ամենայն ծանուցին ԵԸԺԼԽ ՀՏ¹Տ² եւ իբրև ԵԸԺԼԽՀՏ² իմացուցին նմա 4—5 ԲԴՏ² հրեշտակութեամբ յաղերսարարութիւնս 5 ԱՁԷԸԹԻV յաղերսարարութեան ԳԵԺԼԽԾԿՀՏ³A յաղերս ապարանութեան ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ² չիք և Կ խայթայթանաց 6 ԴԷԸԼԽ զեղբայրս ԲԴՏ²Ի մեծ նեղութենէն ի գողանալ ի նեղութենէն ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ի նեղութենէն գողանալ զեղբարս իւրեանց 7 Բ յանօրէն Դ այլ յանօրինէն Վասակա զուժկանք հասեալ էին յառաջագոյն Ի անօրինին Խ հասեալ էին յառաջագոյն 8 ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² պատմելով ԵԸԺԼԽՀՏ¹ որ անցեալ էին ԲԴՏ² զոր անցուցեալ էին Դ զօրս 9 ԵէԺՀ ամբաստանութիւն Կ ապըստամբութիւնն ԲԴ եկեղեցին փխ ուխտ եկեղեցւոյն 9—10 ԲԴ կրթէր 10 Ըխ չիք քանզի Ժ չիք այն իսկ Դ չիք իսկ ԵԼԽՀ քանզի կամք անօրինին այն իսկ էին ԲՏ² կամք էին առ անօրինին ԸԺՏ¹ կամք անօրինին այն իսկ էին ԳԵԸԺԿՀ թէ 11 A քակեալ ԲԴՏ² քակել կարացէ ԲԳԴԸԺԼԽԿՀՏ² և զայն ԱՉ տեղակացեալ ԸՀ տեղեկացեալ նորա 11—12 ԵԸԺԼԽՀ նորա տակաւին 12 Բ և եթէ ոգի Ի չիք հոգի ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ոգի Բ բաժանեսցեն ԴԵ բաժանեսցին 13 Բ ի բնութիւնս Դ զբնութիւնս Ը բնակութեանս (!) Դ չիք որ Գ չիք աստուծոյ Թ ուխտ 14 Ի լինիլ 15 ԲԴ զայն 16 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք որ Դ զօրութենէ 17 ԲԴՏ² կորիկոր 17—18 ԲԴ ոչ բարձրիգլուխ դարձեալ էր 18 ԲԴ եւ իբրև 19 Բ ի նա փխ առ նա Ա զվնասս ԳԿ վնաս ԲԹ իւր ԵԸԺԼԽՏ¹Տ² իւրոյ գործոյն 20—21 Դ խցան բերանք 21 Խ խրատաբուացն Բ չարախրատուացն ՀՏ² խրատատուացն Թ խրատուացն (!) A խրատուցն 21—22 ԳԸԺԿ դառնութեանն 22 Է խոնարհեցաւ փխ խոնարհեցաւ Է զվայրեացեալ 23 Բ բնութիւնս ԲԴ հայեցեալ ետես 23—24 ԲԴ ի տկարութեան փխ լի տկարութեամբ Է լիակատարութեամբ (!) 24 Դ գիտացեալ ԲԴՏ² զոր ինչ Գ ոչ կամի փխ ոչ կարէ Դ կամի առնել՝ ոչ կատարեալ կարացէ:

այնորիկ և դադարեալ յանդուգն յարձակմանէն, և լռեցոյց զմոլեգնոտաբար գոչումնն:

Եւ որ մեծաձայն բարբառով որոտայր, և ես ահագին հրամանօքն զհեռաւորս և զմերձաւորս դողացուցանէր, սկսաւ քաղցր և աղերս բանիւք խօսել ընդ ամենեսեան և ասել: «Զի՞նչ ինչ վնաս գործեալ է իմ, և զո՞ր յանցս յանցուցեալ կամ առ ազգս կամ առ լեզուս կամ առ անձն իւրաքանչիւր: Ո՞չ ահա բազում ուսմունք են յաշխարհիս Արեաց, և իւրաքանչիւր պաշտամունք յայտնի են. ո՞ երբէք նեղեաց պնդեաց դարձուցանել ի մի օրէնս մոգութեան. մանաւանդ վասն օրինաց քրիստոնէութեանն, որպէս հաստատուն և ճշմարիտ կացեալ են յիւրեանց դենին, նոյնպէս և առ մեզ լաւագոյն քան զամենայն կեշտան նոքա երևեալ են: Եւ բիծ իսկ ոչ կարէ ոք դնել ընտրեալ օրինաց նոցա. այլ զոյգ և հաւասար համարիմ դենիս մազդեզանց, որպէս և յարգեալ իսկ էին նոքա առ նախնեօքն մերովք, զոր ես ինձէն իսկ յիշեմ առ հարբն իմով, որ նստէր ի մեծ գահոյս յայսմ: Յորժամ սկսաւ անդաձել և քննել զամենայն ուսմունս և հաստատութեամբ ի վերայ եհաս, առաւել վեհ գտանէր զօրէնս քրիստոնէից քան զամենեցուն. վասն այսորիկ մեծարեալք շրջէին ի Դրան արքունի, և առատաձեռն պարգևօք երաշխիք լինէին ի նմանէ, և համարձակութեամբ շրջէին ընդ ամենայն երկիր: Նա և որ գլխաւորքն էին քրիստոնէից, զոր և եպիսկոպոս անուանեն, ընծայից և պատարագաց արժա-

---

1 ԳԵԸԺԽՏ¹Տ² այսորիկ ԻԴ չիք և ԻԳԵԸԺԼԽԿՀՏ² ի յանդուգն ԶV յանդուքն է յանդուգքն(!) 1—2 ԵԺԼԽՀՏ¹Տ² զմոլեգնաբար գոչումն 2 ԻԴ զգոչումնն ԳԻ գոչումն V գոչմունն 3 ԻԴ չիք Եւ ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² մեծաբարբառ ձայնիւ ԻԳԴԿ բարբառովն ԻԴ չիք ես Ի հրամանաւ Դ հրամանաւն 4 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² առհասարակ դողացուցանէր Դ աղերսաբանութեամբ 5 Ի խօսիլ ԼՏ¹ չիք խօսել ԻԴ և ասէ ԻԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² չիք ինչ ԱԶԷԹԻVՏ³A զինչ ինչ ԳԵԸԺԼԽՀ էր փխ է ԳԵԺԼԽՀ չիք իմ 5—6 ԱԴԶԷԻV և կամ և զոր 6 Թ չիք (զո՞ր) Տ² յանցուցեալ է իմ Ի և կամ զո՞ր վնաս և զանցս յանցեալ է իմ V անցուցեալ ԹԵԶԷ յանցանս Ի և կամ զո՞ր յանցանս յանցուցեալ Դ և կամ զո՞ր վնաս և զյանցանս անցեալ ԻմԳԵԺԼԽԿՀ յանցանս յանցուցեալ էր 6—7 ԻԴ և կամ առ անձն 7 Ը անձին Ը Այրեաց ԶԹԻV չիք են 8 ԻԴ ուսմունք փխ պաշտամունք ԻԴ ո՞վ Տ² չիք երբէք 9 Ե մոգութեանն 9—10 ԻԳԴԵԺԿՀ քրիստոնէութեան 10 ԴԿ չիք և ԻՏ² չիք են 10—11 ԻԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² սոյնպէս 11 ԳԵԸԺԼԿՀՏ¹Տ² զայլ փխ զամենայն ԵՀ կեշտն (լուսանցքում՝ կրօնն) ԸԺԽ կեշտան (լուսանցքում՝ կրօնն) Թ կեշտան (լուսանցքում՝ կրօնք) ԻԴ նոքա լաւագոյն են Ի քան զայլ կեշտս A երևեալն Դ չիք նոքա երևեալ են 12 ԴԺ ոչ ոք կարէ դնել Կ չիք ոք ԻԴ և ոչ ոք կարէ բիծ դնել ԵԸԼԽՀՏ¹Տ² ոչ ոք կարէ Ի ընտրութեան փխ ընտրեալ 13 ԵԸԹԺԽՀ մազդեզանց (լուսանցքում՝ ԵՀ հաւատոյ հաւատոյն ԸԺ հաւատոյ հաւատոյս Թ հաւատոյս հաւատ Խ հաւատոյ հաւատ) Դ կարգեալ փխ յարգեալ Ի չիք իսկ 14 ԻԳԼ զոր և Դ և ես իսկ ինձէն ԵԺԽՀ և ես ԻԴ չիք մեծ 15 Ի ի գահոյս յայսմ Դ ի գահոյս յայս Գ գահուս Կ այսմ ԸԽ այս փխ յայսմ ԵԺԼԽՀ գահիս այս Տ² գահիս յայսմ Տ¹ ի մեծ գահս յայս Հ յորժամ ԻԴՏ² ընդաձել 16 ԸԽ չիք առաւել 17 ԻԳԴԵԸԺԽԿՀՏ² այնորիկ ԱԻԶԷԹԻVՏ³ մեծարեալք և պատուեալք շրջէին ի դրան արքունի ԵԺ մեծարեալ շրջէին Դ մեծարանօք և պատուովք շրջէին ի դրան արքունի Հ շինէին փխ շրջէին A եկանէին փխ շրջէին 18 ԻԴ և առատաձեռն լինէին պարգևօք ի նմանէ նոցա ԱԶԷԹԻԼVՏ³ երաշխիք ԳԵԸԺԽԿ երախիք Ծ երագիք Ի չիք երաշխիք A երահք 19—20 ԱԳԴԶԷԿ քրիստոնէիցն 20 ԳԴԽ չիք և ԻԴ զոր եպիսկոպոսքն ասեն Գ եպիսկոպոսս ԴՀ եպիսկոպոսք ԵԺԿ եպիսկոպոսն է անուանեցին ԴԼՏ¹ պարգևաց փխ պատարագաց ԻԳԴԽԿ արժանի Ե արժանին:

նիս առնէր զնոսա։ Եւ իբրև հաւատարիմ ոստիկանս յանձն առնէր նոցա զհեռաւոր մարզսն, և ոչ երբէք սխալ լինէր ի մեծամեծ իրացն արքունի։

«Եւ դուք զմի զայն երբէք ոչ յիշեցէք, այլ հանապազօր ձանձրացուցէք զլսելիս իմ, խօսելով զնոցանէ զամենայն չարութիւն։ Տեսէք՝ զի ետուք գործել ինձ զոր ինչ ոչ կամէի, և եղեն վնասք մեծամեծք ի սահմանսն ի մէջ երկուց անհաշտ թշնամեաց։ Եւ մեք դեռ ի հեռաւոր ճանապարհի, և ոչ մի ինչ գործ պատերազմիս ի գլուխ երթեալ, և դուք առաւել յիմում տանս յարուցէք ի վերայ իմ պատերազմ, որոյ չարագոյն ևս լինելոց է կատարածն իւր քան զարտաքին թշնամեացն»։

Զայս ամենայն և առաւել քան զայն խօսէր ընդ ամենայն աւագանին, և զվնաս յանցանացն արկանէր զմովպետաւն և զմոգօքն։ Եւ ամենայն վզուրկքն և պատուական նախարարքն, որ նստէին յատենին և ունկն դնէին յեղյեղուկ լեզուի նորա, ամաչեցեալ կորանային և ընդ երկիր պշնուին, և զգլուխ ի վեր ոչ կարէին համբառնալ։

Բայց սակաւք ի նոցանէ զմիտս հաճելով՝ ասէին զայս. «Այո, արքայ քաջ, այդ այդպէս է որպէս ասացերդ, և արդ կարես զամենայն ուղղութեամբ նուաճել. չիք ինչ այն որ ըստ քո կամաց արտաքս կարէ ելանել. զի տուեալ է քեզ աստուածոցն, զի զամենայն զոր և կամիս՝ կարես առնել։ Մի՛ նեղեալ տագնապիր յանձն քո և հարկանիր զմիտս մեր ամենեցուն. թերևս և դիւր իցեն հնարք իրացն կատարածի։ Երկայնամիտ լեր, և համբերութեամբ թողացո մարդկանդ անդրէն զքրիստոնէութիւն, և զօրօք զստամբակսն ածցես ի հաւանութիւն»։

---

1 ԵԼԿՀ Եւ իբրև ԷԹԻA չիք և A իբր ԸԽ և յանձն առնէր ԸԽ չիք իբրև հաւատարիմ ոստիկանս ԵԸԼԽՀ չիք նոցա 1—2 ԲԳԵԼԽԿՀ մարզն Դ մարձն Թ մարզսն (լուսանցքում՝ հասն կամ հարկն) ԺՏ^{1}Տ^2 արժանի առնէր զնոսա և իբրև հաւատարիմ ոստիկանս յանձն առնէր զհեռաւոր մարզն 2 Դ սղալ ԲԳԴԵԺԼԿՀՏ^2 չիք ի Խ չիք ի մեծամեծ 3 ԲԴ չիք երբէք Ը ոչ երբէք Է յիշէք Խ ոչ յիշեցէք երբէք ԲԳԴԺ հանապազ 3—4 Ի ձանձրացուցիք 4 Բ զլսելիքս Է զնմանէ ԲԴԸԼԽԿՏ^{1}Տ^2 տեսանէք Ի տեսիք ԵՀ տեսանէք զի 5 Դ գործել զամենայն: չիք ինձ ԵՀ ետուր ինձ գործել ԸԺԽԾՏ^2 ինձ գործել ԽՏ^2 եղէն ինձ մեծամեծ վնասք ԵԸԺԼԽՀ մեծամեծ վնասք 6 ԲԴ և ի մէջ ԲԳԵ ԺԽ թշնամեացն 6—7 ԲԴ ճանապարհի էաք 7 ԳԿ մեծ գործ A ի պատերազմիս Բ ի գլուխ չէր երթեալ Դ երթեալ է 7—8 ԸԽ չիք և դուք առաւել յիմում տանս ԹԻ յարուցիք 8 A չիք իմ 9 ԲԴ կատարած ԲԴ չիք իւր Դ կատարածն իւրաքանչիւր 10 ԵԸԺԼԽՀ զայնս 11 ԲԳԴԽԿ զվնաս Դ զմոգպետին ԼՏ^1 զմոգօրն և զմոգպետաւն 11—12 ԸԽ չիք ամենայն ԵV զամենայն 12 ԱՁԻԼՀVՏ^{1}Տ^3 վզրուկքն ԲԳէ վզրուկ Թ վզրուկքն (լուսանցքում՝ մեծ) ԵԺՀ վզուրկքն (լուսանցքում՝ մեծքն) A նախարարք ԲԴ որք 13 Ը յեզուկ ԳԵԸԺԽԿՀ ամաչեալ Բ չիք և 14 Դ զգլուխսն ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 և զգլուխս ԱԲՁէԹԻVՏ^{3}A զգլուխ Դ ոչ իշխէին ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ամբառնալ 15 Բ բայց սակայն սմանք ի նոցանէ ԲԳԵԺԼԽՀ զմիտսն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 չիք զայս ԲԴ չիք այս 15—16 A արքայ քաջ, արքայից արքայ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 այո, քաջ և մեծ արքայ 16 ԲԳԴԵԸԺԿՀ զոր փխ որպէս Լ այսպէս է զոր Խ որ այդպէս է ԽՏ^{1}Տ^2 զոր ասացերդ ԲԴ բայց և արդ ԲԴ զամենայնն 17 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 վճարել փխ նուաճել ԵԸԺԼՀՏ^{1}Տ^2 այն որ փխ ինչ այն Խ չիք ինչ ԳԵԸԺԻԽԾԿՀՏ^{1}Տ^2 կամս Ձ կամաց (!) 17—18 Դ կարէ ելանել արտաքս Ժ ըստ քո կամս արտաքս ելանել կարէ 18 Տ^{1}Տ^2 յաստուածոցն ԲԳԴԵԺԼԽՀՏ^2 չիք զի (զամենայն) Դ զոր ինչ փխ զոր և ԲԳԵԸԺՀ չիք և Գ կարող ես Դ չիք կարես 18—19 Կ տուեալ է քեզ աստուածոցն՝ զամենայն ուղղութեամբ վճարել և զամենայն զոր կամիս՝ կարես առնել 19 Դ մի՛ նեղիս տագնապել Գ չիք մեր 20 Բ թերևս դիւրին իցեն Դ թերևս դիւրին իցէ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 թերևս դիւրին ես իցեն Թ դիւրք ԱԳԵԺԻԼԽԿՀ իրացդ 21 ԱՁէVՏ^3 զքրիստոնէութիւն ԲԴ անդէն (Դ անդրէն) թողացո զքրիստոնէութիւն մարդկանն (Դ մարդկան) և այսորիկ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 անդրէն թողացո (Տ^2 ղողացո) զքրիստոնէութիւն մարդկանդ 22 ԱՁէԹԻVՏ^3 զապստամբսն ԵԸԺԽՀ զստամբակն (լուսանցքում՝ զանխրաւսն) ԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^2 ածես։

Հաճոյ թուեցաւ բանն առաջի թագաւորին. և անդէն վաղվաղակի կոչէր զառաջնեաւ յամենայն ազգացն որ ունէին զքրիստոնէութիւնն, որ ի զօրու նորա էին, և բռնաբար արգելեալ էր զնոսա, զի մի՛ ոք իշխան լիցի յանդիման պաշտել զԱստուած։ Քանզի որ ընդդէմ կային, չարչարեաց և արգել ի նոցանէ զյայտնի պաշտօնն, և ոմանց ոմանց ակամայ երկիր եւ պագանել արեգական, և նստոյց ի սուգ տրտմութեան զամենայն զօրականսն։

Իսկ այն օր հրամայէր անդրէն համարձակութեամբ ըստ առաջին կարգին հաստատուն կալ յօրէնս քրիստոնէութեանն։ Իսկ որք յանցաւորքն էին, ոչ կամէին վաղվաղակի առանց մեծի ապաշխարութեան գալ և խառնել ի կարգ քրիստոնէութեան, հրամայէր թագաւորն՝ զի բռնի կալցին և տարցեն յեկեղեցին իւրեանց։ Եւ երիցանցն համարձակէր, որպէս զիարդ և զիտիցեն՝ ըստ կարգին իւրեանց արասցեն։ Եւ զհատեալ ռոճիկն կարգէր անդրէն իւրաքանչիւր, և զարգելեալ բազմականսն ի նոցանէ՝ ի տեղի հրամայէր մատուցանել, և հանապազորդ յարքունիս մտանել ոչ արգելույր զնոսա. և զամենայն որ զիարդ և կարգեալ էին յառաջագոյն՝ անդրէն յօրինէր։ Խոնարհէր և խօսէր ընդ նոսա սիրով ըստ առաջին սովորութեանն։

Եւ իբրև զայս ամենայն արար և կարգեաց, յանդիման նոցա թագութեան հրովարտակս առաքէր ընդ ամենայն երկիր իշխանութեան տէրութեան իւրոյ վասն քրիստոնէից։

«Եթէ ի կապանս ոք կայցէ, արքունի հրամանաւ արձակեալ լիցի. և եթէ ինչք ուրուք յափշտակեալ իցեն, դարձցին անդրէն։ Սոյնպէս և երկիրք, եթէ հայրենիք, եթէ պարգևականք և եթէ քաղկագինք, և հանեալ ուրուք իցէ, հրամայեցաք զի դարձցին»։

---

1 ԲԴԵԸԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 եւ հաճոյ թուեցաւ բանն Ա թուեցան բանքն 2 Դ չիք առաջի Դ զառաջաւ ԲԻ ազգաց Դ յազգաց ազգաց փխ յամենայն ազգացն Ա զքրիստոնէութիւն 2—3 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ազգացն որ ի զօրուն էին և ունէին զքրիստոնէութիւնն 3 ԳԿ չիք և Կ որ ի զօրուն էին նորա Է իցեն փխ էին ԲԴ նեղէր փխ արգելեալ էր Ի իշխօղ 3—4 ԲԴ իշխեսցէ փխ իշխան լիցի 4 ԲԴ քանզի որք ընդդէմ կային ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 քանզի և որք ընդդիմացան 5 Դ պաշտօն 6 ԵԸԺԼԽՀՏ^2 եւ երկրպագանել Կ չիք եւ ԱԴԶԷԹԻVՏ^3 արեգականն 7 Կ զօրականն 8 Դ չիք անդրէն ԵԸԺԼԽՀ անդէն Ե համարձակութեան 9 Հ կալ հաստատուն Է յօրէնսն քրիստոնէութեան ԱԶԷ քրիստոննէութեանն ԳԴԵԺԼ որ փխ որք 10 Դ կարէին փխ կամէին Հ ապաշխարութեամբ VՏ^{2}Ա ապաշխարութեանն 10—11 ԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 խառնիլ 11 Ի ի կարգս ԱԶ քրիստոնէութեան Բ քրիստոնէութեանն ԲԴ և հրամայեաց ԲԹԻՀ կալցեն 12 ԳԵԸԺԼԿՏ^{1}Տ^2 տարցին Կ յեկեղեցիս ԴԾ երիցանցն Դ համարձակարար 13 ԲԴ զիտասցեն ԲԻԿ և արասցեն Դ զզատեալ փխ զհատեալ Ե ըռճիկն 14 ԷԻ բազմականս Ը ի տեղիս 14—15 Գ հրամայէր ի տեղի 15 ԲԴ հանապազ Դ մտանելոյ 15—16 Գ արգելու 16 Բ և զամենայն զինչ և կարգք ԳԵԸԺԼԽԿ զկարգ ինչ և կարգք ՀՏ^{1}Տ^2 զկարգ ինչ և կարգ Դ և զամենայն ինչ որ կարգ էին յօրինէր 17 ԲԴ չիք և ԲԴ չիք սիրով 17—18 Ե սովորութեան 19 ԲԴԻՏ^2 և կատարեաց փխ և կարգեաց 20 ԲԴԵԺԼԽՀՏ^1 հրովարտակ (Դ հրովարտակք) Դ երկիրն 20—21 Դ իշխանութեան և տէրութեան 21 ԱԶԷ քրիստոնէից ԲԴ քրիստոնէութեան 22 ԲԴ եթէ կապեալ ոք իցէ ԵՀ կացցէ ԳԵԸԺԼԽԿՀ յարքունի հրամանէ ԾՏ^{1}Տ^2 յարքունի հրամանէն 23 Ե յափշտակեալք Դ իցէ Կ տացեն փխ դարձցին Տ^{3}Ա Այնպէս և ԲԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք և 23—24 ԲԴ երկիր Ը երկիրս 24 ԱԳԵԶԷԹԺԻՀ չիք և ԳԿ սակագինք Թ հանեալք 24—25 ԲԴ հանեալ ուրուք իցէ և կամ թէ քաղկագինք Բ շնորհեցէք զի անդրէն դարձցին 25 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 շնորհեցաք փխ հրամայեցաք Դ անդրէն դարձցին։

Եւ իբրև այժմ ամենայնի զնոսա անդէակս առնէր, խնդրէր ի նոցանէ վկայութիւն հաւատարմութեան յերկիրն Հայոց, և երդմամբ յուխտ մտանէր առաջի նոցա՝ հաստատութեամբ ամենայն մեծամեծաց իւրոց, եթէ «Ոչ ինչ յիշեցից ամենևին զքէն վրիժուցն խնդրելոյ։ Որպէս ունէիք յառաջ ճշմարտութեամբ զօրէնս ձեր, այսուհետև առաւել կալարուք. բայց միայն ի ծառայութենէ մերմէ մի՛ ելանէք»։

Զայս ամենայն գրէր և ցուցանէր յերկիրն Հայոց և ի բազում յայլ աշխարհս, որ ունէին զօրէնս քրիստոնէութեան. և ինքն գաղտ խորամանկեալ փութացեալ դեսպանս առաքէր առ Մարկիանոս կայսր։ Եւ իբրև առուգեալ ճշմարտեաց, եթէ Հոռոմք ի բաց կացին ձեռնտու լինել քրիստոնէութեանն ոչ զօրու օգնականութեամբ և ոչ այլ իրօք, դարձեալ անդրէն ի նոյն յառաջին կարծիս մոլորութեանն շրջեցաւ։ Զի զյաջողութիւն իրացն ի ձեռն իւրոց պաշտօնէիցն հրամայէր. և այնպէս ածէր զմտաւ, եթէ ըստ առաջին կարծեացն կատարեսցեն զամենայն։

Իսկ Հայք թէպէտ և ընկալան զգիրն խաբեբայ ողորմաց թագաւորին, որ ի վերոյ ունէր զաւետիս կենաց և ի ներքոյ զգառնութիւն մահու, զարմացեալ ընդ թերի խորհուրդսն՝ աւէին ցմիմեանս. «Քանի՜ լիրբ է խորամանկ խաբէութիւն նորա, զի երկիցս և երիցս զփորձ առեալ կըշտամբեցաւ և ոչ ամաչէ։ Եւ անդէակ եղեալ մերոյ անբակ միաբանութեանս, տակաւին լրբի և լկնի. զհետ մտեալ՝ կամի զմեզ լքուցանել։

«Իսկ հաւատացո՞ւք անհաստատ հրամանի նորա. զո՞ր բարեդործութիւն տեսաք առ ամենայն եկեղեցիս, որ են յաշխարհին Պարսից։ Զի որ ինքն իւր չար է, այլում բարի ոչ կարէ լինել. և որ ինքն ընդ խաւար գնայ, այլում ոչ առաջնորդէ ճշմարտութեան լուսով։ Որպէս զի չիք

---

1 ԱՋԹV այս ԲԳ այսր Է զայս (!) Ի այսու ԲԳ չիք գնաստ ԱՋԷԹԻVՏ³A անդէակ ԲԳԵԸԺԽԾԿՀՏ² և ի նոցանէ 2 ԲԳՏ² հաւատարմութեամբ ԵԺԼԽՀՏ¹ հաստատութեան փխ հաւատարմութեան Է երկիրն ԾՏ¹ երկրին Ի ուխտ 2—3 ԱԷԹԻV մատնել ԲԳ մատնէր նոցա հաստատութեամբ առաջի մեծամեծաց իւրոց և 3 ԲԳ չիք ամենայն 4 ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք ինչ 4—5 Թ առաջ 5 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² առաւել այսուհետև ԲԳ առաւել եւ այժմ կալջիք 6 ԳԵԺԼԽԿՀՏ² ի ծառայութենէն Է չիք մի՛ 7 ԷԽՀ երկիրն VՏ³A յերկրին 7—8 ԲԳ և յայլ բազում աշխարհս որք 8 ԵԺՀՏ² աշխարհ Հ զոր (!) ԱՋ քրիստոսնէութեան ԲVՏ³ քրիստոնէութեանն 9 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² փութալէս ԳԿ դեսպան ԳԵԸԺԼՀՏ¹Տ² արձակէր փխ առաքէր Կ կայսրն 10 VՏ³ Հառմք ԲԳ ձեռնտուու Ի լինիլ 11 ԵՀ քրիստոնէութեան ԱԻՏ² օգնականութեան ԲԳ և ոչ զօրու օգնական եղէն ԱԲԳԴՋԷԹԻԿV չիք և ոչ այլ իրօք ԵԸԺԽՀ այլ ինչ իրօք 12 Բ անդէն ԲԳԵԸԼԽՀՏ¹Տ² չիք յառաջին Թ առաջին 12—13 ԱՋԷԹVՏ³ Զի յաջողութեան ԲԳ և զաջողութիւն ԳԸԺԻԽԿ զի յաջողութիւն Տ² և զյաջողութիւն A զանյաջողութիւն 13 A համարէր փխ հրամայէր Ը չիք և 14 Խ որոց (!) փխ եթէ Կ չիք առաջին Է կործանեացն փխ կարծեացն Հ կատարեալին ԳԵԸԺԼԽԿՏ¹ կատարեցեն A կատարեցին 15 ԲԳ իսկ Հայք իբրև լուան Է հայք փխ Հայք Է չիք և Բ չիք թէպէտև ԲԳ խարազ փխ խարերայ 16 Հ զի փխ որ ԲԳ ի վեր փխ ի վերոյ ԲԳ զգանութիւն փխ զգաստութիւն 17 ԲԳ և զարմացեալ ընդ ԱՋԷԹԻVՏ³A զարմացեալ էին ԷԸԺԼԽԿՀՏ¹ քանզի փխ քանի 18 ԲԳ խորամանկութիւն փխ խորամանկ խաբէութիւն ԲԳ չիք խաբէութիւն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չարութիւն փխ խաբէութիւն ԲԳ զերկից և զերից 19 ԵԸԺԼԽՀՏ² նա և (անդէակ) ԲԳ չիք և (անդէակ) ԲԳ մերոց 20 ԲԳ և զհետ մտեալ 21 ԲԳ իսկ արդ զիա՞րդ ԲԳ անհաւատ փխ անհաստատ Ի իսկ զի՞ հաւատացուք ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² իսկ մեք մի՛ հաւատացուք Գ սորա ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զի զո՞ր 22 ԲԳ եկեղեցիսն ԳԵԸԽՀ էին փխ են Թ աշխարհին 23 Է ինքն իւրաքանչիւր չար է (!) Գ այլոց Ի լինիլ Թ չիք և Գ չիք որ 24 ԲԳ ճշմարտութեամբ: չիք լուսով:

յանիրաւութենէ արդարութիւն, այսպէս և ոչ ի ստութենէ ճշմարտութիւն, սոյնպէս և ի խռովասէր մտաց՝ ակնկալութիւն խաղաղութեան։

«Այլ մեք ապրեալքս զօրութեամբն Աստուծոյ, և հաստատեալք հաւատովքն ի յոյսն Քրիստոսի, որ եկն և էառ ի սուրբ կուսէն զմարմին մերոյ բնութեանս, և միացեալ անբաժանելի աստուածութեամբն՝ ընկալաւ զչարչարանս մերոց մեղաց ի յիւր մարմինն, և նովին խաչեցաւ և թաղեցաւ և յարուցեալ երևեցաւ բազմաց, և վերացաւ յանդիման աշակերտացն առ Հայր իւր, և նստաւ ընդ աջմէ զօրութեանն, զսոյն հաւատամք Աստուած ճշմարիտ, և նմին ակն ունիմք, որ փառօք Հօր և զօրութեամբ գալ յարուցանել զամենայն ննջեցեալս, և նորոգել զհնութիւն արարածոց, առնել համառօտ յաւիտենից ի մէջ արդարոց և մեղաւորաց։

«Ոչ պատրիմք իբրև զտղայս, և ոչ մոլորիմք իբրև զանտեղեակս, և ոչ խաբիմք իբրև զողէսս, այլ պատրաստ եմք ամենայն փորձութեանց։ Եւ աղաչեմք զԱստուած, և անդադար խնդրեմք ի բազում ողորմութենէ նորա, զի յորում սկսաք՝ ի նմին և կատարեսցուք քաջութեամբ, և ոչ վատութեամբ։ Զի արդ արևելք և արևմուտք գիտացին զձեր աստուածամարտ լինել, և զմեզ ի զուր սպանանել ի վերայ ամենայն վատակոցն մերոց։ Վկայեն մեզ երկինք երկնաւորօք և երկիր երկրաւորօք, եթէ չեմք ինչ մեղուցեալ ի միոս մեր անգամ. և ի վերայ պարգևաց և բարիս առնելոյ մեզ՝ զճշմարիտ կեանս կամիք հանել ի մէնջ, որում չիք հնար, և այլ մի՛ լիցի։

«Իսկ արդ հաւատացո՞ւք անարժան բերանոյ նորա, որ ստիպէր չարաչար յուրացութիւն, և այսօր առանց մի ինչ բարիս գործելոյ լինիցի՞

---

1 ԲԴ յանօրէնութենէ փխ յանիրաւութենէ Ի չիք և Հ չիք այսպէս Տ^1 չիք այսպէս և Ա այսպէս ի սուտութենէ Ե և ի սուտութենէ ԵԸԺԼԽՏ^2 չիք այսպէս և ոչ ԶԷԹԻVՏ^3 չիք և ոչ 2 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 սոյնպէս և ոչ ի ԳՀԿ չիք ոչ ԲԴ և ոչ ի խոռվութենէ մտաց փխ սոյնպէս և ի խռովասէր մտաց ԶԷV չիք ի (խռովասէր) 3 ԲԴՏ^2 ապրեալք 3—4 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 հաստատեալքս հաւատովն ԲԵԼԽՀ հաւատով ԳԴԿ հաւատովք 4 ԵԸԼԽՀ Քրիստոս Բ մարմին ի սուրբ կուսէն ըստ ԸԾՏ^{1}Տ^2 սրբոյ ԵԸԼԽՀ մարմին 4—5 Դ էառ մարմին Բ սրբոյ կուսէն ըստ մերում բնութեանս ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 ըստ մերոյ Հ ըստ միոյ (!) 5 ԲՏ^2 և մնացեալ փխ և միացեալ Բ անբաժանելի Դ և ընկալաւ 6 Բ չարչարանս Հ զչարչարանս վասն մեղաց մերոց ի մարմինն իւր և նովին մարմնով ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 մեղաց մերոց ԲԴ մեղացս իւրով մարմնովն ԳԿ չիք ի ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 ի մարմինն իւր ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 նովին մարմնովն 6—7 ԲԴ չիք և (թաղեցաւ) 8 ԲԴ չիք իւր ԲԴ զօրութեանցն Ե զօրութեան ԲԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զնոյն 9 ԲԴ յաստուած ԲԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 չիք որ ԳԵԽ չիք և 10 ԲԳԴԺՀՏ^2 զալ Բ զննջեցեալսն ԴԹ ննջեցեալսն ԵԸԺԼԽՏ^2 արարածոցս 11 ԲԴ համառօտ ԳԿ և ի մէջ մեղաւորաց Ե չիք և 12 ԱԶԷԹԻV ոչ խաբիմք ԲԴ արդ ոչ պատրիմք (!) A զաղաւ ԱԶԷԹV որպէս զանտեղեակս 12—13 ԲԴ և ոչ որպէս զողէսս խաբիմք 13 Է չիք ամենայն Գ փորձութեան 14 Դ այլ աղաչեմք ԲԴ և խնդրեմք անդադար Է չիք և Ը զթութիւն փխ ողորմութենէ 15 Է որում ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 սկսաքս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ի ամին 15—16 Դ վատթարութեամբ 16 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 քանզի ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զձեզ աստուածամարտ Դ զաստուածամարտ ԱԶԷԻVՏ^{3}A զձեր աստուածամարտդ Թ զձեր աստուածամարտ 17 Ի լինիլ ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԻԿՀ չիք ի (զուր) ԲԴԵԺՀ վատակոց 18 ԱԲԳԴԶԷԹԻ երկինքն երկնաւորօքն V երկինքն երկնաւորօք Հ երկնաւորօքս ԲԳԴԵԸԺԽԿՀՏ^2 և երկիրս երկրաւորօքս ԼՀՏ^1 չիք և երկիր երկրաւորօք 19 ԳԵԺԼԽԿՀ և ի (միոս) Բ մեղուցեալ և ոչ ի միոս մեր անգամ Դ և ի միոս անկամ Տ^2 և ոչ ի միոս ԲԴ բարի 20 Բ զկեանսն Դ կեանսն ԳԿ կեանսս կամին ի մէնջ հանել ԵԸԺԼԽՀՏ^2 կեանս մեր կամին ի մէնջ հանել Ը ի մէնջ հանել ԽԿՀ չիք հանել ի մէնջ Դ և մի՛ այլ լիցի 21 ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 իսկ արդ մի՛ հաւատացուք Ի չիք իսկ արդ Ի զի՞ հաւատացուք 22 ԲԴ ուրացուցանել ԸԽՏ^2 լիցի:

նա քարոզիչ աւետեաց։ Եւ որ հայհոյէրն զՔրիստոս, և ուրացուցանէր ի նմանէ զհաւատացեալս, այսօր ակամայ խոստովանութեանն ոչ կարեմք վաղվաղակի յանձն առնուլ։ Եւ որ երդնոյրն ի սնոտի պաշտամունս իւրոյ մոլորութեանն՝ անցուցանել զամենայն չարչարանս ընդ պաշտօնեայս եկեղեցւոյ, արդ եկեալ զոդանալով զհնութիւն մատուցանէ, և այնու կամի զամենայն չարութիւն իւր ի մեզ հեղուլ։ Ոչ այդմ հաւատամք, և ոչ զսուտ հրամանդ յանձն առնումք»։

Իսկ նա իբրև գիտաց, եթէ ոչ կարեմ քակել զհաստատութիւն միաբանելոցն, յայնժամ քակեաց յինքենէ զծերն լի դառնութեամբ, յորում հանգուցեալ էր սատանայ զօրութեամբ իւրով, և բազում գործեալ էր նորա նախճիրս. որոյ կերակուր կամաց իւրոց էր ի մանկութենէ անարատ մարմին սրբոց, և ըմպելի անյագութեան նորին՝ արիւն անմեղացն։ Յաւելոյր ևս ի վերայ չարութեան նորա և գիր մահաբեր հրամանն. գունդս գունդս յամենայն աշխարհացն գումարէր ընդ նմա, և բազում երամակս փղաց յղէր ընդ նմա։

Հասեալ մերձ ի սահմանս Հայոց՝ մտանէր ի քաղաքն Փայտակարան, և զզօրսն ամենայն սփռէր տարածանէր շուրջ զքաղաքաւն առ ի զգուշութիւն պատրաստութեան իւրոյ չարահնար խորհրդոցն։ Եւ յամուր որջն մտեալ հին վիշապն չարաթոյն, և բազում կեղծաւորութեամբ զինքն թաքուցանելով յաներկիւղութիւն, հեռաւորացն ահագին ձայնիւ սաստէր. և ի մերձաւորսն իբրև զօձ սողալով փչէր։ Սա էր իշխան և հրամանատար ամենայն տէրութեանն Պարսից, որում անուն էր Միհրներսեհ, և չէր ոք ամենեին, որ իշխէր ըստ ձեռն նորա ելանել։ Եւ ոչ միայն մեծամեծք և փոքունք, այլ և ինքն թագաւորն հրամանի նորա անսայր. որոյ և ձախող իրացն խել բուռն հարեալ էր նորա։

---

1 Կ օրինաց փխ աւետեաց ԵԸԺԼԽՀ չիք և ԱՁԷԹԻ ուրացուցանէրն 2 ԵԺԽԼՀ S^1S^2 զամենայն հաւատացեալս; ԵՀ խոստովանութիւն Է խոստովանութեան 3 ԲԴ չիք վաղվաղակի ԴԻՀ երդնոյր ԲԵՀ պաշտամունսն VS^3 պաշտմունս S^2 իւր ԳԵԸԺԼԽԿՀS^1 չիք իւրոյ 4 ԲԳԵԸԼԽԿՀS^1S^2 ընդ սուրբ Թ պաշտօնեայսն 5 ԲԿ եկեղեցւոյն Դ սուրբ եկեղեցւոյ ԲԴ զոդութեամբ փխ զոդանալով Բ զոդութիւն փխ զհնութիւն Դ զովութիւն Ը մատուցանէր ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 չիք այնու Է այնուհետև փխ այնու 6 ԲԳԴԺԿ չարութիւնն ԲԳԴԵԺԼԽԿՀS^1S^2 չիք իւր Բ չիք ոչ (զսուտ) 6—7 ԳԵԸԽԾԿՀ սուտ հրամանիտ(!) ԼS^1 սուտ հրամանիդ 7 Դ հրամանող Ժ հրամանիդ 8 Խ չիք նա ԲԳԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 ետես փխ գիտաց ԸԺԻ Թէ ԵԸԺԼԽՀS^1S^2 ոչ կարաց Գ կարէր Բ քակել Դ խախտել փխ քակել 10—11 ԲԴS^2 և բազում ոճիրս գործեալ էր նովաւ 11 ԲԴ ի մանկութենէ էր Խ չիք էր 12 ԲԳԴԸԺԼԽԿՀS^1S^2 մարմինք ԲԳԴԿ սրբոցն Թ անյագութիւն ԲԴ չիք նորին ԲԳԵԸ ԺՀ անմեղաց 12—13 Լ չիք նորին՝ արիւն անմեղացն յաւելոյր 13 Է չիք վերայ ԲԳԸԺԼԽS^1S^2 նորա չարութեանն ԵՀ նորա չարութեան ԲԴԸԺԼԽՀԿS^1 հրամանան և Գ հրամանս 14 ԲԴ աշխարհաց 14—15 ՁԷV չիք և բազում երամակս փղաց յղէր ընդ նմա 15 ԱԹԻ երամս Գ փղեաց 16 ԲԴ մինչև ի սահմանս ԲԴ և մտանէր ԱՁԷV Փայտակարանն 17 Հ զզօրս Է չիք և ԲԴ չիք ամենայն ԲԴ և զզօրսն տարածանէր և սփռէր Խ տարածէր 18 Թ խորհրդոյն 16 ԲԴ մտանէր ԲԴ չարութեան փխ չարաթոյն ԳԴԵԸ ԺԼԽԿՀS^1S^2 չիք և 20 ԱՁԻVS^3 յաներկեղութիւն ԳԸԿՀS^1S^2 յաներկիւղութեան ԵԺԼ յաներկեղութեան Խ յաներկիւղութեամբ 21 Թ չիք ի ԲԴ և մերձաւորացն սողելով (Դ սողալով) իբրև զօձ փչէր ԱԲԳԵԸԺԻԼԽԿՀS^1S^2 սողելով իբրև զօձ փչէր ԳԵԺԼԿՀS^1 չիք և Դ հրամանատու Ի հրամատար 21—22 Ը իշխան ամենայն հրամանատար 22 ԵԷՀ տէրութեան ՁS^3V անուանն ԳԵԸԺԽԾԿՀS^2 Միրներսեհ Է Միրհներսեհ ԸԽ չէք ոք փխ չէր ոք 23 Բ որ ամենեին իշխէր ընդ նորա ձեռն ելանել Դ որ իշխէր ամենեին ըստ նորա ձեռն ելանել Է իշխան էր փխ իշխէր ԵԸԺԼԽՀS^1S^3 չիք և 24 Ե ինք խել ԸԺԼԽՀS^1S^2 ինքն խել A հրամանի բերանոյ նորա ԲԴ լսէր փխ անսայր ԳԵԸԺԽԿՀ զձախող 24—25 ԲԴ որոյ զձախողակի իրաց։ չիք խել ԳԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 բուռն նորա հարեալ էր։

Չորրորդ յեղանակ

ՎԱՍՆ ԵՐԿՊԱՌԱԿՈՒԹԵԱՆ ԻՇԽԱՆԻՆ ՍԻՒՆԵԱՑ ԵՒ ԸՆԿԵՐԱՑ ԻՒՐՈՑ

Մինչև ցայս վայր ոչ ինչ կարի զանգիտէի պատմել զհարուածս ազգիս մերոյ, որ յարտաքին թշնամեացն ճշմարտութեան չարաչար յարեան ի վերայ մեր. որք սակաւագոյնք հարին զմեզ, և յոլովագոյնք հարեալ գտան ի մէնջ, քանզի դեռ ևս միաբանք և հաւասարք էաք: Թէպէտ և ոմանք ի ծածուկ ունէին զերկմտութիւն նենգութեանն, սակայն յայտ արտաքնոցն ահաւոր երևէր միաբանութիւնն. որպէս յերկուս և յերիս անգիս ոչ կարացին կալ առաջի:

Արդ յայսմ հետէ և անդր, ուր սպրդեալ անկանի երկպառակութիւն ի ներքս, ընդ քակել միաբանութեանն՝ և երկնաւոր առաքինութիւնն հնանայ. և անձնընտիրք լինելով՝ յայժ բազմանայ լալումն ողբոյս: Քանզի հատեալ անկեալ անդամքն, որ յառաջագոյն սուրբ մարմնոյն էին, զառնայ մարդ յարտասուս առաջի մերձակայ դիականն. ևս առաւել լինի զառնութեամբ ի վերայ այնորիկ, որ յոգի և ի մարմին առ հասարակ

Վերնագիր *ԱԶԹԻ*V*Տ*^{3} *Չորրորդ յեղանակն* (*Տ*^{3} *յեղանակ*) *վասն երկպառակութեանն իշխանին Միւնեաց և անօրէն ընկերաց իւրոց* (*Զ չորրորդ Ի յեղանակ: Երկպառակութեան*) *Թ նորա ԲԳԴԵԺԿՀ Չորրորդ վասն երկպառակութեան իշխանին Միւնեաց և ընկերաց իւրոց* (*ԴԿ նորա*) *ԷԸ Չորրորդ յեղանակն վասն երկրպագութեան* (!) *իշխանին Միւնեաց և անօրէն ընկերաց իւրոց* (*Ը* չիք *յեղանակն Ը* չիք *անօրէն*) *ԼԽԾ Չորրորդ վասն երկպառութեան իշխանին Միւնեաց և ընկերաց նորա* (*Խ իւրոց*) *Տ*^{1}*Տ*^{2} *Գլ. Դ. Չորրորդ՝ վասն երկպառակութեան իշխանին Միւնեաց և ընկերաց նորա* A *Չորրորդ յեղանակ երկպառակութիւն բաժանեցան ի սուրբ ուխտէն*   1 *ԱԶԹԷԻ մինչ Է յայս Լ այս* V *զինչ այս Հ* չիք *կարի ԲԴՏ*^{2} *կամէի* փխ *կարի ԲԴԼՏ*^{1}*Տ*^{2} *զանգիտել և*   1—2 *Է յազգիս*   2 *ԳԵԸԺԿՀ թշնամեաց ԱԳԸԹԺԻԿ*V*Տ*^{3} *ճշմարտութեանն ԲԴ որ չարաչար*   3 *Դ սակաւագոյն Լ թէև հարբին Լ* չիք *և ԵԽ յոլովագոյն ԲԴ հարան ԳԿ հարեալք*   4 *Տ*^{1} *գտանին*   5 *ԲԴ զերկպառակութիւն* փխ *զերկմտութիւն Ե նենգութեան ԱԶԷԹԻ*V *սակայն և*   6 *ԹԻ երևիւր Ը որպէս և ԲԳԴԺԽԿ անգիսն*   7 *ԽԿ կեալ*   8 *ԲԴ ուր և անդր Դ* չիք *և անդր ԵԺԽՏ*^{1} *երկպառակութիւնս*   8—9 *ԲԴ անկաւ ի ներքս երկպառակութիւնն*   9 *ԱԲԳԴԹ քակեալ Ի քակիլ ԵԺԽԾԿՀ ընդ հակել* փխ *ընդ քակել ԳԵԺՀ միաբանութեանս Ե առաքինութիւն*   10 *Բ յանձնընտիր ԴՏ*^{2} *անձնընտիր Ը բարձրանայ* փխ *բազմանայ ԲՏ*^{2} *ողբոյ Դ ողբոց*   11 *ԵԸ անգեալ* A *անկան Խ հակեալ անկեալ ԲԹՏ*^{2} *նորան Դ նորայ Ի սուրբն ԲՏ*^{2} *մարմնոյն ԱԹԻ մարմնոց ԳԵԸԺԽԾԿՀՏ*^{1} *մարմնոցս ԴԶԷ*V *մարմնոցն*   12 A *վասն որոյ* (*զառնայ*) *Դ զառնալ յարտասուս Դ* չիք *մարդ Բ դիական մերձակաց*   13 *Ի լնանի Բ այնորիկ որ ի հոգի և ի մարմին Դ այնորիկ որ ի յոգի Հ ոգի և ի մարմին* A *հոգի* V*Տ*^{3}A չիք *ի* (*մարմին*) *ԲԴ* չիք *առհասարակ:*

զիակնանայ։ Եւ եթէ ի վերայ միոյ անձին այսպէս, ո՞րչափ ևս առաւել ի վերայ ողջոյն ազգի միոջ։

Այլ յայսմ տեղւոջ ոչ միայն ի վերայ միոյ ազգի է ողբումնս մեր, այլ ի վերայ ազգաց և աշխարհաց. զոր և յառաջ մատուցեալ ասացից ըստ կարգի, թէպէտ և ոչ խնդութեան մտօք։ Ահա ակամայ ճառագրեմ զբազումս որպէս կորեան ոմանք ի ճշմարիտ կենացն իւրեանց, և պատճառք եղեն բազմաց կորստեանն, ոմանց՝ երևելեացս միայն, և այլոց երևելեաց և աներևութից։ Եւ այն՝ եւս չար է քան զամենայն. դուռն՝ զոր բացին կորստեան, Աստուծո՛յ միայն կարողութիւն է փակել զնա. այլ ըստ մարդկան սահման՝ ահա անցեալ է հնար։

Այս անօրէն Միհրներսեհ, քանզի յառաջագոյն ստուգեալ գիտէր զամբարշտութիւնն Վասակայ, և յայնմ ժամանակի ևս յղէր և կոչէր զնա առ ինքն։ Որպէս նորա իսկ յառաջագոյն զատեալ և որոշեալ էր ի միաբանութենէն Հայոց, եկն և յանդիման եղև. և ստուգէր զիւր հաւատարմութիւնն և զՀայոց անիրաւ ապստամբութիւնն։ Ցուցեալ և պատմեաց ևս առաւելաբանութեամբ զոր ինչ ոչ էր գործեալ Հայոց, և կամէր ընտանեբար ընդ միտ մտանել անօրինին։

Բայց նա թէպէտ և ի ներքոյ յոյժ դարովէր զնա, այլ արտաքին զիմօր մեծարեաց, և եդ առաջի նորա զմեծամեծ պարգևս երկրաւորս։ Եւ խոստացաւ նմա իշխանութիւն աւելի քան զոր ունէրն, և հայեցոյց զնա ի կարծիս սնոտիս, որ ի վեր էր քան զիւր տէրութիւնն. իբր թէ անկ իցէ նմա հասանել մինչ ի թագաւորական վիճակն. բայց միայն հնարս իրացն խնդրեսցէ, թէ ո՛րպէս քակտեսցի միաբանութիւն ուխտին Հայոց, և թագաւորին կամքն կատարեսցին յաշխարհին։

---

1 Թ զիակնայ Գ ապա ո՛րչափ ևս 1—2 Կ որչափ ևս առաւել ընու զառնութեամբ ողջոյն ազգի միոջ 2 ԱՉԷԹԻ միոյ ԲԳ ազգի ողջոյն միոջ V մերոյ փխ միոջ 3 Գ յայսր ԲԳ ի վերայ ազգի միոյ է ԱԵՉԷV ողբումս Ի ողբալս Խ ողբումս այս Խ չիք մեր 4 ԲԳՏ² ևս փխ և 5 Է չիք ոչ ԲԳ խնդութեամբ Գ այլ ակամայ Ի յակամայ Տ² չիք ակամայ A նշանագրեմ փխ ճառագրեմ 6 ԳԵԺԼԽԿՀ բազումս A որ կորեան A չիք ոմանք ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ² առ ի (ճշմարիտ) ԳԵ կենաց 7 A և այլոց (բազմաց) ԴԵՉԷ կորստեան Բ ոմանք փխ ոմանց ԲԳՏ² երևելեացն 8 ԳԵԺԽԿՀՏ¹ զուռնն Բ որ 9 Տ³ կորստեանն ԲԳԴԵԸԼԽԿՀՏ¹Տ³ միայն է (կարողութիւն) Գ փրկել զնոսա փխ փակել զնա 9—10 ԲԳՏ² այլ ըստ մարդկան հնարս ահա անցանէ 10 ԵԸԺԻԼԽՏ¹ սահմանի ԳԵԼԽԿՀՏ¹ չիք ահա ԳԵԸԺԻԼԽԿՏ¹ հնարս 11 ԳԵԸԺԽԾԿՀ Միրհներսեհ Գ գիտաց 12 Գ զամենայն ամբարշտութիւնն Ե զամբարշտութիւն Թ զապստամբութիւնն ԲԳ չիք ևս ԲԳ չիք և ԲԳԴԵԸԹԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք զնա 13 ԲԳԴԵԺԼԽԾԿՀ որպէս և ԵԺԽԾՏ¹ յառաջն ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զատեալ և հանեալ էր (Կ հասուցեալ էր) Գ հասուցեալ փխ որոշեալ 14 ԲԳ չիք և (յանդիմանի) ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ստուգէր նմա 14—15 Ե հաւատարմութիւն 15 Բ ապստամբութիւն Գ ապստամբութիւնն 16 ԲԳ գործեալ էր Գ պատմէր փխ կամէր 16—17 ՉՏ³ ընդոտնեբար 17 ՉԷԹԻV ընդ միոս 18 Գ թէև Կ չիք և ԱԹԿ զրովէր Բ զարովեաց Գ զաղափեալ զնոսա ԳԿ չիք այլ 18—19 ԲԳ զիմօրն ԳԿ զիմօրս ՉԷV չիք այլ արտաքին զիմօր մեծարեաց և 19 ԱԳԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ²Տ³ մեծարեաց զնա ԱԲԳԹԻ չիք և ԸԹԽ մեծամեծ Հ չիք և 20 ԲԳ առաւել փխ աւելի 21 ԳԽՀ է փխ էր Գ քան զամենայն տէրութիւն իւր ԳԴԿ իւրև թէ ԵԸԺԼԽՏ¹Տ² իւրու թէ Տ¹ յանկ Տ² չիք անկ իցէ Ա իցեն փխ իցէ 21—22 ԳՏ² ասացէ նմա Բ իւրև եթէ ասացէ նմա հասանել 22 Կ հասանել նմա մինչև ԲԳԴԵԸԺԼԽՀ մինչև ԲԳ հնարս արասցէ իրացն ԳԵԸԺԼԽԿՏ¹Տ² իրացն հնարս Գ բայց միայն թէ Հ չիք իրացն 23 Կ և թէ Գ եթէ Գ չիք թէ որպէս Գ քանտեսցի (!) Հ քակեսցի ՉԷԻV քակտեսցէ Թ քակտեսցեն Գ քակել զուխտ միաբանութեանն Հայոց 23—24 Թ չիք «միաբանութիւն—կատարեսցին» 24 Գ կամք ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² և կամք Թագաւորին կատարեսցի ԲՏ² յաշխարհին Հայոց Գ չիք յաշխարհին:

Եւ իբրև յանձն էառ զամենայն ինչ՝ երթալ զկնի կամաց նորա, զիտաց և ծերն զառանցեալ, եթէ թմրեալ և ցնորեալ և քակեալ է ի հաստատութենէ միաբանելոցն. յոյժ մխիթարեցաւ ի միտս իւր արտմեալս, և էած զմտաւ՝ թէ և զամենեսեան այսպէս կարիցեմ որսալ յանգիւտ կորուստն։ Եւ իւրոյ հնարագիտութեանն տայր զիմաստութիւնն. և այնմ ոչ էր տեղեակ, թէ նա իւրովի զիւր անձն զատեալ և որոշեալ է ի սուրբ եկեղեցւոյն, հեռացեալ և օտարացեալ ի սիրոյն Քրիստոսի։

Քանզի մնացօնք եղեն նմա գալուստ որդւոյն Աստուծոյ, և ոչ յիշեաց զքարոզութիւն սուրբ աւետարանին. և ոչ ի սպառնալեացն զանգիտեաց, և ոչ յաւետիսն մխիթարեցաւ։ Ուրացաւ զաւազանն՝ որ յղացաւ զնա, և ոչ յիշեաց զընկալուչ սուրբ հոգին՝ որ ծնաւ զնա։ Անարգեաց զմարմինն պատուական՝ որով սրբեցաւ, և առ ոտն եհար զարիւնն կենդանի՝ որով և քաւեցաւ ի մեղաց։ Ջնջեաց զգիր որդէգրութեանն, և իւրովք ձեռօք խորտակեաց զհաստատուն կնիք մատանւոյն։ Ել ի թւոյ երանելեացն, և ապստամբեցոյց ընդ իւր զբազումս։

Ձեռն էարկ կամակորութեամբ և եմուտ յորդէգրութիւն դիւապաշտութեանն, և եղև աման չարին, և ելից զնա սատանայ ամենայն խորամանկութեամբ։ Ի ձեռն էառ իբրև զվահան, և ագաւ զնա իբրև զզրահս, և եղև իբր զինուոր կատարեալ կամաց նորա։ Մարտեաւ հնարիւք ընդ իմաստունս, և յոյժ խորագիտութեամբ ընդ գիտունս, յայտնի ընդ անմեղս, և ի ծածուկ ընդ խորհրդականս. ձեռն էարկ և եհան զբազումս ի գնդէն Քրիստոսի, և խառնեաց ի գունդս դիւաց։ Եւ ի բազում յայլ տեղիս գաղաբար սողեցաւ և եմուտ իբրև օձ ի մէջ ամրացելոցն. և խրամ հատեալ յափշտակեաց և էառ և եհան յայտնութեամբ զբազումս յազատաց և զբազմագոյնս ի շինականաց, և զայլ ամանս յանուանեալ քահանայից։

---

1 Հ չիք ինչ Դ երթեալ ԲԴ գնեա փխ զկնի ԸԽ նոցա 2 A թմրեալ է: չիք և (ցնորեալ) Դ ցնորեալ է և քակեալ է ԲԾS^1S^2 և քակեալ 3 Դ միաբանութեանցն ԳԵԽՀԻ միտսն ԳԵԸԺԼԽՀS^1 չիք իւր ԱԶԷԹԻV արտմեալն 4 A ած ԳԴԵԺԼԽ ևթէ Բ չիք թէ և VS^3A կարիցեմք Բ այսպէս ևթէ կարասցէ որսալ S^2 կարասցէ Դ կարեմ 4—5 ԳԽ կորուստ 5 Ե չիք եւ Ե հնարագիտութեան ԵԷԿՀ զիմաստութիւն A զանիմաստութիւն առնն փխ զիմաստութիւնն է և այսմ 6 ԵԸԺԼԽԿՀS^2 ևթէ ԱԶԷԹԻV թէ նա որ ԳԿS^2 ևթէ նորա ԲԴ նորա իւրովին ԵԸԺԼԽԾՀS^1S^3A նա իւրովի Դ անձնն Բ զատեալ և որոշեալ է զանձն իւր Դ էր Լ չիք է 7 ԱԶԷԹԻV օտարացեալ է Դ ի Քրիստոսէ 8 ԴԼԿ մնացունք Ե մնացօնք (օնք-ը ջնջված է՝ վրան գրված է՝ ումն) Հ մնացումն Խ մնացօք(!) ԼS^1 չիք և 9 Է զպղուտ փխ զբարդութիւն ԲԳԴԵԺԼԽԿՀS^1S^2 չիք և 10 Դ զաւազարանն փխ զաւազանն 10–11 ԲԳԵԺS^2 որ ծնաւն զնա փխ որ յղացաւ զնա 11 ԲS^2 որ լուսաւորեացն զնա փխ որ ծնաւ զնա Դ զընկալուչ ԺԼԽԿՀS^1 ծնաւն 12 Դ որբեցաւ 13 ԲԴԵԺԼԿՀS^1S^2 չիք և (քաւեցաւն) Դ քաւեցաւ 13—14 ԴԻ իւրով 14 ԳԹ ձեռօքն Թ ձեռագրօք ԵՀ մատենայն 15 ԶԷ զընդ իւր 16 AS^2S^3 արկ ԲԴ կամակարութեամբ 16—17 ԲS^2 զիցապաշտութեան ԳԴԵ զիւապաշտութեան Ժ զիւապաշտ մոլորութեանն 17 ԲԳԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 չիք և Դ եղև նա Բ չարի Դ չիք և 18 Դ եհար փխ էառ Հ չիք իբրև Ի չիք զնա ԲԳVS^2S^3 զգահս Դ զգրահ 19 ԲԷԹ իբրև ԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^1 չիք իրր Բ եւ մարտեաւ 20 ԲԵԸՀ խորամանգութեամբ ԺԼԽS^1S^2 խորամանկութեամբ 21 Բ չիք ի ԳԵԹԺԼԽՀS^1 ի գունդն 22 ԳԴԵԼԽԿՀS^1S^2 և յայլ Ե և ի բազում և յայլ Դ չիք և Խ ի յայլ 22–23 Բ և յայլ բազում տեղիս սողացաւ և եմուտ ԲԽ չիք գաղաբար 23 S^2 սողացաւ ԳԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 չիք իբրև զօձ ԲS^2 և խրամատեաց Դ խրամատեալ Է խրամ հատեալ 24 Դ յափշտակեաց առաւել յայտնութեամբ ԵԸԺԼԽԿՀS^1 յափշտակեաց էառ և ել յայտնի (Կ յայտնութեամբ) ԲԴ չիք և (էառ) Դ չիք և էառ և եհան Դ ել փխ եհան Խ յազատաց անտի և զյոլովս 25 Գ զբազմագոյն ԵԸԺԼՀS^1 զյոլովագոյնս Խ ի շինականաց անտի ԶԷVS^3 իշխանաց փխ ի շինականաց ԳԵԸԺԼԽS^1 և զայլս:

Որոց անունքն են այս՝ գործակցաց նորա.

Իշխանն Ռշտունեաց՝ Արտակ անուն.
Իշխանն Խորխոռունեաց՝ Գադիշոյ անուն.
Իշխանն Վահեւունեաց՝ Գիւտ անուն.
Իշխանն Բագրատունեաց՝ Տիրոց անուն.
Իշխանն Ապահունեաց՝ Մանէճ անուն.
Իշխանն Գաբեղէնից՝ Արտէն անուն.
Իշխանն Ակէոյ՝ Ընձուղ անուն.
Իշխանն Ուրծայ՝ Ներսեհ անուն.
Իշխանն մեւս ևս Պալունեաց՝ Վարազշապուհ անուն.
Սեպուհ մի Ամատունեաց Մանէճ անուն.

Բազում և այլ ազատ մարդիկ, զոր ստանիկսն անուանէին՝ յարքունի տանէ:

Եւ բովանդակ գիր բոլոր աշխարհն ապստամբեցոյց յուրացութիւն, ոչ միայն ըստ աշխարհական բազմութեանն, այլ և զբազումս ի սուրբ ուխտէ եկեղեցւոյն. մանաւանդ սուտ երիցամբքն՝ որով գործէր զչարիսն. երէց մի Զանգակ անուն, երէց մի Պետրոս անուն, սարկաւագ մի Սահակ անուն, սարկաւագ մի Մուշի անուն, զորս յղէր առ անմեղ մարդիկ, խաբէր և պատրէր. սուրբ աւետարանաւն երդնուին և ատէին, եթէ «ի Թագաւորէն շնորհեցի ամենեցունց քրիստոնէութիւնդ»: Եւ այսպէս խորամանկ խաբէութեամբ հանէին զբազումս ի սուրբ միաբանութենէն, ածէին և խառնէին ի գունդս ուրացողացն:

Եւ ժողովեաց զամենայն գայթակղութիւն, և արար գունդ զօրաց բազմաց. գրեաց և եցոյց զբազումս ի նոցանէ յականէ յանուանէ մեծ հազարապետին, և գիր քաջութիւն արութեանն, մեծապէս պարծելով՝ ո՛րպէս

---

1 ԲԳ անուանք ԳԴԵ գործակցացն 2 ԳԴԵԾԽ Ըռշտունեաց Գ Աստակ 3 ԲԳ Գադեշ ԵԸԺԼԽԿՀS¹ Գադեշոյ 4 ԳԵԸԺԼԽԿՀ Վահեւունեաց ԾS¹ Վահունեաց ԱԳԴՁԷԹ ԻԾԿVS³ Գիտ ԲԵԸԺԼԽՀA Գիւտ 4—5 ԲS² Չորրորդ տողին հետևում է «Իշխանն Ամատունեաց Մանաճիհ անուն» 5 ԲS² Տիրան է Տիրոյ 6 Բ չիք Իշխանն Ապահունեաց Մանէճ անուն Գ Մանաճիհ 7 Գ Գարադենից ԵԺԼԽS¹S² Գարեղինեաց Ը Գաբեղինաց Հ Գարեղինեաց Գ Արտակ ԵՀ Արտէ 8 ԱՁԷԹԻVS³ Ակեայ (ՁԷ Ակէայ) ԳԴԵԸԺԽԾԿ Ընձուղ 9 Բ Արծրունեաց փխ Ուրծայ է Ուրծոց Խ Ուրծոյ ԿԳ Ներսոխ 10 Գ իշխան Բ չիք մեւս ևս ԳԴԵԺԼԿՀS¹ Վարաշապուհ ԸԽ Վարդաշապուհ 11 Բ յԱմատունեաց Գ Ամատունի Հ Մանուն 12 A որ ԳՁԷV չիք ազատ ԹԼԽ մարդիկք ԱՁԷԹԻԽV ստորիկանսն ԳԵԺԼԾԿՀS¹S²S³A ստանիկսն ԲԳԸԽ ստրկանս ԳԵԸԺԼԽԿՀS¹S² անուանէին 14 ԲS² և գիր աշխարհն բովանդակ ԵԸԺԼԽՀS¹ և բոլորովին ԵԸԺ չիք բոլոր 14—15 Է չիք «ապստամբեցոյց—աշխարհական» 15 VS³ ըստ աշխարհին A աշխարհիկ ԲS² կարգին փխ բազմութեանն ԲԳ չիք և 15—16 A յուխտէ փխ ի սուրբ ուխտէ 16 Գ իրիցամբք Հ իրիցամբն ԵԸԺՀ որովք Գ պաշտութիւն 17 ԸԹԽ էրէց Գ Զանկակ ՁԷV չիք երէց մի Պետրոս անուն 18 ԲS² սարկաւագ մի Մուշի անուն մյուս բոլոր ձեռագրերը չունեն այս) Գ մարդիք 18—19 Բ և խարէր 19 Բ չիք և ատէին Գ թէ 20 Բ շնորհեցեն զքրիստոնէութիւնն Բ չիք ամենեցունց ԳԵԸԼԽ ամենեցուն զքրիստոնէութիւն S² ամենեցուն քրիստոնէութիւն ԺԿՀ զքրիստոնէութիւն 20—21 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS¹S² խորամանկ խարէութեամբ (ԲՀ խորամանգ) ԷԹԻVS³A խորամանկութեամբ ԱՁ խորամանգութեամբ 21 Բ չիք զբազումս Հ ի սուրբ ուխտէն և միաբանութենէն 22 ԸԽ խառնակէին ԳԴ ի գունդ Գ ուրացելոցն 23 ԵԸԺԼԽՀS¹ չիք և ԲS² զգայթակղեալս ԱՁԷԹԻVS¹S³ գայթակղութիւն ԳԵԼԽԿՀ գայթագղութիւնս ԴԸԺ գայթակղութիւնս Գ գունդս 24 Բ չիք յականէ 24—25 Բ եցոյց մեծ հազարապետին զբազումս ի նոցանէ յանուանէ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀS¹S² մեծ հազարապետին զբազումս ի նոցանէ յականէ և յանուանէ (Դ չիք և ԺԼ չիք մեծ ԸԽ չիք յականէ յանուանէ) 25 Ե արութեան S² արիութեանն ԲS² որպէս:

աշակերտեաց ի մոլորութիւն խաբէութեան, և բաժանեալս և երկցեալս երեևցոյց զզօրսն Հայոց։

Եւ իբրև այս ամենայն չարիք յաջողեցան նմա, քակեաց և զմիաբանութիւն աշխարհին Վրաց ի Հայոց, և Աղուանիցն ոչ ետ յառաջ խաղալ. և զաշխարհն Աղձնեաց ըստ նմին իսկ օրինակի յետս կալաւ։ Գրեաց հրովարտակ և աշխարհին Յունաց, ցուցանելով նոցա այլ ընդ այլոյ ստութեամբ, առ այր մի, որոյ Վասակ անուն էր, յազնց Մամիկոնենից՝ որ կայր ի ծառայութեան Յունաց։ Եւ ի թշնամութեան ժամանակին այսն այն սպարապետ էր Ստորին Հայոց, և հաւատարիմ զօրացն Հոռոմոց ի սահմանին Պարսից, և արտաքոյ էր օրինացն Աստուծոյ գործովք իւրովք։ Եգիտ այս Վասակ զայն Վասակ իւր գործակից ի մեծամեծ չարիսն՝ զոր միաբանեցին երկոքեանն։

Գրէր նա և ցուցանէր հանապազորդ, իբր թէ ամենայն Հայք զկնի իւր միաբանեցին։ Եւ զնոյն գիր մեծաւ զգուշութեամբ ներքին Վասակն տայր տանել ի Թագաւորանիստ քաղաքն կայսեր. մինչև զսուրբ եպիսկոպոսացն զմիտս եւս ուծացոյց ի նոցանէ, և զամենայն զօրսն Յունաց յերկրայս արար յուխտէն։

Մանաւանդ զի ի ձեռն սուտ քահանայիցն պատրէր և խաբէր իբրև ճշմարիտ մարդովք. աւետարան հանդերձ խաչիւ տայր տանել, և գիր զամենայն սատանայական ստութիւնն նորօք ծածկէր։ Դնէր զինքն յառաջապաշտութեան կարգի և զամենայն կողմ ուրացելոցն. տաւել զինքն հաւատէր հաստատուն քան զամենայն զօրսն Հայոց. երդնոյր և

---

1 ԲՏ^2 աշակերտեացն ի մոլար խաբէութիւնն Դհ խաբէութեանն Բ և բաժանեալ երկցեալս 2 Է զզօրսն 3 Թ չարիքս ԲՏ^2 յաջողեցաւ Դ աջողեցան Է չիք և 4 Բ և զՀայոց և զԱղուանից և ոչ ետ Դ Աղուանից Ե ոչ յետ 5 Դ չիք իսկ Բ ըստ նմին օրինակի և զաշխարհն Աղձնեաց Բ չիք յետս կալաւ ԹԽ յետս ընկալաւ 5—6 Դհ հրովարտակս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 գրեաց և հրովարտակս և յղեաց (Լ գրեցաւ) ԲԴԻ գրեաց և հրովարտակ (Դ հրովարտակս) 6 ԼԽՀ աշխարհն ԱԲԴԵԹԺԾԿՏ^{1}Տ^2 յաշխարհն ՁԷV յաշխարհին Բ չիք նոցա 6—7 Բ չիք ստութեամբ 7 Դ որ Դ չիք որոյ ԵԺԼԽԿՀՏ^1 որում ԵԼԺԽԿՀ անուանիւր Տ^3 անուանէր ԾՏ^1 անուն Վասակ ԲԴՏ^2 որոյ անուն էր (ԴՏ^2 չիք էր) Վասակ Մամիկոնեան որ կայր ԳԴ այնց ԵԸԺԻԼԽՀ Մամիկոնէից 8 ԴԻ ի ծառայութիւն Է թշնամութեան փխ թշնամութեան ԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 չուստութեան 9 Բ ապարապետ Բ սահմին փխ ստորին Դ երկրին փխ ստորին ԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 հաւատարիմ էր Լ զօրացն Հոռմայ ԻԾՀՏ^1 Հոռմոց 9—10 Բ ի սահմանս 10 ԳԴԵԸԺԼԽՏ^1 արտաքին էր հճ արտաքին Բ չիք էր Ե օրինացն յաստուծոյ ԸԽ նոցա փխ աստուծոյ Թ չիք իւրովք 11 Դ այս Վասակս մյուս բոլորը՝ այս Վասակ ԱԲՁԷԻԹV (զայն) Վասակն ԳԴԵԸԺԻԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 զայն Վասակ Բ ի մեծ չարիսն Դ չարիս A յոր 11—12 ԲԴՏ^2 միաբանեցին երկոքին Դ միաբանին 12 Կ երկոքեան 13 ԱԴԵԶԸԹԺԻԼԽԿՀVՏ^{1}Տ^3 հանապազորդ նա Բ գրէր և ցուցանէր հանապազ որպէս Տ^2 գրէր և ցուցանէր հանապազ իբրու ԽԿՀՏ^3 գրէր և ցուցանէր ԵԸԼԽ իբրու թէ Դհ իբրև Դ նաև փխ իբր թէ 12—14 Է չիք «երկոքեանն—միաբանեցին» 14 Ը չիք իւր Խ նորա փխ իւր ԲՏ^2 միաբանեցան Բ Վասակ 16 ԱԹԻVՏ^3 միտսն Դ եւ զմիտս ԵԸԼԽՀՏ^1 զմիտսն ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^1 չիք եւ Բ զզօրսն 17 Կ երկրայս ԲՏ^2 ի սուրբ ուխտէն 18 Բ չիք զի Ը չիք սուտ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք և խաբէր 19 Դ աւետարան և խաչ տայր տանել ՁV աւետարանն 19—20 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 և զամենայն գիր Բ և զամենայն գիր սատանայական խարհուրդն Դ և զամենայն գիր զսատանայական զստութիւնն 20 Ե ստութիւն Տ^2 խարհուրդն փխ ստութիւնն Բ չիք նորօք Ե զինք 21 ԱՁԷԹԻV ի կողմ Դ կողմն Դ յամենայն կողմն ԵԸԺԽՀՏ^1 և քան զամենայն կողմն 21—22 Տ^2 կողմն ուրացելոցն ինքն հաստատէր՝ տաւել քան զզօրսն Հայոց 22 Դ զինքն հաստատէր քան ԱԲԳԴՁԷԼԽԿՀ հաստատէր ԸԹԺԻVՏ^{1}Տ^3 հաստատէր հաստատուն ԳԴԵԸԾ զզօրսն ԵԺԼԽՀՏ^1 քան զզօրսն ամենայն Հայոց Ի զօրէնսն փխ զզօրսն։

հաստատէր, ես և զամենայն հրամանս թողութեան յարքունուստ ցուցանէր։

Այն էին և կամք Յունաց աշխարհին, լսել զայն ախորժութեամբ. այլ ի ձեռն նորա առանել ես ի նոյն յեղեալ տապալեցան։

Սոյնպէս առնէր և ընդ ամենայն կողմանս ամրականաց աշխարհին, ի Տմորիսն և ի Կորդիսն, յԱրցախ և յԱղուանսն, ի Վիրս և յաշխարհն Խաղտեաց. յղէր ընդէր, զի աստնչականութեան որք արժանի մի՛ արասցէ։

Եւ ըստ մեծի չարութեան նորա առանել ես ժամանակն երեր նմա զյաջողութիւն իւրացն. զի ամենեքին արտաքուստ օգնական որք ոչ գտաւ գնդին Հայոց, բաց յայնց Հոնաց, որոց բանս եդեալ էր։ Սակայն և վասն նոցա կուտեաց զբազում այրուձին Արեաց, արգել և փակեաց զդրունս ելին նոցա։ Քանզի ոչ տայր դադար ամենեքին թագաւորին Պարսից, այլ յղէր և կոչէր գունդս բազումս ի պահակն Ճորայ, և զՎրաց աշխարհն բովանդակ անդ գումարէր, զզօրսն Լփնաց և զՃղբաց, և զՎատն, զԳաւն և զԳզուարն և զԽրասնն և զՀեճմատակն, զՓասխն և զՓոխն, և զՓիւրաւն և զամենայն զօրսն Թաւասպարանն, զլեռնայինն և զդաշտայինն, և զամենայն ամրակողմն լերանցն։ Էր զոր կարասեաւ, մեծաւ պարգևօք և առատաձեռն բաշխելով զգանձսն արքունի, և էր զոր հրամանաւ թագաւորին սաստիւ տագնապէր։

Չայս ամենայն իբրև արար և կատարեաց ըստ հրամանի թագաւորին, որ ըստ օրէ գրէր և ցուցանէր մեծ հազարապետին Պարսից, որ զօղեալ

---

1 Ը չիք զամենայն ԲS^2 հաւատարմացուցանէր զամենայն հրամանս արքունի ԳԴ թողութեանն ԵԸԺԼԽՀS^1S^2 թագաւորութեանն փխ թողութեան 1—2 Բ չիք ցուցանէր 3 ԵԸԺԽ չիք այն ԲԳԼԿS^1S^2 էին էին Հ էին և կամք Դ չիք և Գ կամք և Բ աշխարհին Յունաց ԲS^2 զամենայնն փխ զայն Դ զայն ամենայն ԲS^2 ախորժելով 4 ԵԸԺԽԾՀS^1 առրա փխ նորա ԵՁէԹԻV և փխ ես Գ չիք ես ի նոյն յեղեալ ԵԸԺԼԽԿ չիք ի նոյն ԸԺԽԾ եղեղեալ ԲS^2 յեղելով S^1 առանել ես յեղեղեալ 5 Բ չիք առնէր ԳԿ կողմանն ԲS^2 ընդ ամենայն կողմն աշխարհին ամրականացն առնէր Ի Առրպատականաց փխ ամրականաց 6 ԱէԻV Տղմորիսն Բ ի Տմորիս, ի Կողէր, յԱրձախ, յԱղուանս Դ չիք և ի Կորդիսն Դ Կորդուխն S^2 Կորդրիսն ԵԸԺԼԽՀS^1 Կողբիսն ԳԴԵԸԺԼԽՀS^1 յԱրձախն Կ յԱրձաղն Դ չիք և (յԱղուանն) ԵԺԼՀS^1 և ի Վիրս Խ և ի Վիրն Կ ի Վիրան 7 Կ Խախանաց S^2 Խաղտնաց ԲS^2 յղէր և ընդէր ԲԳԿS^2 զի և է մի փխ զի ԲS^2 զոք Դ չիք արժանի ԲS^2 արարցէն 8 ԱՁԹԻ չարութեանն Բ մեծութեան չարութեան ԲԴ չիք ես Բ չիք նմա 9 ԳԵԸԺԽԾՀ յաջողութիւն Դ զաջողութիւն է զբաջութիւն փխ զյաջողութիւն Բ ոչ որ 10 ԲԳԴԵէ ԹԺԽVS^3 բայց փխ բաց ԲԴ յայնմ փխ յայնց ԳԴԵԺ Հոնացն Խ Հոնանացն Դ բանսն ՁէV չիք էր Դ չիք և 11 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀS^1S^2 այրուձի բազում Արեաց 12 ԱԳԴԵՁէԸԹ ԺԼԽԾԿՀVS^3 Էլին ԲS^2 Էլից ԻA Էլի ԱՁէԹԻV և քանզի ԲԻS^2 ամենեքին զազար Դ չիք թագաւորին 13 S^3A զզունդս Գ ծարայ Դ չիք և Հ ի Վրաց ԳԴԵԿ աշխարհն 13—14 ԱԲ ԸԹԺԻԼԽS^1S^2 աշխարհն բովանդակ անդ գումարէր (Բ անդր գումարեաց) A զՎրաց աշխարհին բովանդակ գումարէր 14 ԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀS^1S^2 անդր ԲԽ զզօրս Դ զզօրն ԵԸԼԾՀ S^1S^2 Լրնաց Խ Լրնաց Բ զձղփաց ԲԴ չիք և (զՎատն) Բ զԳզաւուրն, զԳաւն է զԳողուարն S^2 զԳզաւորն 15 ԲS^2 զԽարասփարանն փխ զԽրասնն Բ զՀէրճմատակն S^2 զՀեճմատակն ԱէԹԻV զՀեճմատանն Բ չիք զՓասխն ԲԳԸԺԼԿS^1S^2 զՓոխան Դէ զՓախոն Ե Փախոն Թ զՓարխն Է չիք և զՓոխոն Խ Փողոն Ա զՓիւրախնան Բ զՓիւրուանն Դ Փիրանակն ԳԵԹԺ ԼԿՀS^1S^3 զՓիւրանան ՁէV զՓիլրախնան ԸԽ զՓիւրրօնան Ի զՓիւրայինան 16 Բ զԹաւասփարանն ԳԴԿ զԹաւսպարանն է Թաւամսպարանն ԸԺԼԽՀS^1 Թօսպարանն S^2 Թաւսփարանն Դ զլեռնայինն Դ լեռնայինն և դաշտայինն ԵԸԺԼԽԿՀ լեռնայինն և դաշտայինն 17 ԲԴ ԼԾ լերանց (Ծ լերանցն) ԲԴ և մեծամեծ փխ մեծաւ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^2 չիք և 18 Բ զզանձս ԸԽ չիք և 19 ԲԴS^2 աստիկ Բ տագնապէին 20 Դ չիք իբրև է չիք և ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ S^1S^2 կամաց Բ զկամս փխ ըստ հրամանի Դ զուգեալ:

և թարուցեալ էր ի քաղաքն Փայտակարան: Համարձակեցաւ այնուհետև և նա ցուցանել զինքն բազում ազգաց, էր՝ որոց ահ արկանէր, և էր՝ որոց սիրով պարգևս բաշխէր: Կոչէր առ ինքն զՎասակ, և որք ընդ նմա իշխանքն ամենեքեան, բազում պարգևս շնորհէր նոցա յարքունուստ, և զօրացն՝ որ ի նորա բանի էին: Տանէր զառաջեաւ և զուրացեալ երիցունսն. ցուցանէր, հաստատէր և յայտ առնէր, եթէ սոքօք որսացայց զնոսա՝ քակտել ի միաբան ուխտէն: Իսկ հազարապետն իբրև զայն լսէր՝ յոյժ շնորհակալ լինէր երկոցունցն, և յոյս առաջի դնէր նոցա. «Եթէ լիցի մեր յաղթութիւն, զայլոց քահանայից կեանս դոցա շնորհեցից, և զմեծ վաստակ դոցա ցուցից թագաւորին»:

Եւ այսպէս շարժեաց և շփոթեաց զաշխարհն Հայոց, մինչև զբազում եղբարս հարազատս քակեաց ի միմեանց, ոչ եթող միաբան զհայր և զորդի, և ի մէջ խաղաղութեան արար խռովութիւն:

Եւ անդէն իսկ յիւրում աշխարհին եղբօրորդիք երկու էին նորա ի սուրբ ուխտին առաքինութեան. գրեաց և եցոյց վասն նոցա յարքունիս, և էառ իշխանութիւն ի վերայ կենաց նոցա, մերժեաց և եհան զնոսա յաշխարհէն, զի մի՛ այլ դարձցին անդրէն: Հալածեաց և փախոյց զամենայն միայնակեացս աշխարհին, ուր հայհոյէին զանդարձ ամբարշտութիւն նորա: Արար և կատարեաց զամենայն չարիսն ընդդէմ ճշմարտութեանն. և զոր ինչ ոչ գիտէին անօրէն հեթանոսքն՝ իմացուցանէր նոցա, և վասն ուխտին քրիստոնէութեան, եթէ որպէս հնարիւք կարասցէ բառնալ յաշխարհէն Հայոց:

Զայս ամենայն չարիս իբրև ետես ի նմա Միհրներսեհ, քան յանձն իւր՝ առաւել ի նա էր յուսացեալ: Հարցանէր և ստուգէր՝ թէ քանի՞ այր

---

1 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 չիք և ԲԴՏ^2 ի քաղաքին 1—2 Բ և նա այնուհետև և ցուցանէր ԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ապա այնուհետև նա 2 Բ բազմաց փխ բազում ազգաց Մյուս բոլորը՝ բազում ազգաց ԸԽ հարկանէր փխ ահ արկանէր Է չիք և 3 Բ չիք սիրով V ոչ էր փխ կոչէր Ե զՎասակն ԵԸԺԽԿՏ^2 ընդ նմայն էին 3—4 Բ զՎասակ և զամենայն իշխանսն որ ընդ նմայն էին ԱԴԶԷԹVՏ^3 և որք ընդ նմա իշխանքն ամենեքեան ԳԻԼԾՀՏ^1 ընդ նմա էին 4 Դ ամենայն ԱԶԷԹԻVՏ^3 բաշխէր փխ շնորհէր ԲԳԴԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 յարքունուստ շնորհէր նոցա 5 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 նոցա փխ նորա Գ բանին Ա տարեալ էր փխ տանէր Կ տանէին Գ զառաջաւ Դ երիցունսն 6 ԳԴԵԽԾՀ ցուցանէր և հաստատէր Բ չիք հաստատէր Բ և յայտնէր Է յայտնի առնէր ԲՏ^2 նոքօք ԲԴ որսացայ Ժ որսացայց 6—7 ԲԴՀ քակել 7 ԲԴ ի միաբանութենէ քրիստոնէութեանն ԳԵԺԼԽԿՀՏ^1 ուխտէն քրիստոնէութեան Ը ուխտէն քրիստոնէից Տ^2 քակտեալ ի միաբանութենէ քրիստոնէութեան Ի ի միաբանութենէն փխ ի միաբան ուխտէն Տ^3 յուխտէն Դ զայս Դ չիք յոյժ 8 Կ չիք լինէր ԴԼԿ երկոցունց ԲԴՏ^2 լինէր նմա և երիցանցն Ա երիցանցն փխ երկոցունցն Բ նոցա և տայր ԳԵԺԼԿՀ թէ 8—9 Բ մեր լիցի յաղթութիւնն Ա յաղթութիւնք 9 Դ զայլոյ Բ քահանայիցն զկեանսն Խ զկեանս ԲԴԵԸԺԽԾՀՏ^1 վաստակս Գ վաստակդ Կ վաստակող 11 ԲԴ չիք և Դ շփոթեաց 11—12 Խ բազում եղբայրս 12 Բ չիք հարազատս ԲԴ և ոչ եթող 12—13 Բ զհայր և զորդի միաբան 13 Լ չիք և ԳԴԵԸԺԼԽԾԿՀՏ^1 արկանէր փխ արար ԲՏ^2 խռովութիւն բազում 14 Բ ի յիւրում ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 երկու եղբօրորդիք էին Բ էին նորա երկու Ե չիք երկու 15 Ը քրիստոնէութեան փխ առաքինութեան Դ չիք և Ի ի յարքունիսս Դ յարքունիսն 16 Դ առ Ը զիշխանութիւն Դ վասն փխ ի վերայ Բ չիք կենաց ԳԿ չիք և 17 ԲԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք այլ Դ չիք և 18 ԲՏ^2 զմիայնակեացն յաշխարհէն որ ԴԺԻԼ որք Ա հայհոյէին 19 V որ արար Բ զչարիսն են ճշմարտութեան 20 Բ ոչինչ փխ ինչ ոչ Բ հեթանոսք՝ նա իմացուցանէր նոցա վասն Ի հեթանոսք ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք նոցա և ԳԴ չիք և 21 ԱԶ քրիստոնէութեան ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ թէ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 որպիսի ԴԻ կարէ 23 Բ չիք ի նմա ԵԺԼԽՏ^1 ի նա ԳԵԸԺԽԾՀ Միհրներսեհ 23—24 ԲՏ^2 առաւել քան յանձն իւր 24 Դ ի նա յուսացեալ էր ԲԳԴԵԺԼԿՀ եթէ:

կայ ի Հայոց աշխարհին ի գնդին Վարդանայ ընդ ամենայն բազմութիւնն։ Իբրև լուաւ ի նմանէ՝ թէ աւելի քան զկաթսուն հազար են, խնդրէր ևս տեղեկութիւն վասն իւրաքանչիւր անձին քաջութեան, և կամ քանի՛ այն որ իցեն՝ որ սպառազէնքն իցեն, և կամ քանի՛ այն որ իցեն՝ որ մերկ առանց զինու աղեղնաւորք իցեն. սոյնպէս և վասն վահանաւոր հետևակացն։

Եւ իբրև լուաւ զթիւ համարոյ բազմութեանն, առաւել ևս փութացաւ ուսանել՝ թէ քանի՛ք իցեն պարագլուխք քաջ նահատակացն, զի երիս ընդ միոյ պատրաստեսցէ առ մի մի ի նոցանէ, թող զայլն ամենայն։ Այլ և դրօշից անգամ իւրաքանչիւրոց տեղեկանայր ի նմանէ. և թէ քանի՛ գունդ զզօրսն բաժանիցեն, և ո՛ր ոք ի նոցանէ սաստիկ լինիցին, և ո՛ր զօրագլուխ յորմէ կողմանէ յառաջ մատնիցէ, և զինչ անուանք իւրաքանչիւր համհարզացն իցեն, և քանի՛ փողահարք ի մէջ գնդին ձայնիցեն։ Ղակի՞շ գործիցեն արդեւք, եթէ արձակ բանակեսցին. ճակատ առ ճակա՞տ գործիցեն, եթէ համագունդ ընդ մի տեղի դրդիցեն։ Ո՛ր ոք ի նոցանէ երկբայս կայցէ, և կամ ո՛ ոք ի նոցանէ զանձն ի մահ դնելով զուն գործիցէ։

Եւ իբրև զայս ամենայն տեղեկացաւ ի նմանէ, կոչէր զամենայն զօրագլխեանն, պատուէր հրամանի տայր ամենեցուն յանդիման նորա, զի խրատու նորա լուիցեն ամենեքեան։ Եւ զամենայն զօրսն զօրագլխօքն հանդերձ յանձն առնէր առն միում յաւագացն, որում անուն էր Մուշկան Նիւսալաւուրտ։

Եւ ինքն խաղայր անդէն գնայր յերկիրն Արևելից. և յանդիման եղեալ մեծի թագաւորին, պատմէր զամենայն անցս իրացն, զիւր հնարա-

---

1 Բ ի յաշխարհին Հայոց Ե ի Հայոց գնդին աշխարհին Վարդանայ Ե բազմութիւն 2 Բ և իբրև ԲԳԴԿ եթէ ԵԸԺԼԽՀՏ^1 աւելի են է էին փխ են 3 ԲՏ^2 տեղեկացոյն 3—4 ԲԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 այնորիկ փխ այն որ 4 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 են փխ իցեն ԸԽՀ չիք «որ սպառազէնքն—այն որ իցեն» ԲԵԺԼԿ են փխ իցեն ԲԳԴԺՏ^{1}Տ^2 այնորիկ իցեն Դ որք Դ մերկք 5 ԲԴՏ^2 աղեղնաւորքն ԲՏ^2 նոյնպէս ԼՏ^1 չիք վասն ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 հետևակաց Ա հետևակցացն 7 ԲՏ^2 առուգեալ փխ լուաւ ԳԴԵԸԼԽԿՀՏ^1 ուսաւ փխ լուաւ Գ համարոց ԾՏ^1 զանթիւ(!) Ե բազմութեան Բ չիք ևս 8 Է ստանալ փխ ուսանել Թ ուսանիլ ԲԳԴԿ եթէ ԲԼ քանի Բ պարագլուխ 9 Է պատրաստիցէ ԱՁԹVՏ^3 զայլ փխ զայլն Գ չիք զայլն Գ զամենայն Բ չիք այլ 10 ԳԿ դրօշուց Գ զդրօշուց ԲԳ չիք անգամ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 իւրաքանչիւր Է իւրաքանչիւրոյ Բ ի նոցանէ փխ ի նմանէ Բ չիք և 10—11 Բ եթէ ի քանի գունդ զօրքն բաժանեսցին և ո՛ր 11 ԳԿ զօրքն ԳԿ բաժանիցին ԸՀ բաժանեսցին ԴԺ գունդք զօրք բաժանիցին ԵԸԾՀ զօրք Տ^2 բաժանեսցին ԳԵԸԺԼԽՀՏ^2 և ո՛ր ԵԸԺԽՀ սադաւարք (յուսանցքում՝ զօրագլուխ) Ծ սադաւարք Տ^1 սադաւարտօք (!) Զէ լինիցի 11—12 Բ զօրագլուխք 12 Բ յառաջ որ Թ առաջ Տ^{1}Տ^2 ի առաջ 13 ԻԾՏ^{1}Տ^2 համհարզարացն V համհարզար անցանիցեն (!) Տ^3 համհարզ անցանիցեն Դ և կամ (քանի) է ձայնեն ԵԸԺԽՀ լակիշ (յուսանցքում՝ համագունդ) Ի լակիշ Թ զակիշ (յուսանցքում՝ համագունդ կամ միախուռնով) 14 ԱՁԷԹԻVՏ^3 բանակեսցեն ԲԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 թէ արձակ բանակիցեն ԳԿ բանակիցին 14—15 Տ^2 չիք գործիցեն 15 Բ ընդ միմեանս դրդեսցեն ԳՏ^2 միմեանս փխ մի տեղի Տ^2 դրդեսցեն 16 ԲԳԴԿ զայցէ փխ կայցէ ԳԴԵԸԺԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք ի նոցանէ Բ զիցէ զուն գործելով 17 Բ չիք Եւ ԱԳԴՁԷԹԻԿVՏ^3 տեղեկացեալ Բ չիք ի նմանէ 17—18 ԲԵԸԺԼԽԾՀՏ^{1}Տ^2 զօրագլուխսն (ԸԽ զօրագլուխն) ԱԳԴՁԷԹԻԿVՏ^3 զօրագլխեանն 18 Բ յանդիման լինելով փխ յանդիման նորա ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 նմա փխ նորա 19 Գ ամենեքեան 20 Գ չիք «առն միում—անուն էր» V աւագացն ԲԳ Մուշկիան 21 Բ Նիլսաւուրտ Գ Նիւսապաւուրտ Է Նիսապաւուրտ Ա Նիսալաւուրտ 22 ԱԳԴՁԷԹԻ գնայր անդրէն V անդրէն գնայր ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք անդէն Ե յԱրևելից 23 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 մեծ փխ մեծի ԲԵԸԺԼԽՀ և զիւր։

ւր իմաստութիւնն և զՎասակայ խաբեբայ պատրանս հայթայթանացն. ո՛րպէս զառաջինն զիւր զամբարշտութիւնն կամեցաւ ծածկել այնու՝ զի քակեաւ երկպառակեաց զգունդն Հայոց։

Իբրև լուաւ զայս ամենայն թագաւորն ի բերանոյ մեծ Հազարապետին, դառնացաւ յանձն իւր, և ասէ անսուտ երդմամբ. «Եթէ ապրեսցի անօրէնն այն ի մեծ պատերազմէն, մեծաւ անարգանօք տամ ըմպել նմա զբաժակն դառնութեան մահու»։

---

1 *Ե իմաստութիւն է զիմաստութիւն ԵՇԺԼԽԿՀՏ*¹ *զխաբեբայ ԱԳՁԷԹԻԿVՏ*³ *պատրանան Հ զպատրանս ԲՏ*² *հայթաթանս պատրանացն* 2 *ԱՁԹԻV զյառաջինն Բ ամպարշտութիւնն ԳԿ ամբարշտութիւնսն ԴԺԼԽ ամբարշտութիւնն ԵՀ ամբարշտութիւն է զամբարշտութիւն Թ կատարեցաւ փխ կամեցաւ Բ այն փխ այնու* 3 *ԲՏ*² *քակեաց երկպառակեաց* 4 *ԵՇԺԼՀՏ*¹ *թագաւորն զայս ամենայն* 5 *Ա յանձ* 6 *Դ պատերազմին Դ ըմբել նմա Է տալ ըմբել Շ տալ ըմպել նմա* 7 *ԲԳԴԵՇԺԼԽԿՀՏ*¹ *զբաժակ Դ չիք մահու։*

Հինգերորդ յեղանակ

ԿՐԿԻՆ ԱՆԳԱՄ ԸՆԴԴԷՄ ԿԱԼ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱՒ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ՊԱՐՍԻՑ

Մեծ է սէրն Աստուծոյ քան զամենայն մեծութիւն երկրաւոր. և այնպէս աներկեւղս առնէ զմարդիկ՝ իբրև զանմարմին զօրս հրեշտակաց, որպէս անգստին ի սկզբանէ է տեսանել զբազումս բազում անգամ ի բազում տեղիս։ Մարդիկ, որ սիրովն Աստուծոյ իբրև զինու վառեալք էին, ոչ ինչ խնայեցին զանգիտելով իբրև զանարի՝ գոլով վատասիրտք, կամ ի մահ անձանց, կամ յափշտակութիւն ընչից, կամ ի խողխողումն սիրելեաց, կամ ի գերութիւն ընտանեաց, ելանել ի հայրենի երկրէն և անկանել ի ստրկութիւն յօտարութեան. առ ոչինչ համարեցան զայս ամենայն անցս չարչարանացն. այլ միայն միաբան կալ ընդ Աստուծոյ, զի ի նմանէ միայն մի՛ գերի ելցեն. և ամենայն երևելի մեծութեանս զնա բաւական համարեցան՝ ընտրեալ ի միտս իւրեանց։ Եւ զուրացութիւնն մեռելութիւն վարկանէին, և զմահ վասն Աստուծոյ՝ անանց կենդանութիւն, և ծառայել

Վերնագիր *ԱԳԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀV վեցերորդ կրկին անգամ ընդդէմ կալ (V գալ) Հայոց պատերազմաւ Թագաւորին Պարսից (Ը ընդդէմ Հայոց կալ Հ պատերազմին Ժ* Երկու բաց թերթ) *ԲԴծ^{1}ծ^{2}α հինգերորդ կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ Թագաւորին Պարսիս (!) (α պարսից) (Դ հինկերորդ) (ծ^{2} հինգերորդ անգամ ընդդէմ կալ) Տ^{1} Գլուխ Ե. հինգերորդ յարձակումն յԱրևելից Տ^{2} Գլ. Ե. հինգերորդ յարձակումն յԱրևելից Տ^{3}* A *հինգերորդ յեղանակ. յարձակումն Արևելեայց* ոչ մի ձեռագիր չունի *«Յարձակումն արևելեայց»* բառեր։

Բոլոր ճառընտիրները, բացի ծ^{1}ծ^{2}α-ից վերնագիր ունեն՝ *«Վկայաբանութիւն սրբոց Վարդանանց»* կամ *«Վկայութիւն սրբոյն Վարդանայ և ամենայն զօրավարացն (կամ և այլոց նախարարացն) Հայոց» ծ^{9} «Պատմութիւն պատերազմին սրբոց Վարդանանցն» ծ$^{23-24}$ «Պատմութիւն սրբոց Վարդանանց զօրականացն ի մեծ պատերազմին»։*

1 *ԲԴՏ^{2}ծ^{1}ծ^{2}α մեծութիւնս երկրաւորս* 2 *Դծ^{1}ծ^{2}α աներկիւղ ՁԷV աներ ԳԴ զօրսն Կ զանմարմին զզօրսն* 3 *ԳԵԺԼԽԿՀ որպէս և ԲԳԴԿծ^{1}ծ^{2}α* չիք *զբազումս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}* չիք *զբազումս բազում անգամ* 3—4 *Ե ի բազում տեղիս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} բազում անգամ զինու:* չիք *իբրև* 4 *Դ մարդիք Խ* չիք *մարդիկ* 5 *ԱՁԷԹԻV* չիք *խնայեցին Բ և ոչինչ ԱՁԷԹԺԻV անարի Բծ^{1}ծ^{2}α զանարի վատասիրտս ԳԵծ^{4}ծ^{5} անարի վատասիրտք ԳԴԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ծ^{1}ծ^{2}αγծ^{7}ծ$^{9-14}$* և այլք չիք *գոլով Տ^{2}γ վատասիրտս* 5—6 *ԼՀՏ^{1}* չիք *կամ ի մահ անձանց* 6 *ԲԳԴԵԺԽԿՏ^{1}Տ^{2} ի յափշտակութիւն* 7 *ԲԴ կամ ելանել ի անկանիլ* 8 *Է ի ստուգութիւն* փխ *ի ստրկութիւն ԲԴՏ^{2}ծ^{1}ծ^{2}α օտարութեան Բծ^{2}α զայն Դ համարելով զայն* 9 *ԳԴԵՁԷԹԺԻ չարչարանաց Բծ^{1}ծ^{2}α միաբանեցան ԸԹՀՏ^{2} ծ^{20}γ միաբանեալ* 10 *ԲՏ^{2}ծ^{1}ծ^{2}α գերեացին ԲՏ^{2}ծ^{1}ծ^{2}αγ և քան զամենայն երևելի մեծութիւնս Թ մեծութիւն ԼԾ գրել ի մեծութեանս (!) Տ^{1} գրել ի մեծութենէս(!) Դ գերի մի՛ ելցեն ՁԷV բաւականս* 11 *ԲԴԸԺԿՏ^{2} ընտրել ԴԵՀ ընդրել α* չիք *ընտրեալ ԴԵ զուրացութիւն Լ զուրախութիւնն* փխ *զուրացութիւնն Դ համարեցան* 12 *ԳԵԸԺԿՀՏ^{1} վարկան ԼԾγ մեռելութեան վարկան ԳԴԿծ^{4}ծ^{5}ծ^{6}ծ^{7}ծ$^{9-13}$ զմահն α և զուրացութեան մեծութիւն չար համարեցան ԲԵԸԺԼՀՏ^{1}Տ^{2}ծ^{6}α զմահն որ Ե կենդանութեան Բα* չիք *և:*

յերկրի՝ ազատութիւն կենաց իւրեանց, և ընկենուլ զանձինս յօտարութիւն՝ ընդ Աստուծոյ գիտակից:

Որպէս յայսմ ժամանակի տեսաք աչօք մերովք, զի զնոյն նահատակութիւն նահատակեցաւ և աշխարհս Հայոց:

Քանզի իբրև ետես մեծն Վարդան զերկպառակութիւն աշխարհին իւրոյ, ոչ ինչ թերահաւատութեամբ զանգիտեաց: Թէպէտ և ստուգեալ գիտաց զբազմաց այլոց ևս զերկմտութիւն, որ դեռ ևս ընդ նմա միաբանեալք էին, քաջալերեցաւ յանձն իւր և քաջալերեաց զզօրսն իւր. քանզի ինքն իսկ բնակեալ ունէր զթագաւորանիստ տեղին միաբանութեամբ նախարարացն, որ ոչ քակեցան ի սուրբ ուխտէն: Հրաման առեալ ամենայն զօրացն ժողովել յԱրտաշատ քաղաք, փոխանակ յետս կացելոցն՝ որ ելին զհետ իշխանին Սիւնեաց, զեղբարս կամ զորդիս կամ զեղբարցն որդիս ի տեղի նոցա մատուցանէր, և զիւրաքանչիւր զօրս տայր նոցա, զի դեռ ևս ինքն ունէր զամենայն աշխարհն:

Եւ փութով ամենեքեան ի տեղի պատերազմին եկեալ հասանէին իւրաքանչիւր զօրօք և ամենայն պատրաստութեամբ, նոքա և որ բունքն հաստատուն կացեալ էին ի տեղւոջն:

Ներշապուհ Արծրունի,
Եւ Խորէն Խորխոռունի,
Եւ ինքն Սպարապետն,
Եւ Արտակ Պալունի,
Եւ Վահան Ամատունի,
Եւ Գիւտն Վահեւունեաց,
Եւ Թաթուլ Դիմաքսեան,
Եւ Արշաւիր Արշարունի,
Եւ Շմաւոն Անձաւացի,
Եւ Տաճատ Գնթունի,
Եւ Ատոմ Գնունի,

---

1 α յազատութիւն իւրեանց   1—2 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀձ$^{4-6,10-14,18,26,27}$ յօտարութիւն՝ ընտանութիւն ընդ աստուծոյ գիտացին Տ^{1}Տ^{2} գիտացին Բձ^{1}ձ^{2}α ընտանի աստուծոյ գիտացին   3 Բα որպէս և α չիք զի   4 Թ չիք և   5 Դ չիք իբրև ԼԽ զերկպառութիւն   5—6 Բ ձ^{1}ձ^{2} իւրոց աշխարհին α իւրոյ աշխարհին   6 Թ չիք իւրոյ ԲՏ^{2}ձ^{1}ձ^{2}α թերահաւատեաց տկարութեամբ է ստուգեաց   7 Բα զբազում Դα չիք ևս ԲԳԴՏ^{1} երկմտութիւն α երկմտութիւնն   7—8 ԲՏ^{2}ձ^{1}ձ^{2}α միաբանք   8 Բα զզօրս Տ^{2} և զզօրսն   8—9 Բ քանզի դեռ α քանզի դեռ իսկ ինքն   9 ԳԴԵԸԺձ^{6}ձ^{20} ինքն իսկ դեռ Ի չիք ինքն ԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} դեռ բնակեալ   10 Հα որք ԼԽՏ^{2}ձ^{1}ձ^{14}γ քակտեցան ԸԽ հրաման առեալ   10—11 է զամենայն   12 ԲԹ որք Ը էին փխ ելին ԱԲԴՁԷԹԻVձ^{1}ձ^{2}ձ^{6}ձ^{10}ձ^{12}αγ չիք կամ զեղբարցն որդիս Դ զեղբարցնիս(!) փխ զեղբարցն որդիս Դ զեղբարսն Կ կամ զեղբարցն իսկ   13 Գ ի տեղիս սորա ԵՁԸԺԽԾԻα ի տեղիս է ի տեսիլ փխ ի տեղիս ԱԲՁԹԺԻ և զիւրաքանչիւր զարարս տայ նոցա ԳԵԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2} տան փխ տայր է զզօրս տալ   14 Կ և փխ զի α քանզի փխ զի Դ բնակեալ ունէր 14—15 Ը չիք «զամենայն—հասանէին»   15 ԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} և ամենեքեան փութով   16 ԲԹ չիք զօրօք ԳԿ չիք և ԲԹ բուն 16—17 α չիք «և ամենայն—ի տեղւոջն» 17 Բ հաստատեալ էին Խ հաստատութեամբ   18 ԱԲԳԴԹԻԿձ^{1}ձ^{2}ձ$^{4-13}$ձ$^{17-19}$ձ^{26}αγ Մերշապուհ (α Մերշափուհ)   19 α Խոսխոռունի   21—22 α և Վահան Ամատունի և Արտակ Պալունի   23 Տ^{2} և Գիւտն Վահեւունեաց հմմտ. էջ 92 տող 4: Մյուս բոլորը՝ Գունդն 25 Դα Աշարունի   26 ԲԴձ$^{4-5}$ձ^{12,14,27} Անձևացի   27 Դ Քթունի ձ^{1}ձ^{2}α Քնթունի Եհձ^{12} Գրթունի   28 Դ Ատովմ չ Կնունի:

Եւ Խոսրով Գաբեղեան,
Եւ Կարէն Սահառունի,
Եւ Համայեակ Դիմաքսեան,
Եւ միւս ևս այլ Գազրիկ Դիմաքսեան,
Եւ Ներսեհ Քաջբերունի,
Եւ Փարսման Մանդակունի,
Եւ Արսէն Ընձայացի,
Եւ Այրուկ Սղկունի,
Եւ Վրէն Տաշրացի,
Եւ Ատրսամ Արծրունեաց,
Եւ Տաճխոտապեան արքունի,
Եւ Խուրս Սրուանձտեաց,
Եւ Քողեանքն և Ակէացիքն և Տրպատունիքն, և զօրքն Ռշտունեաց, և ամենայն գործակալքն արքունի իւրաքանչիւր զօրօքն հանդերձ։

Սոքա ամենեքեան համագունդք հասանէին ի գործ պատերազմին ի դաշտն Արտազու և լինէր հանդէս համարուն վաթսուն և վեց հազար այր ընդ հեծեալ և ընդ հետեակ։

Եկին ընդ նոսա սուրբքն Յովսէփ և Ղևոնդ երէց, և բազում և այլ քահանայք, և ևս բազմագոյն պաշտօնեայք։ Քանզի ոչ ինչ զանգիտեցին և նոքա գալ ընդ նոսին ի գործ պատերազմին. զի ոչ եթէ մարմնական համարէին զկռիւն, այլ հոգևոր առաքինութեան. ցանկային մահակից լինել քաջ նահատակացն։

Սկսաւ սպարապետն խօսել միաբանութեամբ նախարարացն ընդ զօրսն և ասէ.

«Ի բազում պատերազմունս մտեալ է իմ, և ձեր ընդ իս. է ուրեք՝ զի քաջապէս յաղթեցաք թշնամեացն, և է ուրեք՝ զի նոքա մեզ յաղթեցին.

---

1 ԳԿ Գարաղեան   2 ԳԿՃ^{11,13,18,26} Սախառունի   2—3 α չիք Կարէն Սահառունի և Համայակ Դիմաքսեան   3 Հ Դիպաքսեան   4 ԱԲԳԴՁԷԹԻԿՀVՏ^{3}Ճ^{1}Ճ^{2}Ճ$^{4-9,11,13-14}$α Գազրիկ Դիմաքսեան ԵԸԺԼԽԾՀՏ^{1}Տ^{2} Եւ Գազրիկ Դիմաքսեան Է զազրիկ Դիմաքսեան A Դիմաքսեան Գազրիկ   5 Դα չիք և   6 Դ չիք և Բ Փարսամ Ձ Փարսիման Ը Փասրման V Փարս   7 ԳԿՏ^{2}Ճ$^{4,7,11,17-19,23,26}$ Ընծային ԴՃ^{1}Ճ^{2}α Ընծայունի ԵԸԺԼԽՀՃ^{5,12,14,27} Ընձային Տ^{1} ընձայային   8 ԵԷՏ^{2}Ճ^{5} Ողկունի A Սլկունի ԼԾՏ^{1}Ճ^{6} չիք Այրուկ Սլկունի   10 ԲԳԴԵԸԹԺԼԾԿՀ Արծրունեաց α Արծրունի   11 ԱԲՁԷԹԻVՏ^{3} Տահախոտապեան ԳԿՃ$^{5-6,9,11-13,18,26,27}$ Տաւխոտապեան Ժ Տախոտապեան Լ Տախուրապեան ԵՏ^{1}Տ^{2} Տախուտապեան   12 ԱԲԹԻ Սրուանձեաց ՁԷ Ոսրուանձեաց ԳԿՏ^{2} Սրուանձտեայ ԸՏ^{1} Սուանձտեայ ԴՃ$^{13-14}$γ Սրուանծտեա Ժ Սրւանծտեաց V Ոսրուանձեաց (!) Խ Սուանծտեայ Ե Խուր Սնուանձտեաց α և Խոսրով Ընձացի   13 Հ Քաղեանքն ԱԲԹ չիք և (Քողեանքն) ԲԻ Ակէցիքն Ը Էակացիքն Թ և Ակէցիքն Դ Ատրպատունիքն α և քովեանքն ԴԺ ըՌըշտունեաց Ը ըՌշտունեաց   14 Դ գործակալք ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զօրու Ի զօրօք   15 ԳԴԵԺԼԽՀՏ^{2} համագունդ α նոքա ամենեքեան հասանէին ԳԴԹԺՏ^{2} պատերազմի   16 Բ լինիւր* ԴԸ համարոյն α համարու   17 ԲՁԷԻVγ չիք այր Ժ չիք ընդ հեծեալ և ընդ հետեակ   18 Խ եկին և ևս ընդ նոսա ԳԴԸԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}Ճ^{2}αγՃ^{18,20,26,27} սուրբն α բազում և այլ ԳԴԵԸԼԽԿ չիք և (բազում) ԵԴԺՀ բազում և այլ ևս Բ այլք   19 Խ չիք ևս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} չիք ինչ Խ բազմագոյն քահանայք և պաշտօնեայք α ևս բազում պաշտօնեայք   20 ԱԲՁԷԹԻV չիք գալ ԱԲԳԴԵԸԺՏ^{2}Տ^{3}Ճ^{1}Ճ^{2} ընդ նոսա Կ ընդ նոսին գալ α մարմնական ինչ   21 ԱՁԷV առաքինութեամբք ԲԹԻ առաքինութիւնք Ճ^{1}α առաքինութիւն Տ^{3} առաքինութեամբ ԷԻ ցանկանային Գ մահակիցք   22 ԼԾ նահատակացս   23 Ի խօսիլ γ չիք միաբանութեամբ նախարարացն   23—24 α ընդ զօրս   25 ԵՏ^{2} չիք ի ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} ընդ իմ   26 α և է զի նոքա մեզ Բ^{1} յաղթեցին մեզ Դ զի և նոքա։

և բազում այն է՝ որ յաղթող գտեալ եմք և ոչ յաղթեալք։ Եւ միանգամայն այն ամենայն էին մարմնոյ պարծանք. քանզի հրամանաւ անցաւոր թագաւորին մարտնչէաք։ Որ փախչէր, վատանուն յաշխարհի երևէր, և անողորմ մահ ի նմանէ գտանէր. իսկ որ քաջութեամբ յառաջ մատչէր, քաջ անուն ազգի ժառանգէր, և պարգևս մեծամեծս յանցաւոր և ի մահկանացու թագաւորէն ընդունէր։ Եւ մեք իսկ առաւել յիւրաքանչիւր մարմինս ունիմք վէրս և սպիս բազումս. և բազում այն քաջութիւն իցէ, վասն որոյ առեալ իցէ և պարգևս մեծամեծս։ Անարգ և անօգուտ զքաջութիւնն համարիմ, և առ ոչինչ զպարգևսն բազումս. վասն զի ամենեքեան խափանելոց են։

«Իսկ արդ եթէ վասն մահկանացու հրամանատուին զայն արութիւնս կատարէաք, ո՛րչափ ևս առաւել վասն անմահ թագաւորին մերոյ, որ տէրն է կենդանեաց և մեռելոց, և դատելոց է զամենայն մարդ ըստ գործոց իւրոց։ Ապաքէն եթէ կարի շատ յառաջ մատուցեալ ծերացայց, սակայն ելանելոց եմք ի մարմնոյ աստի, զի մտցուք առ Աստուած կենդանի, որ ոչ ևս ելանիցեմք ի նմանէ։

«Արդ աղաչեմ զձեզ, ո՛վ քաջ նիզակակիցք իմ. մանաւանդ զի բազումք ի ձէնջ լաւագոյնք էք քան զիս արութեամբ, և գահու ի վեր ըստ հայրենի պատուոյն. բայց յորժամ ձերով կամօք և յօժարութեամբ առաջնորդ և զօրագլուխ ձեզ կացուցէք, հեշտ և բաղձալի թուեսցին բանք իմ ի լսելիս մեծամեծաց և փոքունց։ Մի՛ երկուցեալ զանգիտեսցուք ի բազմութենէ հեթանոսացն, և մի՛ յահագին սրոյ առն մահկանացուի զթիկունս դարձուսցուք. զի եթէ տացէ Տէր յաղթութիւն ի ձեռս մեր, սատակեսցուք զզօրութիւն նոցա, զի բարձրասցի կողմն ճշմարտութեան. և եթէ հասեալ

---

1 ԳԵԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ուր փխ որ ԳՀ չիք և ոչ յաղթեալք 2 Դ ընդ ամենայն փխ այն ամենայն Դ և միանգամ ընդ ամենայնն էին Ը չիք ամենայն ԵԸԺԼԽՀՏ^2 մարմնոյ պարծանք էին ձ^{1}ձ^{2}α մարմնոյ էին α երկրաւոր փխ անցաւոր 2—3 ԳԴԺՏ^2 թագաւորի 3 ԲԹ փախչիւր* ԵԸԺԼԽՀՏ^2 և որ α յերկրի փխ յաշխարհի Բ երեւիւր* 3—4 Ե անողորմն 4 Դ քաջութեամբն Բ մատչիւր* 5 Դ ժառանգէր 5–6 Դ չիք և ի մահկանացու α չիք և ԲԴԽ չիք իսկ Դ մեծ փխ մեք α իսկ մեք ահաւասիկ 7 ԳԽԾ վէր փխ վէրս Դ քաջութիւնն ԵԺՏ^{1}Տ^2 քաջութեան 7—8 ԵՀ չիք վասն որոյ առեալ իցէ և 8 Դ չիք իցէ և ձ^{1}ձ^{2}αβ չիք իցէ Ը առեալ է ԽՏ^2 է փխ իցէ ԱԳԵԹԺԻԼԽԿՏ^2 չիք և Է առաւել իցէ փխ առեալ իցէ Դ չիք անարգ Է չիք և (անօգուտ) ԲԴ զքաջութիւնն Ե զքաջութիւնս α զքաջութիւն 8—9 Ի համարիմ զքաջութիւնսն 9 Դ զպարգևսն բազում Գ զբազում պարգևսն Ժձ^{1}αβ զպարգևս ԱՁԻVՏ^3 զբազումս Բ պարգևս Բ ամենեքին Դ ամենեքեան 9–10 Դ խափանելոցք ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 խափանելոց են ամենեքեան 11 Թ հրամանատորին α թագաւորին 11--12 Դ արութիւնսն Տ^2 արիութիւնս α զայս արութիւնս 12 ԴԻձ^6 կատարեցաք Բձ^{1}αβ չիք որչափ 13 ԳԴԿ է տէր ԵԺԼԽՏ^2 տէր է 14 Թ ապա թէ փխ ապաքէն եթէ ԳԼԽԿՀ թէ 15 Ե ի մարմնի 16 Բ չիք ևս ԱԲՁԷԹԻԼVα ելանելոց եմք 17 Ի չիք արդ ԲԳԴԵԸԺԼԽՀαՏ^{1}Տ^2 չիք ով 18 ԲԳԵԺԼԽԿՏ^2 լաւագոյն են ԸՀՏ^{1}ձ^{1}ձ^{6}αβγ են փխ էք Ե արութեան Բ գահու ի վեր α գահիւ 19 ԱԲԳԴՁԹԻԿ պատուոյ է պատուոյ Բα կամաւ 20 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ$^{1,4-6,11,13-14,23-28}$αβγ զօրավար Դ ձեր ԲԹԻ կացուցիք Բ թուիցին բանքս ԳԵԸԺԽԿՀՏ^{1}Տ^2 բանքս ԱՁԷԹԻVՏ^3 բանք իմ ԼԾ բանքս իմ Տ^2 թուեսցի Դ թուիցի բանքս 21 Դ ի լսելիս ձեր α չիք ի լսելիս Բձ^{1}αβ մեծամեծացդ և փոքունցդ A և ի փոքունց 22 Դ հեթանոսաց ԱՁԹV յառն ԵԺԼ առնն α մահկանացուի առն 23 Է զյաղթութիւն Բ ի ձեռն 24 ԲԽα զզօրութիւնս ԱԳԴՁVՏ^{3}αβ ճշմարտութեանն։

* Աստղանիշ ձևերը (լինիւր, փախչիւր, երևիւր, մատչիւր) գտնվում են Բ ձեռագրի Զաքարիա սարկավագի ձեռքով նորոգված բնագրում:

իցէ ժամանակ կենաց մերոց սուր մահուամբ պատերազմիս, ընկալցուք խնդութեամբ սրտիւ. բայց միայն յարութիւնս քաջութեան վատութիւն մի՛ խառնեսցուք:

«Մանաւանդ զի անմոռաց է ինձ, յիշելով զիմ և զոմանց ի ձէնջ, ի ժամանակին՝ զի զանօրէն իշխանն խաբեցաք պատրեցաք իբրև զմանուկ մի տղայ անպիտան. իբր այն եթէ ի վերին երեսս զկամս նորա ամբարշտութեանն կատարեցաք. բայց ի ծածուկ զխորհուրդս Տէր ինքնին վկայէ մեզ, ո՛րպէս անքակ կացեալ եմք ի նմանէ: Զոր և դուք ինքնին իսկ գիտէք. վասն սիրելեաց մերոց, որ ի մեծի նեղութեան էին, հնարս խնդրէաք վասն յանդորր հանելոյ, զի նոքօք հանդերձ մարտ եդեալ կռուեսցուք ընդ անօրէն իշխանին վասն հայրենի աստուածատուր օրինացն: Եւ իբրև նոցա ոչ ինչ կարացաք օգնել, անհնար լիցի այս՝ եթէ վասն մարմնաւոր սիրոյ զԱստուած ընդ մարդկան փոխանակիցեմք:

«Իսկ արդ յերկուս և յերիս կռիւս Տէր ինքնին մեծաւ զօրութեամբ օգնեաց մեզ, որպէս զի զանուն քաջութեան ժառանգեցաք, և զզօրսն արքունի չարաչար հարաք, և զմոգսն անողորմ սատակեցաք, և զպղծութիւն կռապաշտութեանն ի տեղեաց տեղեաց սրբեցաք, զանօրէն հրաման թագաւորին եղծաք ապականեցաք, զխռովութիւն ծովուն ցածուցաք, լեռնացեալ ալիքն դաշտացան, բարձրադէզ փրփուրն սպառեցաւ, գազանացեալ սրամտութիւնն դադարեաց: Որ ի վերայ ամպոց որոտայր, նկուն եղեալ՝ քան զսովորական բնութիւնն ի վայր գտաւ՝ ընդ մեզ խօսելով: Որ բանիւ հրամանաւ կամէր կատարել զչարութիւնն իւր ի վերայ սուրբ եկեղեցւոյ, արդ աղեղամբ և նիզակաւ և սրով կռուի: Որ իբրև զհանդերձ

---

2 ԲԴ ի յարութիւնս Դ ի յայրութիւնս ԶԻ արութիւնս ԽՀ արութիւն α յարիւթիւնս ԳԹԺԾՏ^{1}Տ^2 յարութիւն Կ յարութեան ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 քաջութեանս Բ վատնութիւն ԶVβ վատութեան 4 Դ զիս և զովմանց Ե զոմանս 5 ԲԳԴԵ ի ժամանակի ԵԻ իշխանն A զանօրէնն իշխան ԵԸԺԽՀ խաբեցաք և պատրեցաք 6 Հ տղայ մի α չիք մ ԲՃ^{1}Ճ^{6}αβ և անպիտան ԲԳԴαβ իբրև ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 իբրու այն թէ Հ իբրու 7 Ե ամբարշտութեան ԸՃ^{14} կատարեսցուք α զծածուկս սրտից մերոց Բ զծածուկ խորհրդոց մերոց ԳԴԿ զխորհուրդ մեր ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 խորհուրդս մեր ԺԼ տէրն 7—8 Դ ինքնին տէր վկայէ մեզ 8 ԲԵԸԺԽԾՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}αβ թէ որպէս ԼՏ^1 չիք եմք 9 ԲՃ^{1}αβ վկայէք փխ իսկ գիտէք ԲՃ^{1}Ճ^{14}αβ զի վասն ԱԳԴԵԹԺԼԽ սիրելեացն Բ ի մեծի նեղութեանն ԳԴԵԺՀα մեծ ԳԴԵՀՏ^2 նեղութեանն 10 Բ խնդրէաք յանդորր ելանել ԳԴԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1,5,6}αβ յանդորր հանել (ԳԿ յանդոյրր) ԴՃ^{14} խնդրեցաք ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք վասն Բ չիք հանդերձ 11 ԳԴԵԺԼԿՀՏ^{1}Տ^2 կռուիցիմք ԸԽ կռւիցեմք Ա հայրենի Տ^2 չիք աստուածատուր ԲՃ^{1}αβ աստուածատուր օրինացն զոր անօրէն իշխանն կամէր հանել ի մէնջ 12 ԲՃ^{1}αβ չիք և Բ ինչ ոչ կամեցաք փխ ոչինչ կարացաք Բ չիք այս 13 Բ Ճ^{1}αβ մարդոյ փոխանակեսցուք ԳԿՃ$^{5-6,12-14}$ մարդոյ Դ փոխանակեսցուք ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ընդ մարդոյ փոխանակեմք 14 Թ չիք արդ Դ ինքնին տէր ԵԼԽՏ^2 տէրն Ի յօժարութեամբ փխ զօրութեամբ 15 ԵՀ չիք որպէս զի զանուն քաջութեան ԸԽ չիք զի ԴԸՃ^{13} ժառանգեսցուք ԲԳԵԺԼԽԿՏ^1 չիք և 16 Ա անողորմն Դ չիք անողորմ 17 ԲԵα կռապաշտութեան Հ տեղաց տեղաց 17—18 Բ և զանօրէն զթագաւորին զհրամանս Ճ^{1}α և զանօրէն թագաւորին հրամանն 18 ԲՃ^{1,6}αβ չիք ապականեցաք ԲՃ^{1}αβ զխռովութիւնն ցածուցաք: չիք ծովուն Ա ծովու 18—19 ԱԺԻԼՏ^{1}Ճ^{1}Ճ^{27}α լեռնացեալ 19 ԱԶԷԹԻԾV բարձրացեալ ԲՏ^{2}Ճ^{1}αβ պայթեաց փխ սպառեցաւ 19—20 Է գազանացաւ 20 V սրամութիւնն (!) Ի դադարեցաւ Է որպէս փխ որ Բ ամպոցն Դ ամբոցն 20—21 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ$^{1,5-6,12-14}$,αβ նկուն եղեալ գտաւ ի ներքոյ քան զսովորական բնութիւնն (Ե բնութեան) 21 ԲՃ^{1}αβ չիք ընդ մեզ խօսելով 22—23 ԲՏ^{2}Ճ^{1}αβ կամէր զմեզ կորուսանել և կատարել (α կատարել) զչարութիւն ի վերայ սուրբ եկեղեցւոյն 22 Դ չիք հրամանաւ ԵԸԺԼԽՀՏ^1 բանիւ և հրամանաւ Ե զչարութիւն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{5}αβ չիք իւր 23 ԳԿ չիք և (նիզակաւ) ԲԴՃ^{1}αβ կռուի ընդ մեզ Հ հանդերձ:

կարծէր ունել մեզ զքրիստոնէութիւնն, արդ իբրև զգոյն ի մարմնոյ չկարէ շրջել, թերևս և ոչ այլ կարասցէ մինչև ի կատարած։ Քանզի հիմունք սորա հաստատութեամբ եդեալ են ի վերայ վիմին անշարժութեան, ո՛չ ի վերայ երկրի, այլ ի վեր յերկինս, ուր ոչ անձրևք իջանեն և ոչ հողմք շնչեն և ոչ հեղեղս յարուցանեն։ Եւ մեք թէպէտ և մարմնով յերկրի եմք, այլ հաւատով յերկինս եմք շինեալ, ուր ոչ ոք կարէ հասանել յանձեռագործ շինուածն Քրիստոսի։

«Հաստատուն կացէք յանշուշտ զօրագլուխն մեր, որ ոչ երբէք մոռասցի զգործս նահատակութեան ձերոյ։ Ո՛վ քաջք, մեզ այս մեծապէս է, զոր կատարեաց Աստուած ի ձեռն մերոյ բնութեանս, յորում և զօրութիւնն Աստուծոյ մեծապէս երևի։ Զի եթէ զայլս կոտորելով ի վերայ աստուածային օրինացն՝ պարծանս անձանց ժառանգեցաք և զքաջ անուն ազգատոհմին մերոյ թողաք եկեղեցւոյ, և վարձուց ակնկալութիւն ի Տեառնէ է, որ պահի իւրաքանչիւր ումեք ի մէնջ ըստ սրտին յօժարութեան և ըստ գործոց առաջարկութեան, որչափ ևս առաւել՝ եթէ մեք մեռանիցիմք ի վերայ մեծի վկայութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որում և երկնաւորքն են ցանկացեալ, եթէ գոյր հնար։ Եւ զի այս պարգևք ոչ ամենեցուն է անկ, այլ որում պատրաստի ի բարերար Տեառնէն, և մեզ այս ոչ եթէ յարդար գործոց ինչ պատահեաց, այլ յաննախանձ պարգևատուէն. որպէս և ասէ իսկ ի սուրբ կտակարանին. «Ուր առաւել եղեն մեղքն, անդէն առաւելան շնորհքն Աստուծոյ»*։

«Եւ մեզ կարի քաջ ի դէպ եկանէ հրաման պատասխանւոյս այսորիկ. որպէս և առաւելապէս երևեցաք մարդկան ամբարշտեալք, կրկին առաւելապէս երևեսցուք արդարացեալք մարդկան և հրեշտակաց և Հօրն ամենեցուն։ Զի որ օր լուան ապաքէն զմէնջ մարդիկ ի գործ ամբարշտութեանն, արտասուս բազում հեղան ի սուրբ եկեղեցւոջն, և ևս բազմագոյն ի մէջ սիրելեացն մերոց։ Նա և ընկերք մեր սրով սրտմտեալ սպառնային

* Հռովմ. Ե 20

---

1 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 մեզ ունել ԳԵԼՀՏ^1 զքրիստոնէութիւնս 2 ԲՃ^{1}αβ ոչ կարէ Դ ոչ կարէ ոք Բα կարասցէ շրջել Ի շրջիլ Է շարժել 3 ԲՃ^{1}αβ նորա հաստատեալ են ի վերայ վիմի հաստատութեանն αՏ^2 նորա 5 ԲՃ^{1}αβ շարժեն փխ շնչեն Ը հնչեն փխ շնչեն ԲՃ^1 չիք ոչ 6 ԶԷV էաք փխ եմք (այլ) ԳԵԸԺԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α հաւատովք ԲԳԹԽԿՀ Ճ^{1}αβ շինեալք Հ չիք կարէ α չիք ոք 7 ԽՃ^1 շինուածան Դ չիք Քրիստոսի 8 Բ ոչն 9 ԲԴԵԸԺԼԽՏ^{2}β զգործ α զգուշ փխ զգործս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 նահատակութեանս ԳԵԸԺԼԽԿՀ Տ^{1}Տ^2 չիք ձերոյ Դβ ո քաջքդ ԲՃ^{1}αβ այս ասր փխ այս 10 Ը չիք է Բ կատարեացն Դ Քրիստոս փխ Աստուած Հ որում 10–11 Ե զօրութիւն 11 Ե զայս փխ զայլս 12 α պարծանք Բ չիք և 13 Ը ազգատոհմիս α զքաջատոհմ ազգի և եկեղեցւոյ թողաք Բ զքաջ անուն ազգի և եկեղեցւոյ թողաք 14 ԲՃ^{1}αβ որպէս փխ որ պահի ԼՏ^2 ի ձէնջ Գ սրտի 14–15 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ըստ յօժարութեան սրտին և ըստ առաջարկութեան գործոց ԻՃ^6 չիք և ըստ գործոց առաջարկութեան 15 α յառաջարկութեան ԸԽ չիք մեք ԲԵԸԺԼ ԽՀՏ^{1}Տ^{2}αβ մեռանիմք 16 Դ չիք մեծի Գ վկայութեանն 17 Ի երկնաւորք ԲԳԴԵԸԺ ԼՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α չիք զի Խ և այսպէս փխ և զի այս Բ պարգևքս 18 ԲԺ են փխ է Խα չիք է ԳԵ ԼՀՏ^1 են անկ Դ են ակն (!) ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 որոց փխ որում Բα պատրաստին ԲՃ^{1}αβ տեառնէ մերմէ 19 Դ չիք ինչ Ի պատահեցաւ 20 ԲՃ^{1}αβ որպէս ասէ ի սուրբ Գ մեղք 20–21 ԲՃ^{1}αβ ևս առաւելան փխ անդէն առաւելան 21 Բ շնորհն 22 Ե չիք ի 23 ԲԴԸԽՏ^{2}Ճ^{1}α չիք և Դ ամբարշտեալ 24 Դ արդարացեալ ԲՃ^{1}αβ հրեշտակաց և մարդկան 25 ԲԳԴԿՀՃ^{1}β չիք զի Բ չիք օր Բα զմէնջ ապաքէն Դ չիք զմէնջ ԸԽ զձէնջ փխ զմէնջ Հ ի մէնջ Դ մարդիք ի գործս 25–26 ԱԴԵԶԷ ամբարշտութեան 26 ԳԴԵԸ ԺԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^5 արտասուք Բ հեղլով բազում V չիք բազում Դ հեղին Ը հեղուն 27 ԲԳԴԼ սիրելեաց ԲԴԼԿ ընկերքն ԱԶV սրով փխ սրով Դ սպառնացան։

մեզ, և մահ դառնութեան ի վերայ հասուցանել կամէին. և ծառայքն մեր սարտուցեալ փախչէին ի մէնջ։ Եւ հեռաւորաց, որոց լուեալ էր զանուն քրիստոնէութեան մերոյ, քանզի ոչ էին տեղեակ խորհրդոցն մերոց, ողբս ի բերան առեալ անդադար աշխարէին զմեզ, և անգիտութեամբ հայհոյութիւնս բազումս խօսէին զմէնջ։ Եւ որ մեծն քան զամենայն ասացից. ո՛չ միայն մարդիկ յերկրի՝ այլ և հրեշտակք յերկինս զերեսս իւրեանց դարձուցին ի մէնջ, զի մի տխուր դիմօք հայեսցին ի մեզ։

«Եւ ահա եկն եհաս ժամանակ, զի զամենայն զկեղտ անուն ի մէնջ ի բաց բարձցուք։ Յայնժամ իբրև զթախծեալ ազատք՝ յոգի և ի մարմին էաք տրտմեալք, այսօր զուարթացեալք և զգաստացեալք յերկոսեան առհասարակ եմք լրջացեալք. քանզի և զՏէրն բարերար ընդ մեզ տեսանեմք յառաջնորդութիւն. չէ մեր մարդ զօրավար, այլ զօրագլուխն ամենայն մարտիրոսաց։ Երկիւղ՝ թերահաւատութեան է նշանակ. զթերահաւատութիւն մեք ի մէնջ վաղ մերժեցաք, ընդ նմին և երկիւղն փախիցէ ի մտաց և ի խորհրդոց մերոց»։

Զայս ամենայն առաքինի զօրավարն խօսեցաւ ընդ ամենայն բազմութեանն. դարձեալ և զմի մի ի նոցանէ քաջալերէր ի ծածուկ և սրտապնդէր, և զամենայն պակասութիւն աղքատութեան լնոյր։ Որոյ ոչ ինչ գոյր զօրականին, յանձնէ և յընկերաց մատուցանէր. որոյ զէն չէր, զէն պատրաստէր. և որում հանդերձ պիտոյ էր, հանդերձ զգեցուցանէր, և որում երիվար պիտոյ էր, երիվար տայր։ Եւ առատ ռոճիկօք ուրախ առնէր զամենեսեան, և զուարթագին զինքն ցուցանէր ամենեցուն։ Եւ ըստ պատերազմական կարգին՝ զքաջ արանց զյիշատակարանս հանապազ երկ-

---

1 Բ չիք և ԳԺԽS^1S^2 դառնութեամբ ԵԸԺԼԽՀS^1S^2 ի վերայ կամէին հասուցանել Գα ծառայք 2 ԲԳAδ^{1}αβ սարտուցեալ ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀVS^1 մարտուցեալ փխ սարտուցեալ Բα հեռաւորացն 3 Գ քրիստոնէութեանն ԵԸԺԼԽS^1S^2 և քանզի Բδ^{1}αβ լինէին փխ էին ԳԴ խորհրդոց ԽS^2 ողբ 4 Բ աշխարէին զմեզ անդադար α ողբային զմեզ անդադար V չիք անդադար 5 Գ չիք բազումս Ը զձէնջ (!) Բδ^{1}αβ մեծն է Դ մեծ 6 ԴԽV մարդիկք Բ ի յերկրի V հրեշտակ Բ ի յերկինս 8 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀαS^1S^2 եւ արդ փխ և ահա Բα ժամանակն Խ ամենայն ԳԴԵԺԽԿ կեղտ ԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 անուանց Ը ի ձէնջ փխ ի մէնջ 9 Գ զինուք փխ բարձցուք Բ չիք իբրև ԲS^1S^2 ազատք ԱԲԳԴԵԹԺԻԼԽԿVS^1S^2δ$^{1,5-6,13-14}$αβ յոգի և ի մարմին ԶԷԸ յոգի Հ ոգի A հոգի և մարմին Բδ^{1}α ընդ նմին և երկիւղն փախիցէ յայնժամ թախծեալք ազատք ԳԴԵԺԼԽԿ թախծեալ ազատք (α թախցեալ զգաւորք) Է թախանձեալ Ը թախծեալ Թ զթախածեալ Հ չիք զթախծեալ 10 Գ տրտմեալ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀαS^1S^2 և այսօր զարթուցեալք A զուարթացեալ ԲԳԴԵԸԺԽԿαS^2 զուարթացեալք փխ զգաստացեալք Բ յերկոսեանն 11 Բδ^{14} զղջացեալք փխ լրջացեալք ԳԵԺԼՀ լրջացեալ Գ չիք և Բδ^{1}αβ զբարերարն ԵԸԺԼԽՀS^1S^2 զբարերար տէրն 12 ԳԵԺԽԿՀS^1 յառաջնորդութեան ԵԸԺԼԽS^1S^2 չէ մեզ 13 Բδ^{1}α մարտիրոսաց ԲԳԴԸԺԾԿδ^{1}αβ զթերահաւատութիւնն Թ զի թերահաւատութիւն S^1S^2 թերահաւատութիւնն Լ չիք զթերահաւատութիւն 14 Դ և ընդ նմին երկիւղն S^1 ըստ նմին Գ երկիւղ 14—15 Դ ի խորհրդոց և ի մտաց մերոց 15 Բ չիք մերոց 16 Դ չիք ամենայն 16—17 α խօսեցաւ ընդ ամենայն բազմութիւնն 17 Գ չիք ի ծածուկ ԳԵԸԼԿՀS^1S^2 ի ծածուկ քաջալերէր 18 Դ աղքատութիւն պակասութեանն Բα աղքատութեանն ԳԴԵԺԼԽԿՀS^1S^2 չիք լնոյր 19 ԲԴα յընկերացն Դ և ընկերացն 19—20 Լ չիք որոյ զէն չէր՝ զէն պատրաստէր Դ որոց ԽԸS^2 որոյ զէն ոչ գոյր ԵԺԾՀS^1 որոյ զէն զգոյր 20 ԴԿ պիտէր փխ պիտոյ էր ԱԶԷV զգեցուցանէր ԱԶԷԻV չիք և 21 Գδ^{7,11} երիվար պիտէր Կ երիվարս պիտէր A չիք պիտոյ էր ԱԲԳԶԹԻVδ$^{1,5,8,10,12-15}$αβ որում երիվար պիտոյ էր V երիվար տայր նմա Զ ռոճկօք 22—23 α զպատերազմական կարգին փխ ըստ պատերազմական կարգին 23 ԴԵԸԺԼԽԿS^1S^2 զքաջաց Հ զքաջանց Բαβ արանցն զյիշատակարանսն (α զյիշատակարանս) Թ չիք հանապազ։

բորբոքէր առաջի նոցա. զի և ինքն իսկ տեղեակ էր ի մանկութենէ իւրմէ սուրբ կտակարանաց: Զոր և ի ձեռն առեալ զքաջ նկարագիրն Մակաբայեցւոց՝ ընթեռնոյր ի լսելիս ամենեցուն, և յորդառատ բանիւք զելս իւրացն իմացուցանէր նոցա, ո՛րպէս մարտուցեալ կռուեցան ի վերայ աստուածատուր օրինացն ընդդէմ թագաւորին Անտիոքացւոց: Զի թէպէտ և ի նմին կատարեցան մահուամբ, սակայն անուն քաջութեան եկաց մինչև ցայսօր ժամանակի, ո՛չ միայն յերկրի, այլ և անմոռաց յերկինս: Նա և զայն յուշ առնէր զօրականին, ո՛րպէս ազգատոհմն Մատաթեայ քակտեալ բաժանեցան ի միաբանութենէ նորա, դարձան ի հրաման թագաւորին, շինեցին մեհեանս, մատուցին զոհս պղծութեան, խոտորեցան յԱստուծոյ և ընկալան զպատիժս պատուհասի մահուան ի սուրբ միաբանելոցն. իսկ Մատաթի և որք ընդ նմայն էին, ոչ ինչ լքեալ թուլացան, այլ ևս առաւելապէս պնդեցան, և ձեռնամուխ եղեն ի գործ պատերազմին բազում ժամանակս: Զայս ասէր, և անդէն ի դաշտին զտեղի առեալ՝ զզօրսն զետեղէր, և յամենայն կողմանց տակաւ զայրուձին կազմէր:

Իսկ յետ բազում աւուրց զօրագլուխն Պարսից խաղայր գայր ամենայն հեթանոսական բազմութեամբն. և եկեալ հասանէր յաշխարհն Հայոց ի Հեր և ի Զարեւանդ գաւառ: Եւ անդէն ի գաւառին զտեղի առեալ նորա՝ բանակ բոլորէր, փոս հատանէր, պատնէշ կանգնէր, շերտաւոր փակէր, ամրացուցանէր իբրև զքաղաք ամենայն պատրաստութեամբ: Գունդ բազում հատանէր ի զօրաց նորա, տապաստակաւ արշաւէր, յաւարի առնուլ կամէր զգաւառս բազումս:

Զայն իբրև լուան զօրքն Հայոց, սեպուհ մի յազգէն Ամատունեաց՝ Առանձար անուն ընտրեցին յամենայն զօրականէն՝ լի իմաստութեամբ և քաջութեամբ: Ել ընդ առաջ նորա հազարօք երկու, հար սատակեաց

---

1 Դ չիք իսկ   2 α կտակարանացն Բα նկարագիր   2—3 ԱԲԴԶԷVՏ^3 մակաբայեցւոցն   3 ԲՃ$^{1,5,7,12-14}$αβ յորդ և առատ բանիւք   3—4 ԲԳԴԵՐԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ$^{1,5,7,12-14,27,}$αβ զիտէր (՟ զիտէր!) զելս իւրացն իմացուցանել   4 Ժ իմացուցանել նոցա, Թէ ԵՐԼԽՀ Թէ որպէս Բ կռուէին   5 ԴՃ^{1,12}αβ աստուածային Բα Անտիոքայ Դ Անտիոքացւոցն ԵՐԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 Անտիոքոսի   6 ԴՃ^1 քաջութեանն   7—8 ԱԻV նա եւ ԲԳԴԵՐԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}αβ նա և զայն եւ   8 Դ յուժ առնէր (!) ԵՐԺԻԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զօրականացն Թէ որպէս ԲՃ^{1}β Մատաթիայն α Մատաթեան   9 Բα բարժանեցան ԱԲԳԴԵէՐԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ$^{1,5,6,12-14,27}$αβ ի միաբանութենէ A ի միութենէ ԲՃ$^{1,5,6,12-14,27}$αβ նոցա փխ նորա Դ և դարձան   10 Դ մեհեան   11 ԳԴԵԺԼԽՀ զպատիժ ԲՃ^{1}αβ մահուամբ   11—12 է միաբանիցն   12 Բ Մատաթիէ α Մատաթիայ Դ Մատաթէի ԵՀ իմաստութիւն (!) փխ Մատաթի Գ որոց փխ որք ԴՐ ընդ նմա Դ ոչ լքեալ ինչ ԵՐԺԼԽՏ^{1}Տ^{2}Ճ^6 թուլացեալ լքան ՟ թուլացուցեալ լքան   13 Գ պատերազմի   14 ԱԲԶԹԻVՃ^{1}αβ ի բազում Գ ժամանակաւ Դ չիք զտեղի առեալ   15 Բ զզօրս Խ զետեղէր զօրսն ԲԹ տակաւին ԲԴ զայրուձին զումարէր (Դ անդր զումարէր) Ի զայրուձի ԳԵՐԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ$^{1,5-7,10-15,17,19-20,26-27}$αβγ զումարէր փխ կազմէր   16 A յետ ոչ բազում աւուրց ԱԲԳԴԵԶԷՐԹԺԻԼԽԿՀVՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}Ճ$^{1,4-7,9-15,17,19-20,25-27}$αβγ չիք ոչ Ե պարսիցն ԼՏ^{1}Ճ^{1,20}αβγ գնայր   17 ԲԳԴԵՐԺԼԽՀՏ^{1}αβ չիք և   18 ԱԳԶԷԹԼVՏ^{1}Տ^3 Զարաւանդ Բ չիք Ի (Զար...) ԲԳԴԵՐԺԼԽԿՀ չիք եւ (անդէն)   18—19 ԱԶԷԹԻVՃ$^{1,5-6}$αβ և անդէն ի գաւառին զտեղի առեալ նորա և ԲՏ^2 անդէն ի գաւառին զտեղի առեալ և զբանակս բոլորեալ (Տ^2 բանակս) ԳԴԵՐԺԼԽԿՀ զտեղի առեալ և նորա α բանակս A զտեղի առեալ նորա ի գաւառին   19 ԲՃ^{1}α փոս ԲՏ^{2}Ճ^{1}α պատնէշս ԲՏ^2 Ճ^{1}αβ շերտաւորս   20 ԲՏ^{2}Ճ^{1}αβ զքաղաք մի ամուր   21 ԲՏ^{2}Ճ^{1}αβ զունդս բազումս ԲԳԵԺԼԽ ի զօրացն   23 α զայս ԳԿ սեպուհս ԲՃ^{1}αβ յԱմատունեաց զգէն   25 ԲՃ^{1}αβ եղանէր ԲԴՏ^{2}Ճ^{1}αβ նոցա փխ նորա ԵՐԺԼԽՀՏ^2 յառաջ նորա երկու հազարօք Ի հազարաւ ԳԿ երկուք ԹԻԾՀՏ^1 եհար ԲՃ^{1}αβ սատակէր փխ հար սատակեաց:

զբազմութիւն գնդին, և զմնացեալսն ի նոցանէ անդրէն փախստական ի բանակն արկանէր։ Եւ ինքն ողջանդամ այսրէն դառնայր, և լինէր առն ուրախութեան մեծ յաւուրն յայնմիկ զօրացն Հայոց։

Դարձեալ միւսանգամ ուրացեալն Վասակ անդրէն ի հնարս հայթայթանաց մտանէր ըստ առաջին կեղծաւորութեանն իւրոյ. շրջեցաւ ի ձեռն սուտ երիցանց, զոր յառաջագոյն ասացաք, նորօք հրամանաւ արքունի ի պատգամաւորութիւն խօսէր, և երդմամբ հաստատէր զքրիստոնէութիւնն անդրէն ունել։

Եւ զայս արարեալ զբազում աւուրս՝ ոչ կարաց զմիաբանութիւնն քակել, մանաւանդ զսուրբ ուխտ եկեղեցւոյն, որ ոչ էր հեռացեալ ի զօրականէն։

Որպէս երանելի երէցն Ղեւոնդ հրաման առեալ ի սուրբ ընկերացն՝ ի մեծէն Յովսէփայ և յամենայն մեծամեծացն, ի քահանայիցն և ի զօրագլխացն, եբաց զբերան իւր և սաէ բարձր բարբառով առաջի հրեշտակացն.

«Յիշեցէ՛ք ամենեքեան զհարսն մեր զառաջինսն, որ յառաջ քան զծագումն Որդւոյն Աստուծոյ յիւրաքանչիւր ժամանակի։

«Քանզի իբրև մերժեաց և ընկէց զմեզ չարն յաստուածային տեղւոյն, գտաք մեք անկեալք ընդ անողորմ դատաստանօք ըստ մեղացն յանցաւորութեան, որ ի կամս ազատութեան մերոյ գործեցաք զանարժանս, և զարարչական զօրութիւնն շարժեցաք ի վերայ մեր ի ցասումն բարկութեան, և զողորմած դատաւորն յուզեցաք վրէժ առնուլ անաչառութեամբ յարարածոցս. մինչև հրաման տուեալ երկնային ծովուն հեղուլ ի վերայ ցամաքիս, և հաստատուն յատակք երկրիս ծակոտեալ՝ ընդդէմ զհակառակսն գործեցին։ Վերինք և ներքինք եղեն մեզ գործիք տանջանաց՝ առանց բարեխօսի վրէժ առնուլ յանցանաց մերոց։

«Ապաքէն արդարն Նոյ միայն գտաւ կատարեալ յազգի մարդկու-

---

1 Բ զմնացեալսն Թ անդէն α չիք ի նոցանէ անդրէն փախստական 1—2 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ի բանակն փախստական արկանէր 2 ԲԴα անդրէն փխ այսրէն 3 ԿՏ^1 չիք մեծ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1,18,20,27}αβ յաւուրն մեծի զօրացն Հայոց Է մեծ ամուրն (!) Կ չիք մեծ Ըձ^{1,27}αβ չիք յայնմիկ 4 α չիք միւսանգամ Թ չիք հնարս 5 Ե կեղծաւորութեան Դ չիք իւրոյ Բձ^{1}α որ շրջեցաւ 6 Դ երիցանց α յառաջագոյնն Բ ասացաւ Բձ^{1}αβ զի նորօք 7 Բ չիք ի ԲԴՏ^{2}ձ^{1,14}α հաստատէր շնորհել (α շնորհէր) Ե զքրիստոնէութիւն 8 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք ունել 9 ԸԽՏ^2 ի բազում աւուրս ԺՀՏ^1 բազում ԵՀ զմիաբանութիւն 10 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 քակել Տ^2 մանաւանդ զի ԲԴձ^{1}αβ զի սուրբ Դ սուրբ ուխտ Կ զուխտ ԲՏ^{2}α չիք որ α ոչ էր մեկնեալ 10—11 ԵԸԺԻԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}γ ի զօրականացն 12 ԲՏ^{2}αβ որպէս և Գձ^{1}β ԸԹՀV էրէցն Դ երանելի սուրբ երէցն ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^5 ընկերակցացն 13 ԼՏ^1 ի մեծն ձ^5 Յովսիփայ β Յուսեփա Ե ամենայն ԲՏ^{2}ձ^{1}αβ և ի քահանայիցն Կ ի քահանայից 13—14 ԳԴ ի քահանայից և ի զօրագլխաց 14 Թγ էբաց զբերանն ձ^6 չիք և սաէ 14—15 ԲՏ^{2}ձ^{1}αβ հրեշտակացն պարսից Դ չիք առաջի հրեշտակացն 16 ԱԳԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}ձ^{4,5,17,19,27} զհարսն մեր ԲԳՏ^{2}ձ^{1}αβ զհարսն ձեր զառաջինսն A չիք մեր ԳԴԵԺԼԽԿՀ որք ԳԵԸԺԼԽԿՀձ$^{5-7,11-13}$γ յառաջագոյն փխ յառաջ քան 17 ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}ձ$^{1,6-7,11-14}$αβ ժամանակի A ժամանակս 18 Դ չիք և Խ ընկեաց 19 ԴԵԼԽ անկեալ Ե անողորմն Բα մեղաց Է մերոցն փխ մեղացն 19—20 Ե յանցաւորութիւն 20 ԳԴ ազատութեանն ԲԴ զանարժանն 21 Դ զարարչականն α զարարչական զօրութիւնն մեր շարժեցաք ի ցասումն 22 Ը թագաւորն փխ դատաւորն 22—23 Ե յարարածոցն 23 Ի հեղանիլ Խ հեղեալ 23—24 ԴԵԺԼԽ ցամաքի Հ ցամաք 24 Դ ծակոտեալք 25 α և առանց 26 ԵԸԼԽ յանցանացն 27 Հ չիք արդարն Բβ ի յազգիս α յազգիս։

թեանս, որ ցածոյց զարտամութիւն բարկութեան տէրունեան ցասմանն, և եղև սկիզբն առաջարկութեան առ աճումն բազմութեան մարդկային ազգիս: Դարձեալ և Աբրահամ ի փորձութեանն իւրում գտաւ առաքինի, և զընկալեալ պարգևսն յԱստուծոյ՝ ինքեան ձեռօք փոխ անդրէն նմին մատուցանէր. վասն այսորիկ և յառաջ ընկալաւ զնա Աստուած, զի ի նմա տպաւորեալ տեսանէր զաներևոյթ գալուստ Որդւոյն Աստուծոյ, և զըմբռնումն անըմբռնելւոյն և զզենումն անմահին, որ իւրով մահուամբն խափանեաց զիշխանութիւն մահու: Եւ եթէ մահուամբ մահ մեռանի, մի՛ երկիցուք մահակիցք լինել Քրիստոսի. զի ընդ որում մեք մեռանիմք, ընդ նմին և կենդանանամք:

«Յիշեցէք, առաքինիք, զմեծն Մովսէս, որ մինչև հասեալ էր յարութեան հասակն՝ խորհուրդ սուրբ նահատակութեանն ի տիս տղայութեանն երևէր նմա. և տուն թագաւորին Եգիպտացւոց ի ծառայութիւն մատնէր նմա, և ակամայ դայեկութեամբ սնուցանէր զնա. և ի ժամ փրկելոյ զժողովուրդն ի նեղութենէն՝ միջնորդ եղև երկնի և երկրի, միանգամայն և աստուած անուանեցաւ ի վերայ Եգիպտացւոցն: Քանզի ուր գտաւ սուրբ խորհուրդն զօրացեալ՝ անձամբ իւրով վրէժ առնոյր յԵգիպտացւոցն. իսկ ուր աստուածային յայտնութիւնն ի վերայ նորա լինէր, ի ձեռն գաւազանին գործէր զմեծամեծ սքանչելիսն: Եւ վասն սուրբ նախանձուն, զոր ունէր, եհար զԵգիպտացին և ընդաւաղեաց. վասն որոյ զմեծ անուն գնէր նմա, և առաջնորդ ժողովրդեանն զնա կացուցանէր: Եւ բազում այն է, որ հեղմամբ արեանն արդարացաւ, և անուանեցաւ մեծ քան զամենայն մարգարէս. ո՛չ միայն զարտաքին թշնամիսն կոտորելով, այլ և զազգատոհմն, որ փոխանակեցին զԱստուած ընդ որթուն յանապատին:

«Եւ եթէ նա ի հեռուստ այնպիսի վրէժ խնդրէր գալստեան Որդւոյն Աստուծոյ, մեք, որ ականատեսք եղաք և մեծապէս վայելեցաք յերկնաւոր պարգևսն շնորհաց նորա, ես առաւել պարտիմք վրէժխնդիր լինել

---

1 Բδ^{1}α տէրունոյն Դ տէրունական 2 ԱԶԷԹԻV մարդկութեան Ժ մարդկայինս Դδ^6 չիք բազմութեան 2—3 Բαβ ընութեան մարդկան ազգիս 3 Լ Աբրաամ Եα ի փորձութեան 4 Դ պարգև է նոցա փխ յաստուծոյ Գ ընքեան ԲԳδ^{1}α ձեռօքն Դ նմա 4—5 Կ զարձուցանէր փխ մատուցանէր 5 Ը վասն այնորիկ ԲԴ չիք և 6 Ի տեսանիւր α աներևոյթ զգալուստ 7 ԱԶԸԻVδ^{1}αβ զենումն 9 ԴԵԹԺԼՀα մահակից Ի լինիլ Խ չիք լինել Ժ ընդ ում Բδ^{1}αβ չիք մեք Դ մեքն է մեռանիցիմք α և մեռանիմք 11 Ժ Մովէս Թ չիք հասեալ էր 11—12 ԵԺԾՀՏ^1 ի յարիութեան ԽՏ^2 յարիութեան ԶԻV արութեան Հ ի յարիութեան ժամանակն 12 Ե նահատակութեան Բ ի միտս փխ ի տիս Դ տղայութեան ԸԽ չիք ի տիս տղայութեանն 13 Ի երևիւր ԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}δ^{6,14} ի նմա α երևէր նմա և ակամա դայեկութեամբ Բ եգիպտացւոցն 13—14 α չիք և տուն թագաւորին եգիպտացւոց ի ծառայութիւն մատնէր նմա 14 ԱԶԷԹԻVδ^{14} չիք ակամայ դայեկութեամբ սնուցանէր զնա 14—15 Բ զժողովուրդն 17 ԵՀ անձայր զվրէժ ԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 անձայր վրէժ 18 Բδ^{1}αβ օգնականութիւնն փխ յայտնութիւնն Ե յայտնութիւն Ը յայտնութիւնն փխ յայտնութիւնն ԲԼՏ^{2}δ^{1}αβ չիք նորա 19 Բαβ չիք Եւ 20 ԲԵԸԺԼՀ մեծ Դ և զմեծ 22 ԲԴδ^{2,12}αβ արեանն ԱԶԷԹԻՏ^{3}VA հեղմամբ արեամբն ԵԸԼԽԾՀՏ^1 հեղման արեամբ ԳԿ արեանս Ժ արեամբ Տ^2 արեան Բ չիք զամենայն 22—23 Բδ^{1}β մեծ քան զմարգարէսն ԵԺԼԽՀՏ^{1}α մարգարէսն 23 α զարտաքին զթշնամիսն ԸԽ զարտաքինսն Ը չիք թշնամիսն Բδ^{1}αβ կոտորեալ ԱԳԶV չիք և Բ զազգատոհմ իւր ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}δ^{1}αβ այլ զազգատոհմն իւր (Տ^{2}α այլև) 24 ԴԵ որթոյն 25 ԳԻ այնպէս փխ այնպիսի ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}δ$^{6,10,17—18}$ վրէժխնդիր էր 26 Բδ^{1}αβ որք ԴԵԸԺԼԽՀ ականատես ԱԶԷԻVՏ^2 մեծամեծ փխ մեծապէս Բδ^{1}αβ 26—27 յերկնային պարգևացն (α պարգևաց) 27 ԴԵԺԼԽδ^2 պարգևս Բδ^{1}αβ ես առաւելապէս Ի լինիլ:

մոտակայ ճշմարտութեանս։ Որ եղ մահուամբ զանձն իւր ի վերայ մեղաց մերոց և արդարացոյց զմեզ յանհնարին դատապարտութենէն, դիցուք և մեք զանձինս մեր մահուամբ ի վերայ անմահ զօրութեանն, զի մի՛ նուազք քան զվրէժխնդիրսն գտանիցիմք։

«Յիշեցէք զմեծ քահանայն Փենեհէզ, որ սպանմամբ եբարձ զպղծութիւնն ի ժամ պատերազմին, և յազգէ յազգ երդմամբ հաստատեաց զքահանայութիւնն։ Մի՛ մոռանայք և զսուրբ մարգարէն զԵղիաս, որ ոչ կարէր հանդարտել հայել ի կռապաշտութիւնն Աքաբու. և արդար նախանձուն իւրոյ զութ հարիւրսն ինքեան ձեռօք սատակեաց, և զերկուս յիսունսն անշէջ հրոյն մատուցանէր լուցկիս. և զաստուածային վրէժն խնդրելով՝ անըմբռնելի և ահագին կառօքն յերկրէ ի յերկինս վերացաւ։ Դուք՝ ե՛ւ մեծի մասին վիճակի հասեալ էք. զի ոչ եւս կառք առաքին ձեզ ի վերացումն, այլ ինքնին Տէրն կառաց և երիվարաց հզօր զօրութեամբ և սրբովք հրեշտակօք ընդ առաջ եկեալ՝ ձեզ իւրաքանչիւր թեւս բուսուցանէ. զի նորա ուղեկիցք լինիցիք և նմին քաղաքակիցք։

«Եւ այլ զի՞նչ եւ երկրորդեցից առաջի ձերոյ քաջ նահատակութեանդ, զի քան զիս տեղեկագոյնք և հմուտք էք սուրբ կտակարանացն։ Դաւիթ ի մանկութեան ժամանակին քարիւ կործանեաց զմեծ բլուրն մսեղէն, և ոչ ինչ զանգիտեաց յահագին սրոյ հսկային. ցրուեաց զգունդս այլազգեացն, և ապրեցոյց զզօրսն ի մահուանէ և զժողովուրդսն ի գերութենէ. և եղև անդրանիկ թագաւորացն Իսրայելի, և անուանեցաւ հայր Որդւոյն Աստուծոյ։ Նա անուանեցաւ առ ի պէտս ժամանակին, և դուք ճշմարիտ ծնեալք ի սուրբ Հոգւոյն՝ որդիք էք Աստուծոյ և ժառանգակիցք Քրիստոսի։ Մի՛

---

1 ԲԳԴԵԼԽԿՀՏ^{2}ձ^5 մօտակաց Բ չիք իւր ԲԳձ^{1}αβ վասն փխ ի վերայ α զանձն վասն մեղաց իմոց 2 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}αβ և արդարացոյց ԱՁէԹԻV Տ^{3}A չիք և (արդ...) 3 Դ չիք մահուամբ Բձ^{1}α անմահութեանն փխ անմահ զօրութեանն ԲԴԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}αβ նուազեալ ՁէԻV նուազք Թ նուազ ԳԸԿձ^{5,27} նուազեալ 4 Բ զվրէժխնդիրքն Դ քան զվրէժխնդիրն լինիցիմք A զվրէժխնդիրսն առաջինս 5 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{27} և զմեծ ԲԿձ^1 զՓենէհեզ 5—6 Եα զպղծութիւն 6 ԲԳԴԷԸԺԼԿA ազգէ յազգ Դ հաստատեաց երդմամբ Հ չիք երդմամբ 6—7 Ե զքահանայութիւն 7 Բձ^{1}αβ չիք և զսուրբ Գ զԵղիայ ԴԵՀ Եղիա Ժ Էղիա α Եղիայ 7—8 Բձ^{1}αβ կամէր փխ կարէր 8 Ի հայիլ ԲԵԻԿՀՏ^{2}ձ$^{1,4,7,9,12—14,16,17,19,23,25,28}$ Արայարու ԳԴձ^{5,11,26,27} Ախաբու ԸԺԼԽՏ^1 Ախայարու Թ Ագաբու 9 Բձ^{1}αβ իւրոյ զոր ունէր ԳԴ իւրով Բ ձեռօքն ԲԳԴԵԸԺԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ$^{1,4—7,9,16,27}$αβ կոտորեաց Գ զերկու ՁէԻVՏ^3 յսունսն α և զերկու յիսունսն 10 Գ հրոյ Բձ^{1}αβ լուցկիք ԹԻ լուցիկս Բ վրէժս α վրէժսն 11 Բα և անըմբռնելի ահագին կառօք ի յերկրէ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք և ԳԴԼԵՀ կառօք 12 ԱԲԳՁէԹԻԿVձ^{1}α մասին մեծի վիճակի ԳԴԵԸԺԿ չիք ի Ժ ի մեծի Դ չիք վիճակի Կ վիճակեալ էք 12—13 Բձ^{1}αβ ի վերուստ փխ ի վերացումն V ի ձեզ վերացումն Ձէ չիք ի 13 Ը ինքն Բ տէր 13—14 α սրբովք հրեշտակաց 14 Ա հրշտակօք Ի յառաջ ԷԼV թերևս փխ թեւս ԲԴձ^{1,6}αβ բուսուսցէ 15 ԱԹԻV լինիցիմք Ը չիք լինիցիք ԲԳԴԵԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}αβ ուղեկից և նմին քաղաքակիցք լինիցիմք (ԳԵԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 նորա ուղեկիցք) ԴՁէV ուղղեկիցք Ի ուղղեկից Դ չիք նմին Ը քաղաքակից լինիցիմք Հ զի նորա ուղեկիցք և արքայակից լինիցիմք 16 ԸԽՏ^2 եւ. արդ Հ չիք առաջի Բձ^{1}α ձեր փխ ձերոյ 17 Բձ^{1}αβ գիտակ փխ հմուտք ԵԸԺԽՏ^{1}Տ^2 տեղեակ և հմուտ էք ԼՀ տեղեակ Թ էք և հմուտք էք Դ կտակարանաց 18 Բձ^{1}αβ ի մանկութեանն իւրում։ չիք ժամանակին α քարիւն ԼՏ^1 չիք զմեծ 19 ԱԲԳԴβ սկային (Ա լուսանցքում՝ «հ»—հսկային) α զգունդ 20 Բձ^{1}αβ և զզօրսն ապրեցոյց Գձ^{6,27}γ զզօրս իւր ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զզօրսն իւր ԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}ձ^{1}αβ զժողովուրդն ԳԵՁէԹԺԻԼԽՀV չիք և (եղև) 21 ԳԹԺԿ Իսրայելի 22 Է առ ի դէպ փխ առ ի պէտս Հ չիք առ Բ չիք և դուք ճշմարիտ ծնեալք Դ ճշմարիտք ծնեալ Գ ճշմարիտք 22—23 Բձ^{1}αβ առ ի պէտս ժողովրդեանն ժամանակին արդ դուք ի սուրբ հոգւոյն որդիք էք աստուծոյ 23 Բձ^{1}αβ չիք և ժառանգակիցք Քրիստոսի։

որ զձեր բաժինն ի ձէնջ հատանիցէ, և զձեզ օտարախորթս արարեալ՝ տարաբաժին հանիցէ։

«Յիշեցէք զամենայն զօրավարսն զառաջինսն Իսրայելի՝ զՅեսու, զԳեդէովն, զԵփթայեա և զայլս ամենեսեան, որք ճշմարիտ հաւատովք էին. հարին կոտորեցին զզօրսն հեթանոսաց, և սրբեցին զերկիրն ի պիղծ կռապաշտութենէն։ Եւ վասն հաստատուն արդարագործութեանն, որ ոչ ինչ երկմտեցին ի խորհուրդս իւրեանց, արեգակն և լուսին առանց ականջաց լուան և կատարեցին զբան հրամանի նոցա. ծով և գետք ճանապարհ գործեցին առաջի նոցա ըստ ոչ սովորութեան։ Եւ բարձրացեալ պարիսպք քաղաքին ձայնիւ լոկով անկեալ կործանեցան ի վրէժխնդրութիւն օրինացն արդարութեան։ Եւ այլքն ամենայն, որ ըստ հաւատոց քաջութիւնս կատարեցին ի դարս իւրաքանչիւր, գովեցան ի մարդկանէ և արդարացան յԱստուծոյ։

«Այսպէս նոյն Տէր է ի սկզբանէ և մինչև ցայսօր և առ յապա, և յաւիտենից յաւիտեանս, և անզր քան զամենայն յաւիտեանս։ Ոչ նորոգի, զի ոչ հնանայ. ոչ մանկանայ, զի ոչ ծերանայ. ոչ փոփոխի անյեղեղուկ բնութիւնն Աստուծոյ. որպէս և ինքն ասէր բերանով սուրբ մարգարէիցն. «Ես եմ, ես եմ, ես նոյն եմ ի սկզբանէ մինչև յաւիտեան. ոչ տամ զփառս իմ այլում, և ոչ զքաջութիւնս իմ դրօշելոց»*։

«Զայս գիտելով, եղբարք, մի՛ թուլութեամբ լքանիցիմք, այլ պնդու-

* Եսայի խԲ 8 և խԸ 11—12

---

1 Գ բաժին ԲՃ^{1}Ճ^{6}αβ հանիցէ փխ հատանիցէ Գ ի մէնջ (!) Դ հատանիցէ ի ձէնջ Դ օտարախորթս արասցէ ԳԷԻVS^3 օտար խորթս ԸԺՀ յօտարս և խորթս (ԺՀ խորգս) ԵԼԽ S^{1}S^2 օտարս և խորթս 1–2 Բ տարաբարժին 3 A զառաջինս ԶԹԺ Իսրայելի 3 4 Գ զԵսուն, զԳեդեոնն, զյԵփթայէն և զայլսն Կ զՅեշուն Թ զԵփթայի և զայլսն ԵԸԺԼԽՀS^2 զՅեսուն, զԳեդէոնն, զԵփթաինն և զայլսն S^1 զԵփթաինն Բ զԵփթայեա և զայլսն զամենեսեան α զԳեդեոն զԵփթայայ և զայլսն ամենեսին 4 ԳԿ ամենեսին Թ զամենեսեան ԵԺԼԽ զամենեսին ԳԵԼԽ որ փխ որք Գ հաւատովքն 5 ԶԷV չիք էին* ԱԹ զերկիր Ա պիւղծ 6 ԲՃ^{1}α կռապաշտութենէ Դ արդարագործութեան նորա ոչինչ Խ չիք որ 7 Թ չիք իւրեանց Ի արեգակնն և լուսինն α լուսին 8 ԲՃ^{1}αβ զբանս ԱԹԿՀ ծովք ԴԽα ճանապարհորդեցին 9 Բ յորդեցին ԸS^2 հորդեցին ԲՃ^{1}β չիք առաջի Ը չիք ոչ ԱԲԴα սովորութեանն Բ չիք Եւ ԲՃ^{1,14}αβ ամրացեալ փխ բարձրացեալ Գα պարիսպ ԴԼ պարիսպքն Երիքովի։ չիք քաղաքին 10 ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՃ$^{1,5-6,12-13,18,27}$αβ չիք Երիքովի A քաղաքին Երիքովի ԲՃ^{1}αβ չիք անկեալ ԲS^{1}S^{2}S^{3}αβ կործանեցաւ 10—11 ԵԸԺԽՃՀS^{1}S^{2}S^3 չիք ի վրէժխնդրութիւն օրինացն արդարութեան 11 Թ այլք ԱԲԳԴԹ որք ԲՃ^{1}αβ ըստ օրինացն փխ ըստ հաւատոց Դ ըստ հաւատոցն 10—12 Լ չիք «ձայնիւ լոկով—կատարեցին» 12 ԲԴα իւրաքանչիւրս Թ յարդարացան 14 ԱԹԻ ասէր է որ ի սկզբանէ ԵՀ ասէրն ԱԲԴԵԹԺS^{2}α չիք և 14—15 ԱԹԻԿ առ յապա մինչև յաւիտեանս և յաւիտենից յաւիտեանս ԵԸ յաւիտեան ԳԿ չիք առ ԲՃ^{1}αβ և առ յապա մինչև յաւիտեանս յաւիտենից Գ յապա և մինչև յաւիտեանս և յաւիտենից յաւիտեան Դ և յապա և մինչև յաւիտեան և յաւիտեան և անզր քան զամենայն յաւիտեան յաւիտեանս ԼS^1 չիք և անզր քան զամենայն յաւիտեանս 16 Բαβ և ոչ (փոփ...) 16–17 Գ անյեղյեղուկ բնութիւն Խ անյեղուկ(!) 17 ԲՃ^{1}αβ չիք աստուծոյ ԱԴԿ ինքն իսկ ասէ ԲՃ^{1}αβ ինքն իսկ ասէ ի բերանոյ սուրբ Գ ասէ 17–18 ԱԲԹԻՃ^{1,6}αβ մարգարէին 18 Ա ես եմ, ես եմ նոյն ի սկզբանէ ԲՃ^{1}αβ չիք ես նոյն եմ Գ ես եմ, ես եմ նոյն, ես եմ ի Ը նոյն ի սկզբանէ ԹԻ նոյն փխ ես նոյն եմ ԴԵԺԼԽԿՀS^{1}S^{2}S^3 չիք ես (նոյն եմ) ԱԹ յաւիտեանս Բ ցյաւիտեան α ցյաւիտեանս 19 Թ քաջութիւնս α զքաջութիւն Բ դրօշելեաց 20 ԲՃ^{1}αβ եղբարք իմ Խ եղբայրք ԲՃ^1 թուլութեամբ մի՛ լքանիցիմք αβ մի՛ լքանիցիք։

* ԶԷV ձեռագրերը չունեն էջ 108, տող 5—էջ 109, տող 6—7 «էին — և ես նմա անուն»։

թեամբ սրտիւ և հաստատուն հաւատովք կամակար յարձակեսցուք ի վերայ թշնամեացն, որ յարուցեալ գան ի վերայ մեր։ Մեր յոյսն մեզ կրկին երևի. եթէ մեռանիմք՝ կեամք, և եթէ մեռուցանեմք՝ մեզ նոյն կեանք առաջի կան։ Յիշեսցուք զբանն Առաքելոյ, որ ասէ, թէ «Փոխանակ ուրախութեան, որ նմա առաջի կայր, յանձն էառ զհամբերութիւն մահու, և մահու խաչի. վասն այսորիկ և Աստուած զնա առաւել բարձրացոյց, և ետ նմա անուն, որ ի վեր է քան զամենայն անուն. զի յանուն Յիսուսի Քրիստոսի ամենայն ծունր կրկնեսցի երկնաւորաց և երկրաւորաց և սանդարամետականաց»*։

«Եւ քանզի որ ճշմարտութեամբ միացեալ է ընդ սիրոյն Քրիստոսի, հոգւոյն աչօք տեսանէ զաններևոյթ յստակ լոյսն ճառագայթից իմանալի արեգական, որ յամենայն ժամ և յամենայն օր գեր ի վերոյ ծագեալ երևի ամենեցուն. և սրբատեսիլ և սրբահայեացս անպղտոր յստակութեամբ ձգտեցուցանէ զհայեցուածս, և թափանցանց եղեալ ընդ երկինս՝ յանմատոյց տեսիլն մերձեցուցանէ, և կորովութեամբ կշռէ զերկրպագութիւն զերից հաստուածոցն միաւոր զօրութեան։ Եւ արդ որ ընդ Աստուծոյ աստիճանին ոտնփոխ եղեալ իցէ, և բարձրութեամբ յարքունիսն հասեալ, և զամենայն մեծութիւն բովանդակ տեսեալ, նա միայն է, որ ժառանգէ զանանց ուրախութիւնն և զանտրտմական մխիթարութիւնն։

«Մի՛, տեարք իմ պատուականք, յետ այսչափ ի բարձունս վերանալոյ՝ այսրէն յերկիր անկեալ թաւալիցիմք, այլ զտեղի առեալ անդրէն ի

* Փիլիպ. Բ 7 – 10

---

1 ԲԴα հաւատով Լ կամակոր (!) 2 ԱԲԳԴԹԻԿՃ^{1}αβ ի վերայ յարուցեալ թշնամեացն (ԱԳԴԹԻԿ թշնամւոյն) ԱԲԳԴԹԻ չիք որ յարուցեալ գան ի վերայ մեր 3 ԱԲԳԴԹԻԿՀՃ$^{1,5—10,12—20,22—28}$αβ կեամք ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}A կեանք Դ մեռանիցիմք Ի չիք մեզ ԳԼՏ^1 կեանքն 3—4 ԱԹԻ նոյն կեանք առաջի կա մեզ ԲՃ^{1}αβ նոյն կենդանութիւն առաջի կա մեզ 4 ԲԽՃ^{1}αβ յիշեցէք զբան առաքելոյն Բ եթէ 4—5 ԱԲԳԴԻα ուրախութեանն 5 ԱԳԴԹԻԿ պատրաստեալ էր փխ կայր ԲՃ^{1}αβ կայր պատրաստեալ էր յանձն առ ԱԴ առ 5—6 Ա զհամբերութիւն մահու խաչի 6 ԳԸԹԽՏ^{1}Տ^2 չիք մահու Թ չիք մահու և Ի չիք և մահու ԳԼԽ մահու և խաչի ԱԲԴՃ^{1}α այնորիկ Լ չիք և (Աստ...) ԱԳԴԹԻԼԿՏ^1 չիք առաւել 6—7 ԲՃ^{1}αβ և շնորհեաց փխ և ետ 7 Հ չիք որ ի վեր է քան զամենայն անուն Գ յանունն 8 Տ^2 չիք ամենայն 10 ԳԼՏ^1 չիք որ ԱԿՃ$^{5—6,12—14,18}$ սիրոյն աստուծոյ A որդւոյն աստուծոյ փխ սիրոյն Քրիստոսի ԳԹԻ սիրոյն 11 ԳԴԵԺԼԽՀ հոգւոյն ԳԵԺԼԽՀ աչօքն ԵԺՀ տեսանեն α ոգւոյն աճաւք ԲՃ^{1}αβ լոյսն յատակ ճառագայթիցն 12 ԱԳԴԵԸԺԻԼԽԿՏ^{3}α արեգականն Բ արեգակնն Դ չիք և α չիք յամենայն ժամ և 13 Բαβ չիք և ԲՃ^{1,14}αβ սրատեսիլ և սրահայեաց է սրբոց տեսիլ է ԸԽՏ^2 սրբահայեաց ԼՏ^1 չիք և սրբատեսիլ Դ չիք և 14 Ա ձկտեցուցանէ Ը ձգեցուցանէ ԲԴՃ^{1}αβ զհայեցուածն ԵԼՀ զհայցուածս αՏ^2 թափանցիկ ԲԵ Ճ^{1}αβ յերկինս 15 Կ կորուեթեամբ (!) ԲԳԺ զերկրպագութիւնն 16 α զերիս ԱԳՁԷԸԹԺԻԿ հաստածացն ԲԳԼՃ^{1}αβ հաստուածացն ԵՀ հաստուածն ԱՁԷԹԻ զօրութիւն ԲԺՏ^{3}α զօրութեանն ԳԴԼԿՏ^1 զօրութիւնն V չիք զերից հաստուածոցն միաւոր զօրութեան 16—17 ԱՁ աշտիճանին ԲՃ^{1}αβ ընդ այս աշտիճան փխ ընդ Աստուծոյ աստիճանին 17 Բ ոտին ոտնփոխեալ Ճ^{1}αβ ոտն ոտնփոխեալ ԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^2 ոտնափոխ Տ^3 ոտնկոխ է չիք «աստիճանին — բարձրութեամբ» ԱԳԹԺԻԽՄՏ^{1}Տ^{3}V իցեն ԴԼ չիք իցէ α բարձրութեամբ անդ յարքունիսն Բ ընդ արքունիսն Դ յարքունիս ԲՃ^{1}αβ հասեալ կա ԵԸԺԽ հանեալ փխ հասեալ 18 Բ չիք և ԳԴԺ մեծութիւնն α զամենայն զմեծութիւն ԲՃ^{1}α տեսանել 19 Ա զանանց (!) Լ չիք զանանց ԱՁԷԹԻV չիք և զանտրտմական մխիթարութիւնն ԳԴԿ ուրախութիւնն ԵԸԺԽՀ ուրախութիւնսն ԵԼՀ մխիթարութիւն 20 Թ չիք իմ Ի մտերիմք փխ մի՛ տեարք իմ A մի յետ ԲՃ^{1}αβ այսչափ յերկինս փխ այսչափ ի բարձունս 21 ԲՃ^{1}αβ անդրէն փխ այսրէն Ի մի՛ այսրէն Դα չիք անկեալ ԸԽՄՏ^1 թաւալեցեմք α անդրէն յերկիր թաւալիցիմք ԱՁԷԹV տեղի ԳԴ անդէն։

բարձրութեանն հաստատեսցուք։ Թէպէտ և հայեսցուք ի ստորին կողմ երկրիս, տեսանեմք զաս լի ամենայն պակասութեամբ և անսուրբ պղծութեամբք։ Քանզի զի՞նչ աղէտք տարակուսի են, որ ոչ գործին յերկրայինս ախտաբերս. Թշուառութիւնք աղքատաց և անթիւ չարչարանք նոցուն, աղցաւոր ծանրութիւնք հարկահանաց, զզուանք և կոփանք ի բռնաւոր ընկերակցաց, քաղց և ծարաւ ըստ կարօտութեան բնութեանս։ Սառնամանիք ձմերայնւոյ և խորշակք ամարայնւոյ, հիւանդութիւնք տարաժամք և ախտք մահաբերք հանապազ տանջեն զմարդիկ. երկեւղ արտաքնոց, արհաւիրք ի ներքնոց անդադար ի վերայ հասանեն. ցանկան մահու յառաջ քան զժամանակն, և ոչ գտանեն. և բազումք են, որ փորեն և խնդրեն, և խնդալից լինին յորժամ գտանեն։ Իսկ որ թուին մեզ, եթէ յաջողեալ իցեն ի մեծութեան և փափկանան ուրախութեամբ ի պակասելի կեանս, մեծամտեալ հպարտանան յանցաւոր մասունս աշխարհիս, նոքա են, որ կուրացեալ են ի ճշմարիտ կենացն։ Իսկ արդ զի՞նչ այն չարիք իցեն, որ ի նոսա ոչ գործիցին. ընդ մեծութիւն խառնեալ է յափշտակութիւն ընչից աղքատաց, ընդ սուրբ ամուսնութիւնն՝ գէճ պղծութիւն։ Յորս վայելեն ընտրութեամբ, նոցուն երկրպագութիւնս իբրև Աստուծոյ մատուցանեն, մոլորեալք ի ճշմարիտ կենացն։

«Ո՞չ ահա ամենայն աշխարհս արարչին բոլորեցուն է գոյացութիւն. և զոր նորայն պաշտեն և պատուեն՝ ապարէն ի սմին նիւթոյ է մասն. իսկ արդ մասունքն մասանց կան ի ծառայութիւն։ Զի եթէ մի մասն աշխարհիս

---

1 Բα ի բարձրութիւնն հաստատիցիմք Ի հաստատիցուք ԵԺԽՀ թէև Բ$\delta^1\alpha\beta$ հայիցիմք ԳԵԺԻԽԿՀ կողմն   2 ԱՁԷԹԻV$\delta^5\alpha$ ապականութեամբք Բβ լի ապականութեամբ և անսրբութեամբ   2—3 Դ պղծութեամբ ԵՀ և պղծութեամբք յեալ ԸԺԽ անսուրբ և պղծութիւնք յեալ   3 Դ զինչ ինչ Բ չիք են   3—4 Բ$\delta^1\alpha\beta$ յերկրաւորս փխ յերկրայինս ախտաբերս ԳԼԿS^1S^2 յերկրայինսս ախտաբեր   4 ԴԵԸԺԽՀS^1S^2 ախտաբեր α անբաւ են Թշուառութիւնք ԳԵԸԺԼՀS^1S^2 չիք և Բ$S^1\alpha\beta$ նոցունց.   5 ԲԴԽ$\delta^1\alpha\beta$ անցաւոր փխ աղցաւոր Հ ծանրաւորութիւնք Ի զրկանք փխ զզուանք ԽՀ բռնաւոր (!)   6 ԳԴԼS^1S^2 չիք և Ի ծարաւի ԱԳՁԹԻV բնութեանս փխ բնութեանս Բ բնութեանցն αβ բնութեանց է բնութիւնս   6—7 Բ սառնամանիկք ձմերայնի և խորշակք ամարանի Գ ձմերանւոյ α ձմերայնի, հիւանդութիւնք Դ խորշակ Գ ամարանոյ   7—8 Դ տարաժամ ախտք   8 Դ զմեզ փխ զմարդիկ Ը զմարդիկք Խ տանջեն զմեզ և մարդիկք ԳԵԸԺԼԽՀS^1S^2 երկիւղք   9 Հ$\delta^1\alpha\beta$ չիք արհաւիրք ի ներքնոց ԱՁԷԹԻVS^3 և արհաւիրք ԳԵԸԺԽԿS^1S^2 և ահք ներքնոց Դ ահ ներքնոց Լ ահք: չիք ի ներքնոց Կ չիք անդադար Բδ^1 հանապազ փխ անդադար Դ հասցեն ԲՁԷ հասանեն V հասանիցն Հ չիք մահու   10 ԱՁԷԹ բազում ԱՁԷԹԻ փորեն և խորեն և խնդրեն   10—11 ԸV չիք «և բազումք են — յորժամ գտանեն»   11 Բ$\delta^1\alpha\beta$ և յորժամ գտանեն՝ խնդալից լինին ՁԷԻ խնդակից Բ թուի ԲԳԵԺԼԽԿՀ$S^1S^2\delta^{12}$ յաջողեալք Դα աջողեալք   12 ԲԳԵԸԺԼԽԿՀ$S^1S^2\delta^1\alpha\beta$ ի մեծութիւն ԱԳՁԷԹԻV ի պակասեալ ի կեանս Բ$\delta^1\alpha\beta$ պակասեալ ի կեանս աշխարհիս ԾS^1 պակասեալ   13 ԳԵԺԼԽ հպարտանայ ԳԵԺԿՀS^2 ի յանցաւոր Բ յանցաւոր իմաստունս α ի մասունս Բ$\delta^1\alpha\beta$ չիք աշխարհիս Դ աշխարհի ԲԳԴԵԺԼԽԿՀ$S^1S^2\delta^1\alpha\beta$ նոքա   14 Հ ուրացեալ են Բ$\delta^1\alpha$ են փխ իցեն ԻԽ չարք   15 ԳԵԺԽԿՀ չիք ոչ ԲԴ$\delta^1\alpha\beta$ գործեցան ԵՀ գործիցին ԲԺԽαβ ընդ մեծութիւնն α խառն է   16 ԳԵԼԽ ամուսնութիւն ԲԳԵ գէջ Բ պղծութիւնն   16—17 ԱԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀV$S^1S^2S^3$ յորս վայելեն ընտրութեամբ A վայելենն անընտրութեամբ Բ$\delta^1\alpha\beta$ յորս վայելեն տէրութեամբ   17 Բ$\delta^1\alpha\beta$ նոցունց Դ երկրպագութիւն α յերկրպագութիւն   18 ԵԸԺԼԽՀS^1S^2 մոլորեալքն   19 ԱՁԷV յամենայն Բ արարչին են գոյացութիւնք Դ ամենեցուն Բ$\delta^1\alpha\beta$ չիք բոլորեցուն   20 Բαβ նոքա Բβ պատուեն և պաշտեն Դ ի նոյն ԵԸԺԼՀS^1 ի նմին α չիք ապարէն Բ չիք ի ԱՁԷԹԻVS^3 նիւթոց   21 ԲԴՁԷԹα մասունք Գ մասնն ԵԺԼԽՀ մասանցն ԲԴ ի ծառայութեան Բα մին մասն։

ապականացու է, հարկ է թէ և ամենայն մասունքն ընդ նմին ապականին։ Նա և ի մասանց անտի՝ պարտ է թէ և ընտրութիւնք երևեսցին. իսկ արդ որ լաւ է՝ յայտնի է ամենեցուն, և որ գիտէն իմանալ՝ նա է ընտիր ի մասանցն։ Ապա թէ այդ այդպէս է, քան զամենայն պաշտամունս հեթանոսաց, որում երկիր պագանեն, երկրպագուքն են առաւելեալք քան զանրան տարերսն, որոց չարաչար կան ի ծառայութեան. և զէն Աստուած, որ ի մարդ կերպարանեցաւ, չպաշտեն, այլ արարածոց տանին երկրպագութիւն. որոց մեղաց չիք քաւութիւն յարդար ատեննին։

«Օ՜ն անդր ի բաց թողցուք զխաւարային խորհուրդս մոլորելոցն. եղկելիս և ողորմելիս քան զամենայն մարդիկ զնոսա համարեսցուք. մանաւանդ զի կամօք են կուրացեալք և ոչ ի հարկէ, և ոչ երբէք գտցեն զճանապարհն ճշմարտութեան։ Այլ մեր բացահայեաց աչօք տեսեալ զլոյսն երկնաւոր, մի՛ պատահեսցէ մեզ խաւարն արտաքին։ Զի ոյք էին ի խաւարի, եկն առ նոսա լոյսն ճշմարիտ. կուրացեալք վրիպեցան ի կենացն, իսկ որք ընկալայքդ հաւատովք, որդիք էք և ոչ օտարախորթք, սիրելիք և ոչ թշնամիք, բաժանորդք և ժառանգորդք վերին իմանալի քաղաքին։

«Անդ է առաջնորդ փրկութեան մերոյ. աստ քաջութեամբ նահատակեցաւ, և զնոյն ուսոյց ամենայն նիզակակից գործակցաց իւրոց Առաքելոց. ընդ որս և դուք էք այսօր կրկին երևեալ, օրհնեալք հաւատովք ընդդէմ աներևոյթ թշնամւոյն, պատենազէն զրահիւք դէմ ընդդէմ ընկերակից սատանայական գործոյն։ Եւ եթէ այսպէս և եթէ այնպէս, զերկոսեան կողմանսն ի պատրաստութիւն մատնէք, որպէս և Տէրն ինքնին արար

---

1 Դ հարկ է եթէ Ի եթէ ԳԴV մասունք Բծ¹β ընդ միոյն փխ ընդ նմին Բծ¹,²ɑβ ապականեսցին 2 Բ ի մասանցն Ը իմաստնոց անտի ԳԴԿ չիք ի Դ եթէ փխ թէ և ԳԵԺԼԿՀՏ¹Տ² չիք և ԱԳՁԷԹԻV ընտրութիւն ա ընտրութիւնքն ա չիք արդ 3 Բա լաւն է Լ չիք և Բծ¹ɑβ գիտէ ԳԵԺՏ³ գիտէն 3—4 Դ նա է տուիչ մասանց փխ նա է ընտիր ի մասանցն ա մասանց ԸԽ իմաստնոցն փխ ի մասանցն 4 Եա ապա եթէ ԲԳԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² եթէ Բ զպաշտամունս 4—5 ա զամենայն զպաշտամունս հեթանոսացն Բ հեթանոսացն 5 ՁԷV յորում ԱV երկրպագունքն Դ երկրպագունք ա և երկրպագուք ԲԴ առաւելեալ 5—6 ԲԴծ¹,²ɑβ քան զամենայն զտարերսն որում 6 Գβ տարերս որ Թ տարերքն ԴԼԿՏ¹β ի ծառայութիւն ԵՀծ¹ զէնն ԻԿ զայն փխ զէն 7 ԳԴ կերպանայ ԵԺԼԽՀՏ¹Տ² կերպարանայ Բծ¹ɑβ ոչ պաշտեն ԳԵԺԼԽՀՏ²ծ⁶ չիք չպաշտեն այլ Դծ¹ɑβ և փխ այլ Բ տան 7—8 ԲԴ զերկրպագութիւն ԵՏ¹ յերկրպագութիւն 8 Դ որոյ ԲԴɑβ մեղացն Խ քաւութիւնք Բծ¹ɑβ յարդարադատ Դ յարդարադատէն փխ յարդար ատեննին Թ արդար 9 ԲԳԴ ԵԸԺԼԽԿՏ¹Տ²ծ⁵—⁶,¹²—¹³,²⁷ արդ փխ օն Կ ի բաց թողումք Հ ի բաց թողուցուք Բծɑβ մոլորութեանն (β մոլորութեան) 10 Խ մարդիկք Է զնա փխ զնոսա 11 ԲԵԼԽԿՀՏ¹Տ²ɑ կուրացեալ Է կորուսեալք փխ կուրացեալք ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ծ⁶ չիք և 12 ԳՏ¹ զճանապարհս Դ արդ փխ այլ 13 ԲԴծ¹,⁶,ɑβ որք 14 ԳԴԵԺՏ² խաւարին ԳԴԵԺՏ¹Տ² և եկն Բɑβ և կուրացեալքն ԼՏ¹ կուրացեալ 14—15 Դ կուրացեալ վրիպեցին ի կենաց ԳԵԺ ի կենաց 15 ԲԴ ընկալայք ա ընկալաք Ի հաւատով ա որդիք եմք ԵԸ օտարխորթք Խ խորթք փխ օտարախորթք 18 ԲԳԵԸԺԼԽՀ առաջնորդն ԱԳՁ փրկութեանն 19 ԱԳՁ ԷԹԻԿV և զնոսա փխ զնոյն Ժ զնոյնն Ե զամենայն ա նիզակակցաց իւրոց 19—20 ԲԴ ɑβ սրբոց առաքելոցն Գ առաքելոցն 20 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ծ¹,⁵,¹³—¹⁴,¹⁸,²⁷ɑβ յորում և փխ ընդ որս և ա դուք այսօր կրկին երևիցիք զինունք հաւատովք ԱՁԷԹԻVծ¹²Տ³ յորմէ ԱԳԵՁ ԸԹԺԻԼԽԿՀVՏ³ երևեալք ԲԴ երևելիք Բ զինովք և հաւատովք Ի օրհնեալ հաւատով ծ¹ɑ զինուք փխ օրհնեալք 21 Բծ¹ɑβ իսկ պատենազէն Է պատմեն ազգէն(!) ԳԴԵԸԺԽԾԿՀՏ¹Տ² զրահիւքդ ԲԳԴԵԸԺԾԿՀԽծ¹,β չիք դէմ 21—22 ա չիք ընկերակից 22 ԳԴԵԸԺԽԾԿՀ Տ¹Տ²ա գործոցն Է չիք և եթէ այնպէս 22—23 ԴԵԺԻ զերկուսին 23 ԱՁԹ պատրութիւն(!) Է ի պատրաստութիւն (!) Լ մատնէք ԲԴՏ²ծ¹ɑβ տէր իսկ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ ինքնին իսկ ԲՏ²ծ¹ɑβ ինքն։

աշխարհի. թուեցաւ թէ մեռաւ, այլ նա յայնժամ տարաւ զկատարեալ նահատակութիւնն. զախոյեանն ընկէց, զպատերազմն եհար, զթշնամիսն ցրուեաց, զաւարն ժողովեաց, զգերիսն դարձոյց, զպարգեւսն բաշխեաց ամենայն սիրելեաց իւրոց ի ձեռն իւրաքանչիւր առաքինութեան։

«Գիտէք դուք ամենեքեան, յառաջ ժամանակաւ հասեալ ձեր ի գործ պատերազմի, թէպէտ և էր ձեր սովորութիւն՝ քահանայից հանապազորդել ի մէջ բանակիս, ի ժամ ճակատուցն յանձնել ձեզ ի նոցանէ աղօթիւք՝ յամուր տեղւոջ թողուիք զնոսա, իսկ այսօր եպիսկոպոսք և երիցունք և սարկաւագունք, սաղմոսերգողք և դրակարդացք իւրաքանչիւր կարգեալ կանոնաւ՝ իբր վառեալք զինու և պատրաստեալք ի պատերազմ, կամին ընդ ձեզ յարձակել հարկանել զթշնամիսն ճշմարտութեան։ Եւ եթէ մեռանել ես հասանէ ի նոցանէ, սակայն և յայնմանէ ոչ են զանգիտելոց. քանզի լաւագոյն զմեռանելն կամին քան զմեռուցանելն։

«Որպէս զի կրկին աչս ստացեալ ունիցին. հաւատոյ աչօք զքարկոծանս մարգարէիցն տեսանեն, և մարմնոյ աչօք զքաջութիւն ձերոյ նահատակութեանդ։ Մանաւանդ թէ ի ձեզ զերկոսեան իսկ տեսանեմք. քանզի և դուք իսկ տեսանէք զչարչարանս սուրբ առաքելոցն և զպանծալիս զամենայն սուրբ մարտիրոսացն, որոց մահուամբն հաստատեցաւ սուրբ եկեղեցի, և հեղումն արեան իւրեանց եղև ի պարծանս վերնոցն և ներքնոց։ Արդ մինչև ի գալուստն երկրորդ՝ նոյն նահատակութիւն կատարի չարչարանօք»։

---

1 ԱՁԷԹԻV *յաշխարհի* ԲԳԴԵԸԺԼԽԾԿՀ$S^1S^2S^3$A *աշխարհի* ԳԴԼԿ *եթէ* 1—2 ԱՁԷԹԻV *զկատարեալ նահատակ առաքինութիւնն* AS^3 *զկատարեալ նահատակ առաքինութեանն* 2 α *զպատերազմնն* α *զթշնամին* 2–3 Բ չիք *զթշնամիսն ցրուեաց* 3 Ի *զաւար* ԲԳԴԵԺԼԿՀ$S^1δ^{16}α$ *զգերին* 4 Դ$δ^6$ չիք *ամենայն* Բ$δ^{1,14}αβ$ *ըստ իւրաքանչիւր* ԲԳԴԵԸԹԾԼԽԿՀ$S^1δ^{1,14}αβ$ *առաքինութեան* ԱՁԵԹԻVS^3A *առաքինութեանց* 5 Դ *ամենիքեան* 6 ԲԴ *պատերազմին* Բ *ի քահանայից* 6—7 α *հանապազորդել* ՁԷԹԻV *հանապազորդեալ* 7 Բ *բանակն* α *ի մեծ բանակիս* ԲԴ *ճակատուն* Բ *յանձն առեալ* ԱՁԹV *յանձնել* Ի *յանձնիլ* α *ձեր* փխ *ձեզ* 8 Բ *ի յամուր* α *եպիսկոպոսունք* 9 Հ *երիցունք* Բ$δ^{1,2}αβ$ չիք *և սարկաւագունք* Դ *սաղմոսասացք* ԵԸԺԽՀ *սաղմոսերգուք* ԳԿ$δ^{,27}$ *սաղմոսողգք* Թ չիք *սաղմոսերգողք* 10 ԸS^2 *կարգաւ* ԳԼS^1 *կանոնաւք իբրև* ԵS^2 *կանոնաւն* Բ$δ^1αβ$ *իբրու* ԴԸԺԽԿՀ *իբրև* Բ$δ^1αβ$ չիք *և* 11 Ի չիք *կամին* Խ չիք *հարկանել* Խ *ի թշնամիսն* Կ *զթըշնամիս ճշմարտութեանն* 12 Դ *և եթէ ուրուք* ԹԻ *մեռանիլ* Դ չիք *ես* Բ$δ^{1,12,14}αβ$ *հասանիցէ* ԳԸԺԼԽԿՀ$S^1S^2δ^5$ *հասցէ* Բ$δ^1αβ$ *սակայն ես յայսմանէ* Գ չիք *սակայն և յայնմանէ* Բ$δ^1β$ *եմք* փխ *են* 13 α *զի* փխ *քանզի* Բ *զմեռանելն կամիմք* ԹԻ *զմեռանիլն* Դ *և ոչ զմեռուցանելն* 14 Բ$δ^1αβ$ *քանզի* փխ *որպէսզի* ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ$S^1S^2δ^{1,6,14,23}β$ *ունին* α *ունի* ԳԼS^1 *հաւատոյ* 15 ԲԼԿS^1S^2 *մարմնոյ* ԲԵԺԼԽԿS S^2 *աչօքս* 15 ԳԴԵԺԿՀα *եթէ* ԱՁԷԹVS^3 *ի ձէնջ* փխ *ի ձեզ* ԲԳԵ *զերկոսեանն* ԲԼԿ$S^1δ^6β$ չիք *իսկ (տեսանէք)* 16—17 Գ *քանզի և դուք տեսանէք* 17 Խ չիք *սուրբ* ԲԵԸԺԼԽԿՀ$δ^1S^1S^2αβ$ *զպանսումն* 18 Կ *զամենասուրբ* ԵԸԼԽՀ *ամենայն* A *քաջ* փխ *սուրբ* 19 Է չիք *և* ԱԳԴԵՁԸԹV *արեանն Հ սուրբ արեանն* Բ$δ^1αβ$ *նոցա* փխ *իւրեանց* Բ$δ^{1,6}αβγ$ *պարծանք* Դ չիք *ի* Բ$δ^1α$ *և ներքնոցս* ԳԴԵԼԽԿՀ *վերնոց* ԹS^3 *ներքնոցն* 20 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ$δ^1α$ *և արդ* α *նոցա* փխ *նոյն* Բ *նահատակութիւնն* Դ *կատարի*։

Բոլոր ձեռագրերը. ճառընտիրները և տպագրությունները փակվում են «*չարչարանօք*» բառով, միայն A-ն ավելացնում է՝ «*առաքինեայն և ընտրելոյ նահատակաց, յորոց մէջի և դուք էք հանդիսացեալ այսօր, և հրաւիրեալ ի լուսաւորչացն ձեր որոց հասանել ի գունդս նոցա և ժառանգորդս խոստացելոյն լինել անանց բարութեանց ի Քրիստոս Յիսուս, որ է օրհնեալ յաւիտեանս*»։

Ցայս վայր խօսեցաւ ի գիշերին յայնմիկ սուրբ երէցն Ղևոնդ, և փառաւորելով կատարեաց՝ զԱմէնն ասելով։ Եւ սեղան ուղղեալ՝ զամենասուրբ խորհուրդն կատարեցին. ուղղեցին և աւազան, և եթէ գոյր որ երախայ ի բազմութեան զօրուն՝ զգիշերն ամենայն մկրտեցին. և ընդ առաւօտս սուրբ օրինացն հաղորդեցան, և այնպէս լուսազգեստք եղեն՝ որպէս ի տերունեան մեծի սուրբ զատկին։

Եւ մեծաւ զուարճութեամբ և յոյժ խնդութեամբ աղաղակեաց ամենայն բազմութիւն զօրացն և ասեն. «Հաւասարեսցի մահս մեր ընդ մահու արդարոցն, և հեղումն արեան մերոյ ընդ արիւն սուրբ մարտիրոսացն. և հաճեսցի Աստուած կամաւոր պատարագաւս, և մի՛ տացէ զեկեղեցի իւր ի ձեռս հեթանոսաց»։

* Յետ այսորիկ իբրև ետես զօրավար գնդին Պարսից, եթէ հատան պատգամաւորքն ի միջոյ խաբել զնոսա, և բարձաւ յոյս ակնկալութեան իւրոյ ցրուել զնոսա յանքակ միաբանութենէն, յայնմ ժամանակի յառաջ կոչէր զանօրէնն Վասակ և զամենայն ուրացեալ իշխանսն, որ էին ընդ նմա յաշխարհէն Հայոց. հարցանէր զնոսա, և ուսանէր ի նոցանէ զհնարագիտութիւն յաղթութեանն։ Եւ իբրև ուսեալ տեղեկացաւ զառն առն իւրաքանչիւր քաջութիւնս, կոչէր և զբազումս ի զօրագլխացն՝ որ էին ընդ իւրով ձեռամբ, և հրամայէր ածել զառաջեաւ զերամակս փղացն, և ի գունդս

---

1 ԲՃ^{1}αβγ մինչև ցայս վայր Բαβ սուրբ երէցն Ղևոնդ ի գիշերին յայնմիկ Գ Ղևոնտ 1—2 Դ փառս տալով ԺԾՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{4,5,13,14} փառաւորելով 2 ԲՃ^{1}αβ չիք կատարեաց α սեղան ուղղեցին Բ զուղեցին փխ ուղղեալ ԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} ուղղելով Դ չիք Եւ Ծ և ուղղեցին 2—3 ԲՃ^{1}αβγ և զամենաասուրբ 3 Բ չիք և Գ և ուղղեցին աւազան ԲՃ^{1}αβ կայր որ փխ գոյր որ Դ չիք և Ե և թէ 3—4 ԳԾՀՏ^{1}Տ^{2} երեխա 4 ԲՃ^{1}αβ չիք ի բազմութեան զօրուն Ե ի բազմութենէ զօրուն Դ մկրտեաց 4—5 ԲԳԴԾՏ^{1}αՃ^{1,14,16} առաւօտն 5 ԳԴԾՏ^{1} ի սուրբ խորհրդոյն հաղորդեցան Դ հաղորդեցին ԽVA լուսազգեստ ԲՃ^{1}αβ լուսազգեացք 6 Բ չիք ի ԳԿ մեծ փխ մեծի ԼαՏ^{1} չիք մեծի Դ տօնի զատկին 7 ԲՃ^{1,11,13,20}αβγ զօրութեամբ փխ զուարճութեամբ ԳԴԵԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{6,27} զուարթութեամբ Ի աղաղակեցին 8 Լ բազմութիւնն α բազմութեան ԼՏ^{1} չիք զօրացն ԲԴՃ^{1}αβ զօրուն ԳԴԵԺԼՏ^{1}Տ^{2} և ասէ ԱՋԷԹ ԻVՏ^{3}A հաւասարեսցէ մահ 8—9 Լ մահուան արդարացն ԲԳԴԵԸԺԻԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ$^{1,11,13-14,17}$αγ հաւասարեսցի մահս մեր մահուան արդարոցն 9 Բ արեանս մերում ԳԵԺԼԿՀՏ^{1} արեանս A ընդ արեան ԴՃ^{1} մարտիրոսացն Թα մարտիրոսաց 10 Դ ահէր փխ աստուած Դ ի կամաւոր պատարագս V կամաւոր պատարագս 12 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ$^{1,4-5,7-13,16,18,27}$αβ զօրավարն Պարսից գնդին 12—13 Դ պատգամաւորք α պատգամորքն 13 Գ ակնկալութեանն Դ ակնկալութիւն յուսոյն իւրոյ ԲՃ^{1}αβ նոցա փխ իւրոյ Թ չիք իւրոյ 14 ԱՋԷ VՏ^{2} ցրուեալ ԵՀ ցրել ԲԵԸԺԽՀՏ^{2}Ճ^{1,6}αβγ յայնժամ ԲՃ^{1,6}β կոչեաց α կոչեալ 15 α զուարացեալն փխ զանօրէնն Դ զՎասակ Ի զիշխանն α չիք ուրացեալ 16 Բ ի յաշխարհէն 16—17 Դ զհնարս զիտութեան յաղթութեանն 17 α յաղթութեանն A համեալ փխ ուսեալ Է տեղեկացեալ Ջ տեղակացաւ Ե առնն 17—18 ԵԸԽԺՀ չիք իւրաքանչիւր 18 ԲԸԽՃ^{1}α զքաջութիւնս ԲՃ^{1}αβ կոչեաց Բα չիք և ԲՃ^{1}αβ նորա փխ իւրով 19 ԲԸα զառաջնեաւ ածել Գ զառաջաւ զերամակն α զերամակ Բ զերամեակ սեաւ փղացն Բ չիք ի:

* Ձեռագրերից ոչ մեկը այստեղ վերնագիր չունի: ԱԳՋԹ նոր տող: ԲԴԵԷԸԺԻԼԽԾԿՀV առանց նոր տողի, սովորական մեծատառ «Յ»-ով: Ա լուսանցքում զարդանշան: ՋԷ տեղ են թողե մեծատառ «Յ» գրելու համար: Թ «Յետ այսորիկ»—կարմիր թանաքով: Տպագրերից—Տ^{1}Տ^{2} գլուխ Ջ Տ^{3} վեցերորդ յեղանակ A վեցերորդ յեղանակ. Պատերազմն Հայոց Տ^{1}Տ^{2} Տ^{3} կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից: Ճառընտիրները նույնպես ոչ մի վերնագիր չունեն:

գունդս զգազանսն բաժանէր, և առ մի մի փիղ երեք հազար սպառազէնս, թող զայլ զօրսն ամենայն։

Խօսէր և ընդ մեծամեծսն արքունի հրամանաւ և ասէր. «Յիշեցէ՛ք այր իւրաքանչիւր զպատուէր մեծ թագաւորին, և դի՛ք առաջի զանուն քաջութեան. ընտրեցէ՛ք զմահ քան զկեանս վատութեամբ։ Մի՛ մոռանայք զեւզն և զպատկն և զուռսն և զառատաձեռն պարգեւսն, որ շնորհի ձեզ յարքունուստ։ Տեարք էք իւրաքանչիւր գաւառաց, և ունիք իշխանութիւն բազում. դուք ինքնին գիտէք զքաջութիւն աշխարհին Հայոց, և զառն առն իւրաքանչիւր նահատակութիւն արութեան. դուցէ ձեր ի պարտութիւն մատնեալ՝ կենդանեաւ վրիպիցիք ի մեծ կենացն զոր ունիցիք։ Յիշեցէ՛ք զկին և զորդիս ձեր, յիշեցէ՛ք զսիրելի բարեկամս ձեր. դուցէ ոտնհար լինիցիք յարտաքին թշնամեացն և ողբակիցք ի ներքին սիրելեացն»։

Նա և յուշ ևս առնէր նոցա զբազում ընկերակիցս փախուցեալս, որք թէպէտ և ի պատերազմէն ապրեցան, սրով ընկալան զվճիռ մահուն իւրեանց. ուստերք և դստերք և ամենայն ընտանիք իւրեանց յանաշխարհիկս գրեցան, և ամենայն հայրենի գաւառք հատան ի նոցանէ։

Զայս ասէր, և առաւել քան զայն սաստկացուցանէր զհրամանն արքունի։ Կարգէր կազմէր զզօրսն ամենայն, և տարածանէր երկայնէր զճակատն յերկայնութիւն դաշտին մեծի։ Եւ իւրաքանչիւր գազանացն յաջմէ և յահեկէ զերեքհազարեան սպառազէնսն պատրաստէր, և զընտիր ընտիր նահատակացն շուրջ զիւրեաւ գումարէր. և այսպէս ամրացուցանէր զգունդն Մատեան իբրև զաշտարակ մի հզօր և կամ իբրև զբերդ մի անմատոյց։ Նշանս բաշխէր, դրօշս արձակէր, և ի ձայն մեծի փողոյն պատրաստ հրամայէր լինել։ Իսկ զգունդն զԱպարհացի, և զԿատշացն և

---

1 **ԲՁ** բարժանէր **ԵԸԺԽՀՏ**^{2} բաժանէր զգազանսն **ԲԳԴԵԸԼԽԿ** չիք և **Բ** առ մի փեղ **Բ**α սպառազէն 2 A զօրս 3 **ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ**^{2} չիք և **Բճ**^{1}α խօսէր ընդ ամենայն մեծամեծսն 4 **Ա**α մեծի **ԲԳԴԼԿ**αβ չիք և 4—5 **Զ**V**Տ**^{3} քաջութեանն 6 **Բ** չիք և զպատկն **Բճ**^{1,2}αβ և զերևելի պատկն **ԱԲՁԷԹԻՏ**^{2}**ճ**$^{1,4,7-8,10}$αβ զուռն V չիք զուռսն **Դ** շնորհեցաւ **ԵԸԺԽՀՏ**^{2} որ շնորհեցաւ և շնորհի 7 **Թ** էիք **ԲԴճ**^{1,2}αβ իշխանութիւնս բազումս 8 A**Տ**^{2} ձեզէն փխ ինքնին **Թ** զքաջ 9 **Բ** զնահատակութիւն **ԵԸԺԽՀ** արիութեան (**Խ** արիութեանն) **Է** չիք արութեան **Դ**A զփորձ առեալ ճանաչէք դուցէ **Է** պատրաստութիւն փխ պարտութիւն 10 **ԲԵԸԺԽՀՏ**^{2}**ճ**^{1,2,6,27}αβ կենդանոյն **ԳԼ**A վրիպեցէք **Դճ**^{18} չիք մեծ **ԲԼՏ**^{1}**ճ**^{6,27}αβ ունիք **Բ**αβ յիշեցէք և 10—11 **Խճ**$^{4,7-10,17-19}$ չիք յիշեցէք զկին և զորդիս ձեր 11 **ԲԵԷԸՀ**V**Տ**^{3} ոտնահար **Լ** առոտնհար **Խ** սանձահար փխ ոտնհար **Իճ**$^{7-10,12,14-15}$ լինիցին **Խ** լիցիք 12 **Բճ**^{1,2,5}αβ ողբալիցք **ԵԸԺԽ** ողբակից **Բճ**^{1,2}αβ առելեացն փխ սիրելեացն **ԳԴԵԺԼԽ** սիրելեաց 13 **Դ**β չիք ևս **Բճ**^{1,2}αβ չիք նոցա α փախուցեալ **ԲԼ**α որ 14 **ԷԿ** չիք և **Բճ**^{1,2} մահուանն **Գ** մահու **ԴԷ** մահուան 15 α և ուստերք **ԴԼՏ**^{1} չիք և ամենայն ընտանիք **Բ** չիք իւրեանց 16 **ԲԳԴԵԺԽԿՀճ**^{1,2}αβ գաւառքն 17 **ԳԵԸԺԼԿՀճ**^{1,2}αβ**Տ**^{2} զայնս **ԲԴԹ** զհրաման 18 **Բճ**^{1,2}αβ չիք երկայնէր 19 **Բճ**^{1,2}αβ ընդ երկայնութիւն **ԸԺԽ** յերկայնութեան **ԵԸԺԽՀՏ**^{2} մեծի դաշտին 19—20 **Բ** յայջմէ (!) 20 **ԵԸԺԼԽՀՏ**^{1}**ճ**^{6}**ճ**^{16} հազար փխ հազարեան **ԸԽճ**^{6} սպառազէնս 21 **Բճ**^{1,2,9,16}α նահատակսն **ԳԿ** զիւրև փխ զիւրեաւ **Բճ**^{2}α և այնպէս **Դ** չիք և **Է** չիք և այսպէս 22 **ԱԶԷԹԻ**V արեան փխ Մատեան **ԼՏ**^{1} չիք Մատեան **Դ** զաշտակ α աշտարակ **Բ**αβ չիք և **Է** չիք զաշտարակ մի հզօր կամ իբրև **ԼՏ**^{1} չիք կամ 23 **Գ** փողոյ մեծի **ԵԸԺԼԽԿՀՏ**^{1}**ճ**^{1}α փողոյ 24 **Բ**αβ հրամայէր պատրաստ լինել **Ի** լինիլ **Ե** զունդն **ԱԲԻ** զԱպարահիկ և զԿատշայ **ԶԷ**V զԱպարահարիկ α զԱպարահիկ **ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ**^{1}**Տ**^{2}**Տ**^{3} զԱպարհայիկ **Թ** զԱպարհիկ **ԳԵԶԷԹԺԼԽՀ**V**Տ**^{2}**Տ**^{3} զԿատշայ **Դճ**$^{1,4,6-10}$αβ զԿաշտայ։

զՀոնաց և զԳեղաց, և զայլս ևս ամենայն զընտիր ընտիր մարդիկ զօրուն ի մի վայր ժողովէր, և հրաման պատուիրանի տայր ընդ աջմէ կողմանէ իւրոյ գնդին պատրաստ լինել ընդդէմ Հայոց զօրավարին:

Իսկ արին Վարդան յառաջ մատուցեալ և զաւագանին հարցանէր, և միաբան ամենեցուն խրատու զզօրագլուխսն կարգէր.

Զգունդն առաջին տայր ի ձեռն իշխանին Արծրունեաց, և նիզակակից նմա զմեծ իշխանն Մոկաց. և զայլն ամենայն նախարարեան համհարզս երկոցունց, և զամենայն բազմութիւն գնդին թևս աստի և անտի կազմէր նոցա:

Եւ զգունդն երկրորդ տայր ի ձեռն Խորենայ Խորխոռունւոյ, և նիզակակից նմա զԸնծայինն և զՆերսեհ Քաջբերունի:

Եւ զգունդն երրորդ մատուցանէր ի ձեռն Թաթլոյ Վանանդացւոյ, և նիզակակից նմա հրամայէր զՏաճատ Գնթունի, և զբազումս ի քաջ արանց աստի և անտի ի թևս նոցա:

Յանձն իւր առնոյր զգունդն չորրորդ, և նիզակակից իւր զքաջն Արշաւիր և զհարազատ եղբայրն իւր զՀամազասպեան:

Կարգէր և կազմէր զճակատն յորդորելով ընդ ամենայն երեսս դաշտին դէմ յանդիման Արեաց գնդին, առ ափն Տղմուտ գետոյն:

Եւ իբրև այս այսպէս պատրաստեցան, երկոքեան կողմանքն լի սրտմտութեամբ և մեծաւ բարկութեամբ զայրանային, և գազանացեալ զօրութեամբ յիրեարս յարձակէին և ամբոխ աղաղակին երկոցունց կողմանց՝ իբրև ի մէջ ամպոց շփոթելոց՝ ճայթմունս գործէր, և հնչումն ձայ-

---

1 Է զՀնարաց փխ զՀոնաց Բ չիք և (զԳեղաց) δ²α զԳեղայ Բδ¹αβ և զայլ ամենայն ԲԵδ¹αβ ընդիր ընդիր մարդիկ զօրուն ԳԴԷԺԼԻԾՏ¹Տ² մարդիկ զօրուն Ը ընտիր ընտիր Խ մարդիկք Կ մարդիկն զօրուն ԱՁՀԹԻVՏ³A զընտիր ընտիր զօրուն մարդիկ 2 Բαβ կացուցանէր փխ ժողովէր Խ պատուէր հրամանի 3 Է իւրմէ գնդին Կ իւրմէ գնդին իւրոյ Ի լինել A գնդին իւրոյ Բδ¹αβ զօրավարին Վարդանայ δ⁴,⁷—¹¹,¹³,¹⁵—²⁰,²³—²⁵,²⁷, գնդին փխ զօրավարին Խ զօրագլխին 4 Բδ¹αβ կոչովին փխ արին Բαβ չիք և Բαβ հարցանէր զաւագանին Դ գիւր աւագանին Բαβ չիք և 5 ԵԸԺԼԽՏ¹Տ² խրատիւք Կ խրատու Հ խրատէր δ¹αβ զօրագլուխս Բ զզօրագլուխս A կարգէր այսպէս 6 ԵԸԺԽՀ Սիւնեաց փխ Արծրունեաց 7 ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²; նմին α նորին Դ իւր փխ նմա ԲԳԴԵԿ զայլ Լ և այլ ամենայն Ծ և զայլ ամենայն Բδ¹α; նախարարսն ԳԴՏ¹ նախարարեանն 7–8 ԲԴδ¹α համհարզ ԳԵԾԿՀVՏ¹δ⁵—¹⁴,¹⁶,²γ համահարզս (!) Է համբարզս (!) Թ համհարզս ԸԽ համահանդերձս Ժδ¹² համահարձս Տ² համահարզ Տ³ համահարզս 8 A երկոցունցն α զօրութիւն փխ բազմութիւն ԳԵԺԿՀ չիք և 10 Բδ¹αβ մատուցանէր փխ տայր ԵԸԺԽ Խորէնոյ ԱԲԳԴԵՁՀԸԹԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ²δ¹,⁶,¹¹—¹⁴βγ Խորխոռունւոյ α Խոախոռունոյ VՏ³A Խորխոռունեաց 11 Բδ¹αβ նմին ԳԵԸԺԼԽԿՏ¹Տ²δ⁴—¹¹,¹³,²⁷γ ընծայ (ԵԸԺ ընձա) լինէր ԱՁՀԻV զընծայինն Հ Ընդձայինն էր(!) α զնծայինն ԳԵԸԺԼԿՏ¹Տ²δ⁴—¹¹,¹³,²⁷,γ չիք և ԿՀ Ներսեհ 12 α մատուցանէ Է Թաթլու ԱՁՀԻVՏ³δ³αβ Վանանդեցւոյ Բ Վանանդեցւոյ A Վանանդեցւոց 13 Բ նմին տայր α նմա տայր փխ նմա հրամայէր Խ չիք հրամայէր ԸԽ զՏաճ Բδ¹αβ Բնթունի Դ Բթունի Հ Կնթունի 14 ԵԸԺԽ չիք աստի և ԳԵԿα չիք ի 15 Դ չիք իւր Լ զնիզակակից 16 Ի հարազատ A եղբայր Բδ¹αβγ զեղբայրն ԳԿ չիք իւր ԲԳԸԽՏ²δ¹αβγ զՀամազասպեանն ԱԵԼԾԿVՏ¹Տ³ զՀամազասպեան 17 ԵՀ յորդորել Հ չիք ամենայն 18 α այլեաց Դ Տղմու 19 Թ և իբր Բδ¹α զայս ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք այս Դ այնպէս Բαβ պատրաստէին Բ կողմանքն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²δ¹αβ չիք լի 20 Բδ¹αβ չիք մեծաւ Բδ¹αβγ մեծաւ փխ գազանացեալ 21 Բ արձակէին ԳԵԸԺԽԿՀ ի յիրեարս (ԸԽ յիրարս) արձակէին A յարձակէին երկոքեան ԱՁԻV յարձակէին երկոքեանն Թ յարձակէին երկոքեանքն Ե աղաղակին (!) ԱԳԵԷԺԻԿVՏ¹Տ² յերկոցունց 21 22 ԲԳԵԿVՏ¹Տ²δ¹αβ կողմանցն 22 α ամպոյ ԱՁՀԹԻVδ²α շփոթելոյ Բαβ ճայթիւնս:

նից զքարանձաւս լերանցն շարժէր։ Ի բազմութենէ սաղաւարտիցն և ի փայլիւն պատենազէն վառելոցն իբրև նշոյլք ճառագայթից արեգական հատանէին։ Նա և ի բազում շողալ սուսերացն և՛ ի ճօճել բազմախուռն նիզակացն իբրև յերկնուստ ահագին հրաձգութիւնք եռային։ Քանզի ո՞վ իսկ է բաւական առել զմեծամեծ տագնապ ահաւոր ձայնիցն, ո՛րպէս կոփիւնք վահանաւորացն և ճայթմունք լարից աղեղանցն զլսելիս ամենեցուն առ հասարակ խլացուցանէին։

Անդ էր տեսանել շատ մեծի տագնապին և զաղէտս անբաւ տարակուսանացն երկոցունց կողմանցն՝ առ ի յանդուգն յարձակմանէն զմիմեանս բախելով. քանզի թանձրամիտքն յիմարէին և վատասիրտքն լքանէին. քաջքն խիզախէին և նահատակքն գոչէին։ Եւ խումբ արարեալ ամենայն բազմութեանն՝ զգետն ի մէջ փակէին. և զանգիտեալ գունդն Պարսից ի դժուարութենէ գետոյն՝ զտեղեաւն զեռալ սկսան։ Իսկ գունդն Հայոց հասեալ անցանէին, ձի ի վերայ առեալ յարձակէին մեծաւ զօրութեամբ. սաստկապէս բախեալք ընդ միմեանս, յերկոցունց կողմանց բազում վիրաւորք յերկիր անկեալ դիաթաւալ խաղային։

Յայնժամ մեծ տագնապի ի վեր հայեցաւ քաջն Վարդան, և տեսանէր զընտիր ընտիր քաջ նահատակաց Պարսից զօրուն, որ զձախակողմն շարժեցին զՀայոց գնդին. մեծաւ ուժով յարձակէր ի տեղին, և զաջ թեւ Պարսից գնդին բեկեալ՝ արկանէր զգազանօքն, և շրջան առեալ կոտորէր մինչև ի նոյն տեղի։ Եւ այնպէս շատ տագնապի ի վերայ հասուցանէր, մինչև գունդն Մատեան քակեալ բաժանեցան ի մեծ ամուր պատրաստութենէն, դեռ ևս քաջ քաջ ի փախուստ դառնային։

Ապա դէտակն ի վեր ամբառնայր Մուշկան Նիսալաւուրտ, քակեալ զոմանս տեսանէր ի գնդէն Հայոց, և զկնի մնացեալ ի հովիտս լերանցն։

---

1 ԱԳԴԵԶԷԺԿՀV ձայնիցն Բձ¹α մեծի ձայնին Դα լերանց Բαβ եւ ի բազմութենէ Թ սաղաւարտացն 2 ԳԵԸԽԿՀ փայլուն Թ չիք ի (փայլուն) ԳԿձ¹⁷ վառելոց ԷV վաճառելոցն (!) Բ արեգականն 3 Դ չիք ի Բձ¹αβ շողալոյ VS³Λ ի բաղում սուսերացն շողալ V բազմախառն 4 Դ նիզակաց Բձ¹αβγ յերկնից Թ երկնուստ ԳԵԸԺԼԽԿՀS¹S²S³ հրաձգութիւնք ԵԸԺԽՀ եւ փխ քանզի 5 Բձ¹α իցէ փխ իսկ է ԲԳԵԸԺԼԽԿՀS¹S²αβ զմեծ Խ չիք առել զմեծամեծ Դձ¹ զմեծ տագնապն Է տագնապն Լ ահագին փխ ահաւոր 5—6 Բ զկոփիւն S² որպէս զի կոփիւնք α որպէս զի կոփիւն Լ փոկիւնքն (!) Դ չիք որպէս կոփիւնք վահանաւորացն 6 Կ աղեղնաւորայ α աղեղանց ԵԺԽ զլսելիս 7 Դ խլացուցանէր 8 Եձ¹⁷ զըշտապ Հα զշտապ Բα տագնապի ԵԸԺԽՀ չիք անբաւ 8—9 α տարակուսանաց 9 Գ երկեցունց Է կողմանց ԶԷ յանդուքն V յանդունդն ԳԼԿ յարձակմանն 10 ԸԽ չիք յիմարէին և վատասիրտքն 11 Բ նահատակք 12 ԵՀ բազմութեան Հ զեան ԱԶԷԹV զօրան փխ Գունդն ԺԻ զօրքն (Ժ լուսանցքում՝ գունդն) Բձ¹αβ գնդին 13 ԲԴձ¹αβ զեռեալ ԾS¹ զեռել 14 ԴS²ձ¹αβ ի վեր ԼS¹ չիք ձի ի վերայ առեալ յարձակէին Թ արձակէին 15 Բձ¹αβ բախեալ զմիմեանս ԳԴԵԿՀ բախեալ ԲԴα երկոցունց կողմանցն ԵԺձ¹ կողմանցն 16 ԳԵԺ վիրաւորս α զխթաւալ 17 Խ յայնժամ մեծ ԲԳԴԻԼS¹S²α մեծի ԱԵԶԷԸԹVS³Λ մեծ տագնապի Դα տագնապին ԲԳԴԵԺԼԽԿS¹S²αβ չիք և 18 ԱԳԴԶԷԹԻԿV նահատակացն Կ Պարսիցն α զօրուն Պարսից Է ձախ կողմն ԸԺԽԿ զձախ կողմն 19 ԷԼ Հայոց ԱԶԷԹԻV զօրութեամբ փխ ուժով Բձ¹αβ իսկ քաջն Վարդան մեծաւ ուժով 20 Բα թե գնդին Պարսից բախեալ ԳԵԺԼԿՀ գնդին Պարսից ԸԽձ¹S² գնդին պարսից 21 ԶԷV ըշտապ Բձ¹αβ հատուցանէր ի վերայ 22 Դ ի գունդն ԲԳԴԵԸԺԼԽՀS¹S²ձ¹αβ քակտեալ Կ քակտեալք 24 Բ զխտակն S³Λ համբառնայր Բ Մուշկիան Կ Մուշկանն ԱԶԷVS³ Նիսալաւուրտն ԵԸԺԽS²α Նիւսալաւուրտ Ի Նիւսալաւուրտն 24—25 Բձ¹αβ քակեալ տեսանէր զոմանս ի Հայոց գնդէն ԵԸԺԽՀS² զոմանս քակեալ տեսանէր 25 ԳԵԺS¹S² ի գնդին ԵԸԺԽՀ և զհետ փխ և զկնի Դ լերանց։

Վասն որոյ զաղաղակ բարձեալ՝ քաջալերէր շուրջ զիւրեաւ զզօրս Արեաց, որք զտեղի առեալ կային ընդդէմ գնդին Վարդանայ։ Եւ անդէն ի տեղւոջն երկոքին կողմանքն զպարտութիւն խոստովանէին, և առ յոյժ թանձր անկեալ դիականցն իբրև զքարակոյտս դերբկաց երևէին։

Զայն իբրև ետես Մուշկան Նիւսալաւուրտ, մնայր գազանացն Արտաշրի, որ ի վերայ նորա նստէր ի բարձր դիտանոցին իբրև յամուր քաղաքի. և ի ձայն մեծ զալարափողոցն զիւր գունդսն ստիպէր, և յառաջամարտիկ զօրօքն գնա ի մէջ փակէր։

Իսկ կորովին Վարդան խրովք քաջ նիզակակցօքն ոչ սակաւ նախճիրս ի տեղւոջն գործեաց, յորում տեղւոջ և ինքն իսկ արժանի եղև առնուլ զկատարեալ նահատակութիւնն։

Եւ յերկարել գործոյ պատերազմին՝ օրն տարաժամէր, և մօտ առ երեկս կարճառէր. բազմաց օրահասք մահու հասանէին, մանաւանդ ի թանձրութենէ անկեալ դիականց մօտ առ մօտ խտացեալ իբրև զփայտահարս մայրաւորաց։

Անդ էր տեսանել զբեկումն նիզակացն և զխորտակումն աղեղանց. վասն այնորիկ և ոչ կարէին կալ ճշմարտիւ ի վերայ սուրբ մարմնոյ երանելեացն. և սաստիկ խուճապ տագնապի էր կողմանցն երկոցունց անկելոց։ Եւ որք մնացեալքն էին՝ վատնեալք և ցրուեալք լինէին ի լեռնադաշտս ամուր ձորոցն. և յորժամ պատահէին միմեանց՝ դարձեալ միանգամ զմիմեանս սատակէին։ Եւ մինչև ի մուտս արեգականն անդադար լինէր գործ դառնութեանն։

---

1 ԲՃ^{1}αβ վասն այնորիկ ԳԵԿՀՏ^{1}Տ^2 վասն որոյ և ԺԽ և զաղաղակ ԳԿ զիւրև ԲԳԴ ԵԺԽԿՀα զզօրսն Ի արեացն 2 Բα որ ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 կացին 3 Դ երկոքեան Բ կողանքն (!) Է կողմանք Բαβ առ ի յոյժ Տ^{2}Ճ^{1}αβ թանձրանալ 4 Ա դիականց Դ քարակոյտ ԶԷV դերբկանց 5 Դ զայս Բ Մուշկիանն Կ Մուշկանն ԱԶԷԻVՏ^3 Նիսալաւուրտն ԵԸԹԺԽՏ^2 Նիւսալաւուրտ 5—6 ԱԲՃ$^{7—10}$α չիք մնայր գազանացն Արտաշրի Դ Արտաշիրի α որ ի վերայ գազանացն նստէր ի բարձր դիտանոցին իբրև յամուր քաղաքին 6 ԲՏ^3 գազանացն փխ նորա ԱԴԶԷԹԻV ի վերայ գազանացն որ նստէր ի բարձր դիտանոցին և կամ իբրև յամուր քաղաքի ԳԼՏ^2 չիք ի վերայ նորա ԳԼՏ^1 չիք դիտանոցին իբրև ԵԸԺ որ նստէր ի բարձր դիտանոցին իբրև յամուր ԶԷV քաղաքին Տ^3 և կամ իբրև յամուր քաղաքին Բ դիտանոցէն ԳԼ ի բարձր և յամուր Դ և կամ իբրև ԿՀ Արտաշիրի որ նստէր ի բարձր դիտանոցին կամ (Հ չիք կամ) իբրև յամուր քաղաքի 7 Բα չիք և ԳԵԷ չիք ի Բα զալարափողոց ԳԾԿՏ^1 զալփողոցն ԴԺԽ զալ փողացն Ը զալափողոցն Հ և ձայն մեծ փողացն ԱԲԳԵԺԻԼԽԿՀՏ^{2}α գունդն փխ գունդսն Է չիք և 8 Դ զօրսն 9 Բ խր Գ խրով α խրաքանչիւր փխ խրով քաջ 10 ԵԸԺԽՀՏ^2 ի տեղւոջն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}αβγ գործէր ԱԶԷԹԻVՏ^{3}Ա գործեաց ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}α չիք իսկ 11 Ա նահատակութեանն պսակ 12 ԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 յերկարել ԱԶԷԹVՏ^{3}Ա յերկարեալ Թ երկարեալ Ի յերկարիլ Բ գործոյն Թ տարաժամիւր Բα չիք մօտ 12—13 Դ առ ընդերեկսն Է առ երեկոյ 13 ԱԶԷԹԻV կարճէր ԲԳԸԽα օրհասք ԶV օրահանք Է օրինահանք ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}αβγ չիք հասանէին 14 ԱԶԷԹԻV դիականցն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}αβγ անկեալ դիականցն Դ դիականցն անկելոյ Հ անկեալ դիակացն ԱԶԷԹԻVՏ^{3}Ա չիք անկեալ Կ խթացեալ Հ չիք իբրև 14—15 Դ զփայտահայրս(!) 15 ԲՃ$^{5—6,2}$α մայրևորաց 16 ԲՃ^{1}αβ զբեկումն աղեղանց և զխորտակումն նիզակաց ԳԿ զբեկորս Ի նիզակաց ԳԵԺԿՀ աղեղանցն Բα իսկ փխ և Դ չիք և 17 Խ և ոչ իսկ Խ չիք կարէին ԳԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^2 կարէին իսկ Բα չիք սուրբ Բα մարմնոցն Կ մարմնոց Հ մարմնոյն 17—18 Դ երանելոյն Վարդանա փխ երանելեացն ԵԸԺԽՀ երանելոյն 18 ԱԶԷԹԻV չիք սաստիկ Բα ի սաստիկ: չիք էր Դ կողմանց 18—19 Բα տագնապի երկոցունց կողմանցն անդելոց Դ անկելոցն Ի անկանելոց 19 α և որ ԶԹ վատնեալ 19—20 ԲՃ^{1,4,5,7,8,10}β ի լեռան և ի դաշտս ԳԵԺ լեռնադաշտսն Դ լեռանադաշտսն Տ^2 լեռանադաշտս α ի լեռն և ի դաշտս 20 Տ^2 ձորոյն ԲՃ^{1}αβ դարձեալ անդէն 21 ԳԴԸԼԽԿՏ^{1}Տ^2 զմուտս ԵԺՀ զմուտ ԲՃ^{1}αβγ արևուն 22 Է դառնութեանն։

Եւ քանզի գարնանային էր ժամանակն, ծաղկալից դաշտքն դառնային յորդահոսանս արեանց բազմաց։ Մանաւանդ յորժամ տեսանէր ոք զբազմակոյտ դիականցն անկելոց, սիրտն բեկանէր և աղիքն գալարէին՝ լսել զմնչիւն խոցելոցն և զմռնչիւնս բեկելոցն, զԹաւալգլոր խաղալ սողալ վիրաւորացն, զփախուստ վատացն, զԹաքուստ լքելոցն, զարտաԹափումն զանարի արանցն, զճչիւն կանացեացն, զողբս սիրելեացն, զաշխարումն մերձաւորացն, զվայ և զաւաղ բարեկամացն։ Քանզի ոչ եԹէ կողմ էր՝ որ յաղԹեաց, և կողմ էր՝ որ պարտեցաւ, այլ քաջք ընդ քաջս ելեալ՝ երկոքին կողմանքն ի պարտուԹիւն մատնեցան։

Բայց քանզի անկեալ էր զօրավարն Հայոց ի մեծ պատերազմին, ոչ ոք գոյր այնուհետեւ ի մէջ գլխաւոր, յոր յեցեալ ժողովէին գունդք մնացելոցն։ Թէպէտ և բազում այն էր որ ապրեցան՝ քան Թէ որ մեռանն, սակայն ցանեալ ցրուեցան, և հասեալ անկանէին ի տեղիս տեղիս յամուրս աշխարհին, և բռնանային ի վերայ բազում գաւառաց և բերդից, զոր և ոչ առնուլ իսկ ոք կարէր։

Եւ այս անուանք են քաջ նահատակացն, որ անդէն ի տեղւոջն կատարեցան.

Յազգէն Մամիկոնէից Քաջն Վարդան հարեւր երեսուն և երեք արամբք.

Յազգէն Խորխոռունեաց Խորէնն Կորովի իններասան արամբք.

Յազգէն Պալունեաց Արտակ յիսուն և ուԹն արամբք.

Յազգէն Գնթունեաց Զարմանալին Տաճատ իններասան արամբք.

Յազգէն Դիմաքսենից Իմաստունն Հմայեակ քսան և երկու արամբք.

Յազգէն Քաջբերունեաց Հրաշակերտն Ներսեհ ուԹն արամբք.

---

1 Խ դաշտն 1—2 Խ չիք դառնային Բδ^{1}αβ դառնային ի գոյն յորդահոս 2 ԳԴԼ ի յորդահոսանս Թ չիք ոք 3 Է զբազմակոյտս դիակացն Հ դիակացն V չիք անկելոց, սիրտն բեկանէր և աղիքն գալարէին Բ անկելոցն 4 Բδ^{1}α զանչիւն ԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք և ԲԺԼԿՏ^{1}Տ^{2}α զմռնչիւն Գ չիք և զմռնչիւնս բեկելոցն Դ գալարէր՝ լսելով զմռնչիւն և զմնչումն Բδ^{1}α Թաւալգլոր ԳԴՏ^1 զԹաւալգլոր Բδ^{1}αβγ չիք խաղալ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք սողալ 5 ԵԸԺԽԾՀՏ^{1}Տ^2 վիրաւորելոցն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք զփախուստ վատացն, զԹաքուստ լքելոցն Դ զԹաքուստ լքելոցն և զփախուստ վատացն 6 Դ արի արանց ԵԺԽ անարի Ե արանց α անարի արխարանցն Բ զճչումն Լ կանանցեացն ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զողբս ի վերայ սիրելեացն A սիրելեաց ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}α զաշխարանս 7 A մերձաւորաց ԳԴՏ^2 զվայ աւաղ Ե աւաղ ԵԽ չիք և Դ բարեկամաց 8 ԳԺԻԽԿՀՏ^1 և կամ կողմն ԲԵԸδ^{1}α և կամ կողմ էր որ պարտեցաւ ԸԽ պարտաւորեցաւ ԲԴԵԺԿՀՏ^{1}Տ^{2}α երկոքեան 9 Ժ կողմանք 10 A մեծ սպարապետն փխ զորավարն A չիք մեծ (պատ...) 11 Բδ^{1}α չիք ի մէջ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ի միջի ԱՁԷԹԻVԱ^3 ի մէջ Դ գլխաւոր ի մէջ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}δ^{1,2}αβγ գունդք ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A գունդն 12 Բαβ ապրեցաւ ԳԵԺԿՀ ապրեցանն Բ չիք Թէ ԳԵԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^2 քան որ եԹէ ԲԴαβ մեռան 13 Ը ցրեցան Բα հասեալք Բ ի յամուրս 14 Բδ^{1}αβ ամուր փխ բազում ԳԼՏ^1 բերդաց Կ բազում քաղաքաց, գաւառաց և բերդաց Թ ոչ որ 14—15 Ա զոր և ոչ որ առնուլ իսկ կարէր Դ զոր ոչ որ առնուլ կարէր ՁԷ զոր և ոչ իսկ որ Բδ^{1}αβ չիք և բերդից, զոր և ոչ առնուլ իսկ որ կարէր V չիք զոր և ոչ առնուլ իսկ որ կարէր 16 ԲԳԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^{2}δ^{1}αβ Եւ այս են անուանք Խ Եւ այս էր Հ որք 16—17 α չիք որ անդէն ի տեղւոջն կատարեցան 18 ԱՁԷ Մամիկոնենից ԳԾδ Մամիկոնենից Դ Վարդան քաջ Բδ^{1,2}αβ հարիւր և յուն (α յիսուն) և երեք ԳԴ և երեսուն 19 Թ արամբ 20 α Խոռխոռունեաց Բ Խորէն Ը չիք «յազգէն—արամբք» Տ^1 տանուտէրն Թ արամբ 21 Բδ^{1,2}αβ տանուտէրն փխ յիսուն և ուԹն ԳԹ արամբ 22 Բδ^{1}α Քնթունեաց Խ Գնթունեաց Նախարարների կարգը Բ ձեռագրում էջ 119 տող 22— էջ 120 տող 3 «Դիմաքսենից, Քնթունեաց, Գնունեաց, Անձևացեաց, Սրունձառ»: չիք Քաջբերունեաց 23 Տ^1 տանուտէրն ԳԹԿ արամբ ՁԷV չիք Իմաստունն Բδ^{1}αβ քան փխ քսան և երկու ԳԹԿ արամբ 24 ԳԹԿ արամբ:

Յազգէն Գնունեաց Մանուկն Վահան երիւք արամբք.

Յազգէն Ընծայնոց Արդարն Արսէն ութն արամբք.

Յազգէն Սրուանձտայ Յառաջադէմն Գարեգին երկու հարազատօքն և ութուտասան արամբք:

Այս երկերիւր ութսուն և ութն նահատակք, ընդ ինն մեծամեծ նախարարսն անդէն ի տեղւոջն կատարեցան: Եւ յարքունի տանէն և ի տանէն Արծրունեաց և յիւրաքանչիւր յայլոց նախարարաց տանէն, թող զայս երկերիւր ութսուն և ութնս, և այլ ես ութն հարիւր և քառասուն այր, որք զանուանս իւրաքանչիւր ի դպրութիւն կենաց գրեցին ի նմին աւուր ի մեծ պատերազմին: Եւ միահամուռ լինի ամենայն հազար և երեսուն և վեց:

Իսկ ի կողմանէ ուրացելոցն անկանէր յայնմ աւուր երեք հազար հինգ հարիւր քառասուն և չորք այր: Ինն այր ի նոցանէ ի մեծ պատուաւորացն էր, վասն որոյ և կարի յոյժ ի խոր խոցեցաւ Մուշկան Նիւսալաւուրտ: Մանաւանդ իբրև ետես զանհնարին հարուածն երեքպատիկ զիւրոյ գնդին քան զՀայոցն, բեկաւ անկաւ զօրութիւն ուժոյն իւրոյ, և ոչ հանդարտէր կալ ի վերայ խորհրդոց մտացն. քանզի ոչ որպէս կարծէր զպատերազմն՝ կատարեցաւ: Մանաւանդ իբրև հայէր տեսանէր զբազմութիւն անկելոց իւրոյ կողմանն, և թիւ համարոյ ես առնէր, և իբրև այնչափ յոլով գտանէր զիւր անկեալսն քան զՀայոց գնդին, ես առաւել վասն երևելի արանցն, զորս յականէ յանուանէ գիտէր թագաւորն, ի մեծ տագնապի լինէր այրն յանձն իւր: Արդարութեամբ զիրսն գրել և ցուցանել՝ ի թագաւորէն երկնչէր. դարձեալ և թաքուցանել ես ոչ կարէր, քանզի ոչ ծածկէր այնպիսի մեծ կռիւ:

---

1 Բ երեք փխ երիւք Գ արամբ 2 ԲՃ¹αβ Անձեւացեաց (Ճ¹ Անձաւացեաց) փխ Ընծայնոց ԵԸԺ Ընձայնոց Թ Ընծայնուց Խ Ընձանոց ԳԿ արամբ 3 ԲԴ Սրուանձտեա Ժ Սրուանծտայ Խ Սրւածտա Տ¹ Սրաւանձտայ Լ առաջաղէմ ԲԼα հարազատօք ԳԴ ութևտասան Տ¹ տասնեւութն ԳԴԹ արամբ 5 Դ ութսուն և ինն Տ¹ հինգ փխ ութն 5—6 α ընդ մեծամեծ նախարարացն որ անդէն ԱԶԷԹԻVՏ³ ընդ նմին և մեծամեծ նախարարքն Բ ընդ նմին ինն այր ի մեծամեծ նախարարացն որ անդէն ԳԼ որ անդէն: ձեռագրերը, բացի № 6-ից, չունեն «ինն» ԳԴԵԸԺԼԽԾԿՀA ընդ ինն 6 ԳԼՏ¹ չիք և ի տանէն Խ տանէ α չիք և յարքունի տանէն 6—7 ԳՏՃ¹⁰,²,²⁰γ և յարքունի տանէն Արծրունեաց 7 ԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽՀՏ¹Տ² նախարարաց ԳԴԶԷԼՏ¹Տ² յայլոց ԵԸԹԺԻԽՀ այլոց A չիք յայլոց Բ տանէ 8 Դα ութն Ժ եօթան Տ¹ հնգեանս փխ ութնս ԳԵԶԷԻԿՀV չիք և (այլ ես) Բ հարիւր փխ ութն հարիւր α որ 9 ԳԵԸԺԽ ի դպրութեանն ԴԵԸԹԺԻԽԿՀ գրեցան 9—10 ԲԴՃ¹αβ ի մեծ պատերազմին կատարեցան 10 ԱԲԶԷԺVՃ¹ միահամուան լինի (ԲԺ լինին) ԱԲԳԵԶԷԺԻԽՀαβ ամենայնն ԳԵԻԽՀՏ¹Տ²α լինին Տ¹Տ² ամենեքեան ԲՃ¹,⁵αβ վեց այր Ը ռ և լգ (= 034) 11 A ուրացելոցն և հեթանոսաց 12 ԲՃ¹αβ չորս ԳԵԼԽԿՀՏ¹Տ² չորք արք ԲԴԸԽՏ²Ճ¹αβ ի մեծամեծ 12—13 ԳԴԿՃ¹αβ պատուաւորաց 13 ԲՃ¹αβ վասն այնորիկ ԲԴՃ¹αβ չիք և Դ չիք ի խոր ԸԹα չիք ի Բ Մուշկիան Կ Մուշկանն 13—14 ԵԻՏ²α Նիւսալաւուրտ ԶԷVՏ³ Նիսալաւուրտն 14 ԲՃ¹αβ գհարուածս անհնարին (Ճ¹ անհնարինս α չիք անհնարին) ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿVՏ¹Տ²Տ³Ճ¹,⁴,⁶—¹³,¹⁷—²¹,²³—²⁶,²⁸αβγ եւթնպատիկ A եռապատիկ Ճ¹⁶ երեքպատիկ յայսմաւուրք № 4558 երեքպատիկ 15 Բ իւրոյ գնդին եւթնպատիկ քան զհայոց ԶԷV զիւրոց ԳԴ զհայոց ԲՃ¹α անկաւ բեկաւ Լ ուժոյ ԲՃ¹αβγ ուժոյ նորա Դ ուժոյ իւրոյ ԲՃ¹,¹⁹αβ և ոչ կարէր հանդարտել 16 Դ կարէր փխ հանդարտէր ԲՃ¹ մտաց իւրոց αβ խորհրդոց իւրոց ԵՀ չիք ոչ 17 ԲՏ²Ճ¹αβ պատերազմն ԲՃ¹αβγ և տեսանէր 18 Թ չիք անկելոց ԲԳԴԸԼԽԿՏ¹Տ²α չիք և 19 Էγ անչափ 19—20 ԲՃ¹αβ չիք ես առաւել վասն երևելի արանցն 20 ԵԺՀՏ²γ յականէ և յանուանէ Ե թագաւոր 21 Բαβγ չիք այրն 21—22 α և ցուցանել զիրսն երկնչէր: չիք ի թագաւորէն 22 ԲԴՃ¹β թագաւորին ԵԸԺԽՀՏ² ի մեծ թագաւորէն ԲՃ¹α զիրսն փխ ես 22—23 Տ² քանզի ոչ այնպիսի մեծ կռիւ ծածկէր 23 ՁԻ ծածկիւր:

Եւ մինչդեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր յանձն իւր և նեղէր ի միտս իւր, ուրացեալն Վասակ, որ զանձն իւր ի մէջ գաղանացն թագուցեալ ապրեցոյց, մխիթար մատուցանէր մտացն լքելոց, և ուսուցանէր նմա հնարս նենգութեամբ, թէ ո՛րպէս կարասցէ մարտնչել ընդ ամուրսն խաբէութեամբ։ Երդմունս կնքէր արքունի հրամանաւ և վկայութեամբ անձին իւրոյ և խաբեբայ երիցամբքն, որ ընդ նմայն էին. պատգամաւորս առնէր զնոսա, և երևեցուցանէր զթողութիւն ապստամբութեանն առ ի շինութիւն եկեղեցւոյ շնորհել անդրէն, և զամենայն կարգս անդրէն յարմարել ըստ առաջին սովորութեանն։ Թէպէտ և հրաման թագաւորին հաստատութեամբ էր տուեալ,—վասն զի յոյժ բեկեալ զօրութիւն նորա, որպէս զի երկոքին կողմանք նորա հարան,— սակայն զօրքն Հայոց վասն նենգութեանն Վասակայ, որ բազում անգամ հասեալ էին ի վերայ ստութեանն նորա, վասն այնորիկ և հրամանի թագաւորին վաղվաղակի ոչ կարէին հաւատալ։

---

1 Լ չիք էջ 120 տող 23 - էջ 121 տող 1 «այնպիսի—խորհրդի էր» Բα յայս այսմ Խ չիք և 2—3 Դ որ ի մէջ գաղանացն թագուցեալ զանձն իւր ապրեցոյց 3 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ$^{7,10-13,18,20}$γ ապրեցոյց ԱԲԶԷԹԻVՏ^{3}Aα ապրեցուցանէր ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 լքելոյ Դ լքեցելոյ α լքելոցն: չիք նմա 4 ԲԻαβγ նենգութեան ԳԴԼԿՏ^1 չիք թէ ի մարտնչել 4—5 α և խաբէութեամբ երդմունս կնքէր 5 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2}α չիք և (վկայութեամբ) 6 Ա երիցմամբքն(!) Բ երիցամբք ԴԿ իրիցամբքն Հ իրիցամբն(!) ԲԳԴԵԸԽՀՏ^{2}αγ նմա ԲԵԸԺԽԿՀՃ^{1}α առաքէր 7 Խ չիք և ԴՃ$^{4,7-10,13,15,16,20,23-25,28}$ ապստամբութեանն Ե ապստամբութեան է առ իշխանութեան(!) ԸՃՀՏ^{1}Տ^2 առ իշխանութիւն Խ իշխանութիւն փխ առ ի շինութիւն 8 Դγ չիք անդրէն Բα զկարգսն Դ կարգսն Դ անդէն ԱԶԷԹԻV յարմարել 9 A չիք և α հաստատուն փխ հաստատութեամբ 10 Դ տուեալ էր ԵԸԺՀ զի փխ վասնզի Բαβ զի որպէս 11 ԲԵԺ կողմանքն Կ իւր փխ նորա Բ հատան փխ հարան ԵԼԽՀ նենգութեան 12 Բ չիք բազում անգամ 12—13 Դ ստութեանն Վասակայ, վասն այնորիկ և 13 Բαβ չիք և ԲՃ^{1}αβ չիք վաղվաղակի ԵԸԺԽՀՏ^2 ոչ կարէին հաւատալ վաղվաղակի:

Վեցերորդ յեղանակ

ՅՈՐՈՒՄ ԿԱՐԳԱԳՐԻ ԴԱՐՁԵԱԼ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆՆ ՀԱՅՈՑ ԵՒ ՉԱՐԱԳՈՅՆ ԵՒՍ ԵՐԵՒԻ ԱՆՕՐԷՆՈՒԹԻՒՆՆ ՎԱՍԱԿԱՅ

Արդ դարձեալ յայնժամ դրդեաց զՄուշկան Նիսալաւուրտ և զամենայն աւագանին Արեաց. առեալ զզօրսն՝ հասանէր ի վերայ ամրոցին, յոր անկեալ էին գունդ մի ի զօրացն Հայոց հանդերձ սուրբ քահանայիւքն, և մարտ եդեալ կռուէին շուրջ զբերդաւն։ Եւ իբրև ոչինչ կարացին ազդել նոցա, դարձեալ յերդմունս ապաստան եղեալ, զի ուխտիւ իջուսցեն զնոսա առանց դաւ ինչ գործելոյ, և երկիցս և երիցս անգամ ետուն տանել զաւետարանն։ Թէպէտ և քահանայքն յանձն առնուին զիջանելն կալ առաջի, բազումք ի զօրականացն ոչ կարէին հաւատալ սուտ ուխտին Վասակայ. քանզի սկսաւ երթալ Մուշկան Նիսալաւուրտ զհետ չար խրատուն Վասակայ։

Մի ոմն ի քաջ զօրականէն Հայոց, որ անկեալ էր ի բերդն փախստեամբ, Բակ անուն, ելեալ ի պարիսպն թշնամանս դնէր անօրինին, և

Վերնագիր ԱԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀVՏ^{3}Ճ^{1}α Եւթներորդ յեղանակ, յորում նկարագրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ (ԳԴԵ ԸԺԼԽԾԿՀ կարգագրի Ճ^{1} կարգագրի Ճ^{2}α կարգի ԵԸԼԽԾԿՀ չիք յորում ԷԼԽԾ առաքինութիւն ԵՀ անօրէնութիւն Է չիք ևս Ծ վասակայ չարին) Բ վեցերորդ յեղանակն յորում կարգագրի դարձեալ... (շարունակությունը վերևի նման) Ճ^{14} Եւթներորդ յեղանակն դարձեալ կարգագրի առաքինութիւնն Հայոց և չարութիւնն Վասակայ Տ^{1}Տ^{2} գլուխ Է եօթներորդ յեղանակ կարգագրի դարձեալ առաքինութիւն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ չարին (Տ^{2} առաքինութիւնն: չիք չարին) A Եւթներորդ յեղանակ յերկարումն իրացն խռովութեան

1 ԲԴԺԾՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1,14}α ուրացեալն Վասակ դրդեաց փխ դրդեաց ԷԸԽ զադարեաց Լ ուրացեալն Վասակ զդրդեաց V զադրեաց ԵԹԻԽVՏ^{2}Տ^{3}α Նիւսալաւուրտ 1—2 ԲԴՃ^{1}α զամենայն զօրս գնդին Պարսից փխ զամենայն աւագանին արեաց 2 Բ առեալ զօրսն Արեաց հասեալ ի վերայ ամրենին α առեալ զզօրս այրեաց ԳԴԵԸԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} ամրին ԶԷԹԻV զօրսն Հ չիք ի 3 ԱԵԶԷԹԻV որ փխ յոր ԵԸԺԽՀ չիք հանդերձ 4 α մատուցեալ փխ մարտ եդեալ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք եւ ԲՃ^{1} կարէին 5 Թ երդմունս α ապաստանեալ 6 Բα չիք և (երկիցս) ԸԼԽՏ^{1}Տ^{2} չիք և երիցս 7—8 ԸԺ զիջանելն և կալ 8 ԵԽՀ և կալ առաջի Կ ի զօրականէն Դ ոչ հաւատային 9 Դ միւսանգամ երթալ Դ Մուշկան Գ Նիսալաւուտ ԵԹԺԻVՏ^{2}Տ^{3} Նիւսալաւուրտ Գ խրատուին Կ խրատտուին 9—10 ԲԼՏ^{1}Ճ^{1,2}α չիք «Քանզի—Վասակայ» 8—11 Է չիք «ոչ կարէին — ի զօրականէն» 11 ԱԲ ԶԹԻVՏ^{3} եւ ոմն փխ մի ոմն ԱԲԶԹԻV զօրականացն Է ի բազում զօրականացն ԳԴԵԸԺԼԽ ԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3} զօրականէն ԳԶ չիք էր 11—12 Բ փախստեամբ ի բերդն Դ փախստական 12 Դ դնէր թշնամանս ԲՃ^{1,2}α անօրինին Վասակայ և:

Ծաղընտիրներ №№ 4,5, 10—20, 23—28 լրիվ տեքստ չեն տալիս, այլ վերապատմում են, մասամբ կրճատում, բոլորովին չունեն էջ 122 տող 1— էջ 133 տող 20 (կամ էջ 134 տող 15):

ցուցանէր առաջի Պարսից զօրագլխին զամենայն չարիսն, զոր անցուցեալ էր նորա ընդ աշխարհն Հայոց։ Զոր և բազումք լուեալ՝ արդարացուցանէին զամբաստանութիւնն, ոչ միայն ի Հայոց կողմանէն, այլ ևս առաւել զօրքն Պարսից։ Սոյն այրս այս ի նմին գիշերի եւթն հարիւր արամբք ել գնաց ի բերդէ անտի, և ոչ կարացին ձեռն արկանել ի նա։

Իսկ որ ի ներքս յամրին մնացին, թէպէտ և գիտէին ճշմարտիւ զխաբերայ երդմունս նոցա, ոչ ունէին համբար ի ներքս. իբրև ոչ կամաւ իջեալ կացին առաջի, հրամայեաց սպանանել ի նոցանէ երկերիւր և երեքտասան այր։ Աղաղակեցին ամենեքեան և ասեն. «Գոհանամք զքէն Տէր Աստուած մեր. մինչդեռ չէն են եկեղեցիք և անքակ տաճարք վկայից և միաբան սուրբ ուխտ եկեղեցւոյ և առաքինացեալ, արժանի արարեր զմեզ կոչմանդ երկնաւորի։ Հաւասարեսցի մահս մեր ընդ մահ քաջ նահատակացն, և խառնեսցի արիւնս մեր ընդ արիւն անկեալ վիրաւորացն, և հաճեսցի Տէր ընդ եկեղեցիս իւր՝ բազմութեամբ կամաւոր զուարակացս, որ եղանեն ի վերայ սուրբ սեղանոյս»։ Զայս ասելով ի տեղւոջն կատարեցան երկերիւրքն և երեքտասանքն։

Իսկ սուրբ քահանայքն՝ որ անդ դիպեցան յամուրսն, երանելիքս այս Յովսէփ և Ղեւոնդ՝ բազում ընկերակցօքն իւրեանց, մատուցին և նոքա զպարանոցս իւրեանց առաջի սրոյ դահճապետին, ասելով զնոյն բանս՝ զոր խօսեցան երկերիւրքն։ Քանզի ոչ եթէ ակնկալութիւն ինչ էր երանելեացն ըստ մարմնաւոր կենացս, այլ իմաստութեամբ հնարս խնդրէին լինել փոխանակ ամենայն աշխարհին շինութեան։ Վասն որոյ և բողոք ի դուռն կարդային, և զամենայն ամբաստանութիւն արկանէին զանօրէնն զՎասակաւ։ Զայս իբրև լուաւ Մուշկան Նիւսալաւուրտ, ոչ իշխեաց ի նոսա

---

1 ԱԴՁԷԹVՏ^{3}Ճ^{1} յիշեցուցանէր ԲՃ^{1,6}α զօրավարին Պարսից ԲՃ^{1}α զչարիսն զամենայն 1—2 Ը որ անցեալ էր (!) 2 ԼՏ^{1} նա փխ նորա ԱՁԷԻVՏ^{3} յորոց փխ զոր և ԱՁԷԹԻVՏ^{3} բազում իսկ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α որոց բազում վկայութիւն լուեալ ԵԸԺԽՏ^{2} վկայութեամբ Հ որ տաց բազում վկայութեամբ լուեալ 3 ԲՃ^{1}α զամբաստանութիւն առնն Է չիք կողմանէն 4 ԳԵԺԼՀՏ^{1} և զօրքն պարսկաց ԵԸԺԽՀ այս այր α չիք այս Դ ի նմին Բ չորս արամբ փխ եւթն հարիւր արամբք ԳԵԺ արամբ α չորեք հարիւր արամբք Ճ^{9} յոթն հարիւր արամբք 5 ԲԴα ել և ԲԴՃ^{1}α և ոչ ոք կարաց Բ ի նմա ԳԼԿՏ^{1} ի նա ձեռն արկանել 6 Դ իսկ որք Դ յամրոցին Ճ^{1,6}α ի յամրին Բ ճշմարտ գիտէին Դ ճշմարտիւ գիտէին α ճշմարիտ գիտացին 6–7 Դ զխաբեբեա 7 ԲՃ^{1}α այլ քանզի ոչ ունէին Դ ի ներս α չիք իբրև 8 Ըα կային Բα և հրամայեաց 8—9 ԲՃ^{1}α տասներեք 9 Բα միաբան և ասեն ամենեքեան ԱԳԹԻԼՏ^{1} չիք տէր 10 Բ չիք մեր ԵԺԽՀ որ մինչդեռ Դ եկեղեցիքս ԲԴԹՃ^{1} տաճար ԲԴՃ^{1} ազօթից մերոց փխ վկայից α տաճար վկայից մերոց 11 Դ եկեղեցւոյս ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α չիք և Գ չիք զմեզ 12 ԲԳԴԵԹԺԻԼԽՀՃ^{1,6}α հաւասարեսցի ԱՁԷVA հաւասարեսցէ ԲԴՃ^{1}α ընդ մահու 13 Դ ընդ արիւնս ԻՃ^{1} ընդ արեան ԳԼՏ^{1} չիք արիւն (անկեալ) ԵԸԺԽՀՏ^{2} վիրաւորելոցն 13—14 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} հաճեսցի տէր կամարար 14 ԲՃ^{1}α եկեղեցի Ի մեր փխ իւր A զուարակացն 15 Տ^{2} սրբոյ ԱՁԷV սեղանոյս քո Բα սրբոյ սեղանոյ քո Ի սրբոյ սեղանոյս քո ԴԹ սեղանոյ քո ԲՃ^{1}α եւ զայս ասացեալ ԵԸԺԽՀՏ^{2} կատարեցան ի տեղւոջն 16 ԲԴα երկերիւր և երեքտասանքն A երեք տասանք Տ^{1} երկու հարիւր տասներեքն 17 Իα որք ԵԸԺԿՀ ի յամուրսն Տ^{2}α յաւուրսն (!) Գ չիք երանելիքս այս 18 Բα բազում և այլ ընկերաւք ԲԴ ընկերակցօք Բ չիք իւրեանց Կ իւրովք (!) ՁԷV չիք բազում ընկերակցօքն իւրեանց Դ մատուցանէին ԱՁԷԹԻV չիք և 19 ԲՃ^{1}α զնոյն բանսն ասելով Դ բան 20 ԲՏ^{2}Ճ^{1}α երկերիւր և երեքտասանքն Տ^{1} երկուհարիւր տասներեքն α չիք ինչ 21 Բ մարմնական Տ^{3}A կենացն Դ խնդրել 22 Ի լինիլ Լ աշխարհի իշխանութեան Բα չիք և 23 ԲՃ^{1}α կարդացին Ա զամբաստանութիւնն ԲԳԴՁԹԺԻVα ամբաստանութիւնն 23—24 Ի զանօրինին զՎասակաւ 24 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՃ^{1}α Վասակաւ Ե Վասակայ ԲԴ Մուշկիան ԽԿ Մուշկանն ԵԸԹԺԻVՏ^{2}Տ^{3}α Նիւսալաւուրտ։

ձեռն արկանել մահուամբ. այլ զՅովսէփ և զՂևոնդ զան հարեալ՝ հրամայեցին պահել զգուշութեամբ, քանզի բողոք ի դուռն կարդացին. իսկ զայլ քահանայսն արձակեցին յիւրաքանչիւր տեղիս, հրաման տուեալ վասն շինութեան և խաղաղութեան աշխարհին:

Այլ մարդիկն Հայոց, որ հասեալ էին ի վերայ յեղյեղուկ հրամանաց թագաւորին և ուրացեալ չարիմացին Վասակայ, ոչինչ հաւատային սուտ թողութեանն. այլ քաջալերէին զմիմեանս և ասէին. «Զի՞ պիտոյ է մեզ բնաւ կեանք անցաւոր աշխարհիս, և կամ ընդէ՞ր տեսանեմք զարև յետ մերոց սիրելեացն: Զի եթէ քաջ նահատակքն մեր անկան ի մեծ պատերազմին, և բազում վիրաւորք տապալեցան յարիւն յապաժոյժ ի մէջ դաշտին, և ամենեցուն մարմինքն եղեն գէշ թռչնոց և կերակուր գազանաց, և պատուական նախարարքն մեր հասին յանարգութիւն թշուառութեան, լքին զիւրաքանչիւր իշխանութիւն և են ի հալածանս նեղութեան, և ամենայն փափկութիւնն Հայոց եհաս ի վիշտս վտանգի և յանհնարին ապականութիւն, ոչ անսամք խաբէբայ հրամանացդ և անկանիմք ի ձեռս անօրէն իշխանացդ»:

Թողին այնուհետև իւրաքանչիւր զգեւղս և զաւանս և զագարակս: Ելին հարսունք յառագաստից և փեսայք ի սենեկաց, անկան ծերք յաթոռոց և տղայք ի գրկաց. երթային երիտասարդք և կուսանք և ամենայն բազմութիւն արանց և կանանց, հասեալ ունէին զամուրս անապատին և զանխար տեղիս բազում լերանց: Լաւ համարէին զգազանաբար բնակութիւնն աստուածպաշտութեամբ ի քարանձաւս կեալ, քան ուրացութեամբ փափկանալ յիւրաքանչիւր շինուածս: Առանց տրտնջելոյ համբերէին խոտաբուտ կերակրոյն, և ոչ յիշէին զսովորական խորտիկսն: Համարեալ էին նոցա զայրափորքն իբրև զյարկս բարձրաբերձ շինուածոց, և գետնանկողինքն իբրև զնկարեալ պատշգամս:

---

1 ԵԸԺԽՀՏ^{2} ձեռն արկանել մահուամբ ի նոսա Հ չիք մահուամբ Գ Ղևոնտ 1—2 Ե հրամեցին A հրամայեաց 2 Դ չիք քանզի բողոք ի դուռն կարդացին ԸՏ^{2} կարդային Լ արձակէին 4 Բձ^{1}α չիք և խաղաղութեան Գ աշխարհի ԵԸԺԽՀՏ^{2} խաղաղութեան և շինութեան 5 Ը մարդկան Խ մարդիկքն Բ հրամանացն 6 ԲԴԵԸԺԽԿՀՏ^{2}ձ^{1,6}α չարիմացն ԳԼԾՏ^{1} ի չարիմացն Էձ^{6} հաւատացին 7 Ե թողութիւն 7—8 Բձ^{1}α զի՞ բնաւ պիտոյ է (ձ^{1}α են) մեզ անցաւոր կեանք 8 Հ բնաւ մեզ Լα կեանքս Դ չիք և 9 Դ մերոյ Խ քանզի Բ չիք մեր 10 Բ չիք և ձ^{1} թաւալեցան α ի յարիւն ԱԲԴՁԹԻՏ^{2} ապաժոյժ Բα և յապաժոյժ Է ապայյոյժ (!) ԹV ապայոյժ (!) 11 ԳԷA մարմինք ԲԽձ^{1}α թռչնոց երկնից 11—12 Է մարմին գազանաց 13 ԼԽ իւրաքանչիւր Դ իշխանութիւնս Բձ^{1}α զիշխանութիւնս իւրաքանչիւր α և էին Դ չիք են ի հալածանս նեղութեան, որ և 14 ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A որ և (ամենայն) ԲԵα փափկութիւն Բձ^{1}α հասին փխ եհաս 15 Դ ապականութեան Գ խաբեբեա Դ հրամանացն Բձ^{1}α հրամանացն և ոչ անզանիմք 15—16 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} չիք և անկանիմք ի ձեռս անօրէն իշխանացդ 16 Բձ^{1}α իշխանին փխ իշխանացդ 17 ԱՁ այնուհետև և Բα զիւրաքանչիւր զեւղս ԳԴԾ զիւրաքանչիւր Դ զգեղս 18 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}ձ^{1}α յառագաստաց Բ անկանէին 19 Բձ^{1}α երթային այնուհետև 19—20 Բ և կուսանք, ծերք և տղայք, արք և կանայք և ամենայն բազմութիւն արանց և կանանց ձ^{1} և կուսանք, արք և կանայք և ամենայն բազմութիւն արանց և կանանց 20 ԱՁԷԹԻV չիք էջ 124 տող 21 մինչև էջ 125 տող 5 «և զանխար տեղիս—զանկեալսն ի սրոյ» (10 տող): 21 Բձ^{1}α համարեցան 21—22 Բ բնակութիւնն 22 Բձ^{1} ի քարանձաւս լերանցն կալով α ի քարանձաւս լերանց բնակելով 23—25 Կ չիք «խոտաբուտ—համարեալ էին» 23 α և առանց տրտնջելոյ 24 Դ կերակրոց Հ համարեալ (!) 25 Խ չիք նոցա ԲԴԾՏ^{1} զայրափորքն ԵԸԺԽՀՏ^{3} զարանափորքն α զայրափորն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}ձ^{1} բարձր փխ բարձրաբերձ 25—26 Դ և գետնախիշտ անկողինք α գետնախշտի անկողինքն Բձ^{1} ի գետնախեշտի անկողինսն 26 ԲԳձ^{1}α պատշկամք Ժ պաշտղամս (!) ԼՏ^{1} պատշկամք Տ^{3} պատշկամս ԿՏ^{2} պատշկամբս (Կ այստեղ բերում է 23—25 բաց թողածը):

Սաղմոսք էին նոցա մրմնջումնք երգոց, և ընթերցուածք սուրբ գրոց կատարեալ ուրախութիւնք։ Ամենայն մարդ յանձն իւր եկեղեցի էր, նոյն ինքն քահանայ. մարմինք իւրաքանչիւր՝ սուրբ սեղան, և ոգիք նոցունց՝ պատարագ ընդունելի։ Քանզի ոչ ոք ի նոցանէ ողբայր յուսահատութեամբ զանկեալսն ի սրոյ, և ոչ ոք հեծեծելով հառաչէր ի վերայ մերձաւոր սիրելեաց իւրոց։ Խնդութեամբ ընկալան զյափշտակութիւն ընչից բազմաց, և ոչ յիշէին ամենեքին՝ եթէ եղեալ իցեն նոցա ստացուածք։ Համբերութեամբ ճգնէին և մեծաւ առաքինութեամբ տանէին զբաց նահատակութիւնն։ Զի եթէ ոչ բացաւ աչօք տեսանէին զյոյսն խնդալից, և ոչ կարէին իսկ գործել զայնպիսի մեծ առաքինութիւն։

Քանզի բազումք յազգէ ի մեծ նախարարացն էին, և եղբարք և որդիք և դստերք, հանդերձ ամենայն սիրելեօք իւրեանց ի մէջ ամրական վայրացն, ոմանք յանլոյս երկիրն Խաղտեաց, և այլ բազումք ի կողմանս հարաւոյ՝ յանմատոյց ամուրսն Տմորեաց, և կէսքն ի թանձրախիտ մայրիսն Արձախոյ, և այլ ոմանք անդէն ի միջոց աշխարհին բռնացան ի վերայ բազում ամրոցացն։ Եւ ամենեքին մեծաւ համբերութեամբ տանէին զբազում նեղութիւնն վասն սիրոյն Քրիստոսի, և զայս միայն աղաչելով խնդրէին յԱստուծոյ, մի՛ տեսանել նոցա զաւեր սուրբ եկեղեցեաց։

Այլ որպէս ցուցաք բազում անգամ զամբարշտին չարութիւն, յորդորէր և ստիպէր զզօրսն Պարսից ի մօտաւոր կողմանց աշխարհին, զի հրամանաւ արքունի զօր եկեսցէ յօգնականութիւն նոցա։ Եւ հասեալ բազում այրուձի՝ յաւելոյր ի թիւ անկելոցն, և լինէր գունդ բազմութեան իբրև զառաջինն։ Եւ յառաջ խաղային ի միջոց աշխարհին, մարտ եղեալ կռուէին ընդ մեծ ամուրս Կապոյտ լերինն։ Իսկ որ ի ներքսն էին, քաջութեամբ

---

1 Տ²Ճ¹ա չիք նոցա ԳԵԸԺԼՀա մրմունջք Դ մրմնջմունք 2 ԳԼՏ¹ օրհնութիւնք փխ ուրախութիւնք Դ ուրախութիւն Դ իւր էր եկեղեցի Բա էր եկեղեցի և Բա և ամենայն 2—3 Դա և նոյն ինքն քահանայ և 3 ԵԸԺԽՀ չիք սուրբ ԳԾ նոցունն Լ նոցին Դ նոցա 4 Դ ընդունելի պատարագ ա չիք յուսահատութեամբ 5 ԴՏ¹ չիք ոք ա և ոչ ոք ի նոցանէ ԱՁԷԹԻV հեծելով Դ չիք հեծեծելով ԲՃա յոգոց հանէր փխ հառաչէր 5—6 Է մերձաւորաց սիրելեաց իւրոց 6 ԲՃ¹ա իւրեանց փխ բազմաց 7 ԲՃ¹ա յիշեցին Ը թէ Բ իցէ Ժ էին Թ նորա ա եղեալ էր նոցա 8 Եա նահատակութիւն 8—9 ԱԲՁԷԸԹԻԼԽԿV զի եթէ ոք Ճ¹ա զի եթէ բաց աչօք ոչ տեսանէր 9 Դ ոք ԵԺՀ ոք փխ ոչ Դ խնդութեան ԵԸԺԼԽՀ խնդալի ԲԴ չիք և A չիք իսկ ԲՃ¹ա ոչ կարէր 10 ա զայսպիսի ԱՁԷԹԻ չիք մեծ 11 ԲՃ¹ա բազումք ի նոցանէ ի յազգէ մեծ Դ յազգէն ԵԺԽՏ² ի յազգէ մեծ Ե չիք ի (մեծ) ԲԳԴԺԼԽԿՀ չիք և (եղբարք) 12 ԳԴԺ սիրելեօքն 12—13 ԳԵԸԼԽԾԿՀՏ¹Տ²Ճ⁶ վայրենեացն փխ վայրացն Դ վայրեացն 13 Դ ոմանք Բ յանկոյս յերկիրն Տ²Ճ¹ա յայսկոյս փխ յանլոյս ԳԴ երկիրն Ա Խաղեաց(!) ԲԺ այլք Դ ի կողմանն 14 ա յանմատոյ Բ յամուրս Դ ամուրս Թ ամուրն ԲԳ կէսք Ե և կէսք ա ի թանձրախիտ 14—15 ԲԴ մայրիս Արձախայ 15 Թ Արցախու A Արցախոյ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՃ¹ Արձախա ԲՃ¹ այլք ԳԵԺԽԾԿՀՏ¹Տ² ոմանք ոմանք ԲՃ¹ա ի միջոցս Ը միջոցի ԳԴԵԹԺԻԼԽԿՏ¹Տ² ի միջոցի Բա բնակեցին Գ չիք վերայ 16 Գ ամրոցն փխ ամրոցացն Դ ամրոցաց(!) ԲՃ¹ա բազում աշխարհաց փխ բազում ամրոցացն ԲԳԵ ամենեքեան Դ ամենեքեան ա չիք համբերութեամբ 16 17 ԳԼՏ¹ բազում նեղութեամբն 17 ԲԴՀա նեղութիւնս Է նեղութիւն ԺԽԿՏ² նեղութիւնսն ԱԲԳԴՁԷԹԻԼԿVՏ³ա աղաչելով զայս միայն և ԱԲԳԴԵՁԷԺԼԽԿՀVա չիք և ԵԸՏ² չիք աղաչելով 17—18 ԵԸԺԽՀ խնդրէին յԱստուծոյ աղաչելով 18 VՏ³ և խնդրէին Բա չիք նոցա ԲԳԵ A չիք սուրբ ԿՀՏ² եկեղեցեացն Է եկեղեցւոյն 19 ԱՁԷԹԻVՏ³ զամբարշտութիւն չարին ԲԴ զամբարշտին չարութիւնն ա զամբարշտին զչարութիւնն 20 ԲՃ¹ա կողմանս աշխարհին տարեալ 21 Դ զօր եկեսցեն նոցա յօգնականութիւն 22 Գ անկելոց Բ բազմութեանն 23 Բ չիք և ա խաղայր 24 ԲՃ¹ա չիք մեծ Տ² Կապուտ ԲԳԼԿ որք ԲԴ ԵԻՀ ի ներքս Դ ի ներս։

մարտուցեալ հարկանէին զբազումս ի գնդէն Պարսից, և զմնացեալսն փախստական ի բանակն արկանէին։ Իսկ նոքա դարձեալ յողոքանս մատուցեալ՝ նուաճել խարէութեամբ կամէին։

Իբրև ոչ ոք հաւատաց իջանել առ նոսա, զի մի՛ մատնեսցին չարաչար ի ձեռս թշնամեացն, սակայն վասն երդմանցն հարկ եղև քահանայի մի իջանել առ նոսա, որում անունն էր Արշէն։ Խօսէր ընդ նոսա յաղերս ընտանութեամբ, և ցուցանէր զանվնաս փախուստ անմեղացն, արկանէր զութ առաջի ուրացելոյն Վասակայ, և պաղատելով յիշեցուցանէր նմա զառաջին կարգ ուխտին քրիստոնէութեան, զի թերևս սակաւիկ մի քաղցրասցի յանհնարին դառնութենէն։ Այլ նա ոչ ինչ լուաւ և անսաց բազում բանիցն նորա, կապեաց և խաղացոյց զերանելին և որք ընդ նմա իջեալ էին։ Մանաւանդ իբրև ետես, եթէ երթայ զօրավարն զհետ խրատու կամաց նորա, սկսաւ այնուհետև ի բազում տեղիս արձակել զասպատակաւորս, և զոր արտաքոյ քան զամուրսն գտանէին զբազմութիւն մարդկանն, վարեցին ի գերութիւն. և զամբար ի ձեռն առեալ հրձիգ առնէին զբազում տեղիս։

Իսկ որք էին յամուրս Տմորեաց, իբրև լուան զայս ամենայն չարիս, զոր գործեցին զօրքն արքունի, ոչինչ շահ օգտի համարէին զկեալն ի մէջ ամրականացն։ Քաջութեամբ ելեալ յարձակեցան օգնականութեամբ ամրականացն, և հասեալ ի մօտաւոր աշխարհն Պարսկաց, յանխնայ կոտորելով՝ նախճիրս արեան գործէին, և զմնացեալսն գերի առեալ տանէին, և անդէն յամուրսն արկանէին, և զշինուածսն աշխարհին զամբար ի ձեռն առեալ հրոյ ճարակ տային։

Դարձեալ և որք էին ի լերինս Խաղտեաց, իբրև տեսին եթէ յանդրգ-

---

1 Բα մարտուցեալք ԲՃ^1 զբազմութիւն գնդին Պարսից α զբազմութիւն Պարսից 2 ԵԸԺԽՀՏ^2 Իսկ նոցա 2—3 Թ մտեալ փխ մատուցեալ 4 ԲՃ^{1}α և իբրև ԳԼ իբր 5 Գ թշնամեաց ԳԸԽՀ քահանային փխ քահանայի մի ԴՏ^{1}Տ^2 քահանայիցն ԴԸԺԽԿՀ չիք մի 6 ԱԳԴՋ անուն է անուն է նորա α անուն էր Արսէն փխ Արշէն 7 ԱԹԻՏ^1 ընտանութեան ԸԺՏ^2 ընդանութեան 6—7 Բ յաղերսարանութիւն α աղերսարանութիւն փխ յաղերս ընտանութեամբ Խ աղերս ընտանութեան Ծ յաղերս ընտանութեան Դ ընդանեացն Կ յընտանութեան α և ցուցանէր զաղէտս անվնաս փախստեան անմեղացն Բ անմեղաց 7—8 α արկանէր և զութ 8 ԳԸԺԿՏ^2 ուրացելոյն Թ չիք և 9 ԲՃ^{1}α զառաջին ուխտն կարգին քրիստոնէութեանն Ջ քրիստոնէութեան ԲՃ^{1}α սակաւ մի Խ սակաւ 9—10 Լ քաղցրասցի սակաւիկ մի 10 Բα անսաց և լուաւ 11 ԲԳԴԼα բանից ԵԽ նա փխ նմա ԲԿՃ^{1}α իջեալն 12 Դ մանաւանդ իբրև ետես զօրավարն եթէ երթայր զհետ... 12—13 Ճ^{1}α նորա կամացն 13 Բ իւրոց փխ նորա Բ և ի բազում 13—14 ԲԴ աւազակաւորս ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զաւազակաւորսն Ճ^{1}α աւազակաւորս արձակել ԱՋէԹԻVՏ^{3}A զասպատակաւորն 14 ԲՃ^{1}α և զորս Բ զմուտսն փխ զամուրսն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α գտանէին ԱՋէԹԻVՏ^{3}A գտանէր 14—15 ԸԺՀα մարդկան Իα վարէին ԵԸԺԽՀՏ^2 ի գերութիւն վարեցին 15 Խ զամպար Բ ձեռս ԲՃ^{1}α արարեալ փխ առնէին 17 ԲԴα որ ԲՃ^{1}α յամուր տեղին փխ յամուրս Տմորեաց ԳԵԸԺԼԿՀՏ^2 յամուրսն Դ Տմորեացն α զայս ամենայն չարիքս 18 ԳԼՏ^1 արարին փխ գործեցին ԵԺԽԿՀ չիք զոր գործեցին Ե օգտի ԱՋէԸԹԺԻԽVՏ^3 զկեալն ԳԼԿՏ^{1}α զկալն և զկեալն Դ զկալն զկեալն ԵՀ զկեալն և զմէջ ԲA զկալն 19 ԲՃ^{1}α ամրականին 18—20 ԲVՃ^{2}α չիք քաջութեամբ ելեալ յարձակեցան օգնականութեամբ ամրականացն 20 Հ չիք և հասեալ α հասեալք Բα աշխարհս ԵԸԺԽՀՏ^{2}α Պարսից 20—21 ԲՃ^{1}α կոտորէին և 22 ԳԼԿՏ^{1}Տ^2 անդրէն ԲԳԴԵԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^2 անկանէին (ԵԸ անգանէին) ԱԲԳԵԺα զշինուածս Է շինուածս 23—24 ԲՃ^{1}α չիք զամբար ի ձեռն առեալ 23 Հ ի ձեռս Դ տային ճարակ Է հրաճարակ 24 Բα ի լերինս Խաղտեացն էին ԳԵԺԾԿՀ ի լերինսն Լ ի լերինն Դ յամուրս փխ ի լերինս Է իբրև տեսեալ ԳԵԺԻԼԽԿՀ թէ։

նարար զօրքն Պարսկաց յանհրկիւղս իջանէին յամուրս աշխարհին Հայոց, յարձակեցան և նոքա մեծաւ զօրութեամբ ի ձորագաւառն Տայոց: Եւ գտին անդ գունդ բազում ի զօրացն արքունի, որ գերի առնուլ կամէին զամրականս աշխարհին. դարձեալ և կարծէին ևս, եթէ գանձք նախարարացն անդ իցեն, վասն այնորիկ և յանխնայ յուղէին զվայրսն:

Նա և տեսին ևս անդ ի գեւղս երկուս, որ զեկեղեցիսն այրեցեալ էր. առաւել ևս վասն այնր ի նախանձ բարկութեան բրդեցան: Յարձակեցան, հարան ի դիմի միմեանց, և կամակարութեամբ յաղթեալ, բեկեալ արկին զզօրութիւն գնդին Պարսից, և կոտորեցին զբազումս ի նոցանէ, և զմնացեալսն փախստական հանէին յաշխարհէն:

Եւ յայնչափ յանդուգն յարձակմանէն՝ միայն երանելին Հմայեակ, եղբայր սպարապետին Հայոց Վարդանայ, յանխնայ քաջութեամբ մարտուցեալ՝ կատարեցաւ նահատակութեամբ ի վերայ սուրբ ուխտին միաբանութեան: Եւ այլքն ամենայն ողջանդամ ապրեալք երթային զհետ փախստականին:

Եւ իբրև այս այսպէս կատարեցաւ, դադարեցին զօրք թագաւորին խառնամուխ լինել յամենայն տեղիս անխտրութեամբ, և ևս առաւել ձեռնպահ լինել եկեղեցեացն: Դարձեալ միւանգամ անդրէն հարցանել սկսան յարքունիսն:

Նա և որ յԱրձախայ մայրիսն անկեալքն էին փախստականք, ոչ ինչ լռեալ դադարեցին խաղաղութեամբ. այլ հանապազ յղէին յաշխարհն Հոնաց, շարժէին և յորդորէին զգունդն Հոնաց, և յիշեցուցանէին նոցա զուխտն, զոր եդեալ էր ընդ Հայս և անսուտ երդմամբ հաստատեալ: Հաճոյ թուէր բազմաց ի նոցանէ լսել զբանսն քաղցրութեամբ: Նա և մեղադիր ևս յոյժ լինէին նոցա, եթէ «ի կռիւն ընդէ՞ր ոչ եկիք պատրաստութեամբ»:

---

1 Դ անհրկիւզ Ը յանհրկիւզք Բ ի յամուրս α յանհրկիւղս յամուրս աշխարհին ՉԷ VՏ³A իջանէին 2 Բ արձակեցան Բձ¹α ձորագաւառին ԳԴԵԸԺԼԽԿՏ¹ ի ձորագաւառն Է ի ձորոց գաւառն 3 Բձ¹α զունդս բազումս 4 Լ զամրականսն Դ չիք և Բα չիք ևս ԳԵԺՏ² զանձ 5 α անտ իցէ ՉԷV անկիցեն փխ անդ իցեն ԴԷ չիք և Բ ուղէին փխ յուղէին 6 Խα չիք ևս Բձ¹α չիք անդ Բ գեաւղս α գի ի գեաւղս Դα չիք որ ԲԳԵԸԺԼԽԿՀձ¹Տ¹ գի փխ որ α այրեալ էր զեկեղեցիսն ԳԾՏ² էին Դ չիք էր 7 ԳԵԸԺԼԽԿՀ չիք ևս Բα այնորիկ փխ այնր ԱԻ բարկութիւն բրդեցան ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀձ¹Տ¹Տ² ի նախանձ բարկութեան բրդեցան Թ չիք բարկութեան ՉԷԻVՏ³A բրդեցան բարկութեամբ α ի նախանձ բարկութեան գրգեալ 8 ԲԳձ¹α ընդդէմ փխ ի դիմի ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ կամակորութեամբ Բձ²α չիք յաղթեալ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹α բեկին արկին 8—9 Բձ¹α զզօրութիւնս 9 Ի զզօրութիւնն Լ զօրութիւն 9—10 Է զմնացեալսն 10 ԳԴԵԸԺԼԽՀՏ² հանէին 11 Է այնչափ ՉԷ յանդուքն Բձ¹α չիք յանդուգն 12 Բձ¹·⁵ սպարապետին ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ²·⁵α չիք Վարդանայ 12—13 Է քաջ նահատակութեամբ: չիք յանխնայ քաջութեամբ մարտուցեալ կատարեցաւ 13 Դ չիք սուրբ 14 Բ և այլք ԲԳԼԿՀՏ¹ ողջանդամք ԺԼԿՀՏ¹ ապրեալ Խ արարեալ (!) զհետ երթային 14—15 ԳԼՏ¹ փախստականիցն ԵԸԺԽՀՏ² փախստականացն 16 Բձ¹α զօրքն Պարսից Ի զօրքն 17 Բձ¹α ձեռնամուխ փխ խառնամուխ Ի լինիլ α տեղիսն ԲԹα չիք և 17—18 ԳԴԹԺԽ ձեռնապահ 18 Ի լինիլ Դ եկեղեցեաց A յեկեղեցեացն ԲԴ չիք անդրէն 18—19 α չիք «դարձեալ—յարքունիսն» 19 ԳԵԸԺՀ յարքունիս 20 Դ յԱրծախս ԱԳԷԸԹԺԻԼԽԿ անկեալք Դ անկեալ Բձ¹α ընակեալ փխ անկեալքն 21—22 Բ յաշխարհէն Հայոց փխ յաշխարհն Հոնաց α յաշխարհն Հայոց 22 Ի չիք շարժէին և յորդորէին զգունդն Հոնաց ԵԸԺԽՀՏ² չիք նոցա 23 Գ զուխտ ԲԳα եղեալ էին Ի ի Հայս 24 ԵԸԺԽՀձ²α թուեցաւ ԵՀ բանսն Է զրանս ԳԵԸԹԺԼԽԿՀՏ¹Տ² քարոզութեամբ փխ քաղցրութեամբ 25 Թ չիք ևս ԵԸԺԽՀ չիք յոյժ Բձ¹α ի կռիւն խսկ Դ ի կռիւսն Ե չիք ի:

Եւ իբրև յառաջնումն ինչ ոչ հնարէին զմիմեանս հաւանեցուցանել, ապա գունդ բազում գումարէին, և անդէն յարձակեալ հասանէին ի սահմանս տէրութեանն Պարսից. և զբազում դաւառս հարեալ, բազմագոյն ևս գերի առեալ, տանէին յաշխարհն իւրեանց, և յայտնի ցուցանէին Թագաւորին զմիաբանութիւնն զոր ունէին ընդ գնդին Հայոց։

Իսկ իբրև այս ամենայն ազդումն հասանէր առ զօրավարն Պարսից, սրտմտեալ զայրանայր, և մեծաւ բարկութեամբ կուտէր զվնասն ի վերայ անօրինին Վասակայ, իբր թէ նա իցէ սկիզբն և առաջնորդ ամենայն չարեացն, որ գործեցան։ Եւ անդէն չու արարեալ խաղայր գնայր հասանէր յաշխարհն Պարսից. գրէր և ցուցանէր յարքունիս զամենայն ստուգութեամբ, և զվնաս գործոյն արկանէր զուրացելովն։

Իբրև լուաւ Թագաւորն զամենայն աւեր աշխարհին, և ստուգեաց զիրս մեծի պատերազմին, բեկանէր անկանէր ի մեծ խռովութիւն, և լռեալ դադարէր ի հանապազորդ և ի խարեբայ խորհրդոցն. յուզէր և քննէր զվրիպումն անհանճար գործոյն, և կամէր տեսանել՝ ասելով. «Ո՞ ոք իցէ, որ զիս ճշմարտութեամբ ի վերայ իրացդ հասուսցէ»։ Իսկ որ էր գիտակ անօրէն գործոյն անդէն ի դրան արքունի, նոյն հազարապետն Միհրներսեհ, յառաջ մատուցեալ ասէ ցԹագաւորն. «Զայդ ես ասեմ քեզ, արքայ քաջ. եթէ կամիս ստուգութեամբ լսել զարդարն, որք գլխաւորք քրիստոնէիցն են ի Հայս, տուր կոչել, և դան յօժարութեամբ և ասեն քեզ զամենայն արդարութեամբ»։

Յայնժամ զմի ումն յաւագ նախարարացն՝ Ատրորմիզդ անուն, որոյ իշխանութիւնն իսկ խառն էր ընդ Հայոց աշխարհին և գործակից էր զօրավարին ի նմին պատերազմի, գրէր և յանձն առնէր նմա զաշխարհն Հայոց մարզպանութեամբ։ Եւ զՄուշկան Նիւսալաւուրտ հանդերձ ամենայն

---

1 Դ չիք Եւ ԳԼԿ առաջնումն ա չիք զմիմեանս հաւանեցուցանել, ապա Բ հաւանեցուցանէին ԳԵԼԽ հաւանեցուցեալ ԲԳԴԵԼԺԼԽԿՀՏ² չիք ապա 2 Բծ¹ա չիք յարձակեալ Հ չիք յարձակեալ հասանէին Ի յարձակէին։ չիք հասանէին Ե չիք և անդէն յարձակեալ հասանէին 3 Ե տէրութեան ԵԷ բազում Բ առեալ փխ հարեալ Բ զբազմագոյնն Դ և զբազմագոյն ԵՀ յոլովագոյն ԼԺԽ յոլովագոյն ևս 3—4 ա չիք բազմագոյն ևս գերի առեալ 4 ԵԼԺԽՀՏ² և Թագաւորին յայտնի ցուցանէին Բ կացուցանէին փխ ցուցանէին 5 ԳԵԷԼԼԽՀ զմիաբանութիւն 7 ԲԳԴԵԼԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ծ¹Ի¹Կա և մեծ բարկութիւն Գ մեծ փխ մեծաւ Է զվնաս ԲԼԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ²ա չիք զվնասն 8 ԱԼԹԺԿ անօրէնն ԲԳԷԿա իբրև ԵԼԺԽՏ² իբրու Դ Թուի թէ Բծ¹ չիք ամենայն ա առաջնորդ և սկիզբն 9 Դ և այնպէս փխ և անդէն VՏ³A գնայր խաղայր Բա չիք հասանէր 10 Բծ¹ա յերկիրն փխ յաշխարհն ԱՁԻ զամենայնն Դ ամենայն 10—11 Բծ¹ա զամենայնն ստուգութեամբ յարքունիս ԵԼԺԽՀ զամենայն իրսն 11 Է և զվնաս 12 Բ Իսկ իբրև Դ չիք զամենայն Դ զաւեր ԵԺԽՀ ստուգէր 13 Բ մեծ 14 Ի զագարիւր ԱԲԳԴՁԷԹԻԿծ¹ա չիք և ի V չիք և ի խարեբայ Գ խարեբեա 15 Ի վրիպումն ԱՁԷԻ\ գործոցն Խ խորհրդոյն փխ գործոյն Բ ո՞վ որ 16 Բա ճշմարտութեամբ զիս Բծ¹ա հասուցանիցէ Դ հասուցանէ ԺԽՏ² գիտակն էր ԳԵԾՀՏ¹ գիտակ էր Լ գիտակ է 17 Ե անօրէնն գործոյն ԱԲՁԷԹԻV անդրէն ԳԵԺ դրանն 17 18 ԳԺԾԿ Միհրներսեհ ԵՀ Մեհրներսեհ 19—20 ԲԵԻԽՀծ¹Տ² գլխաւորք են քրիստոնէից ի Հայս ԳA քրիստոնէից 20—21 ԱԲՁԻVա զամենայնն 21 Բծ¹ա ստուգութեամբ փխ արդարութեամբ Կ յօժարութեամբ և արդարութեամբ 22 ԲԻԿա որ փխ ումն Դ նախարարայ անդի Հ զմի որ նախարարացն աւագ Բ Ատրորմիզդ ա Արդորմիզդ Դ Ատրոմիզդ անուանուն(!) Հ Ատրոմիզ 23 Ե իշխանութիւն Դծ¹ չիք իսկ ԽԾՏ¹ խառնեալ էր Բ աշխարհին Հայոց 24 պատերազմին Դ ի մեծ պատերազմին Լ յանձնէր Տ¹ յանձնէր նմա Հ չիք նմա Հ զամենայն աշխարհն 24 25 V չիք զաշխարհն Հայոց ա զաշխարհ Հայոց 25 Բ զՄուշկիան ԳԵԽ Մուշկան Կ Մուշկանն ԵԼԹԺԻ\ Տ²Տ³ Նիւսալաւուրտ։

մնացեալ զօրուն զումարէր յաշխարհն Աղուանից և Լփնաց և Ճղբաց և ի Հեճմատակաց և ի Թաւասպարաց և ի Խիրխովան, և յամենայն ամրականս, զորս աւերեալ էր գնդին Հոնաց վասն ուխտին Հայոց: Որպէս և յոյժ խակ տրտմեալ էր թագաւորն, ոչ միայն ընդ աւեր աշխարհացն և ընդ անկանել զօրացն, այլ ևս առաւել ընդ աւերել պահակին, զոր ի բազում ժամանակաց հազիւ ուրեմն կարացին շինել. և յայնմ ժամանակի դիւրաւ առեալ քանդեցաւ, որում և չէր խակ ակնկալութիւն շինութեան: Իսկ զՎասակ հանդերձ գլխաւոր քրիստոնէիւքն ի Դունն հրամայեաց կոչել:

Արդ եկն եմուտ մարզպանն Ատրորմիզդ յաշխարհն Հայոց սիրով խաղաղութեամբ: Հրամանաւ արքունի կոչեաց առ ինքն զՍահակ սուրբ եպիսկոպոսն Ռշտունեաց, ուսանել ի նմանէ զիրացն ամբաստանութիւն: Բայց թէպէտ և նորա աւերեալ էր ատրուշան մի, և բազում չարչարանօք հարեալ էր զպաշտօնեայս կրակին, ոչ ինչ զանգիտեաց գալ յատեան հրապարակին:

Դարձեալ և ի տանէն Արծրունեաց բարեպաշտօն երէց մի Մուշէ անուն, որ առաջնորդ էր աշխարհին Արծրունեաց, աւերեալ էր և նորա զկրակատուն մի, և կապանօք և տանջանօք բազում չարչարանս անցուցեալ էր ընդ մոգսն. և սա ոչ ինչ զանգիտեաց, այլ կամաւ եկն և յանդիման եղև մարզպանին:

Եւ երկու ևս այլ քահանայք երանելիք, որոց անուանքն են Սամուէլ և Աբրահամ. քանդեալ էր և սոցա զատրուշանն յԱրտաշատ և յառաջա-

---

1 ա չիք մնացեալ Բ զօրօքն Դ յաշխարհսն ԸԽ փխնաց Է լփանաց Դ ի լփնաց և ի ծորաց Բ Փըղրաց փխ ծղրաց ԳԿ ի ծղրաց 2 ԲԵԸԺԼԽՀՃ^{1}ա չիք ի (Հեճմատակաց) ԲՃ^{1}ա չիք և ի Թաւատպարաց ԳԿ Թաւսպարաց ԸԺԼԽՀ Թօսպարաց S^2 Թօսխարաց Դ և Թեասպարաց և ի Խիրխովան ԱԻ և ի Փերրխոնան ԲՃ^{1}ա և ի Հեղրխովան (ա չիք ի) ՁՆV Փիրխոնան Ը Խիրովան Թ Փիփրխոնեան 2—3 ԲԴՃ^{1}ա ամրականսն ՁՆVS^{3}A ամրականն 3 ԸԽS^{2}ա զոր փխ զորս Է չիք Հոնաց վասն ուխտին ԲՃ^{1}ա որպէսզի փխ որպէս և 4 Դ Թաղաւոր Ի չիք ընդ (աւեր) ԲԴԵԸԺԽՀS^{2}Ճ^{1}ա աշխարհին Բա չիք ընդ 5 ԲԵԸ անդանել Ի անկանիլ A անկանելն ա ընդ աւեր պահակին ԼԱ վասն պահակին 6 Դ ժամանակս ԲԴ հաղիւ հող ա ի բաղում ժամանակաց հեաէ հաղիւ ԱՁՆԹԻVS^{3}A որ և 6—7 ԱԲԴԹԻ դիւրաւ ԳԵ ԸԺԼԽԿՀS^{1}S^2 չիք դիւրաւ 7 ԲՃ^{1}ա առաւ և քանդեցաւ ԴS^2 առաւել քանդեցաւ ԲԴԵԺ ԼԿՀ չիք և Բ չիք խակ (անկալութիւն) ԼS^1 անկալութիւն խակ 8 ԴԹ քրիստոնէիւք ա քրիստոնեաւքն ԲԴԿՃ^{1}ա ածել փխ կոչել ԵԸԺԽՀS^2 հրամայեաց ի Դունն ածել 9 ԳԼS^1 եկեալ փխ եկն Դա Աատրորմիզդ անուն Է Աատրորմեզդն 9—10 ԵԸԺԽՀS^2 սիրով և խաղաղութեամբ 10 Ի չիք հրամանաւ արքունի Ի կոչէ ԱՁՆԹԻ զաւրր ԲԴԵԸԺԼԽՀS^{1}S^{2}Ճ^{1}ա չիք սուրբ 10—11 ԳԿVS^{3}A սուրբ եպիսկոպոսն 11 Բ եպիսկոպոս ԳՀ ըՌշտունեաց Ե ըՌշշտունեաց ԹԻ ուսանիլ ԱԴՁV S^3 ամբաստանութիւնն Հ ապստամբութիւն(!) 12 ԳԴԵ ԸԺԼԽԿՀS^2 բայց նորա թէպէտ և ԲՃ^1 բայց նորա թէպէտ և աւերեալ էր զատրուշանն Դ ատրուշանս ա բայց նա թէպէտ և աւերեալ էր զատրուշանն 13 ԳԴ զպաշտօնեայսն Դ կրակի Բ ի յատեան 15 ԲԴա չիք և ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^{1}S^{2}Ճ^{1}ա բարեպաշտ ԸԹV երէց Ը անուն Մուշէ 16 Է յառաջնորդէր ԾS^{1}S^2 Արծրունեաց աշխարհին ԳԼԿ չիք և 17 ԲԴ կրակատուն Ա և կապանօք և տանջանօք և բաղում Ը չիք տանջանօք ԴՁԹԽVS^1 չիք և (տանջանօք) ԳԼԿ չիք և: և Է կապանօք տանջանօք և բաղում և չարչարանս անցուցանէր ա կրակատուն մի և կապանօք և չարչարանօք բաղում տանջանս անցուցեալ 18 Aա ինչ ոչ ԲԴՃ^{1}ա կամաւք 20 ԳԴԼԽԿ չիք և ԲՃ^{1}ա այլև ԵԸԽՀ երկու և այլ Դ երկուք Ը չիք ես Լ երկու այլև քահանայք Բա անուանք են այս ԳԴԿ անուանք Դ Սանուէլ 21 ԼԿ Արբրամ Բա չիք և ԲԹա նոցա ԲՃ^{1}ա զատրուշանն որ յԱրտաշատ ԵԸԺԽՀ զատրուշանն:

գոյն ըմբռնեալ էին ի կապանս յուրացեալն Վասակայ. ածին և զնոսա առ առաքինի ընկերսն։

Եւ ժողովեցին ես ի նոյն տեղի զմեծն Յովսէփ և զՂեւոնդ և զՔաջաջ և զԱրշէն։ Եւ իբրև ուսաւ և տեղեկացաւ յամենեցունց մարզպանն, գրեաց և եցոյց յարքունիս զամենայն ճշմարտութեամբ, որպէս զիարդ լուաւ ի բերանոյ նոցա։

Բայց Վասակ թէպէտ և յառաջագոյն հասեալ էր ի Դուռն, ըստ կամաց իւրոց այլ ընդ այլոյ երթեալ պատմէր զամենայն ստութեամբ, սակայն ի միտս թագաւորին ոչ կարէր զանձն արդարացուցանել. այլ պատասխանի արար նմա և ասէ. «Յորժամ քրիստոնեայքն ես եկեսցեն՝ հասարակաց լուայց յատենի»։

Իսկ զսուրբ քահանայսն՝ վասն զի կապանօք տանէին, յետ երկուց ամսոց և քսան աւուր հասանէին ի ձմերոցն արքունի։ Իբրև լուաւ մեծ հազարապետն, եթէ ածին զնոսա ի քաղաքն, ինքնին իսկ ականատես լինէր նոցա։ Բայց թէպէտ և տեղեկութեամբ լսէր ի նոցանէ զամենայն, ոչ կարէր ձեռն արկանել և չարչարել զնոսա, քանզի բազումք ի նախարարացն Հայոց դեռ ես բնակեալ ունէին զամուրս աշխարհին, և դեռ ես մարզպանն յերկիւղի էր։ Վասն որոյ զգուշութեամբ հրամայեաց պահել զսուրբսն, և զաշխարհն հրամայէր սիրով նուաճել. վասն որոյ և ինքն իսկ շրջէր և ժողովէր և շինէր ուխտիւ հաստատութեան։

Եւ եպիսկոպոսացն հրաման տայր ունել զիւրաքանչիւր իշխանութիւնս, և ըստ առաջին սովորութեանն պաշտել յայտնութեամբ, և համարձակ ես գալ ի հրապարակ։ Նա և ընծայից և պատարագաց արժանի առնէր թողուլ զառաջեաւ։ Եւ քանզի բազում գաւառս առեալ և աւերեալ էր

---

1 Բ չիք էին Բծ¹ɑ ըմբռնեալ էին ի տանջանս և ի կապանս ԲԻԽՀծ¹ɑ յուրացելոյն ԱՁԷԹԻV չիք և 2 Տ³A յատաքինի փխ առ առաքինի ԲԴծ¹ɑ զառաքինիսն և այլ ընկերս նոցին 3 ԲԴ չիք և Բ և ի սոյն V գնոյն ɑ ժողովեցին և խսկոյն զմեծն Դ զՂեւոնդ իբրև 4 ԸՏ¹Տ² իսկ մարզպանին իբրև ուսաւ ԵԺԼԽ իսկ մարզպանն իբրև լուաւ և տեղեկացաւ յամենեցունց Դ ստուգեաց և ուսաւ 5 Զծ¹ զամենայնն էր ճշտութեամբ ԱԻ զիարդ և լուաւ իսկ Դ և լուաւ ԹԿ զիարդ և լուաւ 5—6 ԲՁԷVծ¹ɑ չիք որպէս զիարդ լուաւ ի բերանոյ նոցա 7 Հ չիք և 8 Ժ զամենայնն այլ ընդ այլոյ երթեալ պատմէր ստութեամբ Հ իւրոց զամենայնն Ե ըստ կամաց իւրոց զամենայնն այլ ընդ այլոյ ԸԼՏ¹Տ² զամենայնն այլ ընդ այլոյ Զ յերթեալ ԵԸԽՀ ստուգութեամբ փխ զամենայն ստութեամբ Դ պատմեաց Բծ¹ɑ զամենայն երթեալ պատմէր ստութեամբ ԸԼՀ չիք զամենայն 9 Դ զանձն ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² չիք այլ 9—10 Բծ¹ɑ չիք այլ պատասխանի արար նմա և ասէ 10 Թɑ չիք ես 10—11 Բծ¹ɑ ասէ, լուայց յատենին ԲԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ²ծ¹,¹⁴ɑ հասարակաց ԱՁԷԹVՏ³A հասարակ 11 ԳԺԿՏ²ɑ յատենին Ը ատենին 12 ԹԾ սուրբ Թ քահանայս ԵԸԽՀ կամօք փխ կապանօք Դ չիք յետ Դ յերկուց 13 Դ և ի քան աւուրց Թ աւուրց Դɑ հասուցանէին Բ ձմերոց ԵԸԺԽՏ² ձմերոցն ԲԴծ¹ɑ իսկ իբրև 14 Բ և ինքնին իսկ ԵԸԽՀՏ² ինքն իսկ 15 Դ զամենայն ի նոցանէ 16 Թ ոչ կարէր փխ ոչ կարէր 17 ɑ չիք զնոսա 18 Բ յերկեղի էր ԲԳԵԺԼԽԿՀՏ²ɑ վասն որոյ և ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ɑ հրամայէր 19 Ե հրամէր Լ սիրով հրամայէր 19—20 Բծ¹ɑ ինքնին փխ ինքն իսկ 20 ԱԲԳԴԵԹԺԻԾԿՀՏ¹Տ²ɑ հաստատութեամբ Դ խաղաղութեամբ փխ հաստատութեան 21 Դ եպիսկոպոսաց Բծ¹ɑ տայր հրաման 21—22 ԱԲԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀɑ իշխանութիւն ԶV իշխանութիւնն 22 Ի սովորութեան 22—23 Բծ¹ չիք և համարձակ ես Բծ¹ɑ պաշտել յայտնապէս և գալ ի հրապարակն 23 Դ չիք ես ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² համարձակութեամբ Հ չիք նա Բɑ ես և ɑ պարգեաց փխ պատարագաց 24 A զառաջեաւ կոչեալ փխ թողուլ զառաջեաւ. Դ թողուլ զառաջաւ։

զօրականին, թողուլ հրամայէր զհարկս աշխարհին. և զայրուձին ևս զարքունի թեթևացոյց առ ժամանակ մի։ Եւ միայնակեացք, որք ելեալ և կորուսեալ էին, հրամայէր գալ և ունել զիւրաքանչիւր տեղիսն։

«Եւ զամենայն կարգս աստուածպաշտութեանն, որպէս զկարգ և ունէին յառաջ ժամանակաւ առ նախնեօքն, նոյնպէս և այժմ, ասէ, կալցին։ Եւ եթէ ոք ի հեռի աշխարհ ուրեք գնացեալ իցեն, ունիմ իշխանութիւն յարքունուստ, ասէ մարզպանն, եթէ յազատաց իցեն, եթէ ի շինականաց, եթէ յեկեղեցւոյ, զինչ կեանս և թողեալ իցեն, եկեսցեն և կալցեն զիւրաքանչիւր զարարս»։

Երդմունս կնքէր և առաքէր ի կողմանս կողմանս։ Որ և բազումք իսկ եկին և ժողովեցան, և կալան զիւրաքանչիւր կալուածս։

Նա և որ մեծն է քան զամենայն, որ ի բռնութենէ ոք ակամայ կալեալ էր զմոգութիւնն, հրովարտակս առաքէր յարքունուստ՝ անդրէն ունել զքրիստոնէութիւնն։ Եւ յանդիման խօսէր թագաւորն, որք էին ի տանն արքունի, եթէ «Որք ոչ սիրով ունին զդենի մազդեզն, այնպիսեաց և աստուածքն են ցասուցեալ, և ես ոչ ինչ եմ շնորհակալ. և այսօր զնոյն հրաման տամ ամենեցուն՝ ի կամս մարդոյն թողեալ ըստ իւրաքանչիւր մտաց, որպէս զինչ և կամի պաշտել՝ պաշտեսցէ. ամենեքեան իմ ծառայք են»։ Զայս ասէր, և գրով հրաման տայր ամենայն աշխարհին։

Իբրև զայս լուան և տեսին բազումք, որ էին ցանեալ և ցրուեալք ի հեռաւոր տեղիս, գային և ունէին զիւրաքանչիւր արարս։ Իսկ նախարարքն,

---

1 ԲԳԹա զհարկ Բ զայր և զձի Բճ¹ա չիք ևս   1—2 ԲԵ արքունի α և զայրուձին արքունի թեթևացուցանէր առ ժամանակ մի   2 ԳԴԸա որ ելեալ   3 Լ հրամայեաց ԲԳԴԵԹԺԿՀճ¹ տեղիս α զիւրաքանչիւր տեղին   4 A չիք Եւ ԲԳԼ կարգ ԱՁԷԹԻV զործս փխ կարգս Դ աստուածպաշտութեան Դ չիք և α զխարգ փխ որպէս զկարգ Բ զոր և որք ունէին   5 Բ առ նախնեօք նորին α առ նախնեօքն որ էին ԲԳԺՀա չիք ասէ   5—6 ԱԳՁԷԻԼԿ նոյնպէս ասէ և այժմ կալցին ԵԸԺԽՀՏ² կալցեն, ասէ Բ կալցեն   6 Բճ¹ա ի հեռաւոր VS³ չիք ի ԲԸԽճ¹ա չիք ուրեք Բճ¹ա է փխ իցեն ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² իցէ   6—7 ԵԺԽՀՏ² իմ իշխանութիւն է ա ունի իշխանութիւն   7 A չիք ասէ մարզպանն Բճ¹ա յազատաց որ իցէ և եթէ ԳԵԸԺԻԿՏ² իցէ   7—8 ԳԼS¹ չիք եթէ ի շինականաց իցեն Դ և եթէ ի շինականաց ԲԴԵԸԺԽՏ²Aա չիք իցեն ԲԴԿ և եթէ Կ իցէ   8 ԱՁԷԹԻV յեկեղեաց փխ յեկեղեցւոյ ԵԸԺԽԿ չիք կեանս Հ եթէ իշխանականաց զինչ որ թողեալ իցեն A իցէ ԳԴԺԵԻԼԿՀ կալցին   9 ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ²ա արարս   10 A զայս ասէր և երդմունս կնքէր ԱԷԹԻVS³ երդմամբ կնքէր և առաքէր փխ երդմունս կնքէր և առաքէր Թ չիք որ Խ ուր S² ուր և ԳԼ չիք իսկ ա որք և   11 Խ շինուածս փխ կալուածս   12 Բա մեծ Բճ¹ա ասէ որ ի Բ յակամայ ԲԴճ¹ա չիք ակամայ   13 ԱԹԻԿ զմոգութիւն ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զմոգութիւն կալեալ էր Բա որ կալաւ զմոգութիւնն ԱԲԳԴԵժԻԼԽԿՀՏ¹ճ¹ա հրովարտակ Դ հրովարտակս ՁԷ հրովարտակս ԲԵԺա անդէն   14 ԴԵԷ զքրիստոնէութիւն Զ քրիստոնէութիւնն Բ որ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ճ¹,¹⁴ա ի դրանն   15 Խ չիք եթէ Բ չիք սիրով ԵԸԺԽՀՏ² ունիցին A զօրէնս դենի ԱՁԻVS³ զդենի մազդեան Է զդենի մազդէսան ԼԾ մազդէն ԳԴԾ ունէին զդենի մազդեզն (Դ մազդէզնն) ԵԸԹԺԽՀ զդենի մազդէն (լուսանցքում՝ հաւատոյ հաւատս) Բճ¹ա որք ունին զդէնս (ա զդէն) մազդեզանց ԱԳԴԵՁԷԹVS³ այնպիսեացն Բճ¹ա այնպիսոյն   15—16 A աստուածք   16 Թ իցեն փխ են Բ չիք ևս α չեմ ինչ Բ ոչ եմ ինչ Խ ինչ ոչ եմ Ա շնոհակալ (!) Բճ¹ա չիք զնոյն   17 Գ մարդոյ Ի մարդկան ԲԴճ¹⁴ա թողուլ   18 ԳԵԺԿՀՏ² չիք և Բճ¹ա կամեսցի   19 Բ և ամենեցուն գրով Բ չիք ամենայն ԱԳՏ³ աշխարհի α աշխարհին ամենեցուն   20 ԱԳԴՁԷԹԻԿVS¹S²S³ զայս լուան Բճ¹ա իսկ իբրև զայս տեսին և լուան որք ԵԸԺԼԽՀ լուան զայս A զայն ԵԸԺԽՀ չիք և տեսին ԱՁԷԹԻV յանցեալ փխ ցանեալ (Է անցեալ Թ յանցեալք) Բա ցրուեալ ԳԴԵԸԼԽԿՀՏ² ցանեալք   21 Է գնային։

որ էին յամուրս աշխարհին և կամ ի հեռաւոր օտարութեան, իբրև տեսին զշինութիւն երկրին, մանաւանդ զեկեղեցեացն հաստատութիւն, քաջալերեցան համարձակեցան և նոքա յանդիման լինել արքային։ Վասն որոյ և պատգամ յղեցին առ մարզպան աշխարհին, զի ի Դուռն ցուցցէ զբանս նախարարացն։ Իսկ նա վաղվաղակի յարքունուստ գիր ողորմանաց և ուխտ հաստատութեան տայր տանել առ նոսա հրամանաւ արքունի։ Բայց թէպէտ և գիտէին նոքա զդաւնութիւն տէրութեանն՝ թէ սուտն յամենայնի, կամեցան չարչարակից լինել սրբոցն. զի եթէ մահ ես առաջի կայցէ, ոչ ինչ զանգիտեսցեն երկիւղի։

Եւ զայս լուեալ թագաւորին՝ ոչ կապանօք, այլ արձակ ոտիւք և արձակ ձեռօք հրամայեաց առ ինքն կոչել։ Ածին վաղվաղակի զկին և զորդիս, և զինչս իւրաքանչիւր հատին ի ձեռս մարզպանին, և ինքեանք փութանակի գնացին ի ձմերոցն արքունի։

Եւ մինչդեռ անդէն ի ձմերոցին էր թագաւորն, առեալ հարցափորձ ի մէջ նոցա հրամայէր լինել։ Եւ նստաւ հազարապետն՝ զի լուիցէ կողմանցն երկոցունց։ Եւ իբրև յերկարեցաւ ամբաստանութիւնն զաւուրս բազումս, պարտաւորեցաւ կողմ ուրացելոցն։

Քանզի ցուցանէին զթուղթն՝ զոր տուեալ էր Վասակայ և ամենեցուն որ ընդ նմա էին, զի միաբանք իցեն ընդ նմա յուխտ ապստամբութեանն. թուղթ մի ի Վրաց աշխարհն, և թուղթ մի յԱղուանից աշխարհն. նոյնպէս և թուղթ մի յԱղձնիս, և հրովարտակ մի առ թագաւորն Յունաց, և թուղթ մի առ մեծ սպարապետն Անտիոքայ։ Եւ ի բոլորեսին յայտնի թուղթսն վաւերական մատանի Վասակայ եղեալ էր։ Սոյնպէս խառն էր

---

1 Բ յամուրսն Բ չիք և Ի չիք և կամ ի հեռաւոր օտարութեան ա աշխարհին կամ ի հեռաւոր օտարութիւն Գձ^{14} հեռի փխ հեռաւոր ԵԸԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ի հեռի Տ^1 յօտարութեան 2 ԲԴձ^{1}ա աշխարհին փխ երկրին ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}ա զեկեղեցեացն հաստատութիւն 3 Ի լինիլ արքային Դ չիք և 4 Դ պատգամս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^2 պատգամաւորս ԲԴԵ զուռն Դ ցուցեն (!) Բձ^{1}ա Իսկ նորա 5 Բձ^{1}ա չիք յարքունուստ ԸԽ ողորմանաց (!) 6 ԲԴձ^{1}ա հրամանաւ արքունի տայր տանել առ նոսա ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք հրամանաւ արքունի ԲԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}ա բայց նոքա թէպէտ և գիտէին ԶԷV չիք գիտէին Թ նոքա գիտէին Բձ^{1}ա զդաւն տէրութիւնն՝ եթէ Ե տէրութեան 8 ԲԴձ^2 մահն առաջի կայցէ Դ թէև փխ եթէ Էձ^1 կայցէ ա մահն ես 9 Բա զանգիտէին Եհ զանգիտացին ԳԴԺԾՏ^2 զանգիտեսցին Ե, երկիւղի Բ երկեղի 10 ԵԸԺԼՀ թագաւորն 10 11 Բձ^{1}ա չիք և արձակ ձեռօք հրամայեաց Ծ արձակ ոտիւք և ձեռօք հրամայեաց 11 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 հրամայէր Բձ^{1}ա տայր ածել փխ կոչել 11—12 Տ^2 զորդիսն 12 ԱԶԷV զինչ ԸԽ ի ձեռն 12—13 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 փութապէս 13 Ի ձմերոց Հ ի ձմերանոցն 14 Բա չիք անդէն ԳԽԿ ի ձմերոցի Լ ի ձմերոց Ծ ի ձմերոցն Հ ի ձմերանոցի ա և մինչդեռ ի ձմերոցն էր 14—15 Խ հրափորձի (!) 15 Դ հրաման տայր տանել ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}ա տանել փխ լինել Ի լինիլ 16 ԴԵԸԺԽՀՏ^2 երկոցունց կողմանցն Բձ^1 յամեցաւ ա յամեաց փխ յերկարեցաւ Ծ երկարեցաւ Լ երկարացաւ Դ յերկարացաւ Ե ամբաստանութիւն Է ամբաստանութիւն (!) Բ աւուրս 17 Հ չիք բազումս Բձ^{1}ա պարտեցաւ ԴԵԺԻԼԿՀՏ^{1}Տ^2 կողմն Ա ուրացելոյն 18 ԳԼ զթուղթս Դ Վասակ և Ա չիք և 19 Ա չիք էին զի միաբանք իցեն ընդ նմա ԲԿձ^{1}ա ընդ նմայն էին զի միաբան (Կ միաբանք) էին ընդ նմա յուխտ ԳԵ միաբան ԽՀձ^{1}ա ամբաստանութեանն 20 Բձ^{1}ձ^{14}ա ի Վրաց աշխարհն ԳԸԼԽԿ չիք և ԵՀձ^1 չիք և թուղթ մի յԱղուանից աշխարհն ձ^{2}ձ^{14}ա և թուղթ մի յԱղուանից աշխարհն մյուս բոլորը՝ Վրաց աշխարհէն... Աղուանից աշխարհէն 21 Դ յԱղձնեաց 22 ԱԶԷԻ սպարապետն յԱնտիոքոս ԳԴԵԸԺԼԽԿՀձ^2 յԱնտիոք ԹVՏ^3 Անտիոքոս Տ^{1}Տ^2 Անտիոք Բձ^{1}ա սպարապետն Անտիոքու ԲԹ չիք ի 22—23 Բձ^{1}ա յայս թուղթս ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 յայն թուղթս (Դ յայս) 23 Ա թուղթսն Բձ^{1}ա չիք վաւերական Ա վաւերականն ԱԳԴԸԼԿVՏ^3 վավերականի ԵԶԷԺԽՀ վաւերականի (լուսանցքում՝ ընդունական) ԸԽ չիք եղեալ էր ա եղեալ էր ի վերայ Բա սոյնպէս և նա խառն էր Խ նոյնպէս։

Նա և ի մահ մոգուցն ի Ջարեհաւանի։ Եւ զբազում բերդս՝ զոր հանին ի Պարսկաց, յայտ առնէին զնորա թուղթսն և զհրամանսն. քանզի նա էր մարզպան ի ժամանակին։

Որպէս և հրեշտակութեամբ յղեալ իսկ էր նորա առ Յոյնս նախարար մի, որում անունն էր Ատոմ՝ յազգէն Գնունեաց. սա մատուցեալ յանդիմանէր զնա առաջի մեծի ատենին հրովարտակաւն իսկ, զոր տուեալ էր նորա իւրով մատանեաւ։

Նա և ի մէջ իսկ բերէր զամբաստանութիւն նորա Մուշկան Նիւսալաւուրտ, և յայտ առնէր պատերազմակից ընկերօքն իւրովք, որ և յետ վճարելոյ պատերազմին բազում արիւն ետ հեղուլ Վասակ. թէ որպէս սուտ երդմամբք խաբէր և իջուցանէր յամրոցաց անտի. էր՝ զոր կոտորէր, և էր՝ զոր գերի վարէր զծառայս և զաղախնայս արքունի։ Եւ ի վերայ այսր ամենայնի վնասու, և զող ևս գտանէր հարկի աշխարհին, որ յարքունիսն երթայր։

Նա և յուրացեալ ընկերացն նորա բազումք էին, որ յայտ արարին զչարիս նորա, զոր գործեալ էր ընդ աշխարհն Հայոց։ Եւ ի մնացեալ մոգացն և ի փշտիպանացն, որք ի կապանսն ապրեալ էին և ապա ածին յարքունիս, հարցին և ցնոսա վասն նորա և ասեն. «Դուք է՞ք ինչ տեղեակ վասն չարութեան նորա»։ Ետուն պատասխանի և ասեն. «Ամենայն անցք չարչարանաց, որ անցին ընդ մեզ, և բազում հարուածք, որ եղեն ի զօրսն արքունի, և աւեր և գերութիւն աշխարհին Հայոց, և կորուստ հարկացն արքունի, սկիզբն և առաջնորդ չարեաց այրդ այդ եղեւ»։

---

1 Դ չիք և ԼՏ^1 սոյնպէս և ի մահ մոգացն խառն էր նա ի Ջարեհաւանի α ի Ջարեհանի Բ մոգացն ի Ջարեհաւան ԳԴԿ մոգացն Բճ^{1}α և ի բազում Գ չիք բերդս 2 ԳԵԿ ի պարսկացն α յայտնի առնէին A առ այն թուղթսն Բ զհրամանս ԳԵԺԼԽ թուղթս և զհրամանս Դ զի 3 Տ^1 մարզպան Ե չիք ի Բճ^{1}α ի ժամանակին յայնմիկ 4 Գ հրեշտակութեամբ Բճ^1 նորա նախարար մի A իսկ զոր յղէր ԳԴԿՀ յղեալ էր Դ չիք իսկ ԵՐԺԼԽՏ^{1}Տ^{2}α յղեալ էր նորա առ յոյնս ԳԴԿ առ յոյնս նորա Ե յոյսն 5 ԲԳԴԻα անուն է մատուցանէր 6 Բ զնոսա փխ զնա ԲԳԴԵՐԺԼԽԿՀα մեծ ԲԴճα չիք իսկ Գ տուեալն 6—7 α տուեալ էր նմա իւրով մատանեաւն 8 ԱԲԻV զամբաստանութիւնն Հ զամբաստամբութիւն (!) Բ զամբաստանութիւնն որ առ Բ Մուշկիան Կ Մուշկանն 8—9 ԵՐԹԺԻԽV Տ^{2}Տ^3 Նիւսալաւուրտ 9 Դ ընկերովքն Բճ^{1}α չիք որև ԳԴԵՐԺԼԽԿՀՏ^2 չիք և 10 Բα ի պատերազմէն ԴԵՐԼԽԿՀՏ^2 արիւնս Ը զամենայն արիւն ետ հեղուլ ՁԷV հեղել ԲԳԴԵԺԼԽ ՀՏ^{2}α չիք թէ 11 ԴԵԻՏ^2 երդմամբ Բճ^{1}α երդմամբքն և խաբերայ երկիցամբքն խաբէր Բ որ փխ զոր 12 Դ չիք և ՁԷVA տանէր փխ վարէր Բճ^{1}α զծառայսն և զաղախնայսն Է որ փխ եւ 12—13 Դα այս ամենայն 13 Բ չիք և զող Թի գտանիւր Բճ^{1}Տ^{2}α հարկացն արքունի աշխարհին Արեաց α չիք և ԻԼ յարքունիս 13—14 α չիք յարքունիսն երթայր 15 Ի ուրացեալ ԼԾՏ^1 յարուցեալ (!) ԲԳԴԵԺԽα ընկերաց ԸԽ ի յայտ 16 Բճ^{1}α զչարիսն Բճ^{1}α գործեալ էր նորա Գ խմացեալ փխ ի մնացեալ Ի չիք ի 16—17 Գ ի մոգացն Տ^{2}α մոգուցն 17 ԵԹԺԽՀ փշտիպանացն (լուսանցքում՝ մարմնապահ կանանցն) Բճ որ փխ որք Բճ^{1}α ի կապանս արգելեալ էին Դ որ ապրեալ էին ի կապանսն Խ որ ի կապանսն ապրեալք էին ԵՏ^2 ապրեալք 17—18 Դ ի կապանս արքունի 18 ԲԴα յարքունիսն, եհարց ցնոսա ԳԴ չիք և (ցնոսա) Բα վասն նոցա և ասէ Ի և ասեն ցնոսա վասն նորա 18—19 Դ տեղեակ ինչ ԺԾՏ^1 դուք զի՞նչ տեղեակ էք ԵՐԼԽՀՏ^2 դուք ինչ տեղեակ էք (Ը տեղակ) 19 ԱԳԴՁԷԻԿV Տ^3 սորա ԵՐԺԼՏ^2 զորա 20 Բ անցս փխ անցք V անցանք փխ անցք ԱԳԴԵՁՐԹԿVα հարուածքն Բ հարուածս 20—21 ԱՁԷԹVՏ^3 ի զօրքն Բճ^{1}α ընդ զօրս Դ ի զօրուն Ի ի զօրն 21 Լ չիք և աւեր 21—22 ՐԽ չիք «և աւեր— արքունի» 22 Բճ^{1}α չիք չարեաց α է փխ եղե:

Եւ մինչդեռ այս ամենայն ամբաստանութիւն ընծանէ էր զայնչափ բազում աւուրս, յառաջ մատեան և իւր ազգականքն, որ ես յառաջագոյն զատախազ լեալ էին ընծանէ առաջի արքային, սկսան կարգաւ ցուցանել և յայտ առնել, որպէս զի բարեկամացեալ էր նա ընդ Հեռանայ Հոնի միաբանութեամբ Բաղասական արքային, ի ժամանակին՝ զի կոտորեաց Հեռանն այն զզօրսն Պարսից յԱղուանս, և ապստամբեալ եհաս յերկիրն Յունաց, և բազում գերի և աւար խաղացոյց ի Հոռոմոց և ի Հայոց և ի Վրաց և յԱղուանից. որպէս զի ի վերայ իսկ եհաս խորհրդոցն ինքն իսկ թագաւորն, և սպան զԲաղասական արքայ։ Եւ Վասակ մարզպան էր Հայոց ի ժամանակին, և թշնամեացն արքունի խորհրդակից գտաւ։ Յուցին և յայտ արարին ազգականքն նորա, որպէս զի հնուտ և տեղեակ իսկ էին չար խորհրդոցն նորա. զամենայն ցուցանէին և յայտ առնէին առաջի թագաւորին. և զայլ ես բազմագոյն խարդախութիւնն, որ ստութեամբ վարէր զկեանս իւր՝ ո՛չ միայն առ ընկերս, այլ և առ թագաւորն ինքնին զխոզին. զի ոչ երբէք արդարութեամբ վաստակեալ էր ի մանկութենէ։

Յայնժամ ժամանակի հրաման ետ հազարապետն և ասէ. «Ածէք այսր և ի կապելոցն, որք են ի բանտի անդ»։ Լուծին և ածին յերանելեացն զՍահակ եպիսկոպոս Ռշտունեաց, և զսուրբն Յովսէփ և զՂեւոնդ երէց։

Եւ իբրև մերկացան ամենայն բանք առնենին առաջի նոցա, ետ պատասխանի Սահակ եպիսկոպոսն և ասէ. «Որ յայտնի ուրացեալն են ի ճշմարիտն Աստուծոյ, ոչ գիտեն զինչ գործեն և կամ զինչ խօսին. քանզի խաւարային են խորհուրդք նոցա. զանօրս պաշտեն սուտ պատճառանօք, և ընդ ընկերս մատնեն յուխտ ստութեան։ Եւ են նոքա դարանք սատանայի, զի նոքօք իսկ կատարէ զդառնութիւն կամացն իւրոց, որպէս

---

1 Բճ^{1}α չիք այս ամենայն Գ չիք ամենայն ԵԽՏ^2 ամբաստանութիւնս Ի եղե փխ էր A կուռէր փխ էր Բα չիք զայնչափ Հ զանչափ 2 Գ չիք բազում Գ մատուցեալ Բճ^1 իւր իսկ Բα որ՞ և յառաջագոյն իսկ 3 Գ զատայհայ Գ լեեալ Գ առ արքայն Տ^{1}Տ^2 չիք առաջի α առաջի արքայի ԳԵԺ սկսաւ 4 Բ յայտնել Գ չիք և յայտ առնել Գ բարեկամացեալ նորա ԲԳԵԸԺԽԾԿճ^1 նորա փխ նա Լ չիք նա Բα Խոռենայ Գ Խեռենա 5 ԲԳճ^{1}α Բաղասակայ արքայի Բճ^{1}α ի ժամանակի իբրև ԳԳԵԺ ի ժամանակի է՛ զոր փխ զի Լ չիք զի 6 Բ Խոռեանն α Խոռենն Գ Խեռանն ԵԺ զզօրս Ժ ի յԱղուանս 7 Գ Հանաց փխ Յունաց Բբ^{2}α աւար և գերի Գ Հռոմոց Հ ի Հռոմոց 7—8 ԳԵՀ չիք և (ի Վրաց) Բճ^{1}α չիք և ի Վրաց 8 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 չիք իսկ Բ խորհրդոց ԳԵԺԼԽԿՀՏ^2 խորհրդոյն α չիք խորհըրդոցն α ինքնին փխ ինքն իսկ ԲԳԳԵԸԺԼԽԿՀ չիք իսկ 9 Թ և եսպան Իէ Բաղասական A զԲաղասականն 9—10 Բճ^{2}α չիք Հայոց 10 Բ ի ժամանակի յայնմ α էր ի ժամանակին յայնմիկ և Լ թշնամեաց 11 Ի արարին նմա ԳԳ ազգականք ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 չիք զի 11—12 Բճ^{1}α տեղեակ էին իսկ (α չիք իսկ) ամենայն չարեաց նորա խորհրդոցն ԼՏ^{1}Տ^2 ամենայն չար խորհրդոց (Տ^2 խորհրդոցն) նորա 12 ԵԸԺԿՀ ամենայն չար ԳԳ խորհրդոց ԱՁՀԹԻV ցուցին ԱՁՀԻԹV և յայտ արարին 13 ԱԿ և զայլս ես Ե և զայս ես ԲԳճ^{1}α բազում փխ բազմագոյն ԱՁՀԻV և փխ որ Բα որով փխ որ 14 α առ ընկերսն Բα թագաւորն իսկ Գ չիք ինքնին 15 Բճ^{1}α զի ոչ իսկ երբէք Բճ^{1}α վաստակեալ էր ի մանկութենէ իւրմէ արդարութեամբ 16 Գ չիք հազարապետն ԱՁՀԹԻV չիք և ասէ 17 Բα որ են Գ որ էին ԳԵԼԽ որ փխ որք Բճ^{1}α չիք անդ α չիք յերանելեացն 18 Գ սուրբ եպիսկոպոս Գ ըռշտունեաց ԵԿ ըռըշտունեաց A Ղեւոնդ Գ զՂեւոնդ Գ և զսուրբն Ղեւոնդ երէց 19 Գ նորա փխ նոցա 20 ԲԳԻԿ եպիսկոպոս ԲԳճ^{1}α ուրացեալքն ԳԵԸԽԿ ուրացեալ 21 Բ ի ճշմարտին ԵԻՀՏ^{1}ճ^{1}α ի ճշմարտէն Ը աստուած Տ^2 ի ճշմարիտն աստուած Բճ^{1}α առնեն փխ գործեն ԸԽՏ^2 չիք կամ 22 ԱՁՀԻV խաւարեալ են A խաւարեալ է Գ խաւարին են Բ զանէրս Տ^{2}ճ^{2}α զաւարեալս 23 V ընդ երեկս (!) փխ ընդ ընկերս Գ յուխտս α յուխտ արբութեան (!) ԲԳα զարան 24 Բ նոքօք ԲԳԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}α չիք իսկ Թ կատարէն ԲԳԵ ԼԽԿՀճ^{1}α կամաց Գ ամենայն իւրաց փխ կամացն իւրոց ԲԳԿα որպէս և։

երևի իսկ ի զոյն յայդ Վասակ: Քանզի մինչ ունէր զանուն քրիստոնէութեան, վերին երեսօք կարծէր ծածկել և թագուցանել զամենայն չարութիւն իւր առաջի ձերոյ անդէտ տէրութեանդ, և զամենայն ննդութիւնն իւր քրիստոնէութեամբն ծածկէր: Ուստի և ձեր իսկ կարծեցեալ՝ մեծապէս պատուեցէք զդա առաւել քան զարժանն իւր: Հաւատացէք դմա զաշխարհն Վրաց. հարցէք ցաշխարհն, եթէ զո՞հ իցեն զդմանէ: Եսուք դմա զտէրութիւնն Սիւնեաց. լուարո՛ւք յազգականաց այտի դորա, զի՞նչ պատմեն զդմանէ: Արարէք զդա մարզպան Հայոց. զոր նախնեացն ձերոց մեծաւ աշխատութեամբ գտեալ էր, դա ի միում ամի կորոյս զերկիրն ամենայն: Տեսնե՞ք, իբրև բարձաւ ի դմանէ պատուական անունն Աստուծոյ, զոր ունէր ստութեամբ, մերկ երևեցաւ ամենայն չարագործութիւն դորա: Զի եթէ առ Աստուածն իւր սուտ գտաւ, առ ո՞ ոք ի մահկանացուաց աստի դա արդար գտցի:

«Արդ ամենայն ամբաստանութիւն՝ որ այժմ յայտնի եղև զդմանէ, ո՞չ անհա ձեր իսկ յառաջագոյն լուեալ էր. բայց յոր դէմս ծածկեցէքն՝ դուք ձեզէն իսկ քաջ գիտէք: Ինձ այսպէս թուի, եթէ սուտ յուսով դա զձեզ խնդացոյց: Այլ ոչ դուք և ոչ դա և ոչ որ զկնի ձեր գալոցն է, զայն ի մեզ ոչ կարէ տեսանել: Արդ արարէք որպէս և կամիք. զմեզ զի՞ հարցանէք»:

Զարմացաւ մեծ հազարապետն ընդ միտս իւր, և ի խորհուրդս իւր քննէր զամենայն բանս ատենին: Քանզի հասեալ էր ի վերայ, եթէ յիրաւի զատապարտեցաւ այրն ըստ անարժան գործոցն իւրոց. եմուտ և եցոյց զամենայն բանս ատենին յարքունիս: Եւ իբրև լուաւ թագաւորն և

---

1 Ժ ի զոյն իսկ ԳԴԿ մինչև 1—2 ԲԳԴα քրիստոնէութեանն 2 Տ^{3} վերինն Բ₂Տ^{2} երեսօրն ԼԾ չիք կարծէր Դ կորուսանել փխ թագուցանել α ուստի և թաքուցանել ԳԴ չարութիւնն 3 Բ չիք իւր Դ ձերոց α զամենայն առաջի ձերոց անդէտ տէրութեանդ Ե ննդութիւն Բα չիք իւր 4 ԴԵԸα քրիստոնէութեամբ Բ քրիստոնէութեան կամէր ծածկել α կամէր ծածկել Դ չիք և α ուստի և կարծեցեալ ձեր մեծապէս 5 ԹԻ պատուեցիք ԳԴԿ ուելի քան փխ առաւել քան ԹԻ հաւատացիք 6 ԱՉԹԻ հարցէք յաշխարհն՝ եթե զո՞հ իցեն ԲԴԷδ^{1}α հարցէք զաշխարհն VՏ^{3}A չիք զաշխարհն Դ են փխ իցեն ԴԻԽՀ թէ Թ ի զմանէ Գ և եսուք 6—7 Ե տէրութիւն 7 Բδ^{1}α չիք այտի ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2} անտի Հ անդի 8 ԹԻ արարիք Բδ^{1}α որ ի նախնեացն Բδ^{1}α բազում փխ մեծաւ Ը չիք մեծաւ 9 Բδα աւուր փխ ամի Բδ^{2}α զամենայն երկիրն 10 Է զարձաւ փխ բարձաւ Բ անուն Դ այն փխ աստուծոյ 11 Բδ^{1}α երկմտութեամբ փխ ստութեամբ α չարագործութիւնն զորա 11—12 ԱԹԻ զի որ փխ զի եթէ 12 ԲԴ թէ փխ եթէ 12—13 Բδ^{1}α ի մարդկանէ փխ ի մահկանացուաց աստի զա Դ չիք աստի 13 'Aα զատնիցի 14 Դδ^{2} ամբաստանութիւն սորա α ամբաստանութիւնդ որ յայտնի Դδ^{2} չիք որ Բ նորա յայտնի եղև զդմանէ փխ որ այժմ յայտնի եղև զդմանէ 15 Հ չիք ոչ Դ չիք անհա ԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} չիք ձեր իսկ Բδ^{1}α լուեալ էր զդմանէ ԳԴԿ յառաջագոյն իսկ Ե ո՞չ անհա յառաջագոյն լուեալ էր ձեր ԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2} լուեալ էր ձեր Հ լուեալ էր ձեզ ԹԻ ծածկեցիք α բայց յոր դէմս ծածկեցէք և ինձ 16 ԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} չիք իսկ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2}α եւ ինձ α չիք դուք ձեզէն իսկ քաջ գիտէք 17 ԴԵԼԽԾԿՀՏ^{1}δ^{1,7,8,10} զմեզ փխ զձեզ Խ չիք այլ ոչ դուք ԴԵԺԼԽԿՀՏ^{2} նա փխ դա ԵԺԼԿՏ^{2} չիք ոչ (որ) Դ չիք որ (զկնի) 17—18 Բα գալոց են՝ ի մեզ զայլ ոչ կարեն տեսանել Դ գալոց ՁԷ որ գալոցն է 18 Դ կարէք ԱՉԹԻVՏ^{3} զդա (որպէս և կամիք) A արարէք ընդ դա որպէս Դ չիք և Դ զմեզ 20 Բδ^{1}α ի միտս Բ չիք իւր 21 Դ եհաս փխ հասեալ էր α թէ 22 Բα այրն այն Ը ըստ անարժանի Դ ըստ անօրէն գործոց իւրոց ԲՏ^{2}Aδ^{1}α ըստ արժանի ԽԾՀ արժան ԲԴԵԼԽα գործոց 22—23 Դ եմուտ երևեցոյց α չիք եմուտ և եցոյց զամենայն բանս ատենին յարքունիս 23 Դ բանսն Դ ատենին ԱԲԴՉ ԷԻVՏ^{3} յարքունիսն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} չիք Եւ Հ չիք լուաւ:

ստուգեաց ի Հազարապետէն զառնն պարտաւորութիւն, բարկացաւ յոյժ և ի խոր խոցեցաւ. բայց երկայնմտութեամբ կամեցաւ հաստատել զնա ի մեծ անարգութիւն: Լաւ եկաց աւուրս երկոտասան, մինչ ի գլուխ չոգաւ փուրսիշ ամբաստանութեանն:

Եւ եղև յաւուր միոջ մեծի զամենայն երեւելի զպատուականսն հրամայէր յընթրիս կոչել: Կոչեցին և զուրացեալն. և նա ըստ առաջին կարգի օրինացն արքունի արկանէր զպատուական հանդերձն, զոր ունէր ի թագաւորէն. կապէր և զպատուավուրսն և զխոյրն ոսկեղէն դնէր ի վերայ, և զկռանակուռ ձոյլ ոսկի կամարն ընդելուզեալ մարգարտով և ակամբք պատուականօք ընդ մէջ իւր ածէր, և զգինդսն յականջսն, և զգումարտակն ի պարանոցին, զսամոյրսն զթիկամբքն, և զամենայն օրէնս պատուոյն զանձամբ արկեալ՝ երթայր յարքունիս. շքեղ և երևելի քան զամենեսեան երևէր բազմութեանն:

Իսկ նախարարքն որք կամօք ի Հայոց չոգան՝ անձամբ տուեալ զանձինս ի փորձութիւն, և սուրբքն որ յառաջագոյն հասեալ էին, կապանօք ունէին զամենեսեան առ Դրանն արքունի: Իբրև տեսին զնա զարդարեալ և շքեղացեալ, և բազմամբոխ գնդաւ գայր յարքունիս, ի միտս իւրեանց սկսան այպանել զնա և ասել. «Ով անմիտ վաճառական, զանմահ և զանանց պատիւն եդուր, և զանցաւորդ գնեցեր, զոր և զայդ ես ընդ մօտոյ աւուրս կորուսանելոց ես»:

Ետես և նստաւ ի ներքին գահլիճսն, որ էր հրապարակ մեծամեծացն:

---

1 Ըխ չիք և ստուգեաց Ըխ զամենայն բանս ի հազարապետէն ԱԹԻՃ^{4,20} պատմութիւն փխ պարտաւորութիւն ԲՃ^{1}α զառն զպարտութիւնն Դ զառն զպարտաւորութիւնն Լ չիք զառնն պարտաւորութիւն 2 VՏ^{3}A բայց միայն ԲԳԴԷԹԿՃ^{1}α երկայնամտութեամբ ԲՃ^{1}Տ^{2}α նմա փխ զնա 3 ԲՏ^{2}α չիք ի Դ մեծ անարգութեան Կ անարգութիւնս ԱԳՁԷԹԻV աւուրս տասն և երկուս ԲՃ^{1}Տ^{1} տասներկու Դ տասներկուս ԲԳԵԺԼԽԿՀՏ^{1} մինչև 3—4 α մինչև ի գլուխ չոգաւ փուշիշն 4 ԲԴՀ փուրշիշն ԳԵԸԺԼԽԿՏ^{2} փուրսիշն Թ փուրսիշ (լուսանցքում՝ հարցումն) ԲԴԵԼԽԿՀ ամբաստանութեան 5 ԲαՏ^{2} միում ԲԿα երևելիս Դ երևելիսն ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A և զպատուականսն Բα զպատուականս ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} պատուականսն 5—6 ԲՃ^{1}α չիք հրամայէր 6 Գα յնթրիս ԲՃ^{1}α կոչէր ԲՃ$^{1.4}$α զուրացեալն Վասակ α չիք նա Տ^{3} առաջի Դ կարգին Ե կարգացն օրին(!) 7 ԲՃ^{1}α հանդերձն 8 ԲԴԼԽα չիք և (զպատուավուրսն) ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1} զպատմուրսն Է զպատուավուրսն Դ զպտիւ վարսն (լուսանցքում՝ զպատիւ վարսին) AՏ^{2}Ճ^{1} զպատիւ վարսին 9 Ը զկռնակուռ Թ զկռանակուռ (լուսանցքում՝ զակնակուռ) Բ կամարն ի վերայ ընդելուզեալ Բ մարգարտաւ 10 Դ ածեալ ԳԴԵ ԸԼԽԿՀ չիք և Բ յականջին ԳԴԵԼԽԿ զգինդս յականջս Ժ զգինդն յականջս ԲԹ զգումարտական Կ զգումուտակն(!) 10—11 ԳԴ զգումարտակն ի պարանոցի 11 Ա զսաոյրսն(!) ԲՃ^{1}α և զսամոյրն Գ զսամոյորն(!) Թ զթիկամբք Հ ի թիկամբքն A զթիկամբն 12 Բ զանձամբն ԲՃ^{1}α յարքունիսն երթայր 12—13 ԹԻ երևիւր ԲԳԵԺԼԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α ամենայն բազմութեանն 13 Դ ամենեցուն փխ բազմութեանն 14 ԳԴԿ որ փխ որք ԵԸԺԽՀ Իսկ նախարարքն Հայոց որ կամօք իւրեանց չոգան Բα որ կամաւ չոգան ի Հայոց ԼՏ^{1}Տ^{2} կամօքն իւրեանց Տ^{2} չոգան ի Հայոց 14—15 Ի չիք «Իսկ—ի փորձութիւնն» 15 ԲԳԴԵԷԸԺԼԽԾԿՏ^{1}Տ^{2}α ի փորձութիւն Թ փորձութեանն ԱՁVՏ^{3}A ի փորձութիւնն α և սուրբք 15—16 ԲՃ^{1}α վանդի կապանօք զամենեսեան ունէին ԵԸԺԼՀՏ^{2} և կապանօք 17 Գ չիք և շքեղացեալ α շքեղացեալ և զարդարեալ ԲՃ^{1}α գնդիւն ԲՃ^{1}α յարքունիսն 18 A չիք զնա 18—19 Բ զանանց և զանմահ պատիւն 19 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}α պատիւն ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A պատիւ ԳԴԵԸԺ ԼԽԿՀ չիք և ԲՃ^{1}α զանցաւորս Տ^{2} զանցաւորդ Բ իւր փխ ես α զայդ իսկ ԲՃ^{1}α ի մօտոյ ԼԿՀ ընդ մօտ Տ^{2} մօտ 19—20 Բ աւուրց Դ ընդ մօտաւորս ԳԵԸԺ ընդ Տ^{2} մօտ աւուրս 20 Լ կորուսելոց ես 21 V Էհաս Տ^{3} ի ներքոյ փխ ի ներքին ԱՃ^{1}α զահղիճսն ԳԴ զախղիճսն ԲՃ^{1}Տ^{2}α ուր ԲՃ^{1}α հրապարակն մեծամեծացն էր:

Արդ եկն եւ սեննեկապանն յարքունուստ, հարցանէր ցնա և ասէ. «Արքայ յղեաց առ քեզ, յորմէ՞ գտեալ է քո զայդ ամենայն պատուական պատիւդ, ասա ինձ վաղվաղակի, վասն որո՞յ արդար վաստակոց»: Եւ յուշ առնէր նմա զամենայն բանս առենին, յորում դատապարտեցաւ. նա և զոր ոչ ևս անդ խօսեցան՝ զայն ևս յայտնէր նմա: Զի ոչ բստ կարգի ունէր նա զօրութիւնն Սիւնեաց աշխարհին, այլ նենգութեամբ և քսութեամբ եա սպանանել զհօրեղբայր իւր զՎաղինակ, և յինքն տարաւ զօրութիւնն՝ իբրև քրտիկար յարքունիս: Նա և այլ ևս բազում բանիւք դատապարտեցին զնա, որում ամենայն ատազանին վկայ գային: Պապանձեցաւ ամենեքին, և չգտաւ բան ճշմարիտ ի բերան նորա: Իբրև կրկնեցին և երեքկնեցին ցուցանելով ի ներքս յարքունիս, հատաւ վճիռ մահու ի վերայ նորա:

Արդ եկն եւ դահճապետն, և մատեաւ վաղվաղակի առաջի ամենայն մեծամեծացն, մերկացոյց ի նմանէ զպատիւն զոր ունէր յարքունուստ, և զգեցոյց նմա հանդերձ մահապարտի: Կապեցին զոտս և զձեռս, և կանանցաբար նստուցին ի ձի մատակ. տարան և եդուն յայն զընդան, ուր կային մահապարտքն ամենայն:

Իսկ նախարարքն Հայոց և սուրբ եպիսկոպոսքն հանդերձ երիցամբքն, թէպէտ և էին ի մեծի պատուհասի, ոչինչ յիշէին զնեղութիւնն, որ անցեալ էր ընդ նոսա, և կամ որ այլ ևս ակնկալութիւն էր գալ ի վերայ. այլ զարմացեալ էին ընդ մեծ յայտնութիւնն, որ եղև յԱստուծոյ: Մխիթարէին զմիմեանս և ասէին. «Քաջութեամբ պատերազմեցաք, առաւել ևս համբերութեամբ ճգնեսցուք: Լուեալ է մեր ի սուրբ հարցն մերոց, եթէ գլուխ

---

1 Բճ^{1}ա չիք եւ ԼԿՏ^{1}ճ^{1}ա սեննեկապետն Բճ^{1}ա չիք յարքունուստ ԲԳԴԵԸա գնա ԲՏ^{3}ա աւէր ԳԴԵՁԷԾՏ^2 և աւէր Բճ^{1}ա Սիւնեաց տէր, սիւնեաց տէր, արքայ... 2 ԱԲԻ յումէ ԿՀՏ^{1}Տ^{2}ճ^{1}ա յումմէ Բճ^{1}ա չիք պատուական Հ պատիւք պատուական Բ զպատիւ 3 A չիք ինձ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ո՞ր Ի վաստակոց 4 ԲԳա դատապարտեցաւ Դ պարտաւորեցաւ 5 A խօսեցաւն Կ խօսեցան անդ Բճ^{1}ա և զայն ես յայտնեաց նմա Դ յայտ առնէր նմա 6 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ճ^1 զօրութիւն աշխարհին Սիւնեաց ա աշխարհն Սիւնեաց Դ քսութեամբ (!) Բա եա նա 7 ԲԳԴԸԿա զհօրեղբայրն ԱԲԳԴՁԷԹԻԿVՏ^{3}ա և խնքն ԳԵ զօրութիւն 8 A քրտիկեար ԳԴԵԸԹԺԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^2 զքրտիկար (Եհժ լուսանցքում՝ պարող) Թ քրտիկար (լուսանցքում՝ հոռ զարշութեան) ճճ$^{2.4.7-8,10.13-14.18.20}$ զքրտիկար ձեռ. էջ 46 9 ԵԸԺԼԽՀ որում և Դ վկայեցին Եճ^{17,19,20} կային 9—10 Բ պապանձեցաւ ոչ զատ ամենեքին ճ^{1}ա պապանձեցաւ և ոչ գտաւ բան ի բերան նորա ճշմարիտ 10 ԳԴԿ չիք և ԹԻԽ ոչ գտաւ ԲՏ^{2}ա Եւ իբրև 11 ԲԳճ^{1}ա չիք ցուցանելով է ի ներսն Դ ի ներս ԲԴ ի յարքունիսն ԳԵԺԼԽՀ յարքունիս Հ զվճիռ 12 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք արդ չիք մատեաւ ԱԲԳԴՁԷԹԻԿճ^1 մատեաւ վաղվաղակի ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}VA չիք վաղվաղակի 13 ԲԴԵԸԺԼԽԾՀՏ^{1}Տ^{2}ճ$^{7.9.12-13.16.18-19}$ մերկացոյց ԳԿճ^{1}ա մերկացաւ ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A մերկեաց ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}ա վաղվաղակի զպատիւն արքունի ԲԳԴԸԿճ^{1}ա զպատիւն արքունի Ը չիք: զոր ունէր Կ չիք զոր ունէր յարքունուստ 14 Բ հանդերձս Դ զձեռս և զոտս ԲԴա զձեռս նորա 14—15 ԳԿ կանացեբար Տ^2 կանացաբար 15 Թ նստուցին գնա ԲԳԴԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^2 մատակի ԲԳԵԸԺԼԿՀՏ^2 չիք և ԱՁԷԻVՏ^3 յայնժ Դճ^{1}ա և տարան եռուն գնա ի գնդան ԱԷԻ որ փխ ուր ԲԴճ^{1}ա էին փխ կային 16 ԲԴա ամենայն մահապարտքն ԳԴԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 մահապարտքն ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A մահապարտ ԵԸԺԼՏ^{1}Տ^2 չիք ամենայն 17 Բճ^{1}ա ամենայն փխ սուրբ Է չիք սուրբ Բճ^{1}ա եպիսկոպոսքն որք էին ի բանդին հանդերձ... Հ երեքօրն 18 ԲԸԹա մեծ ԴԽՏ^2 ի մեծ Բճ^1 զմեծ նեղութիւնն Ե զնեղութիւնս ԹԻ զնեղութիւնն ա ի մեծ պատուհասին 19 Լա էին Բ ակնկալու էր 19—20 ԲԴճ^{1}ա ի վերայ մեծի յայտնութեանն 20 Ե յայտնութիւն Դ եղեն 21 ԸԽՏ^2 քաջապէս փխ քաջութեամբ ա և առաւել ես 22 ԸԽ չիք մեր:

ամենայն առաքինութեան համբերութիւն է, և իմաստութիւն երկնաւոր՝ կատարեալ աստուածպաշտութիւն. և զայս ոչ ոք կարէ գտանել առանց չարչարանաց: Իսկ չարչարանքն յորժամ ընդերկարեսցին ի վերայ՝ յայնժամ բազմանայ վարձ հատուցմանց պարգևին: Ապա եթէ այդ այդպէս է, զայս միայն աղաչեսցուք զԱստուած, զի համբերել կարասցուք ամենայն փորձութեանց. և Տէր ինքնին արասցէ հնարս մերում փրկութեան:

«Լուեալ է մեր զպատաստան քառասուն զինուորացն Քրիստոսի, որք բազում հարուածս տանջանաց ընկալան: Մինն ի նոցանէ փութացաւ ի բաղանիսն, և վրիպեաց ի պսակէն. իսկ երեսուն և ինն համբերութեամբ կատարեցան, և հասին այնմ աւետեացն, որում ցանկացեալն էին: Իսկ մեր ընկերակիցն աւանիկ, որ յառաջագոյն որոշեցաւ ի մէնջ, ահա եղև գործակից սատանայի: Մինչ դեռ ոգիք ի մարմնին են, ընկալաւ զահաւատչեայ գեհենին տանջանաց, որ ո՛չ միայն սորոց է ողբալի, այլ և ամենայն զազանաբարոյ մարդկան»:

Զայս ասէին, և բազում արտասուս ի վերայ կորուսելոյն հեղուին. և անդէն զերգս հոգևորս ի բերան առեալ ասէին. «Բարի է յուսալ ի Տէր քան յուսալ ի մարդիկ. բարի է յուսալ ի Տէր քան յուսալ յիշխանս. ամենայն ազինք շրջեցան զինև, և անուամբ Տեառն յաղթեցի նոցա»*: Քաջալերէին զմիմեանս և ասէին. «Զայս գիտելով, եղբարք, մի՛ երկիցուք յանաստուած ազգէս հեթանոսաց, որ քան զմեզս վատթարագոյն ևս են ի զայրանալն իւրեանց. զի և նոցա ցասումն ի սատակումն անձանց իւրեանց լիցի. այլ մեք զանուն Տեառն կարդասցուք և վանեսցուք զամենեսեան»:

Իսկ ուրացեալն Վասակ հայէր ի միաբանութիւն սուրբ կապելոցն, որք մեծաւ խնդութեամբ ընդունէին զչարչարանսն, և զուարթագոյն և պայծառ երևէին որպէս յառաջագոյն յարքունիսն. հայէր և կարօտէր,

* Սաղմ. ձժէ 8—10

---

1 ԱԲԳԴԶԼԽ համբերութիւնն   1—2 Դ և իմաստութիւն կատարեալ աստուածպաշտութիւն   2 Ի աստուածպաշտութիւնն ԲԴ և զայն   3 Բձ^{1} ընդերկարասցին Կ ընդյերկարեսցի ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{7} ընդյերկարեսցին ԱԶԷԹԻVՏ^{3}A ընդերկարանայ Ի ընդերանայ(!) ա յերկարեսցին: չիք ի վերայ Բձ^{1} չիք ի վերայ   4 Բձ^{1}ա վարձք հատուցման պարգևատուին ԳԵԺԼԽԿՀՏ^{2} հատուցման Դա վարձք հատուցման ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}ա ապա եթէ ԱԶԷԹԻVՏ^{3}A ապա թէ   5 ԱԶԷV համբերել   6 Բ և ինքն տէր ա և ինքնին տէր Բա հնար մերոյ փրկութեանն Դ մերոյ փրկութեան Խ փրկութեան մերում   7 Բ ձեր փխ մեր   8 Ը չիք բազում ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1,4,7,14,18,20}ա որք էին ի հարուածս տանջանաց (ԼՏ^{1}Տ^{2} որ) Ը չիք ընկալան ԱԳԴԹԻԿ մի փխ մինն ԴԿ ի նոցանէն   9 ԲԳԴԸԺԿՀ ձ$^{1,4,7,13-14,18}$ա չիք ի բաղանիսն ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} չիք և ԵԸԼԽ փութացաւ վրիպեաց ի սուրբ պսակէն ԺԿՀ ի սուրբ պսակէն ա փութացաւ և վրիպեցաւ ի սուրբ պսակէն   10 Թ յայնմ ԲԳԴԵԸԼԽա աւետեաց ԲԳ ցանկացեալ   11 Բա ընկերակիցն մեր ԶԷ ոչ փխ որ Բ որոշեցաւն ա ուրուշեցաւ ի մէնջ   12 ԱԲԳԶԷԹԻԿVՏ^{3} ոգիքն ԳԵԸԺԼՏ^{1}Տ^{2} ոգին ԽՀ հոգին ա ոգին ի մարմնին է ԲԴ ի մարմինն էին ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} ի մարմնի է   13 Բա զտանջանացն Խ որոց փխ որ ոչ   14 Ա զազանաբարիոյ ձ^{1}ա զազանաբարու   15 Բձ^{1}ա առեալ փխ ասէին Բա չիք և Բձ^{1} բազում արտասուս հեղլով ի վերայ կորուսելոյն ձ^{1}ա հեղուին ի վերայ կորուսելոյն   16 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ա երգս Դ չիք հոգևորս Թ հոգևոր Լ ի բան փխ ի բերան Բ առեալ փխ ասէին   16—17 Բձ^{1,7}ա չիք բարի է յուսալ ի տէր քան յուսալ ի մարդիկ   17 Դ մարդիք Ի յիշխանս   18 Թ չիք և   19 Ը եղբայրք   20 ԳԵԸԺԼՏ^{1}Տ^{2}ա ազգէն Խ յազգէն ԲԴա զմեզու Դ չիք ևս   21 Ե ի զայրանալ ԱԶԹԻ ցասումն   21—22 Բձ^{1}ա չիք «զի և — լիցի»   22 Դ լինիցի Զ լիցին Է լինիցին Դ կարդասցուք և կեցցուք և վանեսցուք Բձ^{1}ա վանեսցուք զթշնամիս մեր   23 Ա կապելոց   24 Ի որ էր մեծապէս ԹԽ զչարչարանս ԲԳԴ ձ^{1}ա զուարթագոյնք   25 Բ որպէս և ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} յառաջ ԹԻ յարքունիս Լ արքունիսն:

և ոչ որ խառնեաց զնա ի նոսա, այլ ուրոյն նովին կապանօք պահէին։ Եւ օր ըստ օրէ բերէին իբրև զգէշ ընկենուին ի մեծ հրապարակին, ձաղէին և այպանէին, և տեսիլ ամենայն կարաւանին զնա առնէին։ Կողոպտեցին հանին և ոչ ինչ թողին զոր ընդ իւրն ունէր. այնպէս ձաղեցին աղքատութեամբ, մինչ հաց մուրանային և բերէին նմա իւր ծառայքն։ Եւ այնպէս սաստիկ արկին զպարտերս հարկաց աշխարհին ի վերայ տան նորա, որ մինչև զհարց և զհաւուց և զիւր արարս և զզարդս կանանց ևս եդ ի վերայ և ետ և տուժեցաւ, և ոչ կարաց հատուցանել զպարտսն արքունի։ Եւ յայն տեղի հասուցին, մինչև հարցանել նմա՝ «Եթէ կայցէ՞ ինչ զանձ ի գերեզմանս նախնեացն մերոց»։ Եւ եթէ գտեալ էր նորա, հանէր և տայր ընդ իւր և ընդ ընտանեացն տուգանս. որպէս զի բազում մարդիկ իսկ չոգան ի տուժի։

Եւ իբրև այսպէս յամենայն կողմանց հարեալ վատթարացաւ, անկաւ յախտս դժնդակս անդէն ի կապանսն։ Ջեռաւ փոր նորա, և հարան և տրորեցան զոգք նորա, և քամեալ մզեցաւ թանձրամսութիւն նորա։ Եռացին որդունք ընդ աչս նորա, և ի վայր սորեցին ընդ ունգունս նորա. խցան լսելիք նորա, և ծակոտեցան չարաչար շրթունք նորա. լուծան ջիլք բազկաց նորա, և յետ կոյս կորացան կրկունք ոտից նորա։ Բղխեաց ի նմանէ հոտ մահու, և փախստական եղեն ի նմանէ ձեռնասուն ծառայք նորա։ Լեզուն միայն կայր կենդանի ի բերան նորա, և ոչ գտաւ խոստովանութիւն ի շրթունս նորա։ Ճաշակեաց զմահ հեղձամղձուկ, և էջ ի դժոխս անհնարին զանութեամբ։ Ոտնհար եղեն նմա ամենայն սիրելիք նորա, և ոչ յագեցան սաստիկ հարուածովք ամենայն թշնամիք նորա։

---

1 ԲՃ^{2,10}α խառնէր ԱՁԹԻV կապանօքն   2 Դ բերէին և ընկենուին իբրև զգէշ ԵՐԺԼԽՀՃ^{1} և իբրև զգէշ Տ^{2} գէշ ԲՃ^{1}α և ընկենուին ԹՃ^{1} ի մէջ փխ ի մեծ Ի ի մեծի Բα հրապարակն   3 α չիք և α տեսիլ զնա առնէին   3—4 ԼՏ^{1} չիք զնա առնէին կողոպտեցին   4 ԵՐԺԼԽԿՀα չիք ինչ Բα ընդ իւր   5 Դ աղքատութեամբն ԲԳԴԵՐԺԼԽԿՀՃ^{1}α մինչև Բα մուրանային նմա իւր ծառայքն և բերէին Դ մինչև հաց մուրանային ծառայք նորա և բերէին նմա ԵՐԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} ծառայքն իւր Դ չիք Եւ   6 ԲՃ^{1,2}α և այն սաստիկ արարին զպասսերն (α զպասսերն) ԳԵՐԽԿՀ զպարտերս ԴԺԻԾՏ^{1}Տ^{2} զպարտս Լ զպարտսէրս(!) α հարկաց աշխարհաց Դ տանն   7 ԲԳԴԵՐԺԼԽԿՀՏ^{2}α չիք որ Դ զհաւուց ԲԴα զզարդ Ե զարդս Դ չիք ևս   8 ԲՃ^{1}α չիք և ետ ԳԴԵՐԿՀ չիք և (տուժեցաւ) Ե հատուցանել Լ զպարտսն α զպարտսն (!)   9 Բ յայնմ Դ տեսիս փխ տեղի ԴԵԺԽԿՀ տեղիս ԸԽ թէ ԲԴԵԿՀ կայցէ   10 ԲՃ^{1}α զանձս ԴԵ նախնեաց ԲՃ^{1}α իւրոց փխ մերոց Դ չիք Եւ Բα գտանէր փխ գտեալ էր նորա   10—11 Դ հանեալ և տուեալ էր   11 ԴԵՐԺԽԿ ընդ իւրն ԲՃ^{1}α ընտանեաց իւրում տուգանս և այնպէս չարչարեալ լինէր, որպէսզի բազում իսկ մարդիկ Ե ընտանեաց Դ տուգան Դα չիք իսկ Ր տուգանս Խ չիք մարդիկ   12 Դ չոգաւ ԲԳԵՐԺՄՀՏ^{2}α ի տուժին   13 α չիք իբրև ԱՁէԹԻV այս այսպէս Բ հոտեալ փխ հարեալ ԲՃ^{1}α վիրաւորեցաւ և չարաչար տանջեցաւ փխ վատթարացաւ Տ^{2} և չարաչար տանջեցաւ ԳԵՐԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2} վատթարեցաւ ԲՃ^{1}α անգաւ   14 ԲԴՃ^{1} յախտ ԵԺԽԾՏ^{1}Տ^{2} և անդէն ԴԺԿ ի կապանս ԱV փորն   15 ԲԴα զող Դ քակեալ փխ քամեալ V մզեցաւ (!) V թանձրամութիւն   15—16 Դ և եռացին   16 Խ որդունքն Խ յաչս ԱԳՁէԹԻ սորէին ԱԹԻ ընդկունս Բ ունկունս Դ ընդունկունս Զ ըընկունս V չիք և ի վայր սորեցին ընդ ունգունս նորա ԲՏ^{2}Ճ^{1}α խլացան փխ խցան   17 Դ շրթունք նորա չարաչար ԲՃ^{1}α չիք չարաչար ՁԽVՏ^{3} ջիղք Լ ճիլք   17—18 ԸԽ չիք լուծան ջիլք բազկաց նորա   18 ԲԴԵԼՀՃ^{1}α յետս Բ կուրացան փխ կորացան ԱՁէԹԼԿV կրունք ԴԺ կրընկունք ԸԽ կրունկ ԻԾՏ^{1}Տ^{2} կրունկք   19 Դ փախստականք ԱԳԴԹԻԿ չիք ի նմանէ ԳԴՀα ձեռասուն Թ ձեռասունք ԵԺԾ ծառայքն   20 Դ կար կանգուն   21 Կ ի բերան փխ ի շրթունս Դ խեղձամղձուկ Ի ի դժոխ   22 Դ ոտնհարքն նմա ԵՐԼԽԿՏ^{1}Տ^{2} ոտնհարէին Դ լինէին փխ եղէն Դ չիք և   23 ԱԲԳԵՐԺԼԽՀα հարուածովք Դ չիք ամենայն։

Եւ այն որ կամէրն թագաւոր լինել մեզօք Հայոց աշխարհին, ոչ երևեցաւ տեղի գերեզմանի նորա. քանզի իբրև պշուն մեռաւ և իբրև պէշ քարշեցաւ։

Ոչ յիշեցաւ անուն նորա ի մէջ սրբոց, և ոչ մատեաւ յիշատակ նորա առաջի սուրբ սեղանոյն յեկեղեցւոջն։ Ոչ ինչ եթող չարիս՝ զոր ոչ գործեաց ի կեանս իւր, և ոչ ինչ մնաց ի մեծամեծ չարեաց՝ որ ոչ անցին ընդ նա ի մահուան նորա։

Գրեցաւ յիշատակարանս այս վասն նորա, առ ի կշտամբումն յանդիմանութեան մեղաց նորա. զի ամենայն՝ որ զայս լուեալ գիտասցէ, նզովս ի հետ արկցէ, և մի՛ լիցի ցանկացող գործոց նորա։

---

1 ԳԴԵԺԻԼԽԿՃա կամէր Դ չիք մեզօք A մասնութեամբ փխ մեզօք ԵԸԺԼԽՃՏ^{1}Տ^2 աշխարհին Հայոց Բձ^{1}ա Հայոց և Վրաց աշխարհին 2 A և ոչ գերեզմանի նորա տեղի երևեցաւ ի նմին Թ չուն ԱԴՁԸԹԻԽVՏ^{3}ձ$^{4,7-8,10,13,17-20,23-24,28}$ գգէշ փխ պէշ է գգիշեր քարշեցաւ (!) 4 Բձ^{1}ա առաջի փխ ի մէջ Դ չմատեաւ 5 ԲԻա սրբոյ փխ սուրբ Դ սեղանոյ ԲԳԵԸԺԼԽՏ^{2}ձ^{1}ա յեկեղեցւոջ Դ չիք յեկեղեցւոջն Բձ^{1}ա (յեկեղեցւոջ) և ոչ եղէն ուէրք պատարագաց նորա ԳԿ պչարիս ԴԸԽ որ 6 է չիք և Բա չիք ինչ Բա չարեացն Դ անցուցին ԲԻձ^{1}ա ընդ նմա 7 Բձ^{1}ա ի մահուանն իւրում Գ ի մահուանն 8 Հ չիք այս Ի առ ի կշտամբանս 9 Բձ^{1}ա վասն մեղաց նորա Բ իմացի փխ գիտացէ 10 ԱԹԻձ^4 գհետ արկցէ Բձ^{1}ա գհետ նորա արձակեսցէ Դ արկանիցէ Հ զի մի՛ լիցի Դ և մի՛ որ լիցի A-ն ավելացնում է՝ «աւարտեցան եւթն յեղանակքն»։

Եւթներորդ յեղանակ

ԴԱՐՁԵԱԼ ՎԱՍՆ ՆՈՐԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ԵՒ ՉԱՐՉԱՐԱՆԱՑ ՍՈՒՐԲ ՔԱՀԱՆԱՅԻՑՆ

Արդ ի վեշտասաներորդի ամի տէրութեան նորին թագաւորի՝ դարձեալ անդրէն խաղայր գնայր յաշխարհն Քուշանաց մեծաւ արամաութեամբ ի գործ պատերազմի: Եւ գնացեալ ի Վրկանէ, և եկեալ յԱպար աշխարհ, նովին կապանօք զնախարարսն և զքահանայսն հրամայեաց պահել ի դղեկ քաղաքի ի Նիւշապուհ. և զերկուս յերանելի կապելոցն ընդ իւր խաղացոյց: Ահ արկանէր ամենայն քրիստոնէութեան՝ ընդ որ անցանէր:

Իբրև զայն տեսանէր Հոն մի, որ էր յազգէ թագաւորացն ի Խայլանդրաց աշխարհէն, Բէլ անուն, և ի ծածուկ խոնարհէր առ քրիստոնեայսն, և սիրով յօժարութեամբ ուսանէր ի նոցանէ զճշմարտութիւնն, և կամօք իւրովք նուաճեալ էր ընդ իշխանութեամբ թագաւորին, և կարի յոյժ զառանայր ի միտս իւր, յորժամ տեսանէր չարչարեալ զսուրբսն: Եւ իբրև այլ ոչ ինչ էր ձեռնհաս, փախստական անկանէր առ արքայն Քուշանաց:

Վերնագիր *ԱԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀ*V$S^1S^2S^3$ *Արտաքոյ եւթն եղանակին ութերորդ՝ դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն (Է եւթն Ը յեղանակի ԳԸԺԽԿ*S^2 *պատերազմի ԼԾՀ եղանակին ԸԽ յեղանակի Ի եօթներորդ Գ* չիք *արտաքոյ եւթն յեղանակին ԴԺ քահանայիցն Ղևոնդեանց ՁԷ*V *քահանայից) Բ արտաքոյ վեց եղանակէն ութերորդ՝ դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն Ղևոնդեանց* Λ *Արտաքոյ եւթն յեղանակին ութերորդ՝ վասն չարչարանաց սուրբ քահանայիցն և նմանատպութեան ձ*^{14} *եւթներորդ յեղանակ դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն և կատարումն վկայութեամբ ի սէր:* Մնացած բոլոր ձեռագրերը ունեն վերնագիր՝ *«Վկայաբանութիւն սրբոյ Ղևոնդեանցն»*, ոմանք ավելացնում են՝ *«քահանայից»* կամ սկզբից՝ *«բարեկենդանի երեքշաբաթ օր»* կամ *«ի Հրամից ի Իէ յիշատակ սրբոց քահանայիցն Ղևոնդեանց»:*

1 *ԳԿ վեշտասաներորդ ԱԲԹ* չիք *ամի ԲԳα տէրութեանն Դ թագաւորին Բ թագաւորին Յազկերտի* 2 *ԲԴձ*^{1}*α յերկիրն* փխ *յաշխարհն* 2—3 *Դ ուրախութեամբ* փխ *արամաութեամբ Է արամաութեամբ* (!) 3 *Բ Վրկանս α ի Վրկանայ* 3–4 *ԱՁԷԻ*VS^3*ձ*$^{4-6,17-19,27-28}$ *յԱպր աշխարհ* 4 *Բα և նովին Բ կապանօքն Է և սուրբ քահանայսն* 5 *Ձ*V չիք *պահել ԳԵԸԼԽԿՀ քաղաքին Գα երկուս ԵԺԽՀ*S^2 *և յերանելի կապելոցն երկուս* 6 *Բձ*^{1,6}*α ահ արկանելով ԱԲԳԴՁԻԼα քրիստոնէութեանն* 8 *Բձ*^{1}*α Եւ իբրև* 8–9 *ԱԷՁԻ*V *Խալանդրաց ԴԼ*S^1 *թագաւորաց ի Խաղանդրացւոց Թձ*^{14} *Խալանդարաց Բ Ճալանդրացոց ձ*^{1}*α Ճաղանդրացւոց* 9 *ԳԵ քրիստոնեայս Ը քրիստոնեայս* 10 *ԵԺՀ և սիրով և α ընդունէր* փխ *ուսանէր Գ ի նոցանէն Ե զճշմարտութիւն* 11 *ԳԵԸԺԼԽԿՀ*S^1S^2 *ընդ թագաւորին իշխանութեամբն (ԵՀ իշխանութեամբ) ԸԽ* չիք *յոյժ* 12 *Բձ*^{1}*α ի սրտի իւրում* փխ *ի միտս իւր Բ չարչարել* 13 *Բ ձեռնհաս օգնել ԳԵԺԼՀ* S^1*α այլ ինչ ոչ էր ձեռնհաս Է* չիք *ինչ Խ*V *արկանէր:*

Երթայր և պատմէր նմա զամենայն անցս չարչարանացն, զոր անցոյց թագաւորն ընդ աշխարհն Հայոց. տեղեակ եւս առնէր զնա վասն խրամատութեանն պահակին Հոնաց. ցուցանէր և զերկպառակութիւն զօրացն, որ բազում ազգք բաժանեցան ի սիրոյ թագաւորին. ազդէր նմա և զտրտմութիւն զԱրեաց աշխարհին։

Զայս իբրև լուաւ թագաւորն Քուշանաց, ոչ ինչ երկմտութեամբ թերահայր յանձէն, և ոչ կարծիք լրտեսի անկանէին ի սիրտս նորա։ Քանզի սակաւ մի յառաջագոյն նորա լուեալ էր, դարձեալ իբրև տուզեաց ի Բելայն զայն եւս, եթէ խաղացեալ գայ ի վերայ աշխարհին Քուշանաց, փութացաւ վաղվաղակի, զօր ժողովէր գունդ կազմէր, ելանէր նմա ընդ առաջ հզօր ձեռամբ։ Զի թէպէտ և ոչ կարէր յանդիման տալ պատերազմ ընդդէմ նորա, այլ ի վերջի թեւոյն անկեալ՝ բազում հարուածս հասուցանէր ի վերայ զօրացն արքունի։ Եւ այնպէս նեղեալ շտապէր, զի անձուկ լաշկարաւ վառախառնարակ արարեալ՝ այսրէն դարձուցանէր, և ապատակաւ զհետ մտեալ աւերէր զբազում գաւառս արքունի, և ինքն ողջանդամ անդրէն յերկիրն իւր դառնայր։

Եւ իբրև եւես թագաւորն, եթէ անարգանօք և վատթարութեամբ դարձեալ եմ ի պատերազմէս, գիտաց փոքր մի ի հպարտութենէն, և գիտաց եթէ յերկպառակութենէ զօրացն եղեն չարիքն ամենայն։ Եւ առ մղձկել սրտին՝ չգիտէր թէ յո՛ թափէր զթոյնս դառնութեանն։ Իսկ մեծ հալածապետն յոյժ էր յերկիւղի, քանզի ինքն էր պատճառ ամենայն չարեացն որ գործեցան։

Սկսաւ բանս ի բերան դնել մոգպետին և մոգացն, որք մատուցեալ

---

1 Բձ^1 երթեալ պատմէր նոցա ա երթեալ պատմէր ԳԴԵա չարչարանաց 2—3 ԲԴա խրամատութեան ԳՀ հրամանատութեանն ԵԸԺԽձ$^{4.7.17.19}$ հրամանատութեան ԼԿ հրամանատրութեանն ԵԺ Հոնայ փխ Հոնաց Բ ցուցանէր նմա Խ զերկպառութիւն 4 Բ թէ փխ որ ա չիք որ Բձ^1 բարժանեցան, աւէ ա բաժանեցան, աւէ V ի սրոյ փխ ի սիրոյ Դ սրդ առնէր նմա 5 Բձ^{1}ա զաւրաց փխ զԱրեաց ԸԽ Արեաց Լ զԱյրեաց 6 ԱԳԴԵԷԸԹԺԻԼԽԿՀS^{1}S^2 լսէր փխ լուաւ Բ Քաւշանաց Է Քուշան 7 Դ անկանէր ի սիրտ Բձ^{1}ա սիրտ ԳԵԸԺԼԽԿՀS^{1}S^{2}ձ$^{4.8.13.15.17}$ ի միտս 8 Բ և սակաւ մի Բձ ա լուեալ էր զայն ԳԵԸԺԼԽԿՀS^{1}S^2 լուեալ էր և նորա Դ և նորա ԱԳՁԷԹԻԿV տուեալ եւ 8 9 Λ ի Բելայ Դ ի Բելան այն Ը չիք ի Բելայն 9 ԳԿ այն եթէ Բա չիք զայն ես Դ չիք ես ԱՁԷԹԻVS^3 յայնժամ եթէ փխ զայն ես 9—11 ա Քուշանաց, ելանէր նմա ընդ առաջ հզօր ձեռամբ 10 Բ ժողովեալ ա ժողովել ա գունդ կազմել ԳԵԼՀձ^{17,27}ա ելանէր 11 Ե յառաջ Դ պատերազմն 12 ԲԵԼԽԿՀS^{1}S^{2}ձ^1 չիք այլ ԱՁԷԹԻVS^3 ի վերջին թեւոյն Բձ$^{1.4.6}$ ի վերջին թեւոյն վերայ Դ վերջին թեւոյն հասեալ ԳԵԸԺԼԽԿՀS^{1}S^{2}ձ$^{1.12-14}$ա վերջի թեւոյն անկեալ Λ ի վերջայս թեւոյն 12—13 Դ արկանէր փխ հասուցանէր 13 ԲԿձ^{1}ա չիք ի վերայ ԻԵԺԼՀ և այնպէս Հ նեղէր Բձ^1 շտապեալ նեղէր ա այնպէս շտապէր ԵԺ անձուկ(!) 14 Ա աշխարաւ ա լաշկարաւն Բ զաշկարաւն ԳԴ զաշկարաւ Հ լաշկարով ԵԸԺԽՀ վառախառարակ (լուսանցում՝ միաժողովիք մի կայեալ!) Թ վառախառարակ (լուսանցում՝ ընդ կրունկն) ԲԾձ^{1}ա անդրէն Բձ^{1}ա չիք և A և ինքն տարատակաւ 15 A չիք ինքն Դ անդրէն ողջանդամ 16 ԳԿ յիւր երկիրն ԲԵԸԺԼԽԿՀա յերկիր 17 ԱԳԴՁԷԹԻԿVS^{3}ձ^{27} չիք թագաւորն A և թագաւորն իբրև եւես Դ վատթարանօք 17—18 ԵԸԺԼԽՀS^{1}S^2 անարգեցաւ և վատթարութեամբ դարձաւ 18 Բձ^{1}ա էր փխ եմ ԲԳԵԸԺԼձ^{1}ա ի պատերազմէն 18—19 Բ գիտաց ի միտս իւր ա գիտաց թէ 19 Դ յերկպառակութենէն Դ չիք ամենայն 20 ԲԹա մղձկեալ Կ չիք թէ ԳԵԸԺԼԽՀS^{1}S^{2}ձ^{1}ա թափեալ ԸՀ զթիւնս ԲԳԵԻ զառնութեան 21 Բձ^{1}ա յերկիւղի էր ԲԳԵԺԻԼԽԾՀS^{1}S^{2}ձ^{1}ա պատճառ ԱՁԷԹԻVS^{3}A պատճառք 22 ԱՁԷԹԻVS^3 զոր գործեաց 22 ա չիք որ գործեցան 23 ԱԳԵԹԺԻԼԽԿՀVS^{1}S^{2}S^{3}ձ^{27} սկսան Բձ^{1}ա արկանել փխ դնել Թա մոզուցն V մարաուցեալ փխ մատուցեալ:

յանդիման ատէին ցթագաւորն. «Արքայ քաջ, մեք ի ղենէ գիտեմք, զի ոչ որ ի մարդկանէ կարէ կալ առաջի քոյոյ մեծի զօրութեանդ. այլ վասն քրիստոնէից, որ են ընդդէմ օրինաց մերոց, բարկացեալ են մեզ աստուածքն, զի մինչև ցայսօր կենդանի պահեցեր զնոսա»։ Եւ յիշեցուցանէին ես նմա, եթէ ո՛րպէս նոքա ի բանտի անդ անիծանէին զքեզ։ Եւ բազում և այլ ես հայհոյութիւնս խօսէին զսրբոցն, և զօր հանապազ զնոսա յաչաց հանէին, և զմիտս թագաւորին ածէին ի ցասումն բարկութեան. մինչև փութացաւ վաղվաղակի հեղուլ զարիւն անմեղացն։

Եւ հրաման վասն երկուցն որ անդէն ի կարաւանին առ իւրն էին, Սամուէլ և Աբրահամ, զի զաղտ կորուսցեն զնոսա։ Իսկ որք էին ի դղեկ քաղաքին, հեռի էին ի կարաւանէն իբրև օթիւք հնգետասան։ Հրամայեաց համբարակապետին, որում անունն էր Դենշապուհ, զի յառաջ քան զնա երթիցէ ի քաղաքն, ուր էին սուրբ քահանայքն Տեառն, և չարաչար տանջանօք իշխեսցէ զատել և հարցանել, և սրով վախճանել։

Այլ զնոսա մոգպետին յառաջագոյն, որում յանձն արարեալ էր, բազում անգամ աւելի քան զհրամանն արքունի չարչարեալ էր. քանզի իշխան գենդեա էր Աւշար աշխարհին, և առաւել ջերմագոյն էր ի մոգութեանն. քան զբազում գիտունս ես անդեակ էր զրադեշտական օրինացն։ Նա և զոր մեծ պարծանս համարէին ըստ իւրեանց մոլորութեանն կարգին, Համակդեն անուն էր. գիտէր և զԱմպարտաքաշն, ուսեալ էր և զԲոզպայեան,

---

1 Բձ^{27}ա չիք յանդիման Դ թագաւորին Թ ղենէ (լուսանցքում՝ հաւատոյ) VS^2A ի ղենէ խոկ ա գիտեաք փխ գիտեմք 2 ԱՁԷԹԻ մեծի քոյոյ ա քում Բձ^{1}ա թագաւորութեանդ Դժ ակրութեանդ փխ զօրութեանդ 3 ԲԳԴԵԼԾա քրիստոնէիցն Բ որ ընդդէմ օրինաց մերոց կան Հ որք ԵԸԺԾՀ ընդ մեզ 3–4 ՁV չաստուածքն 5 ԳԵԸԺԼԾԿՀS^1S^2 չիք ես Բ եթէ փխ որպէս ա թէ փխ որպէս Բձ^{1}ա անդ որպէս ԱՁԷԹԻVS^3A չիք եթէ ԵԺԼԿՀ եթէ որպէս ԳԸԾS^2 թէ որպէս ա որպիսի ԴԻձ^{1,13} անիծանեն A անիծէին ԴԼ չիք և 6 ԲԸԾS^2ձ^{1,4}ա և բազում այլ ես ԳԵԿՀS^1 և այլ ես ԴԼ այլ ես հայհոյութիւն ԱՁԷԹԻVS^3A չիք ես Լ չիք և (զօր) 7 Բձ^{1}ա զսիրտ փխ զմիտս 8 Դ փութայ Հ անմեղաց 9 ՁԹ որ անդ էին ի Բ իւր Դ ընդ իւրն ա չիք առ իւրն 10 Լ Աբրաամ ա զՍամուէլ և զԱբրահամ Դա որ ա չիք ի ԵԷ դեղեկ Թձ^{2}ա գղեակ Հ ահղեկ (!) 11 Բ ի հեռի ա և հեռի Բձ$^{1.2}$ա աւուրք փխ օթիւք 12 ԳԴԵԸԺԼԿՀS^1 ամբարակապետին ԾS^2 ամբարատակապետին Բձ$^{5.11.14.26-27}$ ամբարապետին Դենշապհոյ ա ապարապետին Դենշափհոյ ԳԴԻ անուն ԳԿ Դենշապուրհ 13 ԳԴԵԸԺԼԾԿՀS^1S^2 չիք ուր էին սուրբ քահանայքն Տեառն ա չիք սուրբ ա քահանայք 13–14 Բձ^{1}ա զի չարչարեսցէ զնոսա, և եթէ ոչ հաւանեսցին՝ սրով վախճանել 14 Թ վճարել փխ վախճանել 15 որում յառաջագոյն ԵԸԺԼԾՀS^1S^2 չիք որում 15–16 ա չիք «որում—անգամ» Բ չիք բազում անգամ 16 ԸԺS^1S^2 որ բազում ԺS^1S^2 չիք աւելի ԵԺԼԾՀS^1S^2 աւելի չարչարեալ էր ա զհրամանն ա զի փխ քանզի 16–17 Բ իշխանն 17 ԵԸԺԾՀ գենդեա (լուսանցքում՝ գլխաւոր է(ր)) Թ գենդեա (լուսանցքում՝ հաւատոյ դլուխ) ԱՁԷԹԻVS^3 Աոյր Ի յԱոյր Լ յԱպար ԳԵ աշխարհի 17–18 ԵՀ ի մոգութեան 18 ԲԳԴԵԼԾS^1S^2 և փխ ես ԳԴԵԼԾՀS^1S^2 զիտունս և անդեակս ԳԴ չիք էր ԵԸԺԾՀ զրադեշտական (Հ արդեշական(!)) (լուսանցքում՝ բուն բան կամ կարեւոր ուխտ ԸԾ բուն բարի կամ կարեւոր ուխտ) ԼԾS^1S^2 զրադեշտական Թ զրադեշտական (լուսանցքում՝ բուն բանք) 19 ա պարծանքն ԱԲԳԵՀ մոլորութեան Հա կարգի 20 ԵԸԺԾՀ համակդէն (լուսանցքում՝ բոլորից ուսուցիչ) Թ համակդեն (լուսանցքում՝ ամենահաւատ) Բձ^{1}ա զամբարարաշն ԵԸԺԾ զամպարտաքաշն (լուսանցքում՝ լուսամիտ Ե ավելացնում է՝ գերկու մեծամեծաց զգիտութիւն ունէր) ՀS^2 զ̄մ պարտաքաշն (լուսանցքում՝ լուսամիտ) Թ զամպարտաքաշն (լուսանցքում՝ ջահակրօն) ԲԳ զԲոզպախեան ԵԸԺԼԾՀS^1 չիք և զԲոզպայեան, ունէր Թ Բոզպայեան (լուսանցքում՝ մեզաց բաւարան):

ունէր և զՊահլաւիկն և զՊարսկադենն։ Քանզի այս հինգ կեշտք են, որ զրուեալ ունին զամենայն օրէնս մոգութեանն. բայց արտաքոյ սոցա է միւս ես այլ վեցերորդ, զոր Պեստմոգն կոչեն։

Բուէր իմն անձին, եթէ կատարեալ իցէ ամենայն գիտութեամբ. հաւէր ընդ երանելիսն, եթէ առ ագիտութեան մոլորեալ են ի մեծ գիտութենէս մերմէ։ Եդ սնոտի կարծիս ի մտի՝ անդադար չարչարել զնոսա, զի թերևս առ չժուժալ մարմնոյն նեղութեանց՝ լուայց ի նոցանէ բանս ինչ ողոքանաց։ Վասն որոյ զատ և որոշեաց ի նախարարացն զքահանայսն, և հեռացոյց ի նոցանէ բացագոյն, և արկ զնոսա ի ներքնատուն մի գէճ խաւարչտին։ Եւ հրամայէր վեց առն երկու քաշկէնս ժամէ ի ժամ, և դորակ և կէս ջուր. և ամենեւին ոչ զոք թողոյր մօտ երթալ ի դուրս բանտին։

Եւ իբրև աւուրս քառասուն այսու նեղէր զնոսա, և ոչ լուաւ ի նոցանէ բան թուլութեան, այլ իմն ած զմտաւ, եթէ ոք յիւրոց ծառայիցն գաղտ եղիտ ինչ ի նոցանէ և ի ծածուկ տայցէ նոցա կերակուր։ Ինքն երթեալ կնքէր զերդ և զդուռն բանդին, և զկարգեալ ռոճիկն տայր յիւր հաւատարիմսն տանել նոցա. և արար զայս աւուրս հնգետասան։

Սակայն և այնպէս երանելիքն ոչ ինչ շտապեալ տագնապեցան. այլ մեծաւ համբերութեամբ տանէին զճգնութիւնն, և անդադար սաղմոսիւք կային ի հանապազորդ պաշտամանն. և ի կատարել աղօթիցն զուարթագին գոհանալով՝ սակաւիկ մի հանգչէին ի գետնախշտի յանկողինսն։

---

1 Բձ¹ զՊահզաւիկն Գ զՊահզովիկն Ե զՊահլոնիկն (լուսանցքում՝ կրօնք) ԵԸԺԼԽՀ Տ¹ Պահլոնիկն Թ զՊալհաւիկն (լուսանցքում՝ մեծ գիտութիւն) ԳԿ կէշք ԹԺՀ կեշտք (լուսանցքում՝ կրօնք) ա զՊարսկադէնն Ժ Պարսկադէնն (լուսանցքում՝ գերկու մեծամեծաց գգիտութիւն ունէր) 2 ԸԽՏ² զրեալ փխ զրուեալ Բ մոգութեանն այն ԴԵ մոգութեան ա զրուեալ ունի Բ նոցա 3 Բձ¹ա այլ միւս ես ԳԼՀՏ¹ և զմիւս ես ԲԴՁԷԼՎ զորս ԱՁԷԹԻՎՏ³ մոգպետն ԲԳԴՀա Պեստմոգն (ԲԴ Պեստմոգ) Ե զորս Պեստմոգն ԵԸԺԼԽԿ ՀՏ¹Տ²ա առեն 4 ԲԵԺԽա անձինն եթէ 4—5 ԲԳԴԵԸԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹ա և հայէր 5 Բձ¹ա յերանելիսն Բձ¹ա առ յոյժ ա ագիտութեանն 6 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹ա և անդադար լինէր (ա լինի) ի չարչարել (Դ չիք ի) ԲԵԸԹԺԼԽՀ առ ի 7 ԸԽ առ ի չշարժել փխ առ չժուժալ ԳԴԵԺՏ¹Տ² չժուժել ա առ ի չժուժել ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹ա մարմնոյն ա նեղութեան մարմնոյն լուիցեն ԲԳԴԵԸԼԽԿՀՏ¹Տ² լուայց ինչ ԲԳԴԸԺԼԽԿՀ չիք ինչ 7—8 Հ ողորմանաց 8 ԱՁԷԹԻՎ եղատ (էղատ) ա զատեալ որոշեաց ԵԸԺԼԽԿՀՏ² չիք և Դ չիք նախարարացն Բա զքահանայսն բացագոյն 9 Բձ¹ա չիք և հեռացոյց ի նոցանէ Դ զատեալ որոշեաց ի նոցանէ ԳԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ² էարկ Ա գէջ 9—10 ԲԴձ²ա գէջ և խաւարչտին 10 Բձ¹ա և հրամայեաց ա վեց առնն ԲԳԴա երկուս քաշկէնս ԵԸԹԺԽՀ քաշկէնս (լուսանցքում՝ ձեռնալօշ) ԱՁԷԹԻՎ ի ժամէ ի ժամ 11 Կ դուրակ ա զորակ մի և Բձ¹ա թողոյր զոք ի մօտ ԳԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ոչ թողոյր զոք Դ ոչ թողուլ զոք Դ երթեալ 12 ԱԴՁԻՎՏ³ քառասուն ԷՏ¹ այսու Տ²ա այնու նեղութեամբ նեղէր 13 Բձ¹ա բանս է չիք 13—14 «Բան թուլութեան—ի նոցանէ» ԳԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ² էած Ա զմտաւ որպէս թէ 14 Ժ ի նոցանէ ինչ Գ չիք ի (ծածուկ) ա զաղտ ինչ ի նմանէ ի ծածուկ ԱԲԳԴՁԷԹԻԾՎՏ³ տայցէ Հ չիք նոցա ԳԴԵՁԷԸԺԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹ա ինքնին Բձ¹ա երթայր և 15 Բա զերդս և զդուռս ԳԴԵԿՀՏ¹Տ² զդուրս Գ զերդս և ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ²ձ¹ ռոճիկն ա հացիկն փխ ռոճիկն ԵԸԺԼԽՀ յիւր 15—16 ԳԿ յիւր հաւատարիմս 16 Բ հաւատարիմ ծառային տանել ԲԳԿձ²ա չիք նոցա ԵԸԼԽՀ չիք և Գ զաւուրս 17 Գ սակայն երանելիքն և ոչ այնպէս Բձ¹ա չիք ինչ 17—18 Գ շտապեալ տագնապէին, այլ մեծաւ ճգնութեամբ համբերէին 18 Բձ¹ա զճգնութիւնս ԵՀ զճգնութիւն 19 Բձ²ա ի պաշտամանն հանապազորդ Գ հանապազորդ ի պաշտամանն ԳԵ պաշտաման ԸԼԽՏ² պաշտաման ԱՁՎ կատարելով փխ կատարել 20 Բա սակաւ մի ԱՁԷԹԿՎ հանգչելով Բձ¹ա գետնախառնած Դ ի գետնախշտի է գետնաշխատի(!) ԲԳԵԺԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹ա անկողինսն Թձ² յանկողինսն։

Իսկ պահապանքն որ ի վերայ կապելոցն կային, յոյժ էին զարմացեալ ընդ առողջութիւն անհիւանդութեան նոցա, իբրև լսէին զանդադար հնչումն ձայնիցն։ Վասն այնորիկ պատմեցին յականջս մոգպետին և ասեն. «Ոչ են արքն այն լոկ առանց մեծի զօրութեան. զի եթէ պղնձի մարմինք ունէին նոքա, արդ լուծեալ էր ի գէճ խոնաւոյ անտի։ Բազում ժամանակք են մեր, զի յանձն է մեզ պահպանութիւն բանտիս. ոչ յիշեմք՝ եթէ ի կապելոց ոք ամսօրեայ ժամանակ կեցեալ է ի տանդ յայդմիկ։ Արդ մեք ասեմք քեզ. եթէ առեր հրաման վասն մահու նոցա և սպանանես, դու գիտես. ապա թէ ոչ, պահել յանձն արարաւ քեզ և ոչ դատել զնոսա, չարաչար վտանգ է կապելոցն։ Նա և մեք զահի հարեալ եմք և յոյժ երկընչիմք, յորժամ տեսանեմք զայնպիսի անհնարին նեղութիւնս»։

Եւ իբրև զայս լուաւ մոգպետն, յարուցեալ ինքնին երթայր ի մէջ գիշերին յերդ բանտին։ Եւ հայեցեալ ի ներքս ընդ մութ գիշերոյն, այն ինչ լինէր նոցա ի պաշտամանէն հանգչել, և տեսանէր զանձն իւրաքանչիւր կապելոցն, զի իբրև զկանթեղ անշիջանելի վառեալ բորբոքէր։ Զահի մեծի հարաւ, և ասէր ընդ միտս իւր. «Զի՞նչ է այս մեծ սքանչելիքս. աստուածք մեր ուրեմն եկեալ իջեալ են ի բանտս, և նոցա փառաւորութիւնն յուցեալ բորբոքի։ Եւ եթէ նոքա առ սոսա ոչ մերձենան, մարդոյ լոկոյ անհնարին է զայսպիսի պայծառութիւն լուսոյ զգենուլ։ Իմ այսպէս լուեալ էր վասն կեշտիս այսորիկ, եթէ առ յոյժ յիմարութեանն մոլորեալ են, և ստութեամբ կերպարանին յաչս ագէտ մարդկան. թերևս և այս տեսիլ այնպէս ինչ երևեցաւ ինձ»։

Եւ ոչ կարէր համօրէն կալ ի վերայ իրացն երևմանն։ Եւ մինչդեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր, դարձեալ սուրբքն յիւրաքանչիւր խշտեկացն կանգ-

---

1 Դ որ ի վերայ կային կապելոցն 1—2 Դ զարմացեալք ԵՇԺԼԽՀ զարմացեալ էին 2 Դ անհիւանդութեանն Տ^{2}ձ^{2}a անհիւանդութիւն առողջութեան Ծ անդադար Բ չիք զանդադար 3 a ձայնից նոցա Խ չիք պատմեցին 4 Բձ^1 արքն այնոքիկ ոչ լոկ a արքն այնոքիկ ոչ առանց մեծի զօրութեան են ժ այնոքիկ Բ զօրութեան են ԳՁ պղնձի 5 Բձ^{1}a մարմինս ԳԵՇԿՀ մարմին ԲԵa գէջ Բ խոնաւու Դ խոնաւութենէ 6 Թ չիք մեր a ժամանակ է մեր Ի յանձնեալ է ԵՇԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 յիշեցաք 7 ԲՏ^{2}ձ^{1}a ժամանակ մի ԳԴԵ ՇԺԾԿՀՏ^1 ամսօրեայ մի ժամանակ a կացեալ է A կեցեալ իցէ Էa ի բանդ փխ ի տանդ 8 Բձ^{1}a չիք մեր ԲԳԴԵՇԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}a վասն մահու նոցա A չիք վասն a չիք և սպանանել Դ սպանանել 9 Գ գիտիցես Բձ^1 ապա եթէ պահել յանձին Թ եթէ ոչ ԳԴԵՇԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}a ապա եթէ պահել Բձ^{1}a արարեալ է քեզ 10 Բձ^{1}a զարհուրեալ 11 Դ զայսպիսի A զայնպիսի a այսպիսի Լ չիք «և յոյժ—տեսանեմք» Va նեղութիւնսն 12 ԵԺԼԽՀ չիք Ու ԲէՇԼԽՀa լուաւ զայս 13 ԲԴձ^{1}a յերգ (Դ յերգս) բանդին ի մէջ գիշերին Գ գիշերի Դ ի ներս Ի մութն Բձ^{1}a գիշերին 14 Տ^1 լսէր փխ լինէր Դ ի պաշտամանէն Է պաշտամանէն Բ հանդչել Թ հանգչիլ 14—15 Հ ի յիւրաքանչիւր 15 Բձ^{1}a ի կապելոցն ԳԴԵՇԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք զի ՇԼԽ իբր ԲԴձ^{1}a զկանթեղս Կ անշիջելի Բձ^{1}a բորբոքէին Թ բորբոքիւր 16 ԲԳԴԵԿՀa առէ Բ զինչ են ԳԴԵՇԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զինչ իցեն a չիք զինչ է այս մեծ սքանչելիքս ԳԴԿ սքանչելիք 16—17 ԱԳԴԵՀa աստուածքն 17 ԲԵ փառաւորութիւն 18 Է ցուցեալ(!) ԳԵՇԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ի սուս Կ մերձեցան 19 Բձ^1 անհնար է ԲԳa զայս Դձ^1 չիք լուսոյ Լ ազնուոյ Է չիք իմ 20 Դ չիք վասն կեշտիս այսորիկ ԵՇԹԺԽՀ կեշտիս (լուսանցքում՝ կրօնիս) ԱԲԳԴԵԻՀa յիմարութեան 21 ԴէՇԽ ստուգութեամբ փխ ստութեամբ ԲԳԴԵՇԺԼԿՀՏ^{1}Տ^{2}a չիք ի ԱԶէԹԻVՏ^{3}A ի յաչս ձ^{1}a չիք ագէտ ԲԳՇԽ չիք և 21—22 Բձ^{1}a տեսիլս 22 ԵԺԼՏ^1 և ինձ Է չիք ինձ Հ տեսիլ և այնպէս ինչ երևեցաւ և ինձ 23 Դ երեմանն ԷՇԼԽ մինչդեռ նա ԱԲԳԴԵԹԺԻԿՀՏ^{1}Տ^2 և մինչդեռ նա յայսր (Բ յայսպիսի ԹՀ այսր Ի այսմ Դ յայսմ) մտաց 24 ԳԵԺՀՏ^{1}Տ^2 ի մտաց a մինչդեռ նա յայս իրաց խորհրդի էր ԱԳa խշտեկաց Բ խեշտակաց ԳԵՇԺԼԽԿՀ Տ^2 խշտեաց (ԵՇԺՀ լուսանցքում՝ զաղարեաց):

նեցան կայծին ի սովորական պաշտամանն։ Յայնժամ ճշմարտեալ գիտաց մոգպետն. եթէ ոչ այլ ընդ այլոյ տեսանէր՝ որ երևեցաւն նմա, այլ ի նոցունց յանձանց փայլէր լուսաւորութիւնն։ Յայնժամ կրկին անգամ զահի հարաւ և ասէ. «Ո՞մ ի կապելոցն եղև այսպիսի յայտնութիւն. ես և ոչ զմի ոք ոչ գիտեմ, և ոչ լուեալ է իմ ի հարցն յառաջնոց»։ Եւ քանզի անհնարին շարժեցաւ ի մեծ սքանչելեացն, և գողացին ամենայն մարմինքն, և թմրրեալ կիսամեռ լինէր ի վերայ տանեացն մինչև յառաւօտն. և ի ծագել լուսոյն իբրև զբազմօրեայ հիւանդ յարուցեալ երթայր ի վանս իւր, այլ և ոչ ումեք իշխեաց ամենևին պատմել զոր ինչ եանն։

Կոչեաց առ իւր զպահապանսն և ասէ ցնոսա. «Երթայք հանէք զկապեալսն ի վերնատանէն մի ցամաքազոյն, և անդ պահեցէք զնոսա զգուշութեամբ, որպէս և առաջէքն»։ Մի ոմն ի դահճաց անտի, իբրև լուաւ զհրամանս մոգպետին, փութով ընթացեալ երթայր, իբրև մեծ իմն աւետիս տանէր նոցա։ «Հրամայեաց ձեզ, ասէ, ելանել ի ցամաք· վերնատան մի. արիք վաղվաղակի, և մի՛ հեղգայք, քանզի և մեք իսկ պաղատեցաք վասն ձերոյ տառապանացդ»։

Իսկ սուրբն Յովսէփ հեզաբար սկսաւ խօսել ընդ դահճին և ասէ. «Երթ և ասա ցյիմար առաջնորդն ձեր. չէ լուեալ քո վասն հանդերձեալ գալստեան Տեառն մերոյ և կամ վասն հրաշակերտ շինուածոյն, որք մեզ կան պահին ի սկզբանէ պատրաստութեամբ, վասն որոյ դիւրաւ համբերեմք մեծի նեղութեանս առ սէր այնր յուսոյ՝ զոր տեսանեմք։ Դու բարբառ արարեր, զի արգահատեսցեր մեծի նեղութեանս մարմնոյ. այլ ոչինչ եմք ձանձրացեալք իբրև զանաստուած ոք, որ չիք այլ ինչ յոյս ի միտս

---

1 ԳԴԵԸԿՀՏ¹Տ² և կայծին ԺԼԽ կանդնեցան և կայծին Դ պաշտամունսն ԸԽ Տ¹Տ² պաշտամանն Ը ճշտեալ 2 Բճ¹ա ընդ այլոյ է տեսիլս (ա տեսիլն) որ երևեցաւ նմա Դ է տեսիլն փխ տեսանէր ԱԲԴԹա երևեցաւ Ի չիք նմա 3 Բ անձանցն ԴԹ անձանց Թ փայլիւր Ե լուսաւորութիւն 4 ԱԲա կապելոց ԴԹԻ ի կապելոց Խ այսպիսի յայտնութիւն եղև 4—5 Բա չիք ոչ (զմի) 5 ԴԺ զոր Բ էր ԲԵԻ առաջնոց ԴԸա առաջնոցն ԳԴԿ չիք և 6 Բա գողացան փխ և գողացին ԳԵէԸԼԿՀՏ¹Տ² գողային Դ գողացեալ Բճ¹ա մարմինք նորա 7 Հ թմրեալ ԲԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ճ¹ ցառաւօտն 7—8 ԲՁ ԷԺԻԼԽՀՏ¹Տ²ճ¹ա ընդ ծագել Ա և ընդ ծագեալ լուսոյն 8 Դ արևուն փխ լուսոյն Բճ¹ա ի վանս իւր երթայր Դ ի տուն փխ ի վանս Հ ի վանսն իւր 9 ԳԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² և այլ ոչ ումեք ԱՁէԹԻVՏ³A այլև ոչ ումեք Բճ¹ա պատմել ամենևին զտեսիլն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք ինչ 10 Բճ¹ա ինքն փխ իւր Դ երթեալ 11 Բճ¹ ցամաքայլին նոյնպէս և անդ Դճ⁶,¹¹ա ցամաք 12 Բճ¹ առաջարն Դ չիք և Դ առաջէքդ Թ առաջիքն Ի առաջիք Թ և մի ոմն 13 ԳԻԿ զհրաման ԵԺ զհրամանին ա փութացեալ երթայր իբրև թէ 14 Բճ¹ա տանելով Դ տալով փխ տանէր 14—15 Բճ²ա ի վերնատան մի ցամաք ելանել Ի ի վերնատունն մի Բ չիք և (մեք) 16 Բճ¹ա նեղութեանց փխ տառապանացդ Թ տառապանաց 17 ԲԴճ¹ սկսաւ հեզաբար Ի խօսել ա խօսել հեզաբար ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ճ¹ա ընդ դահճին (Լ դահիճին) ԱՁէԹԻVՏ³A ընդ դահճապետին ԲԳԵԺ չիք և (ասէ) 18 ԳԴԵ ԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² Երթ ասա դու ա երթ ասա յիմար առաջնորդին ձեր Բ ընդ յիմար Դ ցիմար Բճ¹ա ձեր փխ քո Բ չիք հանդերձեալ 19 Բճ¹ա Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի VՏ³A վասն մերոյ հրաշակերտ ա և կամ զհրաշակերտ շինուածոյն, որ ի նմանէ մեզ կան և պահին Դ շինուածոյն ԲԴ որ Բ մեզն, ասէ, կան 20 ԴԻ կան և պահին ԲԳԴՁէԹԻԿV Տ³ճ¹ա պատրաստութիւնքն ԲԵԺ վասն որոյ և ԸԽՀ և գիւրեաւ 21 Ա նեղութիւնս ՁէԻ նեղութեանցս Բ յուսոյն Դ այն յուսոյն 21—22 ա բարբառ V չիք «առ սէր—մարմնոյ» 22 ԱՁէԹԻԿճ¹ա արգահատեսցես մարմնաւոր նեղութեանս ԱԳԴճ¹ա չիք մեծի Դ վասն մարմնաւոր նեղութեանցս ԲԴ մարմնաւոր նեղութեանցս 22—23 Բճ¹ա այլ մեք ոչ եմք 23 ԱԳԴԵԿա ձանձրացեալ Հ թանձրացեալ(!) Ձ զանաստուածք ա չիք այլ ԵԸԺԽՀՏ¹Տ² ինչ այլ ԳԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ի մտի։

նորա քան որ երկինս: Այլ մեք առ սէր Քրիստոսին մերոյ՝ ընդ այս լուծ եմք խնդացեալ, և կատարեալ պարգևս զնա իսկ համարիմք, զի ժամանակեայ վշտօքս զանժամանակեան հրանութիւնն ժառանգեսցուք:

«Եթէ շինուածոց իցեմք ցանկացեալք, ունիմք շինուածս յերկինս առանց մարմնաւոր ձեռագործի, որ ոչ երևին ձեր արքունիքդ առ նորօք: Նոյնպէս և հանդերձից և փառաց և անախտ կերակրոց. զոր եթէ ոք կամեսցի ասել ձեզ, չհանդարտէ լսել ձեր տկարութիւնդ. վասն զի կուրութեան հնութեամբն չտեսանէք և ոչ լսէք և ոչ իմանայք, յայն սակս զմեզ զուր և անիրաւ և առանց յանցանաց անողորմն դատիք: Այլ մեր թագաւորն առատ է և բարերար, և բաց է դուռն արքայութեան նորա. եթէ կամեսցի ոք դիմել՝ դիմեսցէ համարձակ. ի դարձելոց յապաշխարութիւն չնախանձի և ոչ ընդ ումեք երբէք:

«Բայց վասն դիւրութեանս՝ որ դու հրամայեցեր առնել մեզ, էր մեր իշխանութիւն անդրէն յաշխարհին մերում չանկանել մեզ ի ձեռս թագաւորիդ. որպէս և այլքն՝ զի ապրեցան յայսպիսի փորձանաց. այլ որպէս կամօք և յօժարութեամբ եկաք, իբրև թէ գիտէաք զվիշտս վտանգիս, ոչ ինչ զանգիտեցաք յայսպիսի ճգանց, սոյնպէս և կամիմք՝ զի և այլ ևս ծանրացուցես ի վերայ մեր, մինչև քո չարութիւն կամացդ յագեսցի ի մեզ: Զի թէ Աստուածն մեր, որ է արարիչ երկնի և երկրի և ամենայն երևելեաց և աներևութից, և առ սէր իւրոյ բարերարութեանն խոնարհեցաւ առ ազգս մարդկան, և զգեցաւ մարմին չարչարելի, և անց ընդ ամենայն հանդէս առաքինութեան, և կատարեաց զամենայն գործ անոխութեան

---

1 ԳԴ երևիս ՁԷԽV սէրն Ե ընդ յայս 1—2 Բա յուծ խնդացեալք 2 Ա կատարել ԾՏ^1 զայս իսկ Դ չիք իսկ 2—3 ԲՃ^1 զի առժամանակեան ԳԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 ժամանակեան ա ժամանակեա ԵՀ չիք ժամանակեայ վշտօքս 3 ԲԸԺԼԽԾՀՏ^{1}Տ^2 զանժամանակեան ԱԳՁԻԾԿՏ^{3}A զանժամանակ Դ ժամանակեան վիշտքս զանժամանակեայ Ե անժամանակեան ԹՃ^{1}ա զանժամանակեայ է զժամանակ(!) V զանժամանենակ Ե հրանութիւնս ա հրանութիւնն 4 ԲԴԵԸԽԿՀ ցանկացեալ Դ շինուած ԲՃ^{1}ա չիք յերկինս 5 ԸԽ չիք որ Դ ոչ իսկ ԲԳԵԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}ա ոչինչ երևին Դ արքունիքս 6 Դ չիք անախտ 6—7 Բ Ճ^{1}ա կամեսցի ոք առ ձեզ ասել ԱՁԷԹԻ կամեսցի ոք ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 կամիցի ոք 7 Դ ասել առ ձեզ Ե տկարութեանդ ա ձեր տկարութիւնդ լսել 7—8 ԲՃ^{1}ա հնութեամբ կուրութեամբ ԳԴԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 հնութեան (Գ խնութեան) կուրութեամբն ԵՀ հնութեան կուրութեան 8 Ի հաւատութեամբ փխ հնութեամբ Տ^2 ոչ տեսանէք ա ոչ լսէք, և ոչ տեսանէք և ոչ իմանայք ԳԿ չիք ոչ ԲՃ^{1}ա այնր աղագաւ ԳՏ^{2}Ճ$^{17-19}$ յայն աղագս Դ ազագս ԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 յայն յաղագս 9 ԲՃ^{1}ա ի զուր, և անողորմ, և անիրաւ առանց յանցանաց իբրև զատէք (ա զատիք) ԳՏ^2 անողորմ ԹԻ անողորմ դատէք 10 ԳԴԵԸԺԿՀ չիք և ԲՃ^{1}ա առատ և բարերար է ԲՃ^{1}ա ողորմութեան փխ արքայութեան 10—11 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 եթէ ոք կամի 11 Ի չիք ոք Խ չիք դիմել Ա դիմեալ ԵԺՀՏ^1 դիմեսցի Գ համարձակութեամբ Տ^2 համապազ փխ համարձակ ա չիք ի 12 Դ չիք և ոչ Ա ումեք փխ ումեք ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}ա չիք երբէք 13 Դ այլ փխ բայց ԲՃ^{1}ա զոր փխ որ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 մեզ առնել Տ^2 էր մեզ 14 Դ անդէն ա չիք անդրէն Բ ի յաշխարհին Ի չանկանիլ Հ չգտանել փխ չանկանել ԲԳ ի ձեռն 14—15 ա չանկանել ի ձեռս թագաւորին Գ թագաւորին 15 ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 որ փխ զի ԲԸՃ^{1}ա յայնպիսի փխ յայսպիսի Ի այսպիսի Բ չիք այլ 16 ԱԳԹԻԿ չիք և է իբր թէ ԲԳԴԵԿՀՃ^1 չիք թէ ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 գիտացաք զվիշտ ա իբրև գիտէաք զվիշտս վտանգի Բ վտանգի 17 Ա զանգիտէաք ԵՀ զանգիտացաք ԲՃ^{1}ա ճգանցս Տ^1 ճգանաց Բ նոյնպէս ԲԳԴԵԼա չիք և (կամիմք) ԲԳ չիք և (այլ ևս) 19 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿա եթէ Ե չիք է ԵԺՀ որ արարիչ է 20 ԲՃ^{1}ա չիք և (առ սէր) ԵՀա բարերարութեան 21 Բա մարդկութեանս փխ մարդկան Դ զգեցաւ ԹԻՀ էանց ԲՃ^{1}ա չիք ամենայն 22 Ժ հանդէս (յաստկցրում՝ ընտրութիւն) Բ զգործ անօրէնութեան ԴԸա գործս Գ անոխութեանն ա անօրէնութեան:

ի կամս իւր, մատնեցաւ ի ձեռս խաչահանուացն, մահու մեռաւ և եղաւ ի գերեզմանի, և զօրութեամբ աստուածութեանն իւրոյ յարուցեալ երևեցաւ աշակերտացն և այլոց բազմաց, և վերացաւ առ Հայր իւր յերկինս, և նստաւ ընդ աջմէ հայրենի աթոռոյն, և շնորհեաց մեզ զօրութիւն երկնաւոր, զի ըստ նորա անմահութեանն՝ և մեք մերով մահկանացու մարմնովս կարիցեմք չարչարակից լինել անմահ մեծութեանն, և նա ոչ ես իբրև զմահկանացու համարի զմեր մահն, այլ իբրև անմահից հատուցանէ մեզ զվարձս վաստակոց մերոց, արդ փոքր համարիմք մեք զչարչարանս զայս առ սէր փոխարինին, զոր էարկ առ ազգս մարդկան»:

Իբրև լուաւ զայս ամենայն բանս մոգպետն ի դահճապետէ անտի, խռովեցաւ, պղտորեցաւ ի միտս իւր, և հատաւ քուն յաչաց նորա զբազում գիշերս: Իսկ յաւուր միոջ յերեկուն պահուն յարուցեալ երթայր առ նոսա միայնիկ մնջիկ, և ոչ զոք առնոյր ընդ իւր ի սպասաւորացն: Եւ իբրև եհաս ի դուրս տանն, հայէր ընդ ծակ մի ի ներքս և տեսանէր ըստ առաջին տեսլեանն. բայց նոքա ի քուն կային խաղաղիկ: Հեզաբար կարդաց յանուանէ զեպիսկոպոսն, քանզի քաջ իսկ գիտէր պարսկերէն: Ելն ի դուրս և հարցանէր. «Ո՞վ ես դու:—Ես ինքն իսկ եմ, ասէ. կամիմ ի ներքս մտանել և տեսանել զձեզ»:

Եւ իբրև եմուտ ի մէջ սրբոցն, ոչ ես երևէր նմա այլ նշանն. և պատմեաց նոցա զերկիցս երևումն սքանչելեացն: Ետ պատասխանի Ղևոնդ երէցն և ասէ. «Աստուած, որ ասաց ի խաւարի լոյս ծագել, որ և ծագեաց և լուսաւորեաց իմաստութեամբ զաներևոյթ արարածս, նոյն զօրութիւն և այսօր ծագեաց ի խաւարեալ միտս քո, և բացան աչք կու-

---

1 Բձ^{1}ա և կամաւ իւրով մատնեցաւ ՁԷV ի ձեռն Դ խաչահանուաց Խ մահուամբ մեռան ԴՀ չիք և (եղաւ) 2 Ե չիք և (զօրութեամբ) ԴԵա աստուածութեան 3 Խ աշակերտացն իւրոց ԲԳԴԵԺԽԿՀS^{2}ա չիք և (վերացաւ) Բա հայր ի յերկինս ԲԴԵԼԽՀա չիք իւր 4 Դա աթոռոյն հայրենի Բձ^{1}ա զզօրութիւն 5 ԲԸԺԼS^{1}S^{2}ա անմահ ընութեանն ԵԽՀ անմահ ընութեան Բա չիք մեք ԱՁԷV մերովք Դ չիք մահկանացու 6 Բա չարչարակիցք Ի լինիլ Բձ^{1}ա նորա անմահ Գ աստուածութեան նորա Դ մեծութեան նորա Ե աստուածութեան ԸԺԼԽS^{1}S^2 անմահ աստուածութեանն փխ անմահ մեծութեանն Կ չիք նա Բա չիք ես 7 ԳԵԸԺԽՀ զմահկանացուս ա մահկանացուի Դ մահս Բձ^{1}ա զմահս մեր Խ յանմահից Λ անմահակից Հ մատուցանէ փխ հատուցանէ 8 Բա չիք մեք ԸԽ մեզ փխ մեք Բ զչարչարանքս Դ զչարչարանսս 9 Դ առ միոյ փոխարէնին Դ զոր արկ նա ԱԹԻ էարկ նա Գ էարկն Բ արկ Ա նա առ ազգս մարդկան 10 Բձ^{1}ա չիք ամենայն ԳԴձ^{1}ա չիք բանս Բձ^{1}ա ի դահճէ 11 ԼS^1 խռովեցաւ և պղտորեցաւ 12 Բձ^{1}ա իսկ ի յաւուր միում յերեկոյին պահուն Խ յերեկոյին Դ պահու 13 ԳԿ մինչկիկ ԵԺԼՀ մնչկիկ Խ մնչնիկ ԱՁԷԹԻVS^{3}Λ լռիկ փխ մնջիկ Բ առնէր Բա չիք Եւ 14 Բձ^{1}ա ի դուռն քանզին փխ ի դուրս տանն Է ընդ առաջին 16 ԵԸԺԼԽՀS^2 զի փխ քանզի Ի քանզի նա ԳԴԵ ի դուրսն 17 ԳԴԵԿՀ ինքնին փխ ինքն ԸԽ ես ինքնին ես եմ ԲԺԾS^{1}S^{2}ձ^{1}ա ասէ՝ ես ինքնին իսկ եմ ԱՁԷԹԻVS^{3}Λ ես ինքն իսկ եմ ԴԵԸԺԼԽԿՀS^{1}S^2 ասէ մոգպետն (Դ մոգպետն լուսանցքում) 18 Խ զբեզ փխ զձեզ 19 Թ էմուտ Թ երեիւր Ը չիք նմա ԵԸԺԽԾՀS^{1}S^2 նշանն այլ Լ չիք այլ Լ այլ փխ և ԲԳԴԵԽԿՀS^{1}S^{2}ա չիք և 20 Բձ^1 չիք նոցա Դ զերկից Բա երևումն նոցա Բձ^{1}ա չիք սքանչելեացն ԵԺԼՀ զքանչելեացն 20—21 Դ Ղեոնդ երէց 21 ԱԲԴԵԺԻԽS^{2}ա երէց Թ էրէց ԲԴ ի խաւարէ Բա չիք որ և Դ չիք որ 22 Դա ծագել ա ծագեաց և լուսաւորեաց ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^{1}S^2 չիք իմաստութեամբ Բ զարարածս 23 Դ և այժմ ԲԳԿձ^{1,2}ա ծագեաց ուրեմն Բձ^1 ի խաւարային ԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^{1}S^2 ի խաւար ԳԴԵԺԼԽԿՀS^{1}S^2 մտաց քոց փխ միտս քո:

բացեալ ողւոյդ և տեսեր զանշիջանելի լոյս շնորհացն Աստուծոյ. փութա, մի՛ հեղգար. գուցէ դարձեալ կուրացեալ ընդ խաւար գնայցես»:

Եւ զայս իբրև ասաց, յոտն կացին ամենեքեան ասելով ի քառասներորդ երկրորդ սաղմոսէն. «Առաքեա, Տէր, զլոյս քո և զճշմարտութիւն քո, զի նոքա առաջնորդեսցեն և ածցեն զմեզ ի լեառն սուրբ և ի յարկս քո»*: Արդարև ճշմարտիւ, Տէր, առաջնորդեցեր և ածեր զմոլորեալս զայս յանանց ուրախութիւնդ և յանմերժելի հանգիստդ: Ահա նմանեալ է օրս այս սուրբ չարչարանացն քոց. որպէս ապրեցուցեր զմահապարտ աւազակն յերկրորդ մահուանէն, և նովաւ բացեր զաղխեալ դուռն Ադենայ, այսպէս գտեր և զայս կորուսեալս. որ էր պատճառք մահու բազմաց, արդ արարեր զսա պատճառք կենաց մեզ և անձին իւրում: Գոհանամք զքէն, Աստուած, գոհանամք և ձայնակիցք լինիմք սուրբ մարգարէին. Մի՛ մեզ, Տեր, մի՛ մեզ, այլ անուան քում տուր փառս վասն ողորմութեան և ճշմարտութեան քո. զի մի՛ երբէք ասասցեն ի հեթանոսս, թէ ո՞ւր է Աստուած նոցա. որպէս և այսօր իսկ յայտնի եղև զօրութիւն քո մեծ ի մէջ ապարասան խաւարազգեստ ազգիս»**:

Իսկ որ ձրին եգիտ զաստուածատուր շնորհսն, սկսաւ և նա առանձինն ասել. «Տէր լոյս իմ և կեանք իմ, ես յումմէ՞ երկեայց. Տէր ապաւէն կենաց իմոց, ես յումմէ՞ դողացայց»*** «Քանզի գիտեմ ճշմարտիւ, եթէ բազում են այսուհետև թշնամիք իմ, և կամին մերձենալ և ուտել զմարմինս իմ. այլ դու, Տէր ամենայնի, եկիր վասն ամենեցուն կենաց, զի

* Սաղմ. ԽԲ 3 ** Սաղմ. ՃԺԵ 1 նմմտ. Սաղմ. ՀԲ 9—10 և Յովէլ Բ 17 *** Սաղմ. ԻԶ 1

---

1 ԵԸԺԼԽՉՏ^{1}Տ^2 կուրացեալ աչք ԲԿա հոգւոյդ ԼԽՉՏ^2 ոգւոյդ Է չիք ոգւոյդ և 1—2 Է չիք «տեսեր—կուրացեալ» 2 ԿՉ հեղգայր Բ կուրացեալ դարձեալ Դ չիք կուրացեալ ԲԳԿձ^{1}ա գնասցես 3 Դ չիք Եւ 3—4 Բ ասելով զսաղմոսն ԱՋԷԹԻԼV զքառասներորդ սաղմոսն ԳԴԵԸԺԿՉ ասելով ի սաղմոսէն ի քառասներորդէ (ԴԿ երկրորդէ ԵԸԺՉ յերրորդէ) ԲՏ^3 զքառասներորդ երկրորդ Տ^{1}Տ^2 ի սաղմոսէն ի քառասներկուերորդէ Խ ասելով ի սաղմոսէն քառասներորդէ յերրորդէ 4 Տ^3 սաղմոսն է առաքեաց ԳԴԼԿՏ^1 չիք Տէր Խձ^{1}ա զճշմարտութիւնս 5 Բա մեզ և հանդերձ փխ և ածցեն Տ^2 չիք զմեզ ԱՋԷԹ չիք սուրբ Գ չիք և ի յարկս 6 Բձ^{1}ա ճշմարիտ (ա ճշմարտիւ), տէր աստուած մեր Բձ^{1}ա չիք առաջնորդեցեր և 7 ԴԵԸԺՉձ^{1}Տ^2 ուրախութիւնդ Բձ^1 յանմահ հանգիստ Գ յանմերժ Դ յանմահ հանգիստդ ա յանանց հանգիստդ ԲԴձ^{1}ա նման է 8 ԲԴԵԼա չարչարանաց ԸԽա որ փխ որպէս Թ և որպէս 9 ԲԳԼՏ^1 չիք յերկրորդ Ա զախեալ Ը դրունս Ժ դուռն ԴԵԼԽՉՏ^{1}Տ^2 դրունն Բ դրախտին Եդովմայ Դ Եդենայ Կ դրունս յԱդենայ ա զաղխեալ դուռն դրախտին Ադենայ 10 ԳԴՉ կորուսեալ Դ կորուսեալ էր այրս այս և զտեր զսա Լ կորուսեալ այրս այս, որ էր Ծ և զայս կորուսեալ այրս Տ^1 կորուսեալ այրս ԲԵԽՉՏ^2 պատճառ ա պատճառս մահու 11 ԱԲԳԴԵԸԺԻԽՉձ^{1}Տ^{2}ա չիք արդ ԼԿՏ^1 և փխ արդ ԲԴԵԿՉա պատճառս Ի պատճառ Խ ի պատճառս ԳԴԾՏ^1 և մեզ և անձին մերում (Դ իւրում) Բա իւրոյ ԵԸԺԽՉՏ^2 անձին իւրում և մեզ Կ և մեզ 12 Բա տէր աստուած մեր Է տէր աստուած Λ տէր փխ աստուած ԳԴԵԹա ձայնակից ԲԴձ^1 մարգարէիցն 13 Է մի մեզ տէր, մի մեզ տէր, այլ վասն անուան քում Ա քո փխ քում ԲԵԷԸԺԼՉա զփառս Բ ողորմութեան քում 14 Բ չիք և ճշմարտութեան քո Լա քում ԸԽՏ^2 չիք զի Թ հեթանոսք 15 ԲԴ չիք իսկ 16 ԵԺՉ ապարասան (լուսանցքում՝ անհաւան) Թ ապարասան (լուսանցքում՝ անհաւան կամ խիստ) ա ապարասան և խեղաթեր և խաւարազգեստ ազգիս այսօրիկ Բձ^1 և խաւարազգեաց ազգիս այսօրիկ ԳԼՏ^1 խաւարազգեաց 17 Բ ձրի Բ շնորհս ԵԸԺԽՉձ^{1}Տ^2 շնորհն 17—18 ԴՏ^2 առանձին ԼՏ^1 ասել առանձինն Կ չիք իմ (և կեանք) 18 ա չիք իմ (ես յումմէ) ԱԲԿ յումէ՞ ԲԳԴ երկեայց Ե երկայց Բձ^{1}ա տէր օգնական և ապաւէն 19 Բ չիք իմոց ԱԿ յումէ Բ և ես յումէ ԵԸԺԽԿՉ գիտես 19—20 Դ գիտեմ ես այսուհետև ճշմարտիւ 20 Բ բազումք Ժ այնուհետև Բձ^{1}ա չիք այսուհետև 20—21 ԲԳԼԽՉՏ^2 զմարմին Տ^1 զմարմինն 21 Բձ^{1}ա չիք ամենայնի Բձ^{1}ա եկիր և մեռար ԳԴԵԸԺԼԽԿՉՏ^{1}Տ^2 որ եկիր:

դարձցին և կեցցեն առաջի քոյոյ մարդասիրութեանդ: Մի՛ որոշեր զիս ի սուրբ գառանցդ, յորս խառնեցայ, զի մի՛ ըստ քո փարախդ արտաքս ելեալ՝ չար գազանն դարձեալ բեկանիցէ զիս: Մի՛ հայիր, Տէր, ի բազմամեայ ամբարշտութիւնս իմ, զի մի՛ մոլորեալ ի ճշմարիտ կենացդ՝ զբազումս անզրէն ի կորուստ աշակերտիցեմ, այլ որոց եղէ պատճառ մահու, նոցին եղէց և պատճառ կենաց: Սատանայ՝ որ ինև խրոխտացեալ պարծէր ի մէջ մեծի կորստականացս, ինև կարացեալ ամաչեսցէ ի մէջ իւրոց աշակերտացն»:

Եւ զայս իբրև ասացին, նմին իսկ ետուն կատարել զաղօթսն, և դադարեցին նովաւ հանդերձ մինչև ի պահն երրորդ, և այնպէս խաղաղեալ կացին ի քուն ամենեքեան մինչև ի ժամ առաւօտուն:

Իսկ նորա յոտն կացեալ, և ի քուն ոչ մտեալ, այլ զձեռսն իւր ի վեր ամբարձեալ՝ կայր յաղօթս: Եւ մինչդեռ ընդ երդն պշուցեալ հայէր յերկինս, յանկարծակի տունն լի եղև լուսով. և երևեցան նմա սանդուղք լուսեղէնք, որ կանգնեալ էր յերկրէ ի յերկինս. և գունդք գունդք զօրաց ելանէին ի վեր. և էր ամենեցուն տեսիլն նոր և չքնաղ և ահաւոր և սքանչելի իբրև զտեսիլ հրեշտակաց: Ունէր և զթիւ համարոյ ի միտս իւր զիւրաքանչիւր գնդիցն, զոր տեսանէր. էր որ զհազարս, էր որ զերեսուն և զերից, էր որ զերկերիւրոց և զերեքտասանից: Եւ այնպէս մօտաւորյնս մերձենայր, մինչև ճանաչել նմա զերիս ի նոցանէ, զՎարդան և զԱրտակ և զԽորէն: Եւ ունէին ինն պսակ ի ձեռին. խօսէին ընդ միմեանս և ասէին. «Ահա եկն եհաս ժամ, զի և սորա խառնեսցին ի գունդս մեր. քանզի և մեր սոցա իսկ մնայաք, և զառհաւատչեայ պատիւ սոցա բերաք: Եւ որում

---

1 Ի քոյոյ մեծի տէրութեանդ փխ քոյոյ մարդասիրութեանդ Դ տէրութեանդ 2 Բz Տէր, ի սուրբ V գառանցս(!) ԱԲԳԴԹ յոր փխ յորս 2—3 ԲՃ^{1}z փարախս ելեալ արտաքս (Ճ^{1}z փարախն) ԵV փարախդ 3 ԲԴԵԸԼԽԿՀS^1S^2z գազանն ԱՁէԹԻVS^3A գազան Դ չարագազանն ԲԴԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2Ճ^{1}z չիք դարձեալ 4 Աz ամպարշտութիւնս Հ չիք մի՛ 5 Ճ^{1}z չիք ի կորուստ ԳԿ եղէն ԲԵԻՀՃ$^1S^2$ պատճառ 6 ԲՃ^{1}z նոցունց Ա եղեալ ԲԴԵԸԺԿՀ չիք և Դ չիք նոցին եղէց և պատճառ կենաց ԵԸԻՀS^2Ճ^1 պատճառ ԲՃ^{2}z ինեւ 7 Թ պարծիւր ԲՃ^{1}z կորստականացն ԲՃ^{1}z չիք մեծի z ինեւ Ե կուրացեալ Թ ամաչեսցի 9 ԲՃ^{1}z իբրև ասաց՝ կատարեցին զաղօթսն բոլոր մյուսները՝ ասացին ԵԸԺԽՀS^2 և իբրև զայս Բ չիք նմին իսկ ետուն կատարել 10 Դ պահս VS^3A խաղաղացեալ Բ խաղաղիկ 11 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀS^1S^2Ճ^{1}z կային ԲՃ^1 չիք ի քուն ամենեքեան ԸԼS^2 չիք ամենեքեան 12 VS^3A ի քուն ոչ մտանէր ՁէԼV զձեռն Բ զձեռս ԹԼ ձեռն ի ձեռս ԲԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀS^1S^2Ճ^{1}z չիք իւր ԲՃ^{1}z չիք ի վեր 13 S^3A համբարձեալ Ե նաէր(!) Ը նայէր ՁէVS^3A ընդ երդ 13—14 z ընդ երկինս 14 Դ յանկարծօրէն ԼS^1 տունն յանկարծակի Հ տունն լցեալ լուսով ԸԽ չիք և ԲԴԼՃ^{1}z երևեցաւ 15 Դz լուսեղէն ԱԲԳԴԵՁէԹԺԻVS^2 ի յերկրէ յերկինս (ԻVS^3 ի յերկինս) z չիք ի Խ չիք և Բ զօրացն 16 ԲՃ^{1}z տեսիլն ամենեցուն Դ չքնաղ և նոր ԲԳԴԵԿՀS^2z չիք և (ահաւոր) 16—17 ԳԿՀ չիք և (սքանչելի) 17 VS^3A հրեշտակի ԳԵԸԹԼԿՀ ևս և z զթիւ համարոց ԵՀS^2 համարոյն 18 Բ հազարից Դժ զհազարից z էր զոր հազարաց է չիք էր որ զհազարս, էր որ զերեսուն և զերից ԳԵԸԺԼԽԿՃ^{1,2} էր ուր 19 ԱԹԻAՃ$^{18,23-25}$ վեցից փխ զերից Ա ձեռն այլ թանաքով կոպիտ կերպով երից բառը ուղղված է վեցից ԳԵԸԺԼԽԿՀ էր ուր ԲԴ զերեքտասանց ԳԼ և այսպէս Դ մօտաւորյն 19—20 ԲՃ^{1}z մօտաւորյն մերձենայր տեսիլն 20 ԳԵԸԺԼԽԿՀ մինչ ԲԳԴԵԸԺԼԽz զերիսն ԵԸԺԽԿՀ զՎարդանն 21 ԳԵԸԺԽԿՀ զԽորէնն ԱՁէԹԻV չիք ի ձեռին ԴՃ^{1,6}z չիք ինն Բz պսակս ի ձեռս (z ի ձեռինս) իւրեանց 22 Ժ չիք զի ԲԴz չիք և 23 Հ չիք մեր A առհաւատչեայ ԱՁէԹԻԼV մնացաք ԲՃ^{1}z զի և ԲՃ^{1}z պատիւն ԱԳԴԻԼԿ պատիւս ԲՃ^{1}z նոցա փխ սոցա:

ոչ ևս մնայաք՝ եկն երևեցաւ և խառնեցաւ, և եղև իբրև զմի ի զինուորացն Քրիստոսի»։

Այս երիցս անգամ երևեցաւ չքնաղ տեսիլս առն երանելւոյ։ Զարթոյց զաւրքսն ի քնոյ անտի, և պատմեաց նոցա զամենայն տեսիլն կարգաւ։ Իսկ նոքա յարուցեալ կացին յաղօթս և ասէին. «Տէր Տէր մեր, զի՞ սքանչելի է անուն քո յամենայն երկրի. համբարձաւ մեծ վայելչութիւն քո ի վերոյ քան զերկինս. ի բերանոյ մանկանց տղայոց սանդղիացաց հաստատեցեր զօրհնութիւն, զի եղծցի թշնամին և հակառակորդն»*։ Զի ոչ ևս է այսուհետև ասել, եթէ «Տեսից զերկինս զգործս մատանց քոց»**, այլ թէ տեսից զքեզ Տէր երկնի և երկրի. որպէս երևեցար իսկ այսօր ի ձեռն սուրբ զօրականացն քոց հնաւոր օտարիս, որ անցեալ էր բնա ակնկալութիւն կենաց իւրոց։

«Ահա դու, Տէր, ողորմութեամբ քով պահեցեր զփրկելիս քո, և գթութեամբ քով եկեր ի խնդիր կորուսելոյս, դարձուցեր և խառնեցեր ի դասս սրբոց քոց։ Ոչ միայն ետես սա զերկինս՝ զգործս մատանց քոց, այլ ետես զերկինս և զբնակիչս նորա, և մինչդեռ է յերկրիս՝ խառնեցաւ ի դունդս բիւրաւոր հրեշտակաց քոց։ Ետես և զոգիս արդարոց կատարելոց, ետես և զնմանութիւն փառաց աներևոյթ պատրաստութեանցն, ետես և ի ձեռին նոցա զանշուշտ սրունայն՝ որ հանդերձեալ պահի ի ձեռն ճարտարապետին։ Երանի՜ սմա վասն սուրբ տեսլեանս, և երանի՜ է մեզ վասն սորա միջնորդութեանս առ մեզ. զանզի հաստատեալ գիտացաք սոփա, եթէ որում այսպիսի սքանչելիք յայտնին, մեծ մասն ընկալաւ սա յանսպառ քոց բարութեանցդ։ Անսպառ են պարգևքն քո, Տէր, և առանց

* Սաղմ. Ը 2—3 ** Սաղմ. Ը 4։

---

1 α ոչ ևս ակն ունէաք փխ ոչ ևս մնայաք 1—2 **ԲԷԺԻԽ**V զինուորաց **ԳԵՁՀ** ի զինուորաց **Դ** ի զինուորացս 3 **ԲԴ**ձ^{1}α չիք անգամ **Հ** չգնագատեսիլս(!) Aα տեսիլն **ԱԴԵԸԹԺԻԼԽՀ** առնն **Բ**ձ^{1}α առնս այսորիկ երանելւոյ **ԵՀ** երանելւոյն 4 **ԴԼ** զաւրքս **Բ**ձ^{1}α պատմեաց (α պատմեաց նոցա) կարգաւ զամենայն տեսիլն 5 **ԲԴԼ** նոցա **ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ**ձ^{1}α կային **Բ** Տէր աստուած մեծ **Դ** չիք տէր 6 **Է** ի վերայ ամենայն երկրի **Լ**S^1 չիք յամենայն երկրի **Բ** վայելչութիւն 7 **ԲԵՁԷԸԺԻԽՀ**VS^{1}S^2 ի բերանոց **ԱՁԷԹԻ**Vձ$^{5—6}$ սանդղիացուց **Դ** ըստընդդիմացաց **Դժ**α սանդղեցաց **ԵԿ**ձ^1 սանդղիեցաց **Ը** սանդղիեցայց S^2 սանդղիեցաց S^1 չիք սանդղիացաց 8 **ԱԳԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀ** հաստատեցաւ **Բ**ձ^{1,5}α հաստատեցի **ԲԳԵՁԷԸԹԺԻԽԿՀ**ձ^{1}α օրհնութիւն **Դ** զօրհնութիւնս քո **Բ**ձ^{1}α օրհնութիւն քո 9 **Հ** չիք է **ԲԳԴԵԺԼԽԿ**S^{1}S^{2}α այսուհետև է ասել **ԵԼԽՀ** թէ **Բ** յերկինս **ԲԳԵԸԺԼԽԿ**S^{1}S^{2}ձ^{1}α այլ զի 10 **ԴՀ** չիք թէ **Կ** որպէս և **Լ** երևեցաւ **Դ** չիք իսկ 11 **Բ** չիք սուրբ **Բ**ձ^{1}α ի ձեռն զօրականին քո **Դ** զօրականաց **Դ** ընդ փխ բնա 11—12 S^1 ակնկալութեան 12 **Բ** իմոց փխ իւրոց 13 **Դ** քոյով **Ի** չիք պահեցեր զփրկելիս քո 14 **Բ**α քո փխ քով **Ժ** չիք քով **ԴԿ** կորուսելոյս 15 A ընտրելոց փխ սրբոց **Բ**ձ^{1}α չիք սա զերկինս 16 **Բ** և ետես զբնակիչս նորա **ԴԿ** և ետես **ԵՀ** յերկինս փխ յերկրիս **Բ** էր յերկիրս **Դ**α էր փխ է 17 **ԲԵԸԺԽՀ**S^{2}ձ$^{1,6,7,8,12,14,17—18}$α ի բիւրաւոր բանակս **ԳԴԼԿ** ի բանակս S^{1}ձ^{27} ի բանակս բիւրաւոր **ԲԴ**ձ^{1}α չիք քոց **ԳԼ**S^2 զհոգիս 17—18 **Բ**ձ^{1}α զհոգիս արանց կատարելոց 18 **ԵՀ** չիք և (զնմանութիւն) **Ե** պատրաստութեանց 19 **ԳԵԺԽՀ**α ի ձեռս **Բ** չիք ի ձեռին նոցա **ԵԸԺԽՀ** զանշուշտ (լուսանցքում՝ զանշարժ) **ԲԴԼ**S^{1}ձ$^{2,4,7—8,12}$α տարունեան(ն) **Է** զանուշ ատրունայն A տարունայն **Թ** ալրունայն (լուսանցքում՝ պսակ) **ԵԸՀ** որունայն պսակն **Ժ** որունեան պսակն **Խ** բարիենայն պսակն S^2 տարունեան պսակն։ «Պսակն» բառն անշուշտ լուսանցքից է անցել տեքստի մեջ։ V և հանդերձեալ **Բ**α պահին 20 **Բ** երանի է չիք և **ԹԳԵԿՀ**S^2 չիք է 21 **Դ** որ առ մեզ **Բ**ձ^{1}α գիտեմք 22 **Դ** թէ α ում փխ որում 23 **ԲԴ**ձ^{1}α քո բարեացդ **ԱԲՀ**ձ^{1}α պարգևք քո **ԲԴ** տէր, պարգևք քո **ԳԼ** պարգևքդ **ԳԵԸԺԼԽՀ**S^1 չիք տէր։

Ը ստորին լուսանցքում՝ «հաւատայն մողպետին»։

խնդրելոյ տաս ում և կամիս քոյով յորդ և աննախանձ առատութեամբդ։ Եւ եթէ որ ոչն խնդրեն՝ չարգելուս ի նոցանէ, բա՛ց մեզ, Տէր, զդուռն ողորմութեան քո, որ ի մանկութենէ մերմէ ցանկացեալ եմք բարեմասնութեան սրբոց քոց։ Զնորագիւտ դաստակերտս քո բարեխօս առնեմք վասն անձանց մերոց. մի՛ ընկղմեսցի նաւ հաւատոց մերոց ի մէջ ալէկոծեալ ծովու մեղաց»։

Եւ այսպէս յերկար կատարելով զաղօթսն, յորդ և առատ արտասուս հեղուին ի վերայ անձանց իւրեանց։ Գութ ողոքանաց արկանէին առաջի բարերարին, զի լսելի լիցի ձայն պաղատանաց նոցա, և հաստատուն կացցեն ի վիշտս ճգանցն, զի մի՛ զրկեսցին ի ցանկալի պսակացն, զոր ունէին սուրբքն ի ձեռս իւրեանց, որպէս և ազդեցաւ նոցա ի Հոգւոյն սրբոյ. զի մերձեալ էր ժամանակ կոչման նոցա, որպէս զի երթիցեն և աներկեւղ դադարեսցին ի կասկածելի ակնկալութենէն, որում համբերէին բազում տառապանօք, զի առհաւատչէիւ փոքու հասցեն երկնաւոր մեծութեանն, որում ի վաղնջուց իսկ էին ցանկացեալք։

Եւ քանզի ինքն իսկ մոգպետն իշխան էր աշխարհին, և նմա յանձն արարեալ էր զկապեալսն քաղաքին, վասն այնորիկ և համարձակութեամբ ընդ առաւօտն հանեալ տանէր զկապեալսն յապարանսն իւր։ Լուանայր և սրբէր զնոսա ի չարչարանաց բանտին, առնոյր զջուր լուացման սրբոցն և արկանէր զիւրով մարմնովն։ Ուղղէր ի տան իւրում աւազան, և ընդունէր ի նոցանէ զսուրբ մկրտութիւնն. հաղորդէր ի կենդանարար մարմինն և ի քաւիչ արիւնն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։ Բարձր բարբառով աղաղակէր և ասէր. «Մկրտութիւնս այս լիցի ինձ ի լուացումն մեղաց իմոց, և ի ծնունդս նորոգութեան վերստին Հոգւոյն սրբոյ, և ճաշակումն անմահ խորհրդոյս ի ժառանգութիւն երկնաւոր որդէգրութեանն»։ Դնէր և

---

1 α քով փխ քոյով Է օսիզ(!) փխ յորդ Թ չիք յորդ և Դ առատութեամբ 2 ԱԳ ոչս ԴԵԶԷԸԺՀVS³ ոչ S² չիք ոչ ԱԳԹ ի սոցանէ ԲՃ¹A բաց և մեզ 3 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS¹S³Ճ²α չիք քո α չիք մերմէ 4 α զնորգիւտ ԲՃ¹α չիք վասն 5 Լ զի մի՛ ԲԴՃ¹α հաւատոյս մերոյ Հ չիք ի մէջ 5—6 ԲՃ¹α ալեկոծութեան ծովուս մեղաց ԳԼԿS¹ ծովուս Դ մեղաց մերոց ԵԸԺԽՀS² մեղաց ծովուս Խ ալեկոծութեան մեղաց 7 ԳԵԸԺԼԽԿՀS¹S² կատարելով յերկար Խ յաղօթսն Դ յորդառատ 8 ԲՃ¹α և գութս ԳԴԵԸԺԼԽԿՀS¹S² գութս ԸԽ ողաքանաց 9 Ճ¹α լինիցի Դ ձայնք ԲՃ¹α և զի (հաստատուն) 10 ԸԽՃ¹ կայցեն Դ ճզանց Ծ ճզանացն Դ և մի՛ 11 ԷVS³ ի ձեռն ԴԸԽS² չիք և ԲՃ¹α չիք նոցա A ազդեցաւ իսկ 12 ԲՃ¹α ժամանակ նոցա կոչմանն ԳԼ կոչմանն Բ չիք որպէս 13 ԱԲ ԳԴԵԶԷԹԺԼՀVS³ դադարեսցեն ԲՃ¹α ի կասկածանաց ԳԵԺ յանկալութենէն Հ յորում 14 ԵԺԽՀ տառապանաց ԲԴα առհաւատչէիւն Թ առհաւատչեաւ Բ զառհաւատչեայի 14—15 ԵՀ մեծութիւն 15 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS¹S²Ճ¹α որում և Կ ի վաղնջուցն էին իսկ ԲԴՃ¹α չիք իսկ ԴԹ ցանկացեալ 16 ԲԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀS¹S²Ճ¹α չիք իսկ ԳԵԸԺԽԾԿՀS¹S² չիք և (նմա) 17 ԵՀ չիք էր ԳԴԵԽα զկապեալս α այսորիկ ԲԴα չիք և 18 ԳԴ առաւօտն α հանեալ զնոսա տանէր ԲՃ² տանէր զնոսա փխ հանեալ տանէր զկապեալսն A չիք զկապեալսն ԳԴԵα յապարանս 19 ԲՃ¹α չիք և սրբէր Դ չիք զնոսա Դ զջուրն VS³ լուացմանն α սրբոց 20 ԲՃ¹α զմարմնով իւրով A զիւր Բ և ուղղէր 21 Հ սուրբ Ե մկրտութիւն Բ հաղորդիւր ԳԵԸԺԼԽԿՀS¹S² ի կենդանի ԲԷՃ¹α ի կենարար ԳԵԸԺԽα մարմին 22 Vα և ի մյուսները չիք և ԲԳԵԸԺԽα արիւն 23 ԲՃ¹α եղիցի α չիք ինձ 24 ԳԴԼ չիք և ԱԲԳԴԹԻԼα ի ծնունդ ԵԸԺԽՀ չիք «և ի ծնունդս—հոգւոյն սրբոյ» ԲՃ¹α չիք վերստին ԳԼS¹S² ի հոգւոյն սրբոյ α հոգւոյդ սրբոյ 25 ԳԼ խորհրդիս է երկնաւորդէութիւն(!) ԴԵ որդեգրութեան։

ըստ մարմնոյ առաջի նոցա սեղան կերակրոյ, և մխիթարութեան բաժակ մատուցանէր նոցա, և միաբանէր ընդ նոսա ի հացին օրհնութեան:

Այլ թէպէտ և ինքն եհաս յերկնաւոր բարիսն, և աներկեւղ էր ի մարդկանս հարուածոց, սակայն վասն ընտանեացն յոյժ ունէր կասկած, զի մի՛ իբրև վնասակարք մատնեսցին յիրս արքունի: Վասն այնորիկ ի ծածուկ կոչէր ի գիշերի և զնախարարսն, որ ի նմին քաղաքի էին ի կապանս, և առնէր ծախս մեծամեծս: Եւ էին ամենեքեան ի մեծի խնդութեան վասն նոր սքանչելեացն, որ երևեցաւ նոցա: Ոչ յիշէին ամենևին, եթէ միշտք ինչ անցեալ էին ընդ նոսա:

Բայց ի ժամ բազմականացն կարծիք իմն եղեն ի միտս որդոցն վասն երիցու միոյ, որ էր ընդ նոսա ի սուրբ կապանսն. զի ի մէջ շինական մարդկան կեցեալ էր, և տգիտագոյն ևս էր ի գրոց մխիթարութենէ: Հրամայեցին նմա ունել զգլուխ բազմականին. նա պատասխանի երանելին և ասէ. «Զի՞նչ է այդ, զոր դուքդ գործէք. և կամ յինէն զի՞ թաքուցանէք զծածուկս խորհրդոցդ: Ես քան զկրսերս ձեր խոնարհագոյն եմ, և քան զևս փոքունս յաշակերտաց ձերոց տգիտագոյն եմ. զիա՞րդ կարացից այդմ տանել: Այս իսկ մեծ էր ինձ, զի սուրբ կապանաց ձերոց հաղորդեալ եմ այսօր: Եթէ արժանի համարիք ձերում սեղանոյդ, կալարուք դուք զիւրաքանչիւր տեղի բազմականիդ, և հրամայեցէք ինձ զիմ տեղին»: Եւ բռնադատեաց սուրբ եպիսկոպոսն միաբանութեամբ ամենայն որդոցն, և ի վերոյ քան զամենեսեան բազմեցուցին զնա:

Եւ իբրև բոլորեցաւ ակումբ բազմականին, և հաղորդեցան ամենեքեան ի կերակուրն զուարթութեամբ, յոտն եկաց սուրբն Յովսէփ, և սկսաւ զուրախութեան նուագն մատուցանել և ասել այսպէս.

---

1 Դ ըստ մարմնոյ սեղան կերակրոյ առաջի նոցա ԵԸԺԽՀ զնէր առաջի նոցա և ըստ մարմնաւոր կերակրոց սեղան ԲԳԼՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α կերակրոց Տ^2 կերակրոց սեղան α սեղան կերակրոց Հ և զմխիթարութեան 2 ԲՃ^{1}α չիք նոցա ԱԳԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀVՏ^{1}Տ^2 ի հացին ԲՃ^{1}α հացիւն Դ հացիւ ԼԽ օրհնութեանն Տ^{3}A հացին օրհնութեան 3 Բ ի յերկնաւոր Բ չիք էր 4 ԲՃ^1 ի մարդկան հարուածոյ ԳԻԼՏ^{1}Տ^2 ի մարդկան Դ ի մարդկային հարուածոցն α ի մարդկան հարցուածոց Կ ի մարդկանէ Խ ի մարդկաբին(!) Ը ընտանեաց ԲՃ^{1}α կասկածանս ԵԸԺԽՀՏ^2 ունէր կասկած յոյժ 5 α զի մի՛ երբէք Հ ի փոքու(!) փխ իբրև ԵԸԺԽ իբրու ԳԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 մատնիցին Կ մատնիցեն 6 Բα ի ծածուկ ի գիշերի կոչէր զնախարարս ԳԵԺ չիք ի (ծածուկ) ԵԸԺ և ի գիշերի ԴԵԸՏ^{1}Տ^2 չիք և 7 ԱԲԳԴԾԿՏ^{1}α մեծապէս 8 ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α վասն նոր սքանչելեացն A չիք նոր ԳԼԿ երևեցաւն Դ նմա փխ նոցա Դ չյիշելով ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α չյիշէին ԱԹԻ չիք ամենեին 9 Բα միշտ անցեալ է ընդ նոսա Դ են ԵԸԺԽԿՀՏ^2 էր Խ միշտք մահու ԸԽαՏ^2 չիք ինչ 10 Բα ի մէջ փխ ի ժամ ԳԼՏ^1 չիք ժամ Բ չիք որդոցն α ի մէջ փխ ի միտս 11 ՁԷԹԻV երիցո(յ) ՀՃ^2 իրիցու ԸԽ չիք սուրբ 12 ԳԼՃ^{1}α կացեալ էր α և տգիտագոյն իսկ էր ՁԷV ի սուրբ զրոց 13 ԱԲԳԴՁԷԹԻԼԿVՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α հրամայեցին նմա ունել ԵԸԺԽՀՏ^2 նմա հրամայեցին ունել A չիք նմա 14 Բ զինչ են ԲԵՀ դուք α զի՞նչ է զոր դուք գործէք և յինէն թաքուցանէք ԲՃ^1 չիք կամ Բα չիք զի 15 ԲՃ^{1}α զծածուկ խորհուրդս ձեր Դ զկրասերս Բ զկրասեր 16 ԲՃ^{1}α չիք զեւս ԳԵ յաշակերտացն Տ^3 քոց փխ ձերոց ԸԽՏ^2 տկարագոյն ԴՃ^1 չիք եմ 17 Բα է փխ էր ԴԺ ձեր սուրբ ԸՀ որպէս փխ սուրբ ԳԴԵԸԺԽՀ կալանացդ 18 ԲԳԴԵԸՀԼՏ^{1}Տ^{2}Ճ$^{5-7,10,12,14,17-18,27}$ և այսօր α և այժմ փխ այսօր Խ և եթէ ԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^2 համարիք զիս Է համարիցիք α համարեսջիք ԲԴα սուրբ սեղանոյդ ԴԽα զիս ձերում 18—19 ԲՃ^1 կալէք ԳԴԼԿՏ^1 կալայք ԵԸԺԽՀՏ^{2}α կալջիք 19 Է չիք դուք ԳԵԸԺԾԿՏ^2 տեղիս Հ տեղի 20 A մեծ եպիսկոպոսն Յովսէփ փխ սուրբ եպիսկոպոսն 20—21 ԵԸԺԽՀՏ^2 ամենայն որդոց միաբանութեամբն 21 Հ ի վեր Vα ի վերոյ A և այլք ի վերայ ԲՃ^{1}α նստուցին փխ բազմեցուցին 22 Է մոլորեցաւ(!) Է ակամբ(!) ԵԸԺՀ չիք և 23 Դ ի կերակուրսն Ի չիք և Դ սկսան 24 Հ ուրախութեան Բα և ասէ:

«Արդ եկայք ամենեքեան ի Քրիստոս. քանզի վաղիւ այս ժամ իցէ՝ ահա մատուցեալ իցէ մեր զամենայն նեղութիւնս և զչարչարանս զոր կրեցաք։ Եւ փոխանակ սակաւ աշխատութեանս մերոյ՝ բազմապատիկ հանգիստ ընդունելոց եմք, և փոխանակ խաւարային արգելանի բանտիս՝ մտանելոց եմք յերկնից քաղաքն լուսաւոր, որոյ քաղաքի քաղաքապետ ինքն Քրիստոս է, հանգստապետ, յորում ապարխոսի նախ ինքն առաքինացաւ առնելով զնշան յաղթութեան։ Եւ այսօր նոյն Տէր է, որ յաջողէ մեզ զնոյն նշան ընդունելով ի փրկութիւն անձանց մերոց և ի պարծանս մեծափառ սուրբ եկեղեցւոյ։ Եւ զոր օրինակ տեսէք դուք զեղբայրս զայս ի գլուխ բազմականիս մերոյ, սոյնպէս սա նախ ընդունելոց է վաղիւ զպսակն ի ձեռն կատարմանն իւրոյ։ Զի ահաւասիկ եկն եհաս և մերձեցաւ առ մեզ թշնամին կենաց մերոց և պակիչ սուրբ չարչարանաց ծառայիցս Քրիստոսի»։

Զայս իբրև ասաց, լուաւ ի նմանէ բանս պնդութեան, որով յորդ մխիթարեցան ամենեքեան։

Ասէ. «Ի սուրբ աղօթից ձերոց այսպէս արասցէ ինձ Քրիստոս, և կատարեսցէ զելս վախճանին իմոյ յաշխարհէս ըստ բանի քում։ Եւ ահա ընդ ասելդ քո ազդումն եղև հոգւոյս իմոյ, և յիշեցի ես զմարդասիրութիւնն Քրիստոսի, որոյ և գալուստ իսկ նորա յաշխարհս վասն մեր մեղացն եղև։ Գթասցի յիս որպէս և յաւազակն ի ժամ խաչին. որպէս նովաւ զդրունս փակեալ դրախտին եբաց, և յառաջեցաւ լինել կարապետ այնոցիկ՝ որ անդրէն ի նոյն տեղի դառնալոց էին յուրախութիւն, արասցէ և զիս այսօր Տէր Յիսուս Քրիստոս սպասաւոր ձերում մեծաշուք գնդիդ։

---

1 ԲԸճ^{1}ա չիք ի Քրիստոս Խ ի Քրիստոս ամենեքեան ա վաղիւն ԳԴԵԸԺԽԿՀՏ^{2} յայս ժամ 2 ա է փխ իցէ ԵԸԺԽՀՏ^{2} իցէ՝ զի ահա ԲՁէճ^{1}ա զնեղութիւնս և զչարչարանս Ա չարչարանս 3 ԲԽՏ^{2}ա կրեցաքն Բ այս սակաւ ա այս փխ սակաւ 3—4 Է չիք «սակաւ — խաւարային» Բա մերոյ զոր կրեցաքն՝ բազմապատիկ ընդունելոց եմք հանգիստ 4 ԼՏ^{1} ունելոց փխ ընդունելոց ԱՁԹԻVՏ^{3} չիք խաւարային Ղ արգելանաց 5 ԱԴԵՁԻԽԿՏ^{2}Տ^{3}ա բանդին (ԻԽ բանտին) ճ^{1}ա չիք մտանելոց եմք ԴԵԸԺԽՏ^{2} յերկնային ա յերկինս 5—6 Բ բանդին ի յերկինս ի քաղաքն լուսաւոր որոյ քաղաքապետն Քրիստոս է, հանգստապետ, յորում ապարխոսի ԵՀ քաղաքապետն ա որոյ քաղաքապետ Թճ^{1}ա չիք ինքն 6 Ա և հանգստապետ ապարխոսին՝ յորում ա և հանգստապետ ԹԽՀ չիք ապարխոսին 7 Ա առաքինեցաւ առնելով զնշան յաղթութեանն ԳԴՁէԹԿV առաքինեցաւ ԵԺԻՀճ^{2}ա առնլով Ի չիք Եւ 7—8 Դ աջողէ 8 Թ չիք մեզ Ե զնշան ճ^{1}ա նշան յաղթութեան Կ զփրկութիւն ՁV յանձանց ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} չիք մերոց 9 ԸԽ չիք սուրբ ԹԻ տեսէք Բ զեղբարս 10 ԲԳԴԵԸա չիք ի Լ մեր ԲԳԴԵԺԼԽԿաՏ^{1}Տ^{2} նախ սա 11 ա վաղիւն զպսակն ա կատարման ԳԵԺԽՀՏ^{1}Տ^{2} մերոյ փխ իւրոյ Դ չիք իւրոյ Գ չիք եհաս ԵԸԺՀ չիք և 12—13 Բճ^{1}ա չարչարանաց սուրբ Հ չարչարանացս 13 Ե ծառայից Դ մերոյ փխ ծառայիցս Քրիստոսի 14 Է և լուաւ զնմանէ Բ բան 16 Բճ^{1}ա և ասէ ԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} չիք ասէ ԲԳ ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ա այսպէս ԱՁէԹԻVՏ^{3} այդպէս ԵԸԺԽՀ Քրիստոս ինձ անարժանիս Է ինքն փխ ինձ ԳԼԽՏ^{1} ասէ, և կատարեսցէ Է չիք և 17 ԲԳԹա վախճանի ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք և 18 Բճ^{1} ասելոյդ քում ԲԴ հոգւոյ ա ընդ ասելոյդ քո ազդ եղև 18—19 Ե զմարդասիրութիւն 19 Բ չիք և ԱԳԵԺԻՀ գալուստն ԲԴ չիք իսկ 19—20 Դ վասն իմ փխ վասն մեր մեղացն ԲԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}ճ^{1}ա մեղաւորացս փխ մեղացն 20 Դ գթասցէ ԴԵՀա չիք և Ա զոր օրինակ փխ որպէս Ե զնովաւ 21 Բա զդրան դրախտին եբաց Բա չիք փակեալ Ի լինել 21—22 Բ այնորիկ 22 Դ չիք անդրէն Ժ անդէն Դ են 23 ԲԳԴ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} չիք Յիսուս ԲԴ ձերոց Է մերում Տ^{1}Տ^{2} չիք ձերում ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ճ^{27} մեծաշուք գնդից ձերոյ (Հ գնդին) ա ձերոյ մեծաշուք գնդիդ։

Աւանիկ վասն միոյ մեղաւորի, որ դառնայ յապաշխարութիւն, անվախճան լինի ուրախութիւն հրեշտակաց յերկինս. որպէս զի գիտեն իսկ զկամս Տեառն իւրեանց։ Քանզի վասն միոյ կորուսելոյ ոչխարին եկն ի խնդիր, վասն այնորիկ և նորա խնդակիցք լինին վասն միոյ դարձելոյ յապաշխարութիւն։ Թէպէտ վասն իմ իսկ եկեալ էր մեծ զօրավարն Հայոց թագաւոր սուրբ ընկերակցօքն իւրովք. զպսակն վասն ձեր բերեալ էր, այլ զուրախութեան աւետիսն հասարակաց տայր։ Եւ առաւել ես ընդ իս էին զարմացեալ. զի ոչ ճանաչէին զիս ի կեանս իւրեանց, ահա ի սուրբ մահն իւրեանց կամին՝ զի և ես մասն ընկալայց ընդ երանելիսն։

«Աղաչեմ զձեզ, տեարք իմ և հարք, աղօթս արարէք ի վերայ անարժանութեանս իմոյ, զի արժանի եղէց մեծի աւետեացն հասանել, որ յանուստ ձերոց բերանոցդ քարոզեցաւ ի լսելիս իմ։ Արդ փութամ տեսանել զօրն, և յաւուր անդ զժամն եկեալ հասեալ ի վերայ մեր։

Եւ ե՞րբ իցէ՝ զի ելից ի թանձրադանդաղ ձանձրալի մարմնոյս այսորիկ. ե՞րբ իցէ՝ զի տեսից զքեզ Տէր Յիսուս։ Ե՞րբ իցէ՝ զի աներկիւղ եղէց ի մահուանէ. ե՞րբ իցէ՝ զի տգիտութիւնս իմ հասցէ ի կատարեալ գիտութիւն։ Օգնեա ինձ, Տէր, օգնեա ինձ, և կարկառեա զամենազօր աջդ յօգնականութիւն. զի ըստ խոստման բանիցս իմոց և գործք արդեամբք կատարեսցին ի վերայ իմ. և փառաւոր լիցի յիս ի մեղաւորս անուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի»։

Զայս իբրև ասաց երանելին, յոտն կացին ի բազմականացն անդ, զոհանային ասելով. «Փա՜ռք քեզ, Տէր, փա՜ռք քեզ, Թագաւոր, զի ետուր մեզ կերակուր ուրախութեան. լցո զմեզ Հոգւովդ սրբով, զի գտցուք առաջի քո հաճոյք և մի՛ ամաչեսցուք, զի դու հատուցանես իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր»։

---

1 Խ ահաւասիկ 1—5 Կ չիք «անվախճան—յապաշխարութիւն» 2 ա ուրախութիւն յերկինս, որպէս գիտեն Ա հրշտակաց ԳԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ²ծ²ա չիք հրեշտակաց Դծ¹ չիք իսկ ԲԻծ¹ չիք զի 3 ա զի փխ քանզի ԼՏ¹ վասն միոյ մեղաւորի և կորուսելոյ ԳԵ ոչխարի Բա ոչխարի կորուսելոյ 4 Բծ¹ա վասն որոյ Դ խնդակից լինէին ԵԸԺԽՀՏ² խնդակից Լա խնդակիցք ԵԸՀ դարձելոյն 5 Ա չիք իսկ Դ է Բծ¹ա չիք մեծ 6 Բծ¹ա չիք սուրբ 7 Բծ¹ա չիք ես և ընդ յիս Ի ընդ ինև են 8 Բ ի կենս Բծ¹ա ահաւասիկ փխ ահա ԸԽ ընդ սուրբ ԱԹԻ մահս ԳԻԼԿՏ¹ մահն Բծ¹ա մահուանն 9 ՁԷՎՏ³Ա կամէին 10 Խ հարք իմ և եղբայրք Կ և եղբարք փխ և հարք 10—11 Բծ¹ա իմոյ անարժանութեանս 11 Դ չիք իմոյ Բա եղէց արժանի Ի հասանել ԳԵԼԽՏ² որ ի 12 ԳԼՏ¹ բերանոցդ ձերոց ԵԸԺԽՀ բերանոց ձերոց ա որոյ յանուստ ձերոց բերանոցդ 13 Բ իմ փխ մեր Դ այլ փխ արդ Դ յաւուրն Դ չիք անդ Բծ¹ա իմ փխ մեր 14 Աա չիք Եւ ԴԾ ձանձրականալի Դ չիք ձանձրալի 14—15 ԲԴԳԵԺԼԿՀՏ¹ծ¹ա չիք այսորիկ 15 ԲԴ¹ չիք զքեզ Ա չիք երբ իցէ՝ զի աներկիւղ եղէց ի մահուանէ ԳԴԵԸԺԼԿՏ² Քրիստոս փխ Յիսուս 15—16 ԸԽ և Երբ իցէ զի աներկիւղ եղէց ի մահուանէ, երբ իցէ զի տեսից... 16 Է գիտութիւնս 17 Բ օգնեա ինձ Տէր, օգնեա ինձ Տէր, օգնեա ինձ Բծ¹ա զհզօր Դ կարկառ փխ կարկառեա Բա աջդ քո 18 ա չիք զի ըստ ԳԴԵՁԷՏ²Տ³ չիք ըստ Բծ¹ա խոստմամբ ԱԲա բանից ԱԲԳԴԵԻՏ²ա գործքն 19 Բծ¹ա կատարեսցի յիս Դ չիք ի վերայ իմ ԵԷԺԼԽՀՎՏ¹Տ²Տ³ մեր փխ իմ Բ լինի յիս 21 Լ «զայս իբրև ասաց» բառերից հետո նորից կրկնում է 154₁₄—₂₁ «երայց» բառը. ապա սկսում է «երանելին» բառով՝ 155₂₁ և շարունակվում ըստ կարգին: Ծ կանոնավոր է: Թ բազմականի ԱԻ ի բազմականին անդ ԴԵԸԺԽՀ չիք անդ 21—22 Բծ¹ա բազմականացն անտի և զոհանալով ասէին 22 ԵԸԺԽՀ և զոհանային Խ փառք քեզ Քրիստոս ԴԵԸԺԽՀՏ² Թագաւոր փառաց ԲԸԽՏ²ծ¹ա որ փխ զի 23 Ե զկերակուր Ժ զկերակուրս ԱԴԵՁԷԹԺԻԼԿՀՏ¹ յուրախութեան Դծ¹ հոգւովդ քո Բա լցո և զմեզ հոգւովդ քով սրբով 24 ԲԴծ¹ա և մի ամաչեսցուք մյուս բոլորը՝ մի ամաչեցեալք ԹԻ չիք ըստ 25 Բ գործ իւր ԹԻՏ³ զգործս:

Ի նմին ժամու եղև խորհուրդ մեծ ի մէջ նոցա, թէ զի՞նչ օրինակաւ կարասցեն ապրեցուցանել զմողպետն, զի մի՛ լուեալ յարքունիսն՝ իբրև զհուր բորբոքեսցի բարկութիւն ի վերայ մնացելոցն։ Իբրև ոչ ինչ կարացին ի ժամուն վճարել, միաբանութեամբ աղօթս արարեալ՝ յԱստուած ապաստան առնէին զկեանս առնն հաւատացելոյ։

Իսկ նախարարքն հրաժարեցին ի սրբոցն յորդառատ արտասուօք, և ողբալից ուրախութեամբ անկեալ յոտս նոցա աղաչէին մեծաւ պաղատանօք՝ յանձն առնել զնոսա Հոգւոյն սրբոյ. «Զի մի՛ ոք ի մէնջ, ասեն, թուլացեալ և ելեալ արտաքս ի հաւասար միաբանութենէս, կերակուր լիցի չարաբարոյ գազանին»։

Իսկ երանելիքն միաբան քաջալերէին զնոսա և ասէին. «Զօրացարուք, եղբարք, ի Տէր և մխիթարեցարուք ի մարդասիրութիւնն Աստուծոյ, որ ոչ թողու զձեզ որբս, և ոչ ի բացէ առնէ զողորմութիւնն իւր ի մէնջ հաւատով ի Քրիստոս. բազում բարեխօսիւքն, զոր ունիմք առ նմա, ոչ շիջանի փառումն կանթեղաց ձերոց, և ոչ ուրախ լինի խաւարասէր թշնամին կենաց ձերոց։ Այլ նոյն Տէր է, որ զօրացոյց զառաջին նահատակսն՝ խառնելով զնոսա ի գունդս հրեշտակաց իւրոց. նոցուն սուրբ ոգիք և ամենայն դասք արդարոց հասցեն ձեզ յօգնականութիւն համբերութեան, զի ընդ նոսին նոցունց պսակացն արժանի լինիջիք»։

Զայս խօսէին ընդ նոսա, և զգիշերն ամենայն սաղմոսիւք ի գլուխ տանէին. իսկ ի ժամ առաւօտուն ասէին ամենեքեան. «Ծագեա, Տէր, զողորմութիւնս քո՝ որք ճանաչեն զքեզ, զարդարութիւնս քո՝ որք ուղիղ են սրտիւք։ Մի՛ եկեսցէ ի վերայ մեր ոտն ամբարտաւանից, և ձեռք մեղաւորաց մի՛ դողացուսցեն զմեզ։ Անդ անկցին ամենեքեան, որ գործեն զանօրէնութիւն. մերժեցան, և այլ մի՛ կարասցեն հաստատել»*։

* Սաղմ. ԼԵ 11—13

---

1 ԲԽՃ^{1}ա չիք մեծ ԲԳԴԵԺԿՀՏ^2 եթէ   2 ա կարեն ապրեցուցանել ԲԳԴԵա յարքունիս   3 ԲԳԸՃ^{1,12}ա բորբոքեսցի բարկութեամբ ԳԵԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}Ճ$^{4,7,14,17—18}$ բորբոքեսցի բարկութիւն ԱԶԷԹԻVA չիք բարկութիւն ԲՃ^{1}ա չիք ինչ   3—4 ա կարասցեն   4 Ա վճարեալ ԲԳա վճարել ի ժամուն   5 ԲՃ^1 ապաստան արարեալ ԲԳԴԻ առն ա ապաստան արարին զկեանս առն   6 Դ նախարարք ԲՃ^1 յորդ և առատ   7 ԹԻ ի յոտս Բ աղաչէին Ը աղաղակէին փխ աղաչէին   ա աղաչէին նոցա   8 Թ չիք զնոսա ԶԷV ի հոգւոյն սրբոյ ԸԼԽ ի ձէնջ   8—9 Բա զի մի ոք, ասէ (ա ասեն), թուլացեալ ի մէնջ և ելեալ   9 Բ ի հաւասարութենէս և կերակուր Բ չիք միաբանութենէս Ի միաբանութենէն   9—10 Դ և կերակուր լինի Կ լինիցի   10 Է չարոց բարոց ա չարաբարու   11—12 Բ զօրացուք   12 ԸԽ չիք եղբարք Հ եղբարք իմ A չիք և Բ և մխիթարեցուք ԵՀ ի մարդասիրութենէն ԲՃ^{1}ա Քրիստոսի աստուծոյ   13 ա չիք որ ոչ թողու զձեզ որբս ԵԺԽՀ ի բացեայ ԲԳԴԵՀա զողորմութիւն ԲՃ^1 ի ձէնջ   14 ԲԳԴԵԽԿՀՃ^{1}ա հաւատովք ի Քրիստոս Յիսուս ԲՃ^{1}ա չիք բազում Թ ի բազում ԱԳԵԶԷԻԽԿՀ բարեխօսիւք Տ^{3}Aա առ նա   15 Գ մերոց փխ ձերոց Է չիք ոչ (ուրախ)   15—16 ԲԸ չիք «և ոչ ուրախ— կենաց ձերոց»   16 ԵՀ տէրն է Դ չիք է   17 ԳԼԿ ի գունդ ԵՏ^2 նոցունց ա նոցին ԲԳԵԺՀՏ^{2}Ճ^{1}ա ոգիքն ԷԹԿ հոգիք Ը հոգիքն   17—18 ԲՃ^{1}ա չիք ամենայն   18 ԴԵԺԽՀՏ^2 արդարոցն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2}ա հասանեն ի օգնականութիւն Գ համբերութեանն Դ չիք համբերութեան   19 ԳԴա նոցուն ԲՃ^{1}ա լիցուք ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 լինիք   20 ԸԽՃ^2 սաղմոսիւք և օրհնութեամբ   20—21 Դ ի գլուխ տանէին սաղմոսիւք   21 ԲՃ^{1}ա հանէին փխ տանէին Գ ամենեքեանն ԸԽ չիք տէր Հ չիք «իսկ ի ժամ—ամենեքեան»   22 Դա որք ԵՀ զքեզ տէր ԵԸԺԽՀ որ փխ որք Դ որք ուղիղ են ԵՀ որք   22—23 ԲՃ^{1}ա որ ուղիղ են սրտիւք և որ զհետ այսորիկ (ուրեմն չիք 23—25 «մի եկեսցէ—մի կարասցեն հաստատել»)   24 Ը զիս փխ զմեզ ԳԿ որք փխ որ   25 ԳԼԾՀՏ^{1}Տ^2 մերժեցին Ե մերժեցին(!) Ը մերժեսցեն ԱԳԶԷԹԺԻԽԿVՏ^3 մերժեցան Դ կարասցին հաստատիլ ԹԺԻԾՏ^{1}Տ^2 հաստատիլ Է հաստեն(!)։

Եւ անդէն վաղվաղակի հասին դահիճքն ի դուռն բանտին, մտին ի ներքս և տեսին, զի որ յառաջ մոգպետն էր, և նմա իսկ յանձն արարեալ էր պահել զնոսա, նստէր ի մէջ նոցա և լսէր ի նոցանէ, նա և քաջալերէր ևս զնոսա չերկնչել ի մահուանէ։ Իբրև տեսին զմեծ սքանչելիսն դահիճքն, յոյժ զարմացան ընդ իրսն, այլ ոչ ինչ իշխեցին հարցանել զնա. բայց չոքան և պատմեցին Դենշապհոյ, որում յանձն արարեալ էր զչարչարանս սրբոցն։

Իսկ նա իբրև լուաւ ի դահճացն արքունի, զահի մեծի հարաւ ի միտս իւր, թէ գուցէ և ինքն անձամբ ի ներքս լիցի, քանզի և ծանօթագոյն ևս էր առնն։ Հրամայեաց հանել ի բանտէ անտի զամենեսեան կապանօքն, և հեռացուցանէր ի քաղաքէ անտի երկոտասան պարսիկ հրասախաւ։ Եւ ի ծածուկ խօսէր ընդ մոգպետին, եթէ զի՞նչ պատճառք իցեն կապանաց նորա։ Նա պատասխանի այրն և ասէ ցնա. «Մի՛ խօսիր ընդ իս ի ծածուկ և մի՛ լսեր զխորհուրդս լուսոյ ի մէջ խաւարի, զի բացան աչք իմ արդ, քանզի տեսի զլոյսն երկնաւոր։ Եթէ կամիս լինել խորհրդակից կենաց, հարց զիս յանդիման հրապարակաւ, և պատմեմ քեզ, զոր տեսի զմեծամեծսն Աստուծոյ»։

Եւ իբրև լուաւ ի նմանէ զամենայն, և ստուգեաց ևս վասն իրոյ միաբանութեանն, եթէ ոչ քակտի ի սրբոցն հաւանութենէ, ոչ իշխեաց ձեռն արկանել ի նա, թէպէտ և ունէր հրաման յարքունուստ։ Այլ փութացաւ, և ինքն երթեալ պատմէր թագաւորին ի ծածուկ զամենայն որպէս զիարդ լուաւ ի նմանէ։

Նա պատասխանի թագաւորն և ասէ ցԴենշապուհ. «Մի՛ որ ամենևին լուիցէ զայդ ի քէն, մանաւանդ վասն տեսլեանն մեծի, որ երևեալ է նմա,

---

1 Բα հասանէին դահիճք 2 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք զի Տ^{2} չիք որ Բձ^{1}α յառաջագոյն Ժ մոգն էր Բ և նորա փխ և նմա իսկ 3 ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}ձ^{1}α լսէր նոցա Դ քաջալերէին զնա 3—4 α քաջալերէր իսկ զնոսա 4 ԵԽՏ^{2} զնոսա՝ ևս ԹԻ չերկնչիլ Խ ոչ երկնչել ՁԷ դահիճք 5 ԵՀ ընդ իրս Ի բայց ոչ ինչ իշխեցին ՁԷV յիշխէին Տ^{3}Λ իշխէին Բ ընդ նոսա փխ ցնա ԲԻԼՏ^{1}ձ^{1}α այլ փխ բայց 8—9 Բα ի միտս իւր և ասէ՝ եթէ գուցէ ինքն 9 ԳԴԵԸԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1} եթէ ԱՁԷԹԺԻVՏ^{3}Λ թէ Դ ի ներս ԲԳԸԺԽԾԿՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}α լինիցի ԲԳԴԵԼԽԿՀձ^{1}Տ^{2}α չիք և ԳԴԸԺԼԽԿՀՏ^{2} չիք ևս 9—10 Տ^{2} քանզի ծանօթագոյն էր առնն 10 Դ առն Դ հանել զամենեսեան ի բանտէ անտի Բձ^{1}α չիք կապանօքն ԳԴԵԺԿՀ կապանօք ԵՀ զամենեսեան 10—11 ԲԳα և հեռացոյց 11 ԳVՏ^{2} հեռացուցանել Դ ի քաղաքէն Դ չիք անտի Կ չիք պարսիկ ԱԲՁԷԹԻՏ^{3} հրասխաւ V հրասխաւ(!) ԳԵԸԺԼԽԿ հրասահաւ 12 α են փխ իցեն ԳԵԺԼԽԿՀ կապանացն Λ զատանցանաց փխ կապանաց 13 Զ չիք նա ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}α չիք զնա Ե յիս 14 ԳԴԵԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1,2}α բաց են փխ բացան α ականջք իմ փխ աչք իմ Դ չիք արդ 15 α զլոյս Բձ^{1}α կամաց իմոց փխ կենաց 16 Բձ$^{1,7-10,11,13,17-19,23-26,28}$α չիք յանդիման ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ$^{5-6,12,14,27}$ յանդիման հրապարակաւ. ԱՁԷԹԻVՏ^{3}Λ չիք հրապարակաւ ΛՏ^{3} զի փխ զոր 16—17 Բձ^{1}α պատմեմ քեզ զմեծամեծս աստուծոյ զոր տեսի ԳԴԵԺԼԽՏ^{2} զմեծամեծս 17 Տ^{2} յաստուծոյ 18 Բձ^{1}α Եւ իբրև զամենայն ստուգեաց փխ և իբրև լուաւ ի նմանէ զամենայն և ստուգեաց Բձ^{1}α և ևս և վասն Դ չիք ևս 19 Ե միաբանութեան ԱԳԵՁԷԸԹԺԻԽԿՀՏ^{2} քակի ԱԲՁԷԹԻVձ^{1}α միաբանութենէ Դ ի սուրբ միաբանութենէն փխ հաւանութենէ 20 Բձ^{1}α ի նա ձեռն արկանել 21 ԲԳα չիք և Բձ^{1}α ինքն երթայ պատմել Տ^{1}Տ^{2} պատմել Բα զամենայնն 22 ԳԼԿ և լուաւ 23 Բձ^{1}α թագաւորն Դենշապհոյ և ասէ Ե թագաւոր 23—24 Ժ լուիցէ ամենևին 24 Բձ^{1}α չիք ի քէն Դձ^{2} վասն տեսլեանն մեծի մանաւանդ ԱԲՁԷԹVα երևեալ էր։

զի մի՛ ոգէս մարդիկ երկմտեալ՝ բաժանեսցին ի մեր հաստատուն օրինացս: Մինչ մեք զայս կամէաք հնազանդեցուցանել՝ թերևս զոգիս զոցեն, իբրև նոցա ոչ ինչ կարացաք առնել, մեք որ վարդապետ օրինացդ էին, զկնի նոցա մոլորութեանն խոտորեցան:

«Նա և այն ևս չար է մեզ քան զամենայն, զի ոչ դուզնաքեայ ոք խոտորեցաւ ի նոցա օրէնսն, այլ այր մի համակդեն, երևելի ընդ ամենայն Վերին աշխարհս: Եթէ փայքարիմք ընդ նմա, նա տեղեկագոյն է քան զամենայն վարդապետս աշխարհիս. գուցէ ի հիմանէ խարխարեալ աւերէ զօրէնս մեր: Եւ եթէ դատիմք զնա ընդ այլ չարագործսն, նա և այնպէս հռչակեալ եղանէ համբաւ քրիստոնէութեան նորա, և մեծ անարգանք զկնի զենիս ձգին: Եւ եթէ սրով ևս վախճանեսցի, բազում են քրիստոնեայք ի կարաւանիս, ընդ ամենայն երկիր ցանեալ ցրուեսցեն զոսկերս նորա: Սակաւիկ ինչ էին մեզ անարգանք առ ամենայն մարդիկս, ուր մեծարեալ պատուէին ոսկերք հածրացւոցդ. իսկ եթէ մոգացդ և մոգպետացդ զնոյն պատիւ կրեսցեն, մեք մեզէն լինիմք քակտիչք օրինացն մերոց:

«Այլ այժմ իմ է քեզ երդումն տուեալ յանմահ դիսն. նախ զդառնացեալ ծերն կոչեա առաջի քո. եթէ հաւանեսցի սիրով, և զզջացեալ ապաշաւեսցէ զկախարդութիւնս նոցա, մեծարեսջիր զնա պատուով ըստ առաջին կարգին, և մի՛ որ գիտասցէ զթշնամանս նորա ամենեքին: Ապա թէ

---

1 Խ մարդիկք ա բարժանին ի մերոց Բձ^1 բաժանին ի մերոց Դ ի մերոց 1—2 Հ հաւատոյն օրինացս(!) 2 Գ մինչև Խ կամէաք զայս Բձ^{2}ա հնազանդել զի ԳԴԵԸԺԼԽՀ Տ^{1}Տ^2 հնազանդել 3 ԱԲԳԴՁէԹԻա ինչ ոչ Բ կարաց ԳԴԵԸԼԽՀՏ^2 վարդապետք 3—4 Բձ^{1}ա օրինագիրն էր 4 Հ նորա փխ նոցա Ե մոլորութեան Բձ^{1}ա շրջեցաւ ԳԼՏ^1 հեռացան Ի խոտորեցաւ Է խորհեցան 5 Բ այս ԲԳ չիք ևս է այնու ևս 5—6 Բ զդնաքեայ որ է, որ խոտորեցաւ Դ զգնաքեայ ԸԽՏ^2 զի ոչ եթէ այր դուզնաքեայ ԼՏ^1 ինչ որ ա դուզնաքեա որ էր որ խոտորեցաւ 6 Բձ^{1}ա մոլորութիւնն փխ օրէնսն ԵԸԺԽՀ համակդեն (յուսանցքում՝ բոլորից աւագեիչ) Թ համակդեն (յուսանցքում՝ ամենահաւատ) Ի երևելի 7 Բձ^{1}ա չիք Վերին Ի աշխարհն Հ աշխարհաւ Բձ$^{17—19}$ պաքարիմք ԳՏ^{1}Տ^2 փայկարիմք Դձ^{1}ա պայքարիմք ԵԸԺԽՀ փարարիմք 8 Ի աշխարհին Բ ի հմանէ Ի ի հմանց է ի նմանէ(!) ա ի հիմանէ ի վեր Ձէ խարխառեալ Թ խարխարեալ V խրխառեալ 9 ԵԹԻ դատեմք է դաւանիմք փխ դատիմք ԸԽ չիք նա 10—11 է մեծարանօք փխ մեծ անարգանք ԸԽ անարգանօք 11 Բձ^{1}ա զէնիս մերոյ ՁէV ձգեն Թ զէնիս (յուսանցքում՝ հաւատոյս) Բձ^{1}ա չիք ևս 11—12 ԲԴ քրիստոնեաք են ա քրիստոնեայք են 12 ԱԲԳԵԹԺԻԼԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^1 ցանեալ ցրուեն V ցրուեսցին Դ անցեալ ցրուեն ԸԽ ցրուեսցի 12—13 ԸԽ ոսկերս նորա 13 A նոցա Բ ոչ սակաւ ինչ էին ա սակաւ ինչ Տ^2 սակաւիկ ինչ Բ ի մեզ Բ մարդիկ ԳԵԿ մարձիկս Հ մերձիկս 14 Բձ^{1}ա ուր և պատուեալ մեծարէին Հ պատուեն Դ պատուէին ԱՁԹԻV ոսկերքդ նածրացւոյդ Տ^3 ոսկերքդ նածրացւոցդ Է ոսկերացդ նայծրացոյդ Բ ոսկերք նարծրացոց ԼԿՀՏ^{1}Տ^2 ոսկերքդ նածարացւոց Հ (յուսանցքում՝ նազորացւոց Գձ^1 նածարացւոց Դ ոսկերքդ նածարացւոյդ ԵԺ ոսկերկդ(!) նածարացւոց (յուսանցքում՝ նազօրեցոց) Ը ոսկերս նածարացւոց (յուսանցքում՝ նազարեցւոյ) Թ ոսկերքդ նածրացւոյդ (յուսանցքում՝ նազօրացւոյդ) Խ զոսկերս նածարացւոց (յուսանցքում՝ նազօրացւոյ) ա ածարացւոց 14—15 ԱՁէԹԻՀVՏ^3 մոգպետացդ Բձ^{1}ա մոգաց և մոգպետացդ A մոգպետաց Լ մոգուցն Տ^2 ի մոգացդ և ի մոգպետացդ 15 ա մեզզէն ԵԸԺԼԾՏ^{1}Տ^2 զնոյն A լինիցիմք ԵԸԺԾԽՏ^2 քակիչ Հ քաւիչ(!) Տ^1 քակիչք ԵԸԺԽՀ օրինացս ԴՁէԹ օրինաց 15—16 ԲԳԻԿձ^1 քակտիչ օրինաց մերոց 17 ԱԳԴԵԸԹԺԻԼԽՀա չիք է Բ այժմիկ երդումն տուեալ է քեզ ԾՏ^{1}Տ^2 իմ երդումն տուեալ քեզ 18 է կոչեաց ա հաւանեսցի քեզ սիրով 18—19 Բձ^{2}ա ապաշխարհիցէ ԳԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ$^{1,5—6}$ ապաշխարեսցէ 19 ԱԵՁէԸԹԻԼՀVՏ^{2}Տ^3 զկախարդութիւն ԳԿ զկախարդութիւնն VՏ^{3}A սիրով պատուով Բձ^{1}ա չիք պատուով ԴԺԼԽԿՀ պատուովն է պատուով զնա սիրով 20 ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}ա չիք ամենեքին Դ ամենեքին զթշնամանս նորա ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 և որ մի Զ գիտասցէ ԱԲՁէԹա ապա եթէ:

ոչ հաւանեցի և ոչ կամեցի անսալ բանից քոց, յարուցիր ի վերայ նորա բազում ամբաստանս յաշխարհէ անտի, զի վնասակար գացի յիրս արքունի. և աշխարհաւ փուրսիշն ի վերայ յարուցիր, և շկօթակ արտաքիր յանկոյս քան զԿուրան և զՄակուրան. և անդ ընկեցեալ զնա ի վիրապ մի, և ընկալցի զմահ թշուառութեան: Եւ գայլազգեաց փութանակի կարճեա ի կենաց աշխարհիս, զի մի՛ գզրդեսցեն զօրէնս մերոյ աշխարհիս: Զի եթէ զճարտար մոգպետն այնպէս արագ աշակերտեցին, ապէտ մարդիկ զիա՞րդ կարասցեն կալ առաջի նոցա պատիր խաբէութեանն»:

Արդ եւ նստաւ Դենշապուհ արտաքոյ բանակին յատենի, որպէս աատցար, հեռի երկոտասան հրասախաւ: Հարցանէր զմոգպետն և ասէր. «Իշխանութիւն առի վասն քո՝ ո՛չ միայն բանիւ հարցանել, այլ և ամենայն հարուածովք տանջանաց: Մինչև ձեռն արկեալ է իմ ի քեզ, ընկալ զմեծարանս և արհամարհեա զանարգանս, և խնայեա ի պատուական ալիսդ: Թող անդր ի բաց զքրիստոնէութիւնդ՝ զոր ոչ ունէիր ի բնէ, և դարձիր անդրէն ի մոգութիւնն, որպէս զի վարդապետ խակ էիր բազմաց»:

Եւ պատասխանի երանելին և ասէ. «Աղաչեմ զքեզ, տէր, որ յառաջ իբրև զհարազատ եղբայր համարեալ էիր յաչս իմ, և այսօր թշնամի կատարեալ, մի՛ ըստ առաջին սիրոյն գթար դու յիս, այլ կատարեա ի վերայ իմ զկամս չարութեան թագաւորին ձերոյ. և որպէս առեր իշխանութիւն ի վերայ իմ՝ դատեա զիս»:

Յայնժամ իբրև ետես Դենշապուհ, եթէ առ ոչինչ զապատնալիսն արքունի համարեցաւ, և ոչ ողոքանացն երեսս ինչ արար, և քան ի ծածուկ՝ յայտնի ևս կամէր զի խօսեսցի, կատարեաց ի վերայ նորա ըստ խրատուն արքունի: Եւ զաղատագողի ընկեցաւ ի հեռաւոր օտարութիւն. որպէս զիարդ և ուսաւ ի վարդապետէն, և արար:

---

1 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 հաւանի ԲԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 կամի ԳԻՃ^{2}ա կամիցի VՏ^{3}A խմոց փխ քոյ 2 Դ չիք բազում ԲՃ^{1,2}ա ամբաստանութիւնս բազումս ի յաշխարհէ անտի ՁԷV ամպաստանս ԸԽ ամբաստանութիւն 2—3 ԳԴԵԸԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 յարքունի իրս Ժ յարքունական իրս ա յիր արքունի 3 Բ չիք և Բ փուրշիշն Դ փուրշիան ԵԼԽ փուրսից Հ փուրշիշ ա փուրշիշն Գ արատջիր] փխ յարուսջիր Խ յարուեսջիր(!) ԳԿ շկապթակ ԴԼՏ^1 չիք և շկօթակ արտաքիր ԵԸԹԺԽՀ շկօթակ (յուսանցքում՝ տարաշխարհիկ) 4 ԳԿՃ^{12} զՏուրան ա և անդէն ԲԴՃ^{1}ա ընկեա Հ ընկեալ ԲՃ^{1}ա վին փխ վիրապ 5 Դա ընկալցի նա ԲՃ^{1}ա թշուառութեամբ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 գայլակղէնսն Թ գայլագէնսն (յուսանցքում՝ այլահաւատ) 5—6 ա վճարեա փխ կարճեա 6 ա գզորդեսցեն ԵԸԺԽՀՏ^{1}Տ^2 աշխարհիս մերոյ 7 ԽՏ^{1}Տ^2 թէ Թ ճարտար Գ այպէս ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 երագ 7—8 Դ մարդիք Խ մարդիկք 8 ԵՀ խաբէութեան 9 ա յատենին 10 ԱԲՁԷԹԻVՏ^3 հրամխա ԳՏ^{1}Տ^2 հրամանա ԳԵԸԺԼԽՀ հրահաստա(!) ա զմոգպեան 11 ԲՃ^{1}ա ի վերայ քո փխ վասն քո ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}ա բանիւք Բ չիք այլև ԳԵԸԼՀ չիք և 12 Դա հարուածովք ԲԴՃ^{1}ա արդ մինչև իմ ձեռն արկեալ է ի քեզ Դ մինչև է իմ Գ չիք է Կ արարեալ փխ արկեալ V վասն քո ի քեզ Տ^{1}Տ^2 արկեալ եմ ի քեզ 14 Բ չիք ի բաց ԲԳԼԽՏ^{2}ա զքրիստոնէութիւնն Ե զքրիստոնէութիւն Զ քրիստոսնէութիւնդ 15 ԳՀ անդէն Դ չիք անդրէն ԲԳԵԼԽԿՀՏ^{2}ա ի մոգութիւն VՏ^{3}A չիք խակ էՀ ի բազմաց(!) 16 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 չիք տէր ա յառաջն 17 Բ քան փխ իբրև ա իբր ԱՁԷԹԻVՏ^3 հաստատեալ փխ համարեալ ա չիք յաչս 17—18 ԲՃ^{1}ա չիք և այսօր թշնամի կատարեալ 18 Հ գթոյն գթայր ԲՃ^{1}ա չիք դու 18—19 Դ չիք ի վերայ իմ 19 Լ չիք իմ Ե չիք որպէս 19—20 ԲՃ^{1}ա և որպէս առեր ի վերայ իմ իշխանութիւն 21 ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 յայնժամ ժամանակի ԳՁԷԻ զապատնալիս 21—22 Խ ոչինչ համարեցաւ 22 ԳԴԿ ողոքանաց Խ ուղաքանացն Հ երես ա ինչ երեսս արար 23 ԲՃ^{1}ա յայտնապէս փխ յայտնի ես ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ա եթէ փխ զի ԲՃ^{1}ա յայնժամ կատարեաց 23—24 ա ըստ խրատու 24 ԳԴՏ^2 զաղատագողայի ԵԸԺԾԿՀՏ^{1}Ճ^{27} զազա զոզայի 25 ա զիարդ ուսաւ ԲԴ չիք և (արար):

Եւ հրամայեաց ևս Դենշապհոյ երկուս ևս ընկերակիցս օգնականս յաւագ գործակալացն. զՋնիկանն, որ էր մաքրպետ արքունի, և զՄովան հանդերձապետ՝ ի ձեռանէ Մովպետան մովպետի։

Արդ երեքեան սորա իւրաքանչիւր սպասաւորօք առին զսուրբսն յայնմ անապատէ, և փոխեցան նոյնչափ ևս հեռագոյն ի մեւս ևս դժընդակ տեղի ի նմին գիշերի։ Եւ զոք ի կարաւանէ անտի ոչ թողին տեսանել, ո՛չ ի Հայոց և ո՛չ յամենայն քրիստոնէից, և ո՛չ բնաւ յարտաքին հեթանոսաց։ Եւ սպասաւորքն, որ էին ի վերայ կապելոցն անդէն ի քաղաքին, հրամայեցին պահել զգուշութեամբ, զի զհետս նոցա մի՛ ոք գիտասցէ՝ ընդ որ տանիցեն ի մահու տեղի, մի՛ նոքա և մի՛ ամենեին ոք ի մարդկանէ։

Բայց այր մի խուժիկ ի զօրացն արքունի, որ ի ծածուկ ունէր զքրիստոնէութիւնն, և վիճակեալ էր ի դասս դահճացն, և կայր ի սպասու օրապահացն հանդերձ գործիական տանջանարանօքն, եկն եմուտ ի մէջ գիշերին և խառնեցաւ ի դասս նախարարացն։ Առաջին դասն ի միջնոյն կարծէր զնա, և միջինն երրորդին, և երեքեանն միմեանց համարէին զնա. և ոչ ոք ի նոցանէ եհարց՝ եթէ «Դու ո՞վ ես ընդ մեզ», ո՛չ ի տերանցն և ո՛չ ի սպասաւորացն։

Իբրև հասին ի տեղի անապատին, որ ամենեին անբոյս էր ի դալարոյ, և այնպէս էր ապառաժ դժնեա, զի և ոչ նստելոյ անգամ տեղի գտաւ անդ նոցա, իջին հեռագոյն նախարարքն երեքեան, և հրամայեցին դահճացն իւրեանց կապել զոտս և զձեռս նոցա։ Եւ արկին պարանս երկայնս յոտս նոցա, և երկու երկու լծեցան և առին ի քարշ։ Եւ այնպէս

---

1 Ժ հրամայեաց (վրան ավելացրած է՝ «ու»=հրամայեցու) Դ Դենշապուհ Բ երկու ԲԳԴԵԸԺԾԿՀՏ¹Տ² չիք ևս Դ ընկերակից օգնական a ընկերակից ԲՃ¹a օգնականս նմա 2 Թ զՋնիկան ԱԴԷԹԻՃ¹,²⁷ մայպետ Բ է մայրպետ Գ է փխ էր Գ մաւպետ Հ մազպետ Կ մարանապետ 2—3 Բ մովան մոյպետին Դ մովպան մովպետին ԵԹԺՀ մովպետան մովպետի (լուսանցքում՝ իշխանաց իշխան) 3 ԴԸԺԽԿՏ²Ճ¹,²⁷ անդերձապետ ԴԼՏ¹ անդերձապետն 4 Δ երկոքեան փխ երեքեան Բ սպասաւորք 5 ԱԳԵՁԷԸԺԼԽԿՀ յանապատէ Թ յայն յանապատէ Տ¹Տ² չիք յայնմ ԲԻՃ¹a փոխեցին 6 ԲԳԴԵԺ ի կարաւանէն ԲԳa անդ փխ անտի Գ անտր(!) ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² անդր Գ ի տեսանել 7 Ջ քրիստոնէից 8 ԲՃ¹ սպասաւորսն a զսպասաւորսն ԲԳԴԵԺԾԿՀՏ¹Տ²a չիք ի վերայ 9 [ԲՃ¹ զզուշութեամբ պահել Թ չիք պահել a զգուշութեամբ հրամայեցին պահել Բa զհետ 10 ԳԴԵՁԺԻԼԽԿՀՏ²a տանիցին ԳԵՀa ի մահու Բ տեղին a և մի որ ամենեին 12 ԲՁԷVAՏ²Ճ¹a խուժիկ անուն 12—13 ԳԵԿՀ զքրիստոնէութիւն 13 Թ զահճապետացն 13—14 Բ Ճ¹a կապանաւորապահացն 14 ԲԳa գործական ԳԸԽՀՃ²⁷ տանջարանութն ԲՃ¹a և եմուտ: չիք եկն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²a չիք մէջ 14—15 Դ ի գիշերի 15 ԱՁԷԹԻV միջնոյն Բ ի միջոյն 16 ԲՃ¹a և միջինն յերկրորդէն ԱՁԷԹV երկրորդին ԲԼՏ²Ճ¹ երեքեան ի միմեանց ԵԸԺԽՀՏ¹ ի միմեանց 17 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք զնա Բa ի նոցանէն ԸԼԽ թէ Դ ո՞ ԵՀ թէ ով ես զու ԲԴ ի տէրանց 18 Դ և ոչ ի սպասաւորաց 19 ԲՃ¹a և իբրև Բ ի տեղին 19—20 ԲՃ²,⁵,¹²,¹⁴,²⁷ ի դալարարեր բանջարոյ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ¹a ի դալարարեր բանջարոց ԱՁԷԹԻVՏ³A ի դալարուոյ 20 ԲԸ չիք էր Բ ապառայժն a ապառաժն ԳԴԿ առապար ԵԸԺԼԽՀՏ² և այնպէս առապար դժնեայ էր ԲԸ չիք էր a զի ոչ և 20—21 a տեղի անգամ զտաւ նոցա 21 ԵԸԺԼԽՀՏ¹ անդ զտաւ ԲԻ չիք անդ Դ չիք հեռագոյն 22 Ե զահճաց a չիք իւրեանց Հ զձեռս և զոտս նոցա Դ զպարանսն Կ զպարանս 22—23 ԲՃ¹a երկայն առից Դ երկայն 23 ԳԴԵԷԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զատից նոցա:

ձգեցին և ճողքեցին ընդ ապառաժ տեղիսն քարշելով, զի ամենևին խայծ ոչ մնաց ի մարմինս երանելեացն։ Եւ ապա լուծին և ածին ի մի տեղի։

Եւ թուէր իմն նոցա այսպէս, եթէ կակղեցաք զխստութիւն նոցա, և հնազանդեցուցաք զբիրտ ապստամբութիւն նոցա. և արդ զինչ և խօսիցիմք, անսայցեն բանից մերոց, և առնիցեն զկամս թագաւորին, և ապրեալ լիցին յանհնարին տանջանացն։ Եւ զայն ոչ կարացին քաջ իմանալ, եթէ իբրև զքաջ զինուորս վառեցին զնոսա, և ի հրահանգս կրթութեան վարժեցին զնոսա, և իբրև զգազանս վայրենիս արիւնախանձս ասացին զնոսա։ Եւ եթէ ունէին սակաւ ինչ կասկած յառաջագոյն, հայեցեալ նոցա ի չարաչար վէրս մարմնոց իւրեանց՝ զառաջին երկեւղն ի բաց մերժեցին։ Սկսան իբրև արբեալք անզգայք զմիմեամբք ելանել ի բանից պատասխանիս, և փութային իբր ծարաւիք յաղբեւր, եթե ո՛ նախ վաղ զիւր արիւնն հեղցէ յերկիր։

Եւ մինչդեռ յայսմ պատրաստութեան էին սուրբքն, խօսել սկսաւ ընդ նոսա Դենշապուհ և ասէ. «Արքայ յղեաց զիս առ ձեզ. ամենայն աւեր աշխարհին Հայոց, ասէ, և կոտորածք զօրացն՝ որ հասին ի վերայ, ի ձէնջ եղեն վնասքն ամենայն. և բազում նախարարք, որ այժմ կան կապանօք չարչարեալ, վասն ձերոյ յամառութեանդ եղև այդ ամենայն։ Այլ և արդ եթէ կամիք ինձ լսել՝ ասեմ ձեզ. որպէս եղերուք պատճառ ամենայն չարչարանաց մահուն, այսօր լերուք պատճառ կենաց ձերոց։ Եւ նախարարքն՝ որ կան ի կապանս, ի ձեռն ձեր է իշխանութիւն արձակել

---

1 ԱԽՄ ձգեցին ճողքեցին ԲԴԼՃ^1 ձգեցին ճեղքեցին ԳԵՁԷԸԹԺԻՀՏ^{1}Տ^2 չիք և (ճողքեցին) α ձգեցին քարշեցին ընդ ապառաժ տեղին ճեղքելով, զի Բ ապառայժ տեղին ԳԵԸԺՀՏ^2 առապար Խ ապառ Դ մինչև փխ զի 2 α ոչ զոտւ փխ ոչ մնաց ԲՃ^{1}α նոցա փխ երանելեացն Բα ի տեղին Թ ի նմին տեղի 3 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^1 չիք Եւ Կ այդպէս ԲՃ^{1}α կակղացուցաք Ի կակղեցուցաք ԲՃ^{1}α զխստութիւնս 4 ԳԴԿ հնազանդեցաք α չիք և հնազանդեցուցաք զբիրտ ապստամբութիւն նոցա Բ ապստամբութիւնս Դ ապստամբութիւնն ԳԺԼԽ ապստամբութիւնն ԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք նոցա ԱԳՁԷԹԻV զինչ եւ Տ^1 զինչ որ 4—5 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 խօսիմք 5 ԲՃ^{1}α անսան Կ իմոց փխ մերոց ԵՀ չիք բանից մերոց և առնիցեն Բ և առնեն 6 Ը լինիցեն Խ լինիցին Դ տանջանաց 7 Դ զնոսա վառեցին 7—8 ԲՃ^{1}α չիք և ի հրահանգս կրթութեան վարժեցին զնոսա և իբրև Խ վարեցին(!) 8 ԲԴα արիւնախանձ Հ արիւնանախանձ Ը արիւնախածս(!) 9 ԳԴԵԸԼԽԿ ՀՏ^{1}Տ^2 ինչ սակաւիկ մի ՀՃ^{1}α չիք մի α սակաւիկ ԲՃ^{1}α կասկածանս Բα չիք նոցա 9—10 ԲՃ^1 հայեցեալ ի վէրս չարաչար 10 α ի վէրս չարաչարս մարմնոյ իւրեանց Դ ի չարչարանս ԳԿ մարմնոցն ԲԴԵԸԺԽՄՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^1 մարմնոց ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A մարմնոյն Դ ընկեցին փխ մերժեցին 11 Բα զարբեալք Հ արբեալ Է արգելեալք ԱԴՁԷԹԻV յանզգայք α ի բանիցն 11—12 Բ ի բանից պատասխանիսն 12 ԲՃ^{1}α որպէս փխ իբր Դ իբրև ծարաւք ԳԵԸԺԼԽԿՀ իբրև Բ յաղբիւրն α յաղբեւրն ԿՀ յաղբեր Տ^2 չիք յաղբեւր ԵՀ թէ Գ չիք վաղ Ը թէ ո՛ վաղ ԸԽ չիք նախ 12—13 ԲՃ^{1}α եթէ ով զիւր անունն վաղ հեղցէ յերկիր 13 Դ յերկրի 14 ԲՃ^1 չիք Եւ ԲՃ^{1}α յայն Ի պատրաստութեանն ԹԻ խօսել 15 ԸԽ չիք և ասէ ԲԿՃ^{1}α առ ձեզ և ասէ ամենայն 16 ԿՃ^{1}α չիք ասէ Դ կոտորած ԲԵԺԼԽՏ^{1}Տ^2 կոտորուածք 17 α վնասք Ի որք Բα այժմս 18 Բα չարչարեալք ԲՃ^{1}α յամառութեան ձերոյ Դ եղէն 19 ԲՃ$^{1,17—18}$α լսել ինձ Դ եղէք պատճառ Ի եղիք 19—20 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 որպէս ամենայն չարչարանացն մահուն պատճառք եղէք (ԸԺԼԽ չարչարանաց Հ մահուան) α չարեաց և մահու: չիք ամենայն Է չիք «եղերուք—լերուք» Բ չիք ամենայն չարչարանաց մահուն, այսօր լերուք 20 Բ պատճառք անձանց ձերոց ԴԻՃ^{1,2}α եղերուք ԴՃ^{1}α պատճառ ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ$^{17—18}$ անձանց փխ կենաց ԴՃ^{1,6}α կենաց անձանց ձերոց 21 Բα նախարարք ԳԿ նախարարքդ Ը որք ԲԳԴԵԼԽԿՀ Տ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α ի ձեռս:

զնոսա. և աւեր աշխարհին ձերոյ ձեւք շինի, և բազումք որ վարեալ են ի գերութիւն, անդրէն դառնան։

«Ահա դուք ձերոյին աչօք տեսէք այսօր, եթէ զորպիսի՛ այր տոհմիկ, զոր Թագաւորն ինքնին յակնէ յանուանէ ճանաչէր վասն մեծի գիտութեան օրինաց մերոց, և կատարեալ էր յամենայն ի դէնիս և ամենայն մեծամեծաց սիրելի, և գրեթէ բոլոր աշխարհս կախեալ էր զնմանէ, և վասն զի անարգեաց զդենի մազդեզն, և պարտեցաւ ի ձեր տխմար գիտութիւնդ, ոչ ինչ խնայեաց Թագաւորն ի մեծ պատիւ նորա, այլ իբրև զգերի մի զանաշխարհիկ շկօթակ արարի զնա յայնչափ օտարութիւն հեռաւոր, զի ընդ երթալն իսկ ոչ ժամանէ ի տեղի պատուհասին իւրոյ։

«Արդ եթէ ի բուն դայեկութիւնն վասն պատուական օրինացն ոչ խնայեաց ի նա, ո՛րչափ ևս առաւել ի ձեզ յօտարաշխարհիկդ, որ մահապարտ իսկ էք յիրս արքունի։ Եւ չիք ինչ ձեզ այլ հնար կենաց, բայց եթէ երկիր պագանիցէք արեգական, և կատարիցէք զկամս Թագաւորին, որպէս և ուսոյց զմեզ մեծն Ջրադեշտն։ Եւ եթէ զայդ առնէք, ոչ միայն արձակիք ի կապանացդ և ապրիք ի մահուանէ, այլ և մեծամեծ պարգևօք յուղարկիք յաշխարհն ձեր»։

Յառաջ մատեաւ Ղեոնդ երէց և Թարգման կացոյց զՍահակ եպիսկոպոս. «Ձի՛րդ լուիցուք, ասէ, երկդիմի հրամանացդ քոց. ահա զերկրպագութիւնդ նախ ետուր արեգական, և զկատարումն երկրպագութեան ի կամս Թագաւորին ձգեցեր. մեծարեցեր զարեգակն՝ յառաջ ձայնելով զա-

---

1 Ի որք 1—2 α ի գերութեան 2 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} դառնան անդրէն 3 ԲՃ^{1} ձերովք աչօք Գ ձերոյն աչօք Դα ձերով աչօք ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} աչօք ձերովք Ի ձեր Թի տեսէք ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α չիք եթէ 4 Բα զոր և 5 ԳԴԼԽ օրինաց Եα օրինացն ԲԳԴԵԺԻԽԿՀՃ^{1}α չիք ի ԵՀ չիք ամենայն ԲՃ^{1}α յամենայն դէնիս մերում Տ^{2} ի դէնիս Թ ի դէնիս (լուսանցքում՝ հաւատոյս) 5—6 ԸԼԽՏ^{1}Տ^{2} և մեծամեծաց ամենայնի 6 ԾՏ^{1} կալեալ էր փխ կախեալ էր 7 ԲԹ չիք և (վասն զի) ԲԼՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α զդենի մազդեն ԱՁԷԹԻVՏ^{3} մազդեան ԵԸԹԺԽՀ զդէնի մազդէն (լուսանցքում՝ հաւատոյ հաւատ) ԲԸԽ պարտեցաւ 7—8 ԲՃ^{1}α գիտութենէդ Դ գիտութեանդ Գ ադիտութիւնդ փխ գիտութիւնդ 8 ԲԴՃ^{1}α ոչ փխ ոչ ինչ ԳԴԵԸԺԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} անխայեաց ԳԵ պատիւն α չիք Թագաւորն 9 ԲՃ^{1}α անաշխարհիկ Գ չիք զանաշխարհիկ Ա շկօթակ (լուսանցքում՝ խորասոյզ) Ի ըշկօթակ ԳԴԿ շկապթակ Թ շկօթակ (լուսանցքում՝ տարաշխարհիկ կամ խորասոյզ) ԵԸԺԽՀ շկօթակ (լուսանցքում՝ տարագիր) ԲՃ^{1}α շկաւհթակ ԲԴՃ^{1}α արար բոլոր մյուսները՝ արարի ԳԺՏ^{2} այնչափ ԳԺՏ^{2} յօտարութիւն 9—10 Ճ^{1}α յայնպիսի (α յայնչափ) հեռաւոր օտարութիւն 10 ԲՃ^{1}α զի յերթալն նորա իսկ ԳԿ ի տեղիս ԲԴα պատուհասի 11 Բα չիք ի Բ դայեկութեանն ԳԴԵՏ^{2} դայեկութիւնն ԲՃ^{1}α չիք վասն պատուական օրինացն 12 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} չիք տառել Բ յապարաշխարհիկդ ԳԵԼԽԿՏ^{2} յօտարաշխարհիկս 13 Բα ի յիրս ԲՃ^{1}α չիք ինչ ԵՀ այլ մեզ փխ ձեզ այլ ԲՃ^{1}α չիք այլ ԳԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2} այլ ձեզ հնարք Դ հնարս Ե բաց փխ բայց 14 Թ արեգականն Բα կատարեցէք ԴԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^{2} և կատարէք 15 ԲԴՃ^{1}α չիք և (ուսոյց) ԳԴԵ ուսոյցն ԲՃ^{1}α չիք զմեզ ԱԳԴԻԿՃ^{1}α Ջրադեշտ ԼՏ^{1}Տ^{2} Ջրադեշտն ԲՁԷVՏ^{3} Ջրադեշտն Թ Ջրադեշտ (լուսանցքում՝ բուն բանկ!) A Ջրադաշտ ԵԸԽՀ Ջրադեշն (լուսանցքում՝ կարևոր ուխտ) Ժ Ջրադեշտն (լուսանցքում՝ կարևոր ուխտն) ԴԸ չիք Եւ եթէ զայդ առնէք ԲՃ^{1}α զայս ես փխ զայդ 16 ԵԺԼԽՀ կապանաց 17 Բ յղարկիք Ի յաշխարհն ձեր յուղարկիք 18 ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α մատեաւ ԱԴՁԷԹԻVՏ^{3}A մատուցեալ Ժ մատեալ Գ Ղեոնտ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} կացոյց Թարգման 18—19 ԲՃ^{1}α եպիսկոպոսն և ասէ 19 ԲԴՃ^{1}α չիք ասէ Հ երկմտի ԲԴα հրամանաց 20 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α եւուր նախ ԵԺԼԽ արեգականն Ա զկատարածն(!) ԴԺ երկրպագութեանն Ե երկրպագութիւն 20—21 ԲՃ^{1}α երկրպագութեանդ ձգեցեր ի կամս Թագաւորին 21 ԲՃ^{1}α մեծացուցեր։

նուն նորա, և մեծացուցեր զԹագաւորն աւելի քան զարեգակն. և յայտ արարեր՝ եթէ առանց կամաց իւրոց սպասաւորէ արեգակնն արարածոց, իսկ Թագաւորն ի կամս ազատութեանն իւրոյ՝ զոր կամի աստուածացուցանէ, և զոր կամի ծառայեցուցանէ. և ինքն ի ճշմարտութեանն վերայ չև է հասեալ։ Մի՛ խօսիր ընդ մեզ իբրև ընդ տղայս, զի հասակաւ կատարեալ եմք, և գիտութեան ոչ եմք անտեղեակ։ Ուստի սկսար դու, այտի տաց քեզ պատասխանի։

«Ապաքէն զմեզ եդիր պատճառս աւերածոյ աշխարհին մերոյ և հարուածոց զօրացն արքունի. մեր օրէնքն զմեզ այդպէս ոչ ուսուցանեն, այլ յոյժ պատուել հրամայեն զերկրաւոր Թագաւորս, և սիրել զնոսա յամենայն զօրութենէ մերմէ, ոչ իբրև զմարդ որ գուղնաքեայ ի մարդկանէ, այլ իբրև Աստուծոյ ճշմարտի կալ ի ծառայութեան*. և եթէ զրկիմք ինչ ի նոցանէ, փոխանակ ընդ երկրաւորիս զերկնիցն խոստացաւ մեզ զարքայութիւն։ Եւ ոչ միայն զարքանեկութիւն հպատակութեան պարտիմք հատուցանել նոցա, այլ և մահու չափ զանձինս ի վերայ դնել սիրոյ Թագաւորին։ Եւ որպէս յերկրի ոչ ունիմք իշխանութիւն փոխանակել զնա ընդ այլում տեառն, նոյնպէս և յերկինս չունիմք իշխանութիւն փոխանակել զճշմարիտ Աստուածն մեր ընդ այլում, որ չիք Աստուած բայց ի նմանէ։

«Բայց ասեմ քեզ՝ որում սակաւիկ մի տեղեկագոյն ես։ Ո՞վ ի քաջ զօրականէն զկնի մտանիցէ ի պատերազմ. և եթէ զայս արասցէ, ոչ քաջ անուանի նա, այլ յոյժ վատ։ Եւ կամ ո՞ յիմաստուն վաճառականաց զպատուական մարգարիտն փոխանակիցէ ընդ անարգ Թրուշայի, բայց

* Հմմտ. Հռովմ. ԺԳ 1—5

---

1 ԲԳԹՃ¹α մեծարեցեր ԴԵԺԼԿՀՏ¹ զԹագաւորդ ԲՃ¹α առաւել ԳԴԵԸԺԽԾԿՀՃ¹Տ² չիք և ԲՃ¹α յայտնի 2 ԱԲԴԵԸԺԼՀՏ¹Տ²α արեգակն ԽV արեգականն(!) Գ չիք արեգակնն ԲԳԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² արարածոցս 3 ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² Թագաւորդ ԳԵՀ ազատութեան ԲՃ¹α ազատութեան անձին իւրոյ 4 ԵԸԽՀ չիք և զոր կամի ծառայեցուցանէ ԵՀα ճշմարտութեան 4—5 ԲԳ հաստատեալ 5 A կատարեալս 6 ԳԵՏ¹Տ² գիտութեամբ Լ եմ ԳՃ¹α անտեղեակք ԱԶէV այդի տայց ԲԳԴԵԸԺԼԽՏ¹Տ²Ճ¹α անտի ԿՀ անդի Գ տամ 8 ԲԾՏ¹Ճ² եդեր ԼԾ պատճառ Բ Հայոց փխ մերոյ 8—9 Գ հարուածոյ 9 Գ օրէնք մեզ ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² մեզ մեր օրէնքն ԲԳ մեզ Բα ոչ ուսուցին 10 Ա պատուեալ Հ զերկնաւոր(!) α հրամայեցին Բ Թագաւորն ԱԴէԹԻV զնա Զ սիրելի զնա 11 Գ իւրեանց փխ մերմէ Բα զողնաքեայ որ ԳԹ չիք որ Գ չիք ի մարդկանէ 12 VՏ³ ճշմարիտ ԲէՀՃ¹,⁵,²⁷ ի ծառայութիւն Կ զրկեմք Տ³A չիք ինչ 13 ԲԳՃ¹α չիք ընդ Խ զերկրաւորիս ԲՃ¹α զերկնայինն ԵՀ զերկնից Է չիք զերկնիցն ԲՃ¹α խոստացաւ տալ մեզ 13—14 ԱԶԹVα զարքայութիւնն Գ արքայութիւն Դ արքայութիւնն 14 ԲԳ զարքանեկութիւնն ԴԼՀ հպարտութեան փխ հպատակութեան 14—15 ԵԺԼԽԾՀՏ¹ արկանել ԳԸԿՏ²A հարկանել փխ հատուցանել 15 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² մահուամբ չափ ԱԶէԻV ունել փխ դնել ԱԳԴԶէԹԻԿV սիրով α չիք սիրոյ 16 ԲՃ¹α չիք Եւ Բ ի յերկիրս Դ յերկրէս Խ յերկնիս(!) ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ¹α չունիմք Ը փոխանակ ԲՃ¹α չիք զնա 17 Բ չիք «Տեառն—փոխանակել» ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² սոյնպէս և Զէ յերկինն V երկին 18 Դ զճշմարիտ աստուածն մեր փոխանակել Բ չիք ընդ այլում ԳԴԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ¹α այլ աստուած A բաց 19 ԲՃ¹α բայց, զոր ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² զայս ասեմ ԲԹՃ¹α ասեմք α որոց α տեղեկագոյնք 19—20 Բ զօրականէ ԳԸԽ ով քաջ ի զօրականէ Ե ով ի քաջ զօրականէ (ուղղված է՝ ով քաջ զօրական) α ի քաջ զօրականէ 20 ԵԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք զկնի Ը մտանիցէ ի պատերազմ յառաջ ԲՃ¹α մտեալ իցէ Դ ի պատերազմն ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ի պատերազմ յառաջ Դ չիք և ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զայն ԲՃ¹α արարեալ 21 Բ անուանի է ԲՃ¹α չիք Եւ Ճ¹ ո՞վ Բα վաճառականացն 22 Դ փոխանակեսցէ Բ անարգս Տ² չիք անարգ ԲՏ² Թրաւշացն Ա Թրուշայի (լուսանցքում՝ անպիտան) α Թաւշակի ԵԸԺԽՀ Թրուշայի (լուսանցքում՝ ԵՀ ոչինչ)։

եթէ չիմարեալ իցէ ագիտութեամբ, որպէս և ձեր մոլորութեան առաջնորդքդ։

«Միայն գտեր զմեզ ի բազում յառաքինեացն մերոց, և կամիս գողութեամբ աւերել զամուրս խորհրդոց մերոց. չեմք մեք միայն՝ որպէս և դուդ կարծես. չիք տեղի ունայն, ուր չիցէ Քրիստոս Թագաւորն մեր. բայց միայն այնոքիկ են թափուր ի նմանէ, որ իբրև զքեզ և զչարադև իշխանն քո, որք ուրացեալ էք ի նմանէ։ Զի եթէ զինուորք աշխարհին մերոյ, որ աշակերտեալքն էին մեւք ի Քրիստոս, առ ոտն հարին զահագին հրամանս թագաւորին ձերոյ, և զմեծամեծ պարգևս նորա առ ոչինչ համարեցան, և զհայրենի տէրութիւնն ի բաց կողոպտեցան, չխնայեցին ի կին և յորդիս և ի գանձս մարմնաւորս կենաց աշխարհիս։ Նա և ոչ զարիւնն իւրեանց ածէին ինչ զմտաւ վասն սիրոյն Քրիստոսի, այլ զերկրպագուս արեգականն, որ ձեր վարդապետք էին, չարաչար հարուածովք սատակեցին զնոսա, և մեծամեծ չարիս հասուցին ի վերայ զօրացն ձերոց, և բազումք ի նոցանէ անկանէին ի նմին պատերազմի, և այլք մատնեցան ի պէս պէս փորձութիւնս, և կէսքն ընկեցան ի հեռաւոր օտարութիւն, և ևս բազմագոյնք վարեցան ի գերութիւն։ Եւ ամենեքին նոքա յառաջեցին քան զմեզ յարքայութիւնն Աստուծոյ, և խառնեալ են ի գունդս վերին հրեշտակացն, և ցնծան ի պատրաստեալ յուրախութիւնս, յոր հասեալ խառնեցաւ երանելի այրն, զոր դու ասես չկօթակ արարի։ Երանի տամ նմա, և երանի երկրին՝ ընդ որ նայն անցանիցէ, և տեղւոյն՝ ուր նայն վախ-

---

1 Բ ագիտութեամբն Բճ^{1}ա չիք և Բճ^{1}ա յիմարութեան փխ մոլորութեան Դ մոլորեալ   1—2 Բճ^{1}ա առաջնորդքն Խ առաջնորդք ԱԶէV առաջնորդքս   3 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀ ճ^{27}ա առաքինեացն է առաքինութեանցն   3—4 Բճ^{1}ա չիք «և կամիս—խորհրդոց մերոց»   4 Բճ^{1}ա չիք մեք ԲԴճ^{27} չիք և ԲԴճ^1 դու   5 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ճ^{27} ոչ իցէ ԲԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ճ^{1}ա Թագաւորն մեր Քրիստոս   6 Բա զքեզդ V որ իբրև իշխանն չարադև քո և քեզ(!)   7 Հ որ ա ուրացեալք ԱԶէԹԻVՏ^3 Զի թէ A Զի և Բ որք   7—8 Բա աշակերտեալք եմ Տ^{1}Տ^2 աշակերտեալ   8 Դ չիք զահագին Դ զհրամանս Հ հրամանն   9 ԱԶէԹԻVՏ^{3}A չիք նորա   10 Բ զտէրութիւնն ԵՀ տէրութենէ ԲԳԴԻԼՏ^{1}Տ^{2}ճ^{1}ա կողոպտեցին Բա ոչ խնայեցին   11 ԲԴճ^{1}ա և ոչ ի գանձս Հ ի գանձ ԴԺԼԽՀ մարմնաւոր Դ զարիւնս   11—12 Բճ^{1}ա նաև ոչ ի մարմինս իւրեանց վասն սիրոյն Քրիստոսի Խ չիք իւրեանց   12 Բ չիք ածէին ինչ զմտաւ ճ^{1}ա չիք ածէին զմտաւ Դ ածեն զմտաւ չիք ինչ ԳԵԸԺԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^2 ածին ինչ զմտաւ A զմտաւ ինչ Թ երկրպագուս ԲԳա արեգական ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 արեգականց   13 Բճ^{1}ա ձեր իսկ ԳԴԵԸԻԼԽՀա վարդապետքն Բճ^{1}ա մեծամեծ հարուածովք Ի սատակէին   14 Բճ^{2}ա նոքա փխ զնոսա Բ չիք և ա մեծամեծ հարուածովք չարիս Դ ի վերայ նոցա փխ ի վերայ զօրացն ձերոց ԲԳԵԺԼԽՀա զօրաց   15 Գ ի նոցանէն ԲԳԵԺԿՀՏ^{1}Տ^{2}ճ^{1}ա անկան (Բեա անգան) ԾՏ^1 միայն փխ ի նմին Բ պատերազմին ԲԳԴԼԽ այլքն   16 ԲԸա կէսքն ի նոցանէ անգան (ա անկան) Լ և կէսք ԳԼԽճ^2 անկան ԲԼ օտարութիւնս   17 Գ ի գերութեան Խ գերութիւնս ԲԳճ^{1}ա ամենեքեան Բա չիք նոքա Բճ^{1}ա քան զմեզ յառաջեցին   18 Ե յարքայութիւն ԳԴԻԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք և ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 խառնեցան ի գունդ Գ ի գունդ   18—19 ԳԴԿ հրեշտակաց   19 ա ի պատրաստեալ ուրախութիւնսն ԱԹԻ ուրախութիւնն ԲԺԼԽ ուրախութիւնսն ԳԴԿ ուրախութեանն   20 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զորմէ Բա չկաւհթակ ասես արարի ԳԴԼ չկապթակ Ի ըշկօթակ Դ չկապթակն ասես արարի ԵԸԺԽՀ չկօթակ (լուսանցքում՝ փառքանդի) Թ չկօթակ (լուսանցքում՝ խորտակեց) ԲԳԴԵԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}ճ^1 չիք երանի   21 ԲԳԵԸճ^{1}ա նա փխ նայն Եճ^1 անցանէ Ժ անցանիցէ նա ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 տեղեացն ուր վախճանիցի նա (ԽՏ^2 վախճանիցէ) ԲԴԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ճ^{1}ա նա փխ նայն։

ճանեսցի. ոչ միայն զարքունեօք ձերովք անցանէ պատուականութեամբ, այլ և զերկնից լուսաւորօքդ, որում դուքդ երկրպագանէք»:

Ետ պատասխանի Մովան անդերձապետ և ասէ ցնոսա. «Աստուածքն բարերար են, և երկայնմտութեամբ ջանան ընդ ազգի մարդկան, զի գիտասցեն և ծանիցեն զիւրեանց փոքրկութիւնն և զնոցա մեծութիւն, և վայելեսցեն ի պարգևս աշխարհիս, զոր տուեալ է յիշխանութիւն ի ձեռս թագաւորի, և ի բերանոյ նոցա ելանեն հրաման մահու և կենաց: Եւ ձեզ ոչ է այդպէս իշխանութիւն ընդդիմանալ կամաց նոցա և ոչ առնուլ յանձն զերկրպագութիւն արեգական, որ ճառագայթիւք իւրովք լուսաւորէ զամենայն տիեզերս, և ջերմութեամբ իւրով հասուցանէ զկերակուր մարդկան և անասնոց. և վասն հասարակաբաշխ առատութեանն և անաչառ մատակարարութեանն անուանեցաւ Միհր աստուած, զի չիք ի նմա նենգութիւն և անխմաստութիւն: Վասն որոյ և մեք երկայնամիտ լինիմք ի վերայ տգիտութեան ձերոյ. քանզի չեմք մարդատեացք իբրև զգազանս շաղղակերս և արիւնարբուս: Խնայեցէք յանձինս ձեր, և մի՛ խառնէք զմեզ ակամայ յարիւնդ ձեր: Թողէք անդր զառաջին յանցանս ձեր, և զառաջիկայ իրս ուղղեցէք, զի և այլոցն վասն ձեր լիցի ողորմութիւն ի մեծ թագաւորէն»:

Առ այս ետ պատասխանի Սահակ եպիսկոպոս և ասէ. «Իբրև ուսեալ և յոյժ խրատեալ՝ զգեղեցիկ հոգ յանձին ունիս շինութեան աշխարհի և փառաց թագաւորին. բայց զայս կարի տգիտաբար ուսուցանես, զի աստուածս բազումս խոստովանիս և զմի կամս ոչ ասես ամենեցուն: Եթէ վեհքն առ միմեանս մատուցեալ են, մեք խոնարհագոյնք քան զնոսա

---

1 ա զարքունօքն ԲԴ զարքունովք ԳԽՏ² զարքունեօքն Բ ձերաւք Ի պատրաստութեամբ փխ պատուականութեամբ Բձ¹ա պատուականութիւն նորա 2 Բա չիք և Բա լուսաւորօքն ԲԴԹձ¹ա դուք Հ երկրպագէք 3 ԴԺԼՏ¹ձ¹ա անդերձապետն ԵԸԽՀ անդերձապետն (լուսանցքում՝ փառաշ) Հ անդերձպետն Բ հանդերձպետն Տ² հանդերձապետն A հանդերձապետ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՏ²ձ¹ա չիք ցնոսա ԳԵ աստուածք 4 Թ բարերարք ԲԴԶԷԸVՏ³ձ¹ա երկայնամտութեամբ ԲԴձ¹ա ազգս 5 Բձ¹ա ծանիցեն և գիտասցեն Ի փրկութիւնն(!) Եա փրկութիւն ԼՏ¹ փոքրութիւնն ԱԲԳԴԶԸԹԺԻԼԽԿV մեծութիւնն 6 ա ի պարգև Դ որ ԲԳԴա իշխանութիւն 7 Բձ¹ա թագաւորաց Դ թագաւորին Ե բերանոյն Բձ¹ա նոցին ԴԺԿՀՏ² ելանէ Բ հրամք(!) Դձ¹ա հրամանք ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹ա կենաց և մահու Բ չիք Եւ (ձեզ) 7—8 ԲԴձ¹ ձեզ ոչ այդպէս է իշխանութիւն ԴԸԹԻԿՀ չիք այդպէս 8 A իշխանութիւն այդպէս Կ ընդդիմանալ իշխանութեան և կամաց նոցա ԴՀձ¹ա նորա ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² այլ փխ և ոչ Գ չիք ոչ 9 ԲԳԵԽա ճառագայթիւքն Խ իւրով Բ լուսաւորեաց 9—10 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զտիեզերս ամենայն 10 ԲԳԵԺԼԽԿՀ ջերմութեամբն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀձ¹ զկերակուրս ա զամենայն կերակուրս 11 ԵՀ աստուութեան 11—12 Բձ¹ա չիք և անաչառ մատակարարութեանն 12 Ե մատակարարութիւն Լ և անուանեցաւ ԳԵԺԼԾԿՀձ¹ա Միհ Դ Մեհր Հ Միրհր(!) 12—13 ԲԴՏ²ձ¹ա ատութիւն և նենգութիւն փխ նենգութիւն և անխմաստութիւն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ անխմաստութիւն և նենգութիւն 13 Դ չիք և 14 ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ա տգիտութեանց Դ ձերոյ տգիտութեանց V գիտութեան(!) ա զի փխ քանզի ԲՀձ¹ շաղակերս 15 Բա ակամայ զմեզ ի ԻԿ յակամայ 16 Բա ի յարիւնս (ա չիք ի) ձեր ԴԵԸԺԼԽ յարիւնս Հ չիք ձեր ԲԴձ¹,¹²ա չիք թողէք անդր զառաջին յանցանս ձեր ԳԵԺԼԽՀ յանցանսն Գ չիք ձեր ԲԳԴԿձ¹ա այլ փխ և (զառաջիկայ) Դ զառաջակա 16—17 Է չիք «և զառաջիկայ—վասն ձեր» 17 Դ չիք մեծ 18 ԸԺԽՀ եւ պատասխանի Սահակ եպիսկոպոս առ այս և ասէ Դ չիք Սահակ ԲԵԼՏ¹Տ²ձ¹ա չիք առ այս ԲԴա եպիսկոպոսն Ե առ այս և ասէ Տ² եպիսկոպոս առ այս 19 Լ և ոչ փխ յոյժ ԲԴձ¹ զեղեցիկ Խ յանձինս Բ ի յանձին ա չիք յանձին ԲԴա վասն շինութեան աշխարհի 20 ԲԳ ձ¹ա տգիտութեամբ ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ուսուցանեն կարի յոյժ Տ² չիք զայս 22 Բ վեհք ԵԸԺԽՀ վիհքն(!) Լ վիշտն(!) ԾՏ¹ վիշտքն(!) ԲԳԵԸԹԺԼԽԾԿՀՏ¹ձ¹ մատուցեալ են Դ խոնարհագոյն:

զիա՞րդ կարասցուք հաւանել բանից քոց։ Միաբանեա զջուր և զկրակ, զի ուսցուք ի նոցանէ զխաղաղութիւն. կոչեա զարեգակն ի տուն որպէս կրակ, և եթէ նմա ոչ մարթի գալ՝ զի մի՛ աշխարհ ի խաւարի մնասցէ, յղեա զդա առ նա, զի ուսցի ի նմանէ զանկարօտութիւնն։

Եւ եթէ մի է բնութիւն աստուածոցն քոց, հաւաստարեսցեն առ միմեանս զուգութեամբ. լիցի անկերակուր կրակ իբրև զարեգակն, և մի՛ խափանեսցին ծառայքն արքունի ի ծախս ռոճկաց սորա։ Արդ մինդ անյագ ուտէ, և հանապազ մեռանի. և մինն որ չուտէ, առանց օդոյն նուազի լոյս ճառագայթից իւրոց. ցրտանայ ձմերայնի, և սառուցանէ զամենայն բոյսս գալար խոտոյ. տօթանայ ամարայնի, և հրակէզ առնէ զամենայն կենդանիս։ Եւ որ ինքն յար ի փոփոխման կայ, ոչ կարէ հաստատուն կեանս ումեք շնորհել։ Եւ քեզ ոչ կարեմ մեղադիր լինել. որոյ ոչ տեսեալ է զմեծ թագաւորն, պատուաւորացն մատուցանէ զերկրպագութիւն. իսկ եթէ ոք զայս ի հմուտ գիտնոցն արասցէ, վաղվաղակի մահ ի վերայ հրամայեն։

«Այլ վասն արեգական, եթէ կամիցիս ուսանել, զճշմարիտն ասացից քեզ։ Մասն է նա աշխարհիս արարածոց, ի բազում մասանց մի մասն որոշեալ է. կէսքն ի վերոյ են քան զնա, և կէսքն ի ներքոյ նորա։ Ոչ է նա առանձին սուրբ յատակ լուսով, այլ ի ձեռն օդոյն հրամանաւն Աստուծոյ տարածանէ զճառագայթս իւր, և հրային մասամբ ջեռուցանէ զամենայն գոյացեալս ի ներքոյ իւրոյ կայանին։ Իսկ վերինքն ոչ ինչ մասն ունին ի նորա ճառագայթիցն. քանզի իբրև յաման ինչ արկեալ է զլոյսն ի զունդ նորա, և ի վայր կոյս հեղու բերանացեալ՝ առ ի պէտս ներքնոցս վայելչութեան։ Եւ զոր օրինակ նաւ մի թռուցեալ ի վերայ ծովային ջուրցն

---

1 ԹԻ հաւանիլ Տ¹ միաբանել Հ զջուրն 2 Ա ուսուցուք(!) ԳԵ ի նոցանէն Զ ի նոցանէ Զ կոչեաց ԸԽ չիք ի տուն 2—3 ԳԴԼԿՏ¹Տ² որպէս և զկրակ 3 ԱԲԸԹԺԻԽ ՀՃ¹α զկրակ Բ չիք և ԲՃ¹α չմարթի V ոչ մարդի(!) ԲԳՃ¹α աշխարհս խաւարեացի ԵԺԼԽՀ ի խաւար 4 ԲՃ¹α յուղարկեա ԱԶԷԹV ուսցիս Է ի սմանէ ԵԸԺԽՀ զանկարօտութիւն 5 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ¹ չիք և ԲԳԵԺԼԽԿα ստուածոց ԴԵԸԺԻԽՀՃ¹α հաստարեացին 6 ԲԿՃ²α որպէս Լ չիք և ԿՃ²α չիք մի 6—7 ԶԷ մի խափանեսցին 7 ԱԶԷԹԻV ճառագայթքն(!) փխ ծառայքն ԲՃ¹α նոցա փխ սորա ԴԻ նորա 8 V անյօգ(!) ԲՃ¹α մինդ որ ոչ ուտէ ԶԷ և մին ոչ ուտէ ԱԻԿV մին ԳԼ և մին Դ մինդ ԱԲԳԴԶԷԹԻԼԽα օդոյ Ե առանց օդոյն ուղի(!) 9 ԲՃ¹α ի լուսոյ ԴԻ նորա ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽ ձմերանի ԿՀՏ¹Տ²Ճ² ի ձմերայնի 10 Ա գալար բոյս Բα գալարոյ ԵԺԽՀՏ² գալարաբոյսս ԳԴԿՀՏ¹ գալարաբոյս ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² խոտոյն ԶԷԹԻV զամենայն գալար բոյս խոտոյ Ը գալար բոյսս ԱԲԳԼՃ¹ յամարանի ԴԹα ամարանի ԻՃ² ամարայնի A յամարայնի ԱԳԴԶԷԹԺԻԼԿՏ¹α հրկէզ 11 Դ յինքն α ի փոփոխումն 12 Խ ումեք կեանս Կ շնորհել ումեք ԵԸԺԽՀՏ² կարեմք 12—13 Բ որոյ չէ տեսեալ Ե որոց ոչ է տեսեալ 13 ԴԽα ոչ է տեսեալ Ժ ոչ է ԸՀՏ² է տեսեալ 13—14 ԱԶ զերկրպագութիւնն 14 ԵԼ զոք ՀՏ¹ չիք զոք ԲՃ¹ չիք զայս ԵԸԺԽՀ չիք հմուտ ԲԴՃ¹ գիտնոց զայս արասցէ α զայն 14—15 ԲՃ₁α վաղվաղակի ի վերայ մահ հրամայեն 15 Դ հրամայէ 16 ԲՃ¹α կամիս ԳԵԸԺԼՏ¹Տ² կամեսցիս Խ կամեսցես Հ կամեսցի(!) ԹԻ ուսանիլ α ուսուցից փխ ասացից 16—17 Դ չիք զճշմարիտն ասացից քեզ 17 Դ մասանցն ի չիք մի 18 Բ ուրոշեալ է α ուրուշեալ է ԲԹ կէսն ԲԹ և կէսն 19 ԲԳα առանձինն ԲՃ¹α սուրբ և յատակ ԲԳԴԵԸԼԿՀα աւդոյ ԲԳԴԵԺα հրամանաւ 20 Դ մասամբն α և հրամանին մասամբ 21 ԳԵԺ իւրոց Կ իւր ԱԳ կայանին(!) ԲՃ¹α կայենին ԳԴԵԼԿՀ վերինն ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք ինչ 22 Ի ինչ յամաւն Հ անկեալ է ԲԴα չիք է 23 ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք առ ԱԶԷԹԻV ներքնոյս Բα ներքնոցն։

բազմութեան, անգիտութեամբ գնայ զուգերութիւնն ի ձեռն հմուտ և ճարտար նաւապետին, այսպէս և արեգակն ի ձեռն կառավարին իւրոյ ունի զփոփոխմունս շրջանին իւրոյ տարևոր ժամանակին:

«Եւ որպէս այլ մասունք աշխարհիս հաստատեալ են վասն մեր կենաց, և զնա իբրև զմի յայլոց մասանց տուեալ է մեզ յառաջնորդութիւն լուսոյ, որպէս զլուսին և զաստեղս և զօդս յարածուփս և զամպս անձրևաբերս. նոյնպէս և յերկրիս մասանց գծով և զգետս և զաղբեւրս և զամենայն պիտանացու ջուրս, նոյնպէս և զցամաքայինս ամենայն պիտոյիւք իւրովք: Աստուած և զմի ոք ի սոցանէ չէ արժան անուանել. և եթէ ժպրհիցի ոք ասել, զանձն տգիտաբար կորուսանէ, և աստուած անունն մեծարելով զնոսա՝ նոքա ոչ ինչ օգտեցան: Մինոյ իշխանութեան երկու թագաւորք ոչ լինին. և եթէ մարդ զայդ քեզ յանձն ոչ առնու, քանի՛ ես հեռի է յԱստուծոյ բնութենէն այդպիսի կարգ չփոթեալ:

«Արդ եթէ կամիս ուսանել զճշմարիտն, քաղցրացո զդառնութիւն արտիդ, և բաց զաչս մտացդ, և մի՛ յարթնութեան կուրութեամբ ընդ խաւար գնար, որ անկեալ ես ի խորխորատ, և զամենեսեան կամիս առ քեզ ձգել: Եւ եթէ քոյքն գան զկնի մոլար վարդապետութեանդ՝ որ ոչ տեսանեն և ոչ իմանան, մի՛ և զմեզ կարծեր զոյն օրինակ. քանզի բաց են աչք մտաց մերոց և սրատեսիլ եմք: Մարմնոյս աչօք զարարածս տեսանեմք, և իմանամք զսա յայլմէ արարեալ. և ամենեքեան են ընդ ապականութեամբ: Իսկ արարիչն ամենեցուն աներևոյթ է ի մարմնաւոր աչաց, այլ մտաց իմանի զօրութիւն նորա:

---

1 ԳԽ անգիտութեամբն ԲԴՃ^{2}α զուգգերութիւնն(!) ԱԵՁ զուգերութիւն ԲԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} չիք և 2 α այս փխ այսպէս ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ և Բ արեգակնն 3 α զփոփոխումն ԲՃ^{1}α ժամանակաւ 4 Բ յաշխարհիս 4—5 A կենացն 5 α յայոց մասանց ԳԵԸԼԽՀ մասանցն Դ չիք է 5—6 Բα յառաջնորդութիւն մեզ լուսոյ 6 ԳԴ լուսին Թ չիք որպէս Դ չիք և զօդս ԱՁԷԹԻV յարարածոյս փխ յարածուփս ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{3} յարածուս Դ յարարածս Տ^{1} յարարածուս ԱՁԷ զամբս ԲՃ^{1}α չիք զամպս 6—7 ԲՃ^{1} զանձրևաբերս ԴՁԷV յանձրևաբերս 7 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} նոյնպէս և Բ ի յերկրի Թ երկրիս α յերկրի Լ յերկիրս Ծ երկիրս Դ գծով գետս ԲԳԿ զաղբերս 8 ԱՁԷԹԻV պիտանացուս ԳԿ ջուրսն Թ ջուրց Բ նոյնպէս α այնպէս Գ զցամաքայինսս Դ^{2}զցամաքայինսն Լ ցամաքայինս α պիտոյիւք և 9 Բ Եւ աստուած ԵԸԼԽ չիք աստուած ԲՃ^{1}α և ոչ զմի որ ի սոցանէ արժան է անուանել ԵԸԼԽ աստուած անուանել ԳԴ և մի զոր Կ զոր ԺՀՏ^{1}Տ^{2} և զմի որ ի սոցանէ չէ արժան աստուած անուանել Ը ի նոցանէ 9—10 ԲԳԴՃ^{1}α ժպրհեսցի 10 ԲԴՃ^{2}α զանձն իւր Դ կորուսցէ ԲԻα անուն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} անուամբն 11 ԲՃ^{1}α ինչ ոչ Դ չաւկտեցան Բ մի 11—12 Հ թագաւոր 12 ԵԺ թէ ԳԴԵԺԼԽԿՀ քեզ զայդ Դ յանձն չառնու Բα քանի ես ինչ 12—13 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} հեռի է առ ի յաստուծոյ A հեռի ի յաստուծոյ ԱՁԷԹԻVՏ^{3} քանի ես հեռի է այս յաստուծոյ 13 ԳԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} չփոթեալ է 14 ԹԻՏ^{1} ուսանիլ Ճ^{1} զճշմարիտն ուսանել Ճ^{2} ուսանել զճշմարիտն α զրոնութիւն փխ զդառնութիւն 15 ԵՀ չիք և (բաց) Բ և մի յայոր(!) հնութեան կուրութեամբ ԳԴԵԸԺԼԿՀ յար հնութեան Ճ^{1}α յար հնութեամբ Խ յար հնութեամբ կուրութեամբ(!) Դ կուրութեամբդ ԵՀ կուրութեան 16 ՁԷV գնացցես A գնայցես ԲՃ^{1} որ և անկեալդ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} $\overset{ա}{}$անկեալդ α որ արգելեալ ես Դ զամենեսին 17 ԴԵԸԽՀՏ^{2} գնան ԱՁԷԹԻ զկնի քո մոլար Բα քո վարդապետութեանց 18 ԳԵԸԺԼԽԿՀ չիք և (զմեզ) Բ կարծես ԲՃ^{1} նոյն օրինակ 18—19 Բ բացան փխ բաց են 19 ԱՁԷԹԻVՏ^{3} սրատես իսկ եմք Դ սրատեսիլ եմ Բα մարմնոյ Դ մարմնով ԳԼՏ^{1} մարմնովս 20 ԴՃ^{1}α զօրաւ ԵԺԼԽՀՏ^{1} չիք են 20—21 ԲՃ^{1}α ամենեքեան ընդ ապականութեամբ են Դ ապականութեան 21 ԲԳԵԸԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} աչացս 22 Է չիք այլ մտաց Ը ի մտաց զօրութիւնն:

«Եւ վասն զի եկես զմեզ ի մեծի ողորմութեան, և ողորմեցաւ մերում անուսումնութեանն, յորում և մեք իբրև զձեզդ երբեմն զերևելիս կարծէաք արարիչ և գործէաք զամենայն անառակութիւնս, վասն այնորիկ առնէր իւր եկն մարմնացաւ ի մարդկանէ, և ուսոյց մեզ զաներևոյթ աստուածութիւնն իւր: Այն զի բարձրացոյց զինքն ի խաչն կախաղանի, և զի մարդիկ զհետ լուսաւորացդ մոլորեցան, մերկեաց յարեգակնէ զլոյս ճառագայթիցն իւրոց, զի եղիցի խաւար սպասաւոր մարդկութեան նորա. զի որ իբրև զձեզ անարժանք իցեն, մի՛ տեսցեն զկեանս իւրեանց ի մեծի անարգութեան: Որպէս և այսօր, որ ոչ խոստովանին զխաչելեալն Աստուած, նոյն խաւար մածեալ է զոգւով և մարմնով նորա. որպէս և դու իսկ այսօր ի նմին խաւարի կաս, և զմեզ դեռ ևս չարչարես: Պատրաստ եմք ըստ օրինակի Տեառն մերոյ մեռանել. որպէս զիարդ և կամիս՝ կատարեա զկամս դառնութեան քո»:

Յայնժամ իբրև հայեցաւ ի նոսա անօրէնն Դենշապուհ, և ետես ի մեծի ուրախութեան զուարթագին զամենեսեան, գիտաց եթէ ոչ գնան առ նոսա բանք սպառնալեաց և ողոքանաց: Հրամայեաց զմի ումն ի կրտսերագունիցն յառաջ մատուցանել, երէց մի Արշէն անուն, վասն որոյ յառաջ կասկածն իսկ եղև սրբոցն: Կապեցին զոտսն և զձեռսն, և մեծաւ ուժով պրկեցին, մինչև ճարճատիւն հատաւ ամենայն ջղացն. և այնպէս կայր ցմեծ ժամս յանհնարին պրկոցն:

Եբաց սուրբն զբերան իւր և ասէ. «Ահա շրջեցան զինև շունք բազումք, և ժողովք չարաց պաշարեցին զիս. ծակեցին զոտս իմ և զձեռս

---

1 ԲԴα չիք Եւ ԳԴԵԺԼԿՀՏ^{2} ի մեծ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α չիք և V մերումն 2 Բ ԳԴԵԼԿՀα անուսումնութեանս ԱԲԵՁԷԼՀVα որում ՙԲՃ^{1}α զձեզզ էաք և երբեմն զերևելիս ԵԼՀՏ^{1}Տ^{2} զձեզ Դ չիք երբեմն Լ զերևելի ԵԺԾ զերևելիս 3 ԲՃ^{1}α զործէաք զանօրէնութիւն Դ անառակութիւնն 4 ԲԴՃ^{1}α և մարմնացաւ Լ աններևոյթ 4—5 Ե աստուածութիւն 5 Լ չիք այն Խ բարձրացաւ Խ չիք զինքն ԲՃ^{1}α ի խաչին ԺԻ ի խաչ ԲՃ^{1}α չիք և 6 Դ մարդիկդ Հ զմարդիկ(!) Բ մոլորէին ԳԴԼԿՏ^{1} մոլորեալ են Տ^{2}Ճα մոլորեալ էին ԱԴ մերկաց(!) Հ մեկնեաց(!) ԱԲԳԴԿՏ^{1}Տ^{2}α յարեգակնէ 6—7 ԲԴα ճառագայթից 7 ԳԵ մարդկութեանն 8 Թ չիք որ α անարժանքն ԲՃ^{1}α էին փխ իցեն ԲՃ^{1}α մի տեսանիցեն ԵԸԺԽԿՀՏ^{2} իւրեանց, այլ ի մեծի ԾՏ^{1} և ի մեծի 9 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} անարգութեան եղիցին Բα խոստովանին ԱԴԵԻԹԼՀՃ^{1}Ճ^{2}α զխաչեալն 10 V մնացեալ է փխ մածեալ է ԱԵՁԷԺԻԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զմարմնով ԳԴԿՃ^{1}α զօգովք և զմարմնովք Է հոգով և զմարմնով Ճ^{1}α նոյա փխ նորա Բ չիք և 11 ԳԴԿ չիք ես ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} և զևս զմեզ ԲՃ^{1}α չարաչար տանջես 11—12 ԲՃ^{1}α այլ մեք պատրաստ եմք ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} մեք պատրաստ եմք 12 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} չիք մեռանել ԹԻ մեռանիլ Բα դու որպէս Հ չիք և 13 ԲՃ^{1}α զկամս թագաւորին քո դառնութեան 14 Ի ի նա փխ ի նոսա α անօրէն 15 Բα ուրախութեան զնոսա α և զուարթագին Խ թէ ԳԴԵԺԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2} ոչինչ գնան Բ ոչ գնա ԱՁԷԸԹԻVՏ^{3}A ոչ գնան α ոչինչ զգա 16 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}α սպառնալեացն և ողոքանացն ԸԽ ուղաքանացն Հ ողողանացն 16—17 ԱԳԹԿ կրսերագունացն Դ կրսերագոյնացն A կրսերագունիցն 17 ԸV էրէց α Արջէն Բα վասն որոյ և Ի յառաջին 17—18 Բα յառաջ իսկ կասկաց(!) (α կասկած) 18 Գ իսկ կասկած ԴԵԻԼ կասկած ԳԴԿՃ$^{5,12,17—18,27}$ կապեցին զոտսն և մեծաւ ուժով պրկեցին զձեռսն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} պնդեցին զձեռսն α կապեցին զոտս և զձեռս 19 ԲԻՃ^{1}α ճարճատումն ՁԷV ճարճատեցան ամենայն ջիլքն ԱԹԻ եղև փխ հատաւ α հարաւ փխ հատաւ ԳԺԿԽα ջլացն Դ ամենայն անդամոցն և ջլացն 19—20 Բ կայր մինչև ցմեծ ժամն Ճ^{1}α կայր մինչև ցմեկ ժամս 20 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} ցմեծ ժամս ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A մեծ α չիք յանհնարին ԲՃ^{1}α ի պրկանացն A պրկոցն Դ պրկոցին 21 Բα զբերան իւր սուրբն Հ զբերանն Դ և ասաց Բα չիք ահա ԲՃ^{1}α շուրջ եղէն 21—22 ԵԸԽՀ չիք բազումք 22 ԱԲԳՁԷԹԻԼԽV չարեաց ԵՀ չիք և ժողովք չարաց ԲԼα զձեռս իմ և զոտս իմ (α չիք իմ) ԵԸԺԼԽԾՀՏ^{1}Տ^{2} զձեռս և զոտս իմ ԳԴԿ չիք իմ:

իմ, և փոխանակ բերանոյ իմոյ աղաղակեցին ամենայն ոսկերք իմ: Լո՛ւր ինձ, Տէր, և լո՛ւր ձայնի իմում, և ընկալ զոգի իմ ի ժողովս սուրբ զորականին քո, որ երևեցաւ նորակերտ դաստակերտին քոյ։ Ես որ կրտսերս էմ յամենեսեան, ողորմութիւն քո զթացեալ յառաջեցոյց զիս»։*

Եւ զայս իբրև ասաց, ոչ ևս կարէր բանալ զբերանն յանհնարին պրկոցաց գելարանին։ Եւ անդէն փաղփաղակի դահճքն հրաման առեալ յերից նախարարացն՝ սրով հատանել զպարանոց երանելւոյն, և ընկեցին զմարմինն ի խորխորատ մի ցամաք։

Եւ անդէն ի տեղւոջն սկսաւ խօսել Դենշապուհ ընդ եպիսկոպոսին և ասէ. «Յորժամ եկի ես յաշխարհն Հայոց՝ զտարի մի և վեց ամիս եհաս շրջել ինձ անդ. ոչ յիշեմ ես ամենևին՝ եթէ բան մի տրտունջ յումեքէ լուայ վասն քո, սոյնպէս և առաւել վասն Յովսեփայ. զի դա իսկ էր իշխան ամենայն քրիստոնէից, և հաւատարիմ յամենայն իրս արքունի։ Նա և որ մարզպան աշխարհին լեալ էր յառաջ քան զիմ երթալն, մեծապէս գոհ էր զառնէս զայսմանէ. և ես ինձէն իսկ աչօք իմովք տեսի, զի որպէս հայր հաստատուն համարեալ էր ամենայն աշխարհին, և անաչառութեամբ սիրէր զմեծամեծս և զփոքունս։

«Արդ փոխանակ ընդ ձեր՝ ես աղաչեմ զձեզ. խնայեցէք ի պատուական անձինս ձեր, և մի՛ մատնիք ի մահ չարչարանաց ըստ առաջնոյն կարգի, զոր տեսէք աչօք ձերովք։ Քանզի թէ ի դոյն միտս յամառութեան կայք, և իմ եղեալ է ի մտի իմում բազում չարչարանօք կարճել զձեզ ի կենաց ձերոց։ Ես գիտեմ, զի ի հրապոյրս առնդ այդորիկ եղեալ էք դուք. քանզի ինքն ախտացեալ է մարմնով, և ձեռնարկութեամբ բժշկաց չիք

* Սաղմ. Իա 17—18

---

1 *ԱՉ աղաղակեցին Է աղաղակեցեն Դ աղաղակէ* 2 *Բ չիք և ԳԿ զհոգիս ա զհոգի Դ զոգիս ԳԵԺԼԽՀ ի ժողով* 2—3 *Գ զորականացն քո որ երևեցան զորականին*(!) 3 *Է որպէս* փխ *որ ԴԸԺԼԽԿՀՏ^2 երևեցան ԴԵԸԽՀՏ^2 կրտսեր Լ կրտսերս էի ԳԴԸԺԽՀՏ^{1}Տ^2 էի* A *կրտսերս* 4 *ԳԿ ողորմութիւնդ Ժ* չիք *քո Տ^2 յառաջացոյց* 5 *Դ* չիք *Եւ Բա* չիք *ես ԲԴա զբերան իւր Տ^1 յանհնարինցուցն* 5—6 *ա յահագին պրկոցաց* 6 *ԵԺԽԿՀ պրկոցացն Լ* չիք *պրկոցաց գելարանին Դ գալարանին ԲՃ^{1}ա* չիք *փաղփաղակի ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 դահճքն փաղփաղակի ԲՃ^{1}ա առին* 7 *ԲՃ^{1}ա սրով կատարել զերանելին Արշէն (ա Արսէն), որոց հատանել զուբր պարանոցն ԳԴ հատեալ Ա երանելւոյ Բա* չիք *երանելւոյն ԲԳԴԿա* չիք *և* 8 *Բ ի խորխորատն Բա* չիք *մի* 9 *ԹԻ խօսել ա Դենշափուհ Բ եպիսկոպոսն* 10 *ԵԺԼԽ տարի մի ԸՀՏ^{1}Տ^2 տարի* A *զվեց* 10—11 *ԲՃ^{1}Ճ^{2}ա եհաս շրջել ինձ անդ զտարի մի և ամիսս վեց (Ճ^{1}ա զամիսս) ԳԿ տարի մի և զվեց ամիս ԴՋէԻՏ^3 զվեց ամիս* 11 *ԸԺԼԽՀ եհաս ինձ ԵՀ ինձ շրջել անդ Ի շրջիլ Թա* չիք *ես Դ թէ* 11—12 *ԲԿա յուայ յումեքէ Հ յումեքէ վասն քո յուա* 12 *ԱԳԴԸԹԺԻ սոյնպէս և ԲՃ^{2}ա սոյնպէս ես ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 սոյնպէս և առաւել ես Բ Յուսիփա* 13 *ԱԲԳԵԻա քրիստոնէից Զ քրիստոնեից* 14 *Բ մարզպանն Դ* չիք *աշխարհին ԲՃ^{1}ա զմեր* փխ *զիմ Գ* չիք *մեծապէս* 15 *Հ և ես իսկ ա ինձէն իսկ տեսի աչօք իմովք ԲՃ^1 և ես ինձէն իսկ տեսանէի աչօք իմովք, զի իբրև ԳԴԵԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 ինձէն իսկ Խ ինձէն իսկ ինչ ԱՁէԹԻ*V*Տ^3*A *չիք իսկ ա զի իբրև* 15—16 *ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 տեսանէի իբրև հայր* 16 *ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 էր համարեալ Կ* չիք *և ա համեալ էր*(!) 17 V*ա զմեծամեծսն* 18 *Թ* չիք *ընդ Ձէ*V *ձեզ* փխ *զձեզ* 19 *Բ յանձինս ա մատնէք Բ առաջնոյդ ԳԴԵԺԼԽՀՏ^1 առաջնոցն ա ըստ առաջնոյ* 20 *Դ* չիք *կարգի Դ զորս ԹԻ տեսիք ԲՃ^1 տեսանէք աչօքդ ձերովք ա աչօք ձերովք: Քանզի եթէ ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^2 եթէ* 21 *Բա* չիք *և Ճ^{1}ա* չիք *և իմ* 22 *ԵԸԺԽՀ* չիք *ձերոց ԵԸԺԽՀՏ^2 և զիտեմ ես որ ԴԼԿՏ^1* չիք *զի Բ*A*ա ի հրապոյր առնդ* 23 *էՀ* չիք *ինքն ԲՃ^{1}ա և ի ձեռն բժշկաց Ե բժշկացն։*

գտեալ առողջութիւն. և հիւանդոտ կենօք ձանձրացեալ է, և փափագէ ի մահ քան ի կեանս»։

Առ այս եւ պատասխանի սուրբն Յովսէփ և ասէ. «Գովութիւնդ՝ զոր եւտուր դու նախ եպիսկոպոսիդ և ապա ինձ, չիրաւի՛ արարեր և ըստ կարգի պատուեցեր վասն ալեացդ. այդպէս իսկ արժան է։ Այլ ճշմարիտ ծառայից Աստուծոյ ոչ է օրէն դիմադարձ լինել երկրաւոր իշխանաց, և ոչ զոք ի ժողովրդոց տրտունջ առնել վասն մարմնաւոր զօշաքաղութեան. այլ ցածութեամբ և հեզութեամբ ուսուցանել զպատուիրանս Աստուծոյ, և առանց խարդախ իմաստութեան խաղաղասէր լինել առ ամենեսեան, և անաչառ վարդապետութեամբ առ մի Տէրն արարածոց առաջնորդել բոլորեցունց։

«Այլ վասն առնս այսորիկ հրապուրանաց՝ զոր ասացեր, և պայգ ոչ առեցեր, այլ կարի զճշմարիտն ասացեր։ Զի ոչ իբրև զօտար ոք հրապուրէ զմեզ, և ոչ իբրև զպատրող ոք խաբեբայ մոլորեցուցանէ զմեզ, այլ յոյժ սիրէ զմեզ։ Քանզի մի է մայր մեր եկեղեցի՝ որ երկնեացն զմեզ, և մի է հայր մեր սուրբ Հոգին՝ որ ծնաւ զմեզ. զիա՞րդ համահարք և միոյ մօր որդիք երկպառակք լինիցին, և ոչ միաբանք։ Որ քեզ թուին՝ թէ հրապոյրք իցեն, մեր ի տուէ և ի գիշերի գոյն խորհուրդ էր՝ զի անքակ ունիցիմք զկենաց միաբանութիւնս։ Իսկ եթէ սա ձանձրացեալ իցէ ելանել յախտալից մարմնոյս, առաւե՛լ ես մեք ամենեքեան. զի չիք ոք ամենեւին ի ծնունդս կանանց, որ ունիցի զմարմին առանց ցաւոց չարչարանաց»։

Եւ պատասխանի Դենշապուհ և ասէ. «Զայդ ոչ գիտէք, ո՞րչափ երկայնամիտ լինիմ ես ի վերայ ձեր. այս ոչ հրամանաւ արքունի է այսչափ երկայնաբան լինել ընդ ձեզ պայքարաւ, այլ յիմմէ քաղցրութենէ թողացուցի ձեզ. զի չեմ իբրև զձեզ անագորոյն, զի անձանց ատելի էք և այլոց թշնամիք։ Իմ զի աղ և հաց կերեալ է յաշխարհին ձերում, գութ և սէր ունիմ ընդ աշխարհն ձեր»։

---

1 ա զառողջութիւն ԲԳԴԵԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք և ԻՏ^1 փափագի ա փափաքէ   2 ԵԸԽ կեանս փխ ի կեանս   3 ԵԸԺԽԿՏ^2 եռ պատասխանի առ այս ԳԴԿՏ^2 զովութիւնն ԵԻՀ զովութիւն Բ որ   4 ԲԳԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^1 չիք դու ԳԴԵԾԿՀՏ^2 չիք և (ըստ)   5 ԲԴա ալևայն Բա այնպէս Բա էր   5—6 ԵԸԺԽՀ աստուծոյ ծառայից   6 Ի լինիլ ԱՁԷԹԻV երկրաւորաց փխ երկրաւոր իշխանաց ԳԵԺԼԽՀ իշխանացս   6—7 ԵՀ ոչ ոք   7 Կ ի ժողովրդոցս Թ հանել փխ առնել   8 ԲԴ զպատուիրանն   9 Բձ^{1}ա չիք խաղաղասէր լինել առ ամենեսեան Դ առ ամենեսեան խաղաղասէր լինել ԵԸԺԽՀՏ^2 և անխարդախ իմաստութեամբ Ի լինիլ Գ ամենեսին   9—10 Բ իմաստութեանն և անաչառ վարդապետութեանն   10—11 ԳԵԸԺԽԿՀՏ^2 բոլորեցուն   12 Ի առն   12—13 Դ ոչ ես առեցեր   13 ԲԴձ^{2}ա չիք կարի   14 Բձ^{1,2} զպարտող(!) Բա խարէ և մոլորեցուցանէ զմեզ   15 Ի չիք այլ յոյժ սիրէ ԵԽձ^{1}A չիք զմեզ ԲԴա երկնեաց   16 Թ չիք է ԿՀ հայրն մեր ԲԵԺԽ ՀՏ^{2}ձ^{1}ա հոգին սուրբ Ը հոգի սուրբ ա ծնաւ մեզ Դ համհարք ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք և   16—17 ԾՏ^1 միամօր   17 Հ հօր փխ մօր ԲԴա երկպառակ ԲԴա միաբան ԲԳԵԺԼԿՀ եթէ   18 ԵԸԺԽՀ խորհուրդ գոյն է ԲԴՏ^{2}ա է փխ էր   19 Բա զկենացն Լ կենաց Բ միաբանութիւն Դ միաբանութիւնն Լ զի փխ իսկ ա անձկացեալ իցէ փխ ձանձրացեալ իցէ   20 Թ ախտալից Խ մարմնոցս Բ չիք ոք   21 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք ի ծնունդս կանանց Ի մարդկան փխ կանանց ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A զմարմինս ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զմարմին ա մարմին Դ որ ոչ ունիցի ի մարմնի իւրում ցաւս չարչարանաց   22 Դ թէ որչափ ա որպէս փխ որչափ   23 ԸԽ չիք ես Բ հրաման   24 Դա երկայնամբանել Ի լինիլ Բձ^{1}ա չիք ընդ ձեզ ԱՁԷԹԻV այդ փխ այլ ա փայքարաւ ԲԴ յիմէ   25 ԲԼ զի չեմ անադորոն իբրև զձեզդ ԹՀ զձեզ ա զձեզդ Գձ^{1}ա անադորոն Լ չիք անադորոյն ԲԵՁԷԹԻձ^{1,5}ա առեալք Ե չիք էք   26 ԳԵԺԾԿՀ Տ^{1}Տ^2 թշնամի Ը չիք զի ա մի փխ իմ Բ ի յաշխարհին Ը յաշխարհն ԳԴԸԺԼ չիմ ձեր   27 ԲԵԸԺԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}ա առ փխ ընդ։

Եւ պատասխանի Ղևոնդ երէց և ասէ. «Որ առ արտաքինսն գութ և սէր ունի, զպատուիրանսն Աստուծոյ կատարէ, այլ պարտի և յիւր ոգիսն խնայել. զի չեմք անձանց տեարք, այլ է, որ համարս խնդրէ ի մէնջ և վասն արտաքնոց և վասն ներքնոց: Այլ զոր ասացերդ՝ եթէ յինէն անսամ ձեզ և ոչ հրամանաւ թագաւորին, եթէ դուք սովոր էք անցանել ըստ հրամանաւ թագաւորին ձերոյ, զայդ բարւոք առնէք, զի աւերիչ աշխարհի է և սատակիչ անմեղ մարդկան, բարեկամ սատանայի և թշնամի Աստուծոյ: Այլ մեք ոչ կարեմք անցանել զհրամանաւ մերոյ թագաւորին, և ոչ զանանց կեանսն մեր կարեմք փոխանակել ընդ ապականացու պատրանս աշխարհիս:

«Այլ վասն իմ զի ասացեր՝ չգտեալ զառողջութիւն ի բժշկաց, սիրէ զմահ քան զկեանս, այդ բանք ոչ այնոցիկ են, որ տեսանեն զամենայն չարչարանս աշխարհիս: Աղէ ցածո զքեզ սակաւիկ մի ի զայրագին որոմութենէդ, և եկ զհետ ճշմարիտ բանից իմոց, և հայեաց կարգաւ ընդ իրս աշխարհիս: Ո՞ ոք ի մահկանացուաց ունիցի կեանս անտրտունջս. ո՞չ ահա ամենայն լի են ախտիւք, է որ ի ներքոյ, և է որ արտաքոյ. ցուրտ և տօթ, քաղց և ծարաւ և ամենայն աղքատութիւն կարօտութեան: Արտաքոյ՝ անիրաւութիւն, յափշտակութիւն, գէճ պղծութիւն անառակ յարձակմամբ. ի ներքոյ՝ ամբարշտութիւն, ուրացութիւն, ագիտութիւն, անդարձ մոլորութիւն ի կամաւոր ապատութենէն:

«Բայց դու որ զբժիշկս խոտեալ անարգեցեր, թէ չիք իմ ի նոցանէ գտեալ զառողջութիւն, չեն ինչ զարմանք. վասն զի մարդիկ են նոքա. է ցաւ՝ որում գտանեն հնարս առողջութեան, և է՝ որ ապստամբէ ի հնարից նոցա. վասն զի ամենեքեան եմք մահկանացուք, այն որ բժշկէն և որ բժշկին: Այլ երանի թէ և դուք ըստ բժշկական արուեստին բերէիր զնմա-

---

1 V էրէց Թ արտաքինս 2 ԲԳԵ զպատուիրանս Դա զպատուիրանն ԾS¹ չիք և Թ յոգիսն Հ հոգիսն 3 Բ չեմք ինչ Դ տէրք 4 Բ արտաքնոյն և ներքնոյն Դ չիք և վասն ներքնոց ա չիք վասն (ներքնոց) ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS¹S²ա զոր Ի չիք որ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀS¹S² ասացերդ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS¹S²ա եթէ յինէն ԱՁԷԹԻVS³A որ ասացեր (Ի չիք որ) A չիք եթէ 5 Բա և ոչ եթէ Կ և ոչ է հրաման թագաւորին Հ և ոչ է հրամանաւ թագաւորին S¹S² և ոչ է 5—6 Դ ընդ հրամանս ՀS¹ ընդ հրամանաւ Ի հրամանաւ ԲԳ ըստ հրաման AS² զհրամանաւ մյուսները՝ ըստ հրամանաւ 6 Ա բարւոք Բձ¹ա աւերիչք էք ԲԳ էք փխ է 7 ԲԴձ¹ա սատակիչք 8 Բձ¹ա ըստ հրամանաւ Դա թագաւորին մերոյ 9 Բ զկեանսն Ե կեանս մեր ԳԸ չիք մեր Դ չիք մեր կարեմք ԲԵԸԺԼԽՀS¹S²ա փոխանակել կարեմք Դ փոխանակեմք VS³ փոխարկել 9—10 Դ կենաց փխ պատրանս 11 Բ չգիտել(!) 12 Բձ¹ա բանքդ Գ է 13 ա զչարչարանս VS³ա սակաւիկ մյուսները՝ զսակաւիկ 14 ԲԾS¹ որոմութենէդ(!) Բձ¹ա չիք ճշմարիտ Ի մերոց փխ իմոց ԳԵՀS² հայեա 15 Բ ով ԱԳԴԵՁ ԷԺԼԽ ի մահկանացուաց V մահկանացուածոցս ԳԹVS³A ունի VS³A անտրտունջս 16 ԲԳ ԴԵԸԺԼԽՀS¹S²ձ¹ա ո՞չ ահա լի են ամենայն ախտիւք (Դ ախտովք) Ը է որ ներքոյ ԲԵ չիք Ի Լ չիք որ (արտաքոյ) ՁV յարտաքոյ 17 ԳԵԺԽԿՀS¹S²ձ¹ա աղքատութիւնք ԵԺԼԽՀS¹S² կարօտութեանց 18 Բձ¹ա անիրաւութիւնք յափշտակութիւնք Դ չիք գէճ Գ անիրաւութիւն, գէջ պղծութիւն, յափշտակութիւն 18—19 Բձ¹ա պղծութիւնք անիրաւ յարձակմամբ Թ արձակմամբ 19 Բա ամպարշտութեան 20 Բա ապատութենէ 21 V ծառողեալ(!) Բա եթէ Բ գտեալ ի նոցանէ 22 Բձ¹ա չէր ինչ զարմանք Թ զարմացք Խ մարդիկք 23 Բա որ փխ որում ԵԸԺԼԽՀS¹S² գացին Բ հնար Բա ապստամբեն 24 ԵՀ չիք վասն ԳԵԸԺԼԽԿՀS² մահկանացու 25 Բ եթէ փխ թէև Դ դու ա զբժշկական փխ ըստ բժշկական Թ արհեստին Դ բերէիր:

նութիւն. զի ոչ փոքր է ճշմարտութիւն նոցա բժշկութեանն: Քանզի յորժամ տեսանեն նոքա զոք հիւանդացեալ, ոչ յապաղեն երթալ առ նոսա, այլ փութացեալ հնարին մատուցանել զառողջութիւն: Մանաւանդ եթէ յարքունիս մի ոք ի սիրելեաց թագաւորին ախտանայցէ, և հասեալ ի մեծ հրապարակն՝ տեսանիցէ զբազմութիւն պատուաւորացն և զառողջութիւն գեղեցիկ երիտասարդացն, և ես ի ներքս մատուցեալ ի սրահն արքունի, և անդ տեսանիցէ զամենայն սպասաւորացն զչքնաղ և զսքանչելի տեսիլն, ոչ ինչ զարմանայ ընդ հրաշակերտ տեսիլն: Նա և եթէ զահոյք ականակապք իցեն և համակ ոսկեղէնք, յորոց վերայ հիւանդն անկեալ դնիցի, չէ ինչ նմա փոյթ զայնմ ամենայնէ. այլ ի բաց հրամայէ առնուլ զոսկեհուռ վերարկուսն, և ձեռն ի ներքս տարեալ՝ զննէ զամենայն մարմինն, եթէ ջե՞րմ իցէ բնութիւնն, և եթէ սիրտն ի տեղւոջն հանդա՞րտ կայցէ, և կամ թէ լեարդն կակո՞ւղ իցէ, և կամ թէ շարժք երակացն յարմա՞ր իցեն. և ըստ նմին զդարման բժշկութեանն առնիցէ՝ շնորհելով նմա զառողջութիւն:

«Իսկ արդ եթէ մարդկային բժշկութիւնն այսպիսի գիտէ քամահել զամենայնիւ, և միայն զիւր արուեստն յառաջ մատուցեալ՝ զգործն կատարէ, ո՞րչափ ևս առաւել ձեզ արժան է, որ զբոլոր աշխարհս ունիք յիշխանութեան մեծի, հոգ յանձին տանել՝ նախ զհոգիսդ բժշկել յամենայն ախտալից մոլորութեանց աշխարհիս, և մարմնովք իսկ կային ամենեքեան ձեզ ի ծառայութեան: Արդ այժմ զի դուք ազատացարուք, և զանմահ հոգիսդ մահկանացու արարէք յանշէջ հուր գեհենին, մարմնովդ՝ եթէ կամիք և եթէ ոչ կամիք՝ ախտացեալ էք յախտաւորութիւն անառողջութեան. և զմեզ նախատէք մարմնոյ ցաւովք, որ ոչ ի կամս մերոյ ազատու-

---

1 ԲՃ^1 նոցա ճարտարութիւն բժշկութեանն փխ ‚ճշմարտութիւն նոցա մյուս բոլորք՝ ճշմարտութիւն բժշկութեանն Ե բժշկութեան ՁԷV բժշկութենէն α զի ոչ փոքր ինչ է ճարտարութիւն նոցա բժշկութեանն 2 Բα յապաղեն նոքա Դ երթեալ 3 ԱՁԷԹԻV չիք փութացեալ α մատուցանէր Ա զառողջութիւնն Դ թէ 4 ԲՃ^{1}α հասանիցէ Դ չիք մեծ 5 ԲՃ^{1}α և տեսանիցէ Դ պատուաւորաց Ը պատւորացն(!) 6 Դ երիտասարդաց α չիք և Դ ներս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք ի ներքս Բ ի սրահս ԸԼԽՏ^{2}Ճ^{1}α ի սրահն 7 ԵԸ զսպասաւորացն Բα չքնաղ Տ^1 զսքանչելի տեսիլն α սքանչելի 8 ԳԵԺ զարմանայր Ը հրեշտակակերտ փխ հրաշակերտ ԵԸԺԼԽԾՀ տեսիլսն ԲՃ^{1}α չիք Նա 8—9 α ականակապ 9 ԲԳԴԵԸԺԼԽԾԿՀՏ^{2}Ճ^{1,12}α յորոյ Տ^1 որոյ 10 Բ փոյթ նմա ԽՀ զայնմանէ փխ զայնմ ամենայնէ Բ զոսկեհուռն 11 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{2}α վերարկուն Դ ի ներս α զձեռն ի ներքս արկեալ ԲՃ^{1}α արկեալ փխ տարեալ ԱՁԷԹԻV և եթէ 12 Ե բնութիւն Դα չիք և Դ կացցէ ԲԴԵԿ չիք և կամ 13 Գ եթէ ԴԵՀ լերդն ԲԴα եթէ Գ և եթէ ԳԵՁԷԹԾԻԼԽԿՀV Տ^{1}Տ^2 շարք երակացն 14 Դ ընդ նմին Ե բժշկութեան ԲՃ^{2}α շնորհել Դ չիք նմա 16 ԲԴՃ^{1}α չիք արդ V զմարդկային Բα բժշկութիւնս ԴԵ բժշկութիւն Դ այնպիսի ԵԸԼԽԿ ՀՏ^2 այդպիսի 17 Բα չիք և Հ արհեստն 18 ԲՃ^{1}α իցէ փխ է Տ^3 արժան էր Բ աշխարհ 19 V յիշխանութիւն ԲԴα յիշխանութիւն մեծ ԲՃ^{1}α ունել փխ տանել Ը հոգ անձին տանել Տ^2 մեծ հոգ յանձին տանել α չիք նախ ԲԴՃ^{1}α զոգիս ԳԵԺԼԽՀՏ^{2}Ճ^2 զհոգիս 20 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2}Ճ^{1}α ախտից փխ ախտալից Բα որ և փխ և ԲՃ^{1}α կան ԸԺ կային իսկ 20—21 ԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 մարմնով կային իսկ ձեզ ամենեքեան ԳԴԿ ձեզ կային ամենեքեան ԲՃ^{1}α ի ծառայութիւն ամենեքեան α ի ծառայութեան ամենեքեան 21 ԵԸԺԼԽՀՏ^2 ի ծառայութիւն ԱՁԷԻV զի և դուք 22 ԳԴԻԿ ոգիսդ Դ մահկանացուս ԹԻ արարիք ԲՃ^{1}α չիք հուր ԲՃ^{2}α մարմնովք ԳԿ մարմնովքդ 22—23 Խ մարմնով եթէ կամիս Դ չիք մարմնովդ եթէ կամիք և 23 Բ յաւտարութիւն փխ ախտաւորութիւն α յանառողջութիւն ախտաւորութեան 23—24 Ե անառողջութիւն 24 ԱՁԷԻV չիք և ԲՃ^{1}α մարմնաւոր ԳԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^2 մարմնոց ՁԷԹԻV և ոչ Գ մերոց Ա ազատութեանն ԲՃ^{1}α ազատութեանս:

թեան է, այլ որպէս դիպեցաւ ի բնութեանս մարմնոյ իւրաքանչիւր մարդոյ։

«Եւ Քրիստոս ճշմարիտ Աստուած կենդանի և կենդանարար՝ ի կամս իւրոյ բարերարութեան եղև բժիշկ հոգւոց և մարմնոց. և նախ ինքն ի ցաւս չարչարանաց իւրոց բժշկեաց զամենայն ազգս մարդկան։ Եւ ես խանդաղատագոյն գթացեալ, վերստին ծննդեամբն ծնեալ զմեզ յառողջութիւն՝ անցաւս և անվէրս, և ի ծածուկ հարուածոց զհին ծակոտուածն վիշապին ողջացոյց, և արար զմեզ անսպիս և անարատս հոգւով և մարմնով, զի իցեմք բանակակից հրեշտակաց և զօրք երկնաւոր թագաւորին մերոյ։ Եւ քո զայս ոչ գիտացեալ, և ոչ վայելեալ յերկնաւոր պարգևսն Աստուծոյ, և ոչ ես այլ կամիս ուսանել ի մէնջ. այլ և զմեզ ես վրիպեցուցանել կամիս, որում չիք հնար, և մի՛ այլ լիցի, և ոչ կարես իսկ առնել։

«Այլ վասն իմոյ ախտալից մարմնոյս ասացից քեզ կարճառօտս։ Խնդամ. և ուրախ եմ յորժամ տեսանեմ զմարմինս իմ չարչարեալ. գիտեմ զի զօրանայ յիս առողջութիւն հոգւոյս իմոյ։ Մանաւանդ զի ունիմ ինձ գրաւական զմեծ վարդապետն հեթանոսաց, որ ի ցաւս մարմնոյ անձին մխիթարէր, և ի կափումն սատանայական մարմնոյ պարծէր և ասէր. «Զի եթէ տնկակիցք եղաք նմանութեան մահու նորա, ո՛րչափ ևս առաւել լիցուք հաղորդք յարութեան նորա»*։ Այլ դու, որ ունիս իշխանութիւն ի վերայ մեր, դատեա զմեզ ըստ չարութեան կամաց քոց։ Չեմք ինչ զանգիտելոց յահագին յահաւոր սպառնալեաց քոց, և ոչ երկիւղած ի դառն մահուանէն, զոր ածելոց ես ի վերայ մեր»։

Յայնժամ մեկուսացոյց սակաւիկ մի զերանելին ի միմեանց, և

* Հռովմ Զ 5

---

1 Բ չիք այլ ԲԳԵԼԽԿՀ որպէս և ԲԴՃ^{1}ա բնութեան մարմնոյս Հ մարմնոց Կ չիք մարմնոյ ՁԷ ի բնութեանս զառողջութիւն մանաւանդ մարմնոյ 3 ԲԷՏ^{2}Ճ^{1}ա աստուած ճշմարիտ A չիք կենդանի և 4 Է իւր ԱԲԳԴՋԹԻա բարերարութեանն ա բժշիշկ(!) Ի հոգւոյ և մարմնոյ ԱԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 և նա ինքն ԲԳԴՋԷԹԻVՏ^{3}A նախ ինքն 5 ԳԴԵ չարչարանացն Գ և բժշկեաց 6 ԲՃ^{1}ա խանդաղատագոյնս գթացաւ ԲԳԵԹԼԽՃ^{1}ա ծննդեամբ ծնաւ զմեզ Դ ծնաւ զմեզ 6—7 Բ յառողջութիւնս 7 ԲԳԵԼԽԾա ծակոտուածս (Լ ծակոտուած) Դ ծակատած 8 Է վիրապին(!) ԲՃ^{1}ա առողջացոյց Դ չիք և (անարատս) ԲԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}Ճ^1 անարատս ԱԳԴՋԷԸԹԻVA անարատ ԳԿ մարմնով և հոգւով 9 Բ բնակիչք փխ բանակակից ԳԴԵԺԽԾՀՏ^{2}ա բանակակիցք Ի բնակակից ա բնակակիցք Լ բանակիցք Տ^1 զօրաց 10 ԱՋԷԹԻV չիք և ոչ վայելեալ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}ա յանապականն փխ յերկնաւոր 11 ԲԳԴ չիք ոչ ես Կա չիք ես ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և ոչ կամիս ուսանել ես ի մէնջ ԱԹԻ ուսանիլ ԲԴա չիք ես 11—12 ա կամիս վրիպեցուցանել 12 Բ որում և ԳԿ և այլ մի լիցի ԵԸԼԽՀ և մի լիցի այլ ԲԴՀ չիք այլ ԺԾՀՏ^{1}Տ^2 այլ և ոչ կարես ԲՃ^{1}ա և ոչ ես կարես առնել ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 առնել իսկ 13 ԲՃ^{1}ա զիմոյ փխ վասն իմոյ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ձեզ փխ քեզ Թ չիք քեզ ԲԹԿՃ^{1}ա կարճառօտ 14 ա տեսանիցեմ ԱԳԴԵՋ ԷԸԹԺԻԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք իմ 15 Կ հոգւոց իմոց 16 Գ ինչ փխ ինձ ԵԸԺԼԽՀՏ^1 չիք ինձ 17 ԳԴա մարմնոց ԳԴԵՋԷԹԺԻԼԽՏ^{2}ա անձինն ԱՋԹԻV և կափումն է և փոփոխումն փխ և կափումն ԱԲՋԷԹԻVՏ^3 մարդոց ԳԴՃ^{1}ա մարդոյ փխ մարմնոյ 17—18 ա պարծէր 18 ԳԵԺԼԽԿՀ տնկակից ա տնզակից ԱԳԴՃ^1 եղեաք Դ մահուն փխ մահու նորա 19 Բ հաղորդ 20 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ$^{12-27}$ ըստ կամաց չարութեան քո (Դ քում) 21 Բ չէ որ զանգիտելոց Ը զահագին Դ ահաւոր ԲԳԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2}Ճ^1 չիք յահաւոր ա յահագին հրամանաց քոց ԲԴ սպառնալեաց Բ չիք ոչ 21—22 Բ երկեղած ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 երկնչիմք փխ երկիւղած 22 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2}Ճ^{1}ա մահուանէդ ԳԵԼԽԿՀ որ 23 ԱԲԳԴՋԷԹԻVՃ^1 յայնժամ դարձեալ ԲՃ^{1}ա անօրէնն (ա օրէնն) Դենշապուհ մեկուսացոյց զերանելին Գ մեկուսեցոյց Դ սակաւ ԲՃ^{1}ա չիք սակաւիկ մի:

միայն ասէ ցսուրբ եպիսկոպոսն. «Գովութիւն, զոր ետու քեզ յառաջ, ոչ իմացար զպատիւ անձին քոյ։ Յիշեցուցանեմ քեզ զչարիսն, զոր գործեցեր դու, զի անձամբ զանձն քո արասցես մահապարտ։ Արդարև դո՞ւ աւերեցեր զատրուշանն յՌշտունիս, և կամ զկրակն դո՞ւ սպաներ. նա և որպէս լուայ և ստուգեցի, թէ և զմոգսն դու չարչարեցեր, և զսպաս պաշտամանն դու տարար. արդ եթէ արդարև դու առեր, պատմեա ինձ»։

Եւ պատասխանի սուրբն և ասէ. «Ո՞րդ կամիս ուսանել զայդ յինէն, եթէ յառաջագոյն գիտէիր»։

Դենշապուհ ասէ. «Այլ է համբաւ, և այլ է ճշմարտութիւն»։

Եպիսկոպոսն ասէ. «Որպէս կարծեսդ՝ ասա ինձ»։

Դենշապուհ ասէ. «Իմ լուեալ էր, եթէ զամենայն վնասն յՌշտունիս դու արարեր»։

Եպիսկոպոսն ասէ. «Եւ զի այդպէս հաւատեաւ ի վերայ հասեր, կրկին զի՞ հարցանես»։

Դենշապուհ ասէ. «Զճշմարիտն ի քէն կամիմ ուսանել»։

Եպիսկոպոսն ասէ. «Ոչ զօգուտ կենաց քոց կամիս ուսանել յինէն, այլ արեան իմոյ ցանկայ միտք քո»։

Դենշապուհ ասէ. «Չեմ զազան արիւնախանձ, այլ վրէժխնդիր եմ աստուածոցն անարգութեան»։

Եպիսկոպոսն ասէ. «Զտարերս համերս աստուածս անուանես, և զպատկերակիցս քո մարդիկ խողխողել կամիս. տալոց հատուցանելոց ես վրէժ թագաւորաւն քով յանկաշառ ատենին Աստուծոյ։ Եւ զոր քո չար կամօքդ կամիս լսել յինէն, զայդ ես ասեմ քեզ։ Զտունն արդարև ես աւերեցի, և զմոգսն չարչարեցի զանիւ, և զկահ պղծութեան, որ ի տանն էր, ի ծովն ես ընկեցի։ Այլ զկրակ ո՞վ կարէ սպանանել. քանզի ամենիմաստ արարիչն արարածոց հոգ խնամոյ տարեալ յառաջագոյն՝ անմահս

---

1 Ըխ չիք միայն ԲՃ^2 զգովութիւն α զգովութիւնն ԳԴԾԿ գովութիւնն 2 ԱԲԳ ԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α զպատիւ ՁԷVՏ^{3}A պատիւ Գ չիք անձին ԲԳՃ^{1}α չիք քեզ 3 Դ չիք դու 4 ԲԵԸԹԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^2 զատրուշանն Թ զատրուշանն (լուսանցքում՝ կրակարանն) ԵԸՃ^{7,8,13} յՌՇտունիս Բα նա փխ նաև 5 ԲՃ^{1}α չիք թէ ԳԵԸԺԼԽԿՀ եթէ Դ զմոգս Տ^3 սպաս 6 ԱՁԷԹԻV ասա ինձ փխ պատմեա ինձ 7 Դ զայդ ուսանել յինէն Թ ուսանիլ Ի չիք ուսանել 8 Խ յառաջ փխ յառաջագոյն 9 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 համբաւն α այլ ի փխ այլ է ԸԺԼՏ^{1}Տ^2 ճշմարտութիւնն Հ ճշտութիւն 10 ԲԳԵԸԺԼԽՀՏ^{2}α կարծես Գ կարծեսն 11 α Դենշապուհ ԳԵԺՀ վնասս ԿՏ^2 վնաս Ե յՌՇտունիս 13 Բα չիք Եւ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{4,17,18} հասեր ի վերայ 14 Դ զի՞ ես ԲՃ^{1}α հարցանես զիս 15 Ը զճիշտն ԹԻԽՏ^1 ուսանիլ 16 α զօգուտն Բ չիք քոց ԲՃ$_1$α յինէն ուսանել ԹԻՏ^1 ուսանիլ Դ չիք յինէն 17 ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1,27} արեանս իմում (Հ արեան) α արեանս իմոյ Դ ցանկայ 18 Տ^2 չիք զազան Ը արիւնախած(!) α վրէժխնդ[իր] եմ 19 Դ չաստուածոցն Դ անարգութեանն 20 Դ զհամերս Կ զարերս աստուած ասես զհամերս Դ չաստուածս ԵԸԺՀՏ^{1}Տ^2 աստուած ԲՃ^{1}α խոստովանիս փխ անուանես 21 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և զմարդիկ պատկերակից քո ԱԲԳԴՁԷԹԻԿ և զմարդիկ պատկերակիցս քո Լ և զմարդիկք α և զմարդիկ զպատկերակիցս քո Բ տալոց և Տ^2 տալոց ես հատուցանելոց ես 22 Բ չիք վրէժ ԳԴՁԹԺԻԼԿՀVՃ^{27} վրէժս α թագաւորին քո Բ քո ԲՃ^{1}α Քրիստոսի փխ Աստուծոյ 23 ԲՃ^{1,27}α կամք կամին ԳԴԼՏ^{1}Տ^2 չար կամքդ կամին ԵԸԺԽՀ չար կամք կամին ԲՃ^{1}α լսեա յինէն ԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{27} չիք լսել յինէն ԲԳՃ^{1}α չիք զայդ ես ասեմ քեզ Բ զտունն 24 ԱՁԷԹԻV այրեցի փխ աւերեցի ԳԵԸԺԼԽԿՀ ես չարչարեցի Է զզաս(!) ԲԳԴα պղծութեանն Ժ ի տունն 25 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1,27}α չիք ես ԲԴα ի ծով ԵԿՀ զկրակն ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ ո՞ 25—26 ԲԴα ամենիմաստն 26 ԲՃ^{1}α չիք արարիչն Լ արարիչ ԷԾ արարչին Դ հոգս ԲԴα խնամոց Է խնամոցն ԲՏ^2 յառաջագոյն տարեալ։

հաստատեաց զբնութիւն չորից նիւթոցս։ Աղէ սպան դու զօդ՝ եթէ կարես, և կամ ապականեա զհող՝ զի մի՛ բուսուցէ զգալարի, փողոտեա զգետ՝ զի մեռցի։ Եթէ զայդ երեսին կարես առնել, ապա և զկրակ կարես սպանանել։

«Ապա եթէ ճարտարապետն մեր միաբանեաց զչորից տարերցդ զանքակութիւն, ահա և գտանի բնութիւն հրոյ ի քարինս և յերկաթս և յամենայն տարերս ընդելիս, ընդէ՞ր ստութեամբ զրպարտես զիս, թէ դու զկրակ սպանեեր։ Աղէ դու սպան զջերմութիւն արեգական, զի ունի նա մասն հրոյ, և կամ տուր հրաման՝ զի մի՛ թափեսցի հուր յերկաթոյ։ Մեռանի այն, որ շնչէն և շարժի և գնայ և ուտէ և ըմպէ. ե՞րբ տեսեր դու զկրակ գնայուն կամ խօսուն կամ գիտուն։ Արդ զոր կենդանի քո չէ տեսեալ՝ մեռեա՞լ խոստովանիս։ Քանի՛ անթողլի է ամբարշտութիւնդ ձեր քան զամենայն հեթանոսաց, որ գիտնագոյնք են քան զձեզ. որ թէպէտ և ի ճշմարիտն Աստուծոյ մոլորեալ են, զանխօս տարերս աստուած ոչ խոստովանին։ Արդ եթէ դու անգիտութեամբ կորնչելի ասես զբնութիւն հրոյ, ոչ առնուն քեզ յանձն արարածքս. քանզի խառն է դա յամենեցունց»։

Դենշապուհ ասէ. «Ոչ ինչ մտանեմ ես ընդ քեզ ի պայքար քննութեան վասն բնութեան արարածոցս. այլ խոստովանեա ինձ, եթէ դո՞ւ անցուցեր զկրակն, եթէ ոչ»։

Պատասխանի ետ երանելին և ասէ. «Որովհետև ոչ կամեցար լինել աշակերտ ճշմարտութեանն, ասացից զկամս հօրն քո սատանայի։ Ես ինձէն իսկ մտի ի կրակատունն ձեր և տեսի, զի կային պաշտօնեայք ամբարշտութեանն սնոտի կարծեացն ձերոց, և կրակարանն լի հրով առաջի նոցա բորբոքեալ այրէր։ Հարցի ցնոսա բանիւք և ոչ գանիւ, թէ զի՞նչ համարիք ի միտս ձեր զկրակ պաշտամանս այսորիկ։ Նոքա պատասխանի և ասեն։ Մեք ինչ ոչ գիտեմք. բայց այսչափ ինչ իմանամք, զի սովորութիւն է նախնեացն և հրաման բուռն թագաւորին։

---

1 ԲԹα նիւթոց Դ զօդս Բα թէ ԸԽ չիք եթէ ,կարես   2 Դ չիք և Բճ^{1} և կամ փողոտեա α կամ փողոտես   3 Բα երեսեան առնես Դ երեսեանս ԴԿ երեսեան ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} երեքեան ԱՁԷԹԻV սպանանել փխ առնել   5 Լ չիք մեր ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^{2}ճ^{1}α տարերցդ ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A տարերացդ   6 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2}α և ահա Բճ^{1}α հրոյ բնութիւն   7 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀα եթէ   8 Բճ^{1}α սպաներ զկրակ Բճ^{1}α չիք դու Բճ^{1}α չիք նա   9 ԲԴճ^{1}α ի հրոյ Կ չիք և   10 ԲԳԴԵԸԼԽԿՀα շնչէ ԳԴԵԼԽԿՀ չիք և (ուտէ) ԴԽ չիք դու   11 Ը զկրակն Դճ^{1} գնացուն(!) ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} չէ քո   12 ԴԼԾՀVՏ^{1}Տ^{2}α քանզի փխ քանի   13 Բճ^{1}α որք ագիտագոյնք են Դ գիտնագոյնքն ԳԵԸԽԿ գիտնագոյն ԲԳԴԵԸԼԽԿՀα չիք որ   14 ԲԴԻՀՏ^{1}Տ^{2}ճ^{1}α ի ճշմարտէն Բ աստուածս Տ^{2} չիք ոչ   15 ԴԺ չիք դու   16 Բ ոչ յանձն առնուն քեզ ԱՁԷԹԻ ի յանձն V ի քեզ յանձն Դ աստուածքն փխ արարածքս Բճ^{1}α ընդ ամենեցուն ԹԼ ամենեցունց   17—18 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} ես ի պայքար քննութեան ընդ քեզ α ոչ ինչ մտանեմ ընդ քեզ ես Բճ^{1}α չիք քննութեան   18 V չիք բնութեան Դ բնութեամբ ԲԴα արարածոց ԲԴճ^{1,2}α այլ միայն   19 Բ զկրակարանն Դ զկրակ ԸԹՀ թէ   20 Ի լինիլ   20—21 ԵԹԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} աշակերտ լինել   21 Ե ճշմարտութեան Բ քում Զ սատանայի(!) Լ հօրն քրիստոնէի(!)   22 ԲԳԵԸԺԽԿՀՏ^{2}α ինձէն իսկ ԱԴՁԷԹԻԼVՏ^{3}A չիք իսկ ԼՏ^{1} մտի իսկ Բ ի կրակատուն   23 Ե ամբարշտութեան Բ ձերոց սնոտի կարծեացն Դ կայծականցն(!) փխ կարծեացն   24 ԹԻ այրեւր A բանիւ α չիք բանիւք և ոչ ԲԷճ$^{4,7-8,12,17-18}$ գանիւք ԲԴ չիք թէ ԵԸԺԼԽՀ եթէ   25 ԱՁԷԹԻV չիք ի միտս ձեր Լ պաշտմանս Խ զկրակապաշտմանս   26 ԴԵԺԼԽՀՏ^{1} ոչ ինչ գիտեմք Ը չիք ինչ ԱԴՁԷԹԻVՏ^{3} զայսչափ ինչ (ԴՏ^{3} այսչափ ինչ) ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}ճ^{1}α չիք ինչ   27 Է նախանձեացն(!) փխ նախնեացն Բճ^{1}α նախնեացն մերոց ԳԴԵԾԿՀ նախնեաց։

«Ասեմ դարձեալ ցնոսա. Եւ զընութիւն կրակիդ զի՞նչ իմանայք. արարի՞չ կարծէք, թէ արարած։ Ասեն ամենեքեան միաբան. Արարիչ մեք զգա ոչ գիտեմք, նաև ոչ հանգուցիչ աշխատելոց։ Ձեռք մեր փապարեալ են ի կացնի, և ողունք մեր տեւեալ են ի փայտակրի. աչք մեր գիջացեալ են արտասուօք ի կծութենէ ծխոյ զորա, և երեսք մեր մրոտեալ են ի խոնաւութեանց թանձրութենէ նորին ծխոյ։ Եթէ շատ մատուցանեմք նմա զկերակուրն, յոյժ քաղցնու. և եթէ բնաւ չտամք, ամենևին անցանէ. և եթէ մօտ երթամք և երկիր պագանեմք, կիզու զմեզ. և եթէ ոչ երթամք մօտ ամենևին, մոխիր լինի։ Մեր այդպէս հասեալ է վերայ բնութեան դորա։

«Ասեմ դարձեալ ցնոսա. Իսկ լուեա՞լ է ձեր՝ եթէ ո՛յր ուսուցեալ է ձեզ զայդպիսի մոլորութիւն։ Ետուն պատասխանի և ասեն. Զի՞ ի լսելոյ հարցանես զմեզ, այլ հայեաց ընդ առաջիկայ իրսդ. զի օրէնսդիրքն մեր հոգւովք մտաց միայն կուրացեալ են, այլ թագաւորն մեր մարմնով միով ակամբն կոյր է, այլ ոգւոյն բնաւ չիք իսկ աչք։

«Վասն այնորիկ և ես իբրև լուայ զայս ի մոգուցն, յոյժ ողորմեցայ. զի ագիտութեամբ զարդարն խօսեցան։ Սակաւիկ մի չարչարեցի զնոսա զանխու, և նոցուն իսկ ետու զկրակն ի ջուրն ընկենուլ, և ասացի այսպէս. աստուածք, որ զերկինս և զերկիր ոչ արարին, կորիցեն ի ներքոյ երկնից. և ապա զմոգսն ի բաց արձակեցի»։

Զայս ամենայն իբրև լուաւ Դենշապուհ ի բերանոյ սուրբ եպիսկոպոսին, անհնարին զահի հարաւ ի թշնամանաց թագաւորին և յանարգա-

---

1 Դ չիք Եւ ԵՇԺԼԽՀՏ¹Տ² զի՞նչ իմանայք զընութիւն կրակիդ Թ կրակի 2 ԱԲԳԴԵՉԷԼԽա եթէ A միարան ամենեքեան ԵՇԺԼԽՀՏ¹Տ² մեք արարիչ 3 Բձ¹ա ոչ գիտեմք զգա Բձ¹ա և ոչ Ե տխտելոց(!) փխ աշխատելոց Բ կափարեալ փխ փապարեալ 3—4 ԵԺԽՀ փապարեալ են (յուսանցում՝ Ե խոշորեալ են ԺԽ խոշորեալ են Հ խոշրեալ են) Է փատառեալ են 4 ԱԲԹԻա ի կացնէ ՉԷV չիք ի կացնի և ողունք մեր տեւեալ են Խ ոռունք(!) 5 Բձ¹ա չիք արտասուօք Բ ի ծխութենէ փխ ի կծութենէ ԳԵՇԺԼԽԿՏ²Տ³ա կծուութենէ ա չիք զորա ԱՉԷԹԻV չիք և 6 Բձ¹ա ի խոնաւութենէ թանձրութենէ (ա թանձրութեանն) նորին ծխոյս ԳԴԼԽԿՏ²ձ¹ ի խոնաւութենէ թանձրութեան ԵՇԺՀ ի խոնաւութենէ թանձրութենէ Ը Եւ եթէ 7 Բձ¹ա կերակուր մատուցանեմք Գ զկերակուր Բա չիք և Բձ¹ա չիջանի փխ անցանէ ԳԿ բնաւ անցանէ իսկ ի բաց ԴԹԻ անցանի ԵՇԺԼԽՀՏ¹Տ² բնաւ փխ ամենևին ԵՇԺԼԽՀՏ¹Տ² անցանէ և սպառի 8 Դ չիք և Դ երկիրպագանել 9 Դ մօտ երթամք Բձ¹ա ի մօտ ԵՇԺԼԽՀՏ¹Տ² ի մոխիր դառնայ (Տ¹Տ² չիք ի) ԳԵԺԼ բնութեանց 9—10 Բձ¹ա մեր այդպէս է ուսեալ զզօրս բնութիւնդ Դ զօրս բնութեանց 11 Ի չիք ցնոսա ԲԳԴԵՇԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹ա իսկ եթէ ԲԳԴԵՇԼԽԿՀձ¹ա չիք եթէ ԱՉԷԹԻVՏ³A իսկ լուեալ է ձեր եթէ ԺՏ¹Տ² իսկ եթէ Է այր փխ ոյր 12 ԱՉԷԻV ձեր փխ ձեզ ԲԴա մոլորութիւնդ Բա պատասխանի ետուն Դ ասեն ցիս Դ չիք ի 12—13 Բ զի՛ այդպէս հարցանես զմեզ ա զի՞նչ այդպէս ի լսելոյ Բ չիք ի լսելոյ Դա զմեզ ի հարցանէք 13 Բա չիք այլ Թ չիք ընդ Դ իբրս ԴԵԺԼԽԿՀ իբր ԲԳԴԵՇԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹ա չիք զի Գ օրինագիրքն ա չիք մեր 14 Բ հոգով մտացն ԱԳԵԷՇԹԺԻԼԽVՏ¹Տ² ոգւովք Հ ոգւով ա հոգւով ա չիք մտաց Բա կուրացեալ են միայն ԵՇԺԼԽՀՏ¹ են կուրացեալ Տ² են կուրացեալք Բձ¹ա և մարմնով ԵՇԼԽՏ² մարմնոյ ա այլ և 15 Է ակամբ ԲԳԴԵԹԺԽՀՏ²ա իսկ հոգւոյն Կ հոգւցն Լ հոգւոյ Բ բնաւ չիք աչք ԲԴա չիք իսկ 16 ԳԴՇԿ այսօրիկ Դ չիք և ես Բա չիք և Բ ի մոգուցն զայս ա չիք զայս ԳԴԵԺԾԿՀ մոգացն ա ի մոգուցն Բձ¹ա յոյժ ողորմեցայ նոցա 17 Բձ¹ա ագիտաբար Բձ¹ա առացին փխ խօսեցան 18 ԲԴԵՇԺԽԾԿՏ²ձ¹ա նոցունց Բձ¹ա ծովն փխ ջուրն Դ ի ջուր ԵՇԺԼԽՀՏ¹Տ² և այսպէս ասացի 19 ա աստուած Բ զերկին ՇԿ զերկիրս Ե որ ոչ արարին Ա ի ներքնոյ Բձ¹ ի ներքոյ ասից երկնի և երկրի Դձ¹ե երկնի և երկրի 21 Դ չիք սուրբ 22 Բձ¹,²ա յոյժ փխ անհնարին։

նաց դենին։ Վասն որոյ և երկեաւ իսկ մատուցանել զնա ի տանջանս հարուածոց, թէ գուցէ այլ ևս մեծ անարգանս զթագաւորէն տացէ ասել յատենին, և ի նա ձգիցին կարծիք թշնամանացն, զի երկայնմտութեամբ պայքարեցաւ ընդ նոսա։

Եւ քանզի սուսեր ընդ մէջ ածեալ նստէր յատենի ահ արկանելով սրբոցն, գոչեաց իբրև զառեւծ զայրացին, և հանեալ զսուսերն՝ զազանաբար յարձակեցաւ ի վերայ երանելեացն, և եհար եպիսկոպոսին զաջ ուսն թիկամբն հետ և զձեռն ի վայր ընկէց։ Եւ նորա յահեակ կողմն յերկիր անկեալ, և դարձեալ անդրէն պատապարէր, առնոյր զաջ ձեռն ի վեր. աղաղակեաց մեծաձայն և ասէ. «Ընկալ, Տէր, զկամաւոր պատարագս՝ որ ինձէն զիս քեզ մատուցի բոլորովիմբ, և խառնեա զիս ի գունդս սուրբ զինուորացն քոց»։

Դարձեալ քաջալերէր զընկերակիցսն իւր և ասէր. «Հա՛պա առաքինիք, եհաս ժամ կատարման մերոյ. խցէք զաչս մարմնոյ վայր մի, և այժմ տեսանէք զլոյսն մեր Քրիստոս»։ Եւ թաւալելով ընդ արիւն անձինն իւրոյ ասէր. «Օրհնեցի՜ց զՏէր յամենայն ժամ, հանապազ օրհնութիւն նորա ի բերան իմ։ Ի տէր պարծեսցի անձն իմ, լուիցեն հեզք և ուրախ եղիցին»։ Եւ ասելով զսաղմոսս զայս կատարէր մինչև ցայս տեղի. «Բազում նեղութիւնք են արդարոց. յամենայնէ փրկէ զնոսա Տէր և պահէ զամենայն ոսկերս նոցա»*։

Եւ մինչդեռ կայր ոյժ ի մարմնոյն սակաւիկ մի, իւրովք աչօք իսկ հայեցեալ՝ տեսանէր յերկնից եկեալ գունդս բազում հրեշտակաց և վեց պսակ ի ձեռին հրեշտակապետին։ Դարձեալ և լսէր ևս բարբառ ի վերուստ, որ ասէր. «Քաջալերեցարուք, սիրելիք իմ, զի ահա մոտացայք զվշտալի

* Սաղմ. ԼԴ 2—21

---

1 Թ դենին (լուսանցում՝ հաւատոյն) Բծ¹ա վասն այնորիկ Դ չիք և ԳԴ չիք իսկ ա ի նմա 1—2 Բծ¹ ի նա զանդջանս հարուածոցն 2 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ եթէ Դ անարգութիւն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² տայցէ ԸԽ լսել փխ ասել 3 Բծ¹,²ա ձգեացին ԵV ձգեցին Բծ¹ երկայնամտութեամբ 5 ա չիք Եւ Բծ¹,²ա ածեալ ընդ մէջ Դենշապուհ Տ² ածեալ Դենշապուհ նստէր ա նստեալ Թ նստիւր ԵԸԺԼԽ յատենին ԳԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ահս Թ արկանել 6 ԱՁԷԹԻV առիւծ Բծ¹ա զուբն 7 Բծ¹ որրոցն փխ երանելեացն Դա որրոյն Բ չիք և ԳԵԺԼԽա զեպիսկոպոսին Բծ¹ա զաջոյ 7—8 Դ զաջ ուսն եպիսկոպոսին 8 Կ յուսն և թիկամբն ԳԴԸԺԼԽ և թիկամբն ԵԺԼԽՀ չիք և (զձեռն) Բծ¹ա և զձեռնն հանդերձ թիկամբն Տ¹Տ² և թիկամբն հետ զձեռն Ե ահեակ 8—9 Խ չիք յերկիր 9 Դ ի վայր անկեալ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ծ¹ա չիք և Ը պարապարէր(!) ա զաջ ձեռնն ի վեր 11 ԸԽ զոր Դ ես ինձէն ԳԴԸԺԼԽԿՏ¹Տ²ծ¹,⁵—⁶,¹⁴,¹⁶,²⁷ բոլորովին ԵՀ զբոլորովին ԱՁԷVՏ³A բոլորովիմ ԲԹԻ ծ²,⁴,⁷,⁸,¹⁷—¹⁹ա բոլորովիմբ 12 ԲԴա զինուորաց 13 Բա զընկերակիցս ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք իւր Տ³ Անապա 14 ԳԵԸԺԼԽԿՏ¹Տ² պատկման փխ կատարման Հ պատկելոյ ԵՀ խցեցէք ԲԴՏ²ծ¹ա մարմնոյդ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ մարմնոցդ 15 Բ տեսանեմք Ը տեսէք ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ծ⁷—⁹,¹¹,¹⁴,¹⁶ զլոյսն Դ Եւ թաւալեալ ԱԲԴԵՁԷԹԺԻԼԽԿՏ² արիւն A արիւնն Բծ¹ա մարմնոյն իւրոյ ԳԵԺԻԼԽՀՏ²Տ³ անձին 16 Դծ²ա յամենայն ժամ փխ հանապազ 17 ԲԳԴա իմում 18 Ե զսաղմոսս ա զսաղմոսն Բծ¹ա չիք զայս Բծ¹ա ցայն Գ յայս 18—19 Դ բազում 20 ԲԴծ¹ա ոսկերս նոցա և մի ի նոցանէ ոչ կորիցէ (Դ կորիցեն) 21 Բա ոյժ ի մարմնին կայր սակաւ մի ԸՏ³A յուժի մարմնոյն ա յուշի փխ ոյժ Դ սակաւ Տ¹Տ² սակաւ մի ԱԻ աչօքն ԳԴԵԼԽ իւրով ՁԷ աչօքն իսկ 22 Ա տեսանէր յերկնից եկեալ տեսանէր(!) ԲԳԵԸԺԻԼԿՏ¹Տ²ծ¹ա եկեալ իջանէր Դ եկեալ իջեալ Հ չիք եկեալ ԵԸԺԼԽՏ¹Տ² երկնից ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զունդ 23 ԲԻ ի ձեռն ԲԴա չիք և: չիք ևս 24 Բ զի ասէ փխ որ ասէր ա զի ասէր ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք որ ասէր Դ քաջալերեցայք իմ սիրելիք ա քաջալերացուք Բծ¹ա մոտաջիք Լ մատուցայք(!) փխ մոտացայք ԲԵԸԺծ¹ա զվշտալից կեանս ձեր (ԵԸԺ չիք ձեր) ԼԽԿՀՏ¹Տ² զվշտալից զկեանսդ ԳԴ զվշտալից:

կեանդ, և հաւէք երանելի պսակացդ, որ ձեռով ճարտարութեամբդ կազմեցէք. առէք դիք յիւրաքանչիւր գլուխ։ Զի նիւթ պատրաստական ի ձէնջ գործեալ հիւթեցաւ, իսկ ճարտարութիւն գործոյդ յամենասուրբ ձեռացն Քրիստոսի կազմեցաւ. զոր ի սպասաւորաց այտի իսկ ընկալեալ՝ ընդ Ստեփանոսի լինիք պսակակից»։ Նա և զայն ես քաջապէս տեսանէք, զի դեռ ես շողայր սուրն ի վերայ պարանոցի երանելեացն։

Զոր իբրև ետես սուրբն Ղևոնդ, եթէ ոչ ես զմի մի կամին հարցանել և դատել, այլ միանգամայն հրաման եղև մահու, ասէ ցերանելին Յովսէփ. «Մատիր, յառաջեա ընդդէմ սրոյն, զի դու աստիճանաւ ի վեր ես քան զամենեսեան»։ Եւ զայս իբրև ասաց, կարգեցան կացին մի ըստ միոջէ. և առ ճեպ տագնապի ստիպելոյ դահճացն՝ միանգամայն հատին ընկեցին զպարանոցս երանելեացն առաջի սուրբ եպիսկոպոսին. և նորա ընդ հանել ոգւոյն աղաղակեաց և ասէ. «Տէր Յիսուս, ընկալ զոգիս մեր ամենեցուն, և խառնեա զմեզ ի դասս սիրելեացն քոց»։ Եւ միանգամայն կատարեցան ամենեքեան ի նմին տեղւոջ։

Եւ եթէ զմոգպետն ես, որ հաւատաց ի Քրիստոս, կամիցիս ընդ նոսա ի համար արկանել, թուով են ութն. թող զերկուսն ես, որ ի Վարդէսն կատարեցան, և մեւս եպիսկոպոսն Թաթիկ անուն յԱսորեստանի։ Բայց անդէն ի տեղւոջն վեցեքին, որոց անուանքն են այսոքիկ.

Սահակ եպիսկոպոս յՌշտունեաց.
Սուրբն Յովսէփ ի Վայոց ձորոյ՝ ի գեղջէ Հողոցմանց.

---

1 Ի հաւիք ԲՃ^{1}ա պսակաց Դ կենացն փխ պսակացդ ա պսակացն Բա զոր ԲԾՏ^{1}Տ^{2}Ճ^1 ճգնութեամբդ ա ճգնութեամբն փխ ճարտարութեամբդ ԳԴԵԷԸԺԼԽԿՀ ճշմարտութեամբդ 1–2 Դ կազմեցէք զպսակս զայս ԸԹԺԻԼԽՏ^{1}Տ^2 կազմեցիք 2 ԲՃ^{1}ա գլուխս ձեր ԲԳՏ^{2}Ճ^{1,2}ա զնիւթ Տ^1 զի նիւթ ԱԲԳԴԵԸԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}Ճ^{2}ա պատուական փխ պատրաստական ԲՃ^{1}Ճ^{2}ա զոր ի ձէնջ 3 Դ գործեալ հիւթացաւ Բա գործեցեալ ԱԳԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{26} գործեալ A չիք գործեալ ՁԷԺVՏ^{3}Ճ^{27}ա հիւսեցաւ ԷԼVՏ^{3}A ճշմարտութիւն փխ ճարտարութիւն ա զործոյն 4 ԽՃ^{1,2} չիք Քրիստոսի ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ա զոր և ԳԿ ի սպասաւորացն ԲԳՃ^{1}ա չիք իսկ 5 ԳԴԵԸԼԽԿՃ$^{26-27}$ պսակակիր (Ճ լուսանցքում՝ «ց»=պսակակից) Դ զայն իսկ 6 Դ սրբոցն փխ երանելեացն 7 Դ զոր և ԸԽ զայս փխ զոր Դ Ղևոնդ Բ չիք ես Դ չիք մի 8 ԲՃ^{1}ա չիք և դատել ԲՃ^{1}ա ցսուրբն փխ ցերանելին 9 Գ մատեաց, յառաջիր զու ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 յառաջեաց զու է մարտիր(!) ԱԲԻա աշտիճանաւ 10 Դ քան զմեզ զամենեսեան 11 Բա ի ճեպ Ե տագնապին 11—12 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 հատին և ընկեցին 12 ԱՁԷԻVՃ$^{4,6-8,12}$ առաջին զսուրբ եպիսկոպոսն ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 սրբոյ 13 Բ և նա ընդ հոգւոյն հանելն ՁԷ ընդ հանել ոգւոյն V ընդ հանեալ ոգւոյն ա և ընդ հոգւոյն հանելն ԱԻՃ$^{4-5}$ ոգւոյն ԴԹ հոգոյն Կ հոգուցն Բա չիք Յիսուս ԲՃ^{1}ա ընկալ տէր զհոգիս ԸԽԾԿՏ^{1}Տ^{2}Ճ$^{4-6}$ զհոգիս 14 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ի դունդ ԲԵա սիրելեաց ա չիք Եւ 15 ԲՃ^{1}ա տեղոջն վեցեքին սոքա ԳԿ ամենեքին 16 ԲԳՃ^{1}ա չիք ես է որ և փխ ես որ ԲՃ^{2}ա կամիս ԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 կամիցիս ի 17 Ճ^1 համարել ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 համար արկանել ընդ նոսա ԲԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}ա ութն են ԲԴա չիք ես ԲԴ Վատդէսն ԳԿ Վատդէսն ԵՀ Վատդեսոյն Զ Վրդէսն Է Վրդրէսն Թ Վարդդէսն ԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 Վատդէսսն Ճ^6 Վարդեսն Ճ^{28} Վարդէսն Ճ$^{4,7-8}$ Վարդեսն ա Վաղէսն 18 ա չիք և ա Թոդիկ փխ Թաթիկ ԳԼԿ ի յԱսորեստանի 19 Բա վեցեքին սոքա ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 վեցքս Ճ^1 վեցեքեան սոքա Բա անուանք ԼՏ^{1}Տ^2 չիք են 20 Բ Ռշտունեաց Դ ըռըշտունեաց Ե յըռշտունեաց Ժ յըռըշտունեաց ԿՀ ըռշտունեաց 21 Տ^{2}Ճ^{1}ա չիք սուրբն Բ Յովսէփ եպիսկոպոս ԱՁԷԺԻVՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 Վայոյ ձորոյ Դ Վառ ԵԸԼԽV Վայո ԳԺԼԽԿՀ Հողացմանց։

Ղեւոնդ երէց ի Վանանդայ՝ ի գեղջէ Իջաւանից.
Մուշէ երէց յԱղբակոյ.
Արշէն երէց ի Բագրեւանդայ՝ ի գեղջէ յԵղեգեկայ.
Քաջաջ սարկաւագ՝ ուստի եպիսկոպոսն էր Ռշտունեաց։
Իսկ երանելի Մոգպետն ի Նիւշապուհ քաղաքէ.
Սամուէլ երէց յԱյրարատոյ՝ ի գեղջէ յԱրածոյ.
Աբրահամ սարկաւագ ի նմին գեղջէ։

Արդ զվեց զայս սուրբս յանապատին՝ ուր կատարեցին, Դենշապուհ և մոգպետն և Ջնիկան մայպետն անդէն ի տեղւոջն պահապանս ընտրեցին յիւրաքանչիւր սպասաւորացն, և պահել հրամայեցին զմարմինս երանելեացն ցաւուրս տասն կամ եւս աւելի, մինչև կարաւանն արքունի անցեալ գնասցէ. զի մի՛ այլադենքն, ասեն, եկեալ բառնայցեն զոսկերս դոցա, և բաշխեալ սփռեսցեն ընդ աշխարհս ամենայն, յոր և մարդիկ եւս առաւել յորդորեալ մոլորիցին զկնի նածարացւոց աղանդին։

Իսկ խուժիկն, զոր յառաջագոյն ասացաք, զինու հանդերձ մնայր անդէն ընդ պահապանսն որպէս զմի ի նոցանէ, այլ լի իմաստութեամբ

---

1 Գ Ղեւոնդ V էրէց Վանանդայ Բ ի Վանանդա(!) ԱԳԵՁԷԹԺԻԼԿՀ յԻջաւանից Գ Իջաւանաց ԸԽ յԻջեւանից Տ^{2}Ճ^1 Իջևանից ԾՃ^2 Իջաւանից 2 V էրէց ԱՁ յԱղբագւոյ ԲԳԹα յԱղբագոյ Ժ ի յԱղբակոյ 3 α Արշէն V էրէց ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^2 Բագրաւանդա(յ) Ժ ի գիւղջէ ԲՃ^{1}α Եղեգեկոյ ԳԴԵԸԺԼԿՏ^{1}Տ^2 յԵղեգեկէ ԹՃ^4 յԵղեգակայ Ի յԱղեգեկայ Խ յԵղեգէ Հ յԵղեգնիկէ 4 ԳԵ յՌըշտունեաց Հ ըՌշտունեաց α յՌշտունեաց 5 Դ Նիւշապահ 6 ԴՃ^{12} Սամուէլ V էրէց Դ յԱյրարադոյ Ժ գիւղջէ ԲՃ^{1}α Արածոյ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 յԱրածայ Է յԱրարածոյ(!) 7 Կ Աբրաամ Բ սարգաւագ Ժ գիւղջէ 8 ԲԳԴα զվեցս α զսուրբս Բ զսուրբսս Ժ զվեց Հ սուրբս այսոքիկ ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 սուրբքս զայսոսիկ Դ սուրբքս որ կատարեցին յանապատին ԲՃ^{1}α չիք ուր ԱԹԻ կատարեցան 8—9 Պարսիկ պաշտոնյաների կարգը ոչ մի ձեռագիր ճիշտ չի տալիս. փոխանակ 3-ի մեծ մասը 4 են տալիս, այսպես՝ ԱԳԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀVՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}A Դենշապուհ և (A չիք և) մոգպետն և Ջնիկանն և մայպետն (ԳԵԸԺԼԽԾԿՀ Ջնիկան, ԵԸԺԽՀ մոգպետն փխ մայպետն Է պայպետն Լ մայրպետն) Բα նույնպես սխալ են տալիս՝ Դենշապուհ և Ջնիկանն և մայպետն (երբեք դառնում են երկու, քանի որ մայպետը Ջնիկանի պաշտոնի անունն է) Դ չիք և Ջնիկան մայպետն Ճ^{14,17} Դենշապուհ և մոգան հանդերձապետն և Ջնիկան մայպետն։ 9—10 Բα կացուցին փխ ընտրեցին 10 Ե սպասաւորաց α զինուորաց փխ սպասաւորացն 10—11 ԲՃ^{1}α զմարմին սրբոյն մինչև յաւուրս փխ զմարմինս երանելեացն ցաւուրս 11 Դ աւուրս Խ յաւուրս Բ կամ այլես աւելի ԳԴԵԺԼ և կամ Խ և կամ եւ առաւել A կարաւան 12 ԱԲԷՁԹԻVՏ^{3}Ճ^{1}α չիք անցեալ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 անցցէ գնասցէ Դ անցցէ և գնասցէ A գնայցէ ԲՃ^{1}α այլազէնքն, ասէ, եկեալ ԼԽՏ^{1}Տ^2 զի մի ասեն ԼՏ^{1}Տ^2 ամակէնքն Խ ակդեհքն(!) ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՃ^{12,14,17} զի մի ասեն ահդէնքն (ԵԸԺԽԿՀ լուսանցքում՝ անհաւատքն) ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A չիք ասեն Թ այլազենքն (լուսանցքում՝ այլահաւատքն) 13 Է զորս ԱՁ բաժխեալ Ի և բաժանեալ ԳԴԺԼՏ^{1}Տ^2 սփռեսցեն ԵԸԺԽՀ ընդ ամենայն աշխարհս α ընդ աշխարհ ամենայն Ը յորում մարդիկք Բα յորս փխ յոր և ԳԴԵԺԼԽԿՀα չիք և 14 ԲՃ^{1}α չիք առաւել α մոլորեալ խոտորեսցին Ի պաշտաման ԵԸ մոլորեսցեն ԲՃ^1 մոլորեսցին ի պաշտօն նածրացւոց աղանդին ԵԺα նածարացւոց (լուսանցքում՝ նազօրեցոց) ԸԽ նածարեցւոց (լուսանցքում՝ նազօրեցւոց) Թ նածրացւոյ (լուսանցքում՝ նազօրացւոյ) Հ նածարացւոց (լուսանցքում՝ նազօրեցւոյ) Է նազօրացւոյ Լ նազարացւոց Ի նածրացւոյ V նազօրացւոց Տ^1 նազովրացւոց Տ^2 նածարեցւոց ԴԹԻ աղանդոյն 15 Բα իսկ երանելի խուժիկն ԱՁ յառաջագոյնն ԲՃ^1 յառաջ α յառաջն 16 Բα ընդ պահապանին անդէն ԵԸԺԽՀ չիք անդէն ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α իբրև փխ որպէս Դ իբրև մի Բα ի նոցանէն։

և կատարեալ աստուածային գիտութեամբ, սպասէր և դէտակն ունէր, եթէ որո՛վ օրինակաւ հնարս գտցէ զուկերս սրբոցն գողանալ ի նոցանէ։

Եւ իբրև աւուրք երեք անցին ի վերայ, արհաւիրք մեծ անկանէին ի վերայ ամենեցուն, և իբրև թմբրեալք և կիսամեռք անյարիրք անկեալ դնէին, զերիս աւուրսն։ Իսկ ի չորրորդում աւուրն երկուք ի պահապանացն չարաչար լլկեցան ի դիւէ։ Դարձեալ հասարակ գիշերաւ չափ՝ ձայնք ահեղք հնչէին, և թնդիւնք որոտաձայնք ի ներքուստ՝ որպէս զդղրդումն գետնաշարժի. երկիրն դողայր ի ներքոյ նոցա, և շողիւնք սուսերաց փայլատակունս արձակէին շուրջ զնոքօք։ Եւ զամենեսեան զդիակունսն կանգնեալ տեսանէին, և զնոյն բանս ասէին ահագինս բարբառէին ի լսելիս նոցա. մինչև խուճապել նոցա ընդ միմեանս, դեռ ես զիրեարս սատակէին։ Եւ այսպէս տագնապեալք և ցնորեալք, մինչև այր զընկերի փախուստ չգիտէր ընդ որ երթայր։ Եւ եկեալ պատմէին մեծաւ զարմացմամբ զամենայն անցս չարչարանացն, զոր կրեցին։

Ի խորհուրդ մտին նախարարքն երեքեան, և սկսան զարմանալով ասել ցմիմեանս. «Զ՞ինչ գործեսցուք, զի՞նչ արասցուք վասն անքնին աղանդոյն քրիստոնէից. քանզի մինչդեռ կենդանի են, զարմանալի են կեանք նոցա. ընչատեացք են իբրև զանկարօտս, սրբասէրք են իբրև զանմարմինս, անաչառք են իբրև զարդարադատս, աներկիւղք են իբրև զանմահս։ Եթէ զայս ամենայն ասեմք իբրև զոգիտաց և իբրև զյանդըգնելոց, իսկ զայն զի՞ առնիցեմք, զի ցաւոտք ամենայն ի կարաւանի առ նոքօք առողջանան։ Եւ կամ որ մեծս է քան զայդ ամենայն, ո՞յր ուրուք զի կանգնեալ երևեցաւ ի կենդանեաց, կամ բարբառ բանից որ լուաւ ի նմանէ։

---

1 ԳԺԾ գիտութեանն Ե գիտութեան Դ աստուածգիտութեամբ Կ գիտութեամբն Տ^{2} յաստուածային գիտութեանն Է չիք և կատարեալ աստուածային գիտութեամբ α գիտութեամբ աստուածային 2 Դα թէ ԵԸԺԽՀՏ^{2} գողանալ ի նոցանէ զուկերս սրբոցն 3 Բ իսկ աւուրք փխ և իբրև աւուրք ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} չիք և α իսկ իբրև Թ գժ-ան (=երեքտասան) փխ երեք ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} անցանէին Ժ անկանէր 3—4 Է չիք արհաւիրք մեծ անկանէին ի վերայ Ժ անկանէր 4 Է ամենեցունց Խ չիք ամենեցուն ԳԼՏ^{1} չիք և ԲԴՃ^{1}α թմբրեալք և կիսամեռեալք (Դα կիսամեռք) ԽՃ^{2} թմրեալք ԱԶԸԹԻVՏ^{3}A թմբրեալ Է թմրեալ Խ անյարիք ԱԲԴԶԷԹԻV անարիք փխ անյարիրք 5 Բα էին փխ դնէին ԲԴα աւուրս ԲԵԽՏ^{3} չորրորդումն աւուրն ԳԼ չորրորդումն աւուր Բα երկու Դ երկուս Կ երկուսն 6 α չարաչարք լլկեալք ԲԴՃ^{1}α ի հասարակ գիշերի Տ^{2} զհասարակ 7 ԱԲԶԷԹԻVՃ^{1}α թնդիւնք և ոռնաձայնք Տ^{3} և թնդիւնք և որոտաձայնք ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} հնչիւնք (Կ զըրնդիւնք, Հ գնդիւնք) և թնդիւնք և ոռնաձայնք ի ներքուստ իբրև զդըրդումն գետնաշարժի ԱԶԷԹԺԻԼԽՏ^{1}Տ^{2} զդղրդումն α իբրև զդորդումն 8 ԵԺԿՀ շողունք 8—9 Է փայլատուկունս փխ փայլատակունս α փայլատակմունք 9 ԲՃ^{2}α Եւ զամենայն ԸԺԽ զամենեցուն Հ զամենեցունցն Լ զդիակունս 10 Է չիք «և զնոյն բանս—բարբառէին» Բ բան ԳԼՏ^{1} ասէին փխ ասէնին 11 Ըα խուճապեալ Հ ճուպապել ԲՃ^{1}α զմիմեանս փխ զիրեարս 12 α չիք և ցնորեալք α մինչ ԱԳԴԶԸԹԺԻԽVA այր զընկեր ի փախուստ 12—13 ԶԷV ի փախուստ տայր 13 ԲՃ^{1}α ոչ գիտէր ընդ որ երթիցէ Դ ոչ գիտէր ԵԺԽՀ չգիտէին 14 ԲՃ^{1}α չարչարանաց զոր կրեցին նորա անդ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} կրեցին նորա 15 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}α չիք և 16 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} ցմիմեանս ասել α ասեն ցմիմեանս Է չիք զինչ արասցուք Ը անքննին ԲՃ^{1}α անքրաւ փխ անքնին 17 ԱԶԷԹԻVՏ^{3} քրիստոնէիցն (ԱԶ քրիստոնէայնէիցն) α զի փխ քանզի Թ մինչ A էր փխ են 18 ԲԴAα էին կեանք ԲԳԴԵԸԺԼԽՃ^{1}α իւրեանց փխ նոցա A էին փխ են 19 A էին փխ են Բ աներկեղք Գ աներկիւղ 20 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}α և եթէ զայն ԴԾ զայն Բ զամենայնն փխ զայս ամենայն ԵԸԺԽՀ կամ փխ և իբրև ԳԴԿՏ^{2} չիք և 20—21 Դ զանդգնելոց α չիք իբրև (զյանդգնելոց) 21 Դ իսկ զայս Ե առնիցեմք ԵԸԺԽՀՏ^{2} ամենայն ցաւոտք 21—22 ԲՃ^{1,2}α ի կարաւանին նոքօք առողջանան առ 22 Բα չիք կամ Բα մեծ ես Դ չիք է ԵԸԺԽՀՏ^{2} մեծ Ը մեծ է ԼՏ^{1} չիք զայդ ԼՏ^{1} չիք զայդ ԲՃ^{1}α զիարկն փխ զի 23 ԲՃ^{1}α կենդանի ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} չիք ի Բα և կամ ԳԴԼՏ^{1} լուաւ որԴէ ի նոցանէ։

«Ջի սուտ չեն մեր սպասաւորքն. մեր մեղէն իսկ հասեալ է ի վերայ ստուգութեան սոցա։ Եւ եթէ կամեցեալ էր սոցա մարմնաւոր ինչ ագահութիւն ի ներքս խառնել, սակաւ մի ակնարկէին քրիստոնէից ի կարաւանիս, զկշիռ իւրաքանչիւր մարմնոց նոցա ոսկի առնուին։ Դարձեալ և արքդ, որ ի դիւէ չարչարեցան, զի յայլ ժամս ցաւոտք չէին՝ մեք գիտեմք. յայտ է եթէ այսօր նշան մեծ երեւեցաւ։ Եթէ լաւ լինիմք, այսպէս մեզ և անձանց մերոց կասկած իսկ է. և եթէ տանիմք զդոսա առաջի թագաւորին, լսելով նորա ի դոցանէ զայդ ամենայն մեծամեծ սքանչելիս, զուցէ և օրինացս մերոց քակտումն ինչ հասանիցէ»։

Եւ պատասխանի մոգպետն և ասէ ցնոսա. «Ո՞չ զիս ոստիկան արարին ի վերայ ձեր երկոցունցդ. զի՞ այդչափ նեղեալ տագնապիք յանձինս ձեր. դուք զգործն ձեր կատարեցէք, և զհրամանն արքունի ի գլուխ տարայք։ Արդ եթէ համբաւդ այդ յայտնեսցի, և հարցափորձ ինչ լինիցին առաջի արքային, այդ խնդիր մեր մոգաց է. դուք անհոգ լերուք, և մի՛ ինչ ածէք զմտաւ։ Եւ եթէ զարհուրեցայք ինչ յոգիս ձեր, վաղագոյն առաւօտուցն ի դարի թիր եկայք. զի վաղիւ անդ Մովպետան մովպետ ռատ յաղէ, և նոյն հաճեալ հաւանեցուցէ զմիտս ձեր»։

Իսկ խուժիկն իբրև լուաւ զայս ամենայն, և գիտաց՝ եթէ փոյթ ինչ ոչ է նոցա յայնմհետէ սուրբ սպանելոյն, փութացաւ վաղվաղակի էառ տասն այր, որոց զչափ գիտէր զքրիստոնէութեանն, և հասեալ ի տեղին՝ չէն եգիտ զամենեսեան։ Եւ քանզի կասկած ունէր տակաւին ի նոցուն ի զահճացն, դարձեալ փոխեցին անտի զսուրբն յայլ տեղի բացագոյն

---

1 ԵԽ զինչ են սուտ(!) ԸԺ չեն սուտ ԱԹԻ սպասաւորքդ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 սպասաւորքս 2 ԸԽ ազխառութեան փխ ստուգութեան ԲԹձ^{1}α նոցա ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}α զոցա Ը չիք և ԳԵԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^2 կամաւոր փխ մարմնաւոր 3 Դ ի ներս ԲԽձ^{1}α սակաւիկ մի α ակն արկանէին Զ քրիստոնէից Դ չիք ի 3–4 Բα ի կարաւանից Ի ի կարաւանին 4 Դ զի կշիռ Դ չիք և 5 Բձ^{1,2}α զի յայլում ժամու ցաւոտք չէին ԱՋէԹԻVՏ^{3}A զի յայնժամ Դ ցաւոտ α չիք և մեք գիտեմք ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք և ԱՋէԹԻԾՏV^{3}A և մեք 6 ԸԽ և եթէ Բ եթէ յայտ է Բձ^{1}α չիք այսօր նշան մեծ երեւեցաւ ԳԴԵԺ թէ ԵԺՀՏ^2 Եւ եթէ 7 ԱԳԴՋէԺ յանձանց Դ չիք մերոց Բձ^{1}α չիք իսկ ԳԴԼՏ^1 իսկ կասկած է Հ կասկած մեծ իսկ է Բ զնոսա 8 Դ չիք նորա Դ չիք մեծամեծ Բα սքանչելիս մեծամեծս 9 Դ չիք և ԲԴα օրինաց Բձ^{1}α քակտումն ինչ հասանիցէ յարքունուստ Թ հասանիցի 10 Բձ^{1}α պատասխանի եւ ձ^{1}α մովպետն Թ ոստիկանս 11 Բձ^{1}α երկուցդ ԳԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^2 երկոցունն ԴԽ երկոցունց A երկոցունցն ԱՋէVՏ^3 զի՞ այդ փխ զի՞ այդչափ Բα այդպէս 12 Բձ^{1}α զգործս Տ^2 զգործն ԵԸԹԺԻԽԿՀձ^1 զգործն ձեր կատարեցիք ԱԳԴՋէԼVՏ^{1}Տ^{3}A զգործ α կատարեցիք և զհրաման ԲԴ զհրաման 13 ԳԾՏ^1 տարէք ԲԴ արդ եթէ բան է ԳԼԾՏ^1 բանքդ փխ համբաւդ ԵԸԺα բանքդ ԽԿՀՏ^2 բանքդ այդ ձ^1 բանքդ այդորիկ ԱԳԵՋԸԹԺԻԽԿՀVՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 յայտնեսցին է յայտնեսցեն α հարց և փորձ ԵԸԺԽՀՏ^2 չիք ինչ Դ լիցի ԵԺԽՏ^2 լիցին α լինիցի 14 Բձ^{1}α արքայից արքայի ԳԴԿ արքայի α չիք այդ Լ մոգուց α մոգացս 15 Ը չիք ինչ ԵԺԽՀՏ^2 զմտաւ ածէք Ը չիք ինչ Բα չիք Եւ Ը չիք ինչ A հոգիս Բα չիք ձեր Բձ^1 վաղ α վաղ ինչ 15–16 Բα առաւօտուց 16 ԱՋէԹԻV ի դարիթիրէ ԲԳԼՏ^2 ի դարիթիւ ԸԽ ի դարթիր ձ^{1,2}α ի դարիթեւր Ժ երթայք ԲԵԸԺԼԽՀα անդր Թ մովպետան մովպետս (լուսանցում՝ իշխանաց իշխան) 16–17 ԴԸԼԽԾՏ^1 ռատ յադդէ (ԼՏ^1 ադդէ) Տ^2 ռատ ադդէ(!) 17 Բ յադդէ(!) Բ զնոյն ԸԽ ի նոյն V ածեալ(!) ԳԴԵԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^2 հաւանեցուցանէ Լ չիք «և նոյն հաւանեցուցէ» 18 Ի չիք և Ե գիտաց 18–19 Բձ^{1}α և գիտաց եթէ յայնմհետէ վասն սուրբ սպանելոյն ոչ ինչ փոյթ է նոցա 19 Դ յայնմհետէ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զսուրբ Դ սպանանելոյն Դα և առ 20 ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}α զորոց Դ զորոյ ԵԺՀ քրիստոնէութեան ԱՋ զքրիստոնէութեան ԴԻα զքրիստոնէութեան 21 ԳԼՏ^{1}ձ^{1}α նոցունց ԴԵԸԺԽՀձ^1 չիք ի Բα չիք Եւ Բα քանզի տակաւին կասկած ունէր ի նոցունց զահճացն դարձեալ փոխեցին զսուրբն 22 ԲԽձ^{1}α չիք անտի։

իբրև երկու հրասախօք: Եւ իբրև յանհոգս եղեն, սրբեցին կազմեցին զսակերս երանելեացն. բերին ի բանակն և ունէին ի ծածուկ. և առ սակաւ սակաւ յայտնեցին նախ զօրականին Հայոց, և ապա բազում քրիստոնէիցն, որ էին ի կարաւանին: Եւ զառաջին պտուղ ընծային մատուցանէին կապեալ նախարարացն. և անդէն վաղվաղակի արձակեցան նոքա ի կապանաց իւրեանց, և սպառնալիք մահուանն անցին զնոքօք, և հրովարտակք թողութեան առաքեցան յաշխարհն Հայոց:

Այս երանելի խուժիկս, որ արժանի եղեւ ի ծածուկ սպասաւոր լինել սրբոցն, որ ինչ ի մահուանէն և այսր տասցաւ զատակնիք վճռոյ այսորիկ, սա երկրորդեաց մեզ զամենայն կարգաւ. զչարաչար քարշումն, և զհարց և զփորձ դատաւորացն, և զիւրաքանչիւր անձանց սրբոցն զպատասխանիսն, և զկատարումն մահուան նոցա, և զահագին արհաւիրսն, որ ի վերայ պահապանացն անկաւ, և զհեծեծումն քննութեան նախարարացն երեցունց, և զամփոփումն սուրբ ոսկերաց նոցա ոչ խառն ի խուռն ի մի վայր ժողովելով, այլ զմի մի ի նոցանէ ուրոյն ուրոյն ի վեց տապանս ժողովեալ էր, և զանուանս իւրաքանչիւր ունեալ և ի վերայ տապանացն նշանակեալ էր: Եւ զկապանսն երկաթիս ընդ իւրաքանչիւր ոսկերսն եդեալ էր, քանզի դահձացն ի բաց ընկեցեալ էր. որպէս և զհանդերձս զիւրաքանչիւր տապանի նշանակեալ էր:

Եւ կատարեցան սոքա վեցեքեան սուրբ և ցանկալի մահուամբն իւրեանց, որ օր քսան և հինգ էր հրոտից ամսոյ՝ ի մեծ անապատին յԱպար աշխարհի, ի սահմանս Նիւշապուհ քաղաքի:

---

1 ԱԶԷԹԻV չիք իբրև ԱԶԷԹԻVՏ^3 հրասխօր Բ հրասխաւ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 հրասահաւք Դ խրատախաւք Տ^2 հրահասօք α հրասախաւ ԲՃ^{1}α մտին փխ եղէն 2 V բերէին 3 Բ նախ յայտնեցին α յայտնէին նախ Բ չիք Հայոց ԴՃ^{1}α Հայոց զօրականին 4 ԱԹԻVՏ^3 զառաջի α ընծայեցին 4—5 ԲՃ^{1}α մատուցին 5 ԵԺԽՀ ի կապանացն ԲՃ^{1}α մահու. Դ անց փխ անցին 6—7 ԲԳԶԹԻԼԿՃ^{1}α հրովարտակ ԴԷ հրովարտաք 7 Դ չիք թողութեան ԱԶԹԺԻԼV առաքեցին ԲՃ^{1}α առաքեցաւ 8 A Արդ երանելի այս ԱԶԷԹԻԼVՏ^3 Արդ այս Դ չիք այս ի լինիլ 9 ԳԼՏ^1 տասցան ԱԶԷԹVα վճռոս 10 Դ կարգաւ զամենայն α զամենայնն ԳԵԿՀՏ^{1}Տ^2 և զչարաչար 11 Գ զհարցափորձ Դ և զհարցափորձ ԳԼԿ դատաւորաց 12 ԲՃ^{1}α մահու. Կ մահուանն Դ չիք զահագին ԱԶԷԻV արհաւիրս 12 13 Դ զարհաւիրան որ հասին 13 ԲԵԸ անդան ԳԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2}α անկան ԱԹԻՃ^{1}α և զհեծումն Հ զհեծեծմունս ԲԴՃ^{1}α չիք քննութեան ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 քննման 13—14 Բ զհեծումն... երկոցունց 14 ԳԵԺԼԽԿՀ երիցուն ԴԻԾ երիցունց Է երկոցունց Բ զփոփոխումն փխ զամփոփումն 14—15 Դ ոչ խառն ի խուռն խմն ի մի մի վայր(!) 15 ԲՃ^{1}α ժողովեալ ԱԴ ուրոյն ուրոյն V չիք ուրոյն (մեկը) 15—16 ԲՃ^{1,5} տապանի ժողովեալ էր α ի վեց տապանի ԳԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 տապանակս (ԽՀ տապանս) ժողովեալ էր Դ տապանակս ժողովէր 16 ԱԶԷԹԻVՏ^{3}A ժողովէր է զանուանսն ԲՃ^{1}α սրբոցն ունեալ ԳՀՏ^1 չիք և 16—17 ԳԼ ԿՏ^{1}Ճ^{2}ւ տապանակացն Հ տապանացն նշան արկեալ էր 17 Բα չիք և ԱԳԴԶԷԺԻԿ զկապանս Խ կապանսն 17—18 ԲԴ ոսկերս 18 Բα և քանզի ԱԳԹԻ չիք «քանզի—ընկեցեալ էր» ԾՏ^1 ի բաց եդեալ էր α չիք որպէս 18—19 ԲԴՃ^{1}α զհանդերձսն յիւրաքանչիւր ԳԵԸԺԿՀα զհանդերձն ԼԽՏ^{1}Տ^2 որպէս զհանդերձն 19 Տ^{1}Տ^2 տապանի ԲԴՃ^{1}α տապանի եդեալ էր ԱԳԶԷԹԻԿVՏ^3 \ տապանակի նշանակեալ էր ԱԹԻ չիք էր 20 ԲԴՃ^{1}α վեցեքին Բα մահուամբ 21 ԲՃ^{1} ^{2,5} ^{6}α քսան և ւթն ԳԴԵ հրոտից 21—22 ԱԶԷԹԻVՏ^3 յԱպր աշխարհի ԴՃ^{4} $^{8,12-1}$ $^{,17-19}$ յԱպր աշխարհին 22 Բ աշխարհին ԲԿ Նիշապուհ Դ քաղաքին:

α-ի մեր լուսատիպ օրինակը վերջանում է 15-րդ տողի «այլ» բառով:

ԴԱՐՁԵԱԼ ՎԱՍՆ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՂ ԱՇԱԿԵՐՏԱՑ ՆՈՑՈՒՆՑ

Իսկ աշակերտք երանելեացն ի կապանս կային ի ներքս ի քաղաքին. եկն դահճապետ մի արքունի և եհան զնոսա ի քաղաքէ անտի արտաքս:

Եհան ի նմին քաղաքէ տարբեստանեայս քրիստոնեայս արս հինգ, քանզի և նոքա ի կապանս էին վասն անուանն Քրիստոսի. եհարց զնոսա բանիւք, և ոչ հաւանեցան երկիր պագանել արեգական: Չարչարեաց զնոսա գանիւ, և նոքա ևս առաւել ի նոյն միտս պնդեցան. կտրեաց զնոցա ունչս և զականջս, և ետ տանել յԱսորեստան, զի կայցեն ի մշակութեան արքունի: Երթային մեծաւ յօժարութեամբ, իբրև այն՝ թէ մեծ պարգևս գտեալ ի թագաւորէն:

Արդ եկն դարձեալ նոյն դահճապետն առ աշակերտս սուրբ սպանելոցն, ընտրեաց երկուս ի նոցանէ, որ համեստագոյնք էին, առեալ մեկուսի յայլոցն և ասէ ցնոսա. «Զի՞նչ անուանք են ձեր»:

Ետ պատասխանի մինն և ասէ. «Առ ի ծնողաց ինձ Խորէն, և զմա Աբրահամ. իսկ ըստ շնորհատուր կարգիս՝ ծառայք Քրիստոսի եմք և աշակերտք երանելեացն, զոր սպանէք»:

Ետ պատասխանի դահճապետն և ասէ ցնոսա. «Իսկ արդ զի՞նչ գործ է ձեր, և կամ բնաւ ո՞յր իսկ ածեալ է զձեզ այսր»:

ՎԵՐՆԱԳԻՐ— *ԱԲԳԴԵԶԸԹԺԻԼԽԾԿՀ*VՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3} *Դարձեալ վասն խոստովանող աշակերտաց նոցունց (Բ խոստովանող երանելեաց աշակերտաց ԳԺԿ աշակերտացն ԳԵԸԺԼԽԾԿՀ* Տ^{1}Տ^{2} *նոցին Դ նոցու!)* A *Վասն խոստովանողացն Հայոց Խորենայ և Աբրահամու:*

1 *Բ էին ի կապանս Խ որ ի կապանս* V *և ի կապանս* 1—2 *Բ ի ներքս ի քաղաքին Դ ի ներս Գ* չիք *ի (ներքս) Ծ*Տ^{1} *ի ներքս քաղաքին Թ ի քաղաքի* 2 *Զ դահճապետն* 2—4 *Է* չիք *«անտի—քաղաքէ»* 4 *ԹԵ եհան Դ և ի նմին ԲԵ ի քաղաքէն Բ տարբեստանեաց Ը տարբես ԵԺԼՀ*Տ^{1}Տ^{2} *տարբի Խ տարբիստանեայս Բ* չիք *քրիստոնեայս ԴԵ քրիստոնայս* 6 *Բ բանիւ Բ ոչ հաւանեցան նոքա Է երկրպագել Թ արեգականն* 7 *Լ պնդեցին* 6—7 *ԸԺ* չիք *«չարչարեաց—և նոքա»* 8 *ԲԳԴԵԺՀ զունչս Բ* չիք *և (ետ) ԲԳԴԵԸԺԼԿՀ*Տ^{1}Տ^{2} *կայցեն* 8—9 *Բ ի մշակութեանն* 9 V *յարքունի ԵԸԺԼԽՀ* Տ^{1}Տ^{2} *եւ նոքա երթային Ա յուժարութեամբ Բ ուրախութեամբ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ*Տ^{1}Տ^{2} *մեծաւ զօրութեամբ ԲԳԿ եթէ* 10 *Բ գտեալ էր* 11 *ԳԵ դահճապետ Ժ աշակերտսն* 11—12 *Դ ԽՀ սպանանելոցն* 12 *ԵԸԺԼԽՀ*Տ^{1}Տ^{2} *ընտրեաց ի նոցանէ երկուս (*Տ^{1}Տ^{2} *երկու) ԱԳԴԵՁ ԷԹԻԽԿՀ*VՏ^{3} *համեստագոյնքն* 14 *ԴԵԸԺԼԽՀ*Տ^{1}Տ^{2} *պատասխանի ետ* A *մին Ժ մինն ի նոցանէ Դ և ասէ ցնա Կ զորա* փխ *զմա* 15 V *աստուածատուր* փխ *շնորհատուր ԲԴ կարգի Դ ծառայ եմք Քրիստոսի* 16 *Բ սպանէքն Թ սպանիք* 17 *ԱԳԴՁԷԹԿ իսկ ատ* փխ *իսկ արդ* 17—18 *Բ զի՞նչ գործ է ատ ձեր* 18 *ԱՁԷԹԻ*V չիք *և կամ բնաւ ոյր իսկ ածեալ է զձեզ այսր Բ* չիք *իսկ Խ* չիք *է ԲԴ ատ* փխ *այսր:*

Առ այս ետ պատասխանի Աբրահամ և ասէ. «Զայդ ձեզ ի վարդապետաց մերոց արժան էր ուսանել. զի ոչ դուզնաքեայք որք էին նոքա, այլ ունէին ստացուածս հայրենիս ըստ արժան բաւականին, ըստ նմին և սպասաւորս, էր որ իբրև զմեզ, և էր որ լաւագոյն քան զմեզ. որոց անուցեալ և ուսուցեալ էր, ընդ նոսա եմք եկեալ: Քանզի և պատուէր խսկ ունիմք յաստուածատուր օրինացն մերոց՝ սիրել զնոսա իբրև զսուրբ ծնողս, և սպաս տանել նոցա իբրև հօգևոր տերանց»:

Յաւեալ դաճճապետն և ասէ. «Իբրև զանխրատ և զաներկիւղ ստամբակս խօսիս: Մինչդեռ ի խաղաղութեան և յաշխարհի էիք, բարիոք էր. յորժամ գրաւաճ եղեն նոքա յիւս արքունի և մահապարտ գտան ըստ գործոց իւրեանց, ձեզ չէր արժան ամենևին մօտ երթալ առ նոսա: Ո՞չ տեսանէք ի մեծ կարաւանիս. յորժամ ոք ի պատուաւորացն ի դիպահոջն արքունի լինիցի, ազոյ հանդերձ ազանի, և զատեալ և որոշեալ ի բացէ նստի միայնիկ, և ամենևին հուպ ոչ ոք իշխէ երթալ առ նոսա: Եւ դու այդպէս իբրև զանյանցի աշակերտ պարծելով խօսիս»:

Առ այս ետ պատասխանի Խորէն և ասէ. «Ոչ ձեր կարգդ անիրաւ է և ոչ մերս ստութեամբ. նախարարն յանցաւոր՝ ուստի զպատիւն գտեալ էր, այնպէս պարտ էր նմա հպատակ լինել, զի ի պատուոյն վերայ և այլ ևս պարգևս մեծամեծս գտանէր ի նմանէ: Արդ փոխանակ զի զայն չարար, ձախողակի յետս ընդդէմքն պատահեաց նմա: Եւ մեր վարդապետքն եթէ առ Աստուած յանցուցեալ էին, և կամ առ թագաւորն մեղուցեալ ինչ էին, նոյն օրինակ և մեք առ նոսա առնէաք. ոչ յաշխարհի մօտ երթայաք, և ոչ ի տար աշխարհ այսր զհետ նոցա գնայաք: Արդ քանզի առ երկոսին

---

1 ԵԸԺԼԽՃՏ^{1}Տ^2 պատասխանի ետ առ այս սուրբն Աբրահամ Տ^{1}Տ^{2}Տ^{3}VA ասէ ցնոսա ԵԸԺԼԽՃ չիք ձեզ 1–2 ԲԳԴԵԿՃ վարդապետացն Ը վարդապետապետաց(!) 2 ԵԸԺԼԽՃՏ^2 ուսանել ձեզ ԹԻ ուսանիլ ԲԳԵԺԻԼԽԿՃ դուզնաքեայ 3 ԱԹԻV ունին Ճ զստացուածս Դ հայրենի Բ հայրենեաց Բ արժանի բովականին Դ արժանի Գ ընդ նմին 4 ՁԷV չիք և էր որ լաւագոյն քան զմեզ 5 ԱԳՁԷԹԻԿ անուցեալն ԴԵԺԼԽՃՏ^2 ուսուցեալ Բ անուցեալ և ուսուցեալ էր զնոսա, ընդ նոսին եկեալ եմք Դ չիք և 6 ԲԳԴԹ օրինաց 7 ԵՃ իբրու Դ հօգևոր տէրանց մերոց Ը զհօգևոր 8 Բ ասէ ցնոսա 8–9 Բ զանեբկիւղ և զանխրատ ստամբակաց Դ զանխրատս և զանեբկիւղս Դ ստահակս փխ ստամբակս 9 Ե ի խաղաղութիւն Գ յաշխարհ Թ էր փխ էիք Կ բարուք Բ էիք փխ էր 10 Բ արդ յորժամ Բ զրաւաճ Դ զատն նոքա 11 Բ չէ փխ չէր Դ անդ երթալ փխ մօտ երթալ 12 Թ չիք ի մեծ Բ ի պատուաւորաց Դ պատուաւորացս Տ^2 ի պատաւորացն ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽՃ ի դիպահոջ (Գ ի դիպահւոջ) 13 ԸԽՏ^2 լիցի 13–14 ԲՁԷ և զատեալ և որոշեալ ի բաց կայ անուն միայնիկ ԴԼԽՃՏ^{1}Տ^2 ի բացեա ԳԹԻԼԽԿՃVՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 և զատեալ և որոշեալ ի բացէ նստի միայնիկ ԵԸԺ և որոշեալ ի բացեայ A չիք և (որոշեալ) 14 ԵԸԺԼԽՃՏ^{1}Տ^2 որ ոչ ԳԴ երթալ առ նա 14–15 Բ և դուք այնպէս որպէս զյանցաւորաց աշակերտս պարծանօք խօսիք 15 ԳԴԵԸԺԼԽԿՃՏ^{1}Տ^2 պարծանօք 16 ԸԽ չիք առ այս ԾԸԺԼԽՃՏ^{1}Տ^2 պատասխանի ետ Բ ձերդ Բ չիք կարգդ. 17 Բ նախարարի յանցաւորի Թ անցաւոր փխ յանցաւոր ԲԴ զպատիւն բոլոր մյուսները՝ զպարգևն Բ գտեալ է 18 Բ պարտ է Ի լինիլ է ԳԿ ի պատուոյն Բ չիք և 19 Դ մեծամեծ պարգևս Դ ի նմանէն ԵԸԺԼԽՃՏ^{1}Տ^2 ի նմանէ գտանէր Ա փոխանակ զի զայր(!) չարար ՁԷԹԻV զայր չար որ փխ զայն չարար ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՃՏ^{1}Տ^2 ոչ արար 20 Դ ձախողակ ԱՁԷԹԻV պատահնեաց նմա Բ պատահեցան 21 Բ ինչ յանցեալ էին Դ թագաւորդ Խ չիք ինչ 22 Բ նոյնուն օրինակ Բ չիք առնէաք (սակայն հետո այլ գրչով և թանաքով ավելացրած է) Բ յաշխարհիս 23 Բ չիք ոչ Բ աշխարհի Դ աշխարհս ԲԴ չիք այսր Թ այսօր(!) ԱԴԵՁԷԹԺԼԿՃ զայսր Բ արդ վասնզի զերկոսին A Բայց քանզի ԱՁԷԿ երկոսեան ԵԸԺԼԽՃՏ^2 երկոքեան Դ երկոքեան:

կողմանսն արդարութեամբ կեցեալ են, և դուք զուր տարապարտուց սպանէք զնոսա, մեք արդ ես առաւել սպառնեմք սուրբ ոսկերաց նոցա»։

Ասէ ցնա դահճապետն. «Ես յառաջագոյն իսկ ասացի՝ եթէ կարի ստամբակ ոմն ես դու. ահա յայտ եղեւ աւադիկ, եթէ յամենայն վնասս նոցա խառն էք դուք»։

Աբրահամ ասէ. «Յո՞ր վնաս»։

Դահճապետն ասէ. «Առաջին ի մահ մոգացն, ապա և յայլսն ամենայն»։

Աբրահամ ասէ. «Այդ ոչ միայն ի մէնջ է, այլ ըստ կարգի և ձերոց օրինացդ. թագաւորք ձեզ տան հրաման, և դուք ի ձեռն ձերոց սպասաւորացդ գործէք»։

Դահճապետն ասէ. «Ի Միհր աստուած երդուեալ իմ. խոստագոյն ես խօսիս քան զվարդապետն քո. յայտ է եթէ վնասակարագոյնք ես էք դուք։ Արդ ոչ է հնար ձեզ ապրել ի մահուանէ, բայց եթէ երկիր պագանէք արեգական, և կատարիցէք զկամս օրինաց մերոց»։

Խորէն ասէ. «Յայժմ իբրև զմարդ չարախօսէիր, և արդ իբրև զշուն անպիտան ընդ վայր հաչես։ Եթէ գոյր արեգական ականջք, դու տայիր նմա թշնամանս զնել. արդ նա բնութեամբ անզգայ է, և դու չարութեամբ անզգայագոյն քան զնա։ Յի՞մ տեսիր զմեզ պակասագոյն քան զհարսն մեր. մի՛ բանիւք զփորձ առնուլ կամիս զմեր, այլ հանդէս արա քում չարութեանդ և մերում բարութեանս, և ամաչեցեալ դատնի հայրն քո սատանայ, ոչ միայն ի մէնջ, որ կատարելագոյնքս եմք, այլ և որ կարի փոքրիկն թուիցի քեզ՝ նա դիցէ վէրս սատոիկս յոգիս և մարմինս քո»։

Զայս իբրև լուաւ դահճապետն, սրտմտեալ բարկացաւ ի վերայ նո-

---

1 Դ կողմանող Բ զնացեալ են Բ ի դուր 1—2 Դ սպաննէք ԹԻ սպանիք Տ² սպանանէք 2 ԵԺԼԽՀՏ¹Տ² մեք այժմ Ը այժմ ես փխ արդ ես Դ չիք սուրբ 3 ԱԲԳՁէ ԹԻV ցնոսա փխ ցնա ԵԸԺԼԽՀ չիք ցնա ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² դահճապետն ասէ Տ³ ասէ ցնոսա դահճապետն ԼՏ¹ դարձեալ դահճապետն Ը թէ 4 Դ չիք աւադիկ Խ ահաւադիկ Թ ամենայն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² վնասս ԱՁէԹԻVՏ³A վնաս 5 Խ չիք նոցա Բ խառն էիք ի նոսա 6 ԳԴԵԸԺԽՀՏ¹Տ² վնասս 7 ԲԴ առաջինն A մոգուցն ԵԸԺԼԽՀ և ապա Դ չիք և A յայլս 9 Բ այլև Բ ես փխ և Դ ձերոյ Ի ի ձերոց 10 ԽՏ² օրինացն Դ թագաւորքն ձեր Բ ձեր ձեզ Դ տան ձեզ հրաման ԵԸԺԼԽՏ¹Տ² հրաման տան ձեզ 10—11 ԴՀ սպասաւորացն 12 Բ Միհրն ԳԵԸԺԼԽԿՀ Միհր ԴԵԺԼԽ ատուածն ԵԿՀ երդուեալ եմ ԸՏ³ է իմ Բ եթէ խոստացայն 13 Բ չիք ես ԲԴէԹV խօսի ես քան զվարդապետն իւր (Բ զընկերսն) ԸԿ եթէ և ԼԽՀ թէ և 13—14 ԱԲԳԴԵՁէԸԺԻԼԽԾԿՀVՏ¹Տ²Տ³ վնասակարագոյնք ԹA վնասակարագոյն 14 Ե ես էք ԴՁէV և սոքա են ԱԳԴԻ ես սոքա են Բ ես են քան զնոսա Թ նոքա են փխ էք դուք ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ապրել ձեզ ԹV ապրիլ Ի ձեզ հնար ապրել 15 ԱԲՁէԹԻV պագանիցէք Դ պագանէք երկիր Թ արեգականն ԱԳԴԵՁէԸԺԻԼԽԿՀV կատարէք Բ չիք և կատարիցէք զկամս օրինաց մերոց Է օրինացն ձերոց(!) Ի օրինացս Կ օրինացն 16 ԲԴԹԻ չար խօսէիր Կ և այժմ փխ և արդ 17 Խ ի վայր հաճես(!) ԵԹԺԼԽ արեգականն ԴԵԺԼԽ ականջ 18 Բ ի չարութեան 19 Լ անզգայագոյն ես Խ անզդաագոյն ես(!) ԵԸԺՀՏ¹Տ² ես քան զնա ԱԳԴՁԸԹԺԻԽԿV Յէմ փխ յիմ ԼԾՏ¹Տ² Երր փխ յիմ 20 Բ բանիւ Դ փորձ ԳԴԵԸԺԼԽԿՏ¹Տ² կամիր Հ կամէիր Է չիք «մի բանիւք զմեր» Ի չիք կամիս զմեր Խ զմեզ փխ զմեր ԵԺԽՀ մեր 21 Բ յայնժամ փխ և (ամաչեցեալ) Դ և այժմ 22 ԲԵԺԼԽ կատարելագոյնք Դ չիք և 22—23 Բ այլ և որ քեզ փոքրիկն 23 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² թուիցի ԱՁէԹԻVՏ³A թուի Կ ձեզ փխ քեզ Դ դնիցէ ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² յոգի ԱԲԳԴՁէԹԻ ի մարմինս Դ ձեր փխ քո ԵԼԽՀՏ¹Տ² ի մարմին քո ԸԺ ի մարմին 24 Դ Եւ զայս Հ չիք ի վերայ։

ցա։ Եւ քարշել չարագոյն քան զառաջինսն. և այնչափ սաստիկ քարշեցին, մինչև բազմաց կարծիք եղեն՝ թէ մեռան։

Իսկ իբրև ժամք երեք ի վերայ անցին, դարձեալ խօսել սկսան երկոքեանն և ասեն. «Փոքր համարիմք զանարգանս զայս և առ ոչինչ զցաւս մարմնոյս առ մեծ սէրն Աստուծոյ, որով կատարեցան հարքն մեր հոգևորք։ Հապա մի՛ գլար և մի՛ դադարեր, այլ զոր ինչ առ նոսայն արարեր, զնոյն և առ մեզ կատարեա։ Եթէ չարագոյն թուին քեզ գործքն նոցա, կրկին և զմերս համարեսջիր. զի նոքա բանիւք հրամայէին, և մեք գործովք զարդիւնսն կատարէաք»։ Յայնժամ եւս առաւել զայրագնեցաւ ի վերայ նոցա, և հրամայեաց զմահու գան հարկանել։ Եւ առ մի մի ի նոցանէ փոխեցաւ վեց վեց այր ի դահճացն. և մինչդեռ կիսամեռք յերկիր անկեալ դնէին, հրամայեաց զերկոցունց ականջս մօտ կտրել։ Եւ այնպէս բրեցին, որպէս թէ չիցէ լեալ ի տեղւոջն։

Զարթեան իբրև ի քնոյ ի սաստիկ հարուածոցն, սկսան աղաչելով պաղատանս մատուցանել, և ասեն. «Աղաչեմք զքեզ, քաջ զինուոր թագաւորին. կա՛մ կատարեա զմեզ իբրև զհարսն մեր մահուամբ, և կամ արա զպատուհասդ ըստ օրինակի վերջնոցս։ Զի ահա լսելիք մեր առողջացան զանախտաւորութիւն երկնաւոր, իսկ հոտոտելիքս դեռ եւս աստէն ի տեղւոջ կան յանցս չարչարանաց. մի՛ կիսապարգև առներ զմեզ յերկնից բարութենէն։ Սրբեցեր զմարմինս մեր քարշելով, և զլսելիս մեր կտրելով. սրբեա և զռնգունս մեր հատանելով. քանզի որչափ տգեղս առնես զմեզ երկրաւորաւս, զեղեցկագոյնս առնես զմեզ երկնաւորաւն»։

Եւ պատասխանի հեզութեամբ դահճապետն և ասէ. «Եթէ և այլ յամեմ ես առ ձեզ մօտ կալով, կարծեմ՝ եթէ և աշակերտէք զիս ի ձեր յամառութիւնդ։ Զի ահա արդ և զխորհուրդս արքունի ի վեր հանեմ ձեզ։ Ցայդ վայր եղև հրաման պատուհասից ձերոյ, և ի վերայ դորին պատու-

---

1 Բ և եւ ԱԲԴՁԷԹԻV զառաջինն Բ այնպէս փխ այնչափ 2 ԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք բազմաց Ի եղև ԳԴԵԾԿՏ^2 եթէ 3 Բ անցին ի վերայ Տ^2 անձին(!) ԹԻ խօսել 3—4 Ա երկոքեան Բ երկոքին 4 Թ ցաւս 5 ԲԴԵԸԺԼԽԿ մարմնոցս Դ մարմնոց ԱՁԷԹԻՀV Տ^{2}Տ^{3}A մարմնոյս 5—6 ԵՀ չիք մեր Ի հոգևոր 6 Դ մի յագենար փխ մի գլար Կ մի գեգիր(!) Լ չիք մի Բ այլ զինչ Դ չիք ինչ Հ առ նոսա 7 Դ և զնոյն առ մեզ Բ թուիցին ԲԴԵԸԺԻԼԽՏ^2 գործք 8 Դ կրկին եւ VՏ^{2}Տ^3 համարեսջիր Բ բանիւ 9 ԲԴ զարդիւնս ԱՁԷԹԻV կատարեմք Ի զայրեգնեցաւ(!) 10 Խ չիք և հրամայեաց Բ մահու 11 ԲԴ ի նոցանէ փոխեցան ԱՁԷԹԻV վեց այր ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 վեց վեց այր փոխեցաւ Բ չիք ի (դահճացն) Հ կիսամեռ 11—12 Բ ի յերկիր Ե երկիր Թ չիք յերկիր 12 Բ զականջս կտրել չիք մօտ ԴԵԺԻԼԽԿՀՏ^2 զերկոցուն ականջսն Դ զականջսն 13 Բ չեղեալ փխ չիցէ լեալ ԱՁ լինեալ(!) 14 ԱԳԴԵԷՁԸԹԺԻԽԿՀՏ^2 իբրև ԲԼVՏ^{1}Տ^{3}A որպէս փխ իբրև Բ հարուածոց անտի Դ և սկսան Բ աղաղակելով փխ աղաչելով ԵԸԺԼԽՀ Տ^{1}Տ^2 չիք աղաչելով 15 Բ ասեն ցնա Կ չիք և ասեն Դ զձեզ Բ թագաւորին քո 15—16 Դ զինուորք թագաւորիդ ԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 թագաւորիդ 16 Բ չիք և կամ 17 Բ զպատուհաս Զ զպատուհասս(!) ԲԻ վերջնոցն Բ լսելիքս Է սիրելիք(!) փխ լսելիք 18 ԲԴ զանախտաւորութիւնն Է ախտաւորութիւն(!) ԾՏ^1 չիք իսկ ԵԸԺԼԽՀՏ^2 հոտոտելիք մեր 18—19 ԲԴԸԽ ի տեղւոջս 19 Բ յայսց չարչարանացս Բ կիսապարգևս 19—20 Գ ի բարութենէ Է բարեբարութենէն 21 ԱՁԷԹԻV չիք սրբեա և ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զհոտոտելիս փխ զռնգունս Ը չիք սրբեա և զռնգունս մեր հատանելով 22 Բ երկրաւորաւքս A զեղեցկագոյն ԵԸԺԻԼՀՏ^{1}Տ^2 չիք զմեզ Բ երկնաւորաւքն 23 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 դահճապետն հեզութեամբ Բ և եթէ ԳԴԵԽԿՀՏ^2 թէ 24 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 մօտ կալով առ ձեզ ԳԴԵԸԼԽԿ ՀՏ^2 թէ ԲԴ չիք և Դ զուք զիս 25 ԲԴ արդարև փխ արդ և ԲԴ հանի փխ հանեմ Ժ զձեզ 26 Բ մինչև ցայդ վայր Դ ցասման պատուհասից ձերոյ Ե դորաին(!) փխ դորին։

հասի՝ երթալ ձեզ յԱսորեստան, և լինել ձեզ մշակ յարքունիս․ զի որ ընդ ձեզ հայեսցի՝ մի՛ ի դմին յամառութեան պնդեսցի ընդդէմ հրամանաց թագաւորին»։

Ասեն ցնա երանելիքն․ «Դու զմեր երկիրս կիսագործ թողեր․ մեք յարքունի երկիրն կէս մարմնովք մերովք ոչ վաստակեմք»։

Իբրև զայս լուաւ դահճապետն, աղաչեաց զզինուորսն, որ տանէին զնոսա, և աւէ․ «Միայն աստի դուք առէք գնացէք, և հասեալ յԱսորեստան՝ ուր կամ իւրեանց է և շրջեսցին»։

Այս են Հայոց խոստովանողք կատարեալք, որ զխեղութիւնն և զչարչարանսն խնդութեամբ ընկալան յանձինս իւրեանց։ Եւ վասն զի վրիպեցին ի սուրբ մահուանէն, սգով և տրտմութեամբ երթային զերկայնութիւն ճանապարհին։ Ոչ ծանր թուէին նոցա կապանք ոտիցն և ձեռացն, իբրև զայն՝ թէ ընդէ՞ր ոչ եղաք արժանի հաւասարել ընդ քաջ նահատակսն։

Եւ իբրև տարան հասուցին զնոսա յերկիրն Բաբելացւոց, ի գաւառ մի, զոր Շահուղն անուանեն, թէպէտ և էին յարքունի պատուհասին, սակայն և յայտ և գաղտ մեծապէս ընկալեալ եղեն ի բնակչաց աշխարհին։ Սակայն երանելիքն և յայնժամ յոյժ տրտմագին էին, իբր այն՝ եթէ սակաւ վաստակեցաք և մեծապէս հանգչիմք․ և հանապազ ի նմին զղջման կային։

Եւ անդէն թեակոխէին տեսանել զսուրբ կապանսն նախարարացն, լինել սպասաւոր մարմնաւոր պիտոյից նոցա։ Իմացուցին զայս մեծամեծաց աշխարհին, որք էին ի նմին սուրբ ուխտի քրիստոնէութեանն։ Եւ հաւանեալ ամենեցուն մեծամեծաց և փոքունց՝ ազդ առնել ամենայն երկրին, զի հաճոյ թուեսցի ամենեցուն՝ ի ձեռն մարմնաւոր պիտոյիցն կցորդ լինել սուրբ կապելոցն ի հեռաւոր օտարութեանն։

Եւ այսպէս ամ յամէ ժողովէին՝ ըստ իւրաքանչիւր կարի մարդկանն, ումն սակաւ և ումն շատ, ոյր զինչ և ի ձեռս պատրաստութիւն լինէր, եթէ դրամոց և եթէ դահեկանաց, ժողովէին կշռմէին տային յերանելիսն՝

---

1 *Ի լինիլ Բ յարքունիսն* 2 *ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2} ի ձեզ Տ^{1} հայեսցին Բ յամառութեանց ԴՏ^{1} պնդեսցին* 5 *Բ երկրին Բ կիսամարմնովք ոչ կարեմք վաստակել Բ չիք մերովք ԳԵԼԿՏ^{2} վաստակիմք ԸԽՀՏ^{2} մարմնով մերով ոչ վաստակիմք* 6 *ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զայս իբրև Ե զինուորսն Բ որք Դ տանէինն* 7 *Ը չիք և աւէ Բ առէք աստի և գնացէք Դ չիք դուք Դ առեալ գնացէք* 8 *Բ ուր և իւրեանց կամն է՝ շրջեսցին Դ կամք Դ չիք և* 9 *ԲԴ խոստովանողքն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} խոստովանողք Հայոց կատարեալք A չիք կատարեալք Դ զխեղութիւն* 9—10 *ԲԵՀ զխեղութիւն և զչարչարանս Ե զչարչարանս* 10 *ԲԴ վրիպեցան* 11 *Բ զերկարութիւն* 12 *Բ թուէր կապանս Խ կապանքն Դ ոտից ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} ձեռացն և ոտիցն ԸԽ իբրու* 13 *Բ այն ԴԵԼԽԿՀ եթէ Բ չեղեաք ԳԵ ԸԺԼԽՀՏ^{1} չեղաք Ի հաւասարիլ Բ քաջ նահատակացն* 14 *Դ չիք Եւ Բ գեաւղ փխ գաւառ* 15 *Բ Շապուխն է Շահողն Բ այլ թէպէտ և Դ չիք և ԲԳԴԵԺԽ պատուհասի* 16 *ԲԴԵԼ չիք և (յայտ) Դ ի յայտ և ի գաղտ ԵԸԼԿՀ յայտնի ԺԽ սակայն յայտնի և գաղտ* 17 *ԴԼ սակայն և երանելիքն ԵԸԺԽՀՏ^{2} այլ փխ սակայն Դ յայն եւ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} տրտում էին է տրամադրոյն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} իբրև ԱՁԷԹԻVՏ A իբր* 18 *ԱԳՁԷԹԻԿV և իբրև հանապազ A գեղջի Հ գային(!)* 19 *Կ չիք զսուրբ ԲԳԴԵՀ կապանս* 20 *Բ չիք սպասաւոր ԻՏ^{1} լինիլ ԼՏ^{1}Տ^{2} չիք մարմնաւոր Բ և լինիլ նոցա ըստ մարմնաւոր պիտոյից ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} և լինել Բ չիք նոցա Բ Եւ իմացուցին* 21 *Բ ի սուրբ Խ չիք սուրբ Բ ուխտին քրիստոնէութեան Դ ուխտին Հ քրիստոնէութեան* 21—22 *ԼԾՏ^{1} չիք «աշխարհին—մեծամեծաց»* 22 *ՁԷ յամենեցուն Բ ամենեցունց* 23 *ԲԴ պիտոյից* 24 *Ի լինիլ Բ կապանացն փխ կապելոցն ԵՀ օտարութեան ՁԷV օտարութենէն* 25 *Լ այնպէս* 26 *ԲԴ որ փխ ոյր Կ ում փխ ոյր Բ զինչ և լինէր փխ զինչ և ի ձեռս պատրաստութիւն լինէր Դ չիք և ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} պատրաստ փխ պատրաստութիւն* 27 *ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀV դրամաց ԲԴ և տային ցերանելիսն։*

տանել նոցա: Եւ այսպէս յարբանեկութեան կային, մինչև տասն ամն լցաւ սպասաւորութեանն:

Եւ վասն զի յոյժ խստագոյնս պահէին ի ջերմոց աշխարհին, և անդադար էին ի ճանապարհորդութեանն ընդ նոյն Տաճուղ, ընդ Մեշովն և ընդ Քաշկար և ընդ ամենայն Ասորեստան և Խուժաստան, սաստիկ տապով հարեալ ի խորշակէ մեռանէր սուրբն Խորէն, և աւանդեալ լինէր ի բնակչաց աշխարհին ընդ սուրբ վկայսն:

Իսկ երանելին Աբրահամ կայր ի նմին տարփնութեան անդադար. և զամենայն սուրս հաւատացելոցն շրջէր ժողովէր և տանէր ի մեծ հեռաստանն, և ինքն մատակարարէր ըստ իւրաքանչիւր կարօտութեան: Եւ այնպէս յերկարեցաւ մինչև յերկոտասաներորդ ամն պատժաւորացն, մինչև ազաչել զնա միաբան ամենեցուն, զի հաւանեսցի երթալ յաշխարհն Հայոց. զի ընդ մատնել նորա առ նոսա՝ ի նմա տեսցեն և զբաջ նահատակսն, որք կատարեցան սրով, ի նմա տեսցեն և զսուրբ կապանս չարչարանացն:

Եւ յորժամ մարտիրոսք և խոստովանողք և կապեալք նովաւ տեսանէին, նովաւ օրհնի աշխարհն ամենայն, նովաւ օրհնին և տղայք նոցա յաճումն, նովաւ զգաստանան երիտասարդք նոցա ի սրբութիւն, նովաւ համեստանան ծերք նոցա յիմաստութիւն, նովաւ ուսանին իշխանք նոցա զմարդասիրութիւն, նովաւ անկանի գութ յԱստուծոյ ի սիրտ թագաւորին՝ շինել և խաղաղութիւն առնել բոլոր աշխարհին: Նովաւ եկեղեցիքն պարծին իբրև քաջ և կատարեալ զինուոր, նովաւ վկայարանքն զարդարին, նովաւ և վկայքն ցնծացեալ բերկրին: Նովաւ և դաշտն Աւարայրի պայծառացեալ ծաղկալից լինի, ոչ յանձրևաբեր ամպոց, այլ ի սուրբ և յարիւ-

---

1 Բ այնպէս ԵԸՀՏ^2 յարբանեկութիւն ԲԴ ամ 2 Բ սպասաւորութեան նոցա Դ լցաւ նոցա սպասաւորութեանն ԵՀ սպասաւորութեան 3 Բ չիք յոյժ Խ և վասն յոյժ ջերմագոյն խաւութեամբ պաշէին Դ ջերմոց 4 Ե ի ճանապարհորդութեան ԷԻV Տաւուղ Թ Տաւուղս ԱԶԷԹԻV Մեշաովն Բ Տաւիղս ընդ Մեշուր ԳԵԸԺԼԽԿ Մեշոյն Հ Մեշլոն Տ^2 Մեշուր Դ ընդ Մէջոն փխ ընդ Մեշովն 5 Բ և ընդ Խուժաստան է սակաւիկ փխ սատիկ 5–6 Բ ի սատիկ տապոյն 6 Բ խորշակէն Դ խորհակէ(!) 7 Դ աշխարհէն 8 ԲԴԽԿ տարփնութեանն է տարփնութեամբ Դ յանդադար Բ չիք և 9 Բ զամենայն հաւատացեալսն Բ շրջէր և տանէր: չիք ժողովէր ԸԽ շրջէր և ժողովէր 10 ԳԴԵԺԼԿՀՏ^1 և ինքնին ԲԴԺԽ կարօտութեանն 11 Թ երկարեցաւ Ե յերկեցաւ(!) Բ ցերկատասան Տ^1 ի տասներկու ԳԴԵՏ^1 ամ 12 Դ մինչ Բ չիք միաբան Բ հաւանեցի նա 13 Խ չիք ընդ Տ^2 ի փխ ընդ Է չիք «զի ընդ—առ նոսա» ԲԵ զի ի մատնելն նորա ի նոսա ԳԴ մատնելն Ը ի մատնել ԺԼՀ ի մատնելն ԴԵՁԻԿՀ որ 13–14 ԼԾՏ^1 չիք «և զբաջ—տեսցեն և» 14 Ի չիք և ԵԺԿ կապանն Հ կապանս 14–15 ԴԵՀ չարչարանաց 16 Է յորում փխ յորժամ Ե մարտիրոսքն Հ մարտիրոսքն ԸԽ չիք և կապեալք Դ չիք նովաւ (տեսանին) 16–17 ԱԹԻV տեսանէին 17 Գ չիք օրհնի աշխարհն ամենայն Զ օրհնին Դ օրհնին և Բ և աշխարհն ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք և ԱԶ տղայքն 18 ԱԴԶԷԹV զգաստանան Գ նովաւ օրհնի և աշխարհն ամենայն (այստեղ է բերված 17-րդ տողից) Դ ի սրբութեան 19 Բ իմաստութեամբ Հ չիք 18—19 «նովաւ—յիմաստութիւն» 19–20 Բ նովաւ ուսանի աշխարհն նոցա զմարդասիրութիւն 20 Բ նովաւ և զութ անկանի ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զութ անկանի ԱԲԳԷԸԹԻVՏ^3 ի սիրտս Դ թագաւորիս 21 ԲԴ նովաւ և Բ եկեղեցիքն մեր ԴԺ եկեղեցիք 22 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 կատարեալ և քաջ ԲՏ^2 զինուորակցաւ ԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀՏ^1 զինուորաւ Դ վկայարանք է վկայարանն 23 Բ նովաւ և (վկայարանքն) Դ զարդարին ի փառս աստուծոյ ԲԹ չիք և (դաշտն) 23–24 Տ^1 նովաւ դաշտ և այգի պայծառացեալ ծաղկալից լինին Բ Աւարայր 24 Ա անձրևարեր ԱԶ ԷԹԻV ամպոյ (V ամոյ!) Կ յամպոց:

նարուխ վկայից ցանեալ և ցրուեալ սպիտակութիւն սուրբ ոսկերացն: Յորժամ կոխեսցեն ամենավաստակ ոտք խոստովանողին զլայնատարած տեղիս պատերազմին, թէպէտ և երկիր իցէ ըստ բնութեան, յորժամ կենդանի մարտիրոս ընդ նա շրջեսցի, կենդանի առ կենդանիս երթեալ՝ ամենայն աշխարհին կրկին լինի կենդանութիւնն:

«Գիտեմք, ասեն, յորժամ տեսցեն զսա ամենայն միայնակեացք աշխարհին Հայոց, սոլաւ յիշեսցեն զհոգևոր գունդս պատերազմողացն, որ փոխանակ մեր, ասեն, ետուն զանձինս ի մահ, և հեղին զարիւնս իւրեանց ի հաշտութիւն պատարագ Աստուծոյ: Սոլաւ յիշեսցեն զսուրբ քահանայսն, որք խողխողեցան յօտարութեանս և ցածուցին զարտմտութիւն բարկութեան թագաւորին: Սոլաւ թերևս և զմեր կապանս յիշեսցեն, և աղօթս առնելով խնդրեսցեն յԱստուծոյ զի գերէդարձ լիցի մեզ անդրէն ի հայրենի երկիրն մեր:

«Քանզի յոյժ անձկացեալ եմք՝ ոչ միայն ըստ մարմնոյ կարօտութեան, այլ առաւել տեսանել զսուրբ եկեղեցիսն մեր և զսրբասէր պաշտօնեայսն մեր, զոր ի նմա կարգեալ հաստատեցաք: Եւ եթէ միւսոյս յաջողեսցէ մեզ Աստուած երթալ և լնուլ զկարօտութիւն մնացելոցն, գիտեմք զի և մեզ բանայ Աստուած զդուռն ողորմութեան իւրոյ՝ ընդ նոյն ճանապարհ երթալ, ընդ որ ոտք սրբոյս կարապետեն»:

Զայս խորհուրդ խորհելով աստուածաշնորհ նախարարացն՝ մեծաւ թախանձանօք ածէին զխոստովանողն ի հաւանութիւն: Եւ վասն զի ոչ էր սովորութիւն երբէք բարւոյն ընդդէմ դառնալ, ըստ առաջին սովորութեան և յայսմ վայրի փութացաւ վաղվաղակի կատարել զհրամանն զմիաբան

---

1 Բ այլ յորդարուխ վաստակացն ցանեալք և ցրուեալք սպիտակութիւն ոսկերացն ԳԴԵ բուղխ վաստակաց ցանեալք ՐԺԼԽԿՀS¹S² վաստակաց փխ վկայից ԱՁԷԹԻVS³A ցանեալ ԺԼԽԿՀ ցանեալք A ցրուեալք Խ չիք սուրբ ԳԴԵԺԼԿՀS¹S² սպիտակութիւն ՐԽ ի սպիտակութիւն ԱՁԷԹԻVS³A սպիտակութիւնք 2 Դ ամենավաստակք Բ սուրն ՐԽS¹ սուրբ խոստովանողին 3 ԲԳԴԵՐԺԼԽԿՀS¹S² զանգիսն ԳԵՐԺԼԽԿՀS¹S² չիք իցէ Դ բնութեանն A չիք թէպէտ և երկիր իցէ ըստ բնութեան 4 ԲԳՐԺԼS³ մարտիրոսս ԴԵ մարտիւրոսս Խ չիք մարտիրոս Բ կենդանին առ կենդանին երթիցէ և ԳԴՐԺԼԽS¹S² շրջիցի Ե երթալ 5 Բ լինիցի S² լիցի ԱԲԹԻ կենդանութիւն Դ ուրախութիւն և կենդանութիւն Դ լինի կրկին ուրախութիւն ԵՐԺԼԽՀS¹S² ուրախութիւն փխ կենդանութիւն 6 Բ տեսանեն Լ զնա Խ զայր փխ զսա ամենայն ԲԳԴԵՐԺԼԿՀS¹S² չիք ամենայն 7 Թ նոլաւ (ուղղված՝ «սոլաւ»-ից) Բ յիշեն ԲԳԵՐԺԼԽԿՀ զունդն Դ զունդ ԱԳԵՁԷԻԼԽ պատերազմողաց 8 ԲԴՐ չիք ասեն ԲՐԽS² զանձինս իւրեանց 9 ԵՀ ի հեշտութիւն Λ ի հաշտութեան Բ պատարագաց ԲԿՀ յիշեցեն զսուրբ քահանայսն ԱՁԷԹԻVS³Λ յիշին սուրբ քահանայքն ԳԴԵՐԹԽԾԿՀS¹S² յիշեն զսուրբ քահանայսն Թ նոլաւ (տես տող 7) ԱՁԷԹԻ քահանայք 10 ԳԴԵ որ Լ յոր ԲԴ յօտարութեանն Ի ի յօտարութեանս Բ զարտմտութիւն և զբարկութիւն Կ զարտմտութիւնս Է չիք բարկութեան 11 ԱԲԳԴԵՐԹԺԻԼԽԿՀS¹S² և զմեր ՁԷVS³A զի զմեր Թ նոլաւ (տես տող 7) 12 Բ դարձ փխ գերէդարձ ՐԽ լինի Բ անդրէն մեզ Դ աշխարհն 13 ԼS¹ չիք մեր 14 Կ չիք յոյժ Ե անձկացեալ եմք Դ ձանձրացեալ եմք փխ անձկացեալ եմք 14—15 Բ ցանկութեան մեր փխ կարօտութեան 15 Բ այլ ես առաւել Կ այլև 15—16 ԵՀ չիք և զսրբասէր պաշտօնեայսն մեր Լ պաշտօնեայս 16 Բ ի նմին Ա կարգել ԲԳԴԼԽԿ միոյս փխ միւսոյս ԵՐԺՀS¹S² մերոյս փխ միւսոյս 16—17 Բ յաջողեսցէ Դ աջողեսցէ 17 Դ երթեալ 19 Բ սրբոցն կարապետեցին 20 Բ խօսելով փխ խորհելով Խ խորհելով խորհուրդ 21 ԳԵՐԺԼԽԿՀS¹S² ածին Բ ի հաւան զխոստովանողն Բ չիք Եւ Կ չիք վասն Բ ես է Հ չէր 22 A սովոր երբէք S¹S² երբէք սրբոյս բարւոյն ԱՁԷԹԻV սովորութիւնն ըստ առաջին ԲԳԴՐ սովորութեանն 23 Գ յայսր Բ վարի փխ վայրի ԱԳՁԷԿV ի կատարել Բ և կատարեալ ի զհրամանն:

հաւանեցելոցն յաստուածային առաքինութիւնն։ Եկն եմուտ յաշխարհն Հայոց Մեծաց։

Փութացան և ելին ընդ առաջ նորա վաղվաղակի արք և կանայք, մեծամեծք և փոքունք, և ամենայն բազմութիւն ազատաց և շինականաց։ Անկանէին և փարէին զոտիւք և զձիոք առաջի սրբոյն և ասէին. «Օրհնեա՛լ Տէր Աստուած ի բարձունս, որ առաքեաց մեզ զհրեշտակ յերկնից՝ բերել մեզ զաւետիս յարութեան, զի լինիցիմք ժառանգք արքայութեան։ Զի ահա ի քեզ կերպարանեալ տեսանեմք զամենեսեան զհրաժարեալսն յուսով յարութեամբ, և զկապեալսն ակնկալութեամբ արձակելով։ Ի քեզ տեսանեմք և զաշխարհիս շինութիւն խաղաղութեամբ. քև եկեղեցիքն մեր ցնծացեալ բերկրին, և քև սուրբ վկայքն մեր անդադար լիցին մեզ ի բարեխօսութիւն առ Աստուած։ Օրհնեա՛ զմեզ, սուրբ հայր մեր. դու ես բերան հանգուցելոցն, խօսեաց ընդ մեզ յայտնի օրհնութեամբ, զի յոգիս մեր լուիցուք ի ծածուկ զօրհնութիւնս սրբոցն։

«Հորդեցեր ճանապարհ այնոցիկ, որ անձկացեալ էին գալ յերկիր իւրեանց. խնդրեա յԱստուծոյ զի ստէպ եկեսցեն զհետ սուրբ կարապետիդ։ Եւ որպէս հորդեցեր զարգելեալ ճանապարհ երկրի, բա՛ց և յերկինս զդուռն աղօթից մերոց, զի և մեր մեղաւորաց մտցեն պաղատանք առաջի Աստուծոյ ի բարեխօսութիւն նոցին կապելոց. և մինչդեռ եմք յելանելի մարմինս, որպէս տեսաք զքո զերանելի սրբութիւնդ, տեսցուք և զսիրելի անձկալիսն մեր, որ ի բազում ժամանակաց հարեալ և պաշարեալ եմք յոգիս և ի մարմինս մեր։ Արդ հաւատամք յանսուտ յոյսն, զի որպէ՛ս լցեալ կատարեցաւ մեծ տեսիլս ի սուրբ սէր քո, այսպէս և ընդ մօտոյ ունիմք տեսանել զճշմարիտ վկայսն Քրիստոսի, որ հանապազ խանդակաթ եմք ի տեսիլս երկնաւոր գեղոյ նոցա»։

---

1 ԲՏ^2 հաւանելոցն ԵՐԺԼԽՀՏ^1 հաւատացելոցն Լ աստուածային Ե առաքինութիւն Բ արդ եկն եմուտ 2 ԲԵՐԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 Հայոց Մեծաց ԳԿ Մեծ Հայոց Դ Մեծաց Հայոց ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A չիք Մեծաց 3 Բ փութացան վաղվաղակի Դ չիք և ԲԴ չիք վաղվաղակի Գ մեծամեծ 4 Բ չիք և (ամենայն) Բ չիք բազմութիւն Դ բազմութիւնք 5 ԲԳԴԵՐԺԽԾԿՀ անկանէին առաջի փարէին զոտիւք և զձիոք սրբոյն և... ՐԺԽԾՀՏ^{1}Տ^2 չիք առաջի 5–6 ԲԳԴԵՐԼԽԿՀՏ^2 օրհնեալ է 6 A հրեշտակ Տ^2 զհրեշտակ իւր Բ իւր ի բարձանց փխ յերկնից 7 VՏ^{3}A աւետիս ԳԵՐԺԽԿՀ չիք «զի – արքայութեան» Ծ լիցիմք Դ ժառանգք ԱԲՁV արքայութեանն 8 Բ զամենայն Դ զամենեսեան 9 Բ յուսով ակնկալութեամբ A արձակելոյ Բ արձակեալ Խ յարձակելով 10 ԱԳԵՁՐԹԺԻԽԿՀՏ^3 զաշխարհին Է զյաշխարհին ԲԵՀ շինութիւն և խաղաղութիւն (Բ զխաղաղութիւն) ԲԴ չիք և ԱԳՁԷՐԹԺԻԼԽ ԾԿVՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 խաղաղութեան ԳA խաղաղութեամբ ԲԴ եկեղեցիք Դ չիք մեր 11 Բ պայծառացեալ փխ ցնծացեալ ԳԴԵՐԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 բերկրեսցին Բ չիք քև սուրբ ԱԳԵՁԷՐԺԻԼԿՀ քև և ԴԹԽ չիք և (քև) Տ^2 չիք և քև ԱԳԵՁԷՐԹԺԻԼԽԿՀՏ^1 վկայարանքն Ժ վկայ(արան)քն (փակագծում գրվածը ջնջված է ավելացրած լուսանցքում) ԲՏ^2 վկայքս Հ չիք մեր Ր լինիցին Բ չիք ի 12–13 Հ սուրբ հանգուցելոցն 13 ԱՁԷԹԻV խօսեայ փխ խօսեաց Հ ոգիս 14 ԱԲԴԿ զօրհնութիւն ԳՁԷԹԻV օրհնութիւն 15 ԲՏ^2 Հորդեցեր մեզ ճանապարհ և այնոցիկ Ե անծկացեալ Ձ յանձկացեալ Է յանձնկացեալ ԲՏ^2 են փխ էին Բ ի յերկիր 16 ԲԴ չիք սուրբ V չիք զհետ 16–17 V զսուրբ կարապետից 17 Բ յերկրի ԲԴ չիք և 18 ԲԵՐԺԼԽԾՀՏ^{1}Տ^2 մեղաւորացս ԱԳԴՁԷԹԻԿVՏ^{3}A մեղաւորաց 19 ԳԴԵ նոցուն ՐԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 նոցունց ԲԴ կապելոցն 20 ԳԴԺԼԽՏ^1 մարմնիս Ր մարմնոյս Խ յերանելի A երանելի Բ զերանելի փխ զսիրելի 21 ԴԵ անծկալիսն Ե ժամանակ 22 ԱԲԳԴԵՁԷԺ ԻԼԿՀՏ^1 ի մարմինս Բ ի յոգիս և ԴԵԺԼՏ^1 յոգի և ի A չիք ի ՐԽ յոգի և ի մարմին Հ ոգի և ի Տ^2 ի հոգի և ի մարմինս մեր Բ ի յանսուտ ԲԴԼՏ^2 յոյսն մեր Բ չիք զի 23 ԳԴԵՐ ԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 մեծ տեսիլս Բ մեծ տեսիլն Դ չիք և ԳԵԺԼԽԿՏ^1 ընդ մօտս Դ ընդ մօտ ԱՁԷԹԻ VՏ^{3}A ի քեզ փխ մեծ Ի ի մօտոյ 24 Դ խանդաղատիմք ԵՐԺԻԼԽԿՀ խանդաղակաթ եմք 25 Բ տեսանել փխ ի տեսիլս Դ ի տեսիլ Բ գեղոյն նորա։

Բայց երանելի խոստովանողն, թէպէտ և այսպէս սիրով ընկալեալ եղև յամենայն աշխարհէն, ոչ ինչ կամեցաւ ամենևին մերձենալ առ որ ըստ մարմնոյ կարօտութեան. այլ ընտրեաց իւր տեղի մի զատ յամենայն բազմամբոխ ժողովրդոց, և առաքինի եղբարքք երիւք կատարեաց զկեանս իւր մեծաւ ճգնութեամբ։

Զոր եթէ կամիցի ոք ի կարգ արկանել, դժուարաւ կարասցէ ասել զվարս առաքինութեան նորա։ Զի եթէ զօրնութիւնն ասիցես, իբրև զկանթեղ անշէջ կայր զամենայն գիշերս. և եթէ զսակաւապիտութիւնս կերակրոցն, համարեաց՝ եթէ զանկերակուր հրեշտակացն բերէր զնմանութիւն։ Եթէ զհեզութիւն ցածութեանն կամիցիս ասել, ոչ զոք ի կենդանեաց կարիցես գտանել նման նմա. և եթէ զանընչասիրութիւնն կամիցիս ասել, դարձեալ զոր օրինակ չպատրի մեռեալ ի կարասի, զնոյն օրինակ ճշմարտութեամբ և առ երանելին իմասջիր։

Անյագական ձայնիւ հանապազորդեալ էր ի պաշտաման, և անհատ աղօթիւք միշտ ընդ Աստուծոյ ի բարձունս խօսէր։ Աղ եղև նա անհամելոց, և խթան ընդոստուցիչ ամենայն հեղգացելոց։ Դսրովեցաւ նովաւ ագահութիւն, և կարի յոյժ ամաչեաց նովաւ շուայտութիւն որկորամոլութեան։ Առողջութիւն եղև նա աշխարհիս Հայոց, և բազում վիրաւորք ի ծածուկ նովաւ գտին զառողջութիւն։ Եղև նա վարդապետ կատարեալ վարդապետաց իւրոց, և սուրբ հայր խրատտու հարանց իւրոց։ Ի լուր համբաւոյ նորա իմաստնացան տգէտք, և ի տեսիլ մերձաւորութեան նորա զգաստացան լկտիք։ Բնակեալ էր ըստ մարմնոյ ի նեղ խցկան, և ահ սրբութեան նորա անկեալ էր զհեռաւորօք և զմերձաւորօք։ Զարհուրեցան դեք և փախեան ի նմանէ, իջին հրեշտակք և բանակեալ էին զնովաւ։

Յոյնք երանի եառւն վասն նորա աշխարհին Հայոց, և բազում բար-

---

1 Բ բայց և 2 Ի չիք եղև 3 ԵԸԺԼԽՀՏ^1 խնդրեաց փխ ընտրեաց ԲԻ չիք իւր Դ տեղ մի 4 Բ եղբարք երկու Տ^2 երկու Բ կատարեալ 5 Բ իւրեանց Դ յաւ փխ մեծաւ 6 ԲԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 կամեսցի ԸԽՏ^2 զի եթէ կամեսցի ի գիր կարգ ԵԺԼԽՀՏ^2 որ ի գիր արկանել Բ կարէ ԸԽ կարգեսցէ 7 ԱՁԷԸ զվարս սուրբ Բ զսուրբ վարս ԳԵՁԷԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 սուրբ առաքինութեան ԵՀ զօրնութիւն Բ ասիցեմք 8 Բ զգիշերն Գ գիշերսն Դ գիշերն ԵԸԺ զսակաւապիտութիւն 8—9 ԱԲԳԴՁԷԹԻԿV զսակաւապիտութիւն կերակրոցն (Բ կերակրոց) կամիցիս ասել, համարեաց եթէ (Բ թէ) Հ զսակաւապիտութիւն կերակրոցն, հրամայեաց բերէր զնմանութիւն Ը կերակրոց 9 Դ համարեա ԲՏ^2 խմն հրեշտակաց (Տ^2 հրեշտակացն) ԴԵԼԽ հրեշտակաց Հ չիք եթէ զանկերակուր հրեշտակացն Տ^3 զնմանութիւնն 10 ԲԳԴԵԸԺԼԽՀ ետ եթէ ԲԵ ցածութեան ԲՏ^2 կամիս ԵԸԺԼԽՀՏ^1 չիք կամիցիս ասել Թ ոչ որ ԲՏ^2 ի կենդանեացս 11 Բ տեսանել փխ գտանել ԲԵ զանընչասիրութիւն 12 ԵԸԺԼԽՀՏ^1 չիք դարձեալ Ա զոք օրինակ փխ զոր օրինակ ԱՁԷԻV չպարտի(!) ԲԴ ոչ պարտի Տ^2 ոչ պատրի ԲՏ^{1}Տ^2 ի կարասւոյ Թ ի կարիս(!) 13 Բ իմասջիր 14 ԱՁԷ անյայղական ԲԴՏ^2 ի պաշտամանն 15 Դ միշտ ի բարձունս ընդ աստուծոյ խօսէր 15—16 ԸԽ յամելոց փխ անհամելոց 16 Խ հեղգայելոց(!) ԳԴ դրսովեցաւ 17 Կ ագահութիւնն Դ չիք նովաւ 17—18 ԲՏ^2 որկորբստութիւն (Տ^2 որկորստութիւն) շուայտութեան ԸԹԽV որկրամոլութեան 18 Դ աշխարհին ԼԽՏ^1 յաշխարհիս 19 ԲԳՁԷԹԻԿV ետ եղև ԵՀ չիք վարդապետ կատարեալ 20 ԲԴՁԷԸԹԼԽՀVՏ^1 խրատու ԵԻ խրատատու ԲԴ հարց Է համբաւոց փխ հարանց 22 ԱԴՁԷԹV զգաստացան Դ չիք էր ԱԵՁԷԹԺԻԼԽԿVՏ^3 խցկանն Հ քըցկանն(!) 23 ԲԳԴԵԸԺԼԽԾՀՏ^{1}Տ^2 անկեալ էր ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A արկեալ էր Լ զհեռաւորօքն 24 Բ և բնակեցան ԲԸԺ շուրջ զնովաւ Դ և շուրջ բանակեցան զնովաւ 25 Դ Յոյնքն Բ աշխարհին Հայոց վասն նորա Դ Հայոց աշխարհիս ԵԸԼԿՀՏ^{1}Տ^2 աշխարհիս Խ յաշխարհիս Բ չիք բազում։

բարոսք փութացան տեսանել զնա մարմնով։ Սիրելի եղև նա սիրելեաց Աստուծոյ, և զրազումս ի թշնամեաց ճշմարտութեանն էած ի Հաւանութիւն սուրբ սիրոյ։ Սկիզբն արար առաքինութեանն անդստին ի տղայ տիոց իւրոց, և նովին առաքինութեամբ կատարեցաւ ի վախճան կենաց իւրոց։ Որպէս ոչ խառնեցաւ ի կարգ սուրբ ամուսնութեան աշխարհիս, այսպէս չեմուտ ընդ մարմնաւոր պիտոյիւք ամենայն ապականացու իրաց աշխարհիս։ Եւ եթէ պարտ է պարզաբար ասել, որպէս փոխանակեաց զպէտս մարմնոյ ընդ պիտանացու հոգևոր իրաց, այսպէս փոխադրեալ եղև յերկրէ ի յերկինս։

---

1 Խ ի տեսանել Բ չիք նա A սիրեցեալն 2—3 Բ ճշմարտութեան ած ի հաւան սուրբ սիրով A ած փխ էած Ե ճշմարտութենէ(!) Հ չիք ի հաւանութիւն 3 S^2 սիրով ԳԴԵՀ առաքինութեան 3—4 Ի տղայութեան տիոց 4 Դ ի վախճանի 4—5 Բ չիք ի վախճան կենաց իւրոց Է չիք «և նովին—կենաց իւրոց» 5 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 կարգ ԱՁԷԹԻVS^3A ի կարգս 6 Բ այնպէս Դ ոչ եմուտ Բ պիտոյիւքս Բ կենաց փխ իրաց Դ չիք իրաց 7 ԲԴ պարտ իցէ ԱԲԳԴՁԷԹԻԿV պարզապէս S^2 չիք պարզաբար 8 Բ մարմնոյն ԲԴS^2 հոգևորացն փխ հոգևոր իրաց 8—9 Դ փոխադրեալ եղև յերկինս։ չիք յերկրէ 9 Բ ի յերկրէ ԳԵԼԽԿՀ չիք ի Ժ յերկրէ յերկինս։

ԱՆՈՒԱՆՔ ՆԱԽԱՐԱՐԱՑՆ

Որք կամօք յօժարութեամբ վասն սիրոյն Քրիստոսի ետուն զանձինս ի կապանս արքունի:

Յազգէն Սիւնեաց երկու եղբարք Բաբգէն և Բակուր.

Յազգէն Արծրունեաց Մերշապուհ և Շաւասպ և Շնգին և Մեհրուժան և Պարգեւ և Տաճատ.

Յազգէն Մամիկոնէից Համազասպեան և Համազասպ և Արտաւազդ և Մուշեղ.

Յազգէն Կամսարականաց Արշաւիր և Թաթ, Վարձ, Ներսեհ և Աշոտ.

Յազգէն Ամատունեաց Վահան և Առանձար և Առնակ.

Յազգէն Գնունեաց Ատոմ.

Յազգէն Դիմաքսենից Թաթուլ և Սատոյ, երկու եւս այլովք ընկերօք.

Յազգէն Անձևացեաց Շմաւոն և Ջուարէն և Առաւան.

Յազգէն Առաւեղենից Փապակ և Վարազդէն և Դատ.

ՅԱրծրունեաց տոհմէն Ապրսամ.

Ի տոհմէն Մանդակունեաց Սահակ և Փարսման.

Յազգէն Տաշրացեաց Վրէն.

ՎԵՐՆԱԳԻՐ. ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԾԿՀVՏ¹Տ²Տ³ Անուանք նախարարացն որք կամօք յօժարութեամբ վասն սիրոյն Քրիստոսի ետուն զանձինս ի կապանս արքունի (Բ որ կամաւ եւ: զանձինս իւրեանց ԳԵԸԺ որ ԵԸԺԾՀՏ¹Տ² և յօժարութեամբ: զանձինս իւրեանց ԺԾ արքունիս Ը արքունիս վասն սիրոյն Քրիստոսի Լ որ կապանօք կամօք և յօժարութեամբ սուրբ սիրոյն Քրիստոսի ետուն զանձինս իւրեանց ի կապանս արքունիս Խ որ կամօք և յօժարութեամբ...արքունին վասն սիրոյն Քրիստոսի և յուսոյ արքայութեան) Դ շարունակում է անընդհատաբար, առանց նույն իսկ նոր տողի, բնի վերնագրի բառերն ունի:

1 *ԳԵԸԽԿՀ Բաբէն* 2 *Ե Արծրունեաց ԱԳԶԷV Մերշապուբհ Կ Մերշապուհ անուն ԴՏ²Տ³ Ներշապուհ Բ Շաւասպ ԳԿ Մեհուժան Դ Մերհուժան ԵԷՀ Մերհրուժան Ը Մերուժան* 4 *ԱԴ Մամիկոնենից* 5 *Կ Մուշեխ* 6 *ԳԵԾ Կամսարականացն ԵԸԺԼԽ Արշաւիր և Վարձ, Թաթ... ԱԶԷԹԻVՏ³ Թաթուլ* փխ *Թաթ Բ Վարզ և ԾՀՏ¹ Վարձ և Թաթ Խ և Վարձ և Թաթ ԳԺԼԿ Արշոտ Դ Աշաա* 7 *ԵԸԺԽՀ* չիք *«յազգէն Ամատունեաց—և առնակ» ԱԳԴԶ Սոնակ Բ և Առնակ և Առանձար* V *Սուանձար*(!) *Ի Ոռնակ*(!) *Լ Վահան և Աւան և Սոնակ Տ¹ Աւանձար և Սոնակ Տ² Առնակ և Առանձար* 8 *Բ յազգէն Սիւնեաց սուրբ Ատոմ* փխ *յազգէն Գնունեաց Ատոմ Դ սուրբն Ատոմ* 9 *ԲՏ² Սատու ԲԵԸԺԽՀՏ² երկու այլես ԳԼ երկուք Գ ընկերովք* V *երկու եւ Ծ երկու եւ այլովք ընկերօք* 10 *ԱԲԳԵԶԷԹԺԻԼՏ¹Տ² Անձաւացեաց Կ Անձաւեցեաց Հ Անձաւանձեաց ԲՏ² Ջուբէն Թ Առան* 11 *ԱԻՏ³ Առաւեղինից Բ Առուեղինից Թ Առաւեղինաց ԱԲԳԴԶԷԹԻV Վարազդէն ԱԶԷԹԻV Դադ* փխ *Դատ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Տ³ Դադ* 12 *Խ յազգէն Արծրունեաց Ապրսամ ԲՏ² Վահապրսամ* V *Աբրսամ* 13 *Բ Մամիկոնէից* փխ *Մանդակունեաց Ե Փարսաման* 14 *Բ Տաշրաց Դ Տաշրացւոց ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² Տաշրունեաց:*

ՅԹափոննեան տանէն Բաբիկ և Յոհան:

Այս երեսուն և հինգ արք, են որ յաւագ նախարարացն, և են որ ի կրսերագունիցն, սակայն ամենեքեան ըստ մարմնոյ են նախարարազունք, իսկ ըստ հոգևոր առաքինութեանն ամենեքեան երկնային քաղաքացիք: Եւ բազում ևս այլ ազատ մարդիկ, են որ յարքունի տանէ, և են որ ի տանէ նախարարացն իսկ նոցուն, նիզակակիցք և մարտակիցք քաջ նահատակացն: Եւ ամենեքին սոքա կամօք մատնեցան ի սուրբ կապանս չարչարանացն:

Այլ մեք առ այժմ ոչ ընդ այս եմք զարմացեալ միայն, զի կամօք չոգան մտին ի փորձութիւնն, այլ առաւել ընդ այն եմք սքանչացեալ, զի մարդիկ փափուկ իբրև զնոսա՝ ընդարձակատուն բնակիչք ձիւնեղէն լերանց՝ եղեն բնակիչք խորշակահար դաշտաց: Որ զօրէն ազատ էրէոյ շրջէին ի մէջ ծաղկաբեր լերանց, ընկեցան ի բոցակէզ աշխարհն արևելից կապեալ ոտիւք և կապեալ ձեռօք: Հաց նեղութեան և ջուր կարօտանաց, խաւարարգել ի տուէ և անլոյս ի գիշերի, անվերարկուք և անանկողինք, գազանաբար գետնախշտիք լինէին զինն ամ և զվեց ամիս: Եւ այնպէս մեծաւ խնդութեամբ տանէին զնեղութիւնն, զի ամենևին ոչ ոք տրտունջ հայհոյութեան ի բերանոյ նոցա լուաւ, այլ յորդառատ զոհացողութիւն ըստ նմանութեան բարեկեցիկ մարդկան, որ են յաստուածպաշտութեան:

Եւ մինչդեռ էին յայնպիսի նեղութեան, կարծիք եղեն ի միտս թագաւորին, թէ առ յոյժ վշտին ձանձրացեալ են դառնութեան կենօքն իւրեանց: Յղեաց առ նոսա զմեծ հազարապետն և ասէ. «Գոնեայ յայսմ հետէ զգաստացայք յանձինս ձեր, և մի՛ կայք ի նոյն յամառութեան.

---

1 Բ Յաովկիմեան տոհմէն Տ^2 Յաովսեննեան տոհմէն Թ Թաթսամենեան ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 Յատափոնեան Գ յԹափսոնմեան տոհմէն ԶԷԻV յԹափսոմնեան Ա. Յովհան (լուսանցքում կցրին՝ «Յովհաննէս») Բ Յուհան Գ Յոխնան Գ Յովնան ԵԸԺԼԽԿՀ Յոհնան ԶԷԹԻVՏ^3 Յովհաննան 2 Բ այր Բ նախարարացն են 3 Բ կրտսերագունիցն Գ կրտսերագունացն ԳԿ կրսերագունացն 3—4 ԲՏ^2 արհազունք փխ նախարարազունք 4 ԳԵԷ առաքինութեան Գ ամենեքեան Թ մերկանային(!) փխ երկնային 4—5 ԲՏ^2 երկնաքաղաքացիք 5 Գ մարդիք Բ տանէն 6 Տ^1 ի տանէ նախարարացն Բ նախարարաց նոցուն իսկ նիզակակակիցք... ԵԸԺԼԽ իսկ նոցուն իսկ Բ նիզակակիցք քաջք և անուանիք Բ և մարտակից ԷԼ չիք և մարտակիցք 6—7 Տ^{1}Տ^2 նոցուն իսկ նիզակակակից քաջ նահատակացն 7 ԲԳ ամենեքեան Գ ամենիքեան Գ չիք սուրբ 8 ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չարչարանացն վասն Քրիստոսի Գ չարչարանաց 9 Ը առ այս փխ առ այժմ ԾՏ^{1}Տ^2 չիք առ Գ ոչ եթէ 10 ԲԳ ի մեծ փորձութիւնն ԵԸԺԼԽ փորձութիւն Բ այս Բ սքանչացեալք 11 Գ մարդիք Բ մարդիկք փափուկք 12 Բ և եղէն ԲԿՏ^2 խորշակահար ԳԵԸԼԽՀ որք ԵԸ էրէւոյ Տ^1 էրէոյ Տ^2 զօրէն նախարարացն ազատ որեւոյ Բ և որ զօրէն նախարարացն ազատ այրոյ 13 ԳԴԵԺ լերանցն Գ արեւելից Խ յարեւելից 14 Ծ կապեալ ոտիւք և ձեռօք Տ^1 չիք կապեալ 15 Բ անանկողինք 16 Տ^1 լինին ամ և վեց ամիս Տ^1 չիք Եւ 17 Բ չիք մեծաւ Գ այնպէս տանէին մեծաւ խնդութեամբ ԲԳ զնեղութիւնսն Ե զնեղութիւն ԲԳ ոչ որ լուան Գ զտրտունջ 18 Բ ի բերանոց ԲԳ չիք լուաւ Բ յորդ և առատ ԲՏ^2 գոհութիւն 19 Ա բարեկեցիկ 21 Գ չիք Եւ Հ մինչ Բ յայսպիսի 22 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ եթէ Բ դառնութեամբ կենաց Գ կենօք 22—23 Գ ձանձրացեալ են և դառնացեալ են անձուկ կենօքն իւրեանց 23 Գ դնէ 24 ԱԶԷԹV զգաստացայք ԲՏ^2 զգացարուք Ը բազմատացայք (մի քանի անգամ) Գ չիք և Բ ի նմին միտս փխ ի նոյն Տ^2 ի նոյն միտս:

պագէք երկիր արեգական, և արձակիք ի չարաչար կապանացդ, և ունիք անդրէն զիւրաքանչիւր հայրենի կեանս ձեր»:

Եւ նոքա պատասխանի երանելիքն և ասեն. «Առ փո՞րձ ինչ եկեալ հարցանես զմեզ, եթէ արդարև թագաւորն իսկ յղեաց զքեզ»: Երդուաւ հազարապետն և ասէ. «Չիք այդր բան աւելի կամ պակաս, որ ոչ ի բերանոյ նորա ելեալ է»: Ասեն ցնա անդրէն. «Որք միանգամ աշակերտեալ են ճշմարտութեանն, ոչ երբէք փոխին ի նմանէ. այլ որ ենն՝ նոյն կան: Մինչ յայնժամ առ չիմանա՞լ ինչ պնդեցաք, և այսօր նեղութիւնս իմաստնացո՞յց ինչ զմեզ. այլ ոչ այնպէս: Այլ զղջումն մնաց մերոց այս է, եթէ ընդէ՞ր ընդ առաջինսն չկատարեցաք զկեանս մեր: Բայց արդ աղաչեմք զքեզ և քեւ զթագաւորն ձեր, մի՛ այլ վասն այդպիսի իրաց հարցանէք զմեզ. այլ զինչ եղեալ է ի մտի ձերում վասն մեր՝ կատարեցէք»:

Իբրև լուաւ զայս մեծ հազարապետն, յոյժ զովեաց ի միտս իւր զպնդութիւն հաստատութեան նոցա. և յայնմ հետէ սկսաւ արկանել սէր ընդ նոսա՝ իբրև ընդ սիրելիս Աստուծոյ: Եւ բազում բանիւք ողոքանօք ածէր զթագաւորն ի հաւանութիւն, զի թողութիւն արասցէ նոցա ի կապանացն իւրեանց: Զի թէպէտ և փոխեցաւ նա ի գործոյ հազարապետութեանն արքունի, և ի բազում իրս գտաւ վնասակար, ինքն իսկ յանձն իւր կրթէր զաւեր աշխարհին Հայոց, վասն որոյ և մեծաւ անարգանօք յուղարկեցաւ ի տուն իւր, սակայն զկապելոցն ոչ երբէք չարախօս կամէր լինել մինչև ցօր վախճանի կենաց իւրոց:

Իսկ յերանելեացն բազումք ի նոցանէ, որ մանկագոյնքն էին, ուսան զդպրութիւն հայրենի աշխարհին իւրեանց, և եղեւ նոցա այն կերակուր հոգևոր, որով զանձինս քաջալերէին և զընկերսն մխիթարէին: Եւ այնպէս զմայլեցան ի միտս և յոգիս իւրեանց, զի և որ ծերագոյնքն էին ի նոցանէ, փափկացան մատաղացան մանկացան: Զի թէպէտ և զդպրութեան ժամա-

---

1 VS³A երկիր պագէք ԵԺԼԽ արեգականն Դ արձակիցիք ԵՃ ի չարչարանացդ փխ ի չարաչար կապանացդ 1—2 Բ ունիցիք իւրաքանչիւր որ զհայրենիս և զկեանս ձեր 2 Բ չիք անդրէն Դ իւրաքանչիւր S² իւրաքանչիւր որ Դ զհայրենի S² զհայրենիս և զկեանս ձեր Գ իւր փխ ձեր 3 ԸԽ առ ի փորձ 3—4 Բ եկեալ ես հարցանել զմեզ 4 ԲԴ չիք իսկ Դ զձեզ փխ զքեզ ԳԵԸԺԼԽԿՃS¹ երդուեաւ նոցա Դ երդնու 5 ԲS² բնաւ բան Դ չիք այդր բան 5—6 Բ որ ոչ եղ ի բերանոյ նորա S² որ ոչ եկեալ է 6 Դ նորա փխ ցնա անդրէն Խ միանգամայն S¹ աշակերտեալք 6—7 ԵՃ ճշմարտութեան է ճշմարտութեամբ 7 ԲԳԴԵԸԺԻԼԽԿՃS¹S² փոփոխին Խ էնն Բ ի նոյն S² ի նոյն կան 8 ԴԸԽ առ ի չիմանալ Թ չիք ինչ ԲS² ինչ իմաստնացոյց 9 Դ չիք ինչ ԵԸԺԼԽՃS¹S² այլ ոչ է այնպէս Բ ոչ այդպէս A ոչ այնպէս Դ այլ ոչ այնպէս է Դ ոչ այդպէս է ԳԵԸԺԼԽԿՃ թէ 10 Բ ոչ կատարեցաք Դ չիք արդ 11 ԵԸԺԽՃ չիք այլ Բ խրացդ ինչ Դ հարցանել ԵԸԺԽՃS² այլ հարցանէք 12 ԲԸ զմեզ Բ զինչ և ԲԴ չիք վասն մեր Դ վաղվաղակի կատարեցէք 14 Դ հաստատութեանն Բ այնու հետև ԲԴ սէր արկանել 15 Բ ընդ սիրելիս իւր բոլոր մյուսները՝ ընդ սիրելիս աստուծոյ Ը ուղղափառօք(!) 16—17 ԲԴԹ ի կապանաց 17 Բ չիք նա ԳԵԸԺԼԽԿՃS¹S² ի գործոց 17—18 Ե հաղորդակցութեան 8 Բ վասն զի փխ և ՁԷ չիք ի ԳԴԵԸԺԽՃ ինքնին իսկ Ե յանձին S¹ ինքնին յանձն իւր 19 ԹԼԾԿՃ կրէր փխ կրթէր Դ չիք և 19—20 Թ ուղարկեցաւ 20 VS³A ի տունն Բ սակայն վասն որոց ոչ կամեցաւ չարախօս լինել ԳV ոչ երբէք կամէր չարախօս լինել Բ լինիլ 21 ԳԴԵԸԼԽԿՃ յօր 22 ԲV երանելեացն Ե ի նմանէ Բ չիք որ Բկ մանկագոյնք 23 ԵԸԺԼԽ չիք և Ա եղէն Բ այն նոցա ի կերակուր ԼS¹ հոգևոր կերակուր 24 V զանձինս իւրեանց ԱԴԻ զընկերս Թ զնկերս ԲՁԷV չիք և զընկերսն մխիթարէին Բ չիք Եւ 25 Բ ի յոգիս Խ և ի հոգիս ԲԴ չիք և (որ) Բ ի նոցանէ էին 26 Դ չիք Զի ԳԼ չիք և ԲS² ժամանակն զդպրութեան ԳԵԺԽ ժամանակին Դ ըստ զդպրութեան ժամանակին:

նակքն անցեալ էին, սակայն բազում սաղմոսս ի բերան առեալ՝ հոգևոր երգակից լինէին մատաղերամ բազմութեան մանկտւոյն։

Եւ այնպէս բարձրացուցանէին զպաշտօնն սրբութեան, մինչև ոմանք ի դառն դահճայն մեծապէս քաղցրութիւն անկանէր ընդ լսելիս նոցա, և որչափ ի ձեռս իւրեանց էր՝ արտաքոյ արքունի հրամանին դիւրութիւն առնէին նոցա, և սէր խնամոյ ունէին առ ամենեսեան, և բազում անգամ զմարմնաւոր պէտս նոցա լնուին նոքա։ Մանաւանդ զի նշանք ևս բժշկութեան յԱստուծոյ յաջողեալ լինէր ի ձեռս նոցա. որպէս զի բազումք ի դիւահարաց սրբեցան ի նմին քաղաքի, ուր կապեալքն կային։ Իբրև ոչ ոք գոյր առ նոսա քահանայ, դիմէին առ նոսա հիւանդք և ախտաժետք քաղաքին, և ընդունէին ի նոցանէ զիւրաքանչիւր ցաւոց զառողջութիւն։

Նա և որ մեծ իշխանն էր աշխարհին, զոր և Հարևշղոմ Շապուհ անուանէին, և նմա իսկ յանձն էին ամենայն պատժաւորքն, մեծապէս գութ սիրոյ էարկ առ ամենեսեան։ Ձեռս ի նոցանէ առ հարս ունէր, և զմանկագոյնս ի նոցանէ իբրև զսիրելի որդիս գգուէր։ Բազում անգամ գրեաց և եցոյց յարքունիս զվիշտս նեղութեան կապելոցն, և զառն առն իւրաքանչիւր զբարս ազնուականութեանն ցուցանէր նոցա. առաջի մեծամեծացն տառապէր, ջանայր ազգի ազգի հնարիւք, մինչև բազում բարեխօսիւք ածին ի հաւան զթագաւորն։ Հրամայեաց լուծանել զկապանս նոցա, և բառնալ ի նոցանէ զսուգ պատուհասին, և ագանել նոցա հանդերձ զօրէն նախարարութեանն. կարգեաց նոցա ռոճիկ, և զպատրաստութիւն սպառազինութեանն հրամայեաց յարքունուստ։ Գրեաց և յանձն արար մեծ սպարապետին, զի ընդ զօրս արքունի երթիցեն ի գործ պատերազմի։

Եւ իբրև այս այսպէս կարգեցաւ, և կազմեցաւ նոր հրաման թագաւորին, ի բազում տեղիս՝ ուր և հասին՝ առաւելեալ գտան ի գործ արութեան, մինչև գովութեան հրովարտակ վասն նոցա ի Դուռն տային։ Որ-

---

1 Տ^2 անցեալ էր Բ էր փխ էին Բ չիք բազում ԱԲԴԹԻՏ^{3}A սաղմոս Բ ի բերան նոցա 2 Լ մանկանցն 3 Լ այսպէս Բ բարձրացուցանէին ԴԹԼ զպաշտօն ԲԴ սրբութեանն ԵԸԺԽՀ գովութեան փխ սրբութեան ԲԴ ոմանց 4 ԵՀ ի դուռն(!) փխ ի դառն Է ընդ սիրելիս փխ ընդ լսելիս Ը լսելիսս Ժ ի լսելիս 5 ԲՏ^2 որչափ ևս ԺԻ ի ձեռս նոցա էր Բ հրամանին արքունի 6 Բ ընդ նոսա փխ նոցա ԵՀ չիք «նոցա—ունէին» ԲՏ^2 խնամոց 7 Բ պէտսն Բ չիք նոցա ԲԴՏ^1 չիք ևս 8 Բ չիք յԱստուծոյ ԲԴ աջողեալ էր 9 Բ բժշկեցան փխ սրբեցան Դ ի նմին ժամու փխ ի նմին քաղաքի ԼԽ ի նմին քաղաքէ ԳԵԸԺԿՀՏ^1 քաղաքէ Դ կապեալք Դ չիք ուր կապեալքն կային 10 ԲՏ^{1}Տ^2 ոչ կայր փխ ոչ ոք գոյր ԵՀ չիք քահանայ, դիմէին առ նոսա Խ քահանայ առ նոսա 11 Թ չիք և (ընդունէին) ԴԿ առողջութիւն ԸԽ չիք զիւրաքանչիւր ցաւոց 12 Տ^2 է ԸԽ քաղաքին փխ աշխարհին ԱՁԹԻV Հարևշղոմհապուհ Բ Շղոմաշապուհն Դ Հարշղոմշապուհն ՀՏ^2 Շղոմշապուհ 13 Տ^1 անուանեն Դ չիք ամենայն Բ ստ մեծապէս 14 ԲԴ արկ Դ առ նոսա փխ առ ամենեսեան Բ գնէր փխ ունէր ԳԼՏ^1 ընդունէր Ի ունէին(!) 15 Բ և զմանկունսն ԳԴԵԺԼԽ զմանկագոյնսն ԲԳԴԵԺԼԿՀՏ^1 չիք ի նոցանէ Բ որպէս փխ իբրև Բ այնպէս գգուէր Ե գրգէր 16 Կ նեղութեանն Դ առն 17 Բ զբանսն ազնուական Դ ազնուականութեան Ե ազնուականութեամբ Ժ ազնուականութեան նոցա ԲԴ չիք նոցա Տ^2 նոցա ցուցանէր ԵԸԺԽՀ չիք ցուցանէր ԲԴ չիք առաջի 18 ԲՏ^2 տառապէր և ջանայր 18—19 Դ բարեխօսք ԲՏ^2 բարեխօսութեամբ 19 ԲՏ^2 ածէին զթագաւորն ի հաւան ԵԸԺԽՀ ի հաւանութիւն Բ Եւ (հրամայեաց) 20 ԲՏ^2 ագուցանել Ե անգանել(!) Կ չիք նոցա ԴԷ հանդերձս Բ չիք հանդերձ 21 ԴԵ նախարարութեան ԲԴ ռոճիկս 22 ԵՀ սպառազինութեան ԵԸԺԽԿՀ յարքունուստ տալ 23 Բ հազարապետին փխ սպարապետին ԲԴ զօրսն Դ ի մեծ պատերազմին 24 ԳԵԸԺԼԽԿՀ չիք այս Բ կատարեցաւ կազմեցաւ ԴԼՏ^1 չիք և (կազմեցաւ) Բ ի նոսա փխ նոր 25 Բ հասանէին Հ առաւել Բ գտանէին Դ գտին ԲԴ արութեանն 26 Դ հրովարտակ գովութեանն Թ չիք գովութեան ԲՏ^2 հրովարտակս Բ դուռնն։

պէս զի քաղցրացաւ իսկ մտաց Թագաւորին, հրամայեաց զամենեսեան ածել զառաջեաւ։ Եկին և յանդիման եղեն Յազկերտի արքայից արքային։ Ետես զնոսա զուարթութեամբ, խօսեցաւ ընդ նոսա բանիւք խաղաղութեամբ, և խոստացաւ տալ նոցա զիւրաքանչիւր իշխանութիւն ըստ կարգի հայրենի պատւոյն, և արձակել զնոսա յաշխարհն օրինօք քրիստոնէութեանն, յորոյ վերայ և մեծապէս էին չարչարեալ։

Եւ մինչդեռ անդէն մեծաւ խնդութեամբ շրջէին ի կարաւանին առաջի Թագաւորին, ի նմին ժամանակի հասանէր վախճան կենաց Թագաւորին՝ յիննետասներորդ ամի Թագաւորութեանն իւրոյ։ Եւ ընդ հակառակս ելեալ երկու որդիք նորա ի վերայ տէրութեանն կռուէին. սատականայր զործ դառնութեան պատերազմին զերկուս ամս։

Եւ մինչդեռ նոքա յայնմ խռովութեան էին, ապստամբեաց և Աղուանից արքայն. վասն զի քեռորդի էր նոցա, և ըստ կարգի հայրենի հաւատոցն՝ քրիստոնեայ էր յառաջ, և Յազկերտ արքայից արքայ բռնի մոգ արար։ Եւ նորա գտեալ ժամանակ անձին պարապոյ, հարկեցաւ զանձն ի մահ դնել. լաւ համարեցաւ մեռանել ի պատերազմի, քան ուրացութեամբ ունել զԹագաւորութիւնն։ Վասն այսր ամենայնի յապաղումն եղև արձակելոյն նոցա յաշխարհն։

Իսկ կրտսեր որդւոյն Յազկերտի զայեակն, Ռահամ անուն ի Միհրան տոհմէն, Թէպէտ և ետես զգունդն Արեաց ընդ երկուս բաժանեալ, սակայն կռովն զազանաբար յարձակեցաւ ի վերայ երէց որդւոյ Թագաւորին. հար, սատակեաց զգունդն, և ձերբակալ արարեալ զորդի Թագաւորին՝ անդէն ի տեղւոջն հրամայէր սպանանել։ Եւ զմնացեալ զօրսն ածէր հաւանեցուցանէր, և առնէր միաբանութիւն ամենայն Արեաց գնդին. և Թագաւորեցուցանէր զիւր սանն, որում անուն էր Պերոզ։

Զի Թէպէտ և Արեաց աշխարհին առնէր մեծապէս խաղաղութիւն,

---

1 Բ ի մտաց Թագաւորն և հրամայեաց... 2 Գ զառաջաւ ԲԸԽ Ազկերտի Բ արքայից արքայի Կ արքայի 3 ԲԳՏ² և խօսեցաւ 3—4 Է խաղաղութիւն Տ¹ խաղաղութեան 4 Դ չիք և Բ իշխանութիւնս ԳԼԽԿՏ¹ չիք կարգի ԵԸԺԽՀ չիք ըստ կարգի 5 ԱԳՁԷԻԼԿVՏ¹Տ³ պատուոյն ԵԺԽ արձակեալ Դ յաշխարհ ԵԺԽԿ յաշխարհս —6 ԲԵՀ քրիստոնէութեան Դ քրիստոնէութեամբ 6 ԴԵԸԺԽՀ չիք և Դ չարչարել 7 Բ մեծապէս փխ մեծաւ 7—8 Բ չիք առաջի Թագաւորին 8 Բ լինէր փխ հասանէր 9 ԱԲՁԷԸ VՏ³ յիննն և ի տասներորդ Դ յիննուտասներորդ ԲՏ² Թագաւորութեան նորա ԴԵ Թագաւորութեան Տ¹ լեալ փխ ելեալ 10 ԵՀ տէրութեան Խ կռուէին ի վերայ տէրութեանն Բ և սատականայր 11 ԼՏ¹ պատերազմին դառնութեան ԵԸ զամս երկու ԺԽ զամս երկուս Հ ամս երկուս 12 ԸԽ Եւ մինչ Բ յայսմ Դ յայն ԱՁ խռովութեանն Է խռովութիւն Բ ապստամբեցաւ Հ չիք և 13 ԱԳԴԵԸԹԻԼԽԿՀՏ² արքայ Դ վասն զի 13—14 Դ հաւատոյ Բ չիք հաւատոցն 14 ԲԴ յառաջն Ը Ազկերտ Բ և Յազկերտէ արքայից արքայէ բռնի մոգ եղեալ 14—15 ԼՏ¹ մոգ արար զնա 15 Ի և սորա ԴԵԺԼԿՀ զժամանակն ԴԸԽ զժամանակ ԲԳԴ ԵԸԺԼԽԿՀ անձին 15—16 Բ չիք հարկեցաւ զանձն ի մահ դնել 1 Դ հնարեցաւ ԹԻԼՃՏ¹ մեռանիլ 16—17 Է ուրախութեամբ փխ ուրացութեամբ Ե զԹագաւորութիւն 18 ԱՁԷԹVՏ³ չարձակելոյն ԲԳԼՏ¹ արձակելոյ Ի յարձակելոյն Տ² արձակելոցն նոցա Դ նոցա արձակելոյ յաշխարհ ԲԵԸԺԽՏ² յաշխարհս 19 ԴԵԸԺԿՀ կրսեր Բ Ազկերտի և զայեակ նորին Ի չիք Յազկերտի Բ Ռահ Է Ռահման անուն ԳԴԵԸԹԺԻԼՀVՏ¹Տ³ Մեհրան 19—20 Բ Միրհեան տոհմէ 21 Բ չիք զազանաբար Բ յարձակէր փխ յարձակեցաւ ԸV երէց Դ որդւոյն 22 Դ և հար Թ էհար ԲԻՃՀՏ¹Տ² եհար 23 ԲԴ անդրէն Դ հրամայեաց 25 ԵԸԺԽՀ զանուն իւր Խ չիք որում անուն էր Խ զՊերոզ 26 Բ աշխարհին Արեաց ՁԷV առէր Դ մեծապէս առնէր։

սակայն Աղուանից արքայն ոչ կամէր նուաճել անդրէն ի ծառայութիւն. այլ խրամատեաց զպահակն Ճորայ, և անցոյց յայս կոյս զզօրսն Մասքթաց. միաբանեաց զմետասան թագաւորս զլեռնորդեայսն, և ընդդէմ եկաց պատերազմաւ Արեաց գնդին, և բազում վնաս արար զօրացն արքունի։ Թէպէտ և երկիցս և երիցս ետուն հրովարտակս աղաչանաց, ոչ ինչ կարացին ածել զայրն ի հաւանութիւն. այլ գրով և պատգամաւ յանդիմանէր զնոսա վասն զուր աւերածի աշխարհին Հայոց։ Յիշեցուցանէր նոցա զմահ նախարարացն և զչարչարանս կապելոցն։ «Ի վերայ այնչափ արեան և վաստակոց, փոխանակ կեանս առնելոյ՝ զարև հատէք, ասէր։ Լաւ լիցի ինձ, ասէ, զնոցա չարչարանսն յանձն իմ առնուլ, քան թողուլ զքրիստոնէութիւնն»։

Եւ իբրև տեսին, թէ ոչ բռնութեամբ և ոչ սիրով կարացաք ածել ի հաւանութիւն, գանձս սաստիկս ետուն տանել յաշխարհն Խաղանդրաց, բացին զդրունս Ալանաց և հանին զունդ բազում ի Հոնաց, և կռուեցան տարի մի ընդ Աղուանից արքային։ Թէպէտ և թօթափեցան և ցրուեցան զօրքն իւր ի նմանէ, սակայն զնա ոչ կարացին հնազանդել. այլ և հարուածք եւ մեծամեծք հասին ի վերայ նոցա, էր որ կռուով և էր որ ախտիւ չարչարանօք։ Եւ յայնչափ ժամանակաց ընդերկարել պաշարմանն, մեծ կէս աշխարհին աւերեցաւ, այլ ոչ որ ի նմանէ երկմտեալ բաժանեցաւ։

Յղեաց առ նա դարձեալ թագաւորն Պարսից. «Զքոյրդ իմ, ասէ, և զքեռորդիդ ի բաց տուր ածել, զի ի բնէ մոգք էին և դու քրիստոնեայ արարեր, և աշխարհդ քեզ լիցի»։ Իսկ սքանչելի այրն ոչ ի տէրութեանն վերայ կռուէր, այլ յաստուածպաշտութեանն։ Զմայրն և զկինն ետ տանել,

---

1 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 արքա(յ) ԲԴ ոչ կամեցաւ ԹԻՏ^{1}Տ^2 նուաճել ԲՏ^2 ընդ նորա ծառայութեամբ փխ անդրէն ի ծառայութիւն 2 Խ խրատեաց(!) ԲՏ^2 այլ հրամայեաց արգելուլ անդրէն ընդ դուռն Պահլ (Տ^2 Պահ) զպահակն Ճորայ յարեւս Ը զպահեակն A յայն կոյս Դ զզօրս 2—3 ԹԻՏ^3 Մազքթաց 3 Դ միաբանեաց և Բ և զմետասան թագաւորսն զլեռնորդեանսն Տ^2 և զմետասան ԵԸԺՀ թագաւորսն զլեռնորդեայսն Կ զթագաւորս ԷԻԾ զլեռնորդեայսն Լ զլեռանորդեայսն 4 Տ^3 վնաս 5 Դ ետուն տանել ԱԳԵԶԷԹԺԻԼԽԿՀVՏ^{1}Տ^2 հրովարտակս ԲԴԸՏ^{3}A հրովարտակ է աղաչանացս 6 Բ զայն փխ զայրն է հրով փխ գրով 7 ԱԴԶԷVՏ^3 աւերածին ԲՏ^2 աւերածոյ Դ Հայոց աշխարհին ԵՀ աշխարհիս 8 ԲՏ^2 և զմահ փխ նոցա զմահ ԶԷV չարչարանս ԱԵԶԷԸԹԼԽԿՀVՏ^{1}Տ^3 այնչափ 9 կեանս առնելոյ և պարգևս շնորհելոյ ԷԶ առնելոց Դ ասէր՝ զարև հատէք ԲԵ ասէ փխ ասէր 10 ԼՏ^1 լաւ էր է ինձ Տ^2 զնոցա ճանապարհն և զչարչարանսն յանձն Բ զճանապարհն և զչարչարանսն Ը չարչարանս Ա յանձ ԲԴԵԸԺԽՀՏ^2 չիք իմ 11 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ զքրիստոնէութիւն 12 ԵԺԼԽԿՀՏ^2 եթէ Տ^{1}Տ^2 կարացին 13 ԳԼ գանձ սաստիկ Դ չիք յաշխարհն ԱԹԻV Խալյանդրայ Բ Խաղանդրաց Զ Խայլանդրա է Խայլանդրաց ԾՏ^1 Խաղանդրացւոց 14 Բ բացին և ԳԵԸԺԽՀՏ^2 զդրունսն ԲԴՏ^2 զունդս բազումս է ի հոնաց փխ ի Հոնաց 15 ԵԸԺԽՀ ընդ արքային Աղուանից Բ արքային է թօթեցան փխ թօթափեցան Դ չիք և (ցրուեցան) 16 Բ ոչ կարացին զնա հնազանդեցուցանել Տ^2 զնա ոչ կարացին հնազանդեցուցանել Դ չիք և 17 ԱԶԷԹԻV կռուաւ 17—18 Բ ախտիւք չարաչար Դ ախտիւք չարչարանաց 18 ԵԸԺԽՀ չարչարանաց Տ^2 չարաչար ԳԵԸԿ յերկարել ԲՏ^2 պատերազմացն փխ պաշարմանն 19 Տ^{1}Տ^2 ի նոցանէ փխ ի նմանէ 19—20 Բ չիք այլ ոչ որ ի նմանէ երկմտեալ բաժանեցաւ ԱԶ բարժանեցաւ Դ բաժանեցան 21 Բ չիք դարձեալ ԲՏ^2 Պարսից Պերոզ Ե զքոյրն 22 ԵԶԷV զքեռորդիս ԲԴ մոգ Ե դուք է քրիստոնեայ 23 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 աշխարհդ քո Դ որ ոչ ԴԵՀ տէրութեան 24 ԵՀ յաստուածպաշտութեան Լ չիք ետ Լ տեսանել փխ ետ տանել:

և զաշխարհն բովանդակ ի բաց եթող. և ինքն զաւետարանն առ և յաշխարհէն ի բաց կամէր գնալ:

Զայս իբրև լուաւ Թագաւորն, կարի զեղջ և ապաշաւ անկանէր ի միտս նորա, և զամենայն վնաս իրացն զհարրն իւրով արկանէր: Անսուտ երդումն կնքէր և տայր տանել առ նա, եթէ յաշխարհէդ միայն մի՛ գնար, և զինչ աւես առնեմ: Խնդրեաց զմանկութեան սեպհականն, զոր հօր իւրոյ շնորհեալ էր նմա ի տղայութեանն հազար երդ. էառ զայն ի Թագաւորէն, և նուաւ ի նմա միայնակեցօք հանդերձ: Եւ այնպէս հանապազորդեաց զինքն յաստուածային պաշտամանն, զի և չփչէր ամենևին, թէ և Թագաւոր լեալ իցէ յառաջ:

Եւ այս ամենայն յերկար խռովութիւնք, որ եղեն մինչև ի հինգերորդ ամն Պերոզի արքայից արքայի, պատճառք եղեն չարձակելոյ նախարարացն Հայոց. այլ ոռճկաւ և ի տաճար մտանել յարքունիս մեծապէս առատացոյց քան զամաց սովորութիւնն:

Եւ ի նմին հինգերորդ ամին զբազմաց նոցա զկեանսն անդրէն շնորհեաց, և այլոցն առ յոյսն խոստացաւ՝ յամն վեցերորդ միանգամայն արձակել զամենեսեան կենօք և պատուով:

Բայց ի տեղի այսր ինձ դարձեալ գալ պիտի:

Իսկ կանայք երանելի առաքինեացն և կապելոցն և անկելոցն ի պատերազմին՝ ընդ ամենայն աշխարհն Հայոց համօրէն համարել ես ոչ կարեմ. զի բազում այն են՝ զոր ոչ գիտեմ, քան թէ գիտիցեմ: Զի հինգ

---

1 ԴԵԹԻՀՏ^1 էառ   1—2 Դ չիք և (յաշխարհէն) Խ յաշխարհէս   2 Բ երթալ փխ գնալ   3 Դ զայն Տ^2 կարի գեղջ ապաշաւ անկաւ Բ անգաւ Թ ապաշաւանս ԼՏ^1 գեղջ և ապաշաւան կարի   4 Բ զվնաս Դ վնաս Դ արկանէր զհարրն իւրով   4—5 Բ երգմունս   5 ԴԵԷՀ մի գնայր   5—6 Բ և զոր ինչ աւեաղ առնեմ ԼՏ^1 և զինչ եւ աւեմ առնեմ   6 Բ խնդրեաց զի Բ զմանկութեան զսեփականն Դ ի մանկութեանն Անեփականն ԳԵVՏ^2 սեփհականն   7 Բ չիք ի տղայութեանն Ե տղայութեան Հ ի տղայութեան A առ Բ զայն առ ի Թագաւորէն Պարսից Հ չիք զայն   8 Բ չիք ի նմա Դ և այսպէս ԳԾՏ^1 հնազանդեաց(!)   9 ԷԸԽՏ^2 պաշտամանն Դ զոր փխ զի և ԲԴ եթէ փխ թէ և   10 ԲՏ^2 լեալ էր ԾՀՏ^1 Թագաւորեալ Տ^2 չիք և (Թագաւոր) Բ յառաջն   11 ԾՀՏ^{1}Տ^2 երկար ԸԺԽՀ մինչ   11—12 Բ այս ամենայն պատճառք եղէն   12 ԲԳԴ ամ ԱՁԻVՏ^3 չարձակելոյն Է չարձակելոցն(!)   13 Բ ոռճկով Կ ոռճկաւք Բ յարքունիսն Կ աստուածապէս(!) փխ մեծապէս   14 ԲԳԼՏ^{1}Տ^2 քան զամենայն փխ քան զամաց ԵՀ սովորութիւն   15 ԲԿ ի հինգերորդ Բ բազմաց զկեանս նոցա շնորհեաց Բ չիք անդրէն Տ^3 անդրէն զկեանսն A անդրէն զկեանս   16 ԵԸԽՀ և զայլոցն Լ և այլոց ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ առ ի յոյսն ԲՏ^2 առ յոյս Կ չիք յամն վեցերորդ Տ^1 վեցերորդի ԱՁԷԹԻV միանգամ ԲԴ և միայն փխ միանգամայն   17 Դ զամենիսեան ԵԸԺԼԽԾՀՏ^{1}Տ^2 կենօք և պատուով և Քրիստոսի անմահ Թագաւորին փառք յաւիտեանս ամէն: Է պատւօք   18 ԲՏ^2 դարձեալ ինձ ԱՁԷԹԻ բայց ի տեղի այսր ինձ դարձեալ գալ պիտի (այլ տառերով, բայց նույն ձեռքով) ԼԾ ի տեղի այլ ինչ փխ ի տեղի այսր Դ ունի նույնը լուսանցքում քառակուսու մեջ ԵՁԷԸԻ նույնը կարմիր թանաքով ԹԺԻ ունեն վերնագրի նման (Ժ միայն առաջին տառը կարմիր թանաքով) Կ բայցի տեղի այս ինչ ԴԵԸԺԽՀ ինչ փխ ինձ V բայց ի տեղի այսր ինձ դարձեալ գալ պիտի (սովորական գրով)   19 Ա Իսկ կանայք երանելի առաքինեացն գլխատառերով: Ե 19—20 երեք տող կարմիր թանաքով Է երանելիք ԹԻԺ «Իսկ կանայք» կարմիր թանաքով վերնագրի նման   19—20 ԳԵԿՀ ի պատերազմի ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 երանելեացն և առաքինի կապելոցն V Իսկ կանայք երանելի (կարմիր թանաքով)   20—21 Բ ընդ համարով ոչ կարեմ արկանել   21 ԵՀ բազումք Դ է փխ են Բ գիտեմք ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 եթէ Բ գիտեմք փխ գիտիցեմ:

Հարիւրով չափ յականէ յանուանէ ճանաչեմ. ոչ միայն որ աւագագոյնքն էին, այլ զբազումս ի կրսերագունաց անտի։

Ամենեքեան միահամուռ զերկրաւոր նախանձ բերելով՝ ոչ ինչ ընդհատ երեւեցան յայնցանէ, որ ոչ ճաշակեցին զաշխարհ։ Քանզի եթէ աւագագոյնք էին և եթէ մանկագոյնք, զմի առաքինութիւն հաւատոյ զգեցան։ Ոչ ինչ յիշեցին ամենեւին զանուն փափկութեան մայրենի ազատութեանն, այլ իբրև մարդք, որ վշտամբերք լեալ իցեն անդստին ի շինական սովորութեանցն, տանջելով վարեալ զկեանս աշխարհիս, անդրագոյնք ևս քան զնոսա յանձն առին զհամբերութիւն վշտաց։

Ոչ միայն յոգիսն մխիթարեալ կացին առ աներևոյթ զօրութիւն յուսոյն յաւիտենից, այլ և մարմնոյ նեղութեամբք առաւել ևս բարձին զբեռն ծանրութեան։ Զի թէպէտ և ունէին զիւրաքանչիւր ձեռնասուն սպասաւորս, ոչ ոք երեւէր ի նոցանէ՝ թէ ո՛ր տիկինն իցէ և կամ ո՛ր նաժիշտն. մի հանդերձ էր հասարակաց, և միապէս գետնախշտիք երկոքեան։ Ոչ ոք ումեք անկողնարկ լինէր. քանզի և չճանաչէին իսկ զխտտեղէնսն ընտրել ի միմեանց. մի գոյն թխութեան փխրայիցն, և մի գոյն սևութեան սնարից բարձիցն։

Ոչ գոյր նոցա խախամոքք անուշարար առանձինն, և ոչ հացարարք որոշեալ ի պէտս սպասու ըստ պատւոյ կարգի, այլ հասարակաց էր։ Տարաթամուտն ըստ կարգի միայնակեցաց, որ յանապատս բնակեալ են։

1—2 *ԲS^2 չափ միայն զոր յականէ...* *Դ զՀինգ հարիւրով չափ Բ ճանաչեմք ԱԳԵԹԻԺԼԽԿՃ*VS^{1}S^{2}S^3 *որ ոչ միայն է որ միայն Գ աւագագոյնք Դ աւագագոյն* 2 *ԲS^1 այլ և բազումս ի կրտսերագունից անտի Գ կրտսերագունաց ԵԺԼԽՃS^2 կրտսերագունից Բ կրտսերագունիցն* 3 *Դ ամենեքին Բ միահամուռն Գ միահամուռս ԴԵԸԺԼԽS^{1}S^2 զերկնային Բ նախանձս ԳԵԺԼԽԿՃ նախատ* փխ *ընդհատ Բ անընդհատ* 4 *ԲԾ երեւելով Բ որք Բ ճանաչեցին* փխ *ճաշակեցին է ճաշակեցան(!) Բ զաշխարհս Ե աւագագոյնքն* 5 *Բ առաքինութիւնն ԳԵԸԺԼԽԿՃS^{1}S^2 հաւատոյ* 6 *Լ փափկութեանն ԵԼՃ ազատութեան* 7 *S^1 մարդիկ Բ զմարդք Բ որք ԱԲՁԷԸԹԻ*V *վշտաբերք Զ լեալ ԱՁԷԹԻԼ*V *իշխանական* փխ *ի շինական ԳԴԵԸԺԽԾԿՃ*A *ի շինական* 7—8 *Բ սովորութեանն ԳԴԼ սովորութեանց* 8 *Բ տանելով* փխ *տանջելով է վարանեալ* փխ *վարեալ Դ աշխարհի Բ վարել* 8—9 *Բ անդրագոյն քան զնոսա Թ* չիք *ևս* 9 *Բ առնուին Բ վշտացն* 10 *Կ* չիք *միայն Բ յոգիս մխիթարել կային ԷՃ ոգիսն Խ հոգիսն Լ յորդիսն* փխ *յոգիսն ԳԴԵԸԺԼԽԿՃS^{1}S^2 կային ԱԳՁ*VS^3 *զօրութիւնն* 10—11 *Բ աներևոյթ յոյսն յաւիտենից Խ հոգւոյն յուսոյն* 11 *Դ* չիք *յաւիտենից Բ առ մարմնոյ Լ մարմնոյն Դ նեղութեամբ։* չիք *առաւել ևս* 12 *Լ ծանրութեանն ԲԴԵԼՃ ձեռնասուն Բ սպասաւորսն* 13 *ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՃS^{1}S^2 ոչինչ* փխ *ոչ ոք Թ երեւէր Բ ի նոցանէն ԵԸԺԼԽՃS^{1}S^2 ի նոսա* փխ *ի նոցանէ ԳԴԵԺԽՃ եթէ Բ* չիք *կամ Լ* չիք *որ (նաժիշտն) ԳԵ նաժիշտ* 14 *ԱՁԷԻ*V *գետնախշտիկ Բ գետնախնշտի անկողինքն Լ գետնախշտիւք Բ* չիք *երկոքեան ԵԺԽՃ երկոքեանն* 14—15 *ԵԸԺԼԽՃS^{1}S^2 ոչ ումեք ոք* 15 *Բ լինել ԴԵԸԺԼԽՃ* չիք *և ԳՁԷ*V *ճանաչէին* փխ *չճանաչէին Բ ճանաչէին իսկ ոչ ԱՁԷ*V *ընտրեալ* 15—16 *Բ զխտտեղէնս ի միմեանց ընտրելով Դ ի միմեանց ընտրել* 16 *ԱՁ*V *փարայիցն ԲԴ թխութիւն էր փրխայիցն(!) և միագոյն Բ փարացն ԳԵ* չիք *մի գոյն թխութեան փխրայիցն* 16—17 *է մի գոյն մխիթարութեան(!) սնարից բարձիցն Ը* չիք *«թխութեան—սնարից» S^{1}S^2 ընտրել ի միմեանց վասն միագոյն սևութեան սնարի բարձիցն ԺԼԽԾԿՃ* չիք *«թխութեան—մի գոյն» ԵԺԼԽՃ սնարի Գ սնարի բարձիցն* 17 *Դ բարձին* 18 VS^{3}A *համեմ (խախամոքք) ԹԻ* լուսանցքում նույն գրով՝ *համեմ* A *համամոքք Բ ոչ գոյր նոցա խոհարար անուշութեան խորտկաց առանձինն Դ ոչ գոյր նոցա խոխարար անուշահոտ կերակրոց և ոչ հացարարք Գ առանձին S^{1}S^2 անուշարարք* 19 *ԲԵԺԼԽԿՃ որոշեալք Բ սպասուց Ի ըստ պատւոյ ըստ կարգի ԳԵԸԺԽ այս* փխ *այլ Բ հասարակ էր ԱԳԵՁԷԹԺԻ*VS^3 *այս հասարակացն էր* 20 *Բ միայնակեցացն* V *միայնակեցայց* A *յանապատի S^3 յանապատս ԲԹ բնակեալ էին։*

Ոչ որ ումեք ջուր ի ձեռս արկանէր, և ոչ կրտսերք աւագաց դաստառակս մատուցանէին. չանկաւ օչնան ի ձեռս փափկասուն կանանց, և ոչ մատուցաւ եւղ ի զուարթութիւն խրախութեան: Չեղան առաջի սուրբ սկտեղք, և ոչ անկան բաժակակալք յուրախութիւն. չեկաց ուրուք նոցա նուիրակ առ դուրս, և ոչ կոչեցան պատուականք յարանց ի տաճարս նոցա. չփշեցան նոցա, թէ գուցէ որ ամենեին ի բնակասնունդ դայեկաց և կամ բնաւ ի սիրելի հարազատաց:

Փոշոտեցան և ծխոտեցան սրահակք և սրսկապանք նորեկ հարսանց, և սարդի ոստայնք ձգեցան ի սենեակս առագաստաց նոցա. կործանեցան բարձրագահք տաճարաց նոցա, և խանգարեցան սպասք երախանաց նոցա. անկան կործանեցան ապարանք նոցա, և տապալեալ աւերեցան ամուրք ապաստանի նոցա: Չորացան ազազեցան բուրաստանք ծաղկոցաց նոցա, և տաշտախիլ եղեն որթք գինեբեր այգեաց նոցա:

Աչօք իւրեանց տեսին զյափշտակութիւն արարոց իւրեանց, և ականջօք իւրեանց լուան զչարչարանս վշտից սիրելեաց իւրեանց. առան զանձք իւրեանց յարքունիս, և ոչ մնացին ամենեին զարդք երեսաց իւրեանց:

Տիկնայք փափկասունք Հայոց աշխարհին, որ գրգեալք և գգուեալք էին յիւրաքանչիւր բաստեռունս և ի գահաւորակս, հանապազ բոկ և հետի երթային ի տունս աղօթից, անձանձրոյթ խնդրեալ ուխտիւք, զի համբերել կարասցեն մեծի նեղութեանն: Որ ի մանկութենէ իւրեանց սնեալ էին ուղղովք զուարակաց և ամոքովք էրէոց, խոտաբուտ կենօք իբրև զվայրենիս ընդունէին զկերակուրն մեծաւ խնդութեամբ, և ոչ յիշէին ամենեին զսովորական փափկութիւնն: Սևացեալ ներկան մորթք մարմնոյ նոցա, վասն զի ցերեկ արևակէզք էին և զամենայն գիշերսն գետնաբեկք:

---

1 Դ ի ձեռն ածեալ ԵԺՀ կրսերք Խ և ոչ որ կրտսերք Խ յաւագաց Բ դաստառակ 2 Դ մատուցանէր Թ օչնան (յուսանցում՝ չօղան) V աւնան փխ օչնան ԱՁէԻԽV ի ձեռն Բ փափկութեան փխ փափկասուն 3 Բ ուրախութեանն ԲS^2 առաջի նոցա Ը ստեղք(!) 4 Բ չիք անկան Բ ուրախութեանն Դ յուրախութեան ԲԴ ի նոցանէ փխ նոցա S^1 չիք նոցա ԵԺԼՀS^1S^2 նուիրակ նոցա Ը նըւիրակաց նոցա Խ նուիրականաց նոցա 5 Բ ի դուռն փխ առ դուրս Բ ի պատուական Բ նոքա փխ նոցա 6 ԲԳԵԸԺԼԿՀ եթէ Ա ամենևին Ի ամենեիմբ Ի չիք ի Զ մի բընակասունդ(!) է մի բնակսնունդ(!) Բ դայեկացն S^2 դայեկասնունդ բնակաց 7 Դ չիք բնաւ Բ չիք ի 8 Բ սրահք և սրմակալք փխ սրահակք և սրսկապանք S^2 չիք և Բ հարսանցն 9 Զ ոստայնքն Ե սենեակս 10 Բ տաճարք է երախնոց Ը երախտանաց 11 Լ չիք անկան կործանեցան ապարանք նոցա Դ աւերեցաւ 12 Գ բուրաստան 13 ԱԵՁէԸԹԺԻԼԽԿՀVS^1S^3 դաշտախիլ Բ տաշտախիթք այգեստանեաց նոցա Գ դաշտայխիլ Կ չիք եղէն Դ չիք «և դաշտախիլ եղէն—այգեաց նոցա» Ե այգաց Ժ այգեցաց S^1 գինեայգեաց 14 ԲԴԻ արարաց Ը արարածոց 14—15 Բ չիք «և ականջօք — սիրելեաց իւրեանց» 15 ԴԵԺԼԽԿՀS^1S^2 զվիշտս չարչարանաց Դ չիք վշտից Բ չիք իւրեանց 16 Բ չիք և Դ չիք ամենեին Դ նոցա փխ իւրեանց 17 Դ աշխարհին Հայոց Զ գրեալք(!) է գրեալք(!) ԹԺ գրկեալք Հ գրաւեալք(!) 18 ԲS^2 պատառունս S^1 պատեռունս Թ բատեռունս (յուսանցում՝ դեսպակ կամ կուպայկ) Դ չիք ի Բ հանապազորդ 19 ԳԴԵԸԺԻԼԽՀS^1S^2 ի տուն Դ աղօթիցն Կ հետիոտս ընթանային ի տուն աղօթիցն ԲԳԴԵԺԻԿ խնդրել 20 ԵԽՀ նեղութեան Դ որք: չիք իւրեանց 21 Բ ուղղով Գ նուղղովք ԵԾS^1 նուղովք ԸԺԽԿՀ իւղովք Ա էրիոց ԳԿ երիոց Բ կերակրովք փխ կենօք 21—22 Բ զվայրենի 22 ԱԳԵՁէԸԹԺԻԼԽԿՀS^2 զկերակուրսն Բ զկեանս իւրեանց փխ զկերակուրն ԳS^1 զկերակուրս Բ ընդութեամբ փխ խնդութեամբ Բ չիք ամենեին 23 Ե փափկութիւն V սևացան մորթք: չիք ներկան ԸԽ ներկեցան Բ իւրեանց մարմնոյն ԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 մարմնոց 24 ԲԿ ցերեկն Կ լինէին փխ էին ԲԴ գիշերն:

Սաղմոսք էին մշտնջենաւորք մրմունջք ի բերանս նոցա, և մխիթարութիւնք կատարեալք ընթերցուածք մարգարէիցն։ Միաբանեցին երկու երկու իբրև ամոլք հաւանք և հաւասարք՝ ուղիղ տանելով զակօսն արքայութեան, զի առանց վրիպելոյ հասցեն ի նաւահանգիստն խաղաղութեան։

Մոռացան զկանացի տկարութիւն, և եղեն արուք առաքինիք ի հոգևոր պատերազմին. մարտ եղեալ կռուեցան ընդ մեղսն կարևորս, հատին կտրեցին և ընկեցին զմահաբեր արմատս նորա։ Միամտութեամբ յաղթեցին խորամանկութեան, և սուրբ սիրով լուացին զկապուտակ ներկուածս նախանձուն. հատին զարմատս ագահութեան, և չորացան մահաբեր պտուղք ոստոց նոցա։ Խոնարհութեամբ կոփեցին զամբարտաւանութիւն և նովին խոնարհութեամբ հասին երկնաւոր բարձրութեանն։ Աղօթիւք բացին զփակեալ դրունս երկնից, և սուրբ խնդրուածովք իջուցին զհրեշտակս ի փրկութիւն. լուան աւետիս ի հեռաստանէ, և փառաւորեցին զԱստուած ի բարձունս։

Այրիք որ ի նոսա էին՝ եղեն վերստին հարսունք առաքինութեան, և բարձին յանձանց զնախատինս այրութեանն։ Իսկ կանայք կապելոցն կամօք կապեցին զմարմնաւոր ցանկութիւնս, և եղեն կցորդ չարչարանաց սուրբ կապելոցն. ի կեանս իւրեանց նմանեցին քաջ նահատակացն մահուամբ, և ի հեռաստանէ եղեն վարդապետք մխիթարիչք բանտարգելեացն։ Մատամբք իւրեանց վաստակեցին և կերակրեցան, և զկարգեալ ռոճիկ նոցա յարքունուստ՝ ամ յամէ թոշակ տանէին և տային տանել նոցա ի մխիթարութիւն։ Անարիւն ճիպռանց նմանեցին, որ երգոյն քաղցրութեամբ առանց կերակրանաց կեան, և կենդանի են միայն զօդն ծծելով, զանմարմնոցն բերեն զնմանութիւն։

Բազում ձմերաց հալեցան սառնամանիք. եհաս գարուն և եկին նորեկ

---

1 Բ ի բերանս նոցա մրմունջք ԳԵԸԺԽԾՀՏ^{1} մրմունջ 1—2 Բ մխիթարութիւն 2 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} կատարեալ 2—3 Խ միաբանեցին իբրև 3 ԴԽ չիք իբրև Բ հաւասար փխ հաւանք Բ ուղեղ ԴԼՏ^{1}Տ^{2} չիք զակօսն Ի զակօս 3—4 ԱՁԻՎՏ^{3} արքայութեանն Բ յարքայութեանն տառածոյ ԳԴԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2} յարքայութիւնն ԵՀ յարքայութեան 4—5 Բ ուղիղ հասցեն ի նաւահանգիստ խաղաղութեամբ 6 ՁԷԻՎ զկանանցի ԲԳԵԸԺԿՀՏ^{1}Տ^{2} տկարութիւնն Բ իբրև զարուս 7 Բ մեղս ԱՁԷԹԻՎ կարևորսն 7—8 ԲՏ^{2} հարին և կտրեցին 8 ԲԴ չիք և ընկեցին Դ և կտրեցին Բ արմատ 8—10 ԵԸԺԽՀ չիք «Միամտութեամբ—նախանձուն» 9 ԱԳՁԻԼԿՎՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3} խորամանկութեանն Կ խորամանկութեանն սատանայի Բ չիք և Ի կապուտակ 9—10 Բ ներկուածոյ 10—11 Բ մահաբերք Լ պտուղք մահաբեր Տ^{1}Տ^{2} չորացան պտուղք մահաբեր ոստոց նոցա 11 ԱԲԵԸԺԻՀ նորա փխ նոցա Դ կոխեցին փխ կոփեցին 12 Բ առաքինութեամբ փխ խոնարհութեամբ ԵԼՀ բարձրութեան 13 Է զկապեալ փխ զփակեալ 14 Բ փրկութեան փխ ի փրկութիւն Բ զաւետիս 16 Բ էին ի նոցանէ Դ էին ի նոսա Դ եղէն հարսունք վերստին առաքինութեան Բ ի նուաստութեան փխ առաքինութեան 17 ԲԴ բարձին զնախատինս այրութեան յանձանց Գ զնախատանս Տ^{1} այրիութեանն ԵԸԿՀ այրութեան 18 Բ կամաւ ԱԳԴԻՎ կցորդք 19 Թ մատնեցին(!) փխ նմանեցին Տ^{1} նմանեցան 20 ԸԽ մխիթարիչ 20—21 ԲԴ բանտարկելոցն 21 Բ մատամբ Խ մահուամբ փխ մատամբք Դ վաստակեցան ԱՁԷԹԻՎ կերակրեցին 22 ԲԸԽ ռոճիկս Դ ռոճիկսն ԵԺԿՀ ռոճիկն 23 ԳԼՏ^{1} չիք ի մխիթարութիւն ԳԾԿՏ^{1} ճիպռաց ԵԸՀ ճիպռայ Տ^{2} ճպռանց Դ հրեշտակաց փխ ճիպռանց Դ և փխ որ Ժ որք 23—24 Բ ճիպռանց նմանեցան ձայնիւ ողով քաղցրութեամբ առանց կերակրոյ կենդանի են միայն զօդն... 24 Դ կերակրոյ Կ կան փխ կեան ԱՁԷԹԻՎ ծածկելով փխ ծծելով 25 Դ և (զանմարմնոցն) ԳԼ նմանութիւն 26 ԲԴՏ^{2} զբազում ձմերանցն հալեցին զսառնամանիսն (Դ ձմերանց: զսառնամանիս) ԲԹ գարունն:

ծիծառունք. տեսին և խնդացին կենցաղաւէր մարդիկ, և նոքա ոչ երբէք կարացին տեսանել զանձկալիսն իւրեանց: Ծաղիկք զարնանայինք յիշատակեցին զպատկառէր ամուսինս նոցա. և աչք իւրեանց կարօտացան տեսանել զցանկալի գեղ երեսաց նոցա: Սպառեցան բարակք որսականք, և խցեալ կուրացան արշաւանք որսորդաց: Բնագրօք յիշատակեցան նոքա, և ոչ մի տօնք տարեկանաց ոչ ածին զնոսա ի հեռաստանէ. ի ճաշատեղս նոցա հայեցան և արտասուեցին, և յամենայն յատեանս յիշեցին զանուանս նոցա: Բազում արձանք կանգնեալ էին յանուն նոցա, և անուանք իւրաքանչիւր նշանակեալ ի նոսա:

Եւ իբրև այնպէս յամենայն կողմանց ալէկոծ լինէին միտք նոցա, ոչ ինչ կասեալ թուլացան յերկնաւոր առաքինութենէն: Արտաքնոյն երևէին իբրև այրիք սգաւորք և չարչարեալք, և յոգիս իւրեանց զարդարեալք և մխիթարեալք երկնաւոր սիրով:

Ոչ ես սովորեցին հարցանել զեկեալ ոք ի հեռաստանէ, եթէ ե՛րբ լինիցի մեզ տեսանել զսիրելիսն մեր. այլ այն էին իղձք աղօթից նոցա առ Աստուած, եթէ որպէս սկսանն՝ քաջութեամբ ի նմին կատարեսցին ի՛ երկնաւոր սիրովն:

Եւ մեք և նոքա հասարակ ժառանգեսցուք զքաղաքամայրն բարեաց, և հասցուք խոստացելոց սիրելեացն Աստուծոյ ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր:

---

1 ԳԵԺԼՀՏ^{1} ծիծառունք Դ նոր ծիծառունք ԲԸԹԻԽԿՏ^{2} ծիծռունք ԱՁԷVՏ^{3}A ծիծեռունք ԻԽ մարդիկք ԸԽ չիք երբէք 1—2 Դ ոչ կարացին երբէք ԵԺՀ ոչ կարացին տեսանել երբէք 2 Բ տեսին փխ կարացին տեսանել Կ զանձկալիս Ե զանծկալիսն 2—3 ԲՏ^{2} ծաղիկք զարնանային ծաղկեցան և նորա ոչ յիշեցին զպատկառէր ամուսնութիւնն իւրեանց (Տ^{2} զամուսինս) է չիք «ծաղիկք—աչք իւրեանց» 3 Ե ամունսինս(!) Բ չիք և (աչք) ԱՁԷԹԻV ցանկացան փխ կարօտացան 4 Դ զգեղ Տ^{1} սպառացան(!) Հ սփռեցան(!) Բ բանակք փխ բարակք Դ չիք բարակք Ժ բանակք բանակք Կ բանակք բարակք 5 Բ կորացան փխ կուրացան Բ որսողացն ԳԼԽԿՀՏ^{1} բնագրուք(!) Դ բնագրութ ոչ յիշատակեցան նորա 6 Դ և ոչ մատուք փխ և ոչ մի տունք է աղեկանաց(!) փխ տարեկանաց ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} չիք ոչ (ածին) ԴԿ ի ճաշեանեղս Դ ի ճաշատեղին Տ^{3}A ի ճաշակատեղս 7 Հ ամենայն ԴԼԽՀՏ^{2} առեանս 8 Բ չիք բազում արձանք կանգնեալ էին յանուն նոցա Դ արձան Դ արձանս կանգնեալ է 9 Դ զիւրաքանչիւր ԲԴ նշանակեալ է ի նոսա 10 Բ իբրև այս այսպէս: չիք Եւ Դ չիք իբրև Բ ալեկոծէին փխ ալեկոծ լինէին 11 Դ և ոչինչ կասեալք Թ յոյսցան(!) փխ թուլացան Բ առաքինութենէ ԱՁԷԹV արտաքնոյն 12 Դ այրիքս իբրև թագաւորք փխ իբրև այրիք սգաւորք Ե վերջանում է՝ «չարչարեալք» բառով. թերթ է՛ ընկել. հետևյալ էջը հիշատակարան է: Խ վերջանում է տող 8 «զանուանս նոցա» բառերով: Ձեռագրի վերջին թերթն ընկած է: Հ հոգիս Դ չիք զարդարեալք և 12—13 Դ չիք և մխիթարեալք երկնաւոր սիրով 13 ԷԸԺԼ սիրովն 14 Բ սովորեցան V սովորեալքին ՁԷԹV զեկեալքս ԲԸՏ^{2} թէ Հ յորք 14—15 Բ լիցի 15 Դ չիք մեզ Դ զսիրելիս ԲԴ այս է եղձք փխ իղձք 16 Բ թէ որպէս սկսաքն Տ^{1} սկսան Բ և կատարեսցուք 17 Բ սիրով 18 ԲԳԼԾՏ^{1}Տ^{2} առհասարակ 19—20 Բ չիք «և հասցուք—ի տէր մեր»:

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Կազմեց՝ Հ. Ս. ԱՆԱՍՅԱՆ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԲՆԱԳՐԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

1. Կ. Պոլիս, 1764 թ.

(Առաջին ճակատ) Գիրք պատմութեան սրբոց Վարդանանց զօրավարացն Հայոց: Արարեալ սրբոյ Եղիշէի վարդապետին:

(Երկրորդ ճակատ) Գիրք որ կոչի Եղիշէ պատմագիրք: Շարադրեալ գիտնական և խստակրօն սուրբ վարդապետին Եղիշէի, աշակերտի սրբոց Թարգմանչացն մերոց Իսահակայ և Մեսրոպայ: Յորում լիակատար պատմին նահատակութիւնք սրբոց Վարդանանց զօրավարացն Հայոց և Ղևոնդեանց սրբոց քահանայից: Տպագրեցեալ ի հայրապետութեան քրիստոսակերտ սրբոյ աթոռոյն էջմիածնի՝ տեառն Սիմէոնի սրբազան կաթողիկոսի ամենայն Հայոց: Եւ ի պատրիարքութեան սրբոյ Երուսաղէմի՝ տեառն Կարապետի երջանկազարդ վարդապետի: Եւ Կոստանդնուպօլսոյ՝ տեառն Գրիգորի հեզահոգի վարդապետի: Ի Կոստանդնուպօլիս քաղաքի: Ազդեամբք և ծախիւք՝ սուրբ էջմիածնի միաբան Աբրահամ վարդապետին: Ի թուականիս Հայոց ՌՄԺԳ: Յապրիլի Ժ: Ի տպարանի հանգուցեալ Աստուածատուրի:

8+220 էջ (20.5×16 սմ.):

Սկզբում կա սրբագրիչ ակնեցի Ստեփանոս Պետրոսյանի «Նախերգանք»-ը, էջ 4—8: Պատմության բնագիրը գրավում է նոր էջակալումով 3—207 էջերը: Վերջում՝ նյութերի ցանկը, էջ 208—212, և «Վերջաբանութիւն»-ը, էջ 212—214, որտեղ սրբագրիչը տեղեկություններ է տալիս տպագրության համար օգտագործված ձեռագրի հանգամանքների մասին: Ունի ուղղումների ցանկ և տպագրության հիշատակարան, էջ 215–220:

2. Պետերբուրգ, 1787 թ.

Գիրք որ կոչի Եղիշէ պատմագիրք: Շարադրեալ գիտնական և խստակրօն սուրբ վարդապետին Եղիշէի, աշակերտի սրբոց Թարգմանչացն մերոց Իսահակայ և Մեսրոպայ: Յորում լիակատար պատմին նահատակութիւնք սրբոց Վարդանանց զօրավարացն Հայոց և Ղևոնդեանց սրբոց քահանայից: Վերստին տպագրեցեալ ի յեօթներորդում ամի հայրապետութեան լուսանկար մօրն մերոյ սրբոյ աթոռոյն էջմիածնի՝ տեառն Ղուկասու սրբազնագոյն կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց: Հրամանաւ իշխանազնեայ տեառն Յովսեփայ սրբազան արքեպիսկոպոսի և առաջնորդի ազգին Հայոց, որք են ընդ տէրութեամբ Ռուսաց: Արդեամբք և ծախիւք բարեպաշտօն և ազնուատոհմ Մանուչարեանց-Աստուածատրեան ազնիւ պարոն Մարգարին: Յամի տեառն 1787: Իսկ ի թուին Հայոց ՌՄԼԶ: Ի Սանկտպետերբուրգ: Ի տպարանի Խալդարեանց պարոն Գրիգորի: Կրկին հրամանաւ կառավարչացն բարեկարգութեանց:

413 էջ (15.5×9.5 սմ.): Նույնությամբ արտատպություն է նախորդ հրատարակությունից: Տարբեր է միայն տպագրման հիշատակարանը, որ նոր է, էջ 410—413:

3. Կալկաթա, 1816 թ.

Գիրք որ կոչի Եղիշէ պատմագիրք: Շարադրեալ գիտնական և խստակրօն սուրբ վարդապետին Եղիշէի, աշակերտի սրբոց Թարգմանչացն մերոց Իսահակայ և Մեսրոպայ...:

Առաջին տպագրումն գրքոյս եղեալ էր ի Կոստանդնուպօլիս քաղաքին ի Թուին Հայոց 1213: Եւ վերստին տպագրեալ արդեամբ և ծախիւք աստուածեան ազգիս մերոյ ի Կալկաթայ...: Աշխատասիրութեամբ Ջընթլում Աւետեանի յամի տեառն 1816. ի Կալկաթայ. ի տպարանի Աւետ Ջընթլումեանի:

Սույն հրատարակությունը մենք չենք տեսել: Անվանաթերթի նկարագրությունն առել ենք Ն. Ակինյանից[1]*:*

4. Կ. Պոլիս, 1823 թ.

Պատմութիւն նահատակութեան սրբոց Վարդանանց, և Ղևոնդեանց քահանայից: Արարեալ սրբոյն Եղիշայի գերահռչակ վարդապետի և արքեպիսկոպոսի Ամատունեաց, և աշակերտի երանելի Թարգմանչացն մերոց Սահակայ և Մեսրոպայ: Ի հայրապետութեան սրբոյ աթոռոյն էջմիածնի տեառն Եփրեմի աստուածընտիր կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց: Եւ ի պատրիարքութեան սրբոյ աթոռոյն Երուսաղէմի տեառն Գաբրիէլի շնորհափայլ արքեպիսկոպոսի: Հրամանաւ և արդեամբ Կոստանդնուպօլսոյ պատրիարք տեառն Պօղոսի արքեպիսկոպոսի Անդրիանուպօլսեցւոյ: Տպեալ ի Կոստանդնուպօլիս: Ի տպարանի մայր եկեղեցւոյս սուրբ Աստուածածնի: Աշխատասիրութեամբ Տ. Անդրէաս վարդապետի Նարինեան ակնեցւոյ: 1823. ՌՄՀԲ:

239 էջ (21.5×13.5 սմ.): Ունի «Յառաջաբան» Պօղոս Անդրիանուպոլսեցու կողմից, էջ 3—6: Պատմության բնագիրը գրավում է 7—214 էջերը: Վերջում՝ «Յաւելուած: Խօսք յաղագս պատմական գրոցն Եղիշէի, հանեալ ի պատմութենէ Թովմայի վարդապետի և պատմչի տանն Արծրունեաց», էջ 215—218, «Ցանկ գրքոյս» (այբբենական), էջ 219—227, և «Բացատրութիւն անծանօթ և դժուարիմաց բառից այսր մատենի», էջ 228—239:

5. Վենետիկ, 1828 թ.

(Առաջին ճակատ) Եղիշէի սրբոյ վասն պատերազմին Վարդանանց: Ի Վենետիկ, 1828:

(Երկրորդ ճակատ) Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Ի Վենետիկ, ի Սուրբ Ղազար, ՌՄՀԷ:

408 էջ (12×7 սմ.): Սկզբում կա հրատարակիչ Արսեն Բագրատունու ուղերձը՝ «Առ Եղիշէ», էջ 5—6: Պատմության բնագիրը գրավում է 7—362 էջերը: Վերջում՝ Միանձանց ճառը, էջ 363—378, հրատարակչի ազդը «Առ բանասէրս», որ տեղեկություն է տալիս օգտագործված ձեռագիր օրինակների մասին և նշում է նրանց բնագրական տարբերությունները՝ «Այլ ընթերցուածք» վերնագրի տակ, էջ 382—392: Ունի «Ցանկք անուանց», էջ 393—408:

Գրականություն. C. F. Neumann, *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik*, Berlin, 1830, Bd. II, S. 494—512.

6. Վենետիկ, 1838 թ.

Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: [Վենետիկ, 1838]:

Տե՛ս հետևյալ հրատարակության մեջ. «Սրբոյ հօրն մերոյ Եղիշէի վարդապետի մատենագրութիւնք», Ա. տպ., Վենետիկ, 1838, էջ 1—176:

7. Վենետիկ, 1842 թ.

(Առաջին ճակատ) Եղիշէի սրբոյ վասն պատերազմին Վարդանանց: Ի Վենետիկ, 1842:

(Երկրորդ ճակատ) Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Ի Վենետիկ, ի Սուրբ Ղազար, ՌՄՂԱ:

394 էջ (12×7 սմ.): Նույնությամբ արտատպություն է վենետիկյան 1828 թ. հրատարակությունից: Բովանդակում է միայն Պատմության բնագիրը, Միանձանց ճառը և անունների ցանկը:

8. Վենետիկ, 1852 թ.

(Առաջին ճակատ) Եղիշէի սրբոյ վասն պատերազմին Վարդանանց: Ի Վենետիկ, 1852:

(Երկրորդ ճակատ) Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Ի Վենետիկ, ի Սուրբ Ղազար, ՌՅԱ—1852:

394 էջ (12×7 սմ.): Սկզբում՝ «Ազդ», էջ 3: Պատմության բնագիրը՝ էջ 5—362: Վերջում՝ Միանձանց ճառը, էջ 363—378: Ունի «Ցանկ անուանց», էջ 379—394:

---

[1] Հանդէս Ամսօրեայ, *1951, էջ 386:*

9. Վենետիկ, 1859 թ.

Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: [Վենետիկ, 1859]:

Տե՛ս հետևյալ հրատարակության մեջ. «Սրբոյ հօրն մերոյ Եղիշէի վարդապետի մատենագրութիւնք, ըստ ընտրելագոյն ընթերցուածոց գրչագրաց», Բ տպ., Վենետիկ, 1859, էջ 5—158:

10. Մոսկվա, 1861 թ.

(Առաջին ճակատ) Եղիշէի սրբոյ վասն պատերազմին Վարդանանց: Ի Մոսկվա, 1861:

(Երկրորդ ճակատ) Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Ծախիւք չքնաղարուեստ Հովհաննիսի (sic) Բ. Թաթանեանց: Ի Մոսկվա, ի տպարանի Լազարեանց ճեմարանի, 1861:

432 էջ (12.5×7.5 սմ.): Արտատպություն է Վենետիկի փոքրադիր հրատարակություններից: Պատմության բնագիրը՝ էջ 5—411: Վերջում՝ Միխանձանց ճառը, էջ 413—430, և «Մխալատպութիւնք», էջ 431—432:

11. Թեոդոսիա, 1861 թ.

Եղիշէի պատմութիւն Վարդանանց: Ըստ Անձևացեացն օրինակի: Թէոդոսիա, ի Խալիպեան տպարանին, 1861:

Է+343 էջ (15.5×10.5 սմ.): Սկզբում՝ Խորեն Գալֆայանի «Ներածութիւն»-ը, էջ Գ—Է, որ տեղեկություն է տալիս Պատմության «Անձևացեաց» ձեռագիր օրինակի մասին: Պատմության բնագիրը՝ էջ 1—328: Ունի «Ցանկ անուանց», էջ 329—341, և նյութերի «Ցանկ», էջ 34[illegible]:

12. Վենետիկ, 1864 թ.

(Առաջին ճակատ) Եղիշէի սրբոյ վասն պատերազմին Վարդանանց: Ի Վենետիկ, 1852 (sic):

(Երկրորդ ճակատ) Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Ի Վենետիկ, ի Սուրբ Ղազար, 1864—ՌՅԺԳ:

394 էջ (12×7 սմ.): Արտատպված է Վենետիկյան 1852 թ. հրատարակությունից, բայց առանց նրա «Ազգ»-ի: Պատմության բնագիրը՝ էջ 5—361: Վերջում՝ Միխանձանց ճառը, էջ 363—378: Ունի «Ցանկ անուանց», էջ 379—394:

13. Երուսաղեմ, 1865 թ.

Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Ի պատրիարքութեան ս. աթոռոյն Երուսաղէմի Տ. Տ. Եսայեայ սրբազան արքեպիսկոպոսի և ի պատրիարքութեան Կոստանդնուպօլսոյ Տ. Տ. Պօղոսի սրբազան արքեպիսկոպոսի: Յերուսաղէմ, ի տպարանի Սրբոց Յակովբեանց, 1865:

431 էջ (13.5×8.5 սմ.): Պատմության բնագիրը՝ էջ 1—399: Վերջում՝ Միխանձանց ճառը, էջ 401—418: Ունի «Ցանկ անուանց», էջ 419—431:

14. Կ. Պոլիս, 1866 թ.

Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց: Ըստ Անձևացեացն օրինակի: Կ. Պօլիս, Տպագր. Արամեան, 1866:

455 էջ (12.5×8 սմ.): Պատմության բնագիրը՝ էջ 1—437: Վերջում՝ Միխանձանց ճառը, էջ 438—451, և «Ցանկ», էջ 454—455:

Այս հրատարակությունից մենք տեսել ենք միայն մի օրինակ[1], որի, սակայն, անվանաթերթը չկա: Անվանաթերթի նկարագրությունը առել ենք Ա. Ղազիկյանից[2]:

15. Զմյուռնիա, 1867 թ.

Եղիշէի պատմութիւն Վարդանանց: Զմիւռնիա, Տպագրութիւն Տէտէեան, 1867:

224 էջ (14×10 սմ.): Բնագիրը գրավում է 1—209 էջերը: Վերջում՝ «Ցանկ երևելի անձանց և անցից մատենիս», էջ 211—219, «Բացատրութիւն պարսկերէն և խրթին բառից ինչ մատենիս», էջ 220—222: Ունի «Ցանկ գլխոց», էջ 223—224:

---

[1] Հայկական ՍՍՌ Պետ. Մատենադարան, տպագիր գրքերի բաժին, № 1658:

[2] Ա. Ղազիկյան, «Հայկական նոր մատենագիտութիւն», հտ. Ա, Վենետիկ, 1909, էջ 574:

16. Կ. Պոլիս, 1871 թ.

Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց: Ըստ Անձևացեացն օրինակի: Ի հայրապետութեան Տ. Տ. Գէորգայ սրբազնակատար կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց և ի պատրիարքութեան Կ. Պօլսոյ Տ. Տ. Մկրտչի Խրիմեան սրբազան ազգախնամ Հայրիկի: Կ. Պօլիս, Տպագրութիւն Յ. Գաֆաֆեան, 1871:

130 էջ (21×14.5 սմ.): Պատմութեան բնագիրը՝ էջ 1—125: Վերջում՝ Միանձանց ճառը, էջ 126—129, և «Ցանկ», էջ 130:

17. Կ. Պոլիս, 1871 թ.

Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց: Ըստ Անձևացեացն օրինակի: Բ. տպագրութիւն: Կ. Պօլիս, Տպագր. Արամեան, 1871:

472 էջ (11.5×8 սմ.): Պատմության բնագիրը՝ էջ 9—450: Վերջում՝ Միանձանց ճառը, էջ 453—472:

18. Թիֆլիս, 1879 թ.

Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց: Ըստ Անձևացեացն օրինակի: Տփխիս, ի տպարանի Համբ. Էնֆիաճեանց և ընկ., 1879:

2+311 էջ (14.5×10.5 սմ.): Արտատպություն է Թեոդոսիայի 1861 թ. հրատարակությունից: Սկզբում՝ «Զեկուցումն» հրատարակիչ Գաբրիել Այվազյանի կողմից:

19. Մոսկվա, 1892 թ.

Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց ըստ Անձևացեաց օրինակի: Ծանօթութիւններով և հայ-ռուսերէն բառգրքով ի լոյս ընծայեց ուսուցիչ Լազարեան ճեմարանի Արևելեան լեզուաց՝ Խ. Յովհաննիսեանց: Մոսկուա, տպարան Մկրտիչ Բարխուդարեանի, 1892:

392 էջ (22×16 սմ.): Սկզբում՝ հրատարակչի «Յառաջաբան»-ը, էջ 1—6: Պատմության բնագիրը գրավում է 9—182 էջերը: Վերջում՝ «Ծանօթութիւններ», էջ 183—240, «Հայոց Արշակունի թագաւորների և նախարարների յարաբերութիւնները», էջ 241—242, և հայ-ռուսերէն բառարան, էջ 243—391:

Առանձին բրոշյուրով՝

Յաւելուած Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց ըստ Անձևացեաց օրինակի հայ-ռուսերէն բառգրքին (1892 թ. Մոսկուա): Խ. Յովհաննիսեանց: Մոսկուա, տպարան Փ. Բարխուդարեանի, 1893:

35+Գ էջ (22×16 սմ.): Վերջում՝ «Եղիշէի 1892 թ. տպագրութեան մէջ սպրդած վրիպակներ», էջ Ա—Գ:

Գրախոսություն. «Երկու խօսք պ. Խ. Յովհաննիսեանի 'Եղիշէի' առթիւ», Արձագանք, 1892, № 66: —Ստ. Մալխասյանց, Մուրճ, 1892, էջ 758—769:—Գր. Խալաթյանց, Մուրճ, 1892, էջ 931—948: —Ստ. Մալխասյանց, Մշակ, 8 սեպտ. 1892 թ., № 102: —Fr. Müller, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Bd. VI, 1892. S. 179.—Է. Տեզա, Բազմավէպ, 1893, էջ 513—521:

20. Վենետիկ, 1893 թ.

Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Ի Վենետիկ, ի Սուրբ Ղազար, 1893—ՌՅԽԳ:

425 էջ (10.5×6.5 սմ.): Պատմության բնագիրը գրավում է 5—390 էջերը: Վերջում՝ Միանձանց ճառը, էջ 391—407: Ունի «Ցանկ անուանց» էջ 409—425:

21. Վենետիկ, 1902 թ.

Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: [Ա. հրատ. Միքայէլ Փորթուգալի, Վենետիկ, 1902]:

Տե՛ս հետևյալ հրատարակության մեջ. «Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանանց և Հայոց պատերազմի և քննադատութիւնք Միքայէլ փաշայի Փորթուգալ», Վենետիկ, 1902, էջ 159—445: Ունի ծանոթագրություններ յուրաքանչյուր եղանակից հետո:

22. Վենետիկ, 1903 թ.

Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: [Ի հրատ. Միքայէլ Փորթուգալի, Վենետիկ, 1903]:

Տե՛ս հետևյալ հրատարակության մեջ. «Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին և քննադատութիւնք Միքայէլ փաշայի Փորթուգալ», Վենետիկ, 1903, էջ 171—467: Ունի ծանոթագրություններ յուրաքանչյուր էջի տակ:

23. Թիֆլիս, 1904 թ.

Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց ըստ Անձևացեացն օրինակի: Տփխիս, Արագատիպ Ն. Մարտիրոսեանցի, 1904: (=Ղուկասեան Մատենադարան, Ա.):

296 էջ (18.5×12.5 սմ.): Սկզբում Գարեգին Այվազյանի զեկուցումով, էջ 5: Պատմության բնագիրը՝ էջ 7—296:

24. Թիֆլիս, 1912 թ.

Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց ըստ Անձևացեացն օրինակի: Թիֆլիս, Էլէկտրատպ. օր. Ն. Աղանեանցի, 1912: (=Հրատարակութիւն Գ. Գալստեանի № 70):

260 էջ (20×14 սմ.):

25. Թիֆլիս, 1913 թ.

Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց ըստ Անձևացեացն օրինակի: Թիֆլիս, Էլէկտրատպ. օր. Ն. Աղանյանի, 1913: (=Ղուկասեան մատենադարան, ԺԱ.):

276 էջ (19.5×13 սմ.): Արտատպված է Թիֆլիսի 1904 թ. հրատարակությունից: Սկզբում Գարեգին Այվազյանի զեկուցումով, էջ 5: Պատմության բնագիրը գրավում է 7—261 էջերը: Ունի «Ցանկ յատուկ անուանց», էջ 265—276:

26. Վենետիկ, 1950 թ.

Եղիշէ: Պատմութիւն Վարդանանց պատերազմին: Վենետիկ, 1950:

440 էջ: Այս հրատարակությունը մենք չենք տեսել[1]:

□ Բացի վերոնշյալներից, որ անձամբ տեսել ենք (բացառությամբ երկուսի), ուրիշների կողմից հիշատակվում են այլ հրատարակություններ ևս, որոնցից մի մասի գոյությունը, սակայն, կասկածելի է: Այսպես՝

27. Նոր-Նախիջևան, 1787 թ.—Հիշատակում են Ք. Պատկանյանը[2] և Մ. Միանսարյանը[3]:

Այս թվականին Նոր-Նախիջևանի տպարանը դեռ չէր հաստատվել: 1789 թ. է, որ Պետերբուրգից այնտեղ տեղափոխվեց Գր. Խալդարյանի տպարանը, որն, իրոք, 1787 թ. լույս էր ընծայել Եղիշեի Պատմությունը, բայց՝ Պետերբուրգում, ինչպես նշել ենք վերևում (§ 2): Մեր կարծիքով թյուրիմացությունն այստեղից է ծագել[4]:

28. Կ. Պոլիս, 1813 թ.—Հիշատակում է Մ. Միանսարյանը[5]:

Կարելի է հաստատորեն ասել, որ այստեղ ևս կա մի խոշոր թյուրիմացություն, որը ծագել է Կալկաթայի 1816 թ. տպագրության անվանաթերթից:

Ինչպես նշված է անվանաթերթում, Կալկաթայի տպագրությունը կատարվել է «Հայոց 1213» թ. (այն է՝ 1764 թ.) Կ. Պոլսում հրատարակված օրինակից. բայց Մ. Միանսարյանի աված նկարագրության մեջ աչքի կամ ձեռքի վրիպման հետևանքով «1213» տարեթիվը դարձել է «1813»: Այսպես՝ «Կալկաթա 1816, Ջնթլում Աւետեանի տպարանում, ըստ օրինակի տպագրելոյն ի Կ. Պոլիս 1813»[1]: Այստեղից էլ Մ. Միանսարյանն ինքը ենթադրել է Կ. Պոլսի «1813 թ.» մի տպագրություն, ինչպես նշեցինք վերևում:

---

[1] Հմմտ. «Լիակատար ցուցակ գրոց Մխիթարեան տպարանին (1716—1952)», Վենետիկ, 1952, էջ 74:

[2] *K. Patcanian*, „Catalogue de la littérature arménienne, depuis le commencement du IVe siècle jusque vers le milieu du XVIIe“, *Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Pétersbourg*, t. II, 1860, p. 57.

[3] *M. Miansarof*, „Bibliographia caucasica et transcaucasica“, t. I, sections I et II, St.-Pétersbourg, 1874/1876, p. 519.

[4] Սրա մասին տե՛ս նաև ներկա հրատարակության Առաջաբանում, էջ XIII.

[5] *M. Miansarof*, p. 519.

29. Վենետիկ, 1825 թ.—Հիշատակում են Ք. Պատկանյանը[2], Մ. Միանսարյանը[3] և ուրիշներ. բայց սխալ է: Վենետիկի առաջին տպագրությունը 1828 թ. է եղել[4]:

30. Վենետիկ, 1832 թ.—Հիշատակում է Ք. Պատկանյանը[5]: Հավանաբար սա 1852 թ. վենետիկյան տպագրությունն է, որի տարեթիվը, ըստ երևույթին, շփոթմամբ «1832» են կարդացել, ինչպես իրավամբ նկատել է Ա. Ղազիկյանը[6]:

31. Կ. Պոլիս, 1860 թ.—Նշում է Բ. Կյուլեսերյանը, թեև ինքն էլ չի տեսել[7]:

32. Փարիզ, 1861 թ.—Հիշատակում է Բ. Կյուլեսերյանը՝ որպես «Ա. տպագր. Արամյանի»[8]: Ակներև սխալ է: Արամյանի այս տպագրությունը կատարվել է 1866 թվականին (տե՛ս վերևում՝ § 14):

33. Կ. Պոլիս, 1873 թ.—Նշվում է որպես «Բ տպ. Գավաֆեան»: Տեսել է Բ. Կյուլեսերյանը[9]. ձեռքի տակ ունեցել է նաև Գար. Հովսեփյանը[10]:

ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Թարգմանություն Մարտիրոս Սիմեոնյանցի.

Եղիշէ վարդապետի պատմութիւնը Վարդանի և հայոց պատերազմի համար: Ծքեղարուեստ Յովհաննես (sic) Բ. Քաթանեանցի ձախքով: Մոսկվա, Լազարեանց ճեմարանի տպարանումը, 1863:

ԽԸ+15—257 էջ (16×11 սմ.): «Թարգմանչի յառաջաբանը»-ով: Պատմության բնագիրը գրավում է 15—245 էջերը: Վերջում՝ Միանձանց ճառի թարգմանությունը, էջ 247—257:

2. Թարգմանություն Հայրապետ Ղուկասյանցի.

Եղիշէի Պատմութիւնը Վարդանի և հայոց պատերազմի համար: Թարգմանեց Հ. Ղուկասեանց: Թիֆլիս, Տպարան «Արօր» Տ. Նազարեանի, 1891:

259+15 էջ (18×12 սմ.): Սկզբում՝ թարգմանչի «Յառաջաբան»-ը, էջ 3—6: Բնագիրը գրավում է 9—259 էջերը: Վերջում՝ «Ծանօթութիւններ», էջ 1—15:

Գրախոսություն. Մկրտիչ Ղազարեանց, Մուրճ, 1891, էջ 1390—1397:—Ստ. Մալխասյանց, Մուրճ, 1892, էջ 135—148:—Հ. Հ. Տ[աշյան], Հանդէս Ամսօրեայ, 1892, էջ 117—120:—Բժ. Արամյան, Նոր-Դար, Թիֆլիս, 1891, № 171 և № 172:

3. Թարգմանություն Գյուտ Աղանյանցի.

Եղիշէ: Վարդանանց պատմութիւն: Թարգմանեց Գիւտ Աղանեանց ա. ք.: Թիֆլիս, Էլէքտրատիպ օր. Ն. Աղանեանի, 1911:

1 թերթ+270 էջ (18.5×13.5 սմ.): Սկզբում կա «Երկու խօսք» թարգմանչի կողմից, թերթ 1: Ունի ընդարձակ ծանոթագրություններ:

---

[1] *M. Miansarof*, p. 519.

[2] *К. П. Патканов*, „Библиографический очерк армянской исторической литературы“, С.-Петербург, 1879, стр. 31.

[3] *M. Miansarof*, p. 519.

[4] Ա. Ղազիկյան, «Հայկական նոր մատենագիտութիւն», հտ. Ա, էջ 572:

[5] *K. Patcanian*, „Catalogue“, p. 57.— *К. П. Патканов*, „Библиографический очерк“, стр. 31.

[6] Ա. Ղազիկյան, էջ 572:

[7] Բ. Կյուլեսերեան. «Եղիշէ. քննական ուսումնասիրութիւն», Վիեննա, 1909, էջ 4:

[8] Անդ, էջ 4:

[9] Անդ, էջ 4:

[10] Հայկական ՍՍՌ Պետ. Մատենադարան, անհատական արխիվ, թղթապանակ 93, վավերագիր 1:

Գրախոսություն. Ս. Հարությունյան, Հովիտ, Թիֆլիս, Զ տարի, 1911, էջ 190—191, 332—334, 381—382, 395—397, 412—414, 459—462 և 636—638:

4. Թարգմանություն Հ. Վարժ[ապետյան]-ի:

Աշխարհաբար Եղիշէի Վարդանանց պատմութիւնը: Թարգ. Յ. Վարժ.: Ա. տպագրութիւն: Կ. Պոլիս, Տպագրութիւն Մանուկ Յ. Գոչունեան, 1911: 205 էջ (18×12 սմ.):

5. Թարգմանություն Երվանդ Տեր-Մինասյանի.

Եղիշեի Վարդանանց պատմությունը: Թարգմանությամբ, ներածական ուսումնասիրությամբ և ծանոթագրություններով պրոֆ. դ-ր Ե. Տեր-Մինասյանի: Հայպետհրատ, Երևան [1946]: (=Հայ պատմագիրների մատենաշար: Երրորդ գիրք: Եղիշե: Հայպետհրատ, Երևան):

322 էջ (20.5×14.5 սմ.): Սկզբում՝ թարգմանչի «Ներածություն»-ը, էջ 5—95: Բնագրի թարգմանությունը գրավում է 97—258 էջերը: Վերջում՝ «Ծանոթագրություններ», էջ 259—312, և «Գահնամակ», էջ 313—315: Ունի «Հատուկ անունների ցանկ», էջ 316—322

Գրախոսություն. Ս. Սիմոնյան, Անի, Բեյրութ, Ա. տարի, 1946/47, էջ 555—559:—Վարագ Առաքելյան, Բանբեր Մատենադարանի, № 3, Երևան, 1956, էջ 203—217:

Այլ տպ.—Եղիշէի Վարդանանց Պատմութիւնը: Թարգմանութեամբ, ներածական ուսումնասիրութեամբ և ծանօթագրութիւններով պրոֆ. դ-ր. Ե. Տէր-Մինասեանի: Գահիրէ, 1950: (=Մատենաշար «Յուսաբեր»-ի, թիւ 39): Հին ուղղագրությամբ:

6. Թարգմանություն Հովհաննես Ծովիկյանի.

Եղիշէ: Yeghisheh. The Delphic Press, New York, 1952.

XXXI+326 էջ (26.5×20 սմ.): Հայերեն-անգլերեն երկլեզվյան հրատարակություն է: Բնագիրը՝ «Եղիշէ: Վարդանանց պատմութիւնը: Արեւմտահայ աշխարհաբարի վերածեց տր. Յովհաննէս Ծովիկեան: Yeghisheh. The History of Vartanank. English translation by Dickran H. Boyajian» գրավում է 1—251 էջերը: Սկզբում ունի, նույնպես հայերեն-անգլերեն, «Բովանդակութիւն», «Յառաջաբան» և «Ներածութիւն», էջ VIII—XXXI, ինչպես նաև վերջում՝ ծանոթագրություններ, «Գահնամակ»-ը, հատուկ անունների ցանկեր, և այլն, էջ 253—326:

7. Անանուն անտիպ թարգմանություն.

Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին, Դուքի Երիցու Մամիկոնի հայցեալ: Հայկական ՍՍՌ Պետական Մատենադարանի ձեռագիր № 5920, էջ 1ա—108ա:

Թարգմանությունը արևմտահայ աշխարհաբարով է (ԺԹ դ.)[1]:

8. Անտիպ թարգմանություն Ստեփան Բանյանի, նույնպես արևմտյան աշխարհաբարով: Գտնվում է թարգմանչի մոտ (Bridgewater-ում, ԱՄՆ)[2]:

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՅԼ ԼԵԶՈՒՆԵՐՈՎ

1. Ռուսերեն թարգմանություն Պ. Շանշյանի.

История Егише Вардапета. Борьба христианства с учением зороастровым в пятом столетии, в Армении. Перевод с армянского Петра Шаншиева. Тифлис, в Типографии Канцелярии Наместника Кавказского, 1853.

XXIV+344 էջ (21.5×15 սմ.) և 1 քարտեզ: Թարգմանչի առաջաբանով: Ամբողջական թարգմանություն, որ կատարվել է հայերեն բնագրի 1838 թ. վենետիկյան հրատարակությունից, միայն ճառերի կրճատումով:

Գրախոսություն. *Журнал Министерства Народного Просвещения*, С.-Петербург, 1853, ч. LXXIX, отд. VI, стр. 218—224.—И. Березин, *Библиотека для чтения*, С.-Петербург, 1855, т. CXXXIV, отд. V, стр. 21—36.—*Современник*, С.-Петербург, 1854, т. XLIII, отд. IV, стр. 26—27.—М. М. Миансаров, *Москвитянин*, Москва, 1853, № 19, кн. 1, отд. V, стр. 17—59.—Давид Меликов, *Кавказ*, 1853, №№ 31 и 32.—*Отечественные Записки*, С.-Петербург, 1853, т. LXXXIX, отд. V, стр. 112—116.

---

[1] Այս մասին տե՛ս ներկա հրատարակության Առաջաբանում, էջ XLIV—XLV:

[2] Տես Հ. Ծովիկյանի վերոհիշյալ հրատարակության առաջաբանը, էջ XIII:

2. Ռուսերեն թարգմանություն Է. Դիլյոնի.

Егише. Война армян против персов. Перевод и примечания. Харьков, Типография Окружного Штаба, 1881. (=Эмилий Диллен, „Армянские этюды", II).

VIII+*199+10 էջ (21.5×13.5 սմ.)։ Թարգմանչի առաջաբանով և ծանոթագրություններով։ Բաց է թողնված Եղիշեի Ը գլուխը։*

3. Անգլերեն թարգմանություն Կ. Ֆ. Նոյմանի.

The History of Vartan, and of the battle of the Armenians, containing an account of the religious wars between the Persians and Armenians; by Elisaeus, bishop of the Amadunians. Translated from the armenian by C. F. Neumann, member of the Armenian Academy of the Mechitaristes at St. Lazaro, and of the Asiatic Society of Paris, and corresponding member of the Royal Academy of Sciences at Berlin. London, printed for the Oriental Translation Fund, 1830.

XXIV+*111 էջ (28×22 սմ.)։ Թարգմանչի առաջաբանով և ծանոթագրություններով։ Թարգմանությունը կատարվել է հայերեն բնագրի 1828 թ. վենետիկյան հրատարակությունից, կրոնական բովանդակություն ունեցող մասերի կրճատումով։ Բաց է թողնված Ը գլուխը։ Ազատ թարգմանություն է։ Վերջում հավելված՝* „Comparative chronology of the Sassanides" *(«Սասանյանների բաղդատական ժամանակագրություն»)։*

Այլ տպ.—The History of Vartan, by Elisaeus, bishop of the Amadunians, translated from the armenian, by C. F. Neumann, *The New Armenia*, New York, 1926, №№ 1—4; 1927, №№ 1—4. *Թերի հրատարակություն է։*

Այլ. տպ.—The epic of St. Vardan the Brave. *Քաջն Վարդան։* An abridget translation of the History of Vardan and of the war of the Armenians, by the Vardapet Yeghisheh (Elisha). Translated into English in 1830 by C. F. Neumann. With a Commentary and Annotations by Vahan M. Kurkjian. New York, 1951. *108 էջ։*

Գրախոսություն. Հայրենիք *(ամսագիր), ԼԲ տարի, 1954, № 8, էջ 109։*

4. Անգլերեն թարգմանություն Տ. Հ. Պոյաճյանի.

Եղիշէ։ Yeghisheh. The Delphic Press, New York, 1952.

Նկարագրությունը տես վերևում (Աշխարհաբար թարգմանություններ, § 6)։

5. Իտալերեն թարգմանություն Հ. Կապպելլետտիի.

Eliseo, storico armeno del quinto secolo. Versione del prete Giuseppe Cappelletti, membro dell' Accademia Armena Mechitarista di San Lazzaro in Venezia. Venezia, nella Tipografia di Alvisopoli, 1840.

235 էջ (21,5×14 սմ.)։ Թարգմանչի առաջաբանով։ Ամբողջական թարգմանություն, որ կատարված է հայերեն բնագրի 1828 թ. վենետիկյան հրատարակությունից։

Գրախոսություն. Է. Տեղա, Բազմավէպ, 1893, *էջ 515—516։*

6. Ֆրանսերեն թարգմանություն Գր. Գաբարաճյանի.

Soulèvement national de l'Arménie chrétienne au Ve siècle contre la loi de Zoroastre, sous le commendement du prince Vartan le Mamigonien. Ouvrage écrit par Elisée Vartabed, contemporain, sur la demande de David le Mamigonien, son coliègue; traduit en français par M. l'abbé Grégoire Kabaragy Garabed, de l'Académie Arménienne de Venise, membre correspondant de la Société Orientale de Paris. Dédié à la Société Orientale de Paris, au Comptoire des Imprimeurs-unis, 1841.

XIX+*359 էջ (20.5×13 սմ.) և 1 քարտեզ։ Թարգմանչի առաջաբանով և ծանոթագրություններով։ Ամբողջական, բայց ազատ և անհարազատ թարգմանություն է։ Վերջում՝* „Continuation par Lazare Parbe" *(«Շարունակություն Ղազար Փարպեցու կողմից»)։*

Գրախոսություն. F. Nève, *Université Catholique*, Paris, t. XX, nov. et dec 1845.—Հ.Գ.Գ., Հանդէս Ամսօրեայ, 1887, *էջ 72—73։*

7. Ֆրանսերեն թարգմանություն Վ. Լանգլուայի.

Elisée Vartabed. Histoire de Vartan et de la guerre des Arméniens. Traduction nouvelle, accompagnée de notes historiques et critiques, par Victor Langlois, *տե՛ս նույն ժողովածուի մեջ.* „Collection des historiens anciens et modernes de l'Arménie, publiée en français par Victor Langlois", t. II, Paris, 1869, p. 177—251.

Թարգմանչի առաջաբանով և ծանոթագրություններով:

Սույն թարգմանությունը Հ. Լըկլերի կողմից վերահրատարակվել է մի քանի լեզվական սրբագրություններով.

Le martyre de Vartane et de ses compagnons, traduction de Victor Langlois, *հետևյալ հրատ. մեջ.* H. Leclercq, „Les martyrs. T. IV. Juifs, Sarrasins, Iconoclastes", Paris, 1905, p. 1—153.

Գրախոսություն. J. Périer, *Bulletin Critique,* Paris, 1906, p. 551—558.—M. Dohl, *Revue critique d'Histoire et de Littérature,* nouv. sér., t. LXI, 1906, p. 157.—S. Vailhé, *Echos d'Orient,* t. IX, 1906, p. 184—186.—P. Allard, *Revue des Questions Historiques,* Paris, t. LXXXI, 1907, p. 307—308.

Ժ. Սեն-Մարտենը Եղիշեի Պատմությունից ֆրանսերենի է թարգմանել ու ծանոթագրություններով հրատարակել Միհրներսեհի նամակը՝ „Ordonnance de Mihr-Nersèh, gouverneur de l'Arménie pour le roi de Perse, adressée aux princes de la grande Arménie", *հետևյալ հրատ. մեջ.* J. Saint-Martin, „Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie", t. II, Paris, 1819, p. 472—478.

Նիկ. Բարամյանը 1890 թ. պատրաստ ուներ Եղիշեի Պատմության՝ իր կատարած գերմաներեն թարգմանությունը, որ մտադիր էր հրատարակել Բեռլինում[1], բայց, ըստ երևույթին, մնացել է անտիպ:

Ն. Իվանովը 1855 թ. Թիֆլիսի ռուսերեն օրագրում սկսեց հրատարակել Եղիշեի Պատմության ռուսերեն մի նոր թարգմանություն՝ „Религиозная война армян с последователями Зороастра. Сочинение Эгише Вардапета. Новый перевод Н. Иванова", *Кавказ*, 1855, №№ 33 и 34. *Այստեղ տպագրվեցին միայն թարգմանչի առաջաբանը, Եղիշեի բնագրից՝ նրա ուղերձն առ Դավիթ Մամիկոնյան և Ա գլխից հազիվ մի քանի հատվածներ: Շարունակությունը լույս չտեսավ:*

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ*

Ա. Մ. Ա.—«Եղիշէ վսեմախօս պատմագիր Հայոց», Արծուի Վասպուրականի, *Վան, հտ. Բ, 1858, էջ 251—257:*

Աբեղյան Ման.—*«Համառոտություն հայ ժողովրդական վեպի և հին գրականության պատմության» (վիմատիպ), Երևան, 1923, էջ 25—26:*

Աբեղյան Ման.—*«Հայոց հին գրականության պատմություն», գիրք Ա, Երևան, 1944, էջ 291—311՝ «Եղիշե: 1. Կենսագրական. 2. Ժամանակի խնդիրը. 3. Վասն Հայոց պատերազմին. 4. Պատմիչը. 5. Ճառագրություն և իր նպատակը. 6. Հորինվածքը»: Տե՛ս նաև էջ 2, 103, 321, 324 325, 328—329, 388, 432, 438, 439, 448 և 456:*

Աբեղյան Ման. (Абегян М.)—„История древнеармянской литературы", т. I, Ереван, 1948, стр. 241—262.

Ադոնց. Նիկ. (Адонц Н.)—„Марзбан Васак перед судом историков", С.-Петербург, 1904. (Отдельный оттиск из „Записок Восточного Отделения Императорского Русского Археологического Общества", том XV, стр. 0122—0130).

Ադոնց Նիկ. (Адонц Н.)—„Армения в эпоху Юстиниана", С.-Петербург, 1908, гл X и XV.

Արճյան Լ.—*«Ազգային բանաստեղծութեան պատմական զարգացումը: Եղիշէ և Շնորհալի: Աւագ ուրբաթը»,* Բազմավէպ, 1914, *էջ 127—131:*

Ալիշան Ղև.—*«Հնդետասաներորդ դարեդարձ նահատակութեան սրբոց Վարդանանց և անոնց ընկերակից նոր յայտնուած»,* Բազմավէպ, 1851, *էջ 225—230: Հոդվածը անստորագիր է:*

Ալիշան Ղև.—*«Հայապատում», Վենետիկ, 1901, մասն Ա, էջ 57—60:*

Ախվերդյան Հովհ. (Ахвердов И.)—„Армения в пятом веке", С.-Петербург, 1878.

Ակինյան Ներս. *(հրատարակիչ)—«Եղիշէի վարդապետի Հարցմունք և պատասխանիք ի գիրս Ծննդոց», Վիեննա, 1924, առաջաբան էջ 3—6:*

---

[1] *Այս մասին տե՛ս* Արձագանք, 1890, № *16, էջ 3:*

* *Մենք այստեղ նշում ենք Եղիշեին վերաբերող բոլոր տեսակի ուսումնասիրությունները, և ոչ թե միայն նրա «Վարդանանց պատմության» վերաբերողները: Դուրս ենք թողել մի քանի դասագրքեր:*

Ակինեան Ն.—*«Եղիշէ վարդապետ և իւր Պատմութիւնն հայոց պատերազմի», մասն Ա, Վիեննա, 1932: (=Ազգային մատենադարան, ՃԼԳ):*

Արտատպվել է Հանդէս Ամսօրեայ-*ից, 1931, էջ 21—49, 129—201, 321—340, 393—414, 449—473, 585—617, 677—690. 1932, էջ 293—298:*

Ակինեան Ներս.—*«Եղիշէ վարդապետ և իւր Պատմութիւնն հայոց պատերազմի», մասն Բ, Վիեննա, 1936: (=Ազգային մատենադարան, ՃԽ):*

Արտատպվել է Հանդէս Ամսօրեայ-*ից*. 1932. *էջ 385—401, 545—576. 1933, էջ 33—55, 641—679. 1934, էջ 353—414. 1935, էջ 193—251:*

Ակինեան Ներս.—*«Եղիշէ վարդապետ և իւր Պատմութիւնն Հայոց պատերազմի», մասն Գ, Վիեննա, 1953: (=Ազգային մատենադարան, ՃԿԸ)*[1]*:*

Արտատպվել է Հանդէս Ամսօրեայ-*ից, 1935, էջ 353—378. 1936, էջ 40—66, 129—169. 1937, էջ 533—558. 1950, էջ 257—343. 1951, էջ 367—410:*

Գրախօսութիւն (Ա և Բ մասերի առթիվ). Ե. Փէչիկեան, Բազմավէպ, *1931, էջ 193—200:—Գ. Քէչյան,* Ժամանակ, *Կ. Պոլիս, 27 ապր. 1931 թ., № 7969.—Թ[որգոմ Գուշակյան],* Սիոն, *1933, էջ 185—188: Նույնը մասամբ՝* Հանդէս Ամսօրեայ, *1951, էջ 387—390:—Թ[որգոմ Գուշակյան],* Սիոն, *1937, էջ 343: Նույնը մասամբ՝* Հանդէս Ամսօրեայ, *1951, էջ 390—392:—* Հայրենիք *(ամսագիր), 1933, № 8, էջ 171—176:*—K. Mlaker, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Bd. XLI, 1934, S. 153. *Հայերեն թարգմանությունը՝* Հանդէս Ամսօրեայ, *1951, էջ 392—393:*—K. Mlaker, *Orientalische Literaturzeitung*, 1938, № 3, S. 173—174. *Հայերեն թարգմանությունը՝* Հանդէս Ամսօրեայ, *1951, էջ 393:*—P. P[eeters], *Analecta Bollandiana*, t. LIII, 1935, p. 148—154. *Հայերեն թարգմանությունը՝* Հանդէս Ամսօրեայ, *1951, էջ 393—397:*—W. Hengstenberg, *Byzantinische Zeitschrift*, Bd. XXXVIII, 1938, S. 169—172. *Հայերեն թարգմանությունը՝* Հանդէս Ամսօրեայ, *1951, էջ 397—398:—Ե. Տեր-Մինասյան,* Տեղեկագիր ՍՍՌՄ Գիտությունների ակադեմիայի Հայկական ֆիլիալի, *սերիա 1, 1943, № 3, էջ 63—98:—Քննադատությունների առթիվ՝ Ն. Ակինյան, «Ափսոսանք մը ցաւած սրտերու, առթիւ Եղիշէի քննադատութեան»,* Յառաջ, *9 և 10 ապր. 1931 թ., № 1539 և № 1540:*

Ակինեան Ներս.—*«Քննութիւն տեսլեան Ս. Սահակայ»,* Հանդէս Ամսօրեայ, *1937, էջ 48—87:*

Ակինեան Ներս — *«Եղիշէ վարդապետ Կողբացի: Կեանքն և գրական գործունէութիւնը»,* Հանդէս Ամսօրեայ, *1950, էջ 385—422. 1951, էջ 1—43:*

Ըստ երևույթին հեղինակը սույն հոդվածն իր «Եղիշէ վարդապետ և իւր Պատմութիւնն Հայոց պատերազմին» աշխատության Դ հատորի մասն է համարում:

Ակինեան Ներս.—*«Կարմիրն Վարդան և Աւարայրի ճակատամարտը ըստ Ղազար Փարպեցւոյ», Վիեննա, 1951, էջ 47—48:*

Ակինեան Ներս.—*«Մովսէս Դասխուրանցի (կոչուած Կաղանկատուացի) և իր Պատմութիւնն Աղուանից»,* Հանդէս Ամսօրեայ, *1953, էջ 1—32, 161—175, 321—349, 552—596:*

Նշված է՝ «Շարունակելի», բայց չի շարունակվել:

Աղավնունի Մկ.—*«Մատենագրական նշմարներ: Բարսմունք: Ուռ»,* Սիոն, *1932, էջ 145—147: Եղիշեի Ձ գլխում գործածված* ուռ *բառի մասին է:*

Աղավնունի Մկ.—*«Նախնիք, որոնց որևէ մէկ գործը տպագրուած է [Երուսաղեմի] Ս. Աթոռոյս տպարանին մէջ»,* Սիոն, *1933, էջ 372—376:*

Աղբալյան Նիկ.—*«Եղիշէի պատմութեան մասին»,* Սիոն, *1933, էջ 220—224:*

Աղբալյան Նիկ.—*«Եղիշէ»,* Ազդարար, *12 և 19 փետր. 1941 թ., № 67 և № 68:*

Աղբալյան Նիկ.—*«Դասախօսութիւններ հայ մատենագրութեան մասին», Բեյրութ, 1951, էջ 146—155:*

Աճառյան Հր.—*«Քանի մը գիտողութիւնք»,* Հանդէս Ամսօրեայ, *1895, էջ 231—232:*

Աճառյան Հր.—*«Հայերէն նոր բառեր Եղիշէի մատենագրութեանց մէջ (Վենետիկ, 1859)»,* Բազմավէպ, *1925, էջ 173—174:*

Նույնը՝ հետևյալ հրատարակության մեջ.

Աճառյան Հր.—*«Հայերէն նոր բառեր հին մատենագրութեան մէջ», հտ. Բ, Վենետիկ, 1922, էջ 219—222:*

Աճառյան Հր.—*«Հայոց անձնանունների բառարան», հտ. Բ, Երևան, 1944, էջ 110—112, §§ 2—6:*

---

[1] *Այս հատորը մենք չենք տեսել:*

Անթաբյան Փայլ.—*«Եղիշէի Վարդանանց պատմութեան գաղափարական և գեղարվեստական արժանիքները»*, Էջմիածին, *ԺԱ տարի, 1954, № 2, էջ 18—21:*

Անդրիկյան Ներս.—*«Մամբրէ Վերծանող»*, Բազմավէպ, *1904, էջ 352—358:*

Անդրիկյան Ներս.—*«Արևելեան վկայք»*, Բազմավէպ, *1905, էջ 358—360:*

Անդրիկյան Ներս.—*«Եղիշէի ճառական մատենագրութիւնը»*, Բազմավէպ, *1905, էջ 487—490:*

Անդրիկյան Ներս.—*«Գեղեցիկը լեզուին մէջ»*, Բազմավէպ, *1908, էջ 79—83:*

Առաքելյան Վարագ.—*«Եղիշե, Վարդանանց պատմություն (Ե. Տեր-Մինասյանի թարգմանության առթիվ)»*, Բանբեր Մատենադարանի, *№ 3, Երևան, 1956, էջ 203—217:*

Ատուրյան Հ.—*«Եղիշէի Պատմութեան նորագիւտ հատակոտորներ»*, Բազմավէպ, *1906, էջ 7—9, 59—64 և 110—114:*

Ավգերյան Մկ.—*«Լիակատար վարք և վկայաբանութիւն սրբոց», հտ. Ե, Վենետիկ, 1813, էջ 309—312:*

Ավետիքյան Գաբր. (Avedichian G.)— „Sulle correzioni fatte ai libri ecclesiastici armeni nell' anno 1677", Venezia, 1868, p. 11.

Արմեն Հ. Բ.—*«Եղիշէ և Հ. Ն. Ակինեան»*, Սիոն. *1951, էջ 208—212, 239—241 և 304—307:*

Արմեն Հ. Բ.—*«Խորենացի, Եղիշէ և Հ. Ներսէս Ակինեան», Երուսաղէմ, 1951:*

Բասմաջյան Կ. Հ.—„H. Pognon. Inscriptions mandaïtes des coupes de Khouabir. Texte, traduction et commentaire philologique avec quatre appendices et un glossaire. Paris, Imprimerie Nationale, parties I—III, 1898—1900", Բանասէր, *Փարիզ, հտ. Բ, 1900, էջ 156—160: Ստորագրություն չունի:*

Բասմաջյան Կ. Հ. *«Եղիշէ և իւր քննադատը»*, Ամենուն Տարեցոյցը, *1924, էջ 137—138:*

Բասմաջյան Կ. Հ.—*«Բանասիրական թղթակցութիւնք Օրմանյան և Սարգիսեան վարդապետներու հետ 1887—1888 թուականին», Փարիզ, 1924, էջ 43—45՝ «Վարդանանց պատերազմին տեղը»:*

Բարդենհեվեր Օ. (Bardenhewer O.)—„Patrologie", Freiburg im Breisgau, 1894, S. 551. Zweite Auflage, Freiburg im Breisgau, 1901. S, 513—524.

Բրոսե Մ. (Brosset M.)—„Additions et éclaircissements à l'Histoire de la Géorgie depuis l'antiquité jusqu'en 1469 de J.-C.", St.-Pétersbourg, 1851, p. 68—69.

Գաբրիելյան Հովս.—*«Հինգերորդ դարու չորս հայ պատմագրութեանց ժամանակները»*, Հանդէս Ամսօրեայ, *1887, էջ 9—12:*

Գապպենյան Գր.—*«Եղիշէ»*, Տաճար, *Կ. Պոլիս, Գ տարի, 1912, էջ 49—52 և 69—72:*

Գարագաշյան Ա. Մ.—*«Քննական պատմութիւն հայոց ըստ նորագոյն պատմական, լեզուաբանական և բանասիրական տեղեկութեանց», մասն Գ, Թիֆլիս, 1895, էջ 362—367:*

Գարագաշյան Ա. Մ.—*«Քննական պատմութիւն հայոց ըստ նորագոյն պատմական, լեզուաբանական և բանասիրական տեղեկութեանց», մասն Դ, Թիֆլիս, 1895, էջ 104—108 և 111—218:*

Գարեգին սարկավագ: *Տես* Հովսեփյան Գար.:

Գավրիկյան Գր.—*«Դիտողութիւն մը»*, Հանդէս Ամսօրեայ, *1887, էջ 72—73: Ստորագրված՝ «Հ. Գ. Գ.»:*

Գուշակյան Թորգ.—*«Հատուկտորներ Եղիշէի Վարդանանց պատմութենէն»*, Սիոն, *1932, էջ 210—218: Ստորագրված՝ «Թ. Ե. Գ.»:*

Դուրյան Եղ.—*«Եղիշէ, Բարձումա»*, Երկրագունդ. *Կ. Պոլիս, Զ տարի, 1888, էջ 14—26:*

Դուրյան Եղ.—*«Պատմութիւն հայ մատենագրութեան», Երուսաղէմ, 1933, էջ 107—110:*

Երեմյան Սիմ.—*«Բանասէր փաշան»*, Բազմավէպ, *1905, էջ 177—182:*

Զամինյան Արր.—*«Եղիշէ վարդապետ»*, Սիոն, *1934, էջ 150—153:*

Զարբհանալյան Գար.—*«Հայկական հին դպրութեան պատմութիւն (Դ ԺԳ դար)», Գ տպ., Վենետիկ, 1897, էջ ԻԷ—ԻԸ, 295, 334—349, 742 և 782:*

Էրիկսոն Է. Վ. (Эриксон Э. В.)—„Объяснение некоторых сообщений армянского историка Егише с точки зрения психиатрии", *Кавказский Вестник*, Тифлис, год III, 1902, № 3, стр. 85—93.

Թիրյաքյան Հ.—*«Եղիշէ»*, Արարատ, *1903, էջ 635—642 և 724—736:*

Թիրյաքյան Հ.—«Բրպիկար *բառի ստուգաբանութիւնը»*, Բազմավէպ, *1907, էջ 22—24:*

Թումանյան Արս. (Туманян А.)—„Дуализм персов. (Извлечение из армянских писателей V века“), *հետևյալ հրատ. մեջ.* „Восточный сборник в честь А. Н. Веселовского“, Москва, 1914, стр. 393-410.

Իրազեկ՝ *Տե՛ս* Տեր-Հակոբյան Հ.:

Լեվոնյան Թովմ.—*«Եղիշէ և Ոսկեբերան»*, Բազմավէպ, *1917, էջ 107—108:*

Լիոնե Ս. (Lyonnet S.)—„Les origines de la Version Arménienne et le Diatessaron“, Roma, Pontificio Istituto Biblico, 1950.

Խալաթյանց Գր.—*«Ղազար Փարպեցի և գործք նորին», Մոսկվա, 1883, էջ 60, 74—90 և 117—120:*

Խալաթյանց Գր.—*«Եղիշէի աղբիւրների առթիւ»*, Հանդէս Ամսօրեայ, *1895, էջ 113—116:*

Նույնն է և հետևյալը.

Խալաթյանց Գր.—*«Եղիշէի աղբիւրների առթիւ» [Արտատպած «Հանդէս Ամսօրեայ» լրագրից, 1895, ապրիլ]»:*

Խալաթյանց Գր.—*«Մարաբա Մծուրնացի կամ Կեղծ-Ագաթանգեղոս», Վեննետիկ, 1898, էջ 82:*

Խապայան Սահ.—*«Փիլոն Եբրայեցի և Եղիշէ»*, Բիւրակն. *նոր շրջան, ԺԷ տարի, 1899, էջ 788—791:*

Կարիեր Օգ. (Carrière Aug.)—„La naissance d'Ormizd et d'Ahriman d'après Théodore Bar Khouni, Eznik et Elisée“, Paris, 1900.

Սույնի թարգմանությունն է հետևյալը.

Կարիեր Օգ.—*«Որմզդի և Արհմնի ծնունդը ըստ Թէոդորի Բար-Խունի, Եզնկայ և Եղիշէի»*, Հանդէս Ամսօրեայ, *1900, էջ 183—186:*

Կյուլեսերյան Բաբգ.—*«Մատենագրական նմանութիւններ»*, Բիւրակն, *ԺԶ տարի, 1897/98, էջ 388—390 և 404—406:*

Կյուլեսերյան Բաբգ.—*«Եղիշէ: Քննական ուսումնասիրութիւն», Վիեննա, 1909: (=Ազգային մատենադարան, ԾԷ):*

Արտատպվել է Հանդէս Ամսօրեայ-*ից, 1905, էջ 321—336, 353—361. 1906, էջ 13—18, 59—63, 86—88, 123—127, 140—153, 180—187, 199—207, 239—248, 299—310, 328—333, 373—377. 1907, էջ 18—21, 36—38, 84—89, 102—106, 161—169, 235—238, 266—271, 344—347 և 362—366:*

Կյուլեսերյան Բաբգ.—*«Հայաստանեայց եկեղեցին հինգերորդ դարու մէջ: Եղիշէ—քննական ուսումնասիրութիւն գիրքէն յապաւուած գլուխներ: Նոր յաւելուածներով», Կ. Պոլիս, 1912:*

Կոնիբիր Ֆ. Կ.—*«Եղիշէի Պատմութեան հատակոտորք»*, Հանդէս Ամսօրեայ, *1893, էջ 129—133: Ստորագրված է՝ «Կոնիբիր Փր. Կ.»:*

Կոնիբիր Ֆ. Կ. (Conybeare F. C.)—„The Revelation of the Lord to Peter. By Elisaeus Vardapet. Translated from the Armenian. On mount Thabor“, *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft*, Bd. XXIII, 1924, S. 8—17.

Կոստանյանց Կար.—*«Յիշատակարք: Հայոց մարգպանների պատմութեան առաջին մասի համար յառաջաբան, ծանօթութիւնք, ժամանակագրութիւնք և պատմական հատուածներ», գիրք Դ, Վիեննա, 1877:*

Կոստանյանց Կար.—*«Եղիշէի Պատմութեան բնագիրը»*, Լումայ, *1902, № 1, էջ 183—193: Ստորագրված՝ «Կ. Կ.»:*

Հարությունյան Ս.—*«Եղիշէի և Մակաբայեցւոց գրքերի յարաբերութեան խնդիրը»*, Արարատ, *1896, էջ 553—555:*

Հարությունյան Ս.—*«Մարգարէից գրքերի հետքերը Եղիշէի Պատմութեան մէջ»*, Արարատ, *1897, էջ 211—212:*

Հացունի Վ.—*«Խորհրդածութիւնք Եղիշէի վերայ նոր քննադատութեան մի առթիւ»*, Բազմավէպ, *1896, էջ 450—459, 481—493, 550—556. 1897, էջ 9—16, 54—60, 104—109, 145—150 և 418—423:*

Հացունի Վ.—*«Անգամ մի եւս առ Տէր-Պօղոսեան, Եղիշէի մասին»*, Բազմավէպ, *1897, էջ 509—515:*

Հացունի Վ.—«Խորհրդածութիւնք Եղիշէի պատմութեան վերայ», Վենետիկ, 1896: Այստեղ մի քանի փոփոխություններով արտատպված են հեղինակի նախորդ երկու քննադատական հոդվածները, որոնք ուղղված են Գր. Տեր-Պողոսյանի «Եղիշէի պատմութեան աղբիւրը» և «Նկատողութիւններ Եղիշէի պատմութեան վերաբերեալ» հոդվածների դեմ:

Հովհաննիսյան Լ. Ա. (Оганесов Л. А.) - „История медицины в Армении“, Ереван, 1927, стр. 36—39: „Взгляд на деятельность врача по историку Егише. Элементы медицинского анализа в произведениях Егише“.

Հովհաննիսյան Լ. Ա. (Оганесян Л. А.)—„История медицины в Армении с древнейших времен до наших дней“, ч. I, Ереван, 1946, стр. 134—140.

Հովհաննիսյան Խ.-«Պատասխան պ. Գր. Խալաթեանցին (Նրա գրախօսութեան առթիւ տես «Մուրճ», յունիս, 1892)», Արձագանք, Թիֆլիս, 1892, №№ 102 և 103:

Հովհաննիսյան Հայկ (Johannissian H.)—„Das litterarische Porträt der Armenier bei ihren Historikern von V.—VIII. Jahrh. n. Chr.“, Kötha bei Leipzig, 1912, S. 209—257.

Հովսեփյան Գար.—«Եղիշէի ձեռագրների համեմատութիւն», Վաղարշապատ, 1892: Հեղինակը Եղիշեի Պատմության 1879 թ. Թիֆլիսյան հրատարակության հիման վրա համեմատում է էջմիածնի Մատենադարանի №№ 1645, 1643, 1641 և 2463 ձեռագիր օրինակները:

Լույս է տեսել միայն 6 քառածալ մամուլ, այսինքն՝ Դ+ԺԲ+32 էջ (35×25 սմ.), որից հետո տպագրությունը չի շարունակվել[1]: Սույն անավարտ տպագրությունից մենք ունենք մի օրինակ Հայկական ՍՍՌ Պետ. Մատենադարանի տպագիր գրքերի բաժնում, № 28617:

Հորո.—«Եղիշէ և իւր քսաներորդ դարու հայ ուսումնասիրողք և քննադատք: Հանդերձ յաւելուածովք», Կ. Պոլիս, 1923:

Զանոլլի Ա. (Zanolli A.)—„Due parole su Eliseo, storico armeno del 5° secolo d. C.“, *Rivista Abruzzese, di s. l. a.*, Teramo, 1917[2].

Զանոլլի Ա. (Zanolli A.)—„Eliseo“, հետևյալ հրատ. մեջ. *Enciclopedia Italiana Treccani*, t. XIII, p. 826[3].

Մանտալյան Ճ.-«Վարդանանց պատերազմը. Եղիշէի և Փարպեցիի համադրութիւնը», Բոստոն, 1954:

Գրախոսություն. Հ. Քյուրտյան, Հայրենիք (ամսագիր), ԼԳ տարի, 1955, № 5, էջ 106—112:

---

[1] Գար. Հովսեփյանի այն ձեռագիր աշխատանքները, որ նա ժամանակին կատարել է Եղիշեի քննական հրատարակություն պատրաստելու նպատակով և որոնց մի մասը հիմք է ծառայել նրա վերոնշյալ հրատարակությանը, այժմ պահվում են Հայկական ՍՍՌ Պետ. Մատենադարանի արխիվներում (Անհատական արխիվ, թղթապանակ 93, վավերագիր 1): Այդ աշխատանքները բաղկացած են բազմաթիվ տետրերից, որոնց մեջ էջմիածնի Մատենադարանի (այժմյան Հայկական ՍՍՌ Պետ. Մատենադարանի) 12 ձեռագիր օրինակներ համեմատված են խմբերով և կամ առանձին ձեռագրեր իրար հետ:

Համեմատված ձեռագրերն են հին համարակալությամբ՝

1645 կ = 1687 = Ա
1643 = 1685 = Բ
1641 = 1683 = Գ
611 = Դ
1625 = 1667 = Ե
1615 = 1657 = Զ

511 = 524 = Է
1644 = 1686 = Ը
1620 = 1662 = Թ
1345 = 1381 = Ժ
1660 = ԺԱ
1661 = ԺԲ

Գար. Հովսեփյանի կատարած համեմատության աշխատանքներն անավարտ են: Արխիվներում պահված է նաև Եղիշեի 1879 թ. Թիֆլիսյան հրատարակության այն օրինակը, որ իրեն հիմք է ընտրել Գար. Հովսեփյանը իր համեմատությունների համար և որի վրա բազմաթիվ նշումներ ունի կատարած (Անհատական արխիվ, թղթապանակ 94, վավերագիր 26):

[2] Հմմտ. Բազմավէպ, 1955, էջ 208:

[3] Հմմտ. Բազմավէպ, 1955, էջ 210:

Մառ Նիկ. (Марр Н.)—„Из поездки на Афон“, *Журнал Министерства Народного Просвещения*, 1899, ч. CCCXXII, № 3, отд. 2, стр. 19.

Մեյյե Ա. (Meillet A.)—„Notice sur un passage de l'historien arménien Elisée“, *Journal Asiatique*, série IX, t. XIX, 1902, p. 548—549.

Սույնի թարգմանությունն է՝ «Միհրներսեհի նամակն առ Հայս», Բանասէր, *Փարիզ, հտ. Դ, 1902, էջ 141—142։*

Մեյյե Ա. (Meillet A.)—„Sur un passage d'Elisée“, *Revue des Etudes Arméniennes*, Paris, t. VI, 1926, p. 1—3.

Մեսրոպ վարդապետ։ *Տես՝* Տեր-Մովսիսյան Մեսր.

Միաբան. *Տես՝* Տեր-Մկրտչյան Գալ։

Մխալյան Գ.—*«Եղիշէ վարդապետ և իր Վարդանանց պատմութիւնը»,* Հայաստանի կոչնակ, *1929, էջ 904—907։*

Մյուլդերմանս Ժ. (Muyldermans J.)—„Un procédé hagiographique“, Հանդէս Ամսօրեայ, *1926, էջ 24—25։*

Նալբանդյան Վաչ.—*«Հայերի կողմից պարսկական տիրապետության դեմ ուղղված՝ 451 թ. ապստամբության սոցիալ-քաղաքական պատճառների հարցի շուրջը»,* Տեղեկագիր ՀՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի, *հասարակական գիտություններ, 1951, № 10, էջ 91—115։*

Նալբանդյան Վաչ.—*«Վարդանանց պատերազմը և Դ. Դեմիրճյանի ‘Վարդանանք’ը», Երևան, 1955։*

Նահապետյան Գարր.—*«Ուղղագրութիւնք Եղիշէի»,* Բազմավէպ, *1907, էջ 211—215։*

Նահապետյան Գարր.—*«Ուղղագրութիւնք ազգային մատենագրաց», Վենետիկ, 1907, էջ 123—141՝ «Ուղղագրութիւններ Եղիշէի Պատմութեան և Միանձանց ճառին», 422՝ «[Ցուցակ ուղղագրելոյ և խնդրառական բառերու] Դ.—Եղիշէէն»։*

Նահապետյան Գարր.—*«Սրբագրութիւններ Եղիշէի՝ Վարդանայ և Հայոց պատերազմին»,* Բազմավէպ, *1931, էջ 73—74։*

Նեվ Ֆել. (Nève F.)—„Sur l'histoire de Vartan par Elisée“, *Université Catholique*, Paris, t. XX, nov. et déc. 1845, p. 491f.

Նեվ Ֆել. (Nève F.)—„L'Arménie chrétienne et sa littérature“, Louvain—Berlin—Paris, 1886, p. 299—316: „Elisée, historien du Ve siècle. I. Biographie d'Elisée. II. Histoire de la guerre des Arméniens contre les Perses sous Vartan. III. Vues d'Elisée; mérites de son style. IV. De l'intérêt des faits dans l'Histoire d'Elisée; l'esprit chrétien de la nation arménienne“.

Նոյման Կ. Ֆ. (Neumann C. F.)—Versuch einer Geschichte der armenischen Literatur“, Leipzig, 1836, S. 63—70.

Նորայր Բյուզանդացի—*«Հայկական բառաքննութիւն», Կ. Պոլիս, 1880, էջ 79։*

Նորայր Բյուզանդացի—*«Հայերէն հին գրականութեան խնդիրներ։ Ա.—Մովսէս Խորենացի»,* Մշակ, *1898, № 192 և № 216։*

Շիրմազանյան Գալ.—*«Թէ ուր են Աւարայր և Տղմուտ»,* Արարատ, *1872, էջ 423—427 և 463—470։*

Գրախոսություն.—Մելիքզադէ [Րաֆֆի], «Էջ էլ քեզ կրիտիկայ», Մշակ, *1873, № 7։*

Շիրմազանյան Գալ.—*«Դարձեալ՝ թէ ուր են Աւարայր և Տղմուտ»,* Արարատ, *1873, էջ 185—188։*

Չամչյան Միք.—*«Պատմութիւն Հայոց», հտ. Ա, Վենետիկ, 1784, էջ 13 և 537։*

Չամչյան Միք.—*«Պատմութիւն Հայոց», հտ. Բ, Վենետիկ, 1785, էջ 7—127 և 455—473։*

Չոպանյան Արշ. (Tchobanian A.)—„L'Arménie, son histoire, sa littérature, son rôle en Orient“, Paris, 1897.

Այս հատորից թարգմանություն է հետևյալը.

Չոպանյան Արշ. *(Чобанян А.)*—„Древне-армянская литература“, *հետևյալ ժողովածուի մեջ.* „Братская помощь пострадавшим в Турции армянам; литературно-научный сборник“ и т. д., Москва, 1897, стр. 567—571. *Նույնը՝* 2^{oe} изд., Москва, 1898, стр. 484—488.

Պազիլ խան.—*«Եղիշէ»,* Աւետաբեր, *1914, էջ 519—522 և 564—567։*

Պետիկյան Ա. Ա.—*«Խորք հոգւոյն ազգիս հայոց։ Եղիշէ—վկայութիւն»,* Հայաստանի կոչնակ, *1938, էջ 178—180։*

Սարգիսյան Բարս.—*«Եղիշէի ի Թաղումն Քրիստոսի ճառը և Նիկոդիմոսի Աւետարանը»*, Բազմավէպ. *1910, էջ 465—478:*

Սարգիսյան Բարս.—*«Եղիշէ և Նիկոդիմոսի Աւետարանն առ Զաքարիա կաթողիկոսի»*, Բազմավէպ, *1910, էջ 543—557:*

Վերոնշյալ երկու հոդվածների միացումն է հետեւյալ հրատարակությունը.

Սարգիսյան Բարս.—*«Եղիշէի և Զաքարիա կաթողիկոսի ի Թաղումն Քրիստոսի ճառերն և Նիկոդիմոսի Աւետարանը», Վենետիկ, 1910:*

Սոմալյան Սուք. (Somal P. S.)—„Quadro della storia letteraria di Armenia", Venezia, 1829, p. 31—33.

Վարդանյան Ար.—*«Եղիշէի վարդապետի Հարցմունք և պատասխանիք ի Գիրս Ծննդոց»*, Հանդէս Ամսօրեայ, *1929, էջ 1—10 և 65—79: Նշված է՝ «Շարունակելի», բայց չի շարունակվել:*

Վեբեր Սիմ. (Weber S.)—„Bemerkungen zur palästinischen Ortskunde aus altarmenischen Schriftstellern", Հանդէս Ամսօրեայ. *1927, էջ 817—826:*

Վելտե (Welte).—„Elisäus von Amathunik über die Besessenheit", *Theologische Quartalschrift*, Tübingen, 1848, S. 633—644.

Վեսելովսկի Յու. (Веселовский Ю.)—„Литературный деятель героической эпохи", *Кавказский Вестник*, Тифлис, том II, 1901, № 2, стр. 49—67.

Գրախօսութիւն.—Մուրճ, *1901, №, 2, էջ 315—316:*

Տայեան Ղև.—*«Եղիշէի չորս յեղանակներ հնագոյն գրչագրի մը մէջ»*, Բազմավէպ, *1910, էջ 380—389, 447—457 և 530—54?: Նշված է՝ «Շարունակելի», բայց չի շարունակվել: Լրիվը լույս է տեսել հետեւյալ առանձին հրատարակության մեջ.*

Տայեան Ղև.—*«Եղիշէի չորս յեղանակները հնագոյն գրչագրի մը մէջ», Վենետիկ, 1911:*

Տաշյան Հակ.—*«Ուսումնասիրութիւնք Ստոյն-Կալիսթենեայ Վարուց Աղեքսանդրի», Վիեննա, 1892, էջ 84: (=Ազգային մատենադարան, Ե):*

Գրախօսութիւն.—Բազմավէպ. *1905, № 7—8, շապկի վրա՝ էջ 3—4:*

Տաշյան Հակ.—*«Հին Հայաստանի արեւմտեան սահմանը՝ Փոքր Հայք և Կողոբենէ (Սեբաստիա)»*, Հանդէս Ամսօրեայ. *1937, էջ 12—15:*

Տեզա Էմ. (Teza Em.)—„La storia dei Vartaniani di Eliseo nella nuova edizione di Mosca", Roma, 1893. (=Rendiconti della Reale Accademia dei Lincei, II, 6, p. 397—408).

Սոյնի թարգմանութիւնն է՝ «Էմիլ Տեզա հայագիտին քննադատութիւն Եղիշէի թարգմանութեան վրայ», Բազմավէպ. *1893, էջ 513—521:*

Տեր-Հակոբյան Հ.—*«Ագաթանգեղոս և Եղիշէ (Ձեռագիր)»*, Բազմավէպ. *1931, էջ 264—267: Ստորագրված՝ «Իրազեկ»:*

Տեր-Մինասյան Երվ.—*«Եղիշէի 'Վարդանանց պատմությունը' և նրա նորագույն քննադատը»*, Տեղեկագիր ՍՍՌՄ Գիտությունների ակադեմիայի Հայկական ֆիլիալի. *սերիա* I, *1943, № 3, էջ 63—98:*

Վերջում՝ ամփոփում ռուսերեն լեզվով:

Տեր-Մինասյան Երվ.—*«Եղիշէի 'Վարդանանց պատմության' մասին եղած քննությունների շուրջը»*, Տեղեկագիր ՀՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի, *հասարակական գիտություններ, 1944, № 1—2, էջ 89—103:*

Տեր-Մկրտչյան Գալ.—*«Խորենացու Պատմութեան ուսումնասիրութիւն»*, Արարատ, *1891, էջ 147—155: Ստորագրված՝ «Միաբան»:*

Տեր-Մկրտչյան Գալ.—*«Խորենացու պատմութեան ուսումնասիրութիւն», Վաղարշապատ, 1896, էջ 37—45:*

Տեր-Մովսիսյան Մեսր.—*«Նախապաշարմունքներ Եղիշէ պատմագրի կանոններում»*, Ազգագրական Հանդէս. *1897, գիրք Բ, էջ 295—299: Ստորագրված՝ «Մեսրոպ վարդապետ»:*

Տեր-Պողոսյան Գր.—*«Եղիշէի պատմութեան աղբիւրը»*, Հանդէս Ամսօրեայ, *1895, էջ 20—23, 58—61 և 110—113:*

Տեր-Պողոսյան Գր. *«Նկատողութիւններ Եղիշէի Պատմութեան վերաբերեալ»*, Հանդէս Ամսօրեայ. *1896, էջ 129—133, 168—170, 197—200 և 302—305:*

Գրախօսութիւն. Վ. Հացունի, «Խորհրդածութիւնք Եղիշէի Պատմութեան վերայ», տես վերևում, հեղինակի անվան տակ:—Ա., Արևելյան Մամուլ, *Զմյուռնիա, ԻԶ տարի, 1896, էջ 268—270:*

Տէր-Պողոսյան Գր.—«Եղիշէի Պատմութեան քննադատութեան առթիւ», Հանդէս Ամսօրեայ. 1897, էջ 230—235:

Պատասխանում է Վ. Հացունու վերոնշյալ քննադատությանը:

Տէր-Պողոսյան Գր.—«Նկատողութիւններ Եղիշէի Պատմութեան վերաբերեալ: Ե. յեղանակ», Հանդէս Ամսօրեայ. 1902, էջ 202—205 և 317—321:

Տէր-Պողոսյան Գր.—«Եղիշէի քննական ուսումնասիրութեան մի հատուածի առթիւ», Հանդէս Ամսօրեայ, 1906, էջ 219—220:

Փեշիկյան Եղ.—«Հորոյի Եղիշէն», Բազմավէպ. 1923, էջ 374—377. 1924, էջ 22—26 և 52—56:

Փեշիկյան Եղ.—«Ս. Եղիշէ վ. Պատմագիր Ե. դարու (Հ. Ն. Ակինյան վ.ի քննական ուսումնասիրութեան առթիւ)», Բազմավէպ, 1931, էջ 193—200:

Նշված է՝ «Շարունակելի», բայց չի շարունակվել:

Փորթուգալ Միք.—«Եղիշէի Պատմութեան շարադրութեան թուականը», Բազմավէպ, 1898, էջ 6—10 և 57—60:

Փորթուգալ Միք.—«Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանանց և Հայոց պատերազմի և քննադատութիւնք Միքայէլ փաշայի Փորթուգալ», Վենետիկ, 1902:

Նույնի վերահրատարակությունն է հաջորդը, որոշ բարեփոխություններով.

Փորթուգալ Միք.—«Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին և քննադատութիւնք Միքայէլ փաշայի Փորթուգալ», Վենետիկ, 1903:

Քուչուկ-Հովհաննիսյան Խ. (Кучук-Иоаннесов Х.) „Краткий очерк армянской литературы V века. Оттиск из сборника, посвященного А. Н. Веселовскому“, Москва, 1914, стр. 10—11.

Օշական Հակ.—«Եղիշէ», Զուարթնոց, Փարիզ, 1929, էջ 15—18 և 67—69:

Օրմանյան Մաղ.—«Ժամանակագրութիւն գործոց Վարդանանց: Ժամանակագրութիւն ըստ Եղիշէ պատմագրի և Ղազարայ Փարպեցւոյ», Լումայ, 1900, գիրք Ա., էջ 337—347: Ստորագրված՝ «Օ.»:

Օրմանյան Մաղ.—«Ազգապատում», հտ. Ա, Կ. Պոլիս, 1912, § 296:

Ֆետտեր Պ. (Vetter P.)—„Elische, Einsiedler“, հետևյալ հրատ. մեջ, J. Nirshl, „Lehrbuch der Patrologie und Patristik“, Bd. III, Mainz, 1885, S. 251—262, §§ 248—250.

Նույնի հայերեն թարգմանությունը՝ «Եղիշէ միանձն», հետևյալ ժողովածուի մեջ. «Հայկական աշխատասիրութիւնք հայագէտ Պ. Ֆէթթէրի, ի մի ամփոփուած և թարգմանուած հանդերձ ծանօթութեամբք ի Հ. Յակովբայ Վ. Տաշեան», Վիեննա, 1895, էջ 105—115: (=Ազգային մատենադարան, ԺԷ):

(Անանուն)—«Անձեացեաց օրինակը», Բազմավէպ, 1907, էջ 28—29:

(Անանուն)—«Եղիշէ վարդապետ և իւր երկասիրութիւնը», Սիոն, 1869, էջ 32—34:

(Անանուն)—«Եղիշէ վարդապետ պատմաբան մատենագիր հինգերորդ դարու», Արարատ, 1868—69, էջ 89—93: Նշված է՝ «Շարունակելի», բայց չի շարունակվել:

(Անանուն)—«Քանի մի պարսկերէն բառեր որ գործածուած են ի Պատմութեան Եղիշէի», Բազմավէպ, 1895, էջ 5—7, 49—52 և 145—148:

ՑԱՆԿ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

Աբրահամ Նահապետ — 48, 107
Աբրահամ սարկավագ (նահատակ) — 143, 179, 183—185, 189
Աբրահամ քահանայ — 129, 143
Ադենայ Դուռն — 149
Ալանաց դրունք — 198
Ակէացիք — 100
Աղբակ — 179
Աղձնեաց աշխարհ, Աղձնիք — 10, 51, 93, 132
Աղուանից այրուձի — 19
Աղուանից աշխարհ, Աղուանք — 10, 51, 63, 70, 74, 75, 77, 78, 93, 94, 129, 132, 134, 197, 198
Ամատունեաց ազգ — 193
Ամատունեաց Առանձար — 105, 193
Ամատունի Վահան — 193
Ամպարտքաշ — 143
Այրարատ — 179
Այրարատ գաւառ — 27, 80
Այրուկ Սղկունի — 100
Այրուձի Հայոց — 6, 19
Անգղ գյուղաքաղաք — 58
Անանիա եպիսկոպոս Սիւնեաց — 28
Անատոլ, Անատոլիոս սպարապետ — 7, 73
Անարիք — 9, 28
Աներան — 24
Անի — 68
Անձևացեաց ազգ — 103
Անձաւացի Շմաւոն — 193
Անտիոք — 132
Անտիոքացիք — 105
Աշնակ — 79
Աշոտ յազգէն Կամսարականաց — 193
Ապահունիք — 28, 43, 74, 92
Ապար (Ապր) աշխարհ — 10, 141, 143, 182
  Տե՛ս նաև Վերին աշխարհ։
Ապարհացի գունդ — 115։
Ապրսամ յազգէն Արծրունեաց — 100, 193
Առանձար յազգէն Ամատունեաց — 105, 193
Առաւան յազգէն Անձևացեաց — 193
Առաւեղինից ազգ — 193
Առնակ յազգէն Ամատունեաց — 193
Ասորեստան — 178, 183, 187, 188
Ասորեստանեայք — 183
Ատոմ յազգէն (ի տոհմէն) Գնունեաց — 71, 99, 133, 193
Ատրորմիզդ — 128, 129։
Ատրպատական աշխարհ — 69, 74, 79։
Արագածու ոտն — 79։
Արածոյ գեղ — 179։
Արեաց այրուձի — 94
Արեաց աշխարհ — 83, 142, 197
Արեաց գունդ, զօրք — 116, 118, 197, 198
Արդնարգին — 10
Արիք — 9, 28, 94, 122
Արծրունեաց ազգ — 193
Արծրունեաց աշխարհ — 129
Արծրունեաց Ապրսամ — 100, 193
Արծրունեաց տոհմ — 43, 193
Արծրունեաց տուն, Արծրունիք — 116, 120, 129
Արծրունի Ներշապուհ — 43, 99, 116
Արխնի (Արհնի) — 68
Արհմն որդի Զրուանայ — 25, 31
Արմաւրի բերդ — 79
Արշակ արքայ՝ որդի Տիրանայ — 6
Արշակունեաց ազգ — 6
Արշարունի Արշաւիր — 77, 99, 116
Արշաւիր յազգէն Կամսարականաց — 193
Արշաւիր Արշարունի — 77, 99, 116
Արշէն երէց Բագրևանդայ — 126, 130, 153, 168, 179
Արուճ — 79
Արսէն ընծայացի — 100, 120
Արտագերս — 68
Արտազու դաշտ — 100
Արտակ ի տոհմէն Մոկաց — 43
Արտակ ի տոհմէն Ռշտունեաց — 43, 92
Արտակ Պալունի — 99, 119, 150
Արտաշատ և Արտաշատ քաղաք — 28, 68, 79, 99, 129
Արտաշատու նահանգ — 79
Արտաշէս արքայ՝ որդի Վռամշապհոյ — 6
Արտաշիր — 118
Արտաւազդ յազգէն Մամիկոնէից — 193
Արտէն իշխան Գաբեղէնից — 92
Արցախ — 94։
Արձախոյ մայրիք — 125, 127
Արփանեալ — 69

Աւարայրի դաշտ — 189
Արար — 108

Բաբգէն յազգէն Սիւնեաց — 193
Բաբիկ յՌափսոնեան տանէն — 194
Բաբելացւոց երկիր — 187
Բաբիլոն — 13
Բագրատունիք — 74, 92
Բագրեւանդ — 27, 179
Բակ զօրական — 122
Բակուր յազգէն Սիւնեաց — 193
Բաղասական — 76, 134
Բանթուրակ, Փանդուրակ — 26, 38
Բասեն — 28
Բասիլ եպիսկոպոս Մոկաց — 28
Բարձրաբող — 68
Բզնունիք — 28
Բէլ հոն — 141, 142
Բողպայիտ — 143

Գարեղեան Խոսրով — 100
Գարեղենք — 74, 92
Գադ եպիսկոպոս Վանանդայ — 28
Գազրիկ Դիմաքսեան — 76, 100
Գադերովն — 72
Գադեշոյ (Գադիշոյ)՝ ի տոհմէն Խոռխոռունեաց — 43, 92
Գառնի և Գառնի քաղաք — 68, 79
Գարեգին յազգէն Սրուանձտայ — 13, 120
Գաւ — 94
Գեղէովն — 109
Գեղայ գունդ — 116
Գիւտ ի տոհմէն Վահեւունեաց — 43, 92, 99
Գղուար — 94
Գնթունի Տաճատ — 99, 116, 119
Գնունեաց ազգ, տոհմ — 71, 119, 133, 193
Գնունի Ատոմ — 71, 99, 133, 193
Գնունի Վահան-Մանուկ — 120
Գոեալ — 69

Դաւն — 10, 51
Դատ յազգէն Առաւեղինից — 193
Դաւիթ թագաւոր — 108
Դաւիթ երէց Մամիկոն — 3
Դենշապուհ — 22, 143, 157, 159, 160, 161, 168—170, 174—177, 179
Դիմաքսեան Գազրիկ — 76, 100
Դիմաքսյան Թաթուլ — 99, 193
Դիմաքսյան Հմայակ — 100, 119
Դիմաքսենից ազգ — 119, 193
Դիմաքսենից գունդ — 76
Դրասխանակերտ — 79

Եզնիկ եպիսկոպոս Բագրեւանդայ — 27
Եղբայր եպիսկոպոս Անձեւացեաց — 28
Եղեգեկ գեւղ — 179
Եղիա մարգարէ — 108
Եղիշա եպիսկոպոս Ամատունեաց — 28
Եղփարիոս ասորի — 73
Եսայի մարգարէ — 109
Երամանս — 79
Երան — 24
Երեմիա եպիսկոպոս Ապահունեաց — 28
Երեմիա եպիսկոպոս Մարդաստանի — 28
Երկայնորդք — 68
Եւղաղ եպիսկոպոս Մարդոյաղւոյ — 28
Եւրոպէ — 72
Եփթայեա — 109

Զանգակ երէց — 92
Զարեհաւան — 133
Զարեւանդ և Հեր — 75, 105
Զուարէն յազգէն Անձեւացեաց — 193
Զրադեշտ — 162
Զրադեշտական օրէնք — 19, 143
Զրուան — 24

Ընծային — 116
Ընծայինն գունդ — 116
Ընծայնոց ազգ — 120
Ընձայացի Արսէն — 100, 120
Ընչուղ իշխան Ակէոյ — 92
Թաթ յազգէն Կամսարականաց — 193
Թաթիկ եպիսկոպոս կամ Թաթիկ եպիսկոպոս Բասենոյ — 28, 178
Թաթուլ Դիմաքսեան — 99, 193
Թաթուլ Վանանդեցի — 116
Թաւասպարան զօրք — 94
Թաւասպարաց աշխարհ, Թաւասպարք — 129
Թէոդոս կայսր — 7, 71, 72
Թիր, դարի Թիր — 181

Իսահակ, որդի Աբրահամու — 49
Իջաւանից գիւղ — 179
Իտաղական երկիր — 18

Լոփնաս գետ — 76
Լփինք, Լփնաց աշխարհ — 10, 51, 77, 129
Լփնաց զօրք — 94

Խաղխաղ քաղաք — 75
Խաղտեաց աշխարհ, խաղտեաց երկիր — 94, 125
Խաղտեաց Լերինք — 126
Խաղտիք — 125
Խայլանդրաց աշխարհ — 141, 198
Խայլնդուրք — 12
Խիրխովան — 129
Խոսրով Գարեղեան — 100
Խորանիստ — 68
Խորէն Խորխոռունի — 99, 116, 119, 150
Խորէն վկայ, նահատակ — 183, 184, 185, 189

Խորխոռունեաց ազգ, տոհմ — 43
Խորխոռունի Խորէն — 99, 116, 119, 150
Խորխոռունիք — 74, 119
Խուժիկ — 160, 179, 181, 182
Խուժաստան — 48, 188
Խուրս Սրուանձտեաց — 100
Խրսան — 94

Ծաւդէից աշխարհ, Ծաւդեայք — 10, 51
Ծախանիստ — 68

Կամսարականաց ազգ — 193
Կապկոհի լերինք — 78
Կապոյտ — 69
Կապոյտ լեառն — 125
Կառաշաց գունդ — 115
Կարէն Սահառունի — 100
Կորդուաց աշխարհ, Կորդուք, Կորդիք — 10, 51, 94
Կուաշ աւան — 79
Կուր գետ — 75
Կուրան — 159

Համազասպ յազգէն Մամիկոնէից — 193
Համազասպեան — 116
Համազասպեան յազգէն Մամիկոնէից — 193
Համակդեն — 143, 158
Հայոց աշխարհ, երկիր, Հայք — 6, 10, 16, 22, 43, 44, 51, 53, 57, 58, 59, 63, 72, 78, 79, 81, 86, 90, 93, 95, 97, 98, 114, 115, 122, 127, 128, 129, 133, 134—136, 140, 142, 160, 161, 169, 170, 182, 190, 191, 195, 198, 199, 201
Հայոց այրուձի, գունդ, զօրք — 6, 44, 54, 58, 65, 69, 71, 73, 75, 77, 78, 93, 94, 105, 106, 117, 120, 121, 122, 128
Հայոց նախարարք — 6, 13, 16—17, 130, 137, 199
Հայոց ուխտ, միաբանութիւն — 75, 90
Հայք Մեծք — 10, 24, 190
Հայք Ստորին — 93
Հարաման — 46
Հարամանոյ դեղ — 24, 26
Հարեշղոմ Շապուհ — 196
Հեճմատակք, հեճմատակաց աշխարհ — 94, 129
Հեռան հոն — 134
Հեր և Զարևանդ — 75, 105
Հմայեակ Դիմաքսեան — 100, 119
Հմայեակ՝ եղբայր Վարդանայ — 127
Հնդիկք — 60
Հողոցմանց գեւղ — 178
Հոնաց աշխարհ — 11, 70, 78, 127
Հոնաց գունդ — 116, 127, 129, 198
Հոնաց պահակ — 43, 78, 142
Հոնք — 12, 42, 80, 94, 198

Հոռոմոց աշխարհ, գաւառք — 7, 10, 26
Հոռովմք, Հոռոմք — 12, 86, 93, 134
Հռովմ — 72
Հրոտից — 182

Ձիթենեաց լեառն — 40
Ձողակերտ — 79

Ղեւոնդ երէց — 58, 100, 106, 114, 123, 124, 130, 134, 148, 162, 171, 178, 179

Ճղբաց աշխարհ, Ճղբիք — 94, 129
Ճոր, Ճորայ պահակ — 12, 74, 75, 94, 198

Մակարայեցիք — 105
Մակուրան — 159
Մամիկոնեանք, Մամիկոնէից ազգ, Մամիկոնէից տոհմ — 43, 93, 119, 193
Մանազկերտ — 27
Մանդակունեաց տոհմ — 193
Մանդակունի Փարսման — 193
Մանէճ իշխան ի տոհմէն Ապահունեաց — 43, 92
Մանէն սեպուհ Ամատունեաց — 92
Մասքթաց զօրք — 198
Մատաթի — 105
Մատաթեայ ազգատոհմ — 105
Մատեան գունդ — 115, 117
Մարդաղի — 28
Մարդաստան — 28
Մարիամ — 26, 39
Մարկիանոս կայսր — 73, 86
Մեծ Հայք — 10, 24, 190
Մեհրուժան յազգէն Արծրունեաց — 193
Մեղէտ եպիսկոպոս Մանազկերտոյ — 27
Մեշովն — 188
Մերշապուհ յազգէն Արծրունեաց — 193
Միհր — 32, 35, 165, 185
Միհրան տոհմ — 197
Միհրներսեհ վզուրկ, հրամատար, այլև մեծ հազարապետ — 24, 28, 88, 90, 94—97, 128, 194, 195
Մծբին քաղաք — 7
Մոկաց տոհմ — 43
Մոկք — 28, 43, 116
Մովան հանդերձապետ — 160, 165, 179, 180
Մովպետան Մովպետ — 160, 181
Մովսէս Մարգարէ — 35, 107
Մուշ ի գնդէն դիմաքսեանց — 76
Մուշեղ յազգէն Մամիկոնէից — 193
Մուշէ եպիսկոպոս Արծրունեաց — 28
Մուշէ երէց ի տանէն Արծրունեաց — 129
Մուշէ երէց յԱղբակոյ — 179
Մուշի սարկաւագ — 92
Մուշկան Նիւսալաւուրտ — 96, 117, 118, 120, 122, 123, 128, 133

Յազկերտ I արքայից արքայ — 45
Յազկերտ II արքայից արքայ — 6, 197
Յեսու — 109
Յիսուս — 38, 39, 40, 67, 103, 152, 154, 155, 203
Յոհան յՌափոնեան տանէն — 194
Յոյնք — 9, 11, 132, 191
Յովհաննէս Մկրտիչ ամլորդի — 40
Յովսէփ այր Մարիամայ — 26
Յովսէփ եպիսկոպոս Այրարատայ — 27, 28, 43, 71, 100, 106, 123, 124, 130, 134, 146, 153, 169, 170, 178
Յորդանան գետ — 40
Յունաց աշխարհ, երկիր — 7, 9, 81, 93, 94

Նախարարք Հայոց — 6, 13, 130, 137, 199
Նածրացի, Նածրացիք — 26, 158
Նաւասարդ — 52
Ներշապուհ յազգէն Արծրունեաց — 43, 99, 116
Ներշապուհ Րմբոսեան — 71, 74
Ներսեհ իշխան Ուրծայ — 92
Ներսեհ յազգէն Կամսարականաց — 193
Ներսեհ Քաջբերունի — 100, 116, 119
Նիւշապուհ քաղաք — 141, 179, 182
Նոյ նահապետ — 106

Շահուղ գաւառ — 187, 188
Շապուհ արքայից արքայ — 6, 45, 60
Շաւասպ յազգէն Արծրունեաց — 193
Շահխոռապետ — 100
Շմաւոն ի տոհմէն անձեւացեաց — 43, 99, 193
Շնգին յազգէն Արծրունեաց — 193

Ողական — 69
Ոստանիկք — 92
Ոտն Արագածու — 79
Որմիզդ արքայ — 29
Որմիզդ որդի Ջրուանայ — 24, 25, 31
Որոտ —69
Ուրծ — 74, 92

Պալունեաց ազգ — 119
Պալունի Արտակ — 99, 119, 150
Պալունիք — 74, 92, 119
Պահ դուռն — 9, 19
Պահակն Ճորայ — 198
Պահլաւիկ — 144
Պարգև յազգէն Արծրունեաց — 193
Պարսիկ Սասան — 6
Պարսկաց (պարսից) աշխարհ, երկիր — 12, 60, 61, 86, 126, 128
Պարսկաց արքունիք — 6
Պարսիկք, Պարսք — 68, 77, 78, 81, 98, 105, 133, 198
Պարսից բանակ — 54
Պարսից (պարսկաց) գունդ, զօրք — 70, 74, 75, 114, 117, 120, 123, 125, 126, 127, 134
Պարսից իշխանութիւն, տէրութիւն — 51, 88, 128
Պարսից սահմանք — 93
Պարսկադէն — 144
Պաւղոս առաքեալ — 11, 110, 173
Պերոզ արքայ Պարսից — 197, 199
Պետմոդ — 144
Պետրոս երէց — 92
Պիղատոս Պոնտացի — 40

Ջնիկան — 160, 179

Ռահամ ի Միհրան տոհմէն — 197
Ռափոնեան տուն — 194
Ռշտունեաց զօրք — 100
Ռշտունեաց տոհմ — 43
Ռշտունիք — 27, 43, 92, 129, 134, 174, 178, 179

Սագաստան — 48
Սահակ եպիսկոպոս Ռշտունեաց — 28, 129, 134, 162, 165, 169, 170, 174—179
Սահակ եպիսկոպոս Տարօնոյ — 27
Սահակ ի տոհմէն Մանդակունեաց — 193
Սահակ սարկաւագ — 92
Սահակ քահանայ — 129
Սահառունի Կարէն — 100
Սամուէլ երէց (քահանայ) — 129, 143, 179
Սասանայ պարսկի ազգ — 6
Սատոյ յազգէն Դիմաքսենից — 193
Սարդեանս — 79
Սերուխտ մարզպան — 75
Սէիրայ սահմանք — 72
Սինա լեառն — 35
Սինկղիտոս — 72
Սիւնեաց ազգ, տոհմ — 42, 193
Սիւնեաց աշխարհ, Սիւնեաց տէրութիւն — 63, 81, 89, 135, 137
Սղկունի Այրուկ — 100
Սուրմակ եպիսկոպոս Բզնունեաց — 28
Ստեփաննոս (Նախավկայ) — 178
Սրուանձտայ ազգ — 120
Սրուանձտեաց խուրս — 100

Վահան Գնունի — 120
Վահան ի տոհմէն Ամատունեաց — 43, 99
Վահան յազգէն Ամատունեաց — 193
Վահան յազգէ Թագաւորաց Աղուանից — 78
Վահեւունեաց տոհմ — 43
Վահեւունիք — 43, 74, 92
Վաղինակ Սիւնի — 137
Վայոց ձոր — 178
Վան աւան — 69

Վանանդ — 28, 179
Վանանդեցի Թաթուլ — 116
Վանանդեցիք — 116
Վաշակաշատ — 69
Վասակ ի տոհմէն Սիւնեաց (նաև իշխանն Սիւնեաց) — 42, 64, 71, 74, 75, 80, 82, 89, 90, 95, 97, 99, 106, 114, 121, 122, 124, 126, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 138
Վասակ Մամիկոնեան — 93
Վատ — 94
Վարազդէն յազգէն Առաւեղենից — 193
Վարազշապուհ իշխան Պալունեաց — 92
Վարդան ի տոհմէն Մամիկոնէից (նաև սպարապետն) — 3, 43, 65, 71, 74, 75, 80, 96, 99, 100, 116, 117, 118, 119, 127, 150, 155
Վարդանաշատ — 79
Վարդէս — 178
Վարձ յազգէն Կամսարականաց — 193
Վերին աշխարհ — 158։ Տե՛ս նաև Ապար աշխարհ
Վզուրկ Միհրներսեհ, տե՛ս Միհրներսեհ վզուրկ
Վուրկ եղբայր Թագաւորին Լփնաց — 77
Վռամ հայր Յազկերտի — 6
Վռամշապուհ — 6
Վրաց այրուձի — 19
Վրաց աշխարհ, Վիրք — 10, 49, 51, 93, 94, 132, 134, 135
Վրաց սահմանք — 74, 75
Վրէն Տաշրացի — 100, 193
Վրկան — 141

Տաճատ եպիսկոպոս Տայոց — 28
Տաճատ Գնթունի — 99, 116, 119
Տաճատ յազգէն Արծրունեաց — 193
Տաճկաստան — 10
Տայոց ձորագաւառ — 127
Տայք — 28, 127
Տաշրացեաց ազգ — 193
Տաշրացի Վրէն — 100, 193
Տարօն — 27
Տիգրոն — 7
Տիրան՝ հայր Արշակայ արքայի — 6
Տիրոց իշխան Բագրատունեաց — 92
Տղմուտ գետ — 116
Տմորեաց ամուրք, Տմորիք — 94, 125, 126
Տուրուբերան — 28
Տրդատիոս — 72
Տրպատունիք — 100

Փայտակարան քաղաք — 88, 95
Փանդուրակ տե՛ս Բանթուրակ։
Փապակ յազգէն Առաւեղենից — 193
Փառախոտն — 79
Փասխ — 94
Փարսման Մանդակունի — 100, 193
Փենեհէզ քահանայ — 108
Փիւքուան — 94
Փոսխ — 94

Քաղդէացիք — 13
Քաղոց ամիս — 81
Քաշկար — 188
Քաջաջ սարկաւագ — 130, 179
Քաջբերունեաց ազգ — 119
Քաջբերունի Ներսեհ — 100, 116, 119
Քասու եպիսկոպոս Տուրուբերանոյ — 28
Քողեանք — 100
Քուշանաց աշխարհ, երկիր, Քուշանք — 9, 10, 11, 18, 49, 141, 142
Քրիստոս — 6, 13, 19, 21, 22, 38—40, 45—49, 52, 54, 64, 67—69, 72, 79, 81, 87, 88, 91, 103, 107, 108, 110, 125, 138, 147, 151, 152, 154—156, 164, 173, 177, 190, 203

Օշական — 79

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀՍՍՌ-Арм.ССР
им. А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

Կազմող՝

ԵՐՎԱՆԴ ԳԱԼՈՒՍՏԻ ՏԵՐ-ՄԻՆԱՍՅԱՆ

Եղիշէի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին

Հրատ. խմբագիր՝ Էմ. ՊԻՎԱԶՅԱՆ
Նկարչ. ձևավորումը՝ Լ. ՍԱԴՈՅԱՆԻ

Տեխ. խմբագիր՝ Մ. ԿԱՓԼԱՆՅԱՆ   Վերստուգող սրբագրիչ՝ Ա. ԱՐՁԱՔԱՆՅԱՆ

ՎՖ 06364   Պատվեր 122   Հրատ. 1251   Տիրաժ 3000

Հանձնված է արտադրության 14/III 1956 թ.: Ստորագրված է տպագրության 23/V 1957 թ.:
Թուղթ. 70×108 1/16: Տպ. 18 մամ.: Հրատ. 24,15 մամ.:   Գինը կազմով 16 ռ. 50 կ.:

Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի տպարան, Երևան, Աբովյան 124